B.C.U „M... ...NESCU"
IAŞI
X 2 / 1924
3012846
Periodice
BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

1924

U IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

109/1925

UNIVERSITATEA DIN CERNĂUŢI

Codrul Cosminului

Buletinul „Institutului de Istorie şi Limbă“

cu 2 hărţi şi 9 planşe

Director
Ion I. Nistor
Membru al Academiei Române
Profesor universitar

Secretar
Vasile Grecu
Profesor universitar

ANUL I
1924

Cernăuţi 1925
Institutul de Arte Grafice şi Editură „Glasul Bucovinei“

O redacţiune sumară a acestei lucrări, tratând numai dacoromâna (nu şi celelalte dialecte), a fost prezintată (în 1921) ca disertaţie de doctorat facultăţii de litere şi filosofie dela Universitatea din Cluj. Motive tehnice fac să apară de data aceasta numai întâia parte a studiului, rămânând ca cel de-al IV-le capitol *Flexiunea*, să apară într'un viitor volum al *Cosminului*.

Celor ce m'au ajutat în alcătuirea acestei monografii, profesorului meu *Sextil Puşcariu*, d-lor *Dr. Theodor Capidan* (prof. univ. Cluj), *Dr. Nicolae Drăganu* (prof. univ. Cluj), şi d-lui *Dr. Christea Geagea* (prof. Cernăuţi), precum şi *Muzeului limbii române* din Cluj, a cărui bibliotecă $^1/_2$ de an mi-a stat la dispoziţie şi *Institutului de istorie şi limbă* dela Universitatea Cernăuţeană, cu ajutorul căruia se publică lucrarea — le spun adâncă şi dragă mulţumită. Mulţumită îi datoresc şi d-lui *V. Bogrea* (prof. univ. Cluj) pentru câteva preţioase informaţii de amănunt.

L. M.

+2

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂȚII
IAȘI

1924.

CU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

3 MAI. 1934
Biblioteca Universității Iași

CU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CODRUL COSMINULUI

ANUL I

1924

CU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI LIMBĂ
UNIVERSITATEA DIN CERNĂUŢI

Directoriul Institutului:

Preşedinte: Ion I. Nistor, profesor universitar, membru al Academiei Române.

Secretar: Vasile Grecu, profesor la universitatea din Cernăuţi.

Membrii: Romul Cândea, Leca Morariu, Alexie Procopovici, profesori la universitatea din Cernăuţi.

Membrii activi ai Institutului:

D-nii profesori dela universitatea din Cernăuţi: Ilie Bacinschi, Const. Brătescu, Alex. Bocăneţu, Eugen Herzog, Dimitrie Marmeliuc, Dragoş Protopopescu, Teofil Sauciuc-săveanu, Radu Sbiera, Valerian Şesan.

Membrii corespondenţi ai Institutului:

D-nii profesori: Toader Balan, Niculae Grămadă, Grigori Nandriş, Simion reli.

Membri decedaţi:

Oreste Luţia.

Toate cărţile şi publicaţiunile trimise Institutului vor semnalate şi discutate în Buletinul Institutului.

Totul ce priveşte Buletinul Institutului, precum şi publicaţiile cari să fie anunţate sau discutate în Buletin, se vor trimite la adresa secretarului **Vasile Grecu**, prof. univ., Str. Tomasciuc 2, Seminarul de Bizantinologie Cernăuţi, Universitate.

CUPRINSUL

Pagina

PREFAŢA . . . . . XIII—XVI

STUDII . . . . . 1—565

ECA MORARIU, Morfologia verbului predicativ român . . . 1—96

Bibliografie . . . . . 3—10

ntroducere 11

. Consideraţiuni generale, Romanitatea morfologiei române . . . 12—14

Bogăţia de forme în morfologia verbului 14

I. Timpurile . . . . . 15—66

II. Conjugările . . . . . 67—92

Addenda, etc. . . . . 93—96

N. IORGA, Note asupra încă unui „Câmpulung" muntean: Chioajdele . . . . . 97—106

VASILE GRECU, Versiunile româneşti ale erminiilor de pictură bizantină . . . . . 107—174

I. Caracterul picturei bizantine şi necesitatea erminiilor de pictură, 109. — Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης a lui Dionisie din Furna, 110. — Cuprinsul erminiei lui Dionisie, 112. — Dionisie nu dă lămuriri pentru zugrăvirea pe din afară a bisericii, 113. — Ce s'a crezut despre erminia lui Dionisie, 114. — Cum şi-a alcătuit Dionisie erminia, 114. — Podlinniki, 115. — Podlinniki şi ἑρμηνεῖαι τῆς ζωγραφικῆς τέχνης în ţările româneşti, 115 . . . . . 109—115

II. Manuscrise româneşti de ale erminiilor de pictură, 116. — Erminiile româneşti sunt traduse după originale greceşti, 118 . 116—120

III. Cuprinsul erminiilor româneşti şi erminia lui Dionisie, 120. — Manuscrisul n-rul 4602 din anul 1740, 120. — Manuscrisul A de pe la 1750, 122. — A cuprinde complet aceeaş erminie din care Pap.-Ker. Παραρτ. Γ" publică o parte, 125. — Manuscrisul B din anul 1815, 130. — Cele zece sibile au intrat din Polonia în erminiile româneşti, 134. — Manuscrisul C din anul 1833—1835, 137. — Aceeaş erminie e tradusă în româneşte de două ori, 143 — Erminia a treia din C are

Pagina

aceeaş origine ca şi erminia lui Dionisie, 145. — Manuscrisul D din anul 1835, 147. — Desenuri de ale pictorului G. M. Tătărescu, 149.— Manuscrisul E, 149. — Manuscrisul G editat de Genadie, 151. — Caracterul de carte populară al erminiilor de pictură, 157 . . . . . 120—15

IV. Versiunile româneşti păstrează trei tipuri de erminii, 158. — Primul tip de erminii româneşti, 160. — Cel de al doilea tip, 163. — Relaţia dintre tipul al doilea de erminii româneşti şi erminia lui Dionisie, 165. — Cel de al treilea tip de erminii româneşti, 167. — Versiunile româneşti sunt făcute după un manuscris mai vechiu şi mai bun ca a lui Dionisie, 169 . . . . . 158—16

V. Concluziuni, 171 . . . . . 171—17

GR. NANDRIŞ, Contribuţie la morfologia verbului slav: Aspectele verbale în Evangheliarul slav dela Putna (sec. XIII—XIV) 175—27

I. Consideraţiuni generale asupra exprimării timpului cu ajutorul acţiunilor verbale . . . . . 177—17

II. Raportul între aspectele verbale slave şi formele flexionare greceşti în tehnica traducerilor . . . . . 180—18

III. Consideraţiuni asupra desvoltării istorice a sistemului de aspecte verbale . . . . . 181—18

IV. Precizarea aspectului imperfectiv şi iterativ şi mecanismul formării aspectelor prin derivare şi prefixare . . . . . 183—18

V. Stabilirea principiilor observate la determinarea aspectului verbal 186—18

VI. Notă asupra Evangheliarului slav dela Putna 18

Bibliografia . . . . . 188—18

Verbele de clasa I-a —, tema prezentului în-e-/-o- — în ordine alfabetică . . . . . 189—2(

Verbele de clasa a II-a, — tema prezentului în-o-/- ne —, în ordine alfabetică . . . . . 208—2

Verbele de clasa a III-a, — tema prezentului în-je- —, în ordine alfabetică . . . . . 212—2

Verbele de clasa a IV-a, tema prezentului în-i- —, în ordine alfabetică . . . . . 234—2

Verbele atematice . . . . . 271—2

† ORESTE LUŢIA, Legenda sf. Ioan cel Nou dela Suceavă în frescurile din Voroneţ . . . . . 279—3

Partea introductivă şi istorică-generală: Ctitoria mănăstirească a Voroneţului. — Înădirea pridvorului. — Urme de zugrăveală din vremea lui Ştefan cel Mare . . . . . 281—2

Pagina

itropolitul Grigore: Egumen la Pobrata. — Mitropolit al Moldovei. — Contribuţia arhiepiscopului Teofan. — Documente despre Mitropolitul Grigore. — Rolul cultural şi intelectual al lui. — El a apucat încă în viaţă pe Daniil sihastru. — Portretul mitropolitului Grigore în pictura dela Voroneţ . . 286—295

'ersoana zugravului: Anonimatul zugravului. — Marcu Pristavul. — Naţionalitatea zugravului. — Nu e slav. — Nu a fost grec. — A fost român . . . . . 295—307

escrierea scenelor cari înfăţişează legenda sfântului Ioan cel Nou 307—328

bservaţii de natură tehnică . . . . . 328—229

ıgravul şi izvoadele sau izvoarele legendei . . . . . 329—332

:riul sfântului Ioan cel Nou şi sculpturile în argint de pe acest sicriu: Sicriul de chiparos dela Putna. — Ştiri documentare despre sculpturile în argint. — Diferite păreri despre ele. — Concluziuni asupra provenienţei lor . . . . . 332—354

HERZOG şi V. GHERASIM, Glosarul dialectului Mărginean 355—404

L. BOCĂNEŢU, Contribuţii epigrafice relative la chestiunea financiară din Illyricum . . . . . 401—434

bliografie . . . . . 403—404

'efaţa. 405

ıp. I. — Câteva cuvinte despre impozitele provinciilor, 406—407. — Funcţionarii recenzământului, 407—408. — Arhivele, 408—409. — Cassieria, 409—411 . . . . . 406—411

ap. II. — Domeniile imperiale, 411—412. — Minele, 412—416. — Impozitul pe moşteniri, 416—418, — Caduca, 418. — Pastoria (Vămile), 418—426 . . . . . 411—426

ıp. III. — Staţiunile vamale dela Graniţă: *a)* Graniţa sud-vestică, 426—427. — *b)* Staţiunile vamale între Italia şi Noricum, 427. — *c)* Staţiunile vamale între Italia şi Raetia, 427—428. — *d)* Staţiunile vamale de graniţă la Marea-Neagră, 428—429. — Staţiuni vamale de-lungul Dunării, 429—431. — Staţiuni vamale în interiorul Illyricului: *a)* Noricum, 431. — *b)* Pannonia superior, 431. — *c)* Pannonia inferior, 432. — *d)* Moesia superior, 432 — *e)* Dacia, 433. — *f)* Dalmatia 433 426—433

Rostul staţiunilor vamale interioare . . . . . 433—434

. GRĂMADĂ, Vicina. Isvoare cartografice, origina numelui, identificarea oraşului . . . . . 435—459

)N I. NISTOR, Românii Transnistrieni . . . . . 461—565

I. Aşezările româneşti în regiunile Transnistriene . . . . . 463—466

II. Datele statistice ruseşti privitoare la Românii Transnistrieni 466—468

Pagina

III. Pribegirea elementului românesc în Galiţia, Silesia, Moravia şi Croaţia . . . . . 468—47
IV. Răspândirea elementului românesc până la Nistru şi dincolo de această apă . . . . . 472—48
V. Relaţiunile Românilor Transnistrieni cu Cazacii . . . . . 483—49
VI. Raporturile Transnistrienilor cu Polonii . . . . . 490—49
VII. Românii Transnistrieni sub hatmania lui Duca Vodă . . . . 496—50
VIII. Planurile ruseşti de expansiune şi colonizare . . . . . 503—5
IX. Colonizările româneşti în Ucraina Hanului . . . . . 516—5
X. Organizaţia bisericească la Românii Transnistrieni . . . . . 523—5
XI. Viaţa economică şi culturală . . . . . 528—5
XII. Deşteptarea Românilor Transnistrieni . . . . . 535—5
XIII. Republica Moldovenească . . . . . 542—5

ARTICOLE MĂRUNTE . . . . . 567—5

Vasile Grecu, **Latin.** *morem* 5
Vasile Grecu, **Latin.** *aestimatum* 5
E. Herzog, Două note privitoare la drama romantică germană . 571—5
Vasile Grecu, Erotocritul lui Cornaro în literatura românească: 1. Un nou ms al Erotocritului românesc. 2. Vlahii din Erotocritul lui Cornaro . . . . . 574—5
Vasile Grecu, Manuscrise inedite privitoare la istoria românească 576—5
Vlad. Paşchivschi, Un triod necunoscut . . . . . 578—5

RECENZII . . . . . 580—

Ion. I Nistor, Anuarul Institutului de Istorie Naţională din Cluj, vol. II (1923) . . . . . 580—
Lucrările Institutului de Geografie al Universităţii din Cluj, vol. I (1922) . . . . . 582—
Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă de *Stefan Ciobanu*, Chişinău 1923 . . . . . 583—
Fugger Zeitungen, Ungedruckte Briefe an das Haus Fugger aus den Jahren 1568—1605 de Victor Klarwill, Viena 1923 . 584—
La Réforme agraire en Roumanie et les Optants Hongrois de Transylvanie devant la Société des Nations. Mars-Juillet 1923, Paris 1924 . . . . . .
Dragoş Protopopescu, Traduceri şi imitaţiuni româneşti după literatura engleză. Dacoromania III (1922—1923), pp. 284—377; de P. Grimm . . . . . 585—
Robert Burns, poetul ţărănimii, poezii trad. din englezeşte cu o notiţă biografică de Petre Grimm, Grafia „Viaţa“, Cluj, 1925 . . . . . 592—

Pagina

Dragosh Protopopesco, Un clasique moderne: William Congreve, sa vie et son oeuvre. Avec une lettre-préface de M. Louis Cazamian, directeur d'études et prof. de litt. anglaise à la Sorbonne. Paris 1924, p. 436 şi Dragosh Protopopescu, Unknown Congreve, etc., Acad. Rom. Mem. Sect. Lit. . . 598—603
M. Beza, Papers on the Rumanian people and literature with a preface by M. Gaster, London 1920 . . . . . 603—604

ILE GRECU, N. Bănescu, Cele mai vechi ştiri bizantine asupra Românilor dela Dunărea de jos. In „Anuarul Inst. de ist naţ.", Cluj, vol. I (1921—1922), pp. 138—160 şi Les premiers témoignages byzantins sur les Roumains du Bas-Danube. In Byz.-Neugr. Jahrb. III (1922), pp. 287—310 . . . . . 605—606
Silviu Dragomir, Vlahii din Serbia în sec. XII—XV. In „An. Inst. de ist. naţ.", Cluj I, pp. 279—299 606
I. D. Ţicĕloiu, Über Nationalität und Zahl der von Kaiser Theodosius dem Hunnenkhan Attila ausgelieferten Flüchtlinge 606—607
R. Berliner, Ein frühchristlicher Agapentisch aus Konstantza, In Byz.-Neugr. Jahrb, II (1921), pp. 150—153 607

I. NISTOR, Dr. P. Cazacu, Moldova dintre Prut şi Nistru 1812—1918, Iaşi, fără an . . . . . 607—609

HACMAN, H. H. Asquith, Der Ursprung des Krieges, München 1924 609—612

ONICĂ:

I. NISTOR, In amintirea lui Constantin Iosif Jireček . . . . . 613—615
ILE GRECU, N. P. Kondakov . . . . . 615—618
GR. Bibliografie . . . . . 619—626
Indice . . . . . 627—650
Errata . . . . . 651—653

CU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOTECA UNIVERSITATEA IAȘI

PREFAȚĂ

Pe lângă menirea lor didactică, universitățile, ca așezăminte de înaltă învățătură, mai au chemarea de a cultiva știința în toate ramificațiunile ei și de a contribui la aprofundarea problemelor științifice și la îmbogățirea cunoștințelor noastre. Introducerea studenților în tainele diverselor specialități și discipline cu ocaziunea exercițiilor de seminar și lucrărilor de laboratorii constitue numai laturea didactică a activității universitare, care, pentru a fi deplină, trebue să fie întregită și prin laturea ei științifică, prin cercetări și contribuțiuni noui și originale.

Emanând din străvechea „universitas litterarum", universitățile cuprind în largul lor cerc de studii și cercetări toate ramurile științei. Ele supun unor cercetări obiective și metodice toate manifestațiunile gândului și simțului omenesc în îndelungata sa evoluțiune. Universitățile românești însă mai au și o datorie specială, de a cultiva îndeosebi studiile privitoare la istoria și limba națională, specialități care la alte universități decât cele românești nu se cultivă de loc sau într'o măsură cu totul redusă. Cultivarea științifică a acestor discipline în toate ramificațiunile lor trebue să formeze titlul de glorie al științei românești, urmând ca rezultatele acestor cercetări să treacă ca bun comun în domeniul științei universale. Unde mai pui că din izvorul limpede și curat al acestor studii și cercetări se alimentează conștiința națională și mândria patriotică a neamului nostru.

Indeletnicirile cu studiile istoriei și limbei naționale se impun îndeosebi în provinciile desrobite, unde până la unire stăpânia o altă cultură, alte tendințe și alte idealuri. Despre necesitatea acestor studii s'a convins înaintea tuturor însuș întregitorul patriei române, M. S. Regele Ferdinand I, care prin o însemnată danie a pus baza „Institutului de Istorie Națională la Universi-

tatea din Cluj". *Tot acolo fiinţează sub conducerea profesorului Sextil Puşcariu* „Muzeul Limbei Române", *pentru studii de limbă şi literatură.*

Cu ocaziunea transformării Universităţii din Cernăuţi în aşezământ de înaltă învăţătură românească, am crezut că este bine ca să se creeze şi pentru această universitate o fundaţiune cu scopuri ştiinţifice. Prin adresa ministrului-delegat din 20 Aprilie 1920 no. 4095 s'a înfiinţat pentru această universitate „Fundaţiunea Regele Ferdinand" *pentru promovarea studiului istoriei şi limbei române la Universitatea din Cernăuţi. Scopul fundaţiunii este promovarea studiilor istorice, arheologice şi lingvistice din domeniul trecutului românesc. Capitalul fundaţiunii constă în suma de 500.000 lei depusă pe livretul de depuneri no. 6514 la Banca Regională din Cernăuţi. Senatul universitar administrează averea fundaţiunii.*

Veniturile din această fundaţiune sporite prin o dotaţiune anuală din partea Ministerului Instrucţiunii, căruia îi aducem pe această cale mulţumirile cele mai respectuoase, ne-a pus în posibilitatea de a ne gândi şi noi la crearea unui institut ştiinţific pe lângă Universitatea noastră, care să îmbrăţişeze studii de istorie şi limbă în toate ramificaţiunile lor.

In scopul acesta profesorii R. Cândea, V. Grecu, L. Morariu, I. Nistor şi Al. Procopovici, întruniţi în şedinţă în ziua de 4 Decemvrie 1922, după discuţiuni îndelungate, hotărîră să înfiinţeze pe lângă Universitatea din Cernăuţi un „Institut de Istorie şi Limbă" *cu următorul statut:*

Art. 1. Se înfiinţează pe lângă Universitatea din Cernăuţi un Institut de Istorie şi Limbă.

Art. 2. Scopul institutului se va atinge:

a) prin crearea unei biblioteci de specialitate. Până la crearea acestei biblioteci, Institutul se va servi de bibliotecile de specialitate de pe lângă catedrele de istorie şi limbă;

b) prin şedinţe ştiinţifice;

c) prin îndrumarea şi încurajarea cercetărilor şi publicaţiunilor de specialitate;

d) prin editarea unui Buletin al Institutului şi a altor lucrări de valoare.

Art. 3. Membrii fundatori ai Institutului sunt actualii profesori la catedra de istoria Românilor, de limba şi literatura ro-

mână, de literatura modernă română şi folklor, de istoria universală şi de bizantinologie.

Art. 4. Membri activi sunt specialiştii în domeniul istoriei şi limbii cooptaţi de directoriu.

Art. 5. Membri corespondenţi pot fi numiţi de directoriu cei ce se disting prin interesul lor pentru scopurile urmărite de Institut.

Art. 6. Directoriul Institutului se compune din membri fundatori cari îşi aleg în fiecare an un preşedinte şi un secretar.

In aceiaş şedinţă s'a ales d. I. Nistor preşedinte şi d. L. Morariu secretar al directoriului compus din membrii menţionaţi mai sus. Tot atunci s'au cooptat membri activi d-nii profesorii I. Bacinschi, Al. Bocaneţ, E. Herzog, O. Luţia, D. Marmeliuc, T. Sauciuc-Săveanu şi R. Sbiera.

In 8 Novembrie 1923, preşedintele directoriului aduce prin o adresă oficială la cunoştinţa decanatului facultăţii de litere şi filosofie actul de constituire şi statutul Institutului. În şedinţa sa din 9 Novembrie 1923 colegiul facultăţii aprobă statutul prezentat şi-l înaintă senatului universitar. În şedinţa din 10 Novembrie, senatul universitar luă act despre înfiinţarea Institutului şi recomandă Ministerului de Instrucţiune confirmarea statutului. Prin deciziunea ministerială din 5 Februarie 1924 no. 9921, facultatea de litere şi filozofie fu înştiinţată că „în baza avizului consiliului profesoral Ministerul potrivit dispoziţiunilor art. 105 din legea învăţământului secundar şi superior, a aprobat înfiinţarea **„Institutului de Istorie şi Limbă"** pe lângă Universitatea din Cernăuţi, care va funcţiona în baza statutelor aprobate de Consiliul profesoral respectiv".

Prin această deciziune ministerială Institutul a primit fiinţă legală. În şedinţa directoriului din 2 Ianuarie 1924 s'a hotărît să se înceapă cu publicarea buletinului care se va numi: **„Codrul Cosminului",** *buletinul „Institutului de Istorie şi Limbă" pe lângă Universitatea din Cernăuţi.*

Intre timp moartea crudă răpi dintre noi pe tânarul şi eruditul nostru membru activ Orest Luţia, astfel că interesanta sa contribuţie la Buletin apăru sub îngrijirea d-lor prof. T. Sauciuc-Săveanu şi V. Grecu. Dispariţia din cercul nostru a apreciatului nostru prieten şi colaborator O. Luţia, a lăsat regrete adânci în inimile noastre ale tuturora.

Membrii Institului s'au intreţinut adese asupra diferitelor probleme ştiinţifice, având folositoare schimburi de idei şi primind preţioase îndemnuri.

În şedinţa directoriului din 28 Februarie 1925 s'a ales preşedinte pentru anul 1925 d-l I. Nistor, iar secretar d. V. Grecu. Membrii activi au fost cooptaţi domnii: Valerian Şesan, Constantin Brătescu şi Dragoş Protopopescu. Membri corespondenţi fură numiţi domnii Grigore Nandriş, Nic. Grămadă, Toader Balan şi Simion Reli.

In dată ce mijloacele materiale vor permite se vor publica de către Institut şi lucrări afară de buletin şi se va începe cu publicarea „Documentelor Bucovinene“, *care aşteaptă de mult lumina tiparului.*

Cu mijloace materiale modeste, dară cu un neîntrecut dor de muncă şi cu o mare dragoste de ştiinţă am început această operă ştiinţifică, iar publicaţiunile din acest buletin ne îndreptăţesc să privim cu toată încrederea viitorul Institutului, a cărui deviză este muncă şi lumină.

I. Nistor

BIBLIOGRAFIE

A. Texte

	citat:
Codicele Voroneţean, ed. Sbiera, 1885	V pagina / şirul
Psaltirea Şcheiană, ed. Bianu, 1889	Şch pagina
Tetravanghelul lui Coresi din 1561, ed. Timuş-Piteşteanu, 1889	C T pagina
Molitvelnicul lui Coresi din 1564, publ. în Prinos lui D. A. Sturdza, 1903	C M pagina / şirul
Psaltirea lui Coresi din 1577, ed. Hasdeu, 1881	C Ps pagina
*Evanghelie *) cu învăţătură* a lui Coresi din 1851, ed. Puşcariu-Procopovici, 1914	C E pagina / şirul
Cipariu, *Crestomatia seau analecte literarie*, 1858	An pagina
Hasdeu, *Cuvinte din bătrâni*, vol I 1878	C B I documentul / şirul
vol II 1879	C B II pagina
Moxalie, *De'nceputul lumieei dentăiu*, publ. în C B I	M pagina / şirul
Gaster, *Chrestomatie română*, vol I 1891	G pagina
Iorga, *Documente româneşti din arhivele Bistriţei* vol I 1899	D B I pagina / documentul
vol II 1900	D B II pagina / documentul
Iorga, *Scrisori de boieri*, 1912	S B pagina / documentul
Iorga, *Câteva documente de cea mai veche limbă românească*, în Analele Academiei Române XXVIII, Memoriile secţ. lit.	A A R XXVIII pag (101—103) / pag. documentului şi A A R XXVIII pag 113—115

*) Editorii îi zic: *Carte cu învăţătură.*

Iorga, *Documente nouă relative la Petru Şchiopul şi Mihaiu Viteazul*, în A A R XX, Mem. secţ. ist.	A A R XX
Kogălniceanu, *Cronicile României*, vol I 1872	Cron I pagina
vol II 1872	Cron II pagina
vol III 1874	Cron III pagina
Dosofteiu, *Psaltirea în versuri*, ed. Bianu 1887	Dos pagina
Antim Ivireanul, *Predici*, ed. „Minerva“ 1915	Iv pagina
Ion fon (de) Arhip din Suceava, *Alecsăndrie(a) adică istorie(a) lui Alicsandru Machidon*, manuscris bucovinean din 1784—1806, publ. de M. Gaster în „Revista pentru istorie, archeologie şi filologie“ vol VII 1894, pg 334—366	Alex buc pagina
Nechita Dascal din Dorna Candreni, *Mântuirea păcătoşilor*, ms. bucovinean din 1790, publ. de Dimitrie Dan cu titlul Codicele Dornean, 1899	Cod Dorn pagina
Constantin Popovici, „cleric“ din Cernăuţi, *Sandipa filosoful* şi *Războiul Troadei* în Codicele Const. Popovici, ms. bucovinean din 1796 (în posesiunea subsemnatului) *)	Cod Pop pagina
Ironim Stolearîu ot Monastirea Voroneţu, *Pildele lui Isop Preînţăleptul* şi *Vieaţa minunatului Isop Preînţăleptulu*, (vezi Calendarul *Glasul Bucovinei*, 1922), ms. bucovinean din 1801 (în posesiunea subsemnatului)	Isop Vor pagina
Stefan... (= „Zilot Românul“), *Domnia a treea a lui Alexandru Vodă Suţul*... în „Revista pentru istorie, archeologie şi filologie“ An III (1885) vol V pg 65—88 şi acelaş, *Adunare de stihuri*, ibid. pg 331—358	Z pagina
Miklosich, *Rumunische Untersuchungen: Istro- und macedo-rumunische Sprachdenkmäler* în	

*) vezi Leca Morariu, *Războiul Troadei*, Cernăuţi 1923.

Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosoph.-historische Classe, vol XXXII, Viena 1882 — Mikl Ir pagina

Weigand, *Nouvelles recherches sur le roumain de L'Istrie* în „Romania" An XXI 1892 — Wgd Ir pagina

Weigand, *Istrisches* în Erster Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig, 1894 — Jb I pagina

Puşcariu, (în colaborare cu Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan) *Studii Istroromâne*, în A A R XXXVIII, Mem. secţ. lit., 1906 — Puşc Ir pagina

Popovici, *Dialectele române IX: Dialectele române din Istria*, vol 2 (texte şi glosar), 1909 — Pop Ir II pagina

Leca Morariu, *Din Istria* (Material istro-român) în „Revista Moldovei" (Botoşani) An II 1922—1923, Nr 2 — „Rev Mold" pagina

Weigand, *Vlacho-Meglen*, 1892 — Wgd Mgl pagina

B. Studii asupra textelor

I. A. Candrea, *Psaltirea Şcheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec XVI şi VII*, vol I, vol II, 1916 — Ca Sch pagina (incl. 550); Ca Sch pagina (incl. CCXXXVIII)

N. Drăganu, *Codicele Todorescu şi Codicele Marţian*, 1914 — Drăg T M pagina

N. Drăganu, *Cea mai veche carte Rákóczyană*, Extras din *Anuarul Institutului de istorie naţională*, Cluj, 1922 — Drăg C R pagina

D. Puşchilă, *Molitvelnicul lui Dosoftei* (1681) în A A R XXXVI, Mem. secţ. lit. — Puşchilă pagina

C. Lacea, *Untersuchung der Sprache der Viaţa şi petrecerea svinţilor des Metropoliten Do-*

softei (1682—1686), în Fünfter Jahresbericht des Inst. f. rum. Sprache zu Leipzig, 1898 — Lacea pagina

A. V. Gîdei, *Studiu asupra cronicarilor moldoveni din sec. XVII,* 1898 — Gîdei pagina

N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească,* 1910 — Cartojan, pagina

O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului,* 1915 — Dens Haţeg, pagina

C. **Gramatică şi filologie**

Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen,* vol I 1890 — M L I §
vol II 1894 — M L II §

Philippide, *Gramatică elementară a limbii române,* 1897 — Phil pagina

Densusianu, *Histoire de la langue roumaine,* I 1901 — Dens H l r I pagina
şi II (fasc. 1-a) — Dens H l r II pagina

Puşcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen,* în 26. Beiheft zur „Zeitschrift für romanische Philologie", 1910 — Puşc Ur pagina

Puşcariu, *Probleme nouă în cercetările lingvistice,* în „Convorbiri literare", Nr. jubilar, An XLIV — Puşc Lingv pagina

* * *

Cipariu, *Principia de limba si de scriptura,* 1866 — Cip pagina

Hasdeu, *Notanda* în C B I şi C B II

Miklosich, în Mikl Ir

Weigand, în Wgd Ir

A. Lambrior, *Ceva despre conjunctivul românesc* în „Revista pentru istorie, archeologie şi filologie" An I 1883 — Lambr pagina

Sbiera, *Studiu asupra Codicelui Voroneţean* în V

Weigand, *Die Bildung des Imperfecti Futuri (Konditionalis, Optativi) im Rumänischen*, în Jb III 1896 — Jb III pagina

Fr. Streller, *Das Hilfsverbum im Rumänischen* în Jb IX 1902 — Jb IX pagina

P. Heidler, *Zum Gebrauch der Tempora im Rumänischen* în Jb XVI 1910 — Jb XVI pagina

* * *

A. Dunker, *Der Grammatiker Bojadži*, în Jb II 1895 — Jb II pagina

Th. Capidan, *Flexion des Substantivs und Verbums im Codex Dimonie*, în Jb XII 1906 — Jb XII pagina

E. Bacinschi, *Ein mazedonischer Ausläufer des altslavischen dativus absolutus*, în „Zeitschrift für rom. Philologie" 1913 — Bacinschi pagina

M. Pompiliu, *Graiul românesc din Biharia*, în „Convorbiri literare" An XX 1887 — Pomp pagina

T. Frâncu şi G. Candrea, *Românii din Munţii Apuseni* (Moţii), 1888 — Moţi pagina

Weigand, *Der Banater Dialekt*, în Jb III 1896 — Jb III pagina

Weigand, *Körösch- und Marosch-Dialekte, în* Jb IV 1897 — Jb IV pagina

Puşcariu, *Der Dialekt des oberen Oltthales* în Jb V 1898 — Jb V pagina

Weigand, *Samosch- und Theiß-Dialekte*, în Jb VI 1899 — Jb VI pagina

Weigand, *Die rumänischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens* în Jb VII 1900 — Jb VII pagina

St. Stinghe, *Die Schkejer oder Trokaren in Kronstadt* în Jb VIII 1902 — Jb VIII pagina

Weigand, *Dialekte der grossen Walachei*, în Jb VIII 1902 — Jb VIII pagina

Weigand, *Die Dialekte der Moldau und Dobrudscha*, în Jb IX 1902	Jb IX pagina
I. Popovici, *Rumänische Dialekte, I: Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat*, 1905	Pop M P pagina
Iorga, *O culegere de cântece bihorene* (Dr. Petru Hetcou, Poesia populară din Bihor, Beiuș 1912) în „Neamul românesc literar" An IV 1912, 517—522	„Neam rom lit" pagina
E. Gamillscheg, *Oltenische Mundarten* 1919	Gam pagina
Dacoromania, Buletinul Muzeului limbii române din Cluj, An I (1920—1921)	D R I pagina
Dacoromania, An II (1921—1922)	D R II pagina

* * *

Weigand, *Die Sprache der Olympo-Walachen*, 1888	Wgd O W pagina
M. G. Obedenaru, *Texte macedo-române*, 1891	Obed pagina
Weigand, *Rumänen und Aromunen in Bulgarien*, în Jb XIII 1908	Jb XIII pagina
Weigand, *Die Aromunen in Nordalbanien*, în Jb XVI 1910	Jb XVI pagina

* * *

Weigand, *Vlacho-Meglen*, 1892	Wgd Mgl pagina
Weigand, *Beitrag zur Kenntnis des Meglen* în Jb V 1898	Jb V pagina

* * *

I. Popovici, *Dialectele române IX: Dialectele române din Istria*, vol 1 (împrejurări sociale și gramatică) 1914.	Pop Ir I pagina

* * *

Biblioteca Universitară

Leca Morariu, *a conteni* (etimologie) în „Glasul Bucovinei“ (Cernăuţi) An VI 1923 Nr 1347 „Gl. Buc“. Nr.....

Leca Morariu, *Nu vă lăudareţi, nu dormireţi* în „Glas. Buc.“ An VI 1923, Nr 1355 şi 1356 „

Leca Morariu, *Se me şi eu înfruptaru, nu flămănzire acmu* în „Glas. Buc.“ An VI 1923, N-rii 1373, 1374, 1376 şi 1377 „

Leca Morariu, *Infinitivul aromân* în „Junimea literară“ An XII 1923, 397 „Jun. lit.“ XII pagina

D. Dicţionare şi glosare

Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-roumaine*, 1870—79

Georges, *Ausführliches lateinisch - deutsches Handwörterbuch*, vol I 1879 vol II 1880 Georges pagina

Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, 1886

Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I 1905 Puşc E W pagina

Bernecker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, A—L, 1908

Dicţionarul limbii române, publ. de Academia Română. I şi II Dicţ Acad pagina

* * *

I. G. Sbiera, *Vocabularul Codicelui Voroneţean*, publ. în V

C. Lacea, Glosar la Dosofteiu, *Viaţa şi petrecerea svinţilor*, 1898, publ în Jb V

I. A. Candrea, *Glosar româno-slav*, în Ca Sch

A. V. Gîdei, *Glosar la Cronica lui Ureche*, şi *Glosar la Cronica lui Miron Costin* în Gîdei

M. Pompiliu, *Cuvinte din graiul Românilor din Biharia*, în Pomp

T. Frâncu şi G. Candrea, *Cuvinte din graiul Munteniior*, în Moţi

* * *

M. G. Obedenaru, *Glosar* în Obed

Weigand, *Glosar* în *Die Aromunen*, vol II 1894 Wgd Ar pagina

Per. Papahagi, *Glosar* în *Basme aromâne*, 1905

I. Dalametra, *Dicţionar macedo-român*, 1906 Dal pagina

* * *

A. Byhan, *Istrorumänisches Glossar* în Jb VI 1899 Jb VI pagina

I. Popovici, *Glosar* în Pop Ir II

E. Auxiliare

Puşcariu, *Cursuri de fonologie şi morfologie* (manuscris)

Fişele *Dicţionarului Academiei Române* (manuscrise)

Comunicate din şedinţele *Muzeului limbii române* dela Cluj (manuscrise)

* * *

Pentru lectura Psaltirilor:

Isidor Onciul, *Cartea Psalmilor* 1898

F. Altă literatură

citată incidental

INTRODUCERE

Verbul predicativ[1]) român studiat în evoluţia sa istorică, sub raportul morfologiei, — iată problema lucrării de faţă.

Considerarea investigaţiilor de până acum în direcţia aceasta, amplificarea lor cu adaosuri şi îndreptări câştigate dintr'un nou stoc de material, ilustrarea cât mai completă a materialului cu forme atestate, precum şi clasificarea metodică a acestuia în cadre sinoptice, — acesta ni-i rezultatul cercetărilor noastre.

Dialectelor şi idiomurilor dacoromâne, cu bogăţia lor de analogii şi reflexe arhaice, le dăm cea mai largă atenţie.

[1]) P. verbul auxiliar vezi Fr. Streller, Das Hilfsverbum im Rumänischen în Jb IX.

I. CONSIDERAŢIUNI GENERALE

Morfologia gramaticei româneşti e şi ea una dintre expresiile romanităţii noastre, e şi ea unul dintre elementele, cari din heterogena masă a lexicului românesc, covărşitor de bogat în cuvinte de origină nelatină (vezi Puşcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, 1920, 39), constitue *stilul arhitectonic* eminent romanic al limbii noastre.

Morfologia română, atât cea a verbului cât şi cea a numelui, purcede aproape exclusiv din morfologia latină; singura formă nelatină în morfologia verbului dr fiind imperativul *stài* C T 80, G 65, Lacea 79[2] (ar *stăi* Pph 700, mgl *stọi* Wgd Mgl 38), născut sub influenţa bulgărescului *stọi* (Weigand ibid), pentru a înlocui vechea formă *stă* V 77/7, 117/3, 141/8, Sch 102, An 79, Cartojan 25 (ir *stę* Wgd Ir 246, Wgd Mgl 38, Pop Ir I 100), precum singura influenţă nelatină şi probabil de origină slavonă în morfologia numelui dr e vocativul femenin în *-o: soro* M L II § 6) — (ar *dado* Pph 577, *mamo* comunicat de prof. Dr. Christea Geagea, mgl *dodo Maro* Wgd Mgl 60, *mătso* Wgd Mgl 61, ir *ćoćo* Puşc Ir 56/6, *jeno* Pop Ir II 25, *mọico* Puşc Ir 57/2, *mọio* Puşc Ir 36/52, 56/3, 57/9, *mọmo* Puşc Ir 56/1, 57/4, *sinco* Puşc Ir 27/8, 39/6, 56/2, *ţigọnco* Pop Ir II 27) — prin analogia căruia s'a născut imperativul în *-o: ado* Lacea 61, Dos 248, *vino* Sch 261, C T 17, 33, C E 226/4, 228/24, 293/14, C B II 362, *iaịno* (= ia vino) Jb VIII 47 (ar *bago, laso, vino* Wgd O W 91, ir *ọdo* Puşc Ir 20/13, 27/12, 43/35, *viro* Puşc Ir 8/3, 30/9, 38/14, 50/7, 52/2, 56/7, Pop Ir II 8, 32.

In dialecte (ar, mgl, ir) morfologia verbului vădeşte mai multe influenţe de origine nelatină. Astfel gerundiul ar *ḑâcândalui*, Pph 590 corespunde dativului absolut din paleobulgară (Bacinschi 615).

Verbul auxiliar *esse* are în mgl trei forme de origine slavă: *sam, aįe, sa,* iar în ir patru[1]) forme de aceeaşi proveniență: *săm, ăi, ăsmo, ăste* (Wgd Mgl 43).

Dialectul ir mai are conjugarea după model croat:

p 3 sg	*dọie* Mikl Ir 13, Puşc Ir 6/19, 25/12, 48/10, „Rev Mold" 4	Pop Ir I 98
p 1 pl	*daien* Puşc Ir 34/15	
p 2 pl	*daieţ* Puşc Ir 25/6, 26/18, 52/36, 55/26, Pop Ir II 14, 73	
	stọie Jb I 126/8, Puşc Ir 6/18, 47/11, 58/16, Pop Ir II 47	Pop Ir I 99
	staien, *staieţ* Jb VI 352	
	ọie Puşc Ir 27/11, 49/12, 58/29	Pop Ir I 99
	laien Puşc Ir 25/2, Pop Ir II 53	
	laieţ Jb I 136/8, 148/16, Puşc Ir 59/16, Pop Ir II 14, 15	
	bẹie Mikl Ir 10, Puşc Ir 40/41, 42/11, 43/31	Pop Ir I 99
	beien Puşc Ir 48/33	
	beieţ	
	ştie Pop Ir II 29, 37, 39, 58	Pop Ir I 100
	ştien Pop Ir II 34	
	ştieţ Pop Ir II 50 (dar: *ştiţ* Pop Ir II 37!??)	

– pentru (monosilabele) *dọvu, stọvu, l'au, bevu, ştivu.* In frazele *Bog daį scriću* Puşc Ir 20/18, Pop Ir II 70 şi *ne daį Bog* Pop Ir II 37 întimpinăm chiar forma croată.

Istroromâna mai are apoi p 1 pl a condiționalului modificată după model italian (Weigand Jb III 156): *mesermo*[2]) Pop Ir II 49, 77, *vezurno*[2]) Puşc Ir 64/16, *zivirno*[2]) Puşc Ir 11/35.

[1]) *ăi* de origine slavă?

[2]) Iosif Popovici (Pop Ir I 87 şi 100) arată că terminaţiunea *-rmo* aparţine idiomului istrian de nord (= cătunul *Jeianu)* şi comunei *Berdo* dintre cele 7 sătulețe istro-române de sud („In pers. 1 în pl... avem în Jeianu totdeauna *-m* în loc de *-n,* tot asemenea *-rmo* în loc de *-rno.* Fenomenul din urmă se aude şi în Berdo"); o atestează totuşi şi o poveste din *Susńievița,* Pop Ir II 49 şi o altă poveste Pop Ir II 77, povestită de *Tincu* din *Villanova* şi scrisă de *A. Giavina* din *Susńievița!!*

Izolată de morfologia ir şi iscată poate sub influenţa italienescului *vengono*, se prezintă *viŋgu* Puşc Ir 34/17.

N B. In formele imperfectului ir (Pop Ir I 86) *ăntrebo̯ia* Pop Ir II 68, *arătoia* Pop Ir II 14, *dave̯ia* Puşc Ir 36/12, 56/2, 57/3, *flo̯ia* Pop Ir II 24, *vede̯ia* Puşc Ir 17/79, *făće̯ia* Pop Ir II 58, 64, *mezé̯ia* Puşc Ir 57/3, *ucide̯ia* Pop Ir II 38, *more̯ia* Pop Ir II 38, *ştive̯ia* Pop Ir II 14, pe care Weigand (Wgd Ir 247) îl credea iscat sub influenţă italiană, şi'n perfectul ir (Pop Ir I 79) *s'a... ammveţaveţit* Pop Ir II 14, *spelavé̯it-a* Puşc Ir 29/17, *pl'erdavé̯it-a* Puşc Ir 28/30, 29/12, *igrivé̯it-a* Puşc Ir 44/2, *a-nmestivé̯it* Puşc Ir 35/41, perfect pe care Weigand îl socotia pluscvamperfect (Pop Ir I 79), precum şi'n perfectul ir *cumpanié̯it-a* Puşc Ir 55/6, *muré̯it-av* Jb I 144/3, *urdinié̯it-av* Jb I 144/2, avem numai reflexe fonetice şi derivative, nu morfologice.

Vom urmări deci evoluţia morfologiei verbale române în paralelă cu morfologia verbului latin pentru a fixa

1. cari forme latine, şi sub ce aspect anume ni s'au păstrat în româneşte şi

2. întrucât morfologia preromână şi română s'a manifestat inovatorie, creând noui forme verbale.

Morfologia verbului ne-a păstrat cu mult mai multe forme ca cea a numelui, fapt care, după cum arată Meyer-Lübke (M L II § 2), e condiţionat nu numai de raportul numeric al terminaţiunilor flexionare, — flexiunea conjugării fiind chiar în latină cu mult mai avută în forme decât cea a declinării, — cât mai ales de psihologia limbii care menţine în prima linie formele cu un înţeles cât se poate de lămurit, de nou şi de puţin echivoc. Pe când deci formele *legi, pro lege* fură înlocuite, fiindcă alăturea de *ad legem* constituiau o abundenţă de trei forme cu acelaş înţeles al interesului legii, — înţelesul acesta fiind, de altfel, mult mai preciz indicat prin prepoziţiile *pro* şi *ad*, decât prin înseşi formele nominale *legi, lege, legem*, — pe atunci, dimpotrivă, formele *laudo, laudat, laudabam*, cari exprimă atât de puţin altceva *ego laudo, ille laudat, olim ego laudabam*, se menţinură.

II. TIMPURILE

Dar pierderi de forme latine avem de înregistrat şi'n morfologia verbului. Sânt următoarele:

INDICATIVUL PLUSCVAMPERFECTULUI

păstrat în p 3 pl a aoristului (şi poate şi'n p 3 sg şi p 1 şi 2 pl din aorist)[1]: *laxaverant — laxarant* > *lăsară* V 10/7, ar *lăsară* Jb XII 207, — şi înlocuit de:

1. Conjunctivul său: *gătise*, p 1 sg, C B II 227[3], *porâncise*, p 1 sg, C M 271/11—12, *îmbrăcasăm*, p 1 sg, Dos 99, *luasăm*, p 1 sg, Alex buc 350, *uitasem*, p 1 sg, Cod Dorn 27, *făcusăm* p 1 sg, Cod Dorn 27, *mersesem*, p 1 sg, Z 352, *dedeaseşi* Dos 215, *te milostiviseşi* Dos 214, *adusease*, p 3 sg, M 375/23, *se întrupise*, p 3 sg, C E 493/27, *crezusemu* C E 194/30, *greşisemu* C E 194/23, *vă luminasetu* Cip 179, *adusesetu*[2]) V 12/8—9, *adurase*, p 3 pl V 66/4—5, *notase*, p 3 pl, M 354/20—21, *crezuse*, p 3 pl, G 10*, *se rodise*, p 3 pl, C M 277/13, *dedeseră* Z 69, *să înclinaseră* Z 80, *scăpaseră* Cron I 289, *rămăseseră* Z 68, 83, *făcuseră* Z 77, *se gătiseră* Cron III 148, *să opăciseră* Z 68, — atestat pentru ar în formele *avusešă, vrusešă, fusešă*, p 2 sg, din Codicele Dimonie şi păstrat la Aromâni, în măsură foarte redusă, numai regional (în localitatea Polio-Seli, pe coasta de nord a Pindului), vezi Capidan Jb XII 229.

---

[1]) cf. capitolul *Flexiunea* şi cf. deocamdată Leca Morariu, *Războiul Troadei* 45

[2]) Formele *ajunsease* M 359/30, *culesease* An 64[2], *tremesease* G 15* şi M 358/1 etc..., alături de acest *adusesetu*, dezavuează aserţiunea lui I. A. Candrea (Ca Sch CXCI şi CXCII) că „construcţiunea actuală cu *-sem* (??) nu apare în nici un text, aşa că forma *adusesetu* V 12/8—9 trebue să fie o greşală a copistului în loc de pf. 2 pl. *adusetu*".

2. Perifrasa imperfectul verbului auxiliar *a fi* + participiul predicativului: *era ploatu*, p 3 sg, (în fraza: *„că Domnul Dumnezeu încă nu era ploatŭ pre pământŭ“)* An 49, *era stătut*, p 3 sg, C T 178, *era zăcut*, p 3 sg, C T 229, *era crescutŭ*, p 3 sg, An 49, *era făcutŭ*, p 3 sg, An 50[2], *era mers*, p 3 sg, C T 195, *era scos*, p 3 sg, An 50, *era zis*, p 3 sg, V 17/6, *era dojenit*, p 3 sg, An 17, *era eşitu*, p 3 sg, Cron I 485, *se era împărăţitu*, p 3 sg, C E 176/2, *era venitu*, p 3 sg, V 85/7, *era înţelesŭ*, p 3 pl, Cip 181, *era domnitŭ*, p 3 pl, *(„cătu era domnitu dracii pre părinţii noştri în lume“)*, Cip 181, *se era culcaţi*, p 3 pl, (*„mainte, până nu se era culcaţi, vinerâ bărbaţii oraşului“)* Cip 181, *era luaţi*, Cip 181, *era merşi*, V 83/13, *„erau trecuţi Prutul“* Cron I 369, *era auziţi* (*„aceşti oameni orbi era auziţi de veastea lui Isus“)* Cip 181, *era veniţi* Cip 180, *era venite* C T 178.

Formele *se era culcaţi, era luaţi, era venite*, etc. vădesc că, participiul, cu funcţiune adjectivală poate fi acordat la gen şi număr cu subiectul auxiliarului (exact la fel ca la pluscvamperfect: *„şi noi ce-am fost muriţi“* Cip 183, *aţi fost veniţi* An 71, *au fost trecuţi* C B I 14/12, *să fusease rădicaţi* Lacea 80; — la viitorul exact *voru fi... periţi* C B II 470; — la condiţional: *„slugile meale amu fi-se-ară nevoite“* C T 228); „însă mai mult se află participiul neconcordat“ — constata just acu Cipariu (Cip 181). Caracterul adjectival al participiului din această schemă a pluscvamperfectului compus *(era sositu* Cron I 344, *era purcesu* Cron I 362, *erau fugiţi* Cron II 351) a pricinuit căderea în desuetudine a acestei destul de uzitate perifraze a pluscvamperfectului.

Surprinzător e că „uneori participiul se află concordat cu acuzativul verbului, dacă are însemnare activă“, — precizează iarăşi Cipariu (Cip 181), citând exemplele: *„răspunderea amu luată era Simeon, că n'are a muri până va vedea Christos“*, unde *„luată era“* = luase, şi *„ce se milosrădi Dumnezeu cu inema sa dereptu oamenii săi, pre care era făcuţi* (= pe cari îi făcuse).

Schema pluscvamperfectului perifrastic *era* + *participiu* o găsim atestată şi'n ar: *eram fută* (= aveam fută) Pph 615, şi iară în mgl: *ra criscut* Wgd Mgl 40. D-l Geagea îmi confirmă pluscvamperfectul *eram aflată* pentru regiunea Pindului ca formă uzitată alături de *aveam aflată*. Obedenaru (Obed 310) arată că

pluscvamperfectul unui mic număr de verbe („d'un petit nombre de verbes") se poate forma atât cu auxiliarul *aveam*, cât şi cu auxiliarul *eram*, precizând că în compoziţia cu *aveam* participiul predicativului se prezintă totdeauna în forma stereotipă „feminină" *(aveam giurată, durn'ită...)*, pe când în compoziţia cu *eram* participiul predicativului se acordă în gen şi număr cu subiectul deci: *era vinit* (el), *era vinită* (ea), *era viniţi* (ei), *era vinite* (ele).

Dar schema predilectă de pluscvamperfect al dialectului ar este imperfectul auxiliarului *avea* + participiul verbului predicativ: *il'i si avia tih'isită* în Codicele Dimonie Jb XII 223, *cum lo-avea adrată caplu* Pph 509, *lo-aveam agârşită* Pph 512, *se avea alăk'ită* Pph 516, *ţi-l' avea armasă* Pph 535, *lo-avea azvimtă* Pph 547, *lo-avea bătută*, p 3 pl, Pph 549, *se-avea dusă* Pph 587, *avea faptă* Pph 593, *avea fugată* Pph 598, *avea fuţită* Pph 598, *aveam grită* Pph 603, *aveam luată* Pph 632, *l' avea moartă* Pph 645, *avea ndreaptă* Pph 655 (dela *ndreg)*, *s-avea nviscută* Pph 665, *s-avea teasă* Pph 713, *„l'i se-avea uscată gura"* Pph 729, *avea vătămată* Pph 730, *aveam viţută*, Pph 732.

La Aromânii din Olimp, perfectul şi pluscvamperfectul perifrastic e, după Weigand, foarte rar („äußert selten" Wgd O W 89 şi 93), nemaiexistând, poate, chiar de loc (ibidem 93), şi fiind înlocuit prin imperfect şi aorist (perfectul simplu); dar totuşi Weigand atestează (ibidem 93) pentru aromâna din Olimp pluscvamperfectele: *(avea) plântă, avea... angrupată, aveam trecută.*

Schema pluscvamperfectului aromân o găsim atestată, în cazuri izolate, şi pentru dacoromână: *auzită avea* C E 441/9, *avea aşezatu*, p 3 sg, Cron I 270, şi într'un hrizov din 1794 (Gîdei 186): *„Ne-au dat o pliroforie, cum că şi împrejuraşii care avea călcat locul acesta, au mărturisit că este drept al mănăstirii"*, — precum, invers, schema dr am întimpinat-o în ar *(eram fută)* şi'n mgl *(ra criscut).*

3. Perifrasa perfectul verbului auxiliar *a fi* + participiul verbului predicativ: *am fost cumpărat*, p 1 sg, C B I 4/2, *s'au fost împăcat*, p 3 sg, D B II 24/CCV, *au fost luat*, p 3 sg, G 306, *s'au fostŭ agiunsŭ*, p 3 sg, Cron II 239, *au fost pus-o*, p 3 sg, G 306, *au fost trimes*, p 3 sg, A A R XX 473 şi 476, *s'au fost adeveritŭ*, p 3 sg, Cron I 448, *i-au fost făgăduitŭ*, p 3 sg, G 273, *au fostŭ hălăduitŭ*, p 3 sg, Cron I 44, *au fost venitŭ*, p 3 sg,

Cron I 52, *aţi fost veniţi*[1]) An 71, *au fost rămasŭ*, p 3 pl, Cron I 99, 455, *au fost... rămaşi*[1]), p 3 pl, Cron I 99, *au fost făcutŭ*, p 3 pl, C E 49/11, *au fost trecuţi*[1]) C B I 14/12, *au fost pristănitŭ*, p 3 pl, Cron I 139, *s'au fostŭ rocoşitŭ*, p 3 pl, Cron II 7, 90, *m'au fost robitŭ*, p 3 pl, C B I 16/1—2, — uzitat şi cu topica: *fost-au datŭ*, p 3 sg, Cron II 384, *fost-au luatŭ*, p 3 sg, Cron II 188, *fost-au poftitŭ*, p 3 sg, Cron II 77, *fost-au cerşutŭ*, p 3 pl, Cron II 400, *fost-au prinsŭ*, p 3 pl, Cron II 250 — şi chiar şi cu topica: *făgăduit-au-fost*, p 3 sg, Eminescu, *Scrieri politice şi literare* 1908, 209, *periţi*[1]) *au fost* Cron I 194.

Pluscvamperfectul acesta e destul de răspândit în cuprinsul dacoromân de astăzi; îl cunoaşte ţinutul Crişului şi al Mureşului (Jb IV 298), al Someşului şi al Tisei (Jb VI 38), apoi Banatul, Transilvania şi Serbia (Jb VII 57), Muntenia de nord (Jb VIII 277), şi, adăogăm noi, Moldova. El aparţine şi dialectului ir: *a fost facut*, p 3 sg, Pop Ir II 32, *fost-a piseitu*, p 3 sg, Pop Ir II 3, *fost-a specit(?)*, p 3 sg, Pop Ir II 32.

Schema dr, perfectul auxiliarului *a fi* + participiul predicativului, îşi are corespondenta aromână în compoziţia aoristul auxiliarului *avea* + participiul predicativ: în Codicele Dimonie *avură tăcsită* Jb XII 229, *avui giurată* Obed 245 şi ibid 310, *se-avu acăţată* Pph 507 şi *avui fută* Pph 615. Dar compoziţia aceasta, despre care A. Dunker (Jb II 15) crede că abia va fi fiind întrebuinţată („kaum gebräuchlich sein dürfte") e mai rar uzitată („sie wird nicht so oft gebraucht. In meiner Heimat kommt sie bloss in 3. Pers. Sg. und Pl. vor", Capidan Jb XII 229). O găsim totuşi atestată şi în dr, la Miron Costân: *„carele într'acela loc au avut făcut o bisericuţă"*, Gîdei 186.

4. Perifrasa pluscvamperfectul organic al verbului auxiliar *a fi* + participiul predicativului: *„încă nu-lŭ fusease aflatŭ"*, p ? sg? pl?, Lacea 80, *„o fusese legat prin afurisanii"*, p 3 sg, Z 71, *„Hanulŭ se fusese rădicatŭ"* Cron II 383, *fusese... scăpatŭ*, p 3 sg, Cron I 348, *fusesia văzut*, p 3 sg, *(„şi salce-l fusesia văzut şi zise: nu l-am văzut")* C B II 287[2], *„care şi acest opăcit Domn fusese scos o dare"* Z 87, *fusease zisŭ*, p 3 sg, C E 193/30, *fusese eşitŭ* p 3 sg, Cron II 352, *fusăse părăsitŭ*, p 3 sg, *(„au*

[1]) Vezi pagina 16: *se era culcaţi* etc.!

primitu Craiu leşescu pe Avgust, care fusăse părăsitu deodată crăia leşească") Cron II 76, *fusăse trăitu*, p 3 sg, Cron II 302, *„ce fuseseră dat lui Vodă"*, p 3 pl, Z 69, *„făcându vitejie mare în războiulu Avarilor carii se fusease rădicaţi[1]) asupra Râmului"*, Lacea 80, *fusese eşiţi[1])*, p 3 pl, Cron II 204, *„boerii... fuseseră hotărît să dea o sumă"* Z 73.

VIITORUL

înlocuit prin:

1. Perifrasa infinitivul prezent al predicativului urmat, sau precedat[2]) de indicativul present al auxiliarului *a voi: sta-voiu*, Sch 10, *împlea-l-voiu* Sch 266, *spure-voiu* V 64/17, *cuntiri-voiu*, Sch 494, *podobi-me-voiu* Sch 80, *voiu vendeca* V 105/1—2, *voiu vedea* Sch 80, *voiu înţeleage* Sch 226, *voiu adâvâsi* An 56—57, *me voiu curăţi* Sch 48, *la-me-veri* Sch 160, *vedea-veri* Sch 300, *vence-veri* Sch 372, *auzi-l-veri* V 71/2, *veri adevăra* C B II 39, 100, *veri tăcea* Sch 80, *veri ceare* Sch 111, *veri veni* Sch 323, *înspăima-l-va* Cron I 448, *ulta-va* Sch 240, *ţirea-va* Sch 240, *bate-te-va* V 46/9, *ispovedi-se-va* Sch 14, *va custa* An 67, *se va tă.mpla* V 19/13—14, *va cădea* V 92/14, 97/2, *va cură* C B II 470, *se va sălăşui* Sch 36, *sta-o-a („mai sta-o-a, au ba")* Cron II 358, *a trimite* Cron II 301, *a veni* Cron II 396, *adauge-vrem* A A R XXVIII 103/II b, *măntui-nă-vremu* V 156/10, *spăsi-nă-vremu* Sch 261, *vremu cănta* Sch 445, *vom adivăra* A A R XX 473, *vremu cădea* C B II 124, *vremu ti.mde* V 91/9—10, *vremu lăcui* V 130/6—7, *rebda-vreţi* V 149/9, *bucura-vă-veţi* G 9*, *plânge-veţi* G 9*, *preemi-vreţi* V 162/13—14, *peri-veţi* C Ps 5, *vreţi căuta* V 116/13, *vreţi vedea* V 20/12, *vâ veţi întoarce* C Ps 15, *veţi pere* Sch 5, *veţi şti* C B II 50, *plăsa-vorŭ* Sch 319, *zâcea-vorŭ* C B II 226, *întoarce-se-vorŭ* V 105/1, *vie-vorŭ* Sch 509, *umnoji-se-vorŭ* Sch 452, *voru scu.mpăra* V 169/3, *vor ţirea* Sch 115, *vor gice* Sch 163, *vor oşti* An 58, *orŭ alerga* Cron II 318, *orŭ striga* Cron II 329, *orŭ... strânge* Cron II 319.

E cea mai uzitată schemă a viitorului dr şi ir *(ts-oi... dǫ* Jb I 154/2, *io-i mere* Puşc Ir 14/60, *voi spure* Puşc Ir 13/59,

[1]) Vezi pagina 16: *se era culcaţi* etc.!

[2]) Afirmarea lui Candrea (Ca Sch CXCII) că auxiliarul e mai adesea postpus, s'ar putea menţine doar numai pentru Psalt. Şcheiană.

dǫ-ţ-voi Pop Ir II 52, *scutǫ-t-oi* Pop Ir II 78, *t-er ănsurǫ* Puşc Ir 29/19, *ver muri* Jb I 154/3, *ver veri* Puşc Ir 14/66, 24/24, *flǫ-ver* Pop Ir II 78, *rugǫ-ver* Pop Ir II 42, *męre-ver* Puşc Ir 56/5, *veri-ver* Pop Ir II 78, *se va plęrde* Puşc Ir 14/63, *va... ţi* Puşc Ir 10/16, 10/24, *veţ pripravi* Pop Ir II 38, *s-or ănmesti* Puşc Ir 8/5, *vor... flǫ* Puşc Ir 14/61. — In ir viitorul e, adesea, înlocuit de condiţionalul organic şi perifrastic: *docl(e) aflǫr*, p 1 sg, Puşc Ir 14/60, „*će ve ţo urdiner čǫ veţ fǫće*“ Pop Ir II 21, *căn veriri*, p 2 sg, Puşc Ir 16/74, *docle veriri*, p 2 sg, Puşc Ir 16/74, *docle-l aflǫre*, p 3 sg, Puşc Ir 15/69, *căn prikinire*, p 3 sg, Puşc Ir 19/1, *docle zivirno* Puşc Ir 11/35, — şi: *ren steptǫ* Puşc Ir 30/12, *ren-o ţirę* Puşc Ir 11/35, *ręn fǫće* Pop Ir II 48, *ręn męre* Pop Ir II 38, *fǫće-ren-vo* Pop Ir II 40, *ne ren pogovori* Puşc Ir 20/13, *l-ren poţdí* Puşc Ir 4/5).

Schema auxiliarul *voiŭ* + infinitiv ne-o atestează şi dialectul ar, cu forma adverbială *vah'* < *va h'i* (= peut-être) Jb II 142, Dal 216, Pph 729 şi cu formele condiţionalului *va nă vătăma* Pph 730 şi *va fuţi* Pph 598.

In această formă a viitorului, infinitivul ni se prezintă numai cu forma simplificată de silaba *-re*, aşa cum îl vedem atestat şi de altfel: *a vedea* V 7/8, *a se tăgădui* V 81/2, *se putură scula* Sch 110. Weigand (Jb III 150) explică simplificarea infinitivului ca rezultat al disimilării sintactice: *facere-vremu* > *face-vremu* şi *vremu face* (V 130/7—8), *rebdare-vreţi* > *rebda-vreţi* (V 149/9) şi *vreţi rebda*, (ceea ce va să zică: topica *face-vremu* e mai veche decât *vremu face!*), — citând cazul analog din bulgară: *biti štă* > *bi štă*, şi din sârbă: *t'u biti* > *bit-t'u* > *bit'u*. Faptul că dialectul ar, care şi-a generalizat pentru viitor altă schemă a viitorului (*va* + conjunctiv prezent), are numai forma amplă a infinitivului (în Codicele Dimonie: *alăvdare* Jb XII 212, *bătiare* Jb XII 219, *avdzăre* Jb XII 227 etc. şi *aprindire*, *aprindeare* Pph 531, *ncucinare*, *ncucinire* Pph 653 etc.), pare a confirma părerea lui Weigand. Decât aserţiunii lui Weigand „Im Urrumänischen hat es nur eine volle Form des Infinitiv gegeben, denn im ar und mgl findet sich keine Spur einer verkürzten Form, sondern nur im ir und dr“ (Jb III 150), trebue să-i opunem amintitele forme *vah'*, *va nă vătăma*, *va fuţi* (cf. „Jun. lit.“ XII 397) şi, ca chestiune principiară, rezultatele lui Puşcariu (Puşc

Jr 25, 28), care constată şi în româna străveche („Urrumänisch") liferenţieri dialectale.

2. Perifrasa conjunctivul present al predicativului precedat le aceleaşi forme ale verbului auxiliar *a voi: şi oi să m'afundez* Z 70, *oi să ardic* Z 334, *oi să crăp* Z 334, *oi să las* Tocilescu, *Materialuri folkloristice* I/2 799, *voiŭ să te spânzur* la Radu Popescu (vezi Iorga, Ist. lit. rom. XVIII, vol. I 175), *oi să mă duc,* Cod Pop 82, *„vai de mine, ce oi să fac şi ce oi să zic eu fimei nele"* Cod Pop 31, *n'oiu să-ţi fac* Marian, *Poesii poporale române* I 130, *vei să dai („unuia lui Dumnezeu vei să dai seamă")* Cron I 401, *„mâine poimâine vei să mori şi va să te mănânce pământul şi viermii"* Iv 48, *„adu-ţi aminte că vrei să mori"* Cron I 80, *vei să te omori* Iv 26, *vei să pătimeşti* Iv 26, *vei să te pogori* Iv 26, *va să se tâmple* C E 84/24, *va să răpaose* Lacea 81, *va să moară* G 159, Iv 190, *va să muncească* Iv 66, *vom să arătăm* Cron I 53, *vom să intrăm* Iv 33, *vom să putemŭ* G 338, *vom să mergem* Iv 77[1]), *vom să zicem* Iv 63, *vom să greşim* Iv 77[1]), *vom să povestimŭ* Lacea 81, *vom să urnimŭ („Dară noi cu ce vom să urnimŭ nevoile acestei ţări?")* Cron III 243, *vor să blesteme* Radu Popescu (la Iorga, loc cit. 187), *vor să zică* Cod Pop 59, *vor să fugă* Cod Pop 59, *n'or să-l găsească* Z 339. Auxiliarul poate fi redus la forma *o: o să crap* Z 334.

(Puşcariu, Jb V 179, atestează pentru cursul de sus al Oltului viitorul *vreau să dau* alături de *ţi-oiŭ da).*

Schema aceasta, mai rară în dr, a devenit generală în ar, decât că în viitorul ar verbul auxiliar *va* rămâne invariabil pentru toate formele singularului şi pluralului, întocmai ca, uneori, şi'n dr: *va să luăm* Iv 20.

Weigand (Wgd Mgl 41) explică această schemă a viitorului ar în chipul următor: Când la sud, infinitivul, ca formă verbală, sub influenţă bulgară, începuse a dispare, s'a impus perifrasa cu *să* + conjunctiv, deci *voi să facu, vrei să faţ, va să facă . . .,* din care, cu pătrunderea lui *va* şi la celelalte forme verbale (propagarea aceasta s'a putut lesne săvârşi, predicativul fiind acu el însuşi diferenţiat pentru diferitele forme flexionare dela sg şi pl: *facu, faţ, facă . . .),* a rezultat forma *va s-facu,*

[1]) alături de *ne vom îndrepta* Iv 77!

devenită generală în ar de nord şi simplificată în ar de sud la forma *va facu* sub influenţă grecească: *va facu* — θα καμω.

Din partea noastră adăogăm că dispariţia conjuncţiunii *si* s'a putut întâmpla şi fără influenţa grecescului θα καμω, predicativul fiind acu el însuşi diferenţiat pentru cele forme flexionare şi fiind el totodată şi purtătorul accentului în frază.

D-l Capidan îmi comunică următorul tablou sinoptic pentru viitorul aromân:

ar de nord	ar de sud	ar din Olimp	Fărşeroţi (C. Ucuta)
va s-pot	*vai*[1]) *pot*	*va pot*	*vu să pot*
„ *s-poţi*	„ *poţi*	„ *poţi*	„ „ *poţi*
„ *s-poată*	„ *poată*	„ *poată*	„ „ *poată*

vezi Jb XII 72

tablou pe care-l ilustrez cu următoarele forme atestate:

schema ar de nord e generală în Codicele Dimonie:

va s-moru Jb XII 224 — *va s-nu-o-aflămu* Jb XII 209
va s-armăñi Jb XII 216 — *va s-vă afănisitsă* Jb XII 224
va să spună Jb XII 216 — *va si šadă* Jb XII 217

schema ar de sud:

în acelaş text din Avela:
- *vai veḑi* Pph 732 (12/13) } în acelaş text din Avela,
- *vai ḑâţi* Pph 590 (8/35) } Epir
- *vai pată* Pph 674 (85/20) într'un text din Avela, Epir
- „ „ Pph 0 (259/29) într'un text din Meţova, „
- *vai întunicăm* Pph 620 (8,21) într'un text din Avela, „

schema ar din Olimp:

Acelaş text din care, mai sus, citam formele *vai ḑâţi* şi *vai întunicăm!*:
- *va mi duc* Pph 586 (8 4—5) } în acelaş text din A-
- *va-l' mâc* Pph 642 (12/5) } vela, Epir
- *va ti jilescu* Pph 621 (371/14) într'un text din Avela, Epir
- *va-l vatăm* Pph 730 (61/23) într'un text din Veria, Macedonia
- *va ńeg* Pph 0 (233 23) nedatat
- *val' ḑâţi* Pph 590 (336/11 într'un text din Băeasă, Epir
- *va ḑâcă* Pph 590 (80/1) într'un text din Avela, Epir
- *va l'-u poată* Pph 683 (12,5) într'un text din Avela, Epir

[1]) In forma *vai*, Capidan vede rezultatul lui *va* + *si* (Jb XII 229).

acelaş text din care, mai sus, citam : *vai pată!*

va nă ţem Pph 587 (259/28) într'un text din Meţova, Epir

Pentru ar din Albania de nord, Weigand (Jb XVI 212) ne ne comunică varianta *vâs ńeg* (*vâs* < va să).

Schema viitorului ar (*va să* + conjunctiv) reprezintă poate (Weigand Jb V 155—156) şi viitorul dialectului mgl : *va să ie, va s-si facă* Jb V 155, dar forma generală, analogă cu cea bulgară, a viitorului mgl e *si* + conjunctiv (Weigand, Wgd Mgl 41).

3. Perifrasa indicativul present al formelor, nu auxiliare ci predicative dela *a avea (am, ai, are, avem, aveţi, au)* + prepoziţia *a* + infinitivul prezent al predicativului propriu zis : *„n'am a te lăsa până nu te veri giura“* C B II 290, *n'am a vă milui* Drăg T M 121, *ai a-mi spu.re* V 52/3—4, *„Dumnezeu are a lăsa nouo greşalele noastre“* C E 282,8, *„ştiu că are a se scula Dumnezeu“* Cip 183, *n'are a vedea* Drăg T M 121, *„de veri bate feciorulŭ tău cu toiagulŭ n'are a muri“* Cip 183, *n'are a treace* An 6, *aveţi a vedea* V 104/6—7.

4. Perifrasa conjunctivul prezent al predicativului precedat de aceleaşi forme predicative *(... are, avem, aveţi...)* ale auxiliarului *avea : am să vă spuiŭ* G 166 (din anul 1654), *ai să vii* Puşchilă 103 (din 1681), schemă pe care de altfel n'o întimpinăm în textele mai vechi, care însă totuşi e foarte curentă în Oltenia, Serbia şi Bulgaria (Jb VII 56), precum şi aiurea.

Forma ar *am s-acumpurŭ* Jb III 166, în textele comunicate lui Weigand de G. Şaiakdži, Capidan o crede neautentică şi creată sub influenţă dacoromână (comunicat personal). In acelaş sens vezi nota lui P. Papahagi : *„Am s-ti dugurescu* = am să te dogoresc ; observ că această construcţie este dacoromână şi se datoreşte lui Bagav“ — Pph 587.

IMPERATIVUL EMFATIC

înlocuit prin p 3 sg şi pl a conjunctivului present : *nu dea Dumnezeu* G 117, *strângă-să*, p 3 sg, G 265, *iasâ*, p 3 sg, G 264, *răsae*, p 3 sg, G 265, *să n'aibă a cuteza* A A R XXXVI 103.

INFINITIVUL PERFECTULUI

înlocuit prin perifrasa *a fi* + participiul predicativului (vezi schema viitorului exact: *voiŭ fi greşitŭ* G 98, *va fi luat* Alex buc 362, *se va fi prilejitŭ*, Cron I 334, *orŭ fi flămănzitu* Cron II 192, *se vor fi săvărşit* Z 68, — şi schema condiţionalului perifrastic: *vrea fi cerşutu*, p 2 sg, C E 546/8, *de nu vrea fi pripitŭ*, p 3 sg, Cron I 223, *să vrea fi dusŭ*, p 3 pl Cron I 240, *îl vraŭ fi omoritŭ* Cron III 43, — *nu s'are fi însuratŭ*, p 3 sg, Cron I 458, *are fi păţit*, p 3 sg, G 120, *ar fi murit*, p 3 sg, Iv 222, *n'am fi putut* Z 82).

GERUNDIVUL

formal, atât de apropiat de gerundiul al cărui nominativ l-ar putea închipui, şi totuşi, semantic, atât de îndepărtat de acesta.

PARTICIPIUL PRESENT

păstrat numai în formele nominale *fierbinte* < *fĕrventem*, *părinte* < *parentem*, *plointe* < *ploventem* (*plointe* cu înţelesul de „vreme ploioasă", atestat la T. Pamfile, *Văzduhul* 106, Nota 5 subsol, şi, cu aceeaşi accepţiune, uzitat în satul Oarja, plasa Drâmbovnic, jud. Argeş, vezi fişele Dicţion. Acad. Române şi D R I 297). In An 118 mai găsim pluralul *cunoştinţii* dela * *cunoştinte* < *conoscentem*, relevat acu la 1858 de Cipariu (An 125) şi citat de acelaş (Cip 198) şi'n alte trei atestări, semnalat apoi de Gr. Silaşi în Psaltirea, dela 1697, a lui Viski (D R I 296) şi constatat de Drăganu, de două ori, şi'ntr'un *Fragment din cel mai vechiu molitvenic românesc* (D R II 278). Amintita Psaltire a lui Viski ne mai atestează, după constatarea lui Silaşi, şi pluralul *neştiinţi(i)* pentru singularul * *neştiinte* < *nescientem* (D R I 297). Acestea deci sânt singurele reflexe româneşti ale participiului present latin înlocuit prin gerundiu: *nutăndu* V 84/10, *tăindu* An 53, *beundu* M 375/9, *cunoscundu* Cip 179, *cerăndu* V 33/13, 69/1, 163/13, Sch 119[2], 127[2], *ceindu* V 91/6—7, *ricăindu* V 163/13, *urîndu* C Ps 195, G 12*, *ştiundu* Cip 179[2], *zicăndă* C B I 9/4—5; — ar *lunda* Pph 632, *yininda* şi *vininda* Pph 739, *surghindalui* Pph 699, *şădzundalui* Pph 707; ir *ămnănda* Puşc

Ir 16/73, *cântânda* Puşc Ir 63/10, *mnânda* Puşc Ir 15/70, „Rev Mold“ 5, *plângânda* Puşc Ir 11/29, *durminda* Puşc Ir 31/21, *grminda* Pop Ir II 42, *halopenda* Pop Ir II 11, *halopeinda* Puşc Ir 29/14, *hucinda* Pop Ir II 36, 42, *iezdinda* Puşc Ir 42/15, 59/4, Pop Ir II 11, 28, *migeinda* Pop Ir II 42, *roşcatenda* Pop Ir II 45, *sopinda* Puşc Ir 48/2, 63/10, 64/15, *stărmorinda* Puşc Ir 53/10, *takenda* Pop Ir II 62, *trlinda* Puşc Ir 41/61, Pop Ir II 30, 32, 60.

In mgl gerundiul pare a fi dispărut (cf Weigand: „Ich konnte keine Spur des Ger. entdecken“ Wg Mgl 46); singura formă de gerundiu mgl ar fi adverbialul *curọn* < *currendo* (= curând).

Faptul că alături de gerundiul dr în *-ă*, atestat în formele *neavândă* C B I 9/4 şi *zicândă* C B I 9/4—5, — alături de, ce-i drept, alte două gerundii în *-u* ale aceluiaş text *(jăluindu-se* C B I 9/2, *ajungându-l* C B I 9/2), dar şi alături de participiul în *-ă*, ca şi'n aromână, din acelaş text *(au mersă* C B I 9/1, 9/7, însă *se-au sculat* C B I 9/3—4, *l-au înzestrat* C B I 9/5 — avem aceeaşi dezinenţă *-a* şi în ar, precum şi în ir, ne face să admitem, împreună cu Hasdeu (C B I 60) şi cu Bacinschi (614), nu numai pentru dr şi ar, ci şi pentru ir aceeaşi origine comună a gerundiului în *-a*, şi, dimpotrivă, să avem rezerve faţă de părerea d-lui Bacinschi, care crede că reflexul *-a* e de proveniență albaneză.

PARTICIPIUL VIITORULUI

şi, în afară de Participiu *(învăţatu* V 37/9, *nestătutâ* Sch 426, *căzuţi* C B II 471, *făcută* G 32, *deştinse* G 10, *frământii* Sch 101, 473, *iaste contenită* An 22, *urîţii* C Ps 114, *ştiutu* C Ps 20; — ar *lat* Pph 626, *stătut* Pph 700, *vizut* Pph 732, *alimtu* Pph 519, *arăkită* Pph 532, care în compoziţie are totdeuna [1]) terminaţiunea *-ă: avịa băgată* Jb XII 208; mgl *călcat, vizut, zis, durmit* Wgd Mgl 39; şi ir *ămnọt-a* Puzc Ir 24/20, *ramọs-l'-ọv* Pop Ir II 44, *mes-av* Pop Ir II 44, *pl'erzut-am* Puşc Ir 45/23, *n'ọ ştivut* Puşc Ir 22/7, 54/17, *l'-a pricrijit* Pop Ir II 78), — întreg

PASIVUL

înlocuit prin:

[1]) Afară de cazul citat de Obedenaru! (v. pag. 17!).

1. Perifrasa reflexivă: *să junghe,* p 3 sg, G 293, *să fericeşte* Iv 11, *să iubesc* p 3 pl *(„aceştia atâta să iubesc de Dumnezeu“)* Iv 160, *să pedepsescu* G 294, *să se dezleage*, p 3 sg, C E 410/31—32, *să se îngroape*, p 3 sg, G 138, *să să scuipe*, p 3 sg, Iv 71, *să se trimită*, p 3 sg, Cron II 125, III 178, *mă puş* G 283, *să rupseră* Z 88, *s'au luat,* p 3 sg, Iv 217, *sau mazâlită*, p 3 sg, Cron II 69, *s'au amăgit*, p 3 pl, Z 85, *s'au omorîtă*, p 3 pl, Cron III 146, *se didese*, p 3 pl, Cron III 260, *să scriseseră* Z 88, *s'au fost... călcat*, p 3 sg, Z 65, *s'au fost făcută*, p 3 sg, Cron II 137, *s'au fost vânzându*, p 3 pl, Cron. II 414, *da-se-va* C T 121, *să va certa* G 120, 122, *s'a supăra* Cron III 409, *ne vămă judeca* C E 37/20, *di s'ar faci*, p 3 sg, C B I 23/14—15, *„sugându-să de mulţime de şărpi“* Z 78, *tăindu-se* G 308, *„biruindu-se de Romani“* Cron I 90, *„Decebal biruindu-se au fugită“* Cron I 91, *rănindu-se („de o săgeată rănindu-se“)*, Cron I 125, *a mă boteza* C E 505/16, *a se boteza* C E 505/14, *a se prinde* Cron III 178, *a se chinui* C E 66/39, *a se omorî* Iv 1, *s'aru fi fostă întemeiată*, p 3 sg, Cron II 297, *a se orundui* Z 68, *„începură a se zidi mănăstiri“* G 131. Schema reflexivă e totodată şi forma pasivului ar din Olimp (Wgd OW 96) şi cea a pasivului mgl: *ca si mătsinǫ grǫnu* (Wgd Mgl 45).

2. Perifrasa participiul verbului predicativ + auxiliar:

α) Cu schema: participiu + auxiliarul *a fi* (latin. *sum* şi *fio*): *să fiu uitat* G 315, *să hie ruptu* D B I 9/XIII, *să fie primită* G 133, *să fie vândute* C E 334/35, *vrea ucisu se fie* (= era să fie ucis) V 54/8—9, *vrea urîţi şi goniţi să fie* (= era să fie urîţi...) C E 334/35 (deci *imperfectul*, nu *condiţionalul* pasiv!) *era tăiată* C T 110, *fuiu tremesu* C E 478/20, *fum întrebaţ* G 302, *umorîţi fumă* G 215, *luaţi fură* C E 461/27, *fuserăm mântuiţi* Z 347, *fuseră ascultaţi* Z 84, *fuseră înfruntaţi* Z 81, *fuseră siliţi* Z 76, *fusese văzute* Z 66, *fuseseră siliţi* Z 72, *bătuţi veţi fi* C T 102, *vândutu are a fi („zise lorŭ Isusŭ: vândutu are a fi fiulŭ omenescu... şi ucide-vorŭ elŭ“)* C E 272/9, *să fie fost născut*, p 3 sg, G 307, *se se fi fost mutaţi*, p 3 pl, Cron I 106, *cufundat... fi vrea*, p 3 sg, C E 268/15—16, *„ori de ce felŭ vrea fi cuprinsŭ de boală“* A A R XXXVI 103, *vrea fi apăraţi* C E 237/19—20, *n'ară fi dată* C T 228, *de n'aş fi fost vândut* C T 228, *slobozită au vrută putea fi* (= ar fi putut fi slobozit) în Bi-

blia dela 1648 ca formă corespondentă pentru *lăsatu putea fi* V 82/11, *ispitit a fi* C T 138, *botjocurită a fi* C E 66/39 — 67|1, — care e totodată şi perifrasa pasivului ar (Obed 329) şi cea a pasivului ir (Mikl Ir 77): *„io'm fost mučcot ier de cărele“* Mikl. Ir 5, *„en o zi nu fost Roma facuta“* Mikl Ir 8, *„cum se judica, aşa se va fi judik'eit“* Mikl Ir 12.

β) Cu schema, care apare numai izolat: participiul predicativ + auxiliarul *a sta*, verbul *sta* având şi de altfel funcţiunea lui *a fi* (vezi Puşcariu, Puşc E W Nr 1639: *a sta culcat* = être couché, apoi: „Ne'ndoim dacă-aşa oameni întru adevăr au stat“ Gr. Alexandrescu, *Umbra lui Mircea la Cozia)*: *stătuiŭ giudecatu* V 74|12—13 cu corespondentele *stau supt giudecată pusŭ* în Biblia dela 1648 şi *stau giudecându-mă* în Biblia dela 1688.

Meyer-Lübke (M L II § 113) pare a vedea în participiul pasivului perifrastic numai funcţiunea adjectivală (activă) a participiului, când, considerând drept pasiv numai forma reflexivă a pasivului român, zice: „Cât despre pasiv, acesta se formează în deosebi din *sum* cu participiul preteritului, în Italia de nord *cu fio;* pe lângă acesta e foarte agreat şi, în româneşte exclusiv uzitat, pasivul reflexiv...“ („Was sodann das Passivum betrifft, so dient dazu meist *sum* mit dem Partizipium Präteriti, in Norditalien *fio;* daneben ist sehr beliebt und im Rumänischen ausschließlich gebräuchlich das Reflexivum...“). Evident că acest „exclusiv uzitat“ e desăvârşit nemotivat. L-am putea admite considerând doar *numai* valoarea ajdectivală (= activă) a participiului *(şezuţii* C Ps 442 ca formă corespondentă pentru *ceia ce şed* Sch 525, *era duşi* = s'au dus G 107, cf. apoi *nemâncat, nebeut, nedormit),* nu-l putem însă niciodată admite pentru atât de pronunţata funcţiune verbală (= pasivă) a participiului: *vrea ucisu se fie* (= era să fie ucis) V 54/8—9! Dimpotrivă, coloritul *pasivic* al pasivului perifrasat cu participiul predicativului, e atât de pronunţat, încât această schemă a pasivului a ajuns succesiv chiar pe planul întâi, unde odinioară stăpânia pasivul reflexiv, şi unde pasivul reflexiv trebui să piarză terenul, în faţa sporirii formelor reflexive cu sens activ, sporire promovată şi de influenţa slavonă (Wgd OW 95), cf. *se miră* V 158/4, *ne mirâmu* C B II 417 alături de *čuditi-se; rugămu-nă* V 102/9, C B I 30/15, M 390.35, C B II 124 şi 125 alături de *modliti-se; a se creşte*

Puşchilă 54 iuxtapus de Puşchilă lui *rostiti-se*; şi ir *se ărde* Puşc Ir 20/12, 61, *se ărdu* Puşc Ir 51/14 alături de croatul *smiiati-se*, Jb VI 301, *ce te râzi* = ce râzi, se zice şi'n Moldova; *mă râd, mă jur, mă uit* (= uit) sânt apoi din belşug răspândite („weit verbreitet") în Oltenia, Serbia şi Bulgaria (Jb VII 54). Şi ir *ţe te plânzi* Puşc Ir 43/42, *nu me ţo plâng* Puşc Ir 43/42 va fi fiind de aceeaşi proveniență slavă.

Intre formele verbale latine pierdute pentru limbile romanice, Meyer-Lübke (M L II § 111) numără şi supinul; întrucât însă supinul nostru *(la secerat* C T 29) corespunde exact, sintactic, semantic şi formal, supinului latin, sântem îndreptăţiţi a-l considera drept urmaş al acestuia.

Dar limba românească veche ne-a mai păstrat o serie de forme verbale latine, cari astăzi au dispărut sau dăinuesc numai regional sau dialectal. Iată-le:

VIITORUL EXACT

În forma condiţionalului, p 1 sg, *se întraru* Sch 434, *se luaru* Sch 450, *se ultaru* Sch 445, *se deaderu* Sch 434, *se deştinseru* Sch 450, *se mearseru* Sch 68, 448, *se flămănziru* Sch 156, *se suiru* Sch 450, *(se) suiră* (sic) Sch 434 (rectificat, just[1]) de Candrea cu *se suiru* Ca Sch CXCIII), şi ir *aflor* Puşc Ir 14/60 (pentru *Susnieviţa*, Puşc Ir 2), *se-l ţo duser* Pop Ir II 78 (p. *Villanova*), *se... avuru* Jb III 156 (comunicat de Nanu pentru satul *Jeianu).*

CONJUNCTIVUL PERFECTULUI

În forma condiţionalului, p 1 sg, *se întrare, se luare, se ultare, se deştinsere, se mearsere, se pomenire, se suire, se deadere* în Psaltirea Voroneţeană (Ca Sch CXCII) şi în corespondentele formelor din Sch citate mai sus: *să întrare* C Ps 364, *să luare* C Ps 379, *să ultare* C Ps 375, *să deadere* C Ps 364, *să deştinsere* C Ps 378, *să mearsere* C Ps 377, *să flâmânzire* C Ps

[1]) Rectificat just, dar fals prins în text (Ca Sch 288) cu *se suire!*

132, *să suire* C Ps 378, *(să) suirâ* (sic) C Ps 364; apoi în ar *să giurarem* Obed 248, *s-furim* şi *s-furem* Pph 616, *si avurim, furim, vrurim, băturim, arupserim, avdzirim* la Boiagi (Jb III 155) şi *si furim* Wgd OW 95 (pentru Samarina); precum şi'n ir *se avure* Ascoli, *Studj critici* I 67.

Acest condiţional organic, cu p 1 sg în *-u* şi în *-e*, a dăinuit în dr până pe la începutul veacului al XVII-le (cf. Weigand Jb III 158: „Diese Zeitform ist im Altrumänichen im Anfange des XVII. Jahrhunderts bereits erloschen"), menţinându-se până astăzi la Moţi. Weigand (Jb IV 297) citează pentru comuna Certează lângă Câmpeni formele: *mâncaretŭ, dusăretŭ, veniretŭ*, iar avocatul Dr. Zosim Chirtop din Câmpeni îmi comunică, într'o scrisoare din 7 Iulie 1921, că „forma *mâncaret* etc. e uzitată în toate comunele plasei Câmpeni, dar nu cu *et* în capăt, ci cu *ăt*, de ex. *dormirăt* şi fără a se auzi *u* final câtuşi de puţin" şi că înţelesul formei „*mâncarăt* e redat corect de Weigand ca persoană a doua a perfectului[1]) prim (simplu) plural". Tot d-l Chirtop îmi atestează pentru Munţii Apuseni izolata schemă de condiţional „*să vrea venirăt la noi, vrea văzurăt şi voi acest lucru)*".

Condiţionalul organic s'a stins, înlocuit fiind prin alte forme verbale, ca d. p. de condiţionalul perifrastic (cf. *se mearseru* Sch 68 cu corespondentul *să aşŭ mearge* C Ps 56, *de... vreaţi dosădi* M 367/8-9, *de nu vrea fi venitu eu* C E 528/14-15), de un preterit (ca în mgl: *si aveam* = si j'avais Wgd Mgl 41 şi Wgd OW 95; *se... vâ întoarsetu* Sch 17 şi astăzi „*dacă ştiam una ca asta*", „*să fi ştiut un lucru ca acesta...*" apoi: „*Dormiai tu, fătul meu, mult şi bine, dacă nu eram eu să te înviez*" Creangă, *Făt-frumos fiul iepei; „De-aş fi fost în locul tău, Înfigeam în pieptul său Un hanger înfricoşat*" G. Dem Teodorescu, *Poesii populare* 117), şi de un viitor *(se... cauta-verî* Sch 432, căruia în C Ps 363 îi corespunde *să... căutari, să nu ascultare*, p 2 sg, C B II 153, înlocuit de o mână ulterioară cu *să nu vei asculta*, apoi *de veţi fi făcut* A A R XX 476). Condiţionalul organic mai trăeşte şi'n ar, unde însă deasemenea în-

[1]) D-l Chirtop vrea de sigur să zică: *condiţionalul* perfectului!

cepe a dispare (Weigand, Wgd OW 95, Jb III 158, Jb XVI 212) şi în ir, unde stăruie în plină vigoare (Weigand, Jb III 158).

Weigand (Jb III 157) ne dă pentru dialectele române următorul tablou sinoptic al condiţionalului conjugării I-a, în forma sa arhaică:

ar	ir	dr
-arem	-aru, -are	-are
-ari	-ari	-ari
-are	-are	-are
-arem	-*arem	-arem
-aret	-areţ	-aret
-are	-aru	-are

— tablou pe care-l ilustrăm cu următoarele forme atestate:

ar

si nu puture, p 2 sg, în Codicele Dimonie (Jb XII 219)

p 1 sg *si avurim, furim, vrurim, băturim, arupserim, avdzirim* în Gramatica lui Mich. G. Bojadži (Jb III 155)

p 1 sg *si furim*, în Samarina (Wgd O W 95)

să furem, s-fureşi
să fureşi, s-furei etc. } Obed 240

s-furim, s-furem
s-furi, s-furii (s-furişi, z-furéşi)
s-fure
s-furim
s-furiţi
s-fure } Pph 616

s-puturim
s-puturi
s-puture
s-vuturim
s-puturitu
s-puture } flexiune actuală (Capidan Jb XII 218). Capidan arată că în ar de nord e mai uzitată forma (purceasă din conjunctivul imperfectului latin) *s-videarim* < *viderem*, pe când în ar de sud ambele forme *(s-videarim* şi *s-vidzurim)* sânt la fel de frecvente.

N. B. Acest *s-puturitu*, corespondentă perfectă a formei dr, p 2 pl, *se chinuiretu* V 154/9—10, *se grăiretu* Psalt. Hurmuzaki (Ca Sch CXCII), e, față de p 2 pl, *să fureți* Obed 240 și *s-furiți* Pph 616, singura atestare a condiționalului ar p 2 pl cu terminațiunea *-itu* (în dr *-etu)*, terminațiune analogizată după p 2 pl a pluscvamperfectului *adusesetu* V 12/8—9, (vezi și M L II § 310), și, întrucât în ar pluscvamperfectul organic nu există decât numai în măsură foarte redusă, numai regional (Capidan Jb XII 2-9) — analogizată și după p 2 pl a perfectului simplu *buritu* Cod. Dimonie (Jb XII 223).

ir

scutǫr, crezur, facur, ramaser, platir
scutǫri
scutǫrę
scutǫrno
scutǫreț
scutǫru

} Wgd Ir 248

aflǫr Pușc 14/60, *ăntrebǫr* Pop Ir II 52, *se... avuru* Jb III 156, (atestat de Nanu pentru satul *Jeianu)*, *flǫr* Pop Ir II 77, *putur* Pop Ir II 47, *duser* Pop Ir II 78, *se ȷo meser* Pop Ir II 7, *se ȷo dobăndiru* Pop Ir II 72, *urdiner* Pop Ir II 21, *verir* Pop Ir II 28, 36, 56, — *se avure* Jb III 156 (comunicat de Ascoli, *Studj critici* I 67)

aflǫri Pușc Ir 49/15, *se-l mirǫri* Pușc Ir 45/28, *se... scutǫri* Pop Ir II 77, 78, *se vezuri* Pușc Ir 35/21, 35/35, Pop Ir II 11, 12, *merseri* Pop Ir II 5, *se meseri* Pop Ir II 28, *se... rescl'iseri* Pop Ir II 75, *ziseri* Pop Ir 77, *șternuri* „Rev Mold" 4, *...ali avziri* Pușc Ir 35/21, *se avziri* Pușc Ir 35/35, *când te domisliri* Pop Ir 18, *se durmiri* Pușc Ir 47'5, *pomisliri* Pușc Ir 23/8, *uzderi* Pop Ir II 41, *veriri* Jb I 130/6, Pușc Ir 16/74², 41/67, Pop Ir II 31, 77, 78

aflǫre Pușc Ir 15/69, *aratǫre* Pușc Ir 50/4, *se... ratǫre* Pușc Ir 49/8, 51/11, *saturǫre* Pușc Ir 42/3, *se... zutǫre* Pușc Ir 44/13, *tal'ǫre* Pușc Ir 18/90, *davure* Pop Ir II 29, *lavure* Pop Ir II 76, *me pl'acere* Mikl Ir 4, *vezure* Jb I 148/3, *beiure* Pușc Ir 31/29², *ucisere* Jb I 132/2, *se facure* Pop Ir 75, *se te busnire* Pușc

Ir 22/8, *morire* Jb I 154/4, *se se obrnire* Puşc Ir 15/70, *prikinire* Puşc Ir 19/1, *se tresire* Jb I 146/10, *zedurmire* Puşc Ir 51/24

mesermo[1]) Pop Ir 49, 77, — *vezurno*[1]) Puşc Ir 64/16, *zivirno* Puşc Ir 11/35

se... ţirureţ Puşc Ir 49/7, *puserăţ* Pop Ir II 10, *uciserăţ* Pop Ir 45, *se... pocosireţ* Pop Ir II 10, *specireţ* Pop Ir II 42, *slujireţ* Jb I 138/10, *se... umorireţ* Pop Ir II 24, *verireţ* Pop Ir II 22, 53, — *sprăviserăţi*[2]) Pop Ir II 10

se ămnoru Pop Ir II 41, *finiru* Pop Ir II 10, *se... dopostiru* Pop Ir II 33, *se veriru* Puşc Ir 28/44[2], 30/24[2], *zădurmiru* Pop Ir II 7

dr

p 1 sg { cu terminaţiunea *-u:* *se întraru* Sch 444 etc. vezi pag. 28!
„ „ *-e:* *să întrare* C Ps 364 „ „ „ „

p 2 sg { cu terminaţiunea *-e:* *se ascultare* Sch 266, *să nu ascultare* C B II 153, *să... lăsare* G 7*, *să... tăere* C B II 154
cu terminaţiunea *i,* care reprezintă stadiul mai progresat al lui *-e* < *-ĭs* (vezi şi D R II 190, 197 şi 202): *să ascultari* C Ps 224, *să... căutari* C Ps 363, *să uciseri* C Ps 380, *se... feaceri* V 118/14, 119/1

p 3 sg *să ascuitare* An 5[3], *se... preveghiĭare* Sch 429, *să.. vegheare* C Ps 359, *să biruire* C B II 151, *să greşire* An 5, *să... perire* C B II 151, *se... zidire* Sch 429

p 1 pl *să cusutarem* An 53, *să rădicarem* Sch 139, *se ultaremu* Sch 139, *se însetoşaremu* C E 154/30, *se viseremu* V 130/13, A A R XXVIII $\frac{103}{\text{II b}}$, *se pomeniremu* C B II 124

---

[1]) vezi pagina 13!

[2]) Ne întrebăm ori de acest *sprăviserăţi* e autentic. Am aştepta doar *sprăvirăţi!!(?)*

p 2 pl *să... ascultaret* C B II 48, 151, *se giudecaretŭ* în Psaltirea Hurmuzaki Ca Sch CXCII, *se... plecaret* Sch 434, *se... ti.ruretu* C B II 48, *se chinuiretu* V 154/9—10, *deca durmiretu* Sch 200, *se grăiretu* în Psalt Hurmuzaki Ca Sch CXCII, *se sfrăşiretu* V 118/5

p 3 pl *(se) îmblară* (sic: = îmblare!) Sch 291, *se întrare* Sch 312, *se lăsare* Sch 291 şi Psalt. Hurmuzaki Ca Sch CXCIII, *se nu se săturare* Sch 180 (?), *se... spurcară* (sic) Sch 291 şi Psalt. Hurmuzaki Ca Sch CXCIII, *se ferire* Sch 436 şi Psaltirea Voroneţeană, Ca Sch CXCIII, *(se) ferire* Sch 291, *să păzire* C Ps 366, *se... lăcuire* V 91/12—13, *se vă ocărire* V 160/9—10.

Îl vom rectifica deci tabloul lui Weigand [1]) (din 1896), adăogându-i la p 1 sg a dialectului dr şi terminaţiunea *-u*. Aceeaşi rectificare vom administra-o similarului tablou (din 1894) al lui Meyer-Lübke (M L II § 310). Şi, ţinând seamă de faptul că şi'n vechea spaniolă terminaţiunea p 1 sg a formei ce corespunde românescului *intraru* e *-o* (M L II § 310), ne convingem definitiv că, şi formal, paralela dr şi ir *se avuru* purcede din viitorul exact latin.

Accentuăm *şi formal*, pentrucă *sintactic*, părerile competente (Miklosich, *Beiträge* VI, 42 cf. Jb III 158 şi cu el împreună Weigand, ibidem, şi Meyer-Lübke, loc cit.), — cunoscând chiar numai terminaţiunea p 1 sg în *-are* [1]), — de mult acu s'au hotărît pentru derivarea condiţionalului *intraru* („mai curând" — „eher" Weigand, loc cit. 158) din viitorul exact latin *intraro* < *intravero*, voind să explice (Weigand şi Miklosich) terminaţiunea *-are* cu

[1]) Weigand (Jb III 157) zicea chiar (greşit!): „dagegen weist das altrum. *-are* (!) ganz entschieden auf Pf. Konj." — motivând (ibid. 157—158) cu şubredul motiv că dacă (!) românească veche ar fi cunoscut terminaţiunea *-aru*, şi dacă, în consecinţă, terminaţiunea *-are* n'ar fi decât o analogie, atunci înzădar am căuta de unde ar fi putut porni această analogie. — De unde? Dela p 1 sg a pluscvamperfectului d. p.! Căci dacă analogizarea *se... plecaret* Sch 434 (în loc de *plecareţi* < *plicaretis* < *plicaveritis*) constituie o analogizare după p 2 pl a pluscvamperfectului *vă luminasetu* Cip 179, *adusesetu* Vor 12/8—9 (M L II § 310), atunci şi p 1 sg *se suire* ar putea fi croită după p 1 sg a pluscvamperfectului *gătise* C B II 227[3]! — Cât despre paralela ir p 1 sg *se avuru* — *se avure*, Weigand loc cit. 157, e dispus a crede că *-aru* e şi el „foarte probabil" („sehr wahrscheinlich") numai o analogie recentă („Neubildung")!

(prisoselnica) supoziţie: „Man könnte also annehmen, dass das Fut. ex. die Endung *-im* in der frühesten Periode des Urrumänischen, angenommen habe. Ähnlich drückt sich Miklosich, *Beiträge* VI, p. 42 aus“ (Weigand, loc cit. 158). (Pentru Meyer-Lübke loc cit., terminaţiunea *-e* la p 1 sg e de provenienţă analogică, împrumutată fiind dela p 1 sg a pluscvamperfectului *porâncise* C M 271/11—12!)

Va să zică consideraţii sintactice voiau să derive condiţionalul organic (p 1 sg *se avuru* şi *se avure)* numai din viitorul exact latin. La Meyer-Lübke consideraţiile acestea se rezumă în: „Für die Herleitung dieser Zeitform aus dem lateinischen Futurum und nicht aus dem Perfectum Konjunktivi spricht nicht allein die syntaktische Verwendung, sondern namentlich der Umstand, dass die 1. Sing. im Altspanischen noch häufig auf *-o* ausgeht“. Derivaţia dată de Meyer-Lübke se confirmă prin faptul că şi'n dr p 1 sg are şi terminaţiunea *-u* < *-o* şi'n ir e aproape generală aceeaş terminaţiune *(-u)*. Avea deci dreptate Candrea când bănuia (Ca Sch CXCIII): „Frecvenţa acestor forme[1]) ne îndreptăţeşte să presupunem că ele derivă dela viitorul indicativului latin *intravero*, *dedero*, *descendero* etc.“[2]).

La Weigand derivarea sintactică[3]) din viitorul exact latin se întemeiază pe un foarte puţin stringent „eher“. De dragul unui „eher“ putem însă să-l jertfim pe latinescul *potuerim?* Nu! Şi oare actualul nostru conjunctiv perfect cu funcţiune sintactică de condiţional *(„să fi ştiut un lucru ca acesta, n'aş mai fi insistat...“)* nu dovedeşte (împotriva lui Miklosich, Meyer-Lübke şi Weigand) că şi conjunctivul perfect latin putea să închipuiască un condiţional?? Ba (vom arăta mai jos) chiar şi conjunctivul imperfectului latin *videres* > *s-videarii* (= de ai vedea) Pph 732 a putut ajunge la funcţiunea sintactică de condiţional.

...Incât în condiţionalul dr p 1 sg în *-e (se deadere)* sântem îndreptăţiţi a vedea, împreună cu F. George Mohl *(Intro-*

---

[1]) Cu terminaţiunea *-u* la p 1 sg.

[2]) N'avem însă nevoie de continuarea supoziţiei lui Candrea: „dela viitorul indicativului latin... ale cărui toate celelalte persoane se confundaseră încă în latineşte cu perfectul subjonctivului“!

[3]) In derivarea formală Weigand era atât de aproape de realitate, zicând: „dagegen weist das altrum. *-are* ganz entschieden auf Pf. Konj.“!

duction a la chronologie du latin vulgaire 1899, 247—248) şi cu Candrea (Ca Sch CXCII) nu o analogizare (a formei *deaderu* < viitorul exact *dedero* — după p 1 sg a pluscvamperfectului *gătise* C B II 227) cum a văzut-o Meyer-Lübke (M L II § 310) şi cum n'o vedea[1]) Weigand (Jb III 158), ci urmaşul direct al conjunctivului perfect latin *(dederim)!* Şi reflexul acesta se iţieşte şi'n ir (o singură dată), cu izolatul *se avure* atestat de Acoli, şi de sigur şi'n aromânescul *puturim* al p 1 sg.

N. B. Meyer-Lübke (ML II § 310) crede că terminaţiunea *-im* a p 1 sg din ar (cu *-m* final nedispărut!) e de dată mai nouă şi s'a ivit, la fel ca *-m* al p 1 sg din pluscvamperfect şi imperfect, după p 1 sg a auxiliarului *am*. Weigand (Jb III 157) admite că terminaţiunea p 1 sg *-arem* din ar, înlocuind terminaţiunea primordială „*-aru* sau *-are*“, constituie o propagare a p 1 pl *(-arem* < *-aremus)* la p 1 sg. In ambele cazuri (Meyer-Lübke şi Weigand) ar trebui să contăm (ca Puşcariu, Puşc Ur 28, unde însă p 3 sg *-a* trebue rectificată cu arhaicul *au!)* cu paralela p 1 sg *spus-amu* V 23/5 — p 1 pl *pusu-ne-am* C B I 9/21 (deci cu topica: verb predicativ + verb auxiliar). Dialectul ar cunoaşte însă numai topica verb auxiliar + verb predicativ: p 1 sg *am faptă* Codicele Dimonie Jb XII 215 — p 1 pl *avem faptă* ibidem 216! Putem totuşi admite pentru un studiu mai arhaic al dialectului ar şi cealaltă topică. Mai curând însă înclinăm a crede că nu numai la ar *puturim*, ci'n toate formele acestea ale p 1 sg, deci şi la imperfectul *mă sculam* Dos 413, şi la ar *purtamu* Cod. Dimon. Jb XII 206, şi la ir *veriam* Puşc Ur 29 (faţă de p 1 sg *băga* V 42/6 etc., fără *-m*, formă care s'a fost menţinut în Borgo-Mareşeni până nu de mult, cf. Weigand Jb VI 37) şi la pluscvamperfectul *îmbrăcasăm* Dos 99 (faţă de p 1 sg *porâncise* C M 271/11—12) — acel *-m* dezinenţă pregnantă a p 1 sg, dezinenţă care opria omonimia

puture pentru p 1, 2 şi 3 sg şi 3 pl
scula „ „ „ „ „ „ „
îmbrăcase „ „ „ „ „ „ „

[1]) Cf. pag. 33!

— n'a dispărut niciodată de tot (in amănuntul acesta ne deosebim de părerile lui Puşcariu, Puşc Ur 29!), ci s'a menţinut (din chiar limba latină!), câtva timp numai regional, pentru a interveni apoi cu generalizarea sa.

Precizând astfel dubla origine a condiţionalului organic

se întraru < viitorul exact *intraro* < *intravero*
se întrare < conjunctivul prefect *intrarim* < *intraverim*,

rămâne să mai menţionăm că în ir condiţionalul acesta (mult mai frecvent aci) îşi menţine adesea funcţiunea primordială de viitor şi viitor exact, cf *aflor* Puşc Ir 14/60 *veriri* Puşc Ir 16/74², *aflore* Puşc Ir 15/69, *zedurmire* Puşc Ir 51/24, *uciserăţ* Pop Ir II 45 etc. etc.

CONJUNCTIVUL IMPERFECTULUI

păstrat în formele dacoromâne p 1 pl *firemŭ* Puşchilă 52, *nu facerem* Drăg T M 121, în formele de imperativ afirmativ *creadereţŭ* Puşchilă 52², *vă dareţ* Dens Haţeg 50 (Contribuţia lui O. Densusianu ni-i preţioasă cu toată restricţiunea: „numai în versuri acest imperativ apare şi în frase afirmative"), *bereţi*, *dareţi* (= beţi, daţi; afirmativ??) „Neam rom lit" 518, — forme cari deci nu prezintă cazuri de analogie, cum credeau Drăganu (Drăg T M 121) şi Puşchilă (52), — precum şi'n acel atât de frecvent imperativ negativ al limbii române arhaice *(nu vâ câştigareţi* C T 12, *nu deşidereareţi* Sch 186 *nece vă turbureţi* V 154/12—13, *nu atingereţŭ* Sch 343, *nu vă teamereţi* C E 139/22, *nu fărălegiuireţi* Sch 234, *nu lăcomireţi* G 44, *nu minţireţi* C E 164/27, *nu-i obidireţi* An 71), care e actual în întreg teritoriul Banatului (Weigand, Jb III 240—241) şi, iară, foarte răspândit în Serbia, Mehedinţi, Gorj, Dolj, dar numai sporadic întrebuinţat în Vâlcea şi Argeş (Weigand, Jb VII 54—55), care e apoi actual în Haţeg (Dens Haţeg 50), des uzitat în Maramureş (Drăg T M 121) şi nu atât de general la Moţi şi'n Bihor (Weigand, Jb IV 295—296), —

— şi păstrat apoi dialectal:

ar

p 1 sg *să giurarem* Obed 248
s-videarim Pph 732

ca s-nu aduţearim Pph 510 (3/16—17), într'un text din Caterina, Macedonia, vilaetul Salonic
s-nu ţi-u scutearim Pph 693 (44/32), într'un text din Avela, Epir
si ştearim Pph 708

p 2 sg *s-ḑâçérei* Obed 272
s-tăl'arii Pph 710
s-videarii Pph 732 (12/14), într'un text din Avela, Epir
si aspunearii Pph 541
si ştiari Pph 708 (186/10), într'un text din Avela, Epir

p 3 sg *să durniére* Obed 256
si ştiare Pph 708

p 1 pl *să videremŭ* Obed 264

p 2 pl *să ḑâçéreţi* Obed 272

p 3 pl *să giurare* Obed 248
s-yineari Pph 739 (153/24), într'un text din Avela, Epir

mgl, numai în forme concretizate:

p 2 sg *iri ghiu* (= fii sănătos)
p 3 sg *iri ghiu cupilaşu* (= să fie sănătos mirele)
p 2 pl *iriţi ghiu* (= fiţi sănătoşi)

} comunicat de dl Capidan: „Intrebuinţare mărginită numai în urări".

şi ir:

imperativul *areţ* < *haberetis* (comunicat de Gartner în Miklosich *Rumunische Untersuchungen* I 75) în loc de forma aşteptată **aieţ* (Streller, Jb IX 49), precum şi 'n formele condiţionalului citat de Ascoli, *Studj critici* I 67: „*se avremo o aremo o avrem, se avretz*", cari, iarăşi, sânt urmaşele latinescului *haberemus, haberetis.*

Cel care mai întâi a bănuit originea organică, latină a formelor *nu judecareţi* C T 12, *nu mă uitareţi* Cartojan 73, *nu vă atingereţă* Puşchilă 52, *nu strângereţi* C E 52/19, *nu eşireţi* C T 170, a fost Cipariu. Cipariu îşi dădea cu socoteala (Cip 194) că imperativul negativ în *-reţi* „se poate considera sau ca rămăşiţă a unui imperativ anticat, care în a 2-a pers. sing. se termina în *-re*, ca în infinitiv, precum şi Italienii astăzi zicu *non ti scordar di me*[1]), sau ca rămăşiţă din imperfectul conjunctiv". Dar urmaşul cel mai frecvent al conjunctivului imperfect latin în româneşte fiind tocmai acest imperativ negativ în *-reţi* şi schema imperativului negativ singular fiind negaţiune + infinitiv, a fost posibil, ca, ignorându-se celelalte forme urmaşe ale conjunctivului imperfect latin, îndeosebi formele dialectelor ar, mgl şi ir, să se admiţă şi pentru plural aceeaşi schemă, „analogă", a imperativului negativ + dezinenţa *-ţi* a p 2 pl, — precum de fapt a admis-o Hasdeu (C B I 266), Sbiera (V 316), Weigand (Jb III 240), Streller (Jb IX 26—27) şi Drăgan (Drăg T M 121). In timpul din urmă, Puşchilă (Puşchilă 52), Densusianu (Dens Haţeg 50), şi Candrea (Ca Sch CXCV) evită de a lămuri imperativul negativ în *-reţi*.

Faptul că în ar, alături de formele *bătearim, fiţearim* există şi formele purcese din tulpina preteritului *băturim, feaţerim*, l-a făcut pe Weigand (Jb III 157) să vadă în formele ar *bătearim, fiţearim*, cu schimbul conjugării primordiale, a III-a, în conjugarea a II-a, numai nişte forme noui, „de tot moderne" („ganz moderne Formen"), adaptate nouii conjugări de-a II-a. Adaptarea aceasta se va fi săvârşit atunci, când într'o parte a teritoriului ar infinitivele primordiale *bătere, fâţere* deveniseră *băteare, fiţeare*, adecă „foarte probabil abia în veacul acesta (= al XIX le)" — („das war sehr wahrscheinlich erst in diesem Jahrhundert der Fall"), — continuă Weigand. Dar Capidan (Jb XII 228) arată că *s-vrearim, s-videarim* sânt formele predilecte ale aromânei de nord, care totuşi întrebuinţează, ce-i drept însă numai „arare" („selten") şi formele *vrurim, s-vidzurim*, şi că în aromâna de sud ambele forme, atât *s-videarim* cât şi *s-vidzurim*, sânt forme

[1]) La fel F. George Mohl, *Introduction a la chronologie du latin vulgaire* 1899, 248!

curente. Şi deci, continuăm noi împotriva lui Weigand, forma *s-videarim* e general cunoscută în ar şi n'are nimic a face cu un schimb de conjugare, purcezând direct din latinescul *viderem*. Cât despre formele *bătearim*, *fiţearim*, e mai admisibil că *bătearim*, *fiţearim* s'au desvoltat din stadiile mai vechi **baterem*, **faţerem*, pentru a desăvârşi paralela faţă de infinitivele *băteare* Codicele Dimonie Jb XII 219, Pph 550, *făţeare* Pph 595 (schimbul de conjugare dela a III-a al a II-a e foarte răspândit în ar), — decât din *băturim*, care alături de aoristul *bătui*, *bătuşi* Pph 549, avea şanse de a se menţine!

Rămâne să mai facem analiza sintactică a imperativului negativ *nu dareţă*, Puşchilă 52. Despărţirea acestei forme organice în elementele infinitiv amplu *(dare)* + *-ţi* dezinenţă a p 2 pl, constitue o imposibilitate sintactică, întrucât

1. infinitivul, ca formă verbală, nu e formă flexionară ca d. p. imperativul (care, numai în virtutea acestei funcţiuni a putut da naştere analogiilor *haidem*, *haideţi*, *haidaţi* etc. pentru interjecţiunea, de origine turcească, *haide*, şi *nareţ* = na, luaţi pentru interjecţiunea *na* Weigand Jb VII 55, — pentru două interjecţiuni, cari chiar ele în de ele sânt acu nişte imperative).

2. schema imperativului negativ la plural nu e, ca la singular, negaţiune + infinitiv, ci numai negaţiune + conjunctiv:

cf. sing.: *nu-l întreba* C T 129, *nu ascunde* Sch 394, *nu împărţi* Sch 126 = *nu* + infinitiv

plur.: *nu vă apropiaţi* Cron I 58, *nu aşteptaţi* [1]) C T 129, *nu învârtoşaţi* Iv 209, *nu adaugeţi* [1]) Sch 186, *nu plângeţi* Iv 219, *nu puneţi* Cod Dorn 30, *nu greşiţi* Sch 9, *nu osândiţi* [1]) Sch 9 = *nu* + conjunctiv present!

Că de fapt în compoziţia *nu vă teameţi* C T 85, 195—196, C E 103/6—7, 106/6, 106/11 avem, la origine, negaţiune + conjunctiv, ne arată dovada *nu fiţi*. In această funcţiune de imperativ, conjunctivul present ajunge să fie simplificat de conjuncţiunea *să* prin chiar imperativul negativ, căci: *să nu judecaţi* devine *nu judecaţi* C T 129, 200, dupăce funcţiunea sintactic-semantică a conjuncţiunii *să* trecuse asupra celuilalt element al

[1]) Subliniem vechimea imperativului fără terminaţiunea-*reţi*.

compoziţiei, asupra negaţiunii *nu*, lucru care s'a săvărşit cu atât mai uşor, cu cât şi accentul frazei se condensează în negaţiune: *să nu judecaţi* = ⏑ ´ ⏑ ⏑ ` (´ accent principal, ` accent secundar). Evoluţia aceasta putu fu promovată prin fraze ca aceasta: „*căutaţi să nu ispitiţi, nu măniiaţi, nu bateţi jocu de Dumnezeu*“ C M 253/10—11; şi evoluţia aceasta îşi are analogia în viitorul ar *va si-n'dziţi* Jb XII 216 devenit *va-l'ḑâţi* Pph 590, dupăce funcţiunea sintactică a conjuncţiunii *si* a trecut, ajutată poate şi de grecescul θα καμω (Wgd Mgl 41)[1]), asupra auxiliarului *va*. Din forma negativă *nu plângeţi* C E 381/8, 384/32, Lacea 80, s'a născut apoi pozitivul *plângeţi* (întocmai cum, invers, imperativul pozitiv pătrunde în forma negativă: *fă* — *nu fă* = nu-face!) ca formă de imperativ, fiind la origine un conjunctiv, iar formal identic cu indicativul present *plângeţi* (< *plangitis*) V 129/4.

Cât pentru schema imperativului negativ compus cu conjunctivul imperfectului, fixăm din capul locului că aici, întocmai ca şi'n latină,

ne (non) faceres
ne (non) faceretis —,

şi pentru singular, schema a fost negaţiune + conjunctiv, adecă

non faceres sau
non facere, cu pierderea lui *-s* final (cf. şi F. George Mohl *Introduction a la chronologie du latin vulgaire* 1899, 248: „Pour le dire en passant, nous ne serions pas éloigné de croire qu' une trace du vieil imparfait vulgaire se cache également dans les formules imperatives du vieux français: *ne dire*, *ne changier* pourraient bien être les imparfaits latins *ne dicere(s)*, *ne cambiare(s)* pour *ne dicas* etc., cristallisés et confondus avec l'infinitiv“).

Rezultatul acestor forme trebuia să fie: sg *nu *facere* (cu *ẹ* închis) sau *nu *faceri*[2]), pl *nu facereţi*.

Singularul *nu facerẹ* şi *nu faceri*, confundat cu infinitivul amplu *facere* (< *facere*) în funcţiune de imperativ negativ (*nu*

[1]) vezi pagina 21—22!
[2]) Compară cu p 2 sg. a condiţionalului organic, pag. 32!

facere), fu înlocuit apoi prin forma simplificată *(face)* a infinitivului, şi'n chipul acesta s'a ivit paralela:

nu te teame V 89/10, *nu ucide* V 118/14, — *nu vă asemă.rareţi* V 141/14—142/1, *nu vă giurareţi* V 133/14, *nu vă lăudareţi* V 126/1 *nu vă mirareţi* V 160/3, *nu suspi.rareţi* V 133/2—3, *nece vă turburareţi* V 154/12—13, *(nu) vă teamereţi* V 154/12, *nu vă blăznireţi* V 113/1, *no vă clevetireţi* V 129/8, *nu menţireţi* V 126/1—2, *nu vorovireţi* V 16/11

nu asemăna Sch 128, 214, *nu da* Sch 80, 422, *nu delunga*, Sch 514 *nu te delunga* Sch 121, 216 (sic), *nu întra* Sch 461, *nu lăsa* Sch 79, 121, 392, *nu lasa* Sch 216, 218, *nu lepăda* Sch 160, 216, *nu lua* Sch 160, 398, 458, *nu pleca* Sch 457, *nu te pleca* Sch 79, *nu ruşina* Sch 396, 411, 516, *nu spămănta-te* Sch 153, *nu ulta* Sch 23 (?), 27, 233, 233 (?), 331, *nu vedea* Sch 106, 123, 269, 366, *nu ascunde* Sch 394, *nu împenge* Sch 79, 139, 393, *nu întoarce* Sch 79, 209, 326, 435, 462, *nu piarde* Sch 76, 81, *nu trage* Sch 81, *nu treace* Sch 448, *nu ucide* Sch 179, *nici îmblânzi* Sch 269, *nu împărţi* Sch 126, *nu împărţi-te* Sch 106, *nu milui* Sch 178—179, *nu ... oblici* Sch 13, 117, *nu ostămpi* Sch 63, *nice ... pedepsi* Sch 13, 117, *neci pohti* Sch 110, *nu pomeni* Sch 72, 258, *nu pridădi* Sch 232, 412[2], 465, 514, *nu revni* Sch 110, 111[2], *nu spărţi* Sch 65, *nu uri* Sch 167, *nu zidi* Sch 82, — *nu deşiderareţi* Sch 186, *nu învrătoşareţi* Sch 312, *nu rădicareţi* Sch 234[2], *nu atingereţŭ* Sch 343, *nu gicereţie* Sch 235, *nu fărălegiureţi* Sch 234, *nu hitleanireţi* Sch 343, *nu vă nădăireţi* Sch 471, *nu upovăireţi* Sch 186.

N. B. Forma *nu lăsare* C B II 417, pe care Hasdeu, fără de nici o lămurire preciză o socoate „imperativ negativ arcaic" (C B II 430), şi care în cazul acesta ar trebui să reprezinte pluralul acestui imperativ (deci: *nu lăsareţi)*, contextul fiind: (Dumnezeu vorbeşte cătră îngeri) *„staţi în toate ceasurile de slujiţi lor* (oamenilor); *nece dinioară nu lăsare pre ei, că loc de veselie aicia iaste acelora tuturoru"* (cf. şi'n Codicele Todorescu: *nu lăsareţi* Drăg TM...), totuşi nu e p 2 pl a imperativului, ci p 1 sg a condiţionalului, încât traducerea frazei citate va fi „staţi ... de le slujiţi lor; niciodată nu i-aş lăsa pre ei", aşa

cum ne-o dă textul slavon din C B II 471 subsol: прѣдстоить по вьсе часи слоуже имь, никогда же ѡставлꙗю ихь.

Lămurind astfel originea imperativului *nu vă înşelareţi* C E 42/31, *nu judecarăţi* Iv 75, *nu purtareţi* C T 141, *nu începereţi* C T 120, *nu muncireţi* CE 102/23, constatăm că F. G. Mohl (op cit 248) şi Cartojan (25) înnemeriseră adevărul când în formele acestui imperativ cu terminaţiunea *-reţi* vedeau rezultatele conjunctivului imperfect latin (Cartojan zicea despre al său *nu mă uitareţi* 25 că-i forma „corespunzătoare imperfectului subjonctivului latin"), — şi precizăm deci că acest conjunctiv al imperfectului latin s'a păstrat nu numai în logudoresă, cum arăta Meyer-Lübke (M L II § 264), ci şi 'n limba română.

CONJUNCTIVUL PRESENT şi la p 1 şi 2, păstrat:

1. în dr

a) în formele hortative *blemu* < *amb(u)lemus* şi **bleţi (bleaţi* Moţi 141) < *amb(u)letis* (Candrea, *El. lat.* 82—83). Forma *blem* o întimpinăm în *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir (v. *Operele principelui Demetriu Cantemir*, publ. de Academia Română, Tom VI pag 122), apoi în *Isopia* dascălului Nicolae Popa Duma din Braşov, ms. din 1772 (vezi „Cuvântul Românesc", Râmnicul-Vâlcii, An. II 1920—21 Nr 3), în Alex buc 357 şi 362, în Isop Vor 88 *(blemu)*, în idiomul comunei Zagra, judeţul Bistriţa-Năsăudului:

Haida mândră, haida bl'em
La vlădica să giurăm

(Victor Onişor, *Doine şi strigături din Ardeal* I Iaşi 62)
şi'n idiomul maramureşean:

Auzit-am o minciună
Că Murăşu-i apă bună
Cin'e beu toţi să cunună;
Bl'em, mândruţ, să bem şi noi
Să n'e luăm amândoi

(A. Ţiplea, *Poezii populare din Maramureş,* 1906).

Acest *blemu*, atât de izolat în cadrele morfologiei verbale trebui să se adapteze sistemului morfologic cu forma analogi-

zată *blemaţi,* p 2 pl, formă atestată în : Molitvelnicul lui Stoica, 1669 (G 187[2]), în Molitvelnicul lui Dosofteiu, 1681 (Puşchilă 71), în *Istoria ieroglifică* (1704) a lui Cantemir (loc cit. 122) şi'n Cod Dorn (1790) 15. Alături de *blemu* apar variantele *blâmu* C B II 190[2], 322, 344, C T 106, *blămu* C B II 334, 350, 451, Lacea 99 (1682—1686), G 351 (cam 1705) şi *îmblâmu* C B II 338, 350, născute din schema perifrastică a conjunctivului *se (în)blămu,* cu dispariţia lui *se,* prin analogie după *blemu.* Dar şi acest „radical" deveni productiv în felul lui *blemu — blemaţi,* dând rezultatul *blămaţi* G 136, 137 (1600—1650), Dos 231, 278, 450 (1671—1686), Puşchilă 71 (1681), Lacea 99[2] (1682—1686).

Formele *bleaţi* Moţi 141 şi *blaţi* G 187 (din 1669) pentru **bleţi* vădesc şi ele aceeaşi influenţă a corespunzătoarei forme din indicativ, prin conjunctivul *să *blaţi.*

b) poate şi'n (iarăşi hortativul) *să plăsemu* C E 117/11, vezi Puşcariu D R I 412.

N. B. Faptul că acest *plăsemu* e însoţit de conjuncţiunea conjunctivului *(să),*faptul deci că acest (perifrastic) *să plăsemu* nu-i un conjunctiv atât de independent ca organicul *blemu,* scade şi valoarea presupunerii lui Puşcariu că'n *să plăsemu* am avea reflexul direct al conjunctivului latin *plausemus.*

2. în ir numai în forma *pasét* (< **passetis*) Puşc Ir 37/31, 40/47 (corespondenta formei dr *păsaţi* V 120/1, C B II 106, An 26, 27, C M 257/23, Cron III 149) a defectivului *poş* Puşc Ir 38/17, 42/7.

INFINITIVUL PRESENT în forma sa amplă,

păstrat în două variante :

1. In *-re: se vrea ... ascultare* [1]) Sch 266, *a se încălărare* Cron I 337, *a îndărăptare* Cron II 327, *de a ţinere* D B I 86/CIV,

[1]) Condiţionalul *să vrea ... ascultare* Sch 266 prezintă singurul caz din tot materialul lucrării de faţă, unde în această compoziţie infinitivul îşi menţine forma amplă (nu abreviată), adecă acel stadiu mai arcaic, care în inversiunea topică *ascultare-vreai* a dat, prin disimilare sintactică, rezultatul : *asculta-reai (vedea-reai* C E 30/28, *piarde-reai* An 55[3]) ; — drept care nu vom admite supoziţia lui Candrea (Ca Sch CXCIV) că „Forma *se vrea ascultare* (Sch 266) e probabil o greşală a copistului în loc de *se vrea asculta,* cum apare şi la Coresi".

Cron I 149, *înţeleagere* Sch 177, *a batere* Cron I 152, *a se strângere* Cron I 162, *a fugire* Cron I 149, *a izvorire* Cron II 266, *a lăcuire* An 65, *a se pricire* Cron II 254, *a pristănire* Cron I 270 *a venire* S B 63/XLII, 2, *a se zidire* Cron I 162; — ar (Codicele Dimonie) *alăvdare* Jb XII 212, *videre* Jb XII 219, *aprindere* Jb XII 219, *fudzire* Jb XII 227, mgl *călcari, vidęri, zitsiri, durmiri* Wgd Mgl 36 şi Jb V 156 (*„el la poati sfărşǫri“*).

2. In *-rea: de-a ararea* An 81, *de-a lucrarea* C E 220/5, *a stricarea* S B 74/LII, *a îngreuiarea* S B 74/LII, *a-şi ţinearea* C B I 20/3, *a ... plângeria* Cod Dorn 17, *de-a spunerea* C E 4/31, *de-a facerea* G 51, *a munciria* M 357/35, *a slujirea* S B 58/XXXVIII.

Infinitivul amplu în *-re*, rezultat nealterat al infinitivului latin (*ascultare* > *ascultare*, *se vrea ... ascultare* Sch 266, *intĕllĕgere* > *înţeleagere* Sch 177), precedat şi el de prepoziţii finale (Dicţ Acad I 1—2) *a* şi *de a* (*„perdu Petru Vodă nădejdea de a se mai agiutorire dela Craiul unguresc“* Cron I 176), s'a menţinut ca formă covărşitoare [1]) a infinitivului în ar şi mgl (*nu si poati fatsiri* Jb V 156), iar în dr, alături de infinitivul simplificat (*a lăsa* Cron I 37, *„e noi începumu a nuta di.ntru Tiru“* V 26/2—3, *a se tremura* Sch 340, *„abiia putumu ţi.nrea corabiia“* V 87/8—9, *„nedereptate nu putuiu vedea“* Sch 418, *împenge* V 66/7, *a scrie* Cron II 6, *a-i sparge* Cron 406, *„nu i se cade a vie“* V 43/7, *a ... obrăzui* V 30/4, *a se ... măntui* V 95/6—7),

a) ca formă arhaică

verbală (*a se îndereptare* Cron I 161, *a-i lăsare* Cron I 162, *a ridicare* Cron I 141, *a ţinere* Cron II 97, *de a credere* Cron II 115, *a-i omorire* Cron II 357, *„până a sosire“* Cron I 183, 302, 327, 475, *s'are facere*, p 3 pl, (Condiţional perifrastic) Cron I 467, *are venire*, p 3 sg (Cond. per., Cron I 485),

şi adverbială (*a vedeare* = făţiş, vădit; *„un tâlhariŭ carele a vedeare, fără sială îmbla“*, la Grigore Ureche, Gîdei 288, *de-a hire* = fruntaş, nobil; *„cei mai de-a hire cu pardoşi peste platoşe“*, la Miron Costân, Gîdei 297).

b) ca formă actuală

verbală, în cazuri izolate, (*„îmi era acum a scăpare de*

[1]) Vezi pag. 20!

dânsul“ Creangă, *Amintiri* II, *o hire* = va fi, în Albac, la Moţi, Jb IV 296 şi'n versificaţia populară:

Şi le-oiŭ dare foc şi pară
Şi le-oiu dare foc să ardă
Marian, *Poezii poporale române*, 1875, Tom. II. pg 31

Da de-aş ştire c'ar veni
Marian, ibid. 51

— unde dăinueşte mai mult ca mijloc de rimare:

Şi-om fugi'n Moldova mare
Mămuţa nu ne-a căture Marian, ibid. 30

compară cu:

Vai de mine, ce'ntristare,
C'a crescut Murăşu mare,
De nu pociŭ trece călare
Să viu la tine mândrare!
I. Urban-Iarnik şi A. Bârseanu, *Doine şi strigături din Ardeal* 1885, 129

Nouă boale şi-o lingoare
Şi-o părea de frigurare
Eminescu, *Literatură populară*, ed. Chendi 1902, pg 21

cf. şi Weigand Jb VI 36 şi Jb VII 55)

şi adverbială (d. p. în *de-a putere-a-fi* Iv 75, *de-a putere-a-hi* Creangă, *Harap Alb*, care trebue analizat: *de a fi a putere = de va fi a putere = de va fi cu putinţă).*

N. B. Infinitivul având în ar mai puţin teren de funcţiune verbală — căci în perifraza viitorului şi'n cea a condiţionalului ar e înlocuit prin conjunctivul present *(va si răpăseadză* Jb XII 208, *vrea s-ts-ul tal'i* [1]) Jb XII 209) — se menţine în ar mai puţin ca formă verbală (Weigand Mgd Wgl 36 şi Jb III 142) cum îl constatăm în frazele: „*ti a beare yin*“, „*tri a beare*“, „*tri a lare faţa*“ Jb III 142 „*nu si poati faţiri, el la poati sfărşori*“ Jb V 156 „*no-avea niţi un lemnu ti vătămare şoariţl'i*“ Pph 731, uzitat fiind ca şi'n bulgară, grecească şi albaneză (Weigand, Jb III 142) mai ales ca formă substantivală (cf. şi Papahagi:

[1]) *va nă vătăma* şi *va fuḑi* (vezi pag. 20!) prezintă cazuri izolate!

„Conjugările sânt arătate prin I, II, III, IV, ţinându-se seamă, pentru deosebirea lor, nu de infinitiv, care are mai mult funcţiune de substantiv, ci de perfectul simplu“ Pph 506). Şi cu toată afimarea lui Weigand că în mgl „infinitivul e mai frecvent decât în ar“ („Immerhin kann man ihn im Meglen noch häufiger finden als im M. R.“ Wgd Mgl 36), stabilim, chiar în baza exemplificărilor mgl înşirate de Weigand ibid., că şi'n mgl uzitarea infinitivului e exact la fel de redusă ca şi'n ar. In tot cazul subliniem supoziţia lui Weigand (Jb III 142) că şi'n ar infinitivul a existat cândva în măsură mai largă („in weiterem Umfange“).

Infinitivul amplu dobândind şi funcţiune de substantiv postverbal cu înţeles abstract (M L II § 128), funcţiune, pe care o are azi şi'n ar şi cu care dăiuneşte şi'n dr, (*„au începută a se găti de mergerea în ţară“* Cron III 219) a primit şi articolul *-a*, devenind chiar declinabil, cum arată concretizarea *a cătării*, care reprezintă un genetiv al lui *a cătarea*, sau *„i-am dus de-a mâncării“*, *„nu mi-i a cântării“*. Şi această variantă a infinitivului amplu e, izolat, actuală: *de-a mâncarea* în Roşia, Bihor Jb IV 296, *„li-i de-a mirarea“* Creangă, *Harap Alb.*

Varianta infinitivului în-*rea* (*„mainte de a cererea“* Puşchilă 52) aparţine de altfel numai dialectului dr. Faptul că infinitivul în-*re* e întrebuinţat alături de cel în *-rea*, că ambele forme deci dăinuesc lung timp alăturea (aşa d. p. la cronicarii moldoveni: *a se strângere*, la Ureche, Gâdei 79, *a suferire*, *a batere*, *a gonire*, *a dare dosul*, *a-şi perdere*, *a se tindere*, *a se săvârşire* la adnotatorii lui Ureche, Gâdei 160, — şi *„s'au gătit a starea cu războiu“*, *„au ales loc de a darea războiu“*, *„perduse şi el nădejdea de a-i dobândirea“* la Miron Costân, Gâdei 187) ne face a crede că paralela formelor acestora copiază paralela corespunzătoarelor forme devenite substantive. De altfel în multe cazuri poate fi vorba numai de simple grafii cu ·k = e.

PARTICIPIUL = ablativus absolutus latin

deci participiul cu funcţiunea sintactică a unui abl. abs. latin, relevat acu de Cipariu (Cip 207—208), ca existând în limba veche „şi în acea structură sintactică pe care gramaticii o nu-

mesc caz absolut, sau precum noi astăzi uzăm gerundiul". Cipariu exemplifică: *„venitulŭ lui în casâ apro(pi)arâ-se către'nsul orbii"* (= venind, sau după ce au venit în casă) şi *„strigă cu glas mare: Lazare, vino afară! Şi eşi mortul înfăşuratu-i mâinele şi picioarele cu faşa"* (= înfăşurat fiind), — atestări la cari noi, mai adăogăm din Codicele Voroneţean: *nu amănatu elu, mai suflă protivnicu vântu* V 86/13—14 cu corespondentele *nu preste multâ vreame* în Biblia dela 1648 şi *nu după multă vreame* în Biblia dela 1688.

Acest participiu, nepăstrat în nici un idiom român actual, înfăţişează, poate, numai un caz incidental, o interpretare literală a unui oarecare text original după care s'a făcut traducerea românească (genetivul absolut grecesc sau dativul slavon!).

In schimbul dispărutelor forme verbale latine apare însă o întreagă serie de noui forme verbale perifrastice. Sânt, în afară de cele menţionate până aci, următoarele:

PERFECTUL

perifrasat cu participiul predicativului precedat sau urmat [1]) de auxiliarele *am, ai, au, am, aţi au: amu gustatu*, p 1 sg, V 145/4, *am văzut*, p 1 sg, C B I 18/7, *amu spusu*, p 1 sg, V 59/9—10, *mi-amu postitu*, p 1 sg, V 61/12—13, *n'am ştiutu*, p 1 sg, V 47/2, *dat-am*, p 1 sg, C B I 8/1, 18/1, *făcut-am*, p 1 sg, C B I 23/1, *auzit-amŭ*, p 1 sg, An 63, *ai apucatu* Sch 59, *ai faptu* Sch 487, *ai tu sfrăşit* Sch 29, *delungat-ai* Sch 283, 285, *învrătoşat-ai* Sch 263, 264, *fapt-ai* Sch 21, 125, 135, 162, 164, 204, 218, 237, 288, 294, etc., *cuntirit-ai* Sch 394, *gotovitu-le-ai* Sch 69, 192, 200, *verit-ai* V 30/8, *au chiematu* p 3 sg, V 164/4—5, *au îngrecat*, p 3 sg, D B II 34/CCXXII, *n'au cerşutu* p 3 sg, D B I 29/XXXVIII, *au învis*, p 3 sg, M 358/22—23, *ş(i)-au tinsŭ*, p 3 sg, An 70, *au giuruitu*, p 3 sg, V 117/11—12, *săturat-au*, p 3 sg, Sch 357,

[1]) Topica covârşitor predilectă pentru Psalt. Şcheiană e (cum constată şi Candrea, Ca Sch CXCI): *învisu-me-ai* Sch 218, 407, *urzitu-le-au*, p 3 sg, Sch 69, precum topica covârşitor predilectă a Cod. Voroneţean e: *n'amu preimit*, p 1 pl, V 102/5 *mi se-au tă.mplatu*, p 3 pl, V 19/2.

fapt-au p. 3 sg, V 34/11—12, *spăsit-au*, p 3 sg, Sch 58, *amu aflatu*, p 1 pl, C B I 6/7, *l-am ţinut*, p 1 pl, D B I 10/XIII, *i-am făcut*, p 1 pl, C B I 8/XI, *am visŭ*, p 1 pl, C B II 229[2], *amŭ ustenitŭ*, p 1 pl, An 82, *pusu-ne-am*, p 1 pl, C B I 9/21, *scris-am*, p 1 pl, C B I 28/1, *aţŭ făcutŭ* An 78, *aţi lăcuitŭ* C B I 1/97, *aţi vrevitŭ* An 63, *chinuit-aţi* V 164/6—7, *au seceratu*, p 3 pl, V 132/3, *au ţănut*, p 3 pl, C B I 18/6, *n'au faptu*, p 3 pl, V 72/3—4, 82/7—8, 119/7, *au ve.ritu*, p 3 pl, V 71/10—11.

Exact la fel, şi cu aceeaşi libertate de topică, se prezintă perfectul ir: *am ... verit*, p 1 sg, Pop Ir II 31, *cavţot-am*, p 1 sg, Puşc Ir 27/14, *hitit-ţm*, p 1 sg, Pop Ir II 28[2], 77, *ţ-ai cavţot* Puşc Ir 27/13, *ţi ... verit* Pop Ir II 78, *s'a cucţot*, p 3 sg, Pop Ir II 40, *a pl'erdut*, p 3 sg, Pop Ir II 72, *av zedurmit*, p 3 sg, Pop Ir II 40, *ramţs-a*, p 3 sg, Pop Ir II 78, *mes-a*, p 3 sg, Pop Ir II 41, *verit-av*, p 3 sg, Pop Ir II 77, *n-an vezut*, p 1 pl, Pop Ir II 41, *an verit*, p 1 pl, Pop Ir II 45, *mes-an* Pop Ir II 61, *poţidit-ţn*, d 1 pl, Pop Ir II 61, *n-aţ vezut* Pop Ir II 41, *ţv se ănsuroţ*, p 3 pl, Pop Ir II 60, *a ramţs*, p 3 pl, Jb I 136, *s'a muncit*, p 3 pl, Jb I 136, *mes-av*, p 3 pl, Jb I 126; — pe când dialectul mgl e legat de topica participiu + auxiliar (Weigand, Jb V 155): *si dus-au*, p 3 sg, Wgd Mgl 64, *vinit-au*, p 3 sg, Wgd Mgl 66, *anklţis-au*, p 3 pl, Wgd Mgl 67.

In ar perfectul are numai topica auxiliar + participiu (cf. şi Weigand, Wgd Mgl 40), ş. a. auxiliarul numai formele predicative ale verbului *avea*, (deci *are*, *avem*, *aveţi*), iar participiul predicativului totdeauna terminaţiunea *-ă*, deci: *are dată* Jb XII 208, *ari moartă* Pph 645, *avem faptă* Jb XII 216, *vă aveţ umtă* Jb XII 216.

Participiul în *-ă* există regional şi'n dr: în Bihor şi ici-colo şi'n Banat (Weigand, Jb IV 297)[1]).

Obedenaru, care nu prea e autentic (vezi Capidan, Jb XII, 204) constată totuşi (Obed. 309) că în poezia populară aromână există pentru perfect şi topica predicativ + auxiliar, citând versurile, culese dela Craşova:

Dată-'llĭ am ună flurie
Açillieĭ nică dudie ş. a.

---

[1]) cf. la pag. 25 participii în *-ă* pentru dr veche!

In topica aceasta, — pretinde Obedenaru (ibid), — terminaţiunea *-ă* a participiului poate chiar dispărea.

Schema perfectului ar pare a fi atestată şi pentru dialectul dr, în singurul caz pe care-l putem cita; *„iară noi avămŭ ceia ce avea căutătura nu într'altŭ chipŭ învăţatŭ“* G 16* (*Praxiul* din Braşov din cam 1569—75).

VIITORUL EXACT

perifrasat cu

1. auxiliarul *voiu* + infinitivul perfectului: *voiŭ fi greşitŭ* G 98, *va fi apucat* G 120, *va fi cântat* C T 106, *va fi luat* Alex buc 362, *se va fi lucrat* Cron I 186, II 130, *să va fi tămplatŭ* G 161, *va fi făcut* G 119, *va hi înţălesŭ* Cron I 282, *va fi cetit* Cron I 22, *să va fi înţălepţitŭ* G 122, *se va fi nevoitŭ* Cron I 165, *va fi peritu* G B II 455, *se va fi prilejitŭ* Cron I 334, *văm fi... scuturatŭ* C E 246/19—20, *de veţi fi făcut* A A R XX 476, *se vorŭ fi întâmplatŭ* Cron I 97, *se vorŭ fi dusŭ* Cron I 474, *se vorŭ fi făcutŭ* Cron I 97, *orŭ fi flămănzitŭ* Cron II 192, *vorŭ fi greşitŭ* Cron III 318, *vorŭ fi plinitŭ* Cron II 411, *orŭ fi pribegitŭ* Cron II 129[2], *vorŭ fi simţitŭ* Cron III 444 şi *vorŭ fi... periţi* C B II 470, cu participiul adjectivat [1]).

2. auxiliarul *voiu* + infinitivul pluscvamperfect: *va fi... fost rămasŭ* Cron I 121.

Precum viitorului dr îi corespunde în ar schema *va* + conjunctiv present, astfel viitorul exact dr îşi are în ar corespondenta în schema *va* + conjunctiv perfect: *va s'ai faptă* Pph 593 (170/21), într'un text din Cruşova (??), tradus de Papahagi cu „vei fi făcut“ (Pph 593).

În ir viitorul exact e exprimat prin formele condiţionalului (vezi pag. 36).

CONJUNCTIVUL PRESENT p 1 şi 2 (sg şi pl),

perifrasat cu *se (să)* (< se) + corespunzătoarele forme ale indicativului: p 1 sg *se... ruşirezu-me* Sch 71, *se cazu* Sch 16, *se rămâiŭ* Cron I 419, *să văd* Cod Pop 8, 54, 55, *să ceiŭ* G 288,

[1]) cf. pag. 16!

se spuniu Sch 93, 228, *să-ţi spun* Cod Pop 26, 37, 40, 60, 65, *să puiă* C Ps 195, 273, *să... vănz* Cod Pop 69, *să aud* Cod Pop 50, *se împarţu* C T 21; p 2 sg *să... te spai* G 66, *să ţini* An 81, *să pui* G 47, *se spuari* V 53/6 *să piei* G 147, *se vini* An 79; p 1 pl *se bucurămu-nă* Sch 310, *se giunghiemu* Sch 515, *să ne încămătămŭ* C E 308/9, *să înfrâmseţămŭ* C E 308/1, 308/3, *se cădemu* Sch 311, *se cunoaştem* Sch 196, *să curămŭ* C E 151/8, *se ne întoarcem* An 25, 26, *se ispoveadimu-nă* Sch 355, *să nu ne lenimŭ* C E 320/23, *să sfărâmimu* C E 349/37—38, *se urimu* C B II 125; pl 2 pl *să vâ încetaţi* C B II 80, *se vindecaţi-vă* V 135/3—4, *se vedeţi* Sch 145, *să perdeţi* C B II 424; p 2 pl *să... învăluiţ* C B I 20/10, *să omorîţi* An 62.

Conjunctivul acesta aparţine, mai mult sau mai puţin, şi dialectelor (ar, mgl şi ir). În ar şi mgl, conjunctivul *se* + indicativ present s'a estins, la aparenţă, şi asupra p 3 (sg şi pl) din conjugarea I-a, (cf. şi Weigand, Wgd Mgl 37) Deci:

ar

si bănedzu Jb XII 209, *si n'erdzi* Jb XII 217, *si intră, si s-cutramură* Jb XII 210, *si kirim* Jb XII 225, *s-nu vă dispărtsătsă* Jb XII 226, *să nu si amănă, s-băniadză,* Jb XII 210, *si s-indriptiadză* Jb XII 211

mgl

p 1 sg *să dar* Wgd Mgl 72, *să fur* Wgd Mgl 74, *si joc* Wgd Mgl 67, 68, *să... jut* Wgd Mgl 78, *să vet* Mgd Mgl 73, *să pun* Wgd Mgl 73, *si fac* Wgd Mgl 60, 61, 62

p 2 sg *să... mănánts* Wgd Mgl 76, *să bei* Wgd Mgl 75, *s-ti duts* Wgd Mgl 70, *să vicăieş* Wgd Mgl 72, *si vini* Wgd Mgl 67

p 3 sg *să... catsă* Wgd Mgl 73, *să fură* Wgd Mgl 74, *să lasă* Wgd Mgl 77, *să... lię* Wgd Mgl 74, *să... mănancă* Wgd Mgl 75, 76, *să... taliă* Wgd Mgl 75, *să... roadă* Wgd Mgl 76, *să z-ducă* Wgd Mgl 69, 72, *să turęscă* Wgd Mgl 73, *să ubidęscă* Wgd Mgl 66, *z-vină* Wgd Mgl 64

p 1 pl *si măncǫm* Wgd Mgl 68, *să rutšǫm* Wgd Mgl 72, *să işǫm* Wgd Mgl 78

p 3 pl *să mănăncă* Wgd Mgl 73, *să pună* Wgd Mgl 73.

Acest *-ă* din p 3 se datoreşte însă analogiei (şi nu prezintă schema *se* + indicativ present!), propagat fiind de conjunctivul p 3 (sg şi pl) din celelalte conjugări (cf. şi Weigand, Wgd O W 91).

În mgl schema conjunctivului e totodată şi schemă a viitorului: *„Cu ţşeşti unghii ţoų la tini si-ts fac: grap, grap“* Wgd Mgl 65 (= cu aceste unghii ţi-oiu face *şcrab, şcrab), s-ti mănanc* Wgd Mgl 65, *să-ts lįęu* Wgd Mgl 72, *s-ti bęu* Wgd Mgl 65, *să mi duc* Wgd Mgl 74, 75, *z-vin* Wgd Mgl 65, 72, *si-ts... lįęį* Wgd Mgl 70, *s-fugă* Wgd Mgl 61, *z-vină* Wgd Mgl 69, *si... dişclįidim* Wgd Mgl 60, 61.

Acest viitor mgl stă chiar alături de omomorful său conjunctiv: *„iou să mi duc să fur găliini, să z-dau*[1]*) şi tini“* (= mă voiu duce să fur găini, să-ţi dau[1]) şi ţie) Wgd Mgl 74, şi: *„Să mi duc, să-lį zic la lupu, să ti mănancă“* (= Mă voiu duce să-i zic lupului să te mănânce) Wgd Mgl 75.

În ir conjunctivul fiind mult mai rar uzitat (compară la Puşcariu, *Studii istoromâne*, textul cu traducerea: *„e ţe n-ǫri niţúr ţire ţ-rę zutǫ?“* Puşc Ir 4/14 = Şi ce, n'ai pe nimeni să-ţi ajute?; *„ręs vrę maritǫ-me“* Puşc Ir 9/12 = aş vrea să mă mărit; *„n-ǫ vrut scutǫ“* Puşc Ir 5/18 = n'a vrut să asculte; *„av-mes ţere frica“* Puşc Ir 5/1 = a mers să caute frica) — Weigand constată că conjunctivul present ir e chiar aproape dispărut („bis auf gewiße Spuren geschwunden“) Wgd Mgl 37 — fu înlocuit şi la p 3 (sg şi pl) cu chema conjuncţiune + indicativ present: *neca doįe* Puşc Ir 56/8 jos, *neca se scolę* Puşc Ir 59/13, *neca si spęlę* Puşc Ir 59/13, *neca stǫie* Jb I 126/8, *neca se coţe* Puşc Ir 48/7, *neca foţe* Puşc Ir 50/17, *neca nu ǫvde* Puşc Ir 58/23, *neca dorme* Puşc Ir 48/26, 58/23, *neca vire* Puşc Ir 47/2, 47/12, 56/8 jos, *neca se-nmęşte* Puşc Ir 47/24, şi pl 3 pl *neca... lǫsu* Jb I 134 13.

---

[1]) Weigand traduce greşit *„să z-dau“* cu „şi ţi-oiŭ da“, conjuncţia *şi* lipsind înainte de *să z-dau.*

N. B. Am arătat mai sus (pag. 39—40 şi 43) cum, în formele hartative *blâmu, înblâmu* şi'n imperativul negativ *nu vâ ascundeţi* An 25, *nu plângeţi* Lacea 80, acest conjunctiv ajunge să se simplifice de conjuncţiunea *să.*

CONJUNCTIVUL PERFECTULUI

perifrasat prin conjunctivul present al verbului auxiliar *a fi (să fiu, să fii, să fie, să fim, să fiţi, să fie)* + participiul predicativului: *să-mi fiu luat* C T 59, C E 315/16, 318/31, *să fiu făcutŭ* Puşchilă 51, Cron I 465, Iv 239 *(„iară moarte ca aceasta n'amŭ ştiutŭ să fiu făcutŭ"), să vă fiŭ ostenitŭ* Cron I 459, *să fiu trăit* Cod Dorn 18 *(„vre-riaş şi eu să fiu mai trăit pe această lume frumoasă"), să fii zis,* p 2 (?), sg, Isop Vor 149 *să să fie apucat,* p 3 sg, Iv 121, *să se fie arătatŭ,* p 3 sg, Cron I 166, *să hie încălecatŭ,* p 3 sg, Cron I 372, *să fie luat,* p 3 sg, G 120, *se fie pişat,* p 3 sg, D B II 79/CCCXVIII, *se fie redicatŭ,* p 3 sg, Cron I 29, 81, 106, *să fie sămănat,* p 3 sg, G 120, *să fie statutŭ,* p 3 sg, Cron I 324, *să hie rămasu,* p 3 sg, Cron I 149, *să fie făcut,* p 3 sg, Cron I 70, 91, *să să fie făcut,* G 361, *se fie trecut,* p 3 sg, Cron I 68, *să fie muritŭ,* p 3 sg, Cron I 275, *să... fie oştit,* p 3 sg, G 292, *să fie slăbit,* p 3 sg, Iv 205, *să fim făcut* D B II 93/CCCL, *să-mi fiţi spusŭ* Cron I 324, *să... fie ţinutŭ,* p 3 pl, Cron III 48, *să-i hie lovitŭ,* p 3 pl, Cron I 275, *să fie mărturisitŭ,* p 3 pl, Cron II 87, *să-l fie şi muncitŭ,* p 3 pl, Cron II 163, *să-l fie omorîtŭ,* p 3 pl, Cron I 91, *să fie trăitŭ,* p 3 pl, Cron I 81 — şi Pasiv: *să se fie aflatŭ,* p 3 sg, Cron I 92.

Faptul că în compoziţia aceasta, auxiliarul încă nu e redus la invariabila formă *să fi*[1]) pentru toate formele flexionare sg şi pl *(eu să fi, tu să fi, el să fi, noi să fi...)* — aşa cum o întâlnim, (autentic ?) chiar alături de celelalte forme diferenţiate:

---

[1]) Cf. Lambrior 44: „ori de câte ori o formă serveşte a exprima două categorii gramaticale deosebite, se iveşte în limbă tendinţa de a o bifurca. In cazul nostru *să fiu lăudat (să fiu uitat* G 315, — dar *să fie făcută* Cron I 70 !) avea şi înţeles activ ca perfect al conjunctivului activ, şi înţeles pasiv, ca present al conjunctivului, deaceea s'a născut tendinţa de a le deosebi şi în formă, după cum erau deosebite în înţeles. In cărţile bisericeşti din veacurile trecute (sec. 16-lea şi 17-lea), în cronici şi în documente, nu se vede încă diferenţiarea".

să fi zisŭ Cron II 25, *să fi luatŭ* Cron II 28, dar *să fie găsitŭ* Cron II 36 în acelaş *Leatopiseţ* al lui N. Costân, — îşi are analogia în dialectul ar, decât că aice schema conjunctivului perfect e alcătuită din corespunzătoarea formă a auxiliarului *avea*, în loc de *a fi* (comunicat de Capidan) : *s'aveam faptă*

s'aveai „
s'avea „
s'aveam „
s'aveaţi „
s'avea „

Forma aceasta e întrebuinţată şi drept condiţional, — întocmai ca dr *„să fi ştiut un lucru ca acesta . . .“*

CONJUNCTIVUL PLUSCVAMPERFECT

perifrasat prin conjunctivul present al auxiliarului *a fi* (*să fiu, să fii, să fie . . .*) + *fost* + participiul predicativului : *să fie fostŭ datŭ*, p 3 sg, Cron II 404, *să fie fostŭ îmblatŭ*, p 3 sg, Cron II 418, *să fie fostŭ trăitŭ*, p 3 pl, Cron II 177, — şi cu auxiliarul invariabil : *să se fi fost aflat*, p 3 pl, Cron I 30, *să nu fie fostŭ nâscutŭ*, p 3 sg (Pasiv), G 307, *se se fi fost mutaţi*, p 3 pl (Pasiv), Cron I 106.

CONDIŢIONALUL

perifrasat cu :

a) auxiliarul *a fi* + predicativ

b) auxiliarul, în sine optativic şi deci condiţional, *a voi* + predicativ

adecă :

a) cu schema : condiţionalul lui *a fi* + participiul predicativului, atestat numai în *se fure faptu* (= dacă ar fi făcut), p 3 pl, V 134/14. Corespondenta aromână (condiţionalul organic al auxiliarului + predicativ) e condiţionalul *fureşi că vidéam* Obed 265, pe care mi-l confirmă şi Capidan (comunicat personal) cu formele

s-furi că nveşteam
s-furi că nveşteai
s-furi că nveştea . . .

Arno Dunker (Jb II 15) nici nu consideră compoziţia cu *si furi că* între forme verbale de *timpuri* propriu zice („gar keine Tempora"), ci o consideră numai drept perifrasă (!). In acelaş sens vrea să precizeze Weigand: „Die übrigen zahlreichen von Bojagi angeführten Fut. und Cond. verdienen nicht als besondere Zeiten betrachtet zu werden, sondern sind ganz willkürliche Umschreibungen z. B.: *si furi că eu calcu, cando eu voi calcarę, cando eu va si calc* „(Wgd O W 95). Dar tot Weigand atestează *si furi că χiu* pentru Pind (Wgd O W 100), *fără că eram* (Jb III 142) şi *sfuricarea* = *s-furi-că area* = *s-furi că era* pentru Elbassan (Jb XVI 212).

b)

α) forme compuse din infinitivul predicativului + forme ale auxiliarului purcese din imperfectul latin.

1. cu schema: infinitiv present urmat sau precedat de imperfectul auxiliarului *a vrea:* p 1 sg *da-o-vrea* Sch 161, *rădica-vrea* Sch 267, *rebda-vrea* Sch 168, *ascunde-me-vrea* Sch 169, *peri-vrea* Sch 406, *smeari-vrea* Sch 267; p 2 sg *vreai căuta* M 389/5, *vreai da* Lacea 81, *vreai vedea* Lacea 81, *vreai cunoaşte* M 389/6; p 3 sg *întra-vrea* Sch 309, *cădea-se-vrea*, C E 402/12, *poto-pi-nă-vrea* Sch 426, *se... vrea... agiuta* Sch 309, *de-l vrea cruţa* Cron I 206, 213, *se vrea... mare cuvănta* Sch 168—169, *de... vria sta* Dos 369, *se... vrea împuta* Sch 168, *vrea întâmpina* Iv 164, *se vrea putea* Cron II 19, *se vra duce* Cron III 48, *vrea întoarce* Cron I 195, *vria piarde* Dos 369, *vrea prinde* M 380/18, *vrea goni* M 17—18, *vrea grăi* Cod Pop 38, *vrea peri* M 390/38; p 1 pl *vrea(m) peri* Drăg T M 121; p 2 pl *de... vreaţi dosădi* M 367/8—9; p 3 pl *scula-se-vrea* Sch 425, *dereage-se-vrea* Sch 392, *înghiţi-nă-vrea* Sch 425, *trudi-sia-vria* în Psaltirea Voroneţeană (Ca Sch CXCIV), *se vra tâmpina* Cron III 38, *să se vrea rădica* M 389/6—7, *vrea vărsa* Cron II 106, *vrea rămâne* Cron II 221, *se vreau abate* Cron III 38, *vreau face* Cron I 378, *vreau merge* Cron II 410.

Condiţionalul acesta, cu *vrea* invariabil pentru toate formele verbale, trăieşte şi azi în anumite regiuni Bihorene şi dealungul Mureşului, în partea de sud a acestuia, regiuni pentru cari Weigand dă specimenele: *„iău mă vrę dus'e, dacă vrę avę pă șinie lăsa a casă"* şi *„dacă vrea avea bań"* Jb IV 298. In *„o vaš da lu*

popa" (= aş da-o popii), din localitatea Lupşa, Weigand vede un *vaş* = *vreaş* p 1 sg (Jb IV 298—299), ceea ce e probabil, căci şi în Haţeg „*vrea* s'a redus uneori la *vęa*" Dens Haţeg 50. (Densusianu citează: *d'e nu vęa respunde, să vęa'ntâmpla).* Corespondenta exactă a acestui condiţional o intimpinăm, izolat, şi'n ar: „*vă nă vătăma tuţi*" (= ne-ar fi omorît pe toţi) Pph 730, *va fuţi* (= „o fi fugit") Pph 590. Ea lămureşte, *afirmativ*, bănuiala lui Weigand: de nu va fi existat p. condiţionalul perifrastic ar şi schema auxiliar + infinitiv („Ob nicht ehemals im Aromunischen auch der bloße Inf. mit *vręam* verbunden wurde" Jb III 142). Paralela dr *de-lŭ vrea înceape* C E 258/19 (perifrază generală a condiţionalului) şi ar *va fuţi* Pph 590 (perifrază izolată a cond.) alături de ar *va si adžună*, p 3 pl, Jb XII 209 (perifrază generală a viitorului) şi dr *va să moară* G 159 (perifrază izolată a viitorului) — constituie şi ea o desăvărşită dovadă pentru fosta unitate a limbii preromâne, dovedind şi desăvărşita autenticitate a fosilelor aromâne *va nă vătăma, va fuţi*! Şi acelaş condiţional cu *vrea* invariabil, Weigand l-a întimpinat şi la Cerneci, lângă Turnu-Severin: *să vrea zice* (= dacă ai zice) Jb VII 56.

Corespondenta dialectului ar pentru acest condiţional e *vrea* + conjunctivul present al predicativului: *vrea să ved* (= aş vedea)
vrea să veţi Obed 263

ş. a. în:

ar de nord	ar de sud	ar din Olimp
vrea s-alavdu	*vrea alavdu*	*vraį alavdu* (cf. şi Wgd O W 95)

Weigand Jb III 141—142

Atestări:

p. ar de nord: Cod Dimonie
apoi *vrea s'h'iu* Pph 616
vrea (s)l'au (= „aş fi luat"!) Pph 632

p. ar de sud: *vrea-l'-lom* (= „noi i-am fi luat"!) Pph 632, într'un text din Avela, Epir

p. ar din Olimp: *vreai h'iu* Pph 616
vreai pat (= „aş fi păţit") Pph 674, într'un text din Avela, Epir (!!)

Precum la viitor, alături de *va* + conjunctiv cu *se* avem regional şi un *vai* sau un *va* + conjunctiv fără *se* (vezi pag. 22), totaşa aice variante ale condiţionalului.

Mai vechiu e stadiul cu auxiliarul neredus la stereotipul *vrea* (Weigand, Jb III 142), deci *vr̥eam*, *vr̥eaĭ*, *vr̥ea*, *vr̥eam[u]*, *vr̥eats*, *vr̥eaŭ* + conjunctivul present (Jb III 151)

— stadiu pe care nu-l găsim nici în Codicele Dimonie:

p 1 sg *vr̥ia s-ti plăngu* Jb XII 217, *vr̥ia si spun* Jb XII 217

p 2 sg *vr̥ia s-ts-ul taĭi* Jb XII 209

p 3 sg *vr̥ia s-cl'amă* Jb XII 209, *vr̥ia s-n'argă* Jb XII 217 *vr̥ia s-nu s-dispartă* Jb XII 224

p 1 pl *vr̥ia s'ĥim* Jb XII 224

p 2 pl *vr̥ia s-fatsis* Jb XII 217

p 3 pl *vr̥ia s-ĥibă* Jb XII 224.

2. cu schema: infinitiv perfect precedat, şi mai rar, urmat de aceleaşi forme (*vrea*, *vreai*...) ale auxiliarului *a vrea:* p 1 sg *„de nu vrea fi venitŭ eu“* C E 528/14–15; p 2 sg *fi-ţi-lŭ-vreai datŭ* C E 546/10; p 3 sg *vrea fi apucat* (*„de nu-l vrea fi apucat moartea... ţmultă risipă ţărilor se vrea hi făcutŭ“*) Cron I 176, *se vrea hi aşezatŭ* Cron I 223, *vrea fi întunecatŭ* (Pasiv?) [1]) M 370/8, *vrea fi stătutŭ* Cron II 221, *vrea fi cerşutu* C E 546/8, *vrea hi făcutŭ* Cron II 105, *vreară* [2]) *fi iubitŭ*, C E 467/7—8, 469/38, *de-l vrea fi tămăduitŭ* G 138, *fi-se vrea învăţatŭ* C E 488/7; p 2 pl *fi-vreaţi iubit* C T 204, *fi-vreaţi crezutu* C E 173/6; p 3 pl *vrea fi scăpatu* Cron I 172, *vrea fi mersu* C E 140/2, *vrea fi zisu* C E 140/2, *vrea hi mai zăbovitŭ* Cron II 116, *fi-vrea făcutŭ* C E 237/20.

---

[1]) Pasivul acesta ar trebui clasificat la subdivizia precedentă, drept Pasiv al lui *vrea întuneca!* Deci iară o omomorfie (ca cea din Nota pag. 52) care trebuia să pericliteze vitalitatea duor forme verbale!

[2]) Acest *vreară* atestează forma conjecturată de Weigand (* *vreare*) în Jb III 161!

Corespondenta dialectului aromân pentru acest condiţional e schema mai rar întrebuinţată („seltener", Weigand, Jb III 141): *vrea* + conjunctivul imperfect al predicativului: *vrea să ḑîceam, vrea să ḑîceai* ... (= aş fi zis ...) Obed 272, *vrea s-eram* Pph 616 şi com. de Capidan, apoi Codicele Dimonie:

p 1 sg *vrịa si irịam* Jb XII 224
p 3 sg *vrịa si irịa* Jb XII 224
p 2 pl *vrịa s-dzătsịatsă* Jb XII 217.

In loc de *vrea* mai e uzitat *cara* [1]) *s-*, *s-easte-că vrea* Pph 616, *sestecă* = *să easte că*, Weigand Jb XVI 212.

3. cu schema: infinitiv pluscvamperfect + aceleaşi forme *(vrea, vreai ...)* ale auxiliarului *a vrea*: *de vrea fi fost iubitŭ*, p 3 sg, C E 292/21 (*„de vrea fi fost iubitŭ acestŭ tânăru pe vecinulŭ său"*).

4. schema: infinitiv present, urmat de *-reaşi (-reaşŭ), -reai, -reare (-reară), -ream, -reaţi, -reare (-reară)*: *ruga-reaşi* V 81/10 cu corespondenta *pohti-reaşŭ* în Biblia dela 1648, *putea-reaşi*, Lacea 81, I. Urban Iarnik şi A. Bârseanu, op cit. 461, *şti-reaş* ibidem 397[2]; *cuteza-reai* G 293, *vedea-reai* C E 30/28, *piarde-reai* An 55[2]; p 3 sg *crăpa-rear* Iv 82, *preveghea-rară* C T 150, *putea-reare* D B I 8/XIII; *creade-reaţi* C T 188, *zice-reaţi* C T 39, C E 272/5; p 3 pl *vedea-rară* C E 99/23, — sau infinitiv prezent precedat de *-aşi (-aşŭ), -ai, -are (-ară), -am, -aţi, -are (-ară)*, când între auxiliar şi predicativ nu se intercalează alt element: s-k *aşu da* Psaltirea Hurmuzaki (Ca Sch CXCIII) *aşŭ cuteza* Dos 407, *se aşu împrumuta* Sch 16, *se aşu întra* Psalt. Hurm. (Ca Sch CXCIII), *se aşu luoa* Psalt. Hurmuzaki (Ca Sch CXCIII), *se aşu face* Sch 15—16, *se aşu merge* Psalt. Hurm. (Ca Sch CXCIII), *aşu punre* Psalt. Hurm. (Ca Sch CXCIII), *aş pohti* Iv 184, *se aşu sui* Psalt. Hurm. (Ca Sch CXCIII); *te-ai bucura* Lacea 81, *de-ai zice* C E 228/36, M 385/14, *se ai ucide* Psalt. Hurm. (Ca Sch CXCIII); *se arâ ... întra*, p 3 sg, V 116/8—9, *s'are facere*, p 3 sg, Cron I 467, *are venire*, p 3 sg, Cron I 485 (aceste două cazuri izolate, singurele în întreg materialul acestui

[1]) Weigand identifică: *cara* = *că* + *ara* (= era); *aream, areai, area* = *eram, erai, era* (Jb XVI 212).

studiu, cu infinitivul amplu, compară-le cu izolatul *se vrea... ascultare* Sch 266[1]), şi cu *„Da de-aşi ştire c'ar veni“* Marian, *Poezii pop. rom.* II 51); *am da* D B I 32/XLII, *de n'amŭ greşi* C E 141/29; *i-aţi apuca* G 50, *aţi cunoaşte* lv 101, *s-kţi adurmi* Psalt. Hurm. (Ca Sch CXCIII); *n'ară face,* p 3 pl, C B II 125, *s'ară haini* Cron II 306, şi infinitiv present urmat de aceleaşi forme auxiliare, când între cele două elemente ale compoziţiei între alt element: *putea-m'ai* C E 225/24, *iubi-v'ară,* p 3 sg, C T 221, *da-l-am* C B II 145, *împunge-se-ară,* p 3 pl, C E 90/31, şi mai târziu, şi fără intercalarea aceasta: *pune-aş* Marian, *Poezii pop. rom.* II 50, *plânge-ai* V. Onişor, *Doine şi strigături* I 58[2].

Acest condiţional e actual în dr. Mai rar întrebuinţată e schema cu *-reaş, -reai...*:

„Be-reaş vin din oală veche
Cu nanele su păretche“ Eminescu, *Literatură populară,* 1902, 95 (de sigur într'un cântec de provenienţă bănăţeană v. „Junimea literară“ 1923, 53),

„Şi să dorm, dormi-reaş dus“ Eminescu ibid. 103, *„Paşte-reai, murgule, iarbă verde?“* L. Morariu, *Dela noi, poveşti bucovinene* 1920, 32.

Schema cu *reş,* ş. a. chiar şi'n topica *reş* + infinitiv, e întrebuinţată în multe regiuni ale Banatului de oamenii mai vechi, precum şi'n cântecele populare de aci. Dar şi'n Banat schema aceasta pierde terenul în faţa compoziţiilor cu *-aşi, -ai...* — constată Weigand (Jb III 146—147). Pe alocuri apare aci în loc de *reş* chiar *vreş.* Weigand atestează: *„dacă reş puts'a veni“*; *„dacă vreş avea bań (avea-reş bań), š-iău m'aš duśe (duśe mă reş):“ „dacă bań reş avea, reş merže“* etc....

La fel, compus cu *reş* şi cu aceeaşi libertate de topică, se prezintă condiţionalul dialectului ir: *se reş duţe, reş acaţo“* Puşc Ir 21/22, *se me reş io mariţo, io reş fetu* Jb I 124, — şi: *cunoşterlaš* născut din *cunoşte-l-reş* (Weigand Jb III 144).

Weigand (Jb III 151) dă următorul tablou sinoptic:

[1]) Vezi pag. 43, Notă.

ir	Banat
(v)rẹš (= rẹaš)	*vJrẹš*
rẹi	*vJrẹi*
rẹ	*vJrẹ, vrẹ, ar*
rẹn	*vJrẹm*
rẹts	*vJrẹts*
rẹ, rẹr	*vJrẹ ,vrẹr, ar*

\+ infinitiv

5. cu schema: infinitiv perfect + *-reaşi (-reaşŭ), -reai, -reare (-reară), -ream . . .*, atestat cu topica *fi* + auxiliar + predicativ: *fi-reai luatŭ* C E 158/25, — şi cu schema infinitiv perfect + *aşi (aşu), ai are (ară), am . . .*, atestat cu topica *peritŭ, (a)şŭ fi* în Psaltirea Hurmuzaki Ca Sch CXCIV şi Dos 417, apoi *„trăsnit-o-ar fi s'o trăsnească"* Creangă, Amintiri III, şi cu topica *de n'aşŭ fi venitŭ* C E 472/3, 472/14, D B I 36/XLVIII; *de-ai fi cerşutŭ* C E 158/14; *n'arâ hi lăsat*, p 3 sg, D B I 9/13, *s'are hi uitatŭ*, (Pasiv) p 3 sg, Cron I 309, *s'ar fi perdut*, p 3 sg, Iv 222, *l-are hi scosŭ* p 3 sg, Cron I 316, *s'ar fi găsit*, p 3 sg, Iv 186, *n'ară fi pipăitŭ*, p 3 sg, C E 131/16, *are fi păţit*, p 3 sg, G 120; *l-am fi vândut* C T 127; *de-arâ hi ruptu*, p 3 pl, D B I 8—9/13, — şi cu topica *fi* + auxiliar + predicativ când între *fi* şi auxiliar întră alt element: *„hi-mi-şŭ dat toată averea"* Lacea 81, *fi-se-ară sfătuitŭ*, p 3 pl, C E 374/31.

Corespondenta aidoma a schemei 5) o găsim şi în ir de nord (comuna *Jeianu*): *„se pinez avuru rẹş fi şi yo kumpărọt kọsẹ şi pemint şi rẹr fi aflọt omiri şi la mire tśeva* Weigand Jb III 145. Dar alături de această schemă *(reş* + infinitivul auxiliarului + participiul predicativului) a dialectului ir de nord, avem în ir de sud, în mod invers, schema de dată mai nouă (Weigand Jb III 146) *reş* + participiul auxiliarului + infinitivul predicativului p 1 sg: *„se nu rẹs fost na-tento stọ, te reị fost* (p 2 sg) *otopi"* Puşc Ir 43/40; p 2 sg: *„se nu rẹị fošt bẹ dupẹ mire, rei fošt fi pogubitẹ"* Jb I 130, *„se tu nu rẹị fošt skutọ puľitsu, rẹị fošt fi şi tu pľerzutẹ"* Jb I 132, *„se reị fost mẹre cu noị . . ., rẹ se fost* (p 3 sg) *si ţiẹ asọ dogodi"* Puşc Ir 34/18; p 3 sg: *rẹa fošt dobendi* Wgd Ir 254, *„nu s-rẹa fost nitšur šti*

otgovori" Wgd Ir 255; p 1 pl: *nu rẹan fošt šti* Wgd Ir 255; p 3 pl: *rẹ fost muncọ* Pop Ir II 46, *rẹ fošt toţ vrẹ* Puşc Ir 17/83.

6. cu schema: infinitivul pluscvamperfect + *-reaşi (-reaşŭ), -reai, -reare (-reară),...* neatestată în textele Bibliografiei acestui studiu, şi cu schema infinitivul pluscvamperfect + *aşi (aşu), ai, are (ară)...*, atestat cu topica auxiliar + predicativ: *s'arŭ fi fostŭ întemeietŭ,* p 3 sg. (Pasiv) Cron II 297, *arŭ fi fostŭ agiunsŭ,* p 3 sg, Cron II 271, *de-aţi fi fost crezut* C T 194.

β) forme compuse din infinitivul predicativului + perfectul auxiliarului *a voi:*

1. cu schema: infinitiv present precedat sau urmat de perfectul auxiliarului *a vrea:* p 1 sg *(am) vrutu micşura* în Psalt. Hurmuzaki (Ca Sch CXCIV), *am vrut greşi („deci decătu am vrut greşi înaintea împăratului şi să pierzŭ acelŭ nume bun, mai bine să moriŭ cu acestu nume bunŭ")* Cartojan 18, *dare-am (vrut), rebda(re[1])-(a)mŭ vrutŭ;* p 3 sg *se no a(u) vrut [a][2]) sta, se (a)u vrut mănia, nku vrut neca, se (a)u vrut gice, se nu au vrut clădi, se a(u) vrut gilălui, de mi(e)-(a)u vrut ponoslui,* forme atestate în Psalt. Hurm. (Ca Sch CXCIV), apoi *se n'au vrutu spregice* V 82/12, *de-au vrut pohti („de-au vrut pohti ajutoriu, n'au vrut să-l lase în perire")* A A R XX 486; p 1 pl *am vrutu muri „(mai bine am vrutu muri... în ţara Eghipetului... căce aţi adus pre noi cum în ceastâ pustie să omorîţi... de foame")* An 62, *n'amŭ vrutŭ peri* C B II 229; *se aţi vrut vie* C B II 230; p 3 pl *de-a(u) vrutu asculta, se au vrutu îmbla* în Psalt. Hurm. (Ca Sch CXCIV), *„se-au vrutŭ fi în toţi veacii lumii aceştiia, încă n'au vrut părăsi nârâvurile trupului ceale realele"* Drăg T M 120, — şi cu topica unui alt element intercalat între predicativ (1) şi auxiliar (2) *ascunde-mam-vrut,* p 1 sg, Psalt. Hurm. (Ca Sch CXCIV), *înghiţi-nku -vrut,* p 3 sg, ibid., sau între auxiliar (1) şi predicativ (2) *vrutu-le-a părea,* p 3 sg, C E 534/36.

Condiţionalul acesta trăeşte şi el în dr actuală. In idiomul din Bihor, e alături de perifrasa cu *vrea* (v. pag. 54), forma predilectă („wird mit besonderer Vorliebe benutzt") a condiţionalului, constată Weigand (Jb IV 298), care ne-o atestează cu:

[1]) Candrea întregeşte numai: *rebda-(a)mu vrutu!*

[2]) Prepoziţia *a* cu tot dreptul eliminată de Candrea!

„dacă am vut (= vrut) avẹa bań, m'am vut dutše“, *„am vut mẹ, dă am vut avẹa bań.* Pentru Bihor cf. şi cântecul popular:

„Tu, maică, când m'ai făcut
Să mă fi făcut o piatră
Intr'o margine de apă,
Că, când ap'a vrut urla,
A vrut duce şi piatra . . .“

în amintita colecţie Hetcou, „Neam rom lit“ 521.

Mai dăinueşte apoi acest condiţional şi'n idiomul Someşului de mijloc, constată Weigand (Jb VI 39), ilustrându-l cu *de bań vut-am avẹ, aš mẹre* şi *de am vut avẹ bań, aš mẹe.*

2. cu schema: infinitiv perfect precedat de perfectul auxiliarului a *vrea*: *„Mitropolitul Teofan, n'au vrutu hi eşitŭ întregŭ, de n'arŭ fi fugitŭ pren munţi“* Cron I 225, *„de n'au vrutŭ fi auzitŭ* (p 3 pl) . . . *propovedaniia lui Ioana, nu s'arâ fi pocăitŭ“* G 270.

3. cu schema: infinitiv present precedat de condiţionalul (optativul) perfect al auxiliarului, atestat în forma izolată: *de s'arŭ fi vrutŭ săvărşi*, p 3 pl, G 338.

γ) Compoziţia care aminteşte schema aromână: auxiliar + conjunctiv present, vezi pag. 55): perfectul auxiliarului *a vrea* + conjunctiv present, atestată în cazurile izolate: *n'au vrut să-l lase*, (*„de-au vrut pohti ajutoriu, n'au vrut să-l lase în perire“*) p 3 sg, A A R XX 486 şi *„de n'au vrutŭ fi auzitŭ şi să înţeleagă (p 3 pl) . . . nu s'arâ fi pocăitŭ“* G 270. Condiţionalul acesta stăruie totuşi până astăzi, cu o funcţiune sintactică modificată, ce-i drept. L-am auzit adese în Bucovina. Mi-l atestează d. prof. Gh. Iftinchi pentru satul Frătăuţul-vechiu cu fraza *„am vrut să mă înec“* (= era să mă înec) şi d. student Teoctist Galan pentru satul Bilca cu fraza: *„m'a apucat vătămătura de am vrut să mor ast' noapte“* (= era să mor)!

δ) Schema din idiomul Moţilor: imperfectul auxiliarului *a vrea* + condiţionalul organic al predicativului, atestată în formele izolate *să vrea venirăt la noi, vrea văzurăt şi voi acest lucru“* (vezi pag. 29).

ε) forme compuse din gerundiu[1]) precedat de auxiliarul

[1]) Despre perifrasa cu gerundiu + auxiliar a celorlalte forme verbale vezi mai jos!

a vrea, corespunzând formelor clasificate sub α): *fi-vreaţi ştiindu* C E 470/34, *fi-reaşi ascultându* V 1/2—3, *fi-reai ştiind* C E 158/23, *de-ai fi ştiind* C E 151/23, 158/7, *de-are fi stringându*, p 3 sg, Cron I 457, *de-ară fi ştiundu*, p 3 sg, Cip 179, *se ar hie ţiindu*, p 3 pl, D B I 9/XIII, *are hi fost trebuindu*, p 3 sg, D B I 8/XIII

Intocmai ca şi dialectul dr (v. pag. 53), dialectul ar are deci pentru condiţionalul compus perifrasa:

a) cu auxiliarul *a fi* + predicativ

b) „ „ *a voi* + „ , — decât că, întocmai ca în perifraza viitorului ar (vezi pag. 21—23): auxiliar invariabil + conjunctivul present al predicativului, aşa şi aice auxiliarul rămâne în toate schemele invariabil, persoana rămânând să fie exprimată prin formele predicativului (conjunctiv present, conjunctiv imperfect şi indicativ imperfect, conjunctiv perfect).

Raportul dintre dr şi ar în această funcţiune sintactică e deci invers, adecă:

dr: persoana exprimată prin auxiliar — predicativul invariabil (excepţie[1]) izolatul condiţional dr b/γ şi δ!)

ar: „ „ „ predicativ — auxiliarul invariabil (excepţie [1]) arhaicul *vręam vręaĭ*... + conj. present, v. pag. 56).

Deci, sinoptic, condiţionalul perifrastic al dialectului ar se prezintă:

a) (cu auxiliarul *a fi* + predicativ):

1. imperfectul auxiliarului (*era* invariabil) + conjunctivul present al predicativului: *să era să giuri* (= dacă ai fi jurat) Obed 249, *era s-moară* (= ar fi murit) Pph 645. Obedenaru aminteşte că forma aceasta e puţin uzitată („peu usitée").

Obedenaru şi Papahagi ne mai atestează şi schema conjunctivul imperfect al auxiliarului + conjunctivul present al

[1]) Cât de binevenite ne sânt aceste „excepţii" cari vădesc cum, într'un anumit stadiu, limba în toată extensiunea ei experimentează cu *aceleaşi* tipare, tipare pe cari stă să şi le generalizeze într'o direcţie sau alta.

predicativului : *Să era* (*cara să era*) *să hiu*
să hiĭ
să hibă... (Obed 242)
(*cara*) *să era să giură*, p 3 sg, (= dacă ar fi jurat) Obed 249, *s-era sh'iu* Pph 616. E iarăşi o formă „peu usitée“ (Obed 242).

2. imperfectul auxiliarului (*era* invariabil) + conjunctivul imperfect al predicativului : *s-era*, *s-eram* Pph 616.

3. condiţionalul organic al auxiliarului + predicativ :
s-furi că nveşteam
„ „ *nveşteai* (Capidan, vezi pag. 53)

b) (cu auxiliarul *a voi* + predicativ) :

1. *vrea* + conjunctivul present al predicativului (vezi pag 55)

2. *vrea* + conjunctivul imperfect al predicativului (vezi pag 57)

3. *vrea* (?) (*cara-s-*) + conjunctivul perfect al predicativului : *cara s-no-aibă moartă* (= „de n'o fi murit“) Pph 645, într'un text din Părleap, Macedonia.

4. schema dacoromână (vezi pag. 55 !), de tot izolată în dialectul ar : *va* + infinitiv present : *va nă vătăma*, Pph 730, *va fuḑi* Pph 590.

Intocmai aşa ca în dr (*„de ştiam, să fi ştiut una ca asta...“*, *„Şi biruia Bogdan Vodă, de n'ar fi dată agiutorŭ Moldovenii“* Cron I 148) se întrebuinţează, cu funcţiune de condiţional, forma hipotetică a unui preterit [1]) (mai ales la conjunctiv),

în ir : *„se veḑa pineš, reş cumpăra casa“* Wgd Mgl 41,

în mgl : *„si aveam“* (= si j'avais) Wgd O W 95, *ako vęm pari, aǫ cumpăràm casa“* Wgd Mgl 41, [2])
tucu si veam
„ „ *veai*
„ „ *vea* (comunicat de Capidan)

---

[1]) deci nu numai (Weigand Wgd Mgl 41) un imperfect !

[2]) Asemănarea, făcută de Weigand cu bulgărescul *ako da imah pari, to kupvah kăkiata* (Wgd Mgl 41) are numai importanţă incidentală : cf. dr *de ştiam, să fi ştiut* şi fr. *si j'avais !*

şi în ar :

Conjunctivul imperfectului { p 3 sg *s-li kirią* Jb XII 218; p 1 pl *s-nă minduiamu* Jb XII 226; p 2 pl *s-vă dideatsă* Jb XII 211; *s-nă hăriatsă* Jb XII 226 } Codicele Dimonie

Conjunctivul aoristului { *s-nu muriră* (= „de n'ar fi murit") Pph 645

Conjunctivul plus-cvamperf. compus { *s-aveam căzdută* (comunicat de Capidan).

Rămâne să mai relevăm că în compoziţia *vrea* + infinitiv avem a face nu numai cu funcţiunea unui condiţional propriu zis. Faptul acesta l-a menţionat şi Hasdeu (C B I 428), exagerând. Pilde, următoarele fraze : *vrea ucisu se fie* V 54/8—9, *vrea urîţi şi goniţi să fie* C E 334/35 (imperfectul şi nici decum condiţionalul pasiv, vezi pg. 26 !), *„Aşa-i era năravul, cându vrea fi* (= era) *în pacea : oare-ce vrea cugeta* (= cugeta) *de demâneaţâ, deaciia se osebiia însuşi de vrea vorovi* (= vorbia) *de boiari şi de mesereri, ...deacii prânzia şi vrea durmi* (= dormia) *puţinelu"* M 363/5—9, *„Cându vrea să moară Iustinianu"* (= când era să moară) M 371/30, — întocmai cum în ar *vrea să k'ară* într'un text din Avela, Epir, e tradus de Papahagi cu „era să piară" (Pph 622) şi *vrea s-moară,* într'un text nedatat, e tradus de acelaş cu „era să moară" (Pph 645). — Deci exact acea accepţiune *„era să..."*, pe care o semnalam la pag. 61 : *„am vrut să mă înec"* (= era să mă...) !

INTREAGA SERIE de forme verbale perifrasate cu AUXILIAR + GERUNDIU

Astfel în afară de condiţionalul amintit mai sus, următoarele : *sântem... chinuindu-ne* C E 365/34, *era mărgându şi apropiindu-mă,* p 1 sg, V 38/9—10, *eram şezând,* p 1 sg, G 225, *era stând,* p 3 sg, G 409, *era ştiundu,* p 3 sg, Cip 179, *eraţi rătăcindu* V 150/10—11, *era... stând,* p 3 pl, G 303, *era plângând,* p 3 pl, G 230, *era lăcuindu,* p 3 pl, C E 235/30, Cron I 50, *era vieţuind,* p 3 pl, G 287, *fu şezând* C T 74, *fum veselindu-nă*

Sch 428, *au fost şezându*, p 3 sg, Cron I 328, *au fost şezindu*, p 3 sg, C B I 4/3, D B I 17/XXI, *l-au fostu ţiindu*, p 3 sg, Cron I 92, 143, *s'au fost văzând*, p 3 sg, G 361, *le-au fostŭ puindŭ*, p 3 sg, Cron II 204, *s'au fostŭ adeverindŭ* p 3 sg, Cron I 457, *au fost grăind*, p 3 sg, G 312, *s'au fost îndatorindŭ*, p 3 sg, Cron II 197, *i-au fostŭ împungându*, p 3 pl, Cron II 181, *s'au fostŭ temându*, p 3 pl, Cron II 405, *au fost făcându*, p 3 pl, C E 49/12, *au fost plângându*, p 3 pl, Cron III 242, *au fost locuindŭ*, p 3 pl, Cron I 109, *fusease purtându*, p 3 pl, C E 58/14, *voiŭ fi nedejduind* Puşchilă 103, *n-ăi mai fi putându* G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare* 311, *fi-l-va bătându* An 67, *va fi murindŭ* An 67, *va fi stăpânind* Iv 180, *a fi viindŭ* (< *venīre*) Cron II 308, *veţi fi urându* C B I 1/32—33, *orŭ fi însemnându* Cron II 356, *vor fi lăsând* G 338, *vorŭ hi dodeindŭ* Cron I 365, *orŭ fi dvorindŭ* Cron II 192, *să să fie făcând* Iv 170, *să hie covârşindŭ*, p 3 sg, Cron I 356, *să fie despărţându*, p 3 sg (?), G 265, *să să fie fost plecând*, p 3 sg, 362, *să-l fie fost scutind* G 362; ba chiar şi infinitivul e înlocuit de acest gerundiu: *„viteaşte-mi pare tremiţându“* V 73/14—74/1, *poate ... agiutându* (*„că multu poate rugăciurea dereptului agiutându“*) V 135/4—5, *„mai bu.ır(u) e amu bi.ıre făcându“* V 155/8—9.

Perifrasa aceasta s'a păstrat până azi în anumite forme concretizate (*„o fi ştiind“*, *„multe-ai mai fost ştiind“*) şi pentru a exprima modul prezumptiv („o presupunere, o nesiguranţă în prezent“, Puşchilă 103).

In Haţeg *o fost făcând*, *s'or fost uitând* are funcţiune de imperfect (Dens Haţeg 49), deci exact ca în *„zicŭ că acest Alexandru Vodă au fost scoţindŭ ochii oamenilorŭ“* Cron I 450.

Puşchilă constata că viitorul *voiŭ fi nedejduind* corespunde exact viitorului slavon *budu naděję sę* (Puşchilă 103). Dar celelalte perifraze gerundiale ? ?

In locul verbului „auxiliar“ din perifraza gerundială mai poate ajunge şi alt verb: *se afla schimnicind*, p 3 sg, Z 5.

PERIFRASA alcătuită din VERB AUXILIAR + ADJECTIV VERBAL:

nu-i stătoriŭ D B I 8/XIII, *sâmtu îmblători*, p 3 pl, D B II 8/CLXXI, *erau mergători* Cron II 105, *erau peitori* Cron I 148, *erau ... trăitori* Cron II 307, *au fostŭ locuitori* Cron I 377.

PERIFRASA alcătuită din VERB AUXILIAR + PARTICIPIU

Puşchilă citează *sântem muriţi* = „am murit“ (Puşchilă 102).

Enigmatic e: *„ochii le era căuta pr'insulă“* C E 456/15. (Intr'o comunicare personală d. Drăganu se gândia la un reflex unguresc).

Dar această bogăţie de forme verbale constitue numai o relativă şi aparentă abundenţă, multiplele variante de forme aparţinând numai unor anumite regiuni şi fiind numai în anumită măsură răspândite, — cu un cuvânt: diferitele scheme sânt geograficeşte limitate una de alta.

Raportul dintre formele organice: *se... feaceri* V 118/14—119/1, *se viseremu* V 130/13, *se chinuiretu* V 134/9—10, *se lăcuire* V 91/12—13, *se vă ocărire* V 160/9—10 în Codicele Voroneţean, şi *se ultaru* Sch 445, *se ascultare*, p 2 sg, Sch 266, *se... zidire*, p 3 sg, Sch 429, *se ultaremu*, Sch 139, *deca durmiretu* Sch 200, *se ferire*, p 3 pl, Sch 291, 436 în Psaltirea Şcheiană, — faţă de formele perifrastice *ruga-reaşi* V 81/10, *se arâ... întra* V 116/8—9, *vrea ucisu se fie* V 54/8—9, *se fure faptu* V 134/14 aie aceluiaşi Codice Voroneţean, şi faţă de *da-o-vrea*, p 3 s sg Sch 161, *se vrea... agiuta*, p 3 sg Sch 309, *se vrea... ascultare*, p 3 pl, Sch 266, *se aşŭ împrumuta* Sch 16, *se aşŭ face* Sch 15—16, *se me-aş clăti* Sch 33 în aceeaşi Psaltire Şcheiană, — e deci cam la fel ca raportul dintre aorist (perfectul simplu) şi perfect (perfect. compus) astăzi. Şi dacă în aceste texte, Codicele Voroneţean şi Psaltirea Şcheiană, texte cari, după cum arată întregul lor material verbal, aparţin unei regiuni cu forme verbale organice (*putumu* V 87/8, *adusesetu* V 12/8—9, *se adurase*, p 3 pl, V 66/4—5, *se sfrăşiretu* V 118/5 — şi *văzum* Sch 149, 230, 298, *se mearseru* Sch 68, 448), întâlnim şi forme verbale perifrastice (*n'au faptu*, p 3 pl, V 72/3—4, 82/7—8, 119/7, *ruga-reaşi* V 81/10, şi *mulţit-ai* Sch 32, 109, *scula-se-vrea*, p 3 pl, Sch 425), atunci aceasta nu e decât o dovadă în plus despre colaborarea la înfăţişarea de azi a acestor texte, a mai multor „autori“ (copişti), originari din diferite regiuni, — şi deci o dovadă, poate, pentru o anumită activitate literară care acu în timpul alcătuirii Apostolului dela Voroneţ începuse a închega din elementele diferitelor regiuni un început de limbă cărturărească.

III. CONJUGĂRILE

Sistemul celor patru conjugări latine, cu infinitivul în *-are, -ēre, -ĕre* şi *-īre*, a trecut aidoma în românește, decât că fonetica română a mai desvoltat două subdivizii, în conjugarea I-a şi a IV-a.

La conjugarea I-a, în virtutea evoluţiei fonetice: element palatal (*i̯* sau *ş*) + *ă* > *i̯e*, deci

present:

giunghe, p 3 sg, C B II 452 alături de *aşteaptă*, p 3 sg, V 132/11
giunghem C Ps 433 (?) „ „ *aşteptămu* C B II 104

ar:

si apruak'e, p 3 sg, Jb XII 205 „ „ *măñcă*, p 3 sg, Jb XII 205 } Codicele Dimonie
s'nă vigl'emu Jb XII 210 „ „ *nă aluptămu* Jb XII 205 }

aorist:

apropie-se V 34/8, 44/7—8, 44/11 alături de *aflâ* V 84/6
nă apropiem V 24/12 alături de *aflămu* V 24/10, 25/3, 58/4, 99/9

ar:

tăl'e Jb XII 207 alături de *dimăndă* Jb XII 207
„ „ *nă pătidzămu* Jb XII 207

— deci în conjugarea I-a, o apropiere de conjugarea II-a şi mai puţin de a III-a (*cade*, p 3 sg, V 111/10, *încinde* Sch 250, *împlemu-nă* Sch 191, *teamemu-nă* Sch 516, *mase, curse* V 34/4, *rămasemu, învisemu* An 40).

In anumite idiomuri ale dialectului dr, mai ales în cel moldovean, subdivizia aceasta creşte şi prin evoluţia element palatal (*i̯, ş*) + *a* > *i̯ę*, deci:

apropieţi Cron I 299, *apropiete* Cron I 279, II 159, *împărechete* Z 79, *încheietŭ* Cron I 332, *întârzietu* Cron I 300, *veghetă*

Cron I 306, *îngroşetu* Cron I 293, *s'au măngăetu*, p 3 sg, Cron I 196, *l-au spărietu*, p 3 sg, Cron I 426, *s'au fostŭ pustietŭ* (< pustiez), p 3 sg, Cron II 46, *se măniese*, p 3 sg, Cron II 258, *se spăriese*, p 3 pl, Cron II 262, 297; *tăeră*, p 3 pl, Alex buc 349, *tăet* Alex buc 341, *zgărăete* Alex buc 345; *ai mângăet* Cod Dorn 16, *îngreuet* Cod Dorn 26, *e* (= ia = iea), p 3 sg, (< lua) Cod Dorn 18, 19, *va îngenunche* Cod Dorn 23, *e* (= ia = iea) p 2 sg (< lua) Cod Pop 54, *îmbie*, imperfect, p 3 sg, Cod Pop 61, *m'am spăriet* Cod Pop 58, *mă voi giunghie*, Cod Pop 27. Această creştere a stocului de verbe în -*e*, această sporire a verbelor de conjugarea quasi a II-a [1]) [chiar şi prin celelalte conjugări: p 1 sg a imperfectului *făcem* Cod Pop 19, Isop Vor 87, *cunoştem* Cod Dorn 18, Cod Pop 43, *mergem* Cod Pop 28, *strângem* Cod Pop 19, *zicem* Cod Pop 57, *fugiem* Alex buc 361, 362, *gândem* Alex buc 353, *grijem* Cod Pop 12, *mă potriviem* Alex buc 353, *ştiem* Cod Pop 24; p 2 sg *zicei* Cod Dorn 13, Cod Pop 57, *te ferei* Cod Dorn 16, *săliei* (= siliai) Cod Pop 78, *slujei* Cod Dorn 16; p 3 sg *să făcę* Cod Pop 24, *zicę* Cod Pop 61, *amăgię* Cod Pop 24, *să căę* Cod Pop 39, *fugę* Cod Pop 25, *iubię* Cod Pop 20, *să nevoię* Cod Pop 24, *poftię* Cod Pop 61, *pornię* Cod Pop 61, *sălię* Cod Pop 24, 61 (reflexiv), *ştię* Cod Pop 24, *să tăvălię* Cod Pop 25; p 3 pl *făcę* Cod Dorn 26, *dvorię* Cod Pop 80, *felelue* Cod Dorn 27] a făcut ca astfel întărita conjugare a II-a să-şi biruie concurenta conjugare a III-a, şi ca'n regiunile evoluţiei fonetice *i* + *a* > *ie* [2]), verbele de a III-a conjugare să treacă la conjugarea II-a (*făcém* sau *facém*, *zicéţi* etc.).

Dialectul mgl nu cunoaşte, bine înţeles, această subdivizie (vezi pag. 80).

La conjugarea a IV-a în virtutea evoluţiei fonetice *-rr* (lung) + *i* > *rî*, şi *-rr* + *e* > *ră*, iar prin analogie şi *-r* (scurt) + *i* > *rî*, şi *r* + *e* > *ră*.

---

[1]) căci de fapt ele nu se mai diferenţiau întru nimică de imperfect p 1 sg *avem* Cod Pop 61, *mă ţinem* Alex buc 350, *şidem* Isop Vor 28, p 3 sg *şidę* Cod Pop 22, *ţănę* Cod Pop 9, p 3 pl *şidę* Cod Pop 63!

[2]) În dialectul ar trecerea verbelor de a II-a conjugare la conjugarea III-a se datoreşte altei analogizări.

Dar şi această evoluţie nu e generală, limitată fiind în timp şi'n spaţiu. Apostolul dela Voroneţ şi Psaltirea Şcheiană d. p. nu o cunosc, pe atât de consecvent, pe cât de consecvent o cunoaşte Psaltirea din 1577 a lui Coresi (forma *urîş* Sch 11, deci o evoluţie primară, pricinuită de un *-rr* lung, alături de *urişi* Sch 157 etc. etc., fiind singura „inconsecvenţă" a Psaltirii Şcheiane).

De pe urma evoluţiei fonetice *r+i > rî* a rezultat o apropiere a conjugării a IV-a de I-a conjugare prin analogizarea

1. indicativului present, p 3. pl, *oboarâ* G 105, *omoarâ* Dos 47, *se pogoară* Cron I 306, 307, 349, II 305, III 79, în loc de *oboru* Cron I 394, *omoru* Cron I 394, analogizare provocată de paralela

omoru, p 1 sg — *omoarâ* G 102, p 3 sg
alături de *zboru*, „ — *zboară*, p 3 sg — *zboară*, p 3 pl

2. conjunctivului prezent arhaic

p 3 sg *să... oboarâ* Dos 370, *să-l omoară* Cod Pop 194, Isop Vor 184, 203, *să pogoară* G 168

şi p 3 pl *să-i oboarâ* Dos 244, *să omoară* Isop Vor 47, 48, (forme cari pot fi p 3 sg dar şi p 3 pl: *să-l omoară* Cod Pop 8, Isop Vor 185)

devenit p 3 sg *să omoare* G 342, *să să omoare* (Pasiv) Cod Pop 16, 78, *să să pogoare* G 281

şi p 3 pl *să omoare* G 342 (forme cari pot fi p 3 sg dar şi p 3 pl: *să... omoare* Cod Pop 10, 16, 17) prin analogie

după

zboară p 3 sg — *zboară* p 3 pl
să zboare „ — *să zboare* „

Iată deci cum amintitele evoluţii fonetice din conjugarea I-a şi a IV-a întră prin analogiile provocate de ele, şi'n cadrele morfologiei.

Ca şi'n latină, cele patru conjugări diferă în extensiune una de alta. Materialul studiului nostru ne lămureşte şi asupra proporţiei cantitative a fiecărei conjugări.

Conjugarea a IV-a, fiindcă a primit cele mai multe verbe de origine străină şi fiindcă prin sufixele denominale *-esc* şi *-uí* e capabilă de noui formaţiuni, e cantitativ, cea mai mare conjugare românească. Conjugarea I-a, cea mai mare în latină (Meyer -Lübke, M L II § 117), care şi ea primeşte verbe de origine nelatină, şi care şi ea poate creia cu ajutorul sufixului *-ez* verbe noui, e a doua ca proporţie. Pe când conjugările a III-a şi IV-a, cari n'au decât verbe de origine latină şi cărora nu li-i dată posibilitatea de a-şi mări stocul lexical cu derivate, sânt cele mai restrânse, conjugarea a II-a fiind cea mai redusă ca extensiune. Constatările acestea coincid şi cu tabloul pe care ni-l dă Philippide (Phil 75—85).

În general, verbele româneşti şi-au menţinut conjugările latine. Avem totuşi de înregistrat şi schimbări ale conjugării, schimbări săvârşite, parte pe teren preromân, parte pe teren român.

Schimbul conjugărilor a rezultat

1. de pe urma unei evoluţii fonetice: **plovet* (pentru *pluit* M L II § 154) > *ploauă* (în textele vechi *ploao* Sch 30) cu terminaţiunea *-ă* a conjugării I-a, trecut apoi deşăvârşit la conjugarea I-a (imperfect *ploa* Sch 248, aorist *ploo* V 135/8, plusqvamperfect *era ploatŭ* An 49) şi reflectând numai în forma nominală *plointe* (vezi pag. 24) conjugarea primordială.

2. de pe urma unor schimbări de analogie: cf. formele de conjugarea a IV-a aorist *înveşti* Sch 474, viitor *înveşti-se-vorŭ* C Ps 365 şi ir *ănmeşti* (< *investīre*; şi corespondentele romanice purced din *investīre*), — alături de formele de conjugarea a III-a, analog create după *cresc:* indicativ present *învescu*, p 1 sg, Sch 436, 437, conjunctiv present *se învească-se* Sch 107, aorist *învăscu* M 347/20, viitor *înveaşte-se-vorŭ* în Psaltirea Voroneţeană şi'n Psalt. Hurmuzaki (Ca Sch 278/33) şi ar *nviş-teare* sau *nveaştire* 'Pph 665.

3. de pe urma unor schimbări de contaminare: *cerşiură* Sch 417, alături de *cerşiĭu* Sch 408, 424, cari, ambele sânt rezultatul contaminării **ceşit* (< *quaesitus)* + forma mai târzie *cerut (ceru* G 342) Meyer-Lübcke (M L II § 328)

şi 4. de pe urma derivaţiei:

adevăr — *adeverez, adevăra* — *adeveresc, adeveri*

adeverează, p 3 sg, Z 333 — *adeverim* Z 84

adeverează, p 3 pl, An 29, Cron I 93, 97 — *să se adeverească*, p 3 sg, M 386/5

să adevereze, p 3 sg, Iv 55, 71 — *adeveri*, p 3 sg, M 378/7

să se adevereaze, p 3 sg, M 397/12 — *adevereaşte*, p 3 sg, G 104, reflexiv G 331

să adevereaze, p 3 pl, G 15*, Z 80 — *au adeveritŭ*, p 3 sg, G 307

s'au adevăratŭ, p 3 sg, G 263 — *adeverit* G 326, *adeverite* An 47

veri adevăra, C B II 99, 100 — *adeverindu-le* Cron II 200

vorŭ . . . adevăra în Biblia 1648 (cf. V 61)

cf. apoi şi atestările lui *adevăra* la G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare*, 71, 72, 74, 81, 100

adânc — *adâncez, adânca* — *adâncesc, adânci*

să adâncează, indicativ, p 3 pl, G 292 — I. Urban Iarnik şi A. Bârsanu, *Doine şi strigături* . . . 111

cf şi Dicţ Acad 30 *Adâncata* (în toponimia geografică !)

ajutor — *ajutorez, ajutora (< *adiutulare* D R I 227) ? — *ajutoresc, ajutori*

să-l agiutoreaze, p 3 sg, G 240 — *ne ajutorim* G 110, 330

au ajutorat, în Biblia dela 1688 Dicţ Acad I 85 — *să agiutorească*, p 3 sg, G 47, Cron I 140 433, III 138

agiutorindu-i G 230, Cron I 33, Iv 94

aur — *aurez, aura* — *auresc, auri*

aurate Lacea 76 — deşi Dicţ Acad 366 zice : formă „atestată numai în dicţionare“ ! — vezi Dicţ Acad 368

bogat	— *îmbogăţez, *îmbogăţa* *să se îmbogăţeaze*, p 3 pl, G 95	*îmbogăţesc, îmbogăţi* *îmbogăţeşti* C E 73/23
caznă	— *căznez, căzna* *căznatu* Lacea 76, *căznaţi* Lacea 76	*căznesc, căzni*
ceată	— *mă încetez, a se înceta* *să vâ încetaţi* C B II 80	*mă încetesc, a se înceti* *înceteşti-te* Puşchilă 69
	— *mă cucerez* — *să cuceriazâ*, p 3 pl, G 266 imperativ *cucirează-te* Psalt slavo-rom a lui Dosofteiu (Ca Sch 67/27)	*mă cuceresc, a se cuceri*
curat	— *curăţez, curăţa* *curâţează* C Ps 60 *să curăţeaze*, p 3 sg, G 317 *va curăţa* G. Dem Teodorescu 107	*curăţesc, curăţi* *me curăţescu* Sch 56 *să... se curâţeascâ*, p 3 sg, C Ps 311 *te curăţeaşte* V 30/12—13 *curăţiţi-vă* V 128/14 *se curăţi* V 32/1 *s'au curâţitu* p 3 sg, D B I 13/15 *me voiŭ curăţi* Sch 48 *curăţindu* V 143/11
destul	— *îndestulez, îndestula*	*îndestulesc, îndestuli* *s'a'ndestulit* I. Urban Iarnik şi A. Bârseanu, op cit. 485
fărâmă	— *farâmez, farâma* *fărimaşi* Psalt Hurmuzaki (Ca Sch 4/30)	*farâmesc, fărâmi* *să sfărâmimŭ* C E 349/37-38 şi Puşc E W 50

ferice — *fericez, ferica* (actual în comuna Indol lângă Turda, v. Dicţ Acad II 102)

fericează, p 3 sg, Sch 128

fericămu V 133/10

se fericiaze, p 3 sg, Sch 108

imperativ *înfericează* Sch 427

fericară Sch 466

fericat Sch 191

fericatu fi-va V 115/9—10

fericesc, ferici

fericĭaşte, p 3 sg, în Psalt. slavo-rom. a lui Dosofteiu, 1680 (Ca Sch 100/26, 272/38—39)

să fericĭaşte, p 3 sg, Dos 441

să te fericească, p 3 pl, Dos 484

fericirâ Psalt. slavo-rom. a lui Dosofteiu (Ca Sch 299/21)

ferici-mă-voru C E 495/31, 495/31—32, 495/34—35

ferici-vor în Psalt. slavo-rom. a lui Şerban Coresi, 1588 (Ca Sch 142/31)

frunte — *înfruntez, înfrunta*

înfruntesc, înfrunti
înfruntind Lacea 76

frupt — *înfruptez, înfrupta*

înfruptesc, înfrupti
înfrupti Moţi 101

gata — *gătez, găta*
găteze, p 3 sg, C B II 469

gătează Dos 332
se gătezu C B II 469
se ghetază, p 3 sg, Sch 246
sa găteze, p 3 sg, Cron I 324
să se găteze, p 3 sg, Cron II 141, 259, 265

imperativ *gâtaţi* C B II 80
au gătatŭ, p 3 pl, Cron II 139

gătesc, găti
găteaşte, p 3 sg, în Psalt. Hurmuzaki (Ca Sch 304/18)
să găteşti C Ps 442
să gătească, p 3 sg, C Ps 210
găti C Ps 209
gătirâ C Ps 24

voru găta C B II 455
a gheta Sch 246
a găta Sch 525, Dens Haţeg 48

cf. şi atestările lui *găta* la I. U. Iarnik şi A. Bârseanu, 13, 26, 132, 236, 387, 424, 426, 446, 447, 498

înalt — *înălţez*, (*înălţa* < altiare) — *înălţesc*, *înălţi*
ar *înălţescu* Wgd Ar 336

(Gerundiul *înălţindu-l* Cron I 46 nu poate fi clasificat totuşi aici! cf. Leca Morariu, *Războiul Troadei* 44 şi 78—79)

înapoi — *înapoiez*, *înapoia* — *înapoiesc*, *înapoi*
înapoieşte Creangă, *Cinci pâni* (atestat de două ori)

înţelept — *înţelepţez*, *înţelepţa* — *înţelepţesc*, *înţelepţi*
înţelepţează, p. 3 sg, Sch 55, 413 — *înţelepţeaşte*, p 3 sg, în Psalt. slavo-rom. a lui Dosofteiu (Ca Sch 31/30—31)
imperativ *înţelepţează* Sch 395, 396, 419 — *să . . . înţelepţească* C E 371/18
imperativ *înţelepţeaşte-me* Sch 403
me înţelepţiiu Sch 408
înţelepţi-te-voiu în Psalt. slavo-rom. a lui Şerban Coresi, şi'n Psalt. slavo-rom. a lui Dosofteiu (Ca Sch 55/31)

loc — *întrolocez*, *întroloca* — *întrolocesc*, *întroloci*
ne-am întorlocit Moţi 101

lucru — *lucrez*, (*lucra* < lucrare) — *lucresc*, *lucri*
ar *lucredzu* — ar *lucrescu* Wgd O W 96

measer — *meserez*, *mesera* — *meseresc*, *meseri*

	meseriază, p 3 sg, în Psalt. slavo-rom. a lui Dosofteiu (Ca Sch 319/41)	*mesereaşte* Sch 499 *meserimu* Sch 259 *meseriră* Sch 100
micuşor	— *micşorez, micşora* *să se micşoreaze*, p 3 sg, G 83	*micşoresc, micşori* *se micşoreaşte* G 83
piatră	— *împietrez, împietra* *se împietreaze-se*, p 3 pl, Sch 487	*împietresc, împietri* *împietriaşte*, p 3 sg, Dos 491
povaţă	— *povăţez, povăţa* *povăţazâ* Psalt. slavo-rom. a lui Dosofteiu (Ca Sch 190/17) *povăţaşi-mâ*, ibid, Ca Sch 115/35 *povăţatu-m'ai*, ibid, Ca Sch 145/34 *povăţa-va*, ibid, Ca Sch 42/24 etc. *povăţa* Puşchilă 68	*povăţesc, povăţi* *să mă povăţască* Psalt. slavo-rom. a lui Dosofteiu (Ca Sch 234/25) *povăţiaşte-mâ*, ibid, Ca Sch 41/33
sănătos	— *sănătoşez, sănătoşa*	*sănătoşesc, sănătoşi* *se sănătoşescŭ* C E 82/23 *s'au însănătoşitŭ*, p 3 pl, Cron I 384
strein	— *(în)streinez, (în)streina*	*streinesc, streini* *streinescu* Lacea 76
suflet	— *însufletez, însufleta* Lacea 76	
trup	— *întrupez, întrupa*	*întrupesc, întrupi* *să se întrupească*, p 3 sg, C E 209/12 *întrupii-mă* C E 454/12

		se întrupi C E 462/22, 494/7 *se întrupise* C E 403/27
umbră	— *umbrez, umbra* *să umbrezi* Dos 504 *să umbreaze*, p 3 sg, C E 536/28, Iv 53	*umbresc, umbri* *umbreaşte* Psalt. Hurmuzaki (Ca Sch 249/37—38) *umbrit-ai*, ibid, Ca Sch 291/35 şi Psalt. slavo-rom. a lui Dosofteiu (Ca Sch 291/35) *umbri-te-va* Sch 100
undă	— *undez, unda* *undând* Psalt. slavo-rom. a lui Dosofteiu (Ca Sch 157/21)	*undesc, undi* *undi*, p 3 sg, Psalt. slavo-a lui Şerb. Coresi (Ca Sch 224/18)

Specimene similare cari trebue considerate aci sânt; *se întunecează*, p 3 sg, C E 122/33, *să nu-şi bănuieze* C. Giuglea şi G. Vâlsan, *Dela Românii din Serbia* 1913, 67, infinitivele Haţegane *pipăia* şi *îmbuńi* Dens Haţeg 48, apoi *l-au înbeznat* („*l-au înbeznat în prăpăstiile cele mai adânci ale iadului*") Iv 180, şi în sfârşit formele cari stăruie în forma derivativă *cugetezu*, p 1 sg, Cron III 16, *să mă luptez* Giuglea şi Vâlsan, op cit. 67, *să... miroseascâ*, p 3 sg, Iv 199 etc....

N. B. De sigur şi acestui schimb de conjugare se datoreşte aficierea *t* > *ţ* la verbele *curăţez, îmbogăţez, înţelepţez, povăţez* prin analogie cu verbele *curăţesc, îmbogăţesc, înţelepţesc, povăţesc* pe când dimpotrivă verbele *depărtez* (*depărtează-te* An 73), *dereptez* (*dereptiează-se*, p 3 sg, V 121/12—13, *se dereptezi-te* Sch 159), *durmitez* (*durmitează*, p 3 sg, Sch 422, *se durmiteaze*, p 3 sg, Sch 422), *împrumutez* (*împrumutează*, p 3 pl, An 13), *strămutez* (*strămutează*, p 3 pl, G 7*), *bi.ꙗre sufletez* (*bi.ꙗre sufletează*, p 3 sg, V 134/6—7, *bi.ꙗre se sufletaţi* V 89/4, *sufleta* şi *însufleta* Puşchilă 66), îl păstrează pe *t* înainte de *-ez* nealterat. Proba indirectă ne-o dă paralela *gătez — găta* alături de *gătesc — găti, înfruptez — înfrupta* alături de *înfrupti* şi *încetez — înceta* alături de *încetesc — înceti*. Forma *însufleta* alături de actualul *însufleţesc, însufleţi* constituie o excepţie.

Rămâne să tratăm în amănunt schimbul de conjugare.

Trecerile dela o conjugare la alta sânt:

La Conjugarea I-a:

dela conjugarea a II-a:

Defectivul **plovet* > *plouă* (vezi pag. 70), în limba arhaică *plouo* Sch 30 cu obişnuita trecere a lui *ă* după bilabialul *u* în *o* [cf. *doao* V 11/9—10 *nouo* (numeral), *noauo* (pron.) V 24/5, *voao* V 12/6, substantivele: *neauo, ouo, rouo, zuo* (V 49/11) adjectivul *nouo*, verbele *înneao-se*, p 3 sg, Sch 201 şi *luo*, p 3 sg, V 27/3 etc.] [1]). In ir verbul acesta ţine de conjugarea a IV-a: *ploit-av* Jb I 142/1 (vezi şi Jb VI 309, Pop Ir II 136).

In Oltenia apuseană şi'n Serbia apare, în locul lui *plouă* forma *ploaie* (Jb VII 54), ceea ce constitue, poate, o propagare la indicativ, a conjunctivului *(să)ploaie* < **ploveat*, precum invers, aiurea, indicativul pătrunde la conjunctiv: *„n'are să plouă"*. Aromânescul *ploae* (= plouă) Puşc E W 118 (Pph şi Dal nu-l atestează), pare dimpotrivă a înfăţişa forma nominală, devenită verb prin fraza *da ploae* Puşc E W 118 şi *dă nă ploae* (= plouă, dă o ploaie) Pph 682.

Infinitivele ir *taţǫ, zaţǫ* pentru *tacēre, iacēre* nu trebue clasificate la conjugarea I-a, cum o face Mayer-Lübke (M L II § 117), vezi mai jos!

dela conjugarea a III-a:

Din singurele forme atestate *învolbi-le*, p 2 sg, Sch 330 şi *învolbi(ia)-le*, p 2 sg, în Psalt. slavo-rom. a lui Şerban Coresi (Ca Sch 210/77), ale verbului latin *involvĕre*, nu putem recunoaşte conjugarea acestui verb. Dar forma actuală *învolba (înholba)* precum şi forma ar *învulbez* Puşc E W 79 (Pph şi Dal n'o atestează), admit clasificarea lui la conjugarea I-a. Trecerea s'a săvârşit ca şi la **plovet* > *plouă* prin intermediul fonetic: *involvĭt* > *învoalvă* cu terminaţiunea *-ă*, p 3 sg, a conjugării I-a.

---

[1]) Fonetism care mai stăruie până azi în Serbia, cf. C. Giuglea şi G. Vâlsân, *Dela Românii din Serbia* 1913: *douo* 9, 19, 71, *nouo* (numeral) 26, 29, 35, 38, 40, *noo* (pronume) 79, *vouo* 14, *nouo* (adjectiv) 19.

Trecerea lui *scribĕre* latin la conjugarea I-a în idiomul Banatului (aorist *scriai*, particip *scriat*, alături de *scris* Weigand, Jb III 238), apoi în regiuni ale Crişului şi Murăşului (Weigand, Jb IV 294), la Moţi *(am scriat, voiŭ scria* Moţi 105) şi'n Haţeg (Dens Haţeg 48), precum şi în ar aorist *scriai* alături de *scrişu* — particip *scriat*, infinit *scriare* Pph 693—694) ne fac să admitem alături de *scribĕre* o formă **scribēre*, care a devenit **scrieare* şi apoi ar *scriare*, întocmai cum *aştirneare* de a II-a conjugare, a devenit *aştirnare* (Pph 543) de conjug. I-a şi cum *dispuneare* (II) deveni la Făgăraş *dispunare* (I) Pph 581, iar ir *zaţea(re)* > *zaţo*.

Urmaşul lui *adaugĕre (adauge*, p 3 sg, Sch 240; *se adaugă*, p 3 sg, Sch 382, *adauseră* V 37/3, Sch 211, 245—246, *adaugevoiŭ* Sch 510, particip *adause* Sch 313, 315) apare trecut şi la I-a conjugare în dr (idiomul Munteniei Dicţ Acad I 32 şi'n Banat: *adăugai, adăugat*, Weigand Jb III 238) şi'n ar *adăvgare* (Pph 509) alături de *adăvzeare* (II) şi *adàvzire* (III) Pph 509. — Cu formele purcese din *adaugesco* Puşc E W 3 verbul acesta trece şi la conjug. a IV a: dr *adăogi*.

Forma p 3 sg a indicativului present *va* Sch 376 alături de corespunzătoarele forme dr *ia* Sch 238 şi ar *da* Pph 378, *sta* Pph 700, *la (< lavat)* Pph 626 şi *l'a (< lĕvat)* Pph 631, precum şi formele Bihorene *vaţi* „Neam rom lit" 517, Pomp 1021, îndrituesc clasificarea acestor rămăşiţe[1]) ale verbului de a III-a conjug. *vadĕre* la conjugarea I-a. Ele constitue rezultatul formelor *vao, vas, vat (> va), vamus, vatis (> vaţi)* etc. . . ., — creaţiuni ale analogiei, după *stao, stas, stat* etc., venite acu în latina vulgară să înlocuiască formele ample *vado, vadis, vadĭt* (Mayer-Lübke, M L II § 228).

dela conjugarea a IV-a:

Am menţionat mai sus (pag 71—76) că în paralela *curăţa — curăţi* n'avem, propriu zis, un schimb de conjugare, ci numai acelaş schimb de sufix *-ez* (al conjug. I-a) şi *-esc* (al celei de a IV-a), prin care şi'n dialectul ar s'a născut atât de obişnuitul parelelism al verbelor ce, în acelaş timp, aparţin şi conjugării I-a şi celei de a IV-a, cf:

[1]) Candrea (Ca Sch 510) le-a confundat de istov cu auxiliarul *va!!*

ncucinez, ncucinare — ncucinescu, ncucinire Pph 653
ndrăştez, ndrăştare — ndrăştescu, ndrăştire Pph 654

după cari apoi analogiile:

aurn'escu	*aurn'ire*	*aurn'are* Pph 544
azvârnescu	*azvârnuire*	*azvârnueare* Pph 547
brescu	*brire*	în Epir: *breare* Pph 552
dormu	*durn'ire*	*durn'are* Pph 585
duk'escu	*duk'ire*	*duk'are* Pph 587
grescu	*grire*	*greare* Pph 598
hăr(i)sescu	*hă(r)isire*	*hăr(i)seare* Pph 612
k'er	*k'irire*	*k'ireare* Pph 622
lânzizăscu	*lânzizâre*	*lânzizare* Pph 629
mintescu	*mintire*	*minteare* Pph 640
mor	*murire*	*mureare* Pph 645
mplătescu	*mplătire*	*mplăteare* Pph 645-646
ndisescu	*ndisire*	*ndiseare* Pph 654
pă$^{p}_{f}$sescu	*pă$^{p}_{f}$sire*	*pa$^{p}_{f}$seare* Pph 675
săl(ă)g'escu	*săl(ă)g'ire*	*săl(ă)g'are* Pph 691
tăxescu	*tăxire*	*tăxeare* Pph 712
urzăscu (ordu)	*urzâre*	*urzare* Pph 727
urixescu	*urixire*	*urixeare* Pph 728
văpsescu	*văpsire*	*văpseare* Pph 731
viduescu	*viduire*	*vidueare* Pph 733
vin (?)	*vinire, vin'ire*	*yineare* Pph 738
zgârlescu	*zgârlire*	*zgârleare* Pph 742
zgurnescu	*zgurn'ire*	*zgurn'are* Pph 742

Această duplicitate a conjugării a putut fi promovată şi prin:

arap, arak'iu (aorist *arăk'ii*) — *arăkire* (< **rapīre* Puşc E W 127)
alături de
arap (aorist *arăpùi*) — *aràpire* (< *rapĕre*) — *arăpeare* — *arăk'are*

} Pph 532

Pentru dialectul mgl avem de înregistrat schimbul de conjugare al verbului *suiu*, trecut la conjugarea I-a cu formele

sui	*suiăm*
sui	*suiaţi*
suiă	*suiă* (comunicat de Capidan),

analogii ale paralelei *el taiă* — *ei taiă* alături de *el suiă* — *ei suiă*, din care rezultatul: *suiăm*, *suiaţi* alături de *tăiăm*, *tăiaţi*.

Etimologia lui *scuipa* alături de *scuipi* (aorist *scuipi*, p 3 sg, C T 205, *şchiopesc* în Cazania lui Varlaam, Puşc E W 141; Weigand, Jb VI 36 citează şi: *scuipăsc*, cf şi Puşc E W 141) nefiind stabilită (Puşe E W 141), nu putem hotărî în ce direcţie s'a făcut aice schimbul de conjugare.

Rămâne să mai amintim că gerundiul *fugând* Sch 168, M 354/24 Cron II 99, III 86, 454, alături de *fugind* C B II 287², 288, G 105, D B II 47/CCXLV, nu constitue un caz de schimb al conjugării, fiind [ca şi formele dialectale: ar *avea fugată* alături de *avea fuzită*, infinitiv *fugare* alături de *fuzeare* şi *fuzire*, *fugânda(lui)* alăt. de *fuzinda(lui)* Pph 598, mgl *fugat* Puşc E W 57[purces din latinescul *fugare*, care prin evoluţia semantică *fugăresc* — *fug fugărind* a putut ajunge şi el la accepţiunea *courir*.

Şi nici verbul *a se aciua* (*se aciuară* M 348/6) nu constitue un schimb de conjugare, etimonul său fiind **accellare* (Philippide) şi nu *acquiēre* < *ac-quiescēre* (Hasdeu).

La conjugarea a II-a

dela conjugarea I-a:

Singurul caz al dialectului ar: *stau* cu infinitivul *stăteare* şi *stiteare* alături de *stare* Pph 700, — formă creată analog după conjugarea a II-a, prin paralela *stătui* — *căzui* — *cădeare*
— *vizui* — *videare*.

Paralela dr a acestui infinitiv ar *stăiteare* o avem în gerundiul atestat la Dosofteiu: *astătându* Puşchilă 53 şi Lacea 82, forme cari şi ele, poate, trebue considerate ca făcând parte din patrimoniul ar al lui Dosofteiu.

dela conjugarea a III-a:

Bĭbere > *beere* > *bere*, deci schimb de conjugare condiţionat numai de evoluţia fonetică a cuvântului.

Trecerile preromanice, datorite analogiei: **potēre* pentru *posse* — *potui* şi **volēre* pentru *velle* — *volui*, după *habēre*, *habui*; *capio*, *capĕre* devenit **capēre* > *încăpeare*, *încăpui* după *iaceo*, *-ēre*, *iacui*; *placeo*, *-ēre*, *placui*; *taceo*, *-ēre*, *tacui* şi (*ex*)*cadĕre* devenit *(*ex*)*cadēre* > (*s*)*cădeare* (*va cădea* V 92/14, 97/2), aoristul reduplicat *cĕcidi* fiind foarte timpuriu înlocuit (Meyer Lübke, M L II § 278) prin *cadui* (*căzuiŭ* 38/14, *scăzură* Sch 22, 297, 505), — prin forma aoristică în *-ui* care se simţia oarecum forma specifică a aoristului conjugării a II-a (cf. *dolui*, *habui*, *iacui*, *parui*, *placui*, *potui*, *tacui*, *temui*, *volui*; apoi *beu*, p 3 sg, M 350/33, *împluşi* Sch 39, *şezum* Sch 445, *văzutu* V 133/12 — faţă de singurul *ma*(*n*)*si* > **maşi* — *maşu*, actuala formă bănăţeană (Jb III 242), — pe când conjugarea a III-a avea alături de *batui*, *cosui*, *gemui*, *tĕxui*, *tĭmui*, *posui*; şi *ceruiŭ* C B II 364, *cerşură* Sch 279, 347, 417, *încărescu-se* Sch 121, *crezutu*, p 2 pl, C B II 44, *cunoscumu-ne* AAR XXVIII 102/1b, *fâcu* C B II 285, *începumu* V 26/2, *vă încrezut* C B II 44², *învăncu* V 5/13, *învăscu* M 347/20, *născuiŭ-me* V 45/3, *păscu* Sch 256, *petrecură* V 24/4, *pierdum* D B I 29/38, *trecuş* Sch 25, *văncură* Sch 191, 354, marea majoritate a aoristelor cu schema radical + *sī*, ca „particularitate" a conjugării a III-a.

Intălnirea conjugării a III-a cu a II-a conjugare, în aceeaşi schemă a aoristului (tulpină + *-ui*) şi întălnirea lor în aceeaşi şchemă a imperfectului (*trăgeai*, *cădeai*), a provocat întălnirea lor şi'n alte forme verbale (cf. şi expunerile dela pag. 68 !) ale conjugărilor III şi II, încât rezultatul fu: dr: *a bătea*, *noi bătèm*, *păştèţi*... în regiuni ale Crişului şi Mureşului (*făcèm* Weigand, Jb IV 295), în Muntenia (Odobeşti) (*făcèm*, *vindèm* dar *mérgem* Weigand Jb VIII 277 cf.: *le-or făcea* G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare* 76), în Moldova[1]) (Weigand Jb IX 190). Pentru

[1]) Împotriva restricţiei pe care Weigand vrea s'o facă cu privire la acest schimb de conjugare numai asupra verbelor de 2 silabe: *mergém*, *vindém*, dar *trimitem* (Weigand admite totuşi că ar putea să existe şi accentuarea *trimitèm*), atestăm formele moldovene, foarte uzitate: *încingèm*, *petrecèm*, *trimitèm*.

idiomul din Serbia Weigand atestează (Jb VII 55) infinitivele *a punea, a plângea,* iar noi adăogăm, după C. Giuglea şi G. Vâlsan, *Dela Românii din Serbia* 1913: *l-oi aducea, l-oi cunoştea* 85, *să va cunoştea* 93, *ţ-oi făcea* 21, *„n'avea... ce făcea“* 50, *„Începea de mi-a plângea“* 34, *„Cepea copilu-a sugea“* 84 etc. [1])

ir: dialectul ir vădeşte de asemenea această trecere de la a III-a conjugare la a II-a (Wgd Mgl 37)

ar: dialectul ar are o deosebită predilecţie de a accentua verbele de conjugarea a III-a după conjugarea II-a:

arăpùi	*aràpire* (< rapĕre) III	*arăpeare* II Pph 532
aştirnui	*aşteàrnire* (rar) III	*aştirneare* II — *aştirnare* I [Pph 543
bătui	*batire* III	*băteare* II Pph 550
cusui	*coasire* III	*cuseare* II Pph 567
cunuscui	*cunoaştire* III	*cunuşteare* II Pph 271
nviscui (III)	*nveaştire* III	*nvişteare* II Pph 655
pitricui	*pitreaţire* III	*pitriţeare* II Pph 679
străbat	*străbatire* III	*străbăteare* II Pph 702
ţas	— !	*ţăseare* II Pph 721
zvom	*zvoamire* III	*zvumeare* II Pph 744

Dar şi *(ră)maşu,* singurul reprezentant în *-şu* al conjugării a II-a, împreună cu aceeaşi perfectă congruenţă a imperfectului conjugărilor a II-a şi a III-a *rămâneam — trăgeam),* a putut condiţiona paralel cu accentuarea *rămaşu — rămânèm* şi accentuarea *trăgèm (tragèm)* pentru *traşu,* precum în mod invers *traşu — tràgem*

[1]) Ne întrebăm totuşi ori de această asonanţă în *-ea* nu-i de atribuit şi tendinţei de rimare a versului popular, cf:

Eu lesne l-oi aducea
Amà nu l-oi cunoştea,
Copilu-atunci îi spunea (ibid. 85)

— ba chiar şi: *Şi'ncepea ei de-a fugea*
Şi pe ei-i prindea (74)

apoi: *Craleviciu Marcu venia*
Şi'ncepea de a vorbia (86)

a condiţionat accentuarea *rămânem* (cu accentul pe *â)* pentru *rămaşu*, după care apoi şi *plăcem*, *scădem* etc. (cf. Eminescu, *Revedere:*

„Iar noi locului ne ţinem
Cum am fost aşa rămânem").

Acelaş fenomen îl constatăm în ar, unde aproape fiecare verb cu aoristul în *-şu*, de a III-a conjugare, trece la conjugarea a II-a:

aprease	*aprindire*	*aprindeare* Pph 531
ascunşu	*ascundire*	*ascundeare* Pph 540
aumse	*aumzire*	*aumzeare* Pph 544
copşu	*coaţire*	*cuţeare* Pph 566
dispusi	*dispunire*	*dispuneare* Pph 581
diştingu	*diştinzire*	*diştinzeare* Pph 583
duse	*duţire*	*duţeare* Pph 587
zîşu	*zîţire*	*zîţeare* Pph 590
fripse	*frizire*	*frizeare* Pph 597
alăt. de *fregiu*		
frâmşu	*frânzire*	*frânzeare* Pph 598
h'arse	*h'arbire*	*h'irbeare* Pph 614
mulşu	*mulzire*	*mulzeare* Pph 646
ndreapse	*nareazire*	*ndrizeare* Pph 655
nh'ipşu	*nh'izire*	*nh'izeare* Pph 657
n'arse	*n'arzire*	*n'irzeare* Pph 667
plâmşu	*plânzire*	*plânzeare* Pph 682
şcoş	*scoatire*	*scuteare* Pph 693
şupşu	*suzire*	*suzeare* Pph 704
timşu	*tindire* subst.	*tindeare* subst. Pph 713
alăt. de *teşu*		
torşu	*toarţire*	*turţeare* Pph 715
trapşu	*trazire*	*trăzeare* Pph 716
tumşu	*tundire*	*tundeare* Pph 720
zmulşu	*zmulzire* subst.	*zmulzeare* subst. Pph 743.

Alături de *freğu* — *frişu*
teşu — *timşu* constatăm analogia
feču — *faţire* — *făţeare* Pph 593.

Dar această trecere la conjugarea a II-a, ajutată şi de analogia *cur* (< *curro*) devenit *curare* Pph 571 prin conaminare cu *cur* (< *colo*), a putut evolua chiar şi într'o trecere la conjugarea I-a, elementul palatal *(-i)* simţindu-se ca apărţinător consonantei care-l precede; astfel:

aştirneare devine *aştirnare* Pph 543
dispuneare „ *dispunare* (la Fărşeroţi) Pph 581
scrişu „ *scriare* Pph 694.

La conjugarea a III-a

dela conjugarea a II-a:

Sânt trecerile atestate chiar în latină *adaugēre* devenit *adaugĕre* (*va adauge* Sch 129, 250), (**ex)mulgēre* dev. (**ex)mulgĕre*, *respondēre* dev. *respondĕre* (*răspunde-va* Sch 420), *ridēre* dev. *ridĕre* (*ride-vor* Sch 163), *sorbēre* dev. *sorbĕre*, *tondēre* dev. *tondĕre*, — şi trecerile presupuse din corespondentele romanice *ardēre* devenit **ardĕre* (*arde-va* în Psalt. Hurmuzaki, Ca Sch 74/24), *timēre* dev. **timĕre* Puşc E. W. 159 (*teamemu-nă* Sch 516, C M 374/17), *(in)torquēre* dev. (**in)torquĕre* (*întoarce-se-voru* V 105/1, Sch 161).

Despre tendinţa de a conjuga verbele de a II-a conjugare după cele de a III-a, vezi mai sus, pag. 82—83.

Adaugem aci analogiile dialectului ar:

cad	*cădeare*	*cadire* Pph 554
	cădere	
scad	*scădeare*	*scadire* Pph 691
ved	*videare*	*veadire* Pph 732

dela conjugarea a IV-a:

Trecerea, săvârşită pe teren român, a verbului *înveşti* (< *investīre*) vezi pag. 70, (cf. *înveştişi-te* Sch 334—335, *se înveşti* Sch 305, 369, *înveşti* Sch 478, G 8*, *înveştitu-vâ* A A R XXVIII 101/1 a, *înveştiră-se* Sch 193, *înveştitu-te-ai* în Psalt. slavo-rom. a lui Şerban Coresi (Ca Sch 213/28), particip *înveştită* Sch 124, 143 şi ir *ănmesti*). Rezultatele **înveş* < *învestio* şi **învest* < *investo* fiind izolate de orce sistem al morfologiei ver-

bului român, forma *înveaşte* (G 8*) < *investît*, atât de apropiată de *creaşte — cresc*, a dat naştere formelor *învescu*, p 1 sg, Sch 436, 437, *învăscu*, p 1 sg, în Psalt. Voroneţeană (Ca Sch 279/36), *se învească-se*, p 3 pl, Sch 107, 217, 371[2], *învăscuşi-tia*, în Psalt. Hurmuzaki (Ca Sch 213/28), *învăscu* M 347/201, *înveaşte-i-voiu* în Psalt. Hurmuzaki (Ca Sch 279/31—32, 279/36), *învăscându-te*, în Psalt. slavo-rom. a lui Dosofteiu (Ca Sch 213/28—29), *învăscută*, în Psalt. Hurmuz. (Ca Sch 87/32, 88/16), Dos 320, — şi în dialectele: ar *anviscut* Pph 528, *mi mvescu* Pph 649, *nviscură* Pph 665, mgl *(a)nvesc* Puşc E W 78.

In Sch întîmpinăm deci formele de conjugarea a IV-a alături de cele de a III-a conjugare, ceea ce denotă poate că trecerea (la a III-a) s'a săvârşit treptat: la present mai întâi *învescu, se învească-se* (alături de aoristul *înveşti)* — şi apoi şi la aorist, infinitiv, participiu etc. *(învăscu, înveştea-i-voiu).*

Aoristul ar *arăpùi* (alături de *arăk'ii* Pph 532), care ar putea fi urmaşul latinescului *rapĕre, rapui,* a condiţionat şi paralela

arapire III — *arăpeare* II
alături de *arăk'ire* IV — *arăk'are* I

Un caz de foarte izolată schimbare a conjugării, născută spontan (ca la Şt. O. Iosif, *A fost odată:*

„Tac nepoţeii mâlc. Tăcerea creşte
De poţi aude musca'n pod cum zboară")

— şi datorită paralelei *el cere — veţi piere*, după care rezultatul *el piere — veţi piere*, ni se înfăţişează, poate, în forma izolată *veţi pere*[1]) Sch 5 (deşi, de altfel: aorist *peri* Sch 21, 22, 228, *periră* Sch 189, 206, 227, 326, *va peri* Sch 24, *peri-vorŭ* Sch 152, 264, 472, *peri-vrea,* p 1 sg, Sch 406).

Amintirăm că şi de pe urma contaminării poate rezulta un schimb de conjugare, astfel forma *cerşii (cerşit) (cerşiŭ* Sch 99, 116, 239, 393, 394, 398, 400, 407, 408, 424, *cerşişi* Sch 23[2]), 125, *cerşi* Sch 100, *cerşitu* V 131/13, *cerşiră* V 140/9, Sch 166, 188, *cerşindu* Cron I 105, III 72), ea însaşi un product al contaminării

[1]) Candrea (Ca Sch 3/12) transcrie, fără doar şi poate, *vreţi peri!!*
[2]) Candrea (Ca Sch 13/1): *cerşi!!!*

şi un intrus în conjugarea a IV-a, trece printr'o nouă contaminare *cerşii* + *cerui (au ceruiŭ*, p 3 sg, Cron II 150) devenit *cerşui (cerşut) (cerşură* Sch 279, 347, 417 *au cerşutŭ,* p 3 sg, Cron I 75, III 453, p 3 pl, Cron I 477, II 280, 329, *s'au cerşut,* p 3 sg, Cod Pop 184) din nou la vechea-i conjugare a III-a. Codicele Voroneţean cunoaşte numai forma *cerşii, cerşit,* pecum Psaltirea lui Coresi (1577) cunoaşte numai forma *cerşui, cerşut,* pe când Psaltirea Şcheiană întrebuinţează, în cam aceeaşi proporţie, ambele forme.

La conjugarea a IV-a

dela conjugarea I-a:

Sânt verbele în *-ez* sau în *-esc* (vezi pag. 71—76 şi 78—79) cari fluctuează între cele două conjugări, cercându-şi fixarea, la care unele izbutesc a ajunge (cf. actualul *a adeveri* alături de adjectivul *adevărat,* în care mai dăinueşte vechea I-a conjugare, *a ferici* şi *a ajutora)* şi întru ajungerea căreia altele mai stăruie a tinde (cf. paralelele actuale: *a curăţi — a curăţa, a găti — a găta, a adăogi — a adăoga).*

Rămâne să mai amintim şi de paralela *giura (nu vă giurareţi* V 133/14, *giuraşi-te* Sch 295) — *giurui (se giuruiască,* p 3 sg, V 66/12, *au giuruitu,* p 3 sg, V 117/11—12, *au giuruit,* p 3 pl, Psalt. slavo-rom. a lui Dosofteiu Că Sch 124/25). Puşchilă (73) crede că forma *giurui* derivă din *jura.* Chestiunea prezintă dificultăţi, căci sufixul *-ui* are funcţiune eminamente denominală, cf.: *a concertui* Iancu Văcărescu, *Primăvara amorului, a dăltui, a fulgui, a învălui (să învăluiaşte* Psaltirea slavo-rom. a lui Dosofteiu Ca Sch 74/35—36 *a învăluiţilorŭ* Puşchilă 68), *a jecui (ai jecuitŭ* Puşchilă 81), *a meşterui* (Puşchilă 69), *a meşterşugui (meşterşugui,* p 3 sg, M 402/22 *meşterşuguiră* M 378/8—9), *a păcătui, a se păciui (împăciuitor)* Puşchilă 68, *a pescui, a pizmui* (alături de *a pizmi* Ca Sch 454), *a povăţui* (alăt. de *povăţez* şi *povăţesc* v. pag. 75), *a undui, a vicleşugui* (Puşchilă 69), *a văcui* Puşchilă 69), *a vărgălui* (sc. coasa cu o vargă de oţel), *a vrăvui* etc. etc. născute prin analogie după

a murgui (aţi murguitŭ An 63) — alăt. de subst. *murguire* V < ungur. *morogni* 159/5

a obidui < paleoslav. *obidovati* — „ „ „ *obidă*

a pomăzui < „ *pomazovati* — „ „ „ **pomază — pmazanie* Ca Sch 456

(pomăzuitu-te-au Psalt. slavo-rom. a lui Dosofteiu, Ca Sch 87/21)

a râvnui (Puşchilă 69) < paleoslav. *răvănovati* — alăt. de subst. *râvnă.*

D-l Drăganu (comunicat personal) vrea să lămurească chestiunea aşa: „*Giurui* are o nuanţă de sens puţin deosebită de *jura.* Totuşi legătura etimologică între *giurui* şi *jura* e foarte probabilă. Nu trebue să scăpăm din vedere că sufixul *-ui* derivă şi verbe onomatopoetice din interjecţiuni şi că anumite interjecţiuni improprii sânt verbe. Repetarea lui *jur* în formulele de jurământ a putut fi uşor considerată drept interjecţiune, din care a putut fi derivat *giurui*".

dela conjugarea a II-a:

Sânt trecerile preromane *compleo, complēre* devenit **complīre (cumpli,* p 2 sg, Sch 463, *cumple,* p 3 sg, Sch 471, *cumplimu-nă* Sch 296, *cumplu-se,* p 3 pl, Sch 111, 340, *cumpliĭŭme* Sch 123, *cumpli-se* Sch 462, *cumpli* Sch 240, *cumpliră-sia* Sch 223, 227, 249, 404, 412, *cumpliră* Sch 405, *cumplit-ai* Sch 22, *cumpli-voiŭ* Sch 494) şi *contineo, continēre* devenit **continīre (cuntiri-voiŭ* Sch 494), prin marea asemănare a conjugării a II-a şi III-a cu cea de a IV-a conjugare în p 1 sg şi 3 pl a indicativului present precum şi 'n toate formele conjunctivului (M L II § 119 cf. şi Dens H I r 148), când *-eo, -eam* (II şi III) şi *-io, -iam* (IV) deveniseră *-i̯o, -i̯am* (M L I § 340) dând paralela:

compli̯o — audio
continiunt — veniunt
continiam — veniam etc.

N. B. Puşcariu (D R I 226—230) dă pentru *cuntini* etimologia *cunctinare* motivând mai ales cu:

1. *continēre* ar fi dat rezultatul **cuţinea,* căci nu-i probabil ca „un verb compus cu *tenēre* să se depărteze atât de mult de primitivul său încât să dispară orce analogie formală între ele. Ştim dimpotrivă că tendinţa limbilor romanice este de a restabili apropierea între verbul compus şi între primitivul lui, când aceasta apărea tulburată din cauza legilor accentului;...“ Deci: *attĭneo* devine **attĕneo* > *aţin.*

2. „păstrarea lui *n* înainte de *t* e deadreptul potrivnică“ evoluţiei fonetice: **contrémulo* (cu prepoziţia *con* **fără** accent) > *cutremur* şi numai *cómparo* (cu prepoziţi, *con* **sub** accent) > *cúmpăr.*

3. în partea semantică a chestiunii; „contineo... însemna *a conţinea*“ (nu a opri, — vrea să zică Puşcariu).

O completă revizuire a chestiunii ne face însă ca, împreună cu Densusianu (Dens H I r II 42), să susţinem pentru *conţeni* etimologia **continīre* din *continēre.*

Arătam chiar adineori, împreună cu Meyer-Lübke şi O. Densusianu, că schimbul dela a II-a la a IV-a conjugare s'a săvărşit acu în preromană.

Precizăm deci:

1. în *contenīre,* de a IV-a conjugare, nu se mai simţia un compus al lui *tenēre* de conjugarea a II-a, încât rezultatul *cuntini,* depărtându-se de primitivul său, n'a putut fi apropiat de *ţinea* < cu presupusul **cuţinea.*

2. păstrarea lui *n* înainte de *t* în forma *cuntini,* nu e organică (fonetică), ci numai datorită analogiei (propagării): întocmai ca la *cómparo* > *cúmpăr* elemental nazal s'a propagat şi asupra formelor cu prepoziţia neaccentuată *cumpărăm* în loc de **cupărăm* < *comparámus* (în aromână propagarea fu inversă: *cupăr-cupărăm* Weigand Jb XIII 70), încât precum vechiul *cuplitu* < **complītum [cuplit* Sch 22, 27—28, Psalt. Hurmuzachi (Ca Sch 101/23, 146/26—27, 187/18), Psalt. slavo-rom. a lui Ş. Coresi, Ca Sch 163/40), *cuplitul* Sch 145, *cupliţii* Psalt. Hurm. Ca Sch 202/38] a devenit *cumplit*[1]) *[cumplitu* Sch 24, *cumplit* Sch 27, 39, 118, 139, 163, 233, 258, 294 etc. *cumplitul* Sch 54, 55, 191, *cumplitele* Sch

[1]) Îndreptările lui Bianu şi Candrea: *cumplit* în loc de *cuplit* sânt nemotivate!

319] după *cúmplu* < **complo* (< **complio*), tot aşa **cutinit* < *contīnītus* a devenit *cuntinit*, după *cuntinu* < **cóntino* (vezi şi P. Haas în Jb XXI—XXV 55).

3. în partea semantică: *continēre* are în latineşte şi înţelesul românesc de *a opri, a înceta* cf. Georges, 1511: *continēre „omni ope milites ab seditione"* (la Caesar) şi *continēre „spiritum in natando"* — încât „pentru explicarea sensurilor româneşti" (Puşcariu 229) *nu* „avem să pornim de la funcţiunea intransitivă a verbului" (**cunctinare*)[1]), cum vrea s'o facă Puşcariu, ci deadreptul de la latinescul **continīre*.

Faptul că urmaşul lui **contenīre* apare în româneşte şi ca verb de I-a conjugare [în aromânescul *să se acumtină*, p 3 pl, Pph 508[2]) şi *acumtinari* Dal 2[3]), şi'n izolatele forme dacoromâne citate de Puşcariu 227 plus singura formă arhaică *cuntinra(rea)* în Psalt. Hurmuzaki (Ca Sch 214/24] derivă, nu din etimonul latin al verbului, ci numai din atât de obişnuitul schimb de conjugare (vezi pag. 72 ş. u.) dintre conjugarea I-a (cu sufixul *-ez*) şi conjugarea IV-a cu (sufixul *-esc*), cf. paralela: *contenează*, p 3 sg, Z 335 şi *cunteneaşte*, p 3 sg, G 269, *să-i concenescu*, p 1 sg, Dos 341, *să-i concenească* Dos 175, 260, 299, şi *să contenească* (la acelaş!) Z 353.

Puşcariu presupune apoi că „forma cea veche a lui *conteni* era *cuntina*" (227). Dar în desăvârşit covârşitoarea majoritate a cazurilor stabilim (cu întreg materialul nostru) că verbul cu pricina ni se înfăţişează în limba românească veche în conjugarea a IV-a: imperativ *cuntiri-te* Sch 111, aorist *cuntiri-se* V 157/7, *cuntirişi* în Psalt. Hurmuzaki (Ca Sch 12/24), *contenişi* Psalt. slavo-rom. a lui Dosofteiu (Ca Sch 12/24), *cuntiri*, p 3 sg, în Psalt. Hurm. (Ca Sch 231/27), *cuntinuri*, ibid. (Ca Sch 223/33), *conteni* Psalt. slavo-rom. a lui Dosofteiu (Ca Sch 157/24), *cuntiriră-se* V 34/6—7, *amŭ contenitŭ*, p 1 sg, Cron II 94, *cuntirit-ai*

---

[1]) Insuşi Puşcariu constată că „sensul *a şovăi*... care predomină în latineşte" (pentru *cunctare!*) „se găseşte mai rar la noi" citând p. accepţiunea *şovăi* numai 2 exemple, cari însă şi ele trebue reduse asupra terenului semantic al lui *opri*: *„om contenit"* (= cumpătat) la Miron Costân şi item *„plecat spre sângiuri cu mare cuntenire"* (= cumpătare)!

[2]) şi cu accepţiunea *adăpostesc!*

[3]) Cu accepţiunea *mă apropiu!*

Sch 21, 394, *cunti.rit-ai* în Psalt. Hurm. (Ca Sch 130/21, 252/23), *au... contenitŭ*, p 3 pl, Cron II 328, *contenisă*, p 3 sg, Cron I 451, *cuntiri-voiŭ* Sch 494, *cunteni-va*, în Psalt. slavo-rom. a lui Dosofteiu (Ca Sch 153/25), *va conteni* Cron II 147, conjunctiv *şi* (= se) *cuntirimŭ* Sch 230, *contenindu-sà* G 335, *contenindŭ* Cron II 112, participiu *contenitŭ* Cron I 357, infinitiv *a ne conteni* Iv 33.

... Incât formal şi semantic, etimonul lui *conteni* rămâne latinescul **continīre* şi nu **cunctĭnare*.

Pe aceeaşi punte de trecere, ca şi *conteni* şi *cumpli*, ajung la conjugarea a IV-a şi *florēre*, *calēre*, *lucēre*, *miserēre*, *putēre*, *horrēre*, cărora le corespund incoativele *florescĕre*, *(in)calescĕre*, *lucescĕre*, *miserescĕre*, *putescĕre*, *horrescĕre*, dând paralelele:

inflorescĕre — **inflorīre* — *florīre* Dens H l r 147, *(înflureaşte* Sch 304, 333, Psalt. Hurmuzaki Ca Sch 188/33, *înflori-va* Sch 296, *înfluri-vorŭ* Sch 223, *va desflori* Psalt. slavo-rom. a lui Dosofteiu, Ca Sch 212/26, *s'au răsfloritŭ* Puşchilă 67)

incalescĕre — **incalīre* (ar *încărire* Puşc E W 70; în dr trecut la conjugarea a III-a!, cf. pag. 91)

lucescĕre — *lucīre* Dens H l r 147 (*străluce*, p 3 sg, V 111/8, *luce* Sch 318, Psalt. Voroneţeană Ca Sch 176/22, *luci*, p 3 sg, Sch 276, 338, *luci-va* Sch 221,

miserescĕre — **miserīre* (*mesereaşte* Sch 499, *meserimu* Sch 259 *meseriră* Sch 100)

putescĕre — **putīre* (*n'au putu* (sic) = *nu aputu* Sch 381, C Ps 322)

horrescĕre — **horrīre* (*uraşte* C Ps 25, An 72, *urescu* Sch 106, C Ps 418, *se urimu* C B II 125, imperativ *nu uri* Sch 167, *urişi* Sch 157).

Conjugarea *-esco -īre* s'a generalizat pentru incoativele acestea cu atât mai uşor, cu cât şi contaminarea **indulcesco*,

-īre purească din *dulcesco, -escĕre* + *indulcio, -īre* (*îndulciaşte-se* Sch 103, *îndulcitu-vă* V 132/4, *îndulcitu-me-ai* Sch 169, *îndulci-se-vor* Sch 112) promova trecerea incoativelor la conjugarea a IV-a.

Toate incoativele acestea pot fi simţite ca derivate denominale, şi cu această funcţiune ele se menţin în conjugarea a IV-a faţă de *cresc, pasc, nasc* şi apoi şi *învesc* al conjugării a III-a. Instructiv e în privinţa aceasta cazul lui *încăresc*, trecut în dr la conjugarea a III-a (cf. imperativ *încăreaşteţi-vă* V 120/2 şi aorist *încărescu-se* Sch 121) fiindcă din forma *încăresc* nu se desluşia pentru dialectul dr un radical ca temă a unui derivat. Dimpotrivă în ar, existând şi forma *căroare* < *calorem* Puşc E W 25, verbul se menţine în conjugarea a IV-a.

dela conjugarea a III-a:

Cu aceeaşi analogie ca şi verbele de conjugarea a II-a, adecă tot prin paralela unor anumite terminaţiuni flexioanare *fugiunt* III — *audiunt* IV, *rapiant* III — *dormiant* IV etc., s'au săvărşit şi trecerile:

fngio, fugĕre, devenit *fugīre* Dens H l r 148 (*fugi*, p 2 sg, G 13*, *se fugă* V 91/7, Sch 181, 198, *fugiĭŭ* Sch 463, *fugişŭ* Sch 380, *fugi-va* V 128/12, *fugi-vorŭ* Sch 335).

rapio, rapĕre, devenit **rapīre* (*rape* Sch 63, *se... rapă*, p 3 sg, Sch 27², 158, *se... rapă*, p 3 pl, V 49/3, Sch 338, 368, *răpiră* V 10/3).

pe când *fervēre — fervĕre — fervescĕre* a rămas să aparţină numai conjugării a III-a (*fiĭarse* Sch 345)!

Un caz izolat prezintă trecerea la conjugarea a IV-a a lui *vincĕre* > *vencere* (*vence*, p 3 sg, Sch 27 cu corespondenta *vinge* C Ps 22, *învence*, p 3 sg, C B II 124, *învăncu*, p 3 pl, C Ps 129, imperativ *vence* Sch 179 cu corespondenta *învenge* C Ps 152, *văncură* Sch 291, 354 cu coresp. *învăncură* C Ps 300, *vence-veri* Sch 372 cu coresp. *vinge-veri* C Ps 314, *vence-va* Sch 26, 485,

cu coresp. *vinge-va* C Ps 21, 408, *să nu-mi vencure*, p 3 pl, Sch 56 cu coresp. *să nu mâ învâîncure* C Ps 45, viitor exact *învăncutu fi-va* Psalt. slavo-rom. a lui Şerban Coresi (Ca Sch 15/26), *se vencu* Sch 506, c. c. *să învăncu* C Ps 426, *se venci* Sch 159, c. c. *să învingi* C Ps 135, *se vencă*, p 3 sg, Sch 414 c. c. *să... învăîngă* C Ps 347, *văîncă*, p 3 pl, Sch 153 c. c. indicativ present *învăncu* C Ps 129 — şi ar *az-vingu*, *-mşu*, *-mtu* de a III-a şi a II-a conjugare, mgl *(an)ving*, *-vinş* de a III-a Puşc E W 79 — prin forma *învincesc* atestată la Dosofteiu : *să învinceşth* Psalt. slavo-rom. a lui Dosofteiu (Ca Sch 98/35), *să nu-m învinceascâ*, p 3 sg, ibid. Ca Sch 263/30—31, *au învincit*, p 3 sg, Dos 388, 495, infinitiv *învinci* Puşchilă 36, Lacea 76.

Semnalăm pentru idiomul bănăţean trecerea la conjugarea a IV-a a lui *cur* (< *curro*) : *cur, curii, curit* — după *fug, fugii, fugit* Weigand (Jb III 238); iar pentru Mehedinţi şi Serbia trecerea la conjug. a IV-a a aoritelor *frip(t)sâi, cop(t)sâi* cu flexiunea *auzîi, auzîşi* Weigand (Jb VII 56).

Bine înţeles vom aminti din nou şi aci rezultatul contaminerii *cerşii, cerşit* purces din *cerere* + **ceşii (quaesivi), *ceşit* (< *quaesitum*) Meyer-Lübke (M L II § 328), care prezintă o trecere la conjugarea a IV-a a verbului *cer*.

Amintim iarăşi (vezi pag. 77) trecerea defectivului ir *ploit-av* la conjugarea a IV-a.

Forma *păscuite* C Ps 271 în loc de *păscute*, prezintă numai o simplă grafie. (Nu credem c'ar fi cazul propagării unui *i* svarabactic analog celui din *câine, mâine, pâine*).

FINEA PĂRŢII I

ADDENDA

La pag. 9 (Bibliografie): Leca Morariu, *Am vrut să mor* (rămăşiţa fosilă a unui condiţional arhaic) în „Junimea literară“ An XIII 1924.

La pag. 36: Forma *berem*, p 1 pl, (= am bea) atestată la Eminescu, *Literatura populară* 1902, 95, în cântecul:

Doamne, Doamne, dă-mi bani
Că nu-i berem cu ţigani,
Ci i-om be cu oameni mari.

La pag. 47—49 (Schema perfectului): Surprinzătoarea schemă în p 3 pl a perfectului bănăţean: auxiliarul *or (ar)* (< *vor)* Jb III 244—246 + participiu, deci: *l-or tăiat* I. U. Iarnik şi A. Bârseanu, op cit. 497, 498, *or rămas* ibid. 298, *or trimis* ibid. 433, *or zis* ibid. 156, 157, *or fost* ibid. 171.

La pag. 65: Pentru perifraza gerundială cf. formele engleze: *I am writing, he was writing, she has been wr., we had been wr., you will be wr., they would be wr., we should have been wr.,* şi infinitivele: *(to)be wr., (to)have been wr.*

La pag. 70, 85—86 şi 92: Philippide, în *Specialistul român,* „Viaţa romînească“ An. II 1907, vol. IV 31 dă pentru *cerşesc* altă explicaţie, derivându-l „din *cer* prin *-ş*“ şi adăogând: „Pentru *-ş* compară *linguşesc — ling, moleşesc — moale*“.

ERRATA

Pag.	şirul	în loc de:	îndreaptă:
12	5 şi 15 de sus	origină	origine
14	2 de jos	altceva *ego laudo*	altceva decât *ego laudo*
15	21 „ sus	Polio-Seli	Palio-Seli
26	6 „ „	*san*	*s'au*
27	14 „ jos	ajdectivală	adjectivală
29	20 „ sus	*lucru)*".	*lucru*".
31	10 „ jos	Pop Ir II 28	Pop Ir II 78
33	3 „ sus	*ti.ṛuretu*	*ți.ṛuretu*
38	17 „ „	(Jb III 240), Streller	(Jb III 240), Lacea 79, Streller
48	4 „ jos	Craşova	Cruşova
49	5 „ sus	*Praxiul* din	*Praxiul* dela
52	12 „ „	*să fii zis*, p 2 (?), sg	*să fii zis*, p 2 sg
61	8 „ jos	(= era să mor).	(= era să mor), vezi articolul *Am vrut să mor* în „Junimea literară" An XIII 1924.
80	11 „ „	*ac-quiescēre*	*ac-quiescĕre*

ABREVIERI

(în afară de cele din *Bibliografie*, pag. 3—10)

ar aromân
mgl meglenoromân
ir istroromân

p 1/2/3 sg/pl persoana a 1-a/2-a/a 3-a singular/plural

? = nelămurit

CUPRINSUL

Pag.

BIBLIOGRAFIE . . . . . 3—10

INTRODUCERE 11

I CONSIDERAŢIUNI GENERALE . . . . . 12—14

Romanitatea morfologiei române . . . . . 12—14
Mai marea bogăţie de forme în morfologia verbului, decât în cea a numelui 14

II TIMPURILE . . . . . 15—66

Forme verbale latine nemenţinute (decât în parte) în limba română şi înlocuirea lor:
Indicativul pluscvamperfect *(laudaverat)* . . . . . 15—19
Viitorul *(laudabo)* . . . . . 19—23
Imperativul emfatic *(laudato)* 23
Infinitivul perfectului *(laudavisse)* 24
Gerundivul *(laudandus)* 24
Participiul present *(laudans)* . . . . . 24—25
Participiul viitorului *(laudaturus)* 25
Pasivul *(laudor, laudabar* etc.) . . . . . 25—28
Forme verbale latine păstrate numai în limba arhaică şi'n dialecte:
Viitorul exact *(laudavero)* . . . . . 28—36
Conjunctivul perfectului *(laudaverim)* . . . . . 28—36
Conjunctivul imperfectului *(laudarem)* . . . . . 36—42
Conjunctivul present şi la p 1 şi 2 *(blemu, bleaţi, paseţi)* . . . . 42—43
Infinitivul present amplu *(laudare)* . . . . . 43—46
Participiul = ablativus absolutus latin *(nu amănatu* = nu după multă vreme) . . . . . 46—47
Noui forme verbale create pe teren preromân şi român:
Perfectul *(făcut-am* şi *or făcut)* . . . . . 47—49
Viitorul exact *(voiu fi greşit, va fi fost rămas)* 49
Conjunctivul present p 1 şi 2 *(să ceiu, să omorîţi)* . . . . . 49—52
Conjunctivul perfectului *(să fiu făcut, să fim făcut, să fi zis)* . . 52—53

Pag.

Conjunctivul pluscvamperfect *(să fi fost dat)* 53
Condiţionalul *(se fure faptu, rădica-vrea, vrea fi apucat, vrea fi fost iubit, pohti-reaş, aş face, fi-reai luat, s'ar fi găsit, reaş fi fost feleluit, aţi fi fost crezut, am vrut greşi, n'ar fi vrut săvărşi, au vrut să-l lase, vrea văzurăt...)* . . . . . 54—64
Perifrasa gerundială *(era lăcuind, fu şezând...)* . . . . . 64—65
Perifrasa cu adjectiv verbal *(erau trăitori)* 65
Perifrasa cu participiu *(sântem muriţi)* 66

III CONJUGĂRILE . . . . . 67—92

Menţinerea şi modificarea celor patru conjugări latine în românește . . . . . 67—69
Proporţia cantitativă a conjugărilor . . . . . 69—70
Schimbul de conjugare, rezultat al :
1. evoluţiei fonetice 70
2. analogiei 70
3. contaminării 70
4. derivaţiei . . . . . 70—76
Trecerile dela o conjugare la alta . . . . . 77—92
La conjugarea I-a . . . . . 77—80
dela conjugarea a II-a 77
„ „ a III-a . . . . . 77—78
„ „ a IV-a . . . . . 78—80
La conjugarea a II-a . . . . . 80—84
dela conjugarea I-a 80
„ „ a III-a . . . . . 81—84
La conjugarea a III-a . . . . . 84—86
dela conjugarea a II-a 84
„ „ a IV-a . . . . . 84—86
La conjugarea a IV-a . . . . . 86—92
dela conjugarea I-a . . . . . 86—87
„ „ a II-a . . . . . 87—91
„ „ a III-a . . . . . 91—92

ADDENDA 93

ERRATA 94

ABREVIERI 94

NOTE

ASUPRA

ÎNCĂ UNUI „CÂMPULUNG“ MUNTEAN: CHIOAJDELE

CU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Biblioteca Universității din

NOTE ASUPRA ÎNCĂ UNUI „CÂMPULUNG“ MUNTEAN: CHIOAJDELE

Explicaţia generală la care am ajuns în studiile mele de istorie universală e că, în cadrul vechilor forme de ierarhie universală, Imperiul şi Biserica, lumea s'a refăcut, după catastrofa romană, prin alcătuirea şi desvoltarea „Romanilor“ spontanee, de caracter popular la origine, de posibilităţi infinite în desvoltare.

Oriunde, în Insulele Britanice părăsite de legiuni, în văile Pireneilor şi sierelor vecine, în Galia, cu grupări pe ţinuturi, în Italia subalpină, în „Veneţii“, în Roma, în lumea toscană, în fosta Grecie Mare din Sud, în văile Elveţiei, de-a lungul Dunării, în munţii dela Nordul şi dela Sudul marelui fluviu, e acelaşi proces.

La noi, Statul a ieşit, fără influenţe ierarhice mai puternice, fără idei romane de şcoală şi universitate, fără raporturi de comerţ cu Orientul, fără „charte“ orăşeneşti, din aceste formaţiuni, care nici n'au perit, nici nu s'au viciat.

Uneori li se zice: Câmpulung în Muntenia, în Moldova, în marginea zisă „rusească“; alteori Vrancea, Chigheciul sânt acelaşi lucru. Astăzi prezint altă confederaţie populară de acest fel în fundul Prahovei, în fostul judeţ al Secuienilor, Români din Secuime, la Chiojduri, supt stâncă („Kövesd“, ung. Chiojd), al căror nume trimete la Chiorenii Ardealului, supt Cetatea de Piatră (Kövár), asemenea cu Piatra noastră nemţeană, odată Piatra (Stînca) lui Crăciun. De altfel valea Bistriţei a avut desigur şi ea un fel de Câmpulung al ei dela Dorna, sus, până jos, la aceasta Piatră. Jos „Pietrenii“ se mărginiau cu oamenii rîului, *văii* (Teleajenului) — Vălenii — şi cu Drajnele altor grupuri. Câmpulungurile sânt adăposturi de viaţă arhaică, prin clădirea caselor, a bisericilor de lemn, prin port, prin datine, prin aşezăminte, prin limbă.

Deşi Chiojdurile n'au documente vechi ştiute de mine, ele vădesc dela întâiul act, care e dela 10 Aprilie 1657, acest arhaism.

Avem Chiojdul-vechiu sau „cel bătrân“ şi Chiojdul de Bîsca (Mic). Avem nume ca Fuglea (ung. Fogló). Avem datine şi cumpărări pe soroace de sărbători (Joia Paştelor), avem *u* final întreg, *o* nediftongat şi *h* iniţial înaintea lui a *(haia)*. Avem, ca organisare, plăieşi cu vătaful lor şi dărăbanţi.

„+ Adecă eu Frusina, muiare Stoicăi Tămpeanului de Chiojdu şi fečorii, anume Fuglea i Voicilă, i Pătru i Stančulŭ şi Ivanŭ, scris-amŭ ačasta alŭ nostru zapisŭ la măna Stoicăi iog- otŭ Starŭ Chiojdu cumŭ să să ştie că i-amŭ vândutŭ doî pământuri de Chiojdu dolŭ Băsca şi aceale pământuri să să ştie că iaste 1 înŭ şesulŭ Prădetului, iarŭ altulu iaste pre lângă Valea Calului. Şi, cându le-amŭ vândutŭ, de mare nevoe ne'ŭ fostŭ, iarŭ banii i-amŭ luatŭ de bună voe a nostră. şi nevoile n'aŭ fostŭ dela dumnialui cei ne-aŭ datŭ banii, ce i-aŭ fostŭ de nevoile nostre. Iarŭ noi amŭ căzutŭ la domnielui de ne-aŭ datŭ banii pă aceale pământuri ca să fie stătătore de înŭ Joia Paştelui, iarŭ dumneaialui le-au mai pusŭ zi pănŭ în haia Joi ca să şi-lŭ scumpere, iarŭ, de nu le vomŭ [pu]tea scumpăra, săs şi-lŭ ţie cumŭ iaste scrisŭ mai susŭ, că noi le-amŭ vândutŭ dumneaialui bani gata 300. Şi mărturii Mareşŭ fečorulŭ lui Marco izbaşŭ de plăeşi i Tănasie i Stoica [i] Ivanŭ. Şi amŭ scrisŭ eu Gonţea. Şi pentru credinţa pusŭ-ne-amŭ şi peceţi.

[V⁰] Şi mărturii: Mihailŭ Faurulŭ.

„+ Fuglea, Voici[lă], Ivanŭ, Frusina. Vleatu pisţŭ *(sic)* Ap. dni 10, 7165“.

Al doilea adauge cîteva note nouă, între care împărţirea averilor ţărăneşti, fetele măritate rămâind cu pământul, vitele, „cămăşoaiele“ şi „măhrămile“ de zestre, cele nemăritate stând neîmpărţite cu fraţii, pe cari-i pot moşteni.

„+ Adecă eu fata lui Ionŭ Ţărenŭ, anume Elena, dinŭ Chiojdulŭ denŭ Băsca, scriu şi mărturisescu cu acesta alu mieŭ zapisŭ la măna pop[i] Tomei otŭ Starŭ Chiojdŭ ca să hie de mare credinţă cumŭ să să ştie că amŭ datŭ moşiia dinŭ Chiojdulŭ denŭ Băsca şi denŭ Brădetŭ cătă să va afla partea fraţilorŭ

miei anume Dragomirŭ şi Gonţii şi a Radului, că, tămplându-li-să lorŭ moarte şi murindŭ necuminecaţi şi îngropaţi neslujiţi iată că amŭ venitŭ şi eu la părintele popa Toma de i-aŭ slujitŭ şi să le facŭ patru sărăcuste, că au fostŭ şi neispovediţi şi negrijiţi. Decĭ eu Elina i-amŭ făcutŭ zapisŭ pe moşie fraţilorŭ miei cătŭ să va afla denŭ cămpu şi denŭ pădure şi denŭ munte şi denŭ apă şi denŭ sălaşulŭ satului cu pomii, unde s'arŭ afla, totŭ să ţie părintele popa Toma pentru să slujască şi să pomenească aceaste trei suflete care scriu mai susŭ. Şi să ştie moşiia stătătoare, că mai sântŭ şi alte surori ce sântŭ măritate şi 'nzestrate cu boi şi cu vaci şi'nbrăcate cu rochii bune şi cămăşoae bune şi cu măhrămi şi cu de toate, iarŭ eu Elina amŭ rămasŭ cu fraţii miei, şi, ei murindŭ, cumŭ scrie mai susŭ, şi neavândŭ cine-i pomeni şi griji, iată veniiu la văru-mieu, popa Toma, să-i pomenească elŭ şi să-i grijească.

Iarŭ moşiia să-ĭ fie înŭ veaci lui şi fiilorŭ lui, nepoţilorŭ şi strănepoţilorŭ. Şi, cândŭ s'au făcutŭ acesta zapisŭ, fost-aŭ mulţi oameni buni, anume popa Gonţea din Lăbeşti, Muşatŭ dinŭ Văleani şi Rusea dinŭ Berevoeşti şi diiacŭ Eftemie otŭ Starŭ-Chiojdŭ. Şi pentru credinţă pusŭ-ne-amŭ şi degetele ca să să crează. Mai 17 dn., 7195.

Eu, popa Gonţea, mart. Eu Muşatŭ. Eu Elina. Eu popa Dragomirŭ. Eu diecŭ Eftimie mart".

Din 1691, Maiu, avem două acte, şi anume:

1. „Adecă eŭ Dragomir şi înpreună cu frate-mieu Pătru şi înpreună cu frate-nostru Lazar, fecŏru Gonţei, nepoţii babei Muşei Manuleasa, şi înpreună cu popa Dragomirŭ Tălfoceanulŭ, scrisamŭ zapisulŭ nostru ca să fie de bună credinţă la măna Balei log. Chiojdeanului şi a fraţilorŭ lui, anume Ilie — (gol), cumŭ să să ştie că le-amŭ, vândutŭ toată partea noastră de moşie dinŭ hotarulŭ Brădetului dinŭ sleamŭ, dinŭ crucea lui Călinŭ până înŭ hotarulŭ Chiojdului celui bătrânŭ şi până înŭ hotarulŭ Romei şi înŭ susŭ cătŭ va mearge toată parte noastră cătă să va afla dinŭ cămpŭ, dinŭ apă, dinŭ pădure, dinŭ selişte şi de peste totŭ hotarulŭ. Insă dinŭ moşul Popescŭ a treia. Şi o amŭ vândutŭ de a noastră bună voe, dreptŭ bani gata tl. 18, şi o amŭ vândutŭ ca să-i fie dumnealorŭ moşie stătătoare înŭ veaci, dum-

nealorŭ şi coconilorŭ şi nepoţălorŭ şi strenepoţilorŭ căţi Dumnezău le-a dărui. Şi la ačastă tocmeală fost-au mulţi oameni buni mărturii, cari voru iscăli mai josŭ, şi pentru mai adevărată credinţă pusu-ne-amŭ deagetele şi iscăleturile ca să să crează.

Mai 26, lt. 7199.

(degete)

Eu Dragomirŭ. Eu Pătru. † Eu Lazarŭ

† Şi amŭ scrisŭ eu Ionŭ dascalulŭ otŭ Chiojdŭ cu zisa lorŭ, dinŭ Ţara Ungurească, otŭ gradŭ Bistriţa.

† Eu Bratulŭ mart. Eu Stoica mart.

† Eu Dumitru Lopăčanŭ mart. Eu Stanciulŭ Dogarŭ mart.

† Eu Şărbu văt. otŭ Măniiač, mart.

† Eu Neagoe iuz. za dorobanţi otŭ Chiojdu, mărturie.

(Vo.) Sapisulŭ îi Pătrimănoe otŭ Brădetŭ".

2. „Adecă eu Dragomirŭ, înpreună cu frate-meŭ Bratulŭ şi înpreună cu frate-mieu Stoica, fečorii Stoicăi Popescului dinŭ Chiojdulŭ dinŭ Băsca, scris-amŭ zapisulŭ nostru ca să fie de bună credinţă la măna Balei log. Chiojdeanulŭ şi a fraţilorŭ lui, anume — (alb), cumŭ să să ştie că le-amŭ vândutŭ toată parte nostră de moşie dinŭ hotarulŭ Brădetului dinŭ sleamŭ dinŭ crucea lui Călinŭ până înŭ hotarulŭ Chiojdului celui bătrănŭ, toată parte noastră cătă să va afla, dinŭ sleamŭ încolo, dinŭ cămpŭ, dinŭ pădure, dinŭ apă, dinŭ seleşte. Insă şi până înŭ hotarulŭ Romei. Insă dinŭ moşulu Popescu a şaseia parte cătă să va afla de peste totŭ. Şi iarŭ amŭ vândutŭ eu Dragomirŭ şi cu frate-mieŭ Bratulŭ şi cu frate-nostru Stoica a unchiu-nostru Dragomirŭ, fratele tătăne-nostru, toată parte lui de moşie dinŭ hotarulŭ Brădetului, iarŭ dinŭ sleamŭ încolo până înŭ hotarulŭ-Chiojdulŭ celui bătrănŭ şi până înŭ hotarulŭ Romei, şi înŭ susŭ cătŭ va mearge, iarŭ din cămpu, dinŭ apă, dinŭ pădure, dinŭ selişte. Insă să să ştie parte unchiu, nostru dinŭ moşulŭ Popescu a şasia. Şi amŭ vândutŭ această parte de moşie dreptŭ bani gata tl. 18, şi o amŭ vândutŭ de a noastră bună voe şi cu ştire tuturorŭ fraţilorŭ noştri de moşie, dinŭ susŭ şi dinŭ josŭ, şi o amŭ vândutŭ ca să-i fie dumnealui moşie stătătoare înŭ veaci, lui şi coconilorŭ şi nepoţilorŭ căţi Dumnezău îi va dărui. Şi la ačastă tocmeală fost-au mulţi oameni buni cari

vorŭ iscăli mai josŭ. Şi pentru mai adevărată credinţă pusumi-amŭ degetele şi iscăliturile ca să să crează. Mai 26 dn., lt. 7199.

(degete)

Eu Bratulŭ. Eu Stoica. Eu Dragomirŭ.

† Eu Dumitru mart. Lopătanŭ. Eu Stanciulŭ mart. garulŭ. Eu Ivanŭ Gărbea mart. Eu Neagoe iuz. za dorobanţi otŭ Chiojdŭ, mărturie.

† Eu Şărbu văt. otŭ Măniiac mărturie. Ionu mart.

† Şi amŭ scrisŭ eu dascălulŭ Ionŭ dinŭ Ţara Ungurească otŭ gradu Bistriţ[a], cu zisa lui Dragomirŭ şi a Bratului şi a Stoicăi, 1700 (cu arabice)".

Cu dogarul său, cu iuzbaşa de dărăbanţi, cu vătaful Mănecilor vecini, Chiojdul din vremea Brâncoveanului capătă tot mai mult o realitate. *Dar nota cea mai interesantă e mărturia că exista aici o şcoală cu dascălul Ioan şi că el vine, cum însuşi spune, în slove de o perfectă caligrafie, din „Ţara Ungurească", din atât de depărtata cetate a Bistriţei de către Moldova.*

O vânzare din 1692 aduce înainte alţi locuitori, pe lângă văduva preotului Toma pomenit mai sus, pe logofătul Stoica, pe popa Dragomir, pe Drăguleţ, pe Triful şi Micul.

Ea presintă alte fenomene de limbă, ca „Stoichei", „e-mŭ vândutŭ", „di", „o-u", de'u", „fraţui".

† „Adecă eu Rada protasa popei Tomei otŭ Starŭ Chiojdu, înpreună cu fiiŭ-meu Vasile, scriiamŭ şi mărturisimŭ cu acesta alŭ nostru zapisŭ să fiia de bună credinţă la mâna dumnelui Stoichei logofătulŭ otŭ Starŭ Chiojdu cumŭ să să ştie că e-mŭ vândutŭ dumnelui moşie în satŭ înŭ Chiojdu din Băsca di peste totŭ hotarulŭ, însă parte lui Ionu Ţărănŭ, care moşiia o'u datŭ Ilina, fata lui Ionŭ Ţărănŭ, popei Tomei de'u pomenitŭ pe fraţui ei, anume pe Dragomirŭ şi pe Gonţa şi pe Radulŭ şi dipă morte ei şi piae (= pe a ei), şi le-u făcutŭ pomene şi patru sărăcuste. Deč, tămplându-să şi o nevoia, o'mŭ vândutŭ dumnelui Stoicăi log., şi e'mŭ datŭ şi zapisulŭ care amŭ avutŭ di la Ilina fata lui Ionŭ Ţărănŭ la mâna dumnelui şi o'mŭ vândutŭ dumnelui dreptŭ bani gata tl. 8, şi, cându o'mŭ vândutŭ, fost-a mulţi omeni şi mărturii care mai josŭ vorŭ iscăli, şi pentru mai adevărată credinţă ne'mŭ pusŭ numele şi degetulŭ ca să să crează. Şi amŭ

au întratŭ nişte oameni ce le zicŭ Voiculeşti cu stăpănire, nesupuindu-să a da obicinuita dijmă". Procesele între cete continuau în acest an. Ion Borcea „ce să trage dinŭ Borcea Belce judecându-se cu Gîrbeştii [1]), „în partea lui Miercan", şi Tudor Titea zis Rău. Pentru muntele Suriul se judecau în 1799 „popa Ionu Fofircă, Ilie Frigea, Mihalcea Voicilaşŭ, Mihai Voicilaşŭ, Ionŭ Borcea, Radulŭ sinŭ Barbulŭ, Stanŭ Tănăsesculŭ, Gheorghie Duma, popa Drăganŭ, Leonte Tănăsescu, Sava Godea, Dumitru Lăudatŭ cu toţi cetaşii lorŭ, ce le zicŭ Frigeştii, i Voicileştii şi Tănăşeştii dela Starŭ Chiojdu, sudŭ Saacu". Asupra muntelui aveau drept „amăndoao Chioajdele, fiind parte miercănească, parte petrească şi partea lui Macoveiu". Cele două Chioajde se despărţiseră încă din întăia Domnie a lui Alexandru Ipsilanti, din 1780. Şi încă din 1795 Constantin Gîrbea purta proces în numele „moşnenilorŭ pietreşti, anume Dumitru Şugă i Stancului Tihulŭ" pentru o bucată de hotar. Gîrbeştii aveau în acelaş an şi plângeri pe sama lor. Popeştii, Voicileştii erau şi ei la judecată. Cu acest prilej eşi la iveală actul lui Radu-Vodă care da moşie în discuţie lui Miercan şi fratelui său Lupul: Ion Borcea era din primul, Tudor Rău din al doilea. Se alege pe teren Miercana Veche şi Miercăiţa, „codri de moşie" „deosebiţi", *liniile* „fiindu ascuţite, iarŭ în lăturişŭ". Gîrbeştii se tînguiau şi la 1815 de adversarii lor cari, decu toate hârtiile din „clănţărie divanului", reiau vechiul proces, „scăpându-ne şi de hrana vieţii".

El însuşi prins în astfel de pîri, Ştefan Macoveiu, acum Pitar, îşi întregia moşia în 1811 cu bucata lui „unchiaşŭ Radu, sinŭ Stancului Teleaurŭ". In 1822 vănzătorul e „Costandinŭ sinŭ Uţa Popeasca" [2]). După moarte, fraţii Dumitrachi şi Iancu au certe între ei, la 1828. In acel moment Vodă însuşi, Grigore Ghica, intrase în mijlocul moşnenilor prin cumpărături.

N. Iorga

---

[1]) In 1795 un „Costandinŭ părcalabŭ otŭ Starŭ Chiojdu" cu scrisoare frumoasă.

[2]) Locuri: „Curmătura boilorŭ", „Vărfulŭ Rătarii", „Căpătăile Pleşii i Blidarii", „Glodişorul".

E şi o „ceată boerească" Marturi şi „Neagoie sinŭ Stanŭ Mocanulŭ", Ilie Usturoiu.

[3]) Scrie „preotu Ioniţă otŭ Stari Chiojdu" (bună caligrafie).

VERSIUNILE ROMÂNEŞTI

ALE

ERMINIILOR DE PICTURĂ BIZANTINĂ

CU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

SIGLE ŞI PRESCURTĂRI

A = manuscrisul N-rul 1283 cam de pe la mijlocul veacului al 18-lea.
B = manuscrisul N-rul 4206 din anul 1815.
C = manuscrisul N-rul 1795 din anul 1833—1835.
D = manuscrisul N-rul 1801 din anul 1835.
E = manuscrisul N-rul 1808 de prin jumătatea întâia a veacului al 19-lea. Toate aceste manuscrise se găsesc în biblioteca Academiei Române în Bucureşti.
G = Iconografia, arta de a zugrăvi biserici şi icoane bisericeşti, după un manuscris <din anul 1841> publicat în 1891 de adormitul întru fericire episcopul Ghenadie al Rômnicului Noului Severin 1903. Pag. 308; 8⁰.
Pap.-Ker. = A. Papadopoulos-Kerameus, Denys de Fourna Manuel d'Iconographie chrétienne, St. Petersbourg. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ Ἑρμηνεία τῆς Ζωγραφικῆς τέχνης, καὶ αἱ κύριαι αὐτῆς ἀνέκδοτοι πηγαί, ἐκδιδομένη μετὰ προλόγου νῦν τὸ πρῶτον πλήρης κατὰ τὸ πρωτότυπον αὐτῆς κείμενον ὑπὸ Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, δαπάναις τῆς Αὐτ. Ῥωσ. Ἀρχαιολ. Ἑταιρίας. Ἐν Πετρουπόλει. 1909. νβ', 353 p. 8⁰.

VERSIUNILE ROMÂNEŞTI ALE ERMINIILOR DE PICTURĂ BIZANTINĂ [1])

I.

Caracterul picturei bizantine şi necesitatea erminiilor de pictură.

Pictura bizantină a fost înainte de toate o pictură bisericească religioasă şi deci a fost un lucru prea firesc ca iconografia bizantină, în care se rezumă, dacă nu aproape întreaga pictură bizantină, apoi desigur partea cea mai mare a ei, ca să devie cu timpul hieratică şi tipică, precum se întâmplă de obiceiu cu toate artele religioase din toate vremile şi locurile [2]). Astfel fiind, de timpuriu s'au putut alcătui manuale de pictură care să iniţieze pe ucenici în această artă şi să lămurească, să îndrumeze şi să arete pictorilor şi zugravilor de biserici, cum se cuvine să fie zugrăvită o biserică. Şi nevoia de astfel de manuale care să vie în ajutorul pictorilor şi zugravilor de biserici în răsarit, era cu atât mai mare, cu cât foarte de timpuriu se ivi în biserica răsăritului obiceiul de a împodobi bisericile şi pe din afară şi pe din lăuntrul, până şi în cel din urmă ungheriu, cu o bogăţie fără pereche de reprezentaţiuni religioase. Noul şi vechiul testament, chipurile sfinţilor şi vieţile lor şi ale mucenicilor, ba chiar şi scrierile apocrife şi credinţele populare religioase trebuiau să se desvălue cât mai bogate şi mai complete privirilor credincioşilor cari veniau la biserică. N'avem decât să ne

[1]) Un rezumat din acest studiu a format subiectul unei comunicări făcute în primul congres internaţional de studii bizantine ce a avut loc în zilele dela 14—20 Aprilie 1924 în Bucureşti.

[2]) Vezi C. Bayet, L'Art Byzantin, 3-e éd. Paris 1904, p. 104—105.

gândim la bogăţia de reprezentaţiuni ce o găsim în pictura bisericilor noastre de la Voroneţ, Sucevița ş. a., ca să ne dăm imediat seama, că ar fi fost în afară de putința omenească de a inventa şi alcătui toate aceste reprezentaţiuni, ori de câte ori o biserică nouă era să fie zugrăvită. Lucrul se putea face însă şi e uşor de înţeles, când ştim că pictorii şi zugravii de biserici se ajutau de manuale de pictură sau erminii, în cari găsiau cum trebuie alcătuită fiecare reprezentaţiune şi în ce loc să fie pictată [1]). Caracterul tipic al iconografiei bizantine pe de o parte, însaşi trebuinţa practică pe de altă parte, a făcut de bună seamă ca foarte de timpuriu să fie alcătuite tratate de iconografie, aşa numitele erminii de pictură sau ale pictorilor, Ἑρμηνεία τῆς ζωγρφικῆς τέχνης sau τῶν ζωγράφων, care să slujească de ajutor şi îndreptar zugravilor de biserici.

Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης a lui Dionisie din Furna.

Un astfel de manual de pictură sau mai bine zis de iconografie bizantină a fost găsit la mănăstirile din Muntele Atos de francezul Didron în anul 1839. Descoperirea a făcut vâlvă mare, opera considerată fiind de o importanță deosebită şi ca o ispravă de mare merit. Manualul a fost tipărit la Paris în anul 1845 pe spesele statului francez în traducere franceză de Didron în colaborare cu Paul Durand şi dedicat unui Victor Hugo, care primi dedicaţia cu multe elogii pentru operă şi descoperitorul ei [2]). După 10 ani, manualul fu publicat şi în traducere germană de G. Schäfer la Trier dimpreună cu introducerea şi numeroasele note şi explicări ale lui

[1]) Confer Didron, Manuel d'Iconographie chrétienne, Paris 1845, p. 17—18 şi 21; Didron-Schäfer, Das Handbuch der Malerei vom Berge Athos, Trier 1855, p. 10—11 şi 13.

[2]) Titlul complet e: Manuel d'Iconographie chrétienne grecque et latine avec une introduction et de notes par M. Didron de la bibliotheque royale, secret. du comité hist. des arts et monum., traduit du manuscrit byzantin, Le Guide de la peinture par le Dr. Paul Durand, correspondant du comité hist. des arts et monuments, Paris Imprimerie Royale 1845, pp. XLVIII, 483.

Durand[1]) care dărui, după mărturisirea sa din prefaţă, manuscrisul grecesc bibliotecii statului din München, arătând regele Bavariei mult interes pentru acest mănual de pictură bizantină. In sfârşit cunoscutul bizantinolog rus Porph. Uspenskij, l-a publicat în traducere rusească[2]). Drept autor al manualului în manuscrisul grecesc se dădea „prea umilitul dintre zugravi ieromonahul Dionisie din Furna de lângă Agrafe“[3]), care spune despre sine că a învăţat pictura la Salonic şi că drept model şi-a luat operele acelui faimos şi enigmatic pictor bizantin Panselinos, supranumit şi Rafael al picturei bizantine[4]). Erminiei lui Dionisie i s'a dat o vechime destul de mare, aşezată fiind până în veacul al 15-lea. Ba, cunoscutul plastograf modern Constantin Simonides, văzând importanţa mare ce se dă manualului lui Dionisie care omisese să adaogă vreo dată precisă, a căutat în anul 1840 prin adause false într'un manuscris pretins din 1458, să producă credinţa că manualul a fost scris la începutul veacului al 6-lea, în anul 518 din însărcinarea lui Panselin de un elev al său, monahul Ierotheiu din Salonic[5]). Azi e lucru stabilit prin cercetările îndeosebi ale bizantinologilor ruşi că Dionisie din Furna şi-a desfăşurat activitatea sa de pictor şi şi-a scris manual de pictură, sau mai bine zis de iconografie bizantină, între anii 1701—1733[6]). Erminia lui Dionisie a fost editată în întregime

---

[1]) ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς. Das Handbuch der Malerei vom Berge Athos aus dem handschriftl. neugriechisch. Urtext übersetzt mit Anmerkungen vom Didron d. ä. und eigenen von Godeh. Schäfer, Trier 1855.

[2]) Vezi Byz. Zeitschr. IX (1900) p. 707.

[3]) „Τῶν ζωγράφων ἐλάχιστος Διονύσιος ἱερομόναχος ὁ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγράφων“. Vezi G. Schäfer, op. cit. p. 41. În Pap.-Ker. p. 4 numai „ὁ ἐκ Φουρνᾶ“ fără „τῶν Ἀγράφων“.

[4]) Vezi Ch. Diehl, Manuel d'art byzantin, Paris 1910, p. 762—764

[5]) Vezi ediţiile populare ale Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων, etc., ed. Ath. G. Zosima, Atena, 1853, pp. 4 şi 43 şi ed. A. Constantinides, Atena 1885 tot p. 4 şi 43.

[6]) vezi C. Bayet, op. cit. p. 255—265; Ch. Diehl, op. cit. 774—775 Byzant.-Neugriech. Jahrbücher IV (1923) p. 117 şi notele 3 şi 4, precum şi literatura respectivă indusă acolo.

de fie iertatul bizantinolog A. Papadopoulos-Kerameus. Păcat însă că această ediţie a fost făcută după un singur manuscris din jumătatea întâia a veacului al 18-lea, deşi autorul ei mai ştia încă despre alte cinci[1]).

Cuprinsul erminiei lui Dionisie.

Erminia lui Dionisie se alcătueşte din două părţi deosebite. Partea întâia e partea tehnică a picturii care tratează despre pregătirea untensiliilor (penel, pânză, cărbune, uleiu etc.) şi a colorilor. Tot în partea aceasta se dau îndrumări şi instrucţiuni, cum se pot lua còpii de pe icoane, cum se pictează pe ghips şi al fresco, se dau lămuriri asupra măsurii chipului omenesc şi noţiuni sumare şi incomplete asupra felului de a picta a şcoalei de pictură moscovite şi din Creta. Valoarea acestei părţi tehnice a manualului nu e aşa de importantă, deoarece reţetele nu sunt destul de precise şi terminii tehnici şi denumirile colorilor nu-s destul de lămurite[2])

In schimb partea a doua care formează un tratat complet şi sistematic de iconografie bizantină, are o importanţă deosebită pentru cunoaşterea iconografiei bisericilor din răsărit. In partea aceasta care cuprinde mai multe subdiviziuni, se arată mai întâiu cum au să fie închipuite şi pictate reprezentaţiunile din vechiul testament, începând cu cele nouă tagme îngereşti, căderea lui Lucifer, crearea lui Adam, continuând cu reprezentaţiuni din viaţa şi faptele protopărinţilor şi profeţilor biblici, cu chipurile şi profeţiilor lor şi sfârşind cu profeţiile filosofilor elini despre venirea lui Hristos şi cu arborele genealogic alui Iesei şi David, din tulpina cărora s'a născut Hristos. Se arată apoi cum au să se picteze reprezentaţiunile din Noul Testament, şi anume: sărbătorile Mântuitorului, viaţa, minunile, patimile şi faptele lui dela Bunavestire până la Inalţarea Domnului şi

---

[1]) Pap.-Ker. p. β'-δ'. Cfr. despre această ediţie şi Byz. Zeitschr. IX (1900) p. 707—708 şi XXI (1912) p. 357—359; Λαογραφία II (1910) p. 210—240, citată după B. Z. XX (1911) p. 344.

[2]) Vezi Didron, op. cit. p. XXXIII—XXXIV, Didron-Schäfer, op. cit. p. 22.

Pogorîrea duhului sfânt, parabolele evangelice, apocalipsul şi judeţul din urmă. După aceea urmează instrucţiuni cum au să fie alcătuite şi pictate reprezentaţiunile privitoare la Maica Domnului, apoi chipurile sfinţilor apostoli, episcopi, diaconi, mucenici, pustnici, stâlpnici şi ale celor drepţi, precum şi ale sfintelor femei mucenice şi pustnice, înălţarea sfintei cruci, cele şapte sinoade şi înălţarea sfintelor icoane. Se mai arată apoi cum au să se închipuească şi să se zugrăvească minunile unor sfinţi mai de seamă, şi anume ale arhanghelului Mihail, ale Inaintemergătorului Ioan, ale apostolilor Petru şi Pavel, ale sfinţilor Nicolae, Spiridon, Gheorghie, Dimitrie, sfintei Ecaterina şi ale sfântului Antonie cel Mare, precum şi viaţa şi muncile sfinţilor fiecărei zile de peste tot anul, începând cu ziua întâia a lunei Septemvrie, pentru care lămuririle sunt date mai pe larg decât pentru celelalte luni, şi sfârşind cu cele din urmă zile ale lui August. Se mai dau învăţături, cum să se zugrăvească viaţa adevăratului monah, scara cea de suflet mântuitoare care duce către cer, moartea omului păcătos şi a celui drept şi cum se cuvine a zugrăvi această deşartă lume. In sfârşit urmează învăţături despre felul cum trebuie distribuite toată această bogăţie de reprezentaţiuni asupra spaţiului din lăuntrul bisericii, având-se în vedere forma şi mărimea bisericii, precum şi asupra pridvorului (narthex), trapezei şi a clădirii pentru sfinţirea apei (φίαλη). Erminia se încheie apoi cu felurite sentinţe şi inscripţii ce trebuie să însoţească reprezentaţiunile şi chipurile descrise.

Dionisie nu dă lămuriri pentru zugrăvirea pe din afară a bisericii.

Trebuie reţinut că erminia lui Dionisie nu cuprinde învăţături pentru zugrăvirea pe din afară a bisericii. Incă o dovadă că a trăit şi şi-a scris manualul într'o vreme mai recentă, când se părăsise acuma obiceiul de a se zugrăvi şi pe din afară bisericile, obiceiu în floare în cursul veacului al 16-lea. Reprezentaţiuni pe cari în veacul al 16-lea le

găsim numai pe pereţii din afară, ca de pildă arborele genealogic alui Iesei de la Voroneţ, Vatra-Moldoviţei, Mănăstirea Humorului, Suceava, Suceviţa, le găsim în veacul al 17-lea în tinda bisericii (narthex), ca de pildă în biserica Mănăstirii Cetăţuia de lângă Iaşi.

Ce s'a crezut despre erminia lui Dionisie ?

Când s'a descoperit această erminie şi s'a văzut cuprinsul ei, s'a crezut că acesta trebuie să fie canonul tipic, consacrat şi oficial al iconografiei bizantine, cuprinzând regulile neschimbate, pe cari le-a urmat şi trebuie să le urmeze în tot deauna iconografia bizantină. Prin el s'ar şi explica caracterul tipic şi pretins imutabil al acestei iconografii. Fireşte că asupra acestei păreri s'a revenit, după cum nu se mai crede astăzi nici în pretinsa înţepenire incapabilă de vreo evoluţie a iconografiei bizantine, cu tot caracterul ei tipic şi hieratic inerent în mod firesc oricărei arte religioase [1]).

Cum şi-a alcătuit Dionisie erminia sa.

Despre felul cum şi-a alcătuit Dionisie manualul de pictură, ne spune însuşi în prefaţa-i următoarele : Dupăce arată pe scurt cuprinsul manualului său, adaoge că „acestea cu multă muncă le-am adunat dimpreună cu prea învăţatul în cele sfinte domnul Chiril din Hios, ucenicul meu, decătră care au şi fost îndreptate cu multă răsgândire“ [2]). Şi editorul său A. Papadopoulos-Kerameus mai publică în anexă cinci fragmente felurite de erminii pe cari le arată ca făcând parte din izvoarele intrebuinţate de Dionisie la alcătuirea manualului său şi dintre cari cele două dintâi formează aproape din cuvânt în cuvânt partea tehnică din manualul lui Dionisie. Circulau deci mai multe manuscrise cuprinzând felurite tipuri de erminii de pictură şi iconografie pe

[1]) Vezi C. Bayet şi Ch. Diehl loc. cit.

[2]) „ἅτινα καὶ ἐπιπόνως ἐσυνάθροισα μετὰ τοῦ ἱερολογιωτάτου κῦρι Κυρίλλου τοῦ ἐμοῦ μαθητοῦ, τοῦ ἐκ Χίου· παρ' οὗ τε καὶ ἐπανωρθώθησαν μετὰ πολλῆς σκέψεως“. Pap.-Ker. p. 4.

cari apoi Dionisie le-a utilizat la alcătuirea manualului său. Prin urmare, cât de mare e meritul, munca şi iscusinţa personală a lui Dionisie pentru alcătuirea erminiei sale, nu se va putea şti decât colaţionându-se toate manuscrisele cari ne-au transmis erminia lui Dionisie, cu toate manuscrisele conţinând felurite tipuri de erminii cari au putut să formeze izvoarele manualului său, un lucru care nu s'a făcut încă [1]) şi pe care vom încerca să-l facem de astă dată cu privire la versiunile româneşti ale erminiilor de pictură bizantină.

Podlinniki.

Căci problema erminiei de pictură şi iconografie al lui Dionisie din Furna se complică şi mai mult prin faptul că la lămurirea acestei probleme nu avem de a face numai cu manuscrise greceşti. Manuscrise conţinând felurite erminii de pictură, s'au răspândit, până unde a ajuns şi influenţa picturei şi a iconografiei bizantine. Astfel în limbile slave se găsesc mai multe manuscrise provenind din greceşte şi conţinând erminii de pictură şi iconografie bizantină, cunoscute sub denumirea de Подлинники, unele fiind anterioare manualului lui Dionisie [2]).

Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης în ţările româneşti.

Astfel de erminii au circulat cu siguranţă şi în ţările româneşti; mai întâiu în traducere slavă, cel puţin a sentinţelor şi inscripţiilor ce aveau să însoţească reprezentaţiunile iconografice. Aceasta o dovedesc minunatele noastre fresce cari ni s'au păstrat în vechea noastră pictură bisericească din veacurile al

[1]) Vezi Byz. Zeitschr. XXI (1912) p. 359.

[2]) Vezi Mitteilungen über die heilige Iconographie in Russland, in Didron-Schäfer, das Handbuch der Malerei vom Berge Athos, pp. 432—433, 443 şi Сочиненія Ѳ. И. Буслаева, томъ 2. Санктпетербургъ 1910, p. 344—416: Литература рускихъ иконописныхъ подлинниковъ. Asupra scrierii lui Buslaev mi-a atras atenţiunea în mod deosebit de prevenitor şi prietenos d-l N. Kondakov, vestitul bizantinolog rus şi patriarh octogenar al studiilor bizantine, căruia îi exprim şi la acest loc deosebitele mele simţăminte de admiraţiune şi profundă recunoştinţă.

14—17-lea. Bogăţia de nume, sentinţe şi lămuriri în slavoneşte cari însoţesc aceste fresce, nu se poate explica altfel decât prin existenţa astorfel de podlinniki şi ἑρμηνεῖαι şi în ţările noastre. Ba la mănăstirea Suceviţa, pictată pe la sfârşitul veacului al 16-lea, pe peretele de amiazăzi din afară între reprezentaţiunile imnului acaftist al Maicii Domnului se văd biserici cu turnuri în formă de ceapă, care dovedesc că meşterii zugravi s'au folosit la pictarea bisericii de podlinniki ruseşti ilustrate. Un podlinnik rusesc aflător între manuscrisele slave dela noi îl aminteşte catalogul lui Iaţimirski [1]). Alături de erminii traduse în slavoneşte trebue să fi circulat şi orginale greceşti. Căci nu odată şi în picturile cele mai vechi inscripţiile şi sentinţele sunt şi în greceşte. Când în veacul al 17-lea influenţa greacă prevalează în ţările noastre, erminiile în greceşte trebue să fi fost mai numeroase. Inscripţiile şi sentinţele slavone ce însoţesc picturile, sunt înlocuite excluziv cu nume, sentinţe şi inscripţii greceşti, ca de pildă în pictura din veacul al 17-lea a bisericilor din Iaşi. Un manual de pictură grecesc, pretins chiar de al lui Dionisie, se găsia odată în biblioteca seminarului dela Socola [2]).

II.

Manuscrise româneşti de ale erminiilor de pictură.

Când limba românească şi-a dobândit locul ce i se cuvenia în ţările româneşti, erminiile de pictură şi iconografie fură traduse în româneşte şi în biblioteca Academiei române am putut găsi şase manuscrise româneşti cuprinzând erminii de pictură, şi anume manuscrisul n-rul 4602 din anul 1740 având şi adaose

[1]) Яцимирскій, Славянскія и русскія рукописи румынскихъ библіотекъ în Sbornicul Acad. imp. rus. sect. filolog. vol. 79 Sanctpetersburg 1905, p. 561, nr. 70. Iaţimirschi aşează acest manuscris printre cele provenite din biblioteca lui Paisie.

[2]) Vezi Xenopol-Erbiceanu, Serbarea şcolară, Iaşi 1885, pag. 384—385.

ulterioare, n-rul 1283 de pe la 1750 căruia îi dăm sigla **A**, n-rul 4206 din 1815, pe care-l vom numi cu **B**, n-rul 1795 din 1833—1835, pe care-l însemnăm **C**, n-rul 1801 din 1835, căruia îi dăm sigla **D** şi n-rul 1808 de prin jumătatea întâia a veacului al 19-lea, pe care-l însemnăm cu sigla **E**. Afară de aceste manuscrise inedite, un manuscris de urma căruia n'am putut da, a fost publicat sub titlul:

„Iconografia, Arta de a zugrăvi templele şi icoanele bisericeşti, manuscris cu o precuvântare, descris şi adnotat de Ghenadie al Râmnicului, Bucureşti 1891".

Această ediţie epuizată fiind, a fost retipărită în 1903 la Bucureşti în tipografia cărţilor bisericeşti, fără întroducerea însă şi notele lui Ghenadie. Acestei ediţii mai uşor accesibile îi dăm sigla **G**. Un alt manuscris „cu schiţe de picturi bisericeşti, care deşi nu era un ce complet, însă tot prezenta un mare interes", aflându-se odinioară în posesia unui maior Papazoglu, îl aminteşte Odobescu în a sa *Istorie a Arheologiei* apărută în 1877[1]). Dela un locot.-col. Papazoglu a obţinut Mihail Cogălniceanu un manuscris ilustrat ce s'a găsit în mănăstirea Bunea (Dâmboviţa) la 1860 şi pe care-l descrie în 1882 în Revista lui Tocilescu, dând şi opt reproducţiuni fotografice din el. Se vede că e unul şi acelaş manuscris care a aparţinut Dascălului Radu zugravu din jumătatea a doua a veacului al 18-lea[2]). Un boier Nicolaiu Teodorescu a copiat în 1805 la Căldăruşani o Erminie pe care pretinde a o fi tradus atuncia. Manuscrisul acesta care era ilustrat, nu se mai ştie unde e[3]). In sfârşit un manuscris se găseşte în posesiunea d-lui prof. Al. Tzigara-Samurcaş la Bucureşti cu titlul:

---

[1]) Vezi Al. Odobescu, Opere complete, vol. IV, „Minerva", Bucureşti 1919, pag. 224 nota 2.

[2]) Vezi M. Cogălniceanu, colecţiune de modeluri de pictură religioasă în Revista pentru ist., arch. şi filologie I (1883) p. 33—36.

[3]) Vezi Le Courier Franco-Roumain, Paris 1 Oct. 1921: N. Iorga, Le Carnet d'un peintre roumain, etc.

„Carte numită gramatică ori ustav sau erminie, adică închipuire şi tâlcuire ori alcătuire a tot meşteşugului zugrăviei; acum scoasă şi tălmăcită de pre ellino-greceasca limbă întru cea românească. Intru sfânta mănăstire a Căldăruşanilor. La anul mântuiriii 1805, Ianuarie 15. Arhimandritul Macarie al sf. Mitropolii a tradus-o".

Traducătorul îşi însoţeşte opera cu o prefaţă destul de cuprinzătoare, care a şi fost publicată de d-l Al. Tz.-S.[1]), din ea însă nu se poate stabili dacă traducerea e făcută după erminia lui Dionisie sau după o altă erminie din cele multe cari se găsiau în circulaţie şi dintre cari o parte au servit drept izvoare pentru erminia lui Dionisie din Furna.

Erminiile româneşti sunt traduse după originale greceşti.

Se vede deci că aceste erminii ale picturei şi iconografiei bizantine erau destul de răspândite şi în traduceri româneşti. Toate aceste traduceri s'au făcut în româneşte după originale greceşti şi nu slavone. Aceasta o indică nu numai mărturia directă a traducătorului Macarie, ci şi alte mărturii indirecte.

Traducerile sunt pline de vădite urme directe ale textului grecesc din cari dau numai câteva pilde ca: *tricher* **G** pag. 231 în loc de sfeşnic cu trei braţe; *odighitria* **G** 224, *platitera* **G** 271, ca epitete ale Maicii Domnului, *arvună* **G** 236 cu sensul neromânesc, dar grecesc de inel; *cuvuclion* **G** 162, 169, *simnotita* **G** 275. Ἱστορία, ἱστορίζω care la bizantini are înţelesul de *pictură, a zugrăvi,* dupe cum e şi tradus în cărţile noastre bisericeşti[2]), sunt înţelese în sensul obicinuit şi traduse greşit cu *Istorie, a istorisi* **G** 133, 198—208, **B** 58 r, 108 v—117 v, **C** 297 şi passim în toate msele; Dascali *istoriografi* **A** 15 r, **C** 253, pentru zugravi.

[1]) Vezi Al. Tzigara-Samurcaş, Fragment din „Ustavul sau Ermenia zugrăviei" găsit în Mănăstirea Ciolanu-Buzău în posesia călugărului zugrav Eftimie Georgescu, în Omagiu lui C. Dimitrescu-Iaşi, Bucureşti, Göbl 1904, pag. 291—296.

[2]) Vezi D. Russo, Studii şi critice, Bucureşti 1910, p. 77 No. 678

Κείμενοι în înţelesul de locuri din text, nu e tradus ci transcris numai cu *chimeni* **B** 2, **C** p. 440.Ποιητής adecă făcătorul de cântări e redat cu *piitis* **G** 103, *poeticul* **C** 76, *piiticul* **A** 43 ^{v}, 44 ^{r}, care din greşeală uşor s'a putut preface în nonsensul *Cozma piticul, Iosif piticul,* **B** 28 ^{r} şi ^{v}; περιγεγραμμένος e tradus cu *scris împrejur* **G** 103 în loc de zugrăvit; περίοδοι, κύκλοι ἐτων *încungiurări de ani* **G** 104, *politie* **G** 174, *epitropi* cu sensul grecesc de trimişi, locoţiitori **A** 73^{v}, **B** 105 **G** 132; *shediareşte* **B** 122, *shediiaseşte* **B** 263, redă pe νὰ σχεδιάσῃς; *custodia* păzind mormântul **B** 194, **C** 398 e Ἡ κουστωδία φυλάσσουσα τὸν τάφον. Pap.-Ker. 109 ş. a. m. d. Ortografia grecească de *gg* în loc de *ng* s'a menţinut; astfel *Aggel* pentru *Angel, Aggira* pentru *Angira* **A** 61^{r}; *Loggin* sutaşul pentru Longin **A** 3^{r}; *evaggelistul* **A** 4^{r}; Sygglitica **A** 6^{r}; *arhaggelul* pentru arhangelul **A** 46^{r} ş. a. m. d. [1]). Περὶ τοῦ πῶς ποιῆσαι σάρκα τοῦ Πανσελήνου se traduce cu

Pentru ca să faci *sarca* lui Panselin **C** 78 ^{r};

sarcă pentru *coloarea cărnii.* Περὶ τοῦ κολλητικοῦ τῆς λινοκοπίας, ἤτοι πῶς νὰ κάμῃς τὸ σκόροδον νὰ βάλῃς χρυσοκονδυλίας, Pap.-Ker. 24

Cum să faci usturoiul *ilinocopie* cel lipicios, ca să-l pui pă slove poleite **A** 78 ^{v}.

Despre arhanghelul Mihail se spune: *„al îngerilor începătoriu, şi înainte stătătoriu“* **A** 45 ^{v} ceea ce e vădit τῶν ἀγγέλων ἄρχων, καὶ προεστώς.

In sfârşit în unele manuscrise se găsesc pagini întregi în cari sub fiecare rând românesc urmează rândul în greceşte sau după câteva cuvinte româneşti cuvintele respective în greceşte: **C** pag. 128—131, 141, **A** 63 ^{r}—64 ^{r}, 67 ^{r}—68 ^{r} ş. a.[2]). Faţă de aceste dovezi şi grecisme imposibile, dacă traducătorul n'ar fi avut înaintea lui textul grecesc, slavisme ca *zlataust* **G** 87, *ierarşi* **G** 87, *patriarşi* **G** 91, *voscresnă* **G** 85—86, *pisanie* **G** 104,

[1]) Vezi şi Introducerea lui Ghenadie în ediţia din 1891, pag. 27.

[2]) Vezi două pagini de acestea fotografiate în Acad. Roum. Bulletin de la Sect. hist. XI (1924): Über Darstellungen Altheidnischer Denker, etc.

bogoslov **G** 62, *glavă* **G** 180 pentru capitol; *tituluş* **G** 184, 195, 209 nu pot dovedi că traducerea s'a făcut după original slavon, căci aceste erau cuvinte curente intrate sub influenţa culturii slavone în graiul de toate zilele al cărturarilor noştri.

III.

Cuprinsul erminiilor româneşti şi erminia lui Dionisie.

Provenind toate aceste erminii bizantine româneşti din greceşte, se pune chestiunea în ce raport stau ele cu faimoasa erminie a lui Dionisie din Furna şi întrucât sunt în măsură a contribui la lămurirea şi deslegarea problemelor în legătură cu Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης a lui Dionisie. Spre a putea răspunde, să vedem cum se prezintă manuscrisele noastre şi ce cuprins au faţă de erminia lui Dionisie.

Manuscrisul n-rul 4602 din anul 1740.

Acest manuscris asupra căruia d-l N. Iorga a făcut o comunicare congresului pentru istoria artelor ţinut la Bruxela în 1921 [1]), e mai mult o colecţie de modele iconografice. Conţine peste 200 de modele făcute şi adunate în curs de veacuri întregi, unele în colori vrednice de luarea aminte, altele în cerneală, în cărbune sau numai cu creionul. Textul lipseşte aproape cu desăvârşire. Modelele au fost adunate din erminii greceşti, căci unele au încă inscripţiile în greceşte, ca de pildă reprezentaţiunile privitoare la profetul Ilie, d. ex. επεν ο ἀγγελος προφ Ηλίου ἀναστήθη φάγε καὶ πίε ş. a. Lângă un chip al Maicii Domnului se găseşte inscripţia cirilică платитера тон ѹранѹ и панагіа. Dar s'au adăogat şi modele din podlinniki, căci nu lipsesc nici inscripţii slavone şi nici modele curat ruseşti. Astfel lângă o schiţă a Naşterii Dom-

[1]) Le Carnet d'un peintre roumain aux XVII-e et XVIII-e siècles, Communication faite par N. Iorga au Congrés des Arts, în Le Courier Franco-Roumain, n-rul din 1 Oct. 1921.

nului se poate citi на роджество х҃во, iar lângă schimbarea la faţă: преωбѣжение господнѣ ş. a. Cele mai multe reprezentaţiuni sunt însoţite însă de inscripţii româneşti.

Acest ms dovedeşte că circulau şi erminii aproape numai din schiţe şi modele, fără nici un text şi numai ici colo câteva cuvinte, indicând ce reprezintă modelul sau schiţa. Zugravii copiau şi adunau de pe unde puteau, aceste modele sau mai adăogau şi ei înşişi, aşa că în cursul vremii modelele şi schiţele se înmulţiau mereu. Astfel ms 4602 a aparţinut în cursul vremii zugravilor Radu, Mihaiu care notează într'un loc naşterea fiului său Radu sau Răducan [1]) la зрмѳ Noemvrie з', adecă 1740, şi zugravului Avramie de la Târgovişte.

De reţinut e că între aceste modele se găsesc câteva reprezentaţiuni a căror descriere lipseşte şi în erminiile greceşti editate de A. Papadopoulos-Kerameus şi Didron-Schäfer, şi în erminiile româneşti. Intre reprezentaţiunile privitoare la viaţa sfântului Nicolae se adaogă una în care sfântul aduce de mâncare în temniţă celor trei voevozi închişi pe nedrept şi mântuiţi de el. Acesta e un amănunt de altfel neştiut din viaţa sfântului Nicolae [2]) şi se găseşte numai aici şi în pictura bisericilor noastre, ca de pildă în pronaos la Suceviţa. Mai întâlnim apoi reprezentaţiuni din viaţa sf. Nestor care lipseşte din erminii, şi anume: lupta sf. Nestor cu Lie, Nestor primeşte binecuvântarea sf. Dimitrie în temniţă, Nestor e dus în faţa împăratului şi ucis [3]). Urmează în sfârşit o reprezentaţiune care pare să fie o combinaţie nouă din scara vieţii, moartea celui drept şi moartea celui păcătos [4]).

---

[1]) Acesta uşor se poate să fie copiatorul şi posesorul manuscrisului ilustrat pomenit de M. Kogălniceanu, vezi mai sus p. 13 şi nota 2.

[2]) Vezi G. Anrich, Hagios Nikolaos, der hlge Nikolaos in der griech. Kirche, Bd. I. p. 66—96, ca şi celelalte locuri privitoare la minunea despre mântuirea celor trei voevozi, vezi Sachregister s. v. Wunder de stratelatis.

[3]) Vezi Mineiul lunei lui Octomvrie, ed. a II-a, Bucureşti 1908. Tipogr. cărţilor bisericeşti, ziua a 27-a, p. 367—368.

[4]) Vezi toate acestea reprezentaţiuni descrise mai cu de-a măruntul şi reproduse în prima mea comunicare făcută congresului bizantinologilor,

Manuscrisul A de pe la 1750.

Acest manuscris e dăruit bibliotecii Academiei Române de cunoscutul arhitect renovator Le comte du Nouy. Nu are nici o însemnare care să ne dea vreo lămurire, când, de cine şi de unde a fost scris. Scrisoarea e însă foarte îngrijită şi ne îndreaptă spre mijlocul veacului al 18-lea. E legat din 81 foi, toate scrise afară de întâia. Titlurile, numele şi iniţialele sunt scrise cu chinovar. Pe câteva foi are şi schiţe în chinovar fin executate, de înfăţişarea sfinţilor şi mucenicilor cari vin zugrăviţi.

Cuprinsul acestei erminii e foarte interesant. Cele dintâi 13 foi scrise, adecă 2^r—14^v, cuprind învăţături, cum să fie zugrăviţi sfinţii de peste tot anul. Foaia 2^r începe deci:

„Luna lui Septemvre

1. *Simeon* stâlpnicul, cuvios, îmbrăcat cu haine de păr neagre.
2. *Mamant* mucenicul
3. *Anthim* sfinţit mucenic, episcopul Nicomidiei
4. *Vavila* sfinţitul mucenic, arhiepiscopul Antiohiei, şi cu cei împreună cu dânsul trei prunci ce s'au sfârşit de sabie". **A** 2^r

şi continuă astfel cu toate lunile zi de zi până în August, sfârşind astfel pe foaia 14^v:

„30. *Alexandru Ioann Pavel* patriarhii şi *Fantin* cuvios şi de minuni făcătoriul bătrâni.

31. Brâul născătoarei de Dmnezeu

Sfârşitul Sinaxarului şi lui Dmnezeu slavă". **A** 14^v.

Acest sinaxar e cu totul altfel decât acela pe care ni-l dă erminia lui Dionisie. Acela începe:

„Μὴν Σεπτέμβριος.

α'. Οἱ ἅγιοι αὐτάδελφοι, Εὔοδος, Καλλίστη καὶ Ἑρμογένης ξίφει τελειοῦνται. — Ἱστορία. Ὁ Εὔοδος καὶ Ἑρμογένης κείμενοι

Über Darstellungen altheidnischer Denker und Schriftsteller in der byz. Ikonographie, apărută în Bulletin de la Sect. historique de l'Acad. Roum. Tom. XI (1924).

κατὰ γῆς ἀποκεφαλισμένοι· ὁ εἷς νέος, ὁ ἕτερος γέρων καὶ πλησίον αὐτῶν ἡ ἁγία Καλλίστη γονατιστὴ καὶ ἐπάνωθεν αὐτῆς ὁ δήμιος μὲ ξίφος.

β'. Ὁ ἅγιος μάρτυς Μάμας τὰ σπλάγχα διασπασθεὶς τελειοῦται. — Ἱστορία. Βουνὰ καὶ σπίτι ἐπ' αὐτὰ καὶ ὁ ἅγιος Μάμας, νέος ἀγένειος, κείμενος ἀνάσκελα· καὶ εἷς στρατιώτης ἐπάνωθέν του ἔχων καμάκι τρίδοντον μπηγμένον εἰς τὴν κοιλίαν του.

γ'. Ὁ ἅγιος ἱερομάρτυς Ἄνθιμος ξίφει τελειοῦται. — Ἱστορία, Κάστρον καὶ ἔξω τῆς πύλης αὐτοῦ ὁ ἅγιος (νέος ἀρχιγένης), ἐνδυμένος ἀρχιερατικὴν στολήν, γονατιστὸς ἀποκεφαλισμένος, καὶ ὁ δήμιος ἐπάνωθέν του βαστῶν ξίφος αἱματωμένον καὶ ἕτερος δήμιος ἔμπροσθέν του βαστῶν τὴν κεφαλήν του κομμένην.

δ'. Ὁ ἅγιος Βαβύλας σὺν τοῖς μετ' αὐτοῦ τρισὶ νηπίοις ξίφει τελειοῦται. — Ἱστορία. Ὁ Βαβύλας μὲ ἀρχιερατικὴν στολήν, γέρων πλατυγένης, ἀποκεφαλισμένος, καὶ πλησίον αὐτοῦ τὰ τρία νήπια γονατισμένα κλίνοντα τὰς κεφαλάς, καὶ ὁ δήμιος ἐπάνωθέν των μὲ ξίφος". Pap.-Ker. p. 189—190.

Şi sfârşeşte:

„λ'. Οἱ ἅγιοι δεκαὲξ μάρτυρες οἱ Θηβαῖοι ξίφει τελειοῦνται. Διάφοροι". Pap.-Ker. p. 208.

Dela foaia **15r—73v** manuscrisul **A** începe o erminie deosebită şi de sine stătătoare. Şi această erminie începe cu o precuvântare către ucenicii întru pictură, analogă cu precuvântarea lui Dionisie, Pap.-Ker. p. 3—4, dar care e cu totul deosebită şi interesantă şi deaceea o dăm aici în întregime:

„Predoslovie

La toţi iubitorii şi doritorii de osteneala meşterşugului zografiei dela dmnezeu să se bucure.

Conoaşteţi dar o iubitorilor de învăţătură ucenici ai scrisorilor celor închipuite (adecă a zografilor) că cu agiutoriul lui dmnezeu cel sfint am ostenit cu multă trudă, de am tălmăcit această carte spre folosul de obşte acelor ce să vor întâmpla. De la cei mai iscusiţi dascali Istoriografi această învăţătură şi povăţuire dela cei noi şi vechi, foarte folositoare, precum le-am găsit în erminiile ceale vechi a lui Panselin şi Theofan, carii mult s'au ostenit până au

întrat în capul lor meşterşugul zugrafiei şi au laudă şi pomenire de cătră toţi cei ce au fost până acum, precum să arată la besearicile ceale vechi facerile ceale de mâna lor lucrate, precum fieştecare poate să se încredinţeaze dela câţi au învăţat zografiia, şi oricare zugraf va dobândi această povăţuire, va afla mult folos. Deci să se nevoiască fieştecare a urma celor vechi din cât va putea, precum vă voiu învăţa câte una una.

1. Aşezarea besearicii, şi a slonului, numele şi chipurile sfinţilor, graiurile prorocilor, şi a apostolilor, şi câteva cuvinte a prea înţelepţilor din ellini, numele împăraţilor şi ale patriaşilor prin stihuri: a doao venire şi ceale şapte sfinte soboară: şi tot sinaxariul preste tot anul.

Iar întru a doao parte, măsurile omului, pă naturale, şi pă criticon, şi vernicuri, şi alte oarecare de nevoe:

Cei ce vă veţi întâmpla, fiţi sănătoşi". A 15$^{r\ şi\ v}$

Această precuvântare este importantă, deoarece încă nu aminteşte nimic despre erminia lui Dionisie, ci dimpotrivă vorbeşte de erminii mai vechi cari circulau sub numele lui Panselin şi Teofan. O prelucrare din aceste erminii vechi, mai veche ca prelucrarea lui Dionisie, a avut traducătorul înaintea sa, pe care a tradus-o. Dacă avea înaintea sa manualul lui Dionisie, greu se putea să nu-l fi amintit şi pe el.

Conţinutul acestei erminii e acela pe care ni-l indică predoslovia, numai că sinaxarul nu urmează la sfârşit, precum se spune în precuvântare, ci un copist, careva l-a pus în frunte, după cum am văzut, aşa că partea aceasta de erminie se încheie cu

„ceale şapte sfinte soboară",

şi sfârşeşte cu descrierea reprezentaţiunii sinodului al 7-lea astfel:

„7: Sobor sau făcut în zilele împăraţilor Constandin şi Irina, şi a papei Andrian, având epitropi pre Petru, şi pre alt Petru, şi a lui Tarasie ţarigrădeanul, în cetatea Nichea, împrotiva luptătorilor de icoane, fiind părinţi *367* şi au dat canoane 22 la anii de la Hs 778". A 73^{v}.

A cuprinde complet aceeaş erminie din care Pap.-Ker. Παράρτ. Γ' **publică o parte numai.**

Această erminie nu se apropie de loc de manualul lui Dionisie; iată cum are Dionisie de pildă descrierea reprezentaţiunii sinodului al 7-lea:

„Ἡ ἁγία Ζ' σύνοδος ἡ ἐν Νικαίᾳ ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης, κατὰ τῶν εἰκονομάχων.

Σπίτια καὶ ἄνωθεν τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος μικρὸ παιδί, καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ Εἰρήνη, καθήμενοι εἰς θρόνους, κρατοῦντες ὁ μὲν Κωνσταντῖνος τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ἡ δὲ Εἰρήνη τῆς Παναγίας· καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη αὐτῶν ὁ ἅγιος Ταράσιος ὁ Κωνσταντινουπόλεως καὶ οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα Πέτρος καὶ Πέτρος ἐπίσκοποι, καὶ ἄλλοι ἀρχιερεῖς καί πατέρες καθήμενοι, βαστοῦντες εἰκόνας, καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν εἷς ἀρχιερεὺς γράφων· Εἴ τις οὐ προσκυνεῖ τὰς ἁγίας εἰκόνας καὶ τὸν τίμιον Σταυρόν, εἴη ἀνάθεμα".

Pap.-Ker. p. 173.

Adecă:

„Sfântul cel de al 7-lea sinod, dela Nichea din vremea lui Constantin şi a Irinei împotriva luptătorilor de icoane.

Case şi deasupra spiritul sfânt şi împăratul Constantin copil mic şi maică-sa Irina şezând pe tronuri; ţinând Constantin icoana lui Hristos, Irina icoana Prea sfintei şi de-amândouă părţile lor sfântul Tarasie al Constantinopolei şi locoţiitorii papei, Petru şi iar Petru episcopii şi alţi arhierei şi părinţi şezând, ţinând icoane şi în mijlocul lor un arhiereu scriind: Cine nu se închină sfintelor icoane şi cinstitei cruci, să fie anatema".

Această erminie din A e identică însă cu fragmentul din erminia publicată de Papadopoulos-Kerameus în anexa Γ', care este indusă ca o erminie ce a fost utilizată de Dionisie. Iată cum e începutul amândurora. Manuscrisul A după predoslovie continuă:

A	Pap.-Ker. Anexa Γ'.
„Inceputul cu Dmnezeu cel sfnt, al epistimii zografiei, ce cuprinde asemănările, şi închipuirile tuturor sfinţilor a tot	Ἑρμηνεία περὶ τῆς πρώτης ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας καὶ περὶ σχημάτων καὶ περιγραμμάτων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ ἐκ πολλῶν παλαιῶν ἁγίων

anul şi sfitoacele lor, şi alte învăţături oarecare a acestii epistimi.

Sus în ceriul turlei:

Mai întâiu fă rotocolul ca o roată şi zugrăveşte pre $\overline{Hs}$: pantocrator, cu evangheliia la piept, şi scrie împrejur aşa: Din ceriu au privit dmnul, văzutau pre toţi cei ce lăcuesc în lume.

Şi într'alt chip:

Dmne caută din ceriu şi vezi şi ocroteşte via aceasta, şi o săvârşaşte pre ia, pre carea au sădit dreapta ta.

In ocol pre preacista, şi pre mergătoriul înainte, pre îngeri, pre arhangheli, pre puteri, domnii, începătorii, pre scaune, pre cei cu câte şase aripi, şi pre cei cu ochi mulţi, strigând şi zicând: Sfnt, sfnt, sfnt dmnul savaoth, bine este cuvântat cel ce vine întru numele dmnului, cel ce au fost, şi va fi în veaci.

Mai jos jur împrejur: prorocii" ş. a. m. d. A 16^{r} şi ^{v}.

ἐκκλησιῶν ἱστορισμένων συλλεχθεῖσα.

Ὅταν, ὦ φιλότης, βουληθῇς νὰ ἱστορίσῃς ἐκκλησίαν ἐπάνω εἰς τὴν τούρλαν τοῦ κουμπέ, πρῶτον ποίησον κύκλον καὶ ἱστόρισον ἔσωθεν αὐτοῦ τὸν Χριστὸν μετὰ Εὐαγγελίου ἐπὶ στήθους, γράφων καὶ ἐπιγραφὴν $\overline{IC}$ $\overline{XC}$ ὁ Παντοκράτωρ· γύρωθεν δὲ γράφε οὕτως „Ἐξ οὐρανοῦ ἐπίβλεψον, ὁ κύριος· ἴδε πάντας τοὺς κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην". Ἄλλο· „Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἴδε καὶ ἐπίσκεψαι τὴν ἄμπελον ταύτην καί κατάρτισαι αὐτήν, ἣν ἐφύτευσεν ἡ δεξιά σου". Εἰς τὸν γῦρον δὲ ἱστόρισον τὴν Παναγίαν, γράφων ἐπιγραφὴν τοιαύτην· $\overline{MHP}$ $\overline{ΘY}$. Εἶτα τὸν τίμιον Πρόδρομον, ἐπιγράφων οὕτως· „Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος". Ἔπειτα ἐννέα τάγματα, Ἀγγέλους, Ἀρχαγγέλους, Δυνάμεις, Ἐξουσίας, Ἀρχάς, Κυριότητας, Θρόνους, Ἐξαπτέρυγα, καὶ Πολυόμματα κράζοντα καὶ λέγοντα „Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος Σαβαὼθ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου, ὁ ὢν καὶ διαμένων". Καὶ κατωτέρω γύρωθεν τοὺς προφήτας" κτλ. Pap.-Ker. Παράρτημα Γ', pag. 261.

Că aceste două erminii sunt identice nu încape nici o îndoială. Interesant este însă că manuscrisul românesc e mai complet. Manuscrisul lui Pap.-Ker. cu erminia din anexa Γ' ajunge numai până la foaia 36^{v} din ms **A**:

„deci să fugim de patimile ceale stricătoare de suflet“ = „φύγωμεν οὐκοῦν παθῶν τὰ ψυχοφθόρα“. Pap.-Ker. Παράρτημα Γ′ pag. 273.

De aici încolo textul grecesc se întrerupe, cel românesc însă continuă, fără să se fi aflat până acum originalul grecesc. Bănuesc că acest original grecesc, poate că în întregime, se păstrează în manuscrisul n-rul 258 din biblioteca mănăstirii sf. Pantelimon din muntele Atos [1]). In unele părţi ulterioare se aseamănă ici colo cu fragmentul de erminie publicat de Pap.-Ker. în anexa Δ′, ca de pildă în ce priveşte unele stihuri ce au să însoţească reprezentaţiunile arhanghelilor Mihail şi Gavriil [2]), fără însă ca textul românesc să se poată iden-

[1]) Manuscrisul are acelaşi început ca şi în româneşte: „Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἁγίῳ τῆς τέχνης καὶ ἑρμηνείας τῶν ζωγράφων περιέχουσα τούς τε ἁγίους καὶ ἁγίας τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ“. Vezi Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos by Sp. P. Lambros, Cambridge 1900, vol. II, p. 342, n-rul 5706; confer. şi Pap.-Ker. p. γ′ nota 1.

[2]) De ex.: Voevod al lui Dmnezeu sânt, port sabie,
Mă înalţ întru înălţime, îngrozesc cu frica lui Dmnezeu,
Şi pre batjocoritori, de năprasnă îi spintec îndoao. A 44 v.

confer. cu: Θεοῦ στρατηγός εἰμι· τὴν σπάθην φέρω·
τείνω πρὸς ὕψος, ἐκφοβῶ θεοῦ φόβῳ·
καταφρονητὰς ἐκδιχάζω συντόμως. Pap.-Ker. Παράρτημα Δ′, p. 283.

sau: *Alte stihuri la besearica arhistratigului Mihail, când îl zugrăveaşte călare:*
Vedeţi-mă călare cei ce vă apropiiaţi aicea,
Având în mână sabie cu doao ascuţişuri;
Gonind oştile varvarilor le spăimântez,
Că la besearica mea iaste marele Dmnezeu,
Şi ce rău poate să facă neştine acestiia;
Căci îndată îl va tăia cu această sabie. A 45.

confer. cu: Ἔφιππον ὁρᾶτέ με οἱ προσιόντες·
ῥομφαίαν ἐσπασμένην χειρὶ κατέχων
στίφη βαρβάρων ἐκδιώκω καὶ πλήττω·
ἐμοῦ δὲ ναοῦ ὑπάρχω φύλαξ μέγας·
ὁ βουληθεὶς δὲ καταδικάσαι τοῦτον
τὴν ῥομφαίαν μου κατ' αὐτοῦ ἐπιστρέψω. Pap. Ker., Παρ. Δ′, p. 283.

sau: *La arhanghelul Gavriil când scrie:*

tifica întru toate cu anexa Δ'. Dacă cumva deci erminiile publicate fragmentar de Pap.-Ker. în anexele Γ' şi Δ'

În mână ţin condeiu bine scriitoriu:
Scriind porunci celor ce întră aicea,
Şi pre cei ce le vor păzi îi acoper şi păzesc,
Iar de nu îndată îi prăpădesc. A 46 r.

confer. cu: Ὀξυγράφου κάλαμον τῇ χειρὶ φέρων
τῶν εἰσιόντων συνταγὰς ἀπογράφω·
φρουρῶ στέροντας, εἰ δὲ μὴ φθείρω τάχει. Pap.-Ker.; ibid.

Ermenia românească mai are în partea aceasta stihuri cari nu se găsesc în anexa Δ' a lui Pap.-Ker.; şi face ca unele din ele să fie semnalate, căci sunt dintre cele mai vechi versuri bisericeşti în literatura românească şi nu sunt lipsite cu totul de putere şi căldură, ca de pildă:

Alte stihuri la acest Mihail (adecă *Stihuri la întratul besearicii, stând arhanghelul Mihail cu sabia scoasă scrie aşa):*

Răpitorilor, prea curvarilor, furilor, tâlharilor,
[şi voi curvarilor],
Vedeţi şi vă cutremuraţi de sabiia aceasta.
Că aceasta tae pre cei nepăstuitori,
Tae şi limbile celor ce nu slăvesc drept,
Tae şi capetele celor ce să luptă în zădar
Înprotiva aceştii besearici a mărturisitorului domnului.

Ipac la acesta

Oamenilor, văzând sabiia întinsă,
Câţi sânteţi păngăriţi, şi leaneşi cu fire,
Strângeţi-vă îndată cătră pocainţă.
Iar de nu, nu vă atingeţi de dumnezeiasca uşă.
Căci eu sânt mai nainte de vechime întâiul stătătoriu.
Deci şi acestui edem nou sunt pus păzitoriu.

Iar la acesta

Frumsăţii ceii *) dintâiu şi cei *) de firea mai mare
ostaş sânt al lui dmnezeu şi stăpânului,
Şi al îngerilor începătoriu şi înainte stătătoriu ;
şi pre cei ce întră aicea cu frică,
Îi păzesc, îi ocrotesc, iau aminte de ei
şi-i acoper, şi pentru dânşii rog pre stăpânul.
Iar pre cei ce întră cu inima întinată,
amar îi taiu cu această sabie.
De eşti iubit întră bucurându-te.
Iar de eşti vrăjmaş şi pizmaş şi plin de viclenie
fugi departe de această uşă. A 45.

In ms acest stihuri sânt scrise continuativ, dar în ele se vădeşte negreşit versul.

*) Genetiv femenin la singular cu *l* iotacizat.

i-au servit lui Dionisie de izvoare la alcătuirea erminiei sale[1]), precum crede Pap.-Ker., pag. κε', atunci aceste izvoare s'au păstrat în manuscrisul nostru mai bine şi mai complet. Astfel erminia aceasta românească are o importanţă deosebită, câtă vreme nu se va descoperi în întregime textul original grecesc după care a fost tradusă.

In sfârşit dela foaia 74 r — 81 v manuscrisul **A** cuprinde o mică parte tehnică a picturii, şi anume despre

> Naturale (adecă măsurile chipului omenesc), Criticon (adecă despre felul a lucra al pictorilor din şcoala de pictură din insula Creta), Pentru cum să faci condeae (confer. Pap.-Ker. Παράρτημα Α', p. 239 § 2), Erminie de a arde şi pisa ipsos (cfr. Pap.-Ker. p. 239 § 4), Erminie cum să ipsoseşti icoane (cf. Pap.-Ker. p. 240 § 5), Cum să ipsoseşti tâmple, Erminie pentru proplasmă (cf. Pap.-Ker. p. 243 § 13), Pentruca să faci sarca lui Panselin, La îndulcire, La deşchiderea ochilor şi sprânceanelor, Pentru cum să sfarmă aurul, ca să faci văpseale de aur, Cum să faci usturoiul ilinocopie cel lipicios, ca să-l pui pe slove poleite (cf. Pap.-Ker. p. 248 § 32), Ca să pui aur pe hârtie (cf. Pap.-Ker. p. 249 § 33), Altă erminie cum să lucrezi lazurul, ca să pui lazur pe zid, Cum să speli icoane vechi (cf. Pap.-Ker. p. 249 § 34), Facerea marmurii, Vernichiu de spirt, foarte bun, alb,

cu reţeta căruia se încheie partea aceasta. E o versiune independentă dintr'un mic manual tehnic de pictură, analog cu fragmentul de erminie, tipărit în anexa întâia de Pap.-Ker., în care se şi găsesc unele din capitolele noastre. Partea tehnică tipărită de Pap.-Ker. în

---

[1]) Precuvântarea lui Dionisie către ucenicii întru pictură e alcătuită după acelaş calapod ca şi predoslavia noastră. În „... ὡς τὸν δείχνουσι σαφέστατα αἱ ἐν τοίχοις καὶ πίναξιν ὑπ' αὐτοῦ εἰκονισθεῖσαι εἰκόνες· καὶ τοῦτο θέλει τὸ καταλάβῃ ὁ καθεὶς καλώτατα ὁποῦ νὰ μετέχῃ ὁπωσοῦν ἀπὸ τὴν ζωγραφικήν..." Pap.-Ker. p. 3 se recunoaşte fraza „.... precum să arată la besearicile ceale vechi facerile ceale de mâna lor lucrate, precum fieştecare poate să se încredinţeze dela câţi au învăţat zografiia..." A 15 v. Şi amândouă precuvântările încheie cu arătarea cuprinsului fiecărei erminii.

anexa A' e mai completă decât versiunea noastră. Şi nu e nici o mirare. Invăţăturile din partea tehnică trebuiau să fie precis copiate, ca să fie de folos. Transcriindu-se mereu, textul se strica, termenii tehnici nu erau înţeleşi şi deaceea multe reţete de colori erau scoase din erminii. In toate erminiile româneşti partea aceasta tehnică e mai redusă şi mai schimbată.

Incheind cu descrierea manuscrisului **A** şi cu arătarea cuprinsului lui, trebuie să spunem că **A** e un manual de pictură mai mic, însă deplin, având învăţături, cum să fie pictată pe din lăuntru o biserică întreagă, cuprinzând şi un sinaxar complet pentru acest scop, precum şi o mică tehnologie a colorilor. E cu totul independent de erminia lui Dionise din Furna şi poate că redă izvoare mai vechi de ale acestei erminii, izvoare din cari numai un fragment s'a găsit până acuma în originalul grecesc, şi anume cel publicat de Pap. Ker. în anexa I'.

Manuscrisul B din anul 1815. Pecând în **A** nu s'a găsit nici o însemnare lămuritoare cu privire la manuscris, în **B** se află la pag. 335 o subscripţie care spune:

„De la Avgust în 3 şi până la Avgust în 30: 815 sau scris de mine cel mult păcătos care mai gios mă voi iscali. Dar însă cercetăndusă de oricineva toate cuvintele ce sau scris aici şi voi fi greşit vre un cuvănt sau din răndu slovii să mă erte că am fost singur: una şi alta prea în grabă. 815 Avgust 30.

De mine Răducanu logofăt Olteanu ce am slujit la răposatul stolnic Apostolache. Dar mai pă urmă la păh<a>r<nic>ul Cerchezi de care el şi cu un postelnic Stan din Pisculeşti sud [1]) Ialomiţa mau sărăcit" [2]).

---

[1]) *Sud*, ruseşte: judecătorie, judeţ.

[2]) B pp. 334 şi 335 mai cuprinde următoarele însemnări de interes familiar fie ale copistului sau ale vre unui posesor al manuscrisului: „832 Oct. 30 sau născut fiica noastră sămbătă pă la 12 ceasuri din noapte spre dumunică şi sau botezat la săptămănă noemvr. 6 duminică de dlui coconu

B e deci din 1815; cuprinde 166 foi mari în formatul unei jumătăţi de coale de scris, toate scrise afară de o singură pagină, foia 9^{v} rămasă goală. Fiind copiat în grabă întreg manuscrisul numai în 27 zile, nu e mirare că scrisoarea e repede şi necaligrafică, mai ales că după însemnarea

„copiat la 1815 Avgst 15 Răducan logofăt oltean"

pusă la sfârşitul unei părţi deosebite la pag. 56 jos, se vede că din 166 foi 138 au fost scrise în 15 zile.

Cuprinsul manuscrisului **B** e următorul: dela pag. **1—110** are acelaş cuprins ca şi **A**, fără însă să fie o copie a acestuia. Şi anume de la pag. **1—17** e acelaş sinaxar, care începe la fel cu **A** 2^{r}.

„Luna lui Septevrie

1. Simion stălpnicul, cuvios cu păr negru
2. Mamant mucenic
3. Anthim sfinţit mucenic episcupul Nicodimiei
4. Vavila sfinţitul mce arhiepiscupul Antiohii şi cu cei împreună cu dănsul trei prunci ce sau sfărşit de sabie" **B** 1.

şi sfârşeste tot la fel cu **A** 14^{v}, precum urmează:

„30. Alexandru, Ioan şi Pavel patriiarşi Fantenie cuvios şi făcătorul de minuni bătrâni.

31. Brăul născătoarei de Dumnezeu" **B** 17. Confer mai sus pp. 122—123.

Urmează apoi dela pag. **18—105** aceeaş erminie deosebită ca şi în **A** 16^{r}—73^{r}, şi anume fără de „predoslovie", începând ca şi **A** 16^{r}:

Mateiu Palada ce sau aflat aici la mănăstirea Dealului iconom şi iau pus numele Lucsiţa şi au murit a treia săptămână şi sau îngropat la mănăstirea Dealului luni Decvr 5.

Cu ajutorul lui Dumnezeu sau născut fiica noastră la sept în 6 marţi la jumătate din ceas din noapte la leat 827.

Cu ajutorul lui Dumnezeu sau născut copilul nostru la leat 829 Oct 29 pă la 7 ceasuri dimineaţa şi sau botezat în luna aceea la săptămâna duminică de dlui Costachi sin polcov Marco şi sau pus numele Costandin".

„Inceput cu Dumnezeul cel sfânt al Ermeniei meşteşugul zugrafiei care cuprinde asămănările şi închipuirile tuturor sfinţilor peste tot anul şi sfitoacele lor, şi alte oareşcare acestui meşteşug.

Sus în turla bisericii:

Mai întâi înrocutolează o roată şi zugrăveşte pe Hs pandocrator, drept cu evanghelia şi pănprejor scrie aşa, Din ceri au privit Domnul, văzutau pre toţi cei ce lăcuesc lumea. Alta Doamne caută din ceri şi vezi şi cercetează viia aceasta şi săvărşeşteo pre ia, pe care o au sădit dreapta ta.

In rotocol pre precista şi în preditici[1]) îngeri arhangheli Dumnezeu din ceri sau uitat preste fiii oamenilor ca să vază de este cel ce înţălege sau cel ce caută pre Dumnezeu.

arhangheli, puteri, stăpăniri, începători, domnii, scaune, cu şase aripi, şi cu ochi mulţi, strigându şi grăindu: sfânt, sfânt, sfânt Domnul Savaot, bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului, cela ce este şi petrece în veci.

Mai jos de jur împrejur prroci“ ş. a. m. d. **B** 18. Confer mai sus p. 125—126

şi sfârşind ca şi **A** 73^{v} cu aceeaş reprezentaţiune a sinodului al 7-lea:

„7: Sobor sau făcut în zilele împăraţilor Costandin şi Irina şi a papi Andriian, având epitrop pe Petru şi a lui Taraşi ţărigrădeanu, în cetatea nichiii, înprotiva luptătorilor de icoane, fiind părinţi 369 şi au dat canoane 22: la leat de la Hs 778“. **B** 105. Confer mai sus p. 124.

Dela pag. **106—110** urmează o erminie pentru partea tehnică a picturii, mai puţin cuprinzătoare decât erminia de acelaş fel din **A** 74^{r}—81^{v}, destul de restrânsă şi aceea. Incepe cu

[1]) Adecă „Înainte mergătorul“; slavoneşte. Textul românesc e vădit stricat în rândurile ce urmează.

„Erminie

adecă învăţătură grăitoare pentru meşteşugul zugrafii adecă a naturalului, la măsurile omului căte capete, adecă de căte măsuri să face tot trupul omului“ **B** 106

şi sfârşeşte cu învăţătura

„Cum să pui lazurul pe zid. De vei voi a pune lazur pe zid, ia tărăţi şi le spală şi le strecoară. Iar apa aceia pune o să să lipizască şi apoi tospeşte până va rămănea ea vărtoasă închegată şi puni să fiiarbă, şi dupăce va fierbe, amestecă o cu lazurul şi pune lazi dori (sic), adecă la câmpurile zidurilor“ **B** 109—110. Confer mai sus p. 129.

Făcând o colaţionare cât de sumară între **B** 1—110 şi **A**, se vede numai decât că e acelaş tip de erminie. Amândouă aceste erminii au aceeaş origine, fără însă ca una să fie o copie a celeilalte. Numai chiar din puţinele citate ce le-am indus dintr' o erminie şi cealaltă, când am indicat cuprinsul lor, se vede că de la **A** până la **B** s'au întâmplat mai multe transcrieri. **A** e şi mai unitar şi indică de pildă de la foia 15 ^{r}—73 ^{v} o singură erminie, pe care în **B** 18—105 o găsim desfăcută în două. La pag. 56 se arată pisania ce trebuie pusă la terminarea zugrăvirei, dându-se ca dată pilduitoare 1798 Iulie 18 şi copistul îşi pune subscripţia

„copiat la 1815 Avgust 15 Răducan logofăt oltean“,

ca şi când ar fi isprăvit de copiat o erminie deplină şi deosebită. Şi cum până la p. 56 se dau învăţături despre alcătuirea reprezentaţiunilor, iar de aici încolo mai mult inscripţiile şi sentinţele ce au să însoţească feluritele reprezentaţiuni, se prea poate ca logofătul Răducan să fi copiat paginile 18—105 după două erminii deosebite acuma.

Dacă paginelor 1—110 din **B** li s'a găsit o origine comună cu **A**, paginele următoare dela 110—122 sunt o adunare unică în felul ei, din diferite părţi de felurite

chestiuni în legătură cu chestiunile tratate de erminiile de pictură.

Astfel pag **110—114** cuprind

„Minunile

Prea sfintei născătoare de Dmzu între Sibilele care au fost la păgâni proorociţe carele mai nainte de începerea ei cu arătarea lui Dmzu, o au mărturisit oamenilor şi o au slăvit". **B** 110.

Şi această parte sfârşeşte cu cuvintele

„... au prorocit că va să nască precista pre Hs şi va săl ţiie în mănile sale". **B** 114.

Cele zece Sibile au intrat din Polonia în erminiile româneşti

Sunt cele 12 prorocii ale celor zece Sibile despre venirea Mântuitorului, şi anume a Sibilei persice, libice, delfice, himerice, samice, a Sibilei din Cume, a Sibilei elespontice, a Sibilei din Frigia, a Sibilei Evropia şi a Sibilei tiburtine. In erminiile de pictură greceşti între arătările şi alusiile filosofilor şi autorilor antici elini despre întruparea lui Hristos, se găseşte şi o prorocire a unei singure Sibile care nu primeşte o denumire mai de aproape. Şi în vechile noastre picturi bisericeşti de la Voroneţ, Vatra-Moldoviţei, Mănăstirea-Humorului, Sucevita şi Cetăţuia între diferiţi filosofi şi scriitori antici se găseşte şi câte o Sibilă. Astfel fiind, a fost un lucru prea uşor şi prea firesc, ca un copist găsind aiurea undeva prorociile celor zece Sibile, să le treacă şi pe aceste la sfârşitul erminiei sale. In **G** aceste prorocii au şi fost puse imediat după prorociile filosofilor antici. Aceste numeroase prorocii sibilinice au intrat în versiunile româneşti ale erminiilor de pictură bizantină din cartea numită Ключъ Разумѣнїя, adecă „Cheia Inţelesului" a lui Ioanichie Galetovski, arhimandrit de Cernigov, apărută în Leov în anul 1665. La 1678 a apărut la Bucureşti în traducere românească, fiind după aceea tipărită

şi copiată de repeţite ori [1]). Tot din Polonia au intrat prorociile sibilinice în număr mai mare şi în Podlinniki-le ruseşti [2]).

Dela pag. **114—119** urmează învăţături pentru îndreptarea a cinci greşeli ce le fac zugravii, şi anume la botezul Domnului, la pogorîrea duhului sfânt, la schimbarea la faţă, la pironirea lui Hs pe cruce şi cu privire la steaua ce-a apărut la naşterea Domnului. Această parte începe:

„Pentru vreo căteva greşeli ce fac unii zugravi care trebue să se îndrepteze căci nu urmează după sfânta scriptură.

a. Mai întâiu la botezul Domnului: zugrăvesc pre sfântul Ioan cu un blid cu carele varsă apă în creştetul Dmlui... **B** 114.

şi sfârşeşte:

„şi au ucis toţi prunci de la 2 ani şi mai mici“ **B** 119.

Această parte e provenită probabil din experienţa zugravilor români cari şi-au făcut observaţiile lor ce au trecut apoi în corpul erminiilor. Aceste îndreptări se şi află numai în manuscrisele mai târzii, cari au înfăţişarea unor colecţii de erminii.

Paginele **119—122** par să fie o mică erminie independentă care începe:

„Din viaţa sfântului Nicolae.

Naşterea sfântului Nicolae; ducându-să la dascăl; se hirotonisăşte în diiacon...“ **B** 119.

Cuprinde rezumate de tot scurte din viaţa sfântului Nicolae, Dimitrie, martiriul sf. Paraschiva, toate caznele ce le-au suferit sf. Gheorghie, sfârşitul celor 12 apostoli şi o învăţătură pentru poleit; şi sfârşeşte cu cuvintele:

„după aceia shediareşteo cu ipsos şi lut într'acest chip şi pui şi puţin naft şi lucrează“. **B** 122.

[1]) Vezi Acad. Rom., Bulletin de la sect. hist. XI (1924), comunicarea de la congresul bizantinologilor despre: Darstellungen altheidnischer Denker und Schriftsteller in der byz. Ikonographie. Şi T. Pamfile în „Ion Creangă“, IX 1916, p. 134—135 şi 160—165.

[2]) Vezi Buslaev, Сочиненія, vol. II, pag. 379—380 şi 399.

In sfârşit paginele **122—335** au aceeaş iconografie ca şi manualul lui Dionisie, Pap.-Ker. p. **45—229**, începând cu cuvintele :

„Biblia

Şi cum să zugrăvescu minunile ce să cuprinde în biblie şi mai 1. pentru cele noao rândueli.

Orânduileli sfinţilor îngeri sânt 9 precum spune sfântul Dionisie areopaghitul“ ş. a. m. d. **B** 122.

şi sfârşind cu cuvintele :

„Cele noao cete îngereşti, adunarea celor fără de trupuri“ **B** 335.

Cuprinsul acestei iconografii este în general acelaş ca şi în iconografia lui Dionisie [1]). Sunt şi deosebiri însemnate ; asupra lor vom reveni mai la vale în legătură cu alte manuscrise cari cuprind acelaş fel de erminii.

B se încheie la urmă pe pp. **336—338** cu o

„Scară pentru căte se află într'această erminie cum arată în gios“.

Această scară însă nu e completă, căci începe a arăta cuprinsul abia dela pag. 18 :

„Supt turla bisericii păn la evanghelişti ce să zugrăveşti“.

şi se opreşte cu

„Isus a lui Nav trece pre Evrei Iordanul“

de la pag. 139.

Incheind cu arătarea conţinutului lui **B**, trebuie să spunem că acest manuscris e un codice care cuprinde o adunare, o colecţie de erminii de pictură.

[1]) Vezi mai sus pp. 112—113.

Manuscrisul C din anul 1833—1835.

Tot o colecție de erminii cuprinde și manuscrisul **C.** Și e foarte interesant că această fire a manuscrisului de codice-colecție de erminii de astădată ne-o indică chiar subscripția acestui manuscris, căci la pag. 613—614 copistul pune următoarea prețioasă însemnare:

„Această sfântă și dumnezeească carte, nevoindumă cu zi cu noapte **o am adunat din alte trei irminii și am făct-o un trup,** îndreptând și multele din greșeli ce am găsit; făcându și scară spre găsirea istoriilor cu lesnire. Pentru care eu nevoitorul Manolache Halepliu zograf rog cu smerenie pre a ei cititori, atât din zografi, cât alte obraze cu pnevmă ca de va găsi și după mine niscariva greșăli să mă ierte. Și cine o va avea să mă pomenească, rugând pre dumnezeu pentru păcatile mele, și sau săvârșit de scris la leat 1835 aprilie în 10. Popa Ioan Halepliu: zograf".

Că în acest manuscris s'au pus alăturea mai multe erminii sau părți din ele, se va cunoaște și dintr'o arătare pe scurt a cuprinsului acestui codice, care e în format cvart de caet și e destul de voluminos, numărând 706 pagini de text, drept că și cu o săritură dela pag. 629 la 700. Titlurile și inițialele sunt scrise cu roșu și pe câteva pagini are schițe făcute în cerneală sau cu roșu de capuri de proroci. Aceste modele nu sânt însă făcute cu aceeaș fineță și iscusință ca cele din manuscrisul **A.** **B** are la început 4 foi nescrise; urmează apoi 19 foi cu o

„Scară grăitoare de cele ce să coprind întru aciastă epistimie a zografii, precum arată".

după care vin iarăși 4 foi nescrise. Această scară dă cuprinsul de la pag. 1—606, ca apoi să mai înceapă încă odată cu arătarea cuprinsului de la p. 214—628, arătându-l când mai cu de-a măruntul, când în mod mai sumar ca mai înainte, în partea cea mai mare repetându-se însă, dacă și nu întotdeauna. Scara începe:

„1 arată începutul aceştii epistimii“

şi sfârşeşte

„628 arată cum să ipsoseşti şi să polieşti ce miau trecut prin mână lucrând“.

Cuvintele : „ce miau trecut prin mână lucrând“ sunt interesante, căci arată că zugravii cari copiau aceste erminii şi se folosiau de ele, mai adăogau şi alte însemnări din experienţa lor. Astfel în **C** găsim la urmă adăogate reţete pentru alcătuirea colorilor, purtând date ulterioare: de pildă la pag. 628 una cu data „1839 oct 30“; la pag. 706 alta cu data „1841 Sept 16“.

Aceste însemnări şi adaose nouă din experienţa zugravilor copişti şi posesori de erminii treceau cu timpul în textul erminiilor, care se modifica şi sporia mereu.

Şi acu să trecem la arătarea cuprinsului lui **C** care este următorul:

In **C 1—158** urmează aceeaş erminie ca şi în **A** 15^{r}—73^{v} şi **B 18—105.** Incepe:

„Inceputul cu Dumnezeu cel sfânt al epistimii zografii ce cuprinde asemănările şi închipuirile tuturor sfinţilor a tot anul şi sfitoacele lor şi alte învăţături oarecare a aceştii epistimii.

Sus în cerul turlei:

Mai întâiu fă rotocolul ca o roată, şi zugrăveşte pre Hs pantocrator cu evangheliia la piept, şi scrie împrejur aşa:

Intr alt chip

Doamne caută din ceriu“ ş. a. m. d. **C** 1—2; confer mai sus pp. 125—126 şi 132.

Şi sfârşeşte cu reprezentaţiunea celor şapte soboare scriind despre al 7-lea astfel:

„7: sobor sau făcut în zilele împăraţilor Constandin şi Irina şi a papii Andreian având epitropi pre Petru şi alt Petru, şi a lui Tarasie ţarigrădeanul, în cetatea Nichiia împrotiva luptătorilor de icoane, fiind sfinţi părinţi 367; şi au dat canoane 22: la leatul de la 778“. **C** 158; conf. mai sus pp. 124 şi 132.

C 158—185 cuprinde acelaş sinaxar ca şi **A 2ʳ—14ᵛ** şi **B 1—17,** care începe :

„Sinaxarul lunelor a tot anul
Luna lui Septemvrie
1. Simeon stâlpnicul, cuvios, îmbrăcat în haine de păr negri.
2. Mamant mucenicul cărunt cu barba rătundă.
3. Anthim sfinţit mucenic, episcopul Nicomidiei.
4. Vavila sfinţitul mucenic, arhiepiscopul Antiohiei şi cu cei împreună cu dănsul trei prunci, cărunt cu barbă rătundă, ce sau săvărşit de sabie". **C** 158 ; confer mai sus pp. 122—123, 131.

Şi sfârşeşte :

„30. Alexandru, Ioan, Pavel, patriarşii, şi Fantin cuvios şi de minuni făcătorul bătrân.

31. Brăul născătoarei de Dumnezeu". **C** 185 ; confer mai sus pp. 122—123, 131.

Imediat după aceea urmează următoarea însemnare a copistului, scrisă în roşu :

„Sfârşit sinacsarului, şi lui Dumnezeu slavă. Prescrisusau această epistimie a zugrăviei, după a învăţătorului mieu, David monahu, la leat 1822 ; în Braşov, Dechemv : 5 : Iar la leat : 1833 : Dechemvrie, 10 : iarăşi am prescriso după cum să vede. De mine Ioan Halepliu, zograful, şi cine o avea să mă pomenească" **C** 185.

Am avea deci aici, după cum arată şi această însemnare, sfârşitul uneia din cele trei erminii pe cari zugravul de biserici Ioan Halepliu, adecă originar din oraşul Alepo din Asia mică, le-a făcut un singur trup, chiar după a sa proprie mărturisire.

Cea de-a doua erminie pare să fie cuprinsă pe pag. **C 186—249,** fără să fi ajuns să fie copiată până la capăt. Pag. 249 e şi neisprăvită, iar p. 250 a rămas nescrisă. Se asemenează cu **B** 106—122, dar e mai cuprinzătoare. Incepe cu :

„Erminie, adecă învăţătură grăitoare pentru meşteşugul zografii, adecă a naturalului, la măsurile omului, câte capete, adecă de câte măsuri să face tot trupul omului“ ş. a. m. d. C 186; confer mai sus p. 133.

Avem deci o erminie tehnică a picturii, cuprinzând învăţături despre :

Naturale, „Altă erminie la criticon, Pentru cum să faci condeie, Invăţătură de a face cleiul, Erminie de a arde şi pisa ipsos, Erminie cum să ipsoseşti icoane, Cum să ipsoseşti tâmple, Pentru ambolul cel roşu, Alt ambol de icoane şi de tâmple, Invăţătură pentru proplasm, Pentru sarca lui Panselin, La îndulcire, La deschiderea ochilor şi a sprâncenilor. Cum să faci icoană pe pănză, Pentru cum să sfărami aurul ca să faci văpsele de aur, cum să faci slove de aur, Cum să faci chefalicale de aur, Cum să faci usturoiul ilinocopie cel lipicios ca să-l pui pe slove poleite, învăţătură de a face murdention, Cum să faci văpseala să sclipească ca aurul, Cum să pui aur pe hârtie, Cum să faci placudă, Cum să faci vardaramon, Cum să faci lazur din colişturi, Cum să lucrezi lazurul, Cum să pui lazurul la zid, Cum să speli icoane vechi, Invăţătură cum să faci vernichiul uleiului, Alt vernichiu al rachiului al unui bun dascal, Alt vernichiu de umbră cu rachiu, Alt vernichiu galben, Alt vernichiu, Alt vernichiu, Alt vernichiu al neftului“.

Ultima învăţătură sfârşeşte cu cuvintele :

„. . . nu pune icoana drept, ci culcată, pentru ca să nu să scurgă“ C 213; confer mai sus p. 133.

Această erminie tehnică a picturii cuprinde paginile **186—213** şi are un cuprins mai bogat decât părţile corespunzătoare din A 74^{r}—81_{v} (confer mai sus pag. 129) şi B 106—110. Se asemenează cu ermeniile publicate în Παράρτημα Α' şi Β' de Pap.-Ker., nu este însă pe departe aşa de cuprinzâtoare ca aceea.

Dela pag. **214—244** urmează învăţături cum să se picteze :

„Rădicarea sau înfingerea de iznoavă a sfintelor icoane"

şi

„Cum să zugrăvesc minunile sfinţilor celor mai aleşi",

oprindu-se însă numai asupra minunilor arhanghelului Mihail şi ale sfântului Ioan Botezătorul. C 214—224 e egal cu Pap.-Ker. p. 173 § 41—178.

Urmează apoi două foi paginate 225—228 cari au rămas nescrise.

Iar pe pag. **229—235** se găsesc :

„Minunile prea sfintei născătoare de Dumnezeu, între Sibilele, care au fost la păgâni, proorociţe carele mai înainte den începerea ei, cu arătarea lui dumnezeu aflânduo au scriso în cărţile sale şi mărturisindo oamenilor o au slăvitu". C 229.

Sunt aceleaşi profeţii sibilinice pe cari le-am întâlnit şi în B 110—114[1]).

Dela pag. **235—247** se găseşte îndreptarea greşelilor pe care am găsit-o în B 114—119 şi aceleaşi scurte însemnări din vieţile unor sfinţi ca şi în B 119—121[2]).

Paginele **247—249** cuprind învăţături despre

„Vedeniia proorocului Daniil"

şi

„Cum să să scrie pe sfântul anthimis",

pag. **249** rămâind neisprăvită şi **250** nescrisă.

Chiar şi această scurtă arătare a cuprinsului din C 186—249 pare să arete că aici se cuprinde o erminie de sine stătătoare, deşi neterminată şi incompletă şi aceasta ar fi cea de-a doua erminie pe care Ioan Halepliu a făcut-o un singur trup cu celelalte două.

Cea de a treia este cea mai lungă şi mai completă. Cuprinde **C 251—613** şi e o erminie foarte asemănătoare cu erminia lui Dionisie, Pap.-Ker. p. **1—214.** C 251 începe cu aceeaş rugăciune către Maica Domnului ca şi Dionisie. Iată începutul :

---

[1]) Vezi mai sus p. 134.

[2]) Vezi mai sus p. 135.

C 251—253.

„Erminie spre învăţătura meşteşugului zografiei, la care să pune acest cuvânt înainte, către născătoarea de Dumnezeu, căriia să şi închină cartea.

O picată de soare şi cu dar împodobită, născătoare de dumnezeu Maria; vrând izvorîtoriul ritor şi prea înţeleptul dohtor Luca, şi prea iscusitul meşter învăţătoriul şi dascălul şi propovăduitoriul, cel cu prea mare glas al evangheliei ştiivieţuitorul cel dumnezeesc, şi scriitoriu, a arăta către toţi de faţă, au adus aceiaşi care către înălţimea ta cea de dumnezeu dăruită dragoste; ş. a. m. d.

Pap.-Ker. p. 1.

„Τῇ θεοτόκῳ καὶ ἀειπαρθένῳ Μαρίᾳ.

Ὦ ἡλιοστάλακτε καὶ χαριτοστολισμένη θεοτόκε Μαρία, βουλόμενος ὁ βρυορρήτωρ καὶ ἰατροφιλοσοφώτατος Λουκᾶς καὶ πάσης μαθήσεως καὶ ἐπιστήμης ἐμπειρότατος ὑφηγητὴς καὶ διδάσκαλος καὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ πολιτεύματος ἱερώτατος καὶ μεγαλοφωνότατος κήρυξ καὶ συγγραφεὺς τὸ ὅπερ πρὸς τὴν σὴν θεοχαρίτωτον ὑψηλότητα ἁγιώτατον ἔφερε φίλτρον παρὰ πᾶσι κατάδηλον ἐπιδεῖξαι“ κ. τ. λ.

După această rugăciune însă care evident este aceeaş ca şi în erminia lui Dionisie, urmează în C 253—255 un cuvânt înainte care nu mai este acelaş ca în Dionisie, Pap.-Ker. p. 3—4, ci unul având evident aceeaş origine ca şi predoslovia din A 15^{r} şi ^{v}. Iată-l:

Cuvânt înainte către cititori

„Tuturor iubitorilor de învăţătură şi iubitorilor de osteneală a meşteşugului zografiei dela Dumnezeu să se bucure.

Cunoaşteţi dar o iubitorilor de învăţătură ucenici, că pentru folosul patriei, cu ajutorul lui Dumnezeu, am pus multă osteneală, spre tâlcuirea aceştii cărţi, din multe erminii şi povăţuiri, prea de folos, a celor mai învăţaţi istoriografi, a celor de curând, şi de demult, precum le-am aflat în erminii veichi, a lui Panselin şi Theofan, carii foarte sau ostenit, şi au înţilis cu desăvârşire zugraviia, şi de către toţi până acum, încă au cinste pomenirea lor,

precum să arată la bisericile cele veichi, lucrurile de însuşi mâinile lor, precum fieştecare poate a să încredinţa, din câţi sau nevoit la zugrăviie, şi oricare din zugravi va dobândi această carte, află mult folos.

Deci să să nevoiască fieştecarele din cât va putea, ca să urmeze celor veichi precum vă voiu povăţui, câte una, una, mai întâiu aşăzarea bisericii, şi a slonului bisericii, brânele, şi trăsurile sfinţilor, graiurile proorocilor, şi ale apostolilor, şi oareşcare ziceri ale prea înţelepţilor elini; numele împăraţilor, şi ale patriarşilor prin stihuri, a doa venire, şi cele şapte sfinte soboară, şi sinaxarul a tot anul

Iar întru a doa parte, am arătat măsurile omului, natural, şi criticeşti, şi vernichiuri, şi alte oarecare de trebuinţă. Iar cei ce vă veţi întâmpla, şi o veţi avea această sfântă şi de folos carte, să mă pomeniţi şi pre mine, cel ce mam ostenit, de am sariso şi eu, după ostenitoriul şi tălmăcitoriul cele ce-am vorbit mai sus pentru dânsul; şi fiţi sănătoşi". C 253—255; confer mai sus pp. 123—124.

Aceeaş erminie e tradusă în românește de două ori

Această precuvântare din C asemănată cu predoslovia din A, se vede că nu e copiată una după alta, ci amândouă sunt traduceri independente după acelaş original. Aceasta se vede în chip neîndoios, dacă punem alături oricare două fraze din aceste traduceri, de pildă:

A

Panselin şi Theofan, carii mult sau ostenit până au întrat în capul lor meşterşugul zugrafiei şi au laudă şi pomenire de cătră toţi cei ce au fost până acum, precum să arată la besearicile ceale vechi facerile ceale de mâna lor lucrate, precum fieştecare poate să se încredinţeaze de la câţi au învăţat zugrafiia ...

C

Panselin şi Theofan, carii foarte sau ostenit, şi au înţilis cu desăvârşire zugrăviia, şi de cătră toţi până acum, încă au cinste pomenirea lor, precum să arată la bisericile cele veichi, lucrurile de însuşi mâinile lor, precum fieştecare poate a să încredinţa din câţi sau nevoit la zugrăviie.

Nu se poate închipui cum o traducere şi-ar fi putut schimba astfel stilizarea numai prin transcrieri după cealaltă. Dar colaţionarea acestor două precuvântări ne arată nu numai că avem a face cu două traduceri independente după acelaş text, ci şi că precuvântarea, aşa precum ne transmite **C**, e mai nouă şi ulterioară celei din **A**. Cea din **A** e aşa, precum a lăsat-o traducătorul, în **C** copistul se aminteşte acum pe sine: „am scriso şi eu, după ostenitoriul şi tâlmăcitoriul cele ce am vorbit mai sus pentru dânsul".

Apoi am văzut la arătarea cuprinsului lui **A** că acolo predoslovia stă în fruntea părţii iconografice a a unei erminii al cărei original e păstrat în parte şi editat de Pap.-Ker. în anexa a treia, despre care Pap.-Ker. crede că a fost utilizată de Dionisie în manualul său [1]). In **C** însă aceeaş precuvântare întroduce un manual alcătuit la fel cu cel al lui Dionisie. Căci îndată după sfârşitul „cuvântului înainte", **C** 255 continuă:

„Mai nainte nevoinţa şi învăţătură către cel ce va vrea să înveţe meşteşugul zografiei";

întocmai deci ca şi Dionisie, Pap.-Ker. p. 5:

„Προγυμνάσια καὶ παιδαγωγία πρὸς τὸν βουλόμενον μαθεῖν τὴν τέχνην τῆς ζωγραφικῆς",

urmând după aceea ca şi în manualul lui Dionisie, partea tehnică a picturii a cărei ultimă instrucţiune:

„Ştiinţă prea adevărată pentru cum să pisezi aurul să scrii cu el"

sfârşeşte cu cuvintele:

„Insă la această pisătură de a doa oară, pune şi puţintică apă cu sare foarte puţină, şi după ce le vei pisa din destul, pune întrun păhar curat, şil spală de multe ori pânăl vei lămuri de toată lera [2]) ce va fi având, şi aşa puindul în scoică, fă orice vei vrea cu dânsul" **C** 294. Vezi Pap.-Ker. p. 44:

[1]) Vezi mai sus pp. 125—127.

[2]) murdăria.

„Εἴδησις ἀκριβὴς περὶ χρυσογραφίας.

... Πλὴν ἐν τῷ τοιούτῳ δευτέρῳ τρίμματι ἔμβαλε καὶ ὀλίγον ὕδωρ μετὰ ἅλατος καθαροῦ βραχυτάτου, καὶ οὕτω μετὰ τὸ τρῖψαι αὐτὸν ἱκανῶς, ὡς εἴρηται, σύναξον αὖθις ἐπιμελῶς καὶ βαλὼν ἐν καυκίῳ καθαρῷ πλῦνον πολλάκις αὐτόν, ἕως ἂν καθαρίσῃς τὸν ῥύπον ὅλον· καὶ οὕτω βαλὼν ἐν χηβαδίῳ ποίει ὃ βούλει μετ' αὐτοῦ".

Erminia a treia din C are aceaş origine ca şi erminia lui Dionisie

Această tehnologie a picturii este vădit acelaş tip de erminie ca şi în Dionisie Pap.-Ker. p. 5—44. Versiunea românească însă nu este atât de completă. Lipsesc din ea mai multe învăţături ca de pildă Pap.-Ker. § 3, 4, 5, 6, p. 11—14, 15—16, § 8 ş. a. din erminia lui Dionisie.

Aceste lipsuri, ca şi împrejurarea îndeosebi că şi „Cuvântul înainte către cititori" din C nu aminteşte nimică de Dionisie, ci numai de Panselin şi Theofan şi de alte erminii vechi, mă fac să cred că versiunea românească nu este tradusă dupá textul lui Dionisie, ci că şi versiunea românească e tradusă şi manualul lui Dionisie e alcătuit după acelaş izvor. Şi această credinţă a mea e întărită şi prin faptul că şi „Cuvântul înainte către cititori" din C şi precuvântarea lui Dionisie trădează acelaş izvor. Apropierea între frazele versiunei româneşti:

„Cuvânt înainte către cititori.

Tuturor iubitorilor de învăţătură şi iubitorilor de osteneală a meşteşugului zografiei de la Dumnezeu să se bucure" şi „... precum să arată la bisericile cele veichi, lucrurile de însuşi mâinile lor, precum fieştecare poate a să încredinţa, din câţi sau nevoit la zugraviie..."

şi între frazele respective din precuvântarea lui Dionisie:

„Πᾶσι τοῖς τῶν ζωγράφων παισὶ καὶ τοῖς λοιποῖς φιλομαθέσι τοῖς τῷ παρόντι ἐντευξαμένοις ἐν κυρίῳ χαίρειν" şi „ὡς τὸν δείχνουσι σαφέστατα αἱ ἐν τοίχοις καὶ πίναξιν ὑπ' αὐτοῦ εἰκονισθεῖσαι εἰκόνες· καὶ τοῦτο θέλει τὸ καταλάβῃ ὁ καθεὶς καλώτατα, ὁποῦ νὰ μετέχῃ ὁπωσοῦν ἀπὸ τὴν ζωγραφικήν...". Pap.-Ker. 3.

zic, apropierea dintre aceste fraze nu se poate explica decât prin existența aceluiaș original comun, pe care unul l-a tradus, cellalt l-a prelucrat. Amândouă precuvântările sfârșesc după acelaș calapod, arătând cuprinsul operei, la care servesc drept prefață [1]), numai că prelucrătorul originalului versiunei românești n'a băgat de seamă că arătarea cuprinsului nu se mai potrivește la prelucrarea sa, deoarece nu mai putea spune: „întru a doa parte am arătat măsurile omului, natural și criticești, și vernichiuri, și alte oarecare de trebuință“ [2]), când toate acestea în prelucrare au fost puse la început, devenind partea întâia a erminiei sale.

După partea tehnică din C 255—294, urmează partea iconografică:

„Bibliia și cum să zugrăvesc minunile ce să coprind în biblie, și mai întâiu, pentru cele noă orândueli“ ș. a. m. d. C 295.

deci ca și în erminia lui Dionisie:

„Πῶς ἱστορίζονται τὰ θαύματα τῆς παλαιᾶς Γραφῆς. Περὶ τῶν ἐννέα ταγμάτων“ ș. a. m. d. Pap.-Ker. p. 45.

Și apoi:

„Evangheliia cu praznicile înpărățești și minunele lui Hs după cum să coprind în sfânta evanghelie“ C 357; ca și în Pap.-Ker. p. 85:

„Πῶς ἱστορίζονται αἱ δεσποτικαὶ ἑορταὶ καὶ τὰ λοιπὰ ἔργα καὶ θαύματα τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον“.

Această erminie ajunge în sfârșit, mai cu adaosuri, mai cu omisiuni față de erminia lui Dionisie, până la:

„Cum să zugrăvești această lume deșartă. Istoria ....“,

terminând cu cuvintele:

„... Iar de asupra roții scrie acest tituluș: Deșartă este viața omului cea amăgitoare“. C 613.

[1]) Confer mai sus p. 129, nota 1.
[2]) Vezi sus p. 143.

Erminia lui Dionisie, Pap.-Ker. p. 213:

„Πῶς ἱστορίζεται ὁ μάταιος βίος τοῦ κόσμου τούτου· . . . . . ἄνωθεν δὲ τοῦ τροχοῦ γράψον ταύτην τὴν ἐπιγραφήν· ὁ μάταιος βίος τοῦ πλάνου κόσμου". Pap.-Ker. p. 215

Sfârşitul din erminia lui Dionisie, Pap.-Ker p. 214—236 lipseşte deci din cea de-a treia erminie din **C**; se vede că acest sfârşit Ioan Halepliu nu l-a mai avut în manuscrisul ce-l copia, deoarece îndată după aceea urmează subscripţia importantă ce-am reprodus-o, şi apoi felurite însemnări şi reţete pentru alcăluirea colorilor adăogate ulterior. Cea din urmă însemnare e:

„Pentru dresul sticlelor şi farfuriilor"

care sfârşeşte:

„Zeamă de usturoi singură să o faci singură să şi o lipeşti, că va fi bun".

La urmă 9 foi au rămas nescrise.

Manuscrisul **C** este deci ca şi **B** o colecţie, o adunare din mai multe erminii de pictură, şi anume din trei, precum şi arată subscripţia copistului în mod precis.

Manuscrisul D din anul 1835

Manuscrisele de până acuma cuprindeau erminii de pictură complete sau chiar colecţii de erminii mai mult sau mai puţin cuprinzătoare, mai mult sau mai puţin complete. Ms **D** conţine însă versiunea românească a unei erminii numai în mod fragmentar. Msul e în format de caet şi are 74 foi, dintre cari 4—68 sunt scrise, şi anume până la 62 mai cu îngrijire, având titlurile şi iniţialele în chinovar, iar dela foaia 63 înainte scrisoarea e numai cu cerneală şi mai neîngrijită. Pe foaia 1^r are această însemnare:

„Această sfântă şi dumnezeiască carte a lui Iordachi sin Mihai zugrav şi cine o va fura aceluia i va ieşi sufletul furiş den oase fără nici un păcat. 1835. August 15".

Şi după scrisoarea din el, msul nu va fi fiind mai vechiu. Pe foaia 2^v se găseşte un desemn reprezentând capul, Maicii Domnului.

Textul erminiei începe pe foaia 4 cu:

„*Pentru meşteşugul zugraviei*
Zidirea lui Adam
Adam tânăr fără de barbă, gol stând“ ş. a. m. d. **D** 4.

ca şi în erminia lui Dionisie:

„Ἡ πλάσις τοῦ Ἀδάμ. Ὁ Ἀδὰμ νέος ἀγένειος γυμνὸς ἱστάμενος...“ Pap.-Ker. p. 46, § 3.

Şi continuă ca şi Dionisie, ici colo cu obicinuitele omisiuni sau adaosuri, până la învăţătura cum să se zugrăvească

„Schimbarea la faţă“, Ἡ μεταμόρφωσις“,

care se încheie cu cuvintele:

„....Apostolii pogorăndusă cu frică şi uităndusă înapoi şi Hs pre urma lor blagoslovindui“ **D** 54r.

Ca şi Dionisie deci:

„.... οἱ ἀπόστολοι καταβαίνοντες μετὰ φόβου καὶ βλέποντες εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς ὄπισθεν αὐτῶν εὐλογῶν αὐτοὺς“. Pap.-Ker. p. 97, § 41.

După această învăţătură, cum să se picteze „Schimbarea la faţă“, **D** nu mai continuă ca manualul lui Dionisie, ci face o mare săritură, arătând cum să se prezinte:

„Sfinţii cei 12 apostoli cu chipurile lor.
Petru cu barba rotundă ţiind epistolii zice“, ş. a. m. d. **D** 54r.

Intocmai ca şi Dionisie mult mai la vale, anume la pag. 150 din ed. lui Pap.-Ker.

„Οἱ δώδεκα ἀπόστολοι καὶ τὰ σχήματα αὐτῶν. Ὁ Πέτρος γέρων στρογγυλογένης βαστῶν ἐπιστολὴν λέγουσαν κ. τ. λ.“. Pap.-Ker. p. 150 § 13.

Şi de aici încolo continuă iarăşi ca şi erminia lui Dionisie, arătând cum să se reprezinte cei 70 apostoli, sfinţii episcopi, diaconi, martiri şi pustnici până la

„David de la Thesalonic bătrăn cu părul lung cu barba până la picioare.
Ioan Colobul bătrăn cu păr lung cu barbă lungă despărţită în 5 părţi“. **D** 68r.

Ca şi în Dionisie deci:

„Ὁ ἅγιος Λαβίδ ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ γέρων μακρυμάλλης, ἔχων τὰ γένεια μακρὰ ἕως τοὺς πόδας.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Κολοβὸς γέρων μακρυγένης, εἰς πέντε χωρίζων τὸ γένειον". Pap.-Ker. p. 165 jos.

Ms **D** conţine deci două fragmente mai mari din erminia lui Dionisie, şi anume **D** 4—45^{r} = Pap.-Ker. p. 46 § 3—97 § 49 şi **D** 54^{r}—68^{r} = Pap.-Ker. p. 150 § 13—165 jos.

Desenuri de ale pictorului G. M. Tătărăscu

Msul **D** oferă interes nu numai în legătură cu chestiunea versiunilor româneşti ale erminiilor de pictură bizantină, ci şi pentru istoria picturei româneşti. Pe foile următoare adecă 68^{v}—74, rămase goale, se găsesc schiţe în tuş, ca Daniil în groapa cu leii[1]), probabil reprezentaţiunea unui sinod, jertfa lui Noe, Hristos ca bunul păstor ş. a. Aceste schiţe nu sunt lipsite de valoare artistică, sunt fine şi bine caracterizate numai din câteva trăsături. Şi cum pe ultima pag. jos se găsesc scrise cu creionul, în litere latine, următoarele însemnări:

„de G. M. Tattaresco la A. 1859, 12 Sept. s'a zugrăvit la A. 1859
de G. M. Tattarescu la An 1859 Sept.",

putem cu drept cuvânt aceste desenuri să le atribuim lui George Tătărăscu care a fost unul din cei dintâi pictori de valoare ai noştri şi un precursor al marelui Nicolae Grigorescu[2]).

Manuscrisul E

Ca şi **D**, şi **E** e un manuscris neisprăvit şi cuprinde un fragment mare din erminia lui Dionisie. **D** e în format 8^{0} mic şi are la început 3 foi nescrise. Incepe cu următoarele cuvinte:

[1]) Vezi această reprezentaţiune reprodusă în Acad. Rom., Bullet. dela Sect. hist. XI (1924): Darstellungen antiker Denker etc.

[2]) Vezi Alex. Marcu, Un pittore romeno all' Academia di S. Luca: Giorgio Tatarescu, în „L'Europa Orientale", III (1923) Roma, pag. 704—714.

„Erminii sau gramatică

Erminii sau arătare pentru măsurile celui naturale sau firesc. Cunoaşte dar o ucenice“ ş. a. m. d. E 4r.

Acelaş început se mai găseşte şi pe foaia antepenultimă, unde e scrisă o pagină întreagă. Acest început arată că e vorba de partea tehnică a unui manual de pictură şi această parte tehnică se încheie la f. 16r cu învăţătura, cum să pregăteşti aurul, ca să poţi scrie cu el, sfârşind cu cuvintele: „.... şi fă orice voeşti cu el“. E 16r. Cu aceeaş învăţătură şi cu aceleaşi cuvinte se sfârşeşte această parte de erminie şi în C 294; vezi mai sus p. 144. Inceputul e însă asemănător cu cel din B 106; vezi mai sus p. 133.

E 4r—16r are deci o parte tehnică a erminiilor de pictură deosebită de cele întâlnite până acuma şi care nu se asemenează nici cu partea respectivă din manualul lui Dionisie.

Dela f. 16r—153r, E cuprinde însă partea iconografică din erminia lui Dionisie, şi anume Pap.-Ker. p. 45 § 1—p. 210. Incepe cu:

„Ceatele sfinţilor îngeri sânt nouă dupre cum zice sftul Dionisie Aeropaghitul....“. E 16r.

„Τὰ τάγματα τῶν ἁγίων ἀγγέλων εἰσὶν ἐννέα, κατὰ τὸν ἅγιον Διονύσιον τὸν Ἀρειοπαγίτην...“. Pap.-Ker. p. 45.

Şi sfârşeşte în mijlocul învăţăturii cum se zugrăveşte viaţa adevăratului monah, cu cuvintele:

„avându-şi ochii legaţi cu o măhramă şi ţiind un arc îl săgetează pe călugăr şi la arcul lui să fie o hârtie înfăşurată care zice fă curvie şi de asupra scrie pe aceste scrieri amorul curvii, iar de asupra peşterii fă şerpi mulţi şi scrie gândurile, iar aproape lângă iad fă un demon care o trage crucea cu o funie şi zice Nu poţi a o şti care şi la patul cel dea dreapta al aşternutului fă o suliţă cu cruce şi“ E 153r

„ἔχοντα τοὺς ὀφθαλμούς του δεμένους μὲ μανδήλι, καὶ βαστῶν τόξον τοξεύει τὸν μοναχόν· καὶ εἰς τὸ τόξον του χαρτὶ τυλιγμένον, λέγον· „ποίησον πορνείαν". Γράψον δὲ καὶ ἐπάνωθεν αὐτοῦ ταύτην τὴν ἐπιγραφήν· „Ὁ ἔρως τῆς πορνείας". Ἐπάνω δὲ τοῦ σπηλαίου ποίησον ὄφεις πολοὺς καὶ γράψον· „Οἱ λογισμοί". Πλησίον δὲ τοῦ Ἅδου ποίησον ἕνα δαίμονα τραβίζοντα μὲ σχοινὶ τὸν σταυρὸν καὶ λέγοντα· „Οὐ δύναται βαστάζειν ἡ σὰρξ ἀσθενὴς οὖσα". Καὶ εἰς τὴν δεξιὰν ἄκρην τοῦ ὑποποδίου ποίησον κοντάρι μὲ σταυρὸν καὶ...". Pap.-Ker. pag. 210.

In **E** urmează apoi mai multe foi nescrise. Manuscrisul a rămas deci neisprăvit şi afară de la început, toate titlurile şi iniţialele au rămas nescrise, locul lor rămâind liber, spre a fi scris ulterior cu roşu, ceeace copistul nu a mai apucat să facă niciodată. De asemenea nu a apucat să ne dea vreo însemnare ceva asupra provenienței msului. Judecând după scrisoare însă **E** nu poate fi aşezat decât prin jumătatea întâia a veacului al 19-lea.

Manuscrisul G din anul 1841 editat de Ghenadie

Acest manuscris e şi el, ca şi **B** şi **C** o adunare de felurite erminii de pictură, o colecție destul de voluminoasă, căci cuprinde 330 pagini de tipar în 8⁰ mare, cu o greşală de paginaţie însă, făcând o săritură de la p. 64 la p. 85. După spusele editorului, episcopul Râmnicului Ghenadie, manuscrisul avea 330 pagini scrise în format 4⁰. Pe pag. 1 se găsia reprezentaţiunea lui Dumnezeu tatăl, pe p. 54: Răstignirea Domnului şi pe p. 139 icoana Maicii Domnului cu Isus în braţe. După însemnările găsite chiar în manuscris, manuscrisul s'a isprăvit de copiat în mănăstirea Hurezi la 27 Decemvrie 1841 de către Gheorghie zograf (vezi **G** 269) care mai târziu s'a călugărit cu numele Gherontie şi a zugrăvit însuşi mai multe biserici [1]).

G fiind tipărit şi deci mai la îndămână, colaționarea dintre **G** şi manualul lui Dionisie o vom face-o mai pe larg. Şi o vom face aceasta şi din altă pricină.

[1]) Vezi introducerea lui Ghenadie din prima ediţie, pag. 40—43.

Până acuma am tot indicat că în cutare manuscris de la foaia cutare până la foaia cutare, e aceeaş erminie sau o parte din aceeaş erminie ca şi în erminia lui Dionisie, Pap.-Ker., de la pagina cutare până la pagina cutare, sau ca şi în alt manuscris de la locul cutare până la locul cutare. Această indicaţie sumară te putea face să crezi, că e întocmai acelaş text cu acelaş cuprins în amândouă locurile. De fapt însă chestiunea se prezintă aşa, că dacă şi în amândouă manuscrisele se găseşte aceeaş erminie sau aceeaş parte dintr'o erminie, textul dintr'un loc şi celalalt oferă de obiceiu o mulţime de deosebiri prin felurite adaosuri şi omisiuni, prin amplificări şi simplificări ale aceleaş învăţături sau descrieri. Şi cam acelaş raport, precum e în privinţa aceasta între **G** şi Dionisie, e şi între versiunile româneşti întreolaltă pe de o parte şi între ele şi erminia lui Dionisie pe de altă parte.

G pe cele dintâi **55** pagini arată numele tuturor sfinţilor ce se cuprind în cele 12 luni peste tot anul, începând de la 1 Septemvrie şi până la 31 August. E o listă seacă de nume. Ici colo abia de se indică de tot pe scurt ce moarte a avut mucenicul respectiv sau ceva puţin de tot din viaţa lui sau cu un cuvânt două, cum trebuie zugrăvit. Această listă s'a terminat de scris după înseşi indicaţiile copistului la 1841 Fevr. 5 şi e unică în felul ei, neavând nici o asemănare cu sinaxariile ce leam întâlnit în manuscrisele anterioare şi în erminia lui Dionisie. Confer **G** 5—55 cu **A** 2^{r}—14^{v}, (Vezi mai sus pp. 122—123) **B** 1—17 şi 288—313 (Vezi mai sus p. 131), **C** 158—185 şi 542—596 (vezi mai sus p. 139), **E** 137^{v}—152^{r}, **G** 239—257, Pap.-Ker. p. 189—208.

De la paginile **56—132, G** cuprinde aceeaşi erminie pe care am întâlnit-o în manuscrisul **B** 18—105 şi 110—114, cu care se identifică mai mult, şi pe care am găsit-o şi în **A** 15^{r}—73^{v} şi în **C** 1—158 şi 229—235 şi o parte în Pap.-Ker. p. 261—273 Παράρτημα Γ'. Are acelaş început şi acelaş sfârşit; vezi **G** 56, 132 şi mai sus pp. 124—126, 132 şi 138. Tot ca şi **B,** împarte şi **G**

această erminie în două părţi, dând şi **G** la pag. 104 pisania ce trebuie pusă la sfârşitul zugrăvirei bisericii cu data pilduitoare de „1836 Fevr. 28“, ca şi **B** la pag. 56; vezi mai sus p. 133. Iar partea cu profeţiile Sibilelor despre Maica Domnului, **G** 119—122, e aranjată imediat după profeţiile filosofilor antici, **G** descoperind vădita înrudire între aceste două locuri, în vreme ce **B** 110—114 şi **C** 229—235 dau aceste profeţii ca o parte deosebită; vezi mai sus p. 134 şi 141.

Jumătatea întâia din această erminie se găseşte şi în erminia publicată de Pap.-Ker. în anexa a III-a. Confer **G** 56—96 cu Pap.-Ker. p. 261—273 Παράρτημα Γ'. Vezi mai sus pp. 126—129, unde am arătat punând pe două coloane că această versiune românească a unei erminii complete reprezintă aceeaş erminie din al cărei început s'a păstrat o parte mai mare în originalul grecesc publicat de Pap.-Ker. p. 261—273. Dacă şi cea mai sumară colaţionare te convinge neapărat că **G** 56—96 e aceeaş parte de erminie ca şi Pap.-Ker. 261—273, totuşi nu lipsesc deosebiri. Astfel versiunea românească arătând cum şi cari proroci pot fi reprezentaţi sus în turla cea mare a bisericii, între prorocul Elisei şi cei patru evanghelişti, mai pune pe prorocul Moisi, Varuh, Malahia, Zaharia, Natan, Ahiia, Samas, Ioad, Azarie, Anina; vezi **B** 21, **G** 58. Aceştia toţi lipsesc în originalul grecesc; vezi Pap.-Ker. p. 262, ca şi în versiunea românească din **A** 18r. Invăţăturile cum să fie pictaţi cei trei ierarhi Vasilie, Grigorie şi Ioan sunt în originalul grecesc de tot succinte. Astfel despre Ioan se spune scurt de tot că trebue pictat: νέος, σπανός, adecă „tânăr şi spân“; vezi Pap.-Ker. p. 267. In versiunea românească învăţăturile acestea sunt expuse pe larg de tot. Astfel despre acelaş Ioan **G** spune:

„Sfântul Ioan Zlataust era scund foarte şi subţirel, mare la cap, cu nasul plecat şi nările late, galben cam albineţ; melcii ochilor gălbănaţi şi ochii mari beşicaţi, mare la frunte şi golaş, cu multe sbârcituri, şi cu urechile mari;

barba mică şi rară, părul plăviţ şi cărunt şi fălcile trase înlăuntru ş. a. m. d.“ **G** 87—88.

Jumătatea a doua din această erminie se asemenează întru câtva, dacă şi puţin, cu erminia publicată de Pap.-Ker. în anexa IV, παράρτημα Δ'. **G** în partea aceasta însă se apropie mult mai puţin de originalul grecesc din Pap.-Ker. ca versiunea românească din **A**. Astfel din stihurile cari au să însoţească chipurile arhanghelilor Mihail şi Gavriil, **G** are numai un singur exemplu; vezi **G** 103. In versiunea din **A**, ca şi în originalul grecesc se găsesc însă mult mai multe exemple; vezi **A** 45—46, Pap.-Ker., p. 283: şi vezi mai sus p. 127, nota 2.

Dela pag. **133—271,** adecă de la **„Istorii din biblie cum se cade a se zugrăvi“** (**G** 133) până la **„Învăţătură de a zugrăvi biserica fără turlă“** care sfârşeşte cu cuvintele:

„iară mai jos de acestea fă întâiu orândueala împăraţeştilor praznice, şi sfintele patimi, şi minunile după înviere; iar în bolta altarului fă pre platitera şi mai jos fă a doua orânduială, ca şi la cea cu turle, iară pre din afară de oltar fă evangheliştii şi minunile sfântului, al căruia este hramul şi celelalte câte vor încăpea, precum mai sus povăţuim“ **G** 271

se găseşte aceeaş erminie ca şi în **B** 122—335[1]) şi în **C** 295—613[2]) şi care e aceeaş erminie ca şi în manualul lui Dionisie de la: „Πῶς ἱστορίζονται τὰ θαύματα τῆς παλαιᾶς Γραφῆς“ Pap.-Ker. p. 45 până la „Πῶς ἱστορίζεται κυλιστὴ ἐκκλησία“ care sfârşeşte cu cuvintele corespunzătoare:

„καὶ κάτωθεν αὐτῶν ποίησον τὴν πρώτην τάξιν τῶν δεσποτικῶν ἑορτῶν καὶ τὰ ἅγια πάθη καὶ τὰ μετὰ τὴν Ἀνάστασιν θαύματα, καὶ εἰς τὴν καμάραν τοῦ βήματος τὴν Πλατυτέραν· καὶ κατωτέρω ποίησον τὴν δευτέραν τάξιν ὡς καὶ εἰς τὴν τουρλαίαν· ἔξωθεν δὲ τοῦ βήματος τοὺς εὐαγγελιστὰς, καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου τῆς μονῆς καὶ τὰ λοιπὰ ὡς καὶ εἰς τὴν τουρλαίαν“. Pap.-Ker. p. 224 § 12.

E vădit aceeaş erminie, cu următoarele deosebiri însă: In versiunea românească din **G** se mai găsesc

[1]) Vezi mai sus p. 136.

[2]) Vezi mai sus pp. 146—147.

următoarele reprezentaţiuni cari în manualul lui Dionisie lipsesc: „Cain fuge dela faţa Domnului“, G 136; conf. cu Pap.-Ker. p. 48—49. „Adormirea lui Avimelec“, G 152; confer cu Pap.-Ker. p. 68.

Intre sfintele mueri din legea veche, după sf. Ana, maica Născătoarei de Dumnezeu, urmează G 159: „Sfânta Elisavet. muma mergătorului înainte, bătrână“ care lipseşte în Pap.-Ker. p. 77. Tot în G 159 se spune despre

> „Dreptul Simeon, bătrân foarte, împodobit cu cuviinţă duhovnicească, având barbă potrivită şi albă, părul capului lung; şi fiindcă a ţinut pe Hristos prunc mic în braţele sale, s'a numit primitor de Dumnezeu; şi ţiind hârtie zice: Acum slobozeşte ş. a. m. d.“.

In manualul lui Dionisie despre dreptul Simeon se spune numai: „γέρων μακρυμάλλης“ Pap.-Ker. p. 76.

Versiunea românească din G mai are după reprezentaţiunea despre „Închinarea magilor“ încă reprezentaţiunea: „Tăerea împrejur a Mântuitorului Hristos“ G 164, care lipseşte în erminia lui Dionisie, confer Pap.-Ker. p. 87. Despre „Pilda a 17-a a talanţilor“ G 189—190 are învăţături despre două reprezentaţiuni, Dionisie însă numai despre una; Pap.-Ker. p. 119 § 17. In reprezentaţiunea cap. 12 din Apocalips, manualul lui Dionisie, Pap.-Ker. pag. 133 § 57 spune să se picteze şi Maica Domnului. G 203 pune în locul Maicii Domnului o sfântă muere, dând explicaţii de ce trebue făcută această substituire. După reprezentaţiunile celor 24 de icose ale Născătoarei de Dumnezeu, urmează în G 215—217 felurite stihuri privitoare la Maica Domnului de ale lui Iezechiil, David, Ioan Damaschin, Leon maistrul şi Ioan Evhaitul, cari în manualul lui Dionisie lipsesc; vezi Pap.-Ker. p. 150. Din reprezentaţiunile privitoare la sf. Apostol Pavel lipseşte în erminia lui Dionisie „Pavel înaintea lui Felix“ G 230 confer Pap.-Ker. p. 180; din reprezentaţiunile privitoare la sf. Nicolae lipsesc în Dionisie: „Naşterea sf. Nicolae“, „Sfântul se dă la dascăl să înveţe carte“ G 231, „Sfântul taie copaciul în care locuiau dracii“, Sfântul Nicolae zdrobeşte capiştea şi idolii“ G 232 cfr cu Pap.-Ker. p. 180—181.

La reprezentaţiunile privitoare la sf. Gheorghie G mai are următoarele cari lipsesc în Dionisie:

„Sfântul Gheorghie se însăgetează de păgâni", „Sfântul Gheorghie blagosloveşte pre împărăteasa", „Prin rugăciunea sfântului se pristăveşte împărăteasa", „Mulţumirea sfântului pentru sfârşitul împărătesei", „Sfântul izbăveşte pre copil dela Amira" G 234—235 confer cu Pap.-Ker. p. 184.

La reprezentaţiunile privitoare la sf. Ecaterina G mai adaoge la urmă: „Sfânta se duce la îngeri în muntele Sinai" G 237 confer cu Pap.-Ker. p. 187.

Mai urmează în G 257—261:

„Dovediri din sfânta şi Dumnezeeasca Scriptură, pentru îndreptarea zografilor la vreo câteva greşeli, care fac cu nebăgare de seamă".

Sunt aceleaşi îndreptări pe cari le-am întâlnit şi în B 114—119 [1]), la cari se adaogă şi o a şasea greşeală, cum nu trebuie zugrăvit chipul Maicii Domnului cu părul despletit. Toate aceste îndreptări lipsesc în manualul lui Dionisie.

In sfârşit G indică în descrierea reprezentaţiunilor „Ὁ Χριστὸς ὁμιλῶν τῇ Χαμαρείτιδι" Pap.-Ker. p. 90 § 18 şi „Ὁ Χριστὸς εὐλογῶν τὸ παιδίον" P.-K. p. 98 § 52. numele Samarinencei cu *Fotini* G 166 şi al pruncului cu *Ignatie* G 172, indicaţiuni cari în erminia lui Dionisie lipsesc.

In schimb însă sunt şi reprezentaţiuni în erminia lui Dionisie, cari lipsesc în versiunea românească din G. Astfel lipsesc din G reprezentaţiunile: „Ὁ Νῶε ποιῶν τὴν κιβωτόν". Pap.-Ker. p. 49 § 18 confer cu G 136; „Ὁ δίκαιος Τωβίας" Pap.-Ker. p. 76 cfr. cu G 159; apoi mai lipsesc: Pap.-Ker. p. 101 §§ 67, 69 şi 70, pag. 102 § 74, pag. 130 ultimele fraze din § 45 şi 46, pag. 181—183 § 47: reprezentaţiunile privitoare la minunile sfântului Spiridon, p. 184—185 § 49: reprezentaţiunile despre sf. Dimitrie, apoi pag. 186 ϛ', 188 δ', 221 § 9 şi 222 § 10.

[1]) Vezi mai sus 135.

Caracterul de carte populară al erminiilor de pictură

Toate aceste deosebiri pricinuite prin adaosuri şi omisiuni, prin amplificări şi simplificări vădesc caracterul de scriere populară al erminiilor de pictură şi prin acest caracter popular se şi explică în de ajuns aceste deosebiri. Aceste erminii circulau din mână în mână, fiecare zugrav şi le copia, adaogând şi scoţând şi modificând, după cum i se părea că e mai bine şi după cum avea nevoie.

Sunt însă în versiunea românească şi lipsuri prea mari decât să poată fi explicate numai prin caracterul popular al acestor scrieri, ci trebuie să ne facă să credem, că versiunea românească ne-a păstrat un tip de erminii alcătuite din capul locului cu aceste mari lipsuri faţă de manualul lui Dionisie.

Astfel versiunea românească după ce învaţă cum să fie reprezentaţi patriarhii, regii, dreptii şi sfintele mueri din Legea Vechea încheie partea privitoare la Testamentul vechiu cu Arborele lui Iesei G 159—160. Manualul lui Dionisie însă pune între sfintele mueri din Legea Veche şi Arborele lui Iesei încă 7 pagini cu descrieri de profeţi biblici şi profeţii de ale acestora şi ale filosofilor antici privitoare la venirea Mântuitorului, Pap.-Ker. p. 77—84, cari toate lipsesc în versiunea românească. Tot aşa mai lipsesc în versiunea românească şi alte 20 de pagini, anume Pap.-Ker. p. 150—170 § 32, cari urmează după descrierile cum să se zugrăvească cele 24 de icose ale Maicii Domnului, cuprinzând descrierile celor 12 apostoli, celor 4 evanghelişti, ale celor 70 de apostoli, ale sfinţilor episcopi, diaconi, pustnici, stâlpnici, făcători de cântări, ale celor drepţi, ale sfintelor mucenice şi pustnice până la descrierile celor şapte sinoade, cari se găsesc acu şi în versiunea românească; confer G 215—221 cu Pap.-Ker. p. 150—170 § 32.

In G 215—221 se găsesc, afară de mai multe stihuri privitoare la Maica Domnului pe cari manualul lui Dionisie nu le are, şi reprezentaţiuni de premărire a Maicii Domnului cari în erminia lui Dionisie se găsesc în altă

parte. Căci mai este încă o deosebire între versiunea românească şi erminia lui Dionisie. Dionisie face din reprezentaţiunile privitoare la Maica Domnului un capitol deosebit: „Δί θεομητορικαὶ ἑορταί“ Pap.-Ker. p. 143—150. Versiunea românească însă aranjează reprezentaţiunile din viaţa născătoarei de Dumnezeu între celelalte reprezentaţiuni din Noul Testament, aşa încât acestea în erminia lui Dionisie încep cu „Ὁ εὐαγγελισμὸς τῆς θεοτόκου“ adecă „Buna Vestirea“ Pap.-Ker. p. 85, în versiunea românească însă cu „Zemislirea Născătoarei de Dumnezeu“ **G** 161, adecă „Ἡ σύλληψις τῆς θεοτόκου“ Pap.-Ker. p. 143.

Ca să arătăm întreg cuprinsul lui **G**, vom indica încă pe scurt că de la pag. **272—273** urmează felurite stihuri cu privire la sf. Treime (puţin asemănătoare cu cele din Pap.-Ker. p. 227 § 17) şi la Arhanghelul Mihail şi Gavriil; de la **273—275** scrisorile apocrife ale lui Avgar, craiul Edesei, şi ale proconsulului Lentul despre înfăţişarea lui Hristos, apoi descrierea chipurilor sf. Apostoli Petru şi Pavel. Dela pag. **276—301** urmează partea tehnică a erminiilor de pictură, la care s'au adăogat însă şi alte lucruri străine, şi care e alta decât părţile tehnice întâlnite până acuma în **A** 74^{r}—81^{v} (vezi mai sus p. 129, **E** 106—110 (vezi m. s. pp. 132—133), **C** 186—213, 251—294 (vezi m. s. p. 140 şi 142—145), **E** 4^{r}—16^{r} (vezi m. s. p. 150) şi Pap.-Ker. p. 237—253 şi 255—260, παράρτημα Α΄ Β΄.

Insfârşit pe ultimele pagini, **G** 302—305 se află felurite reţete de colori, însemnări şi socoteli de plăţi pentru colori, adăogate ulterior în manuscris.

IV.

Versiunile româneşti păstrează trei tipuri de erminii.

Am stăruit intenţionat mai pe larg asupra deosebirilor între versiunea românească a unei erminii de pictură şi între erminia lui Dionisie, căci, precum am spus, astfel de nenumărate deosebiri există mutatis mutandis şi între versiunile româneşti între

olaltă, precum şi între versiunile româneşti pe de-o parte şi între erminiile greceşti publicate de Pap.-Ker. pe de altă parte. Cu toate aceste deosebiri, printr'o colaţionare cât de sumară a manuscriselor româneşti între olaltă, precum şi cu Pap.-Ker. se pot stabili în mod evident anumite grupări de erminii în versiunile româneşti şi anumite raporturi între aceste erminii româneşti şi între erminiile publicate de Pap.-Ker.

Recapitulând cele spuse de până acuma cu privire la cuprinsul manuscriselor româneşti, trebue să spunem că versiunile româneşti ale erminiilor de pictură ne-au păstrat trei tipuri deosebite de erminii, abstracţie făcând bine înţeles de sinaxare cu totul independente ca cel din **G** 5—55 sau de prorociile sibilelor cari în **B** 110—114, **C** 229—235 îşi au încă un loc independent, ca apoi în **G** 119—122 să-şi afle locul potrivit şi firesc în legătură cu prorociile filosofilor antici; şi abstracţie făcând de îndreptările pentru cele 6 greşeli ce le fac zugravii **B** 114—119, **C** 235 urm. şi **G** 257—261. Toate aceste adaosuri străine dovedesc încă odată caracterul popular al erminiilor. Fiecare a adăogat ceea ce-a crezut că poate să-l intereseze sau să-i fie mai de folos în meseria lui. Abstracţie trebuie să mai facem şi de erminiile tehnice independente ca cele din **B** 106—110, **E** 4^{r}—16^{r}, **G** 276—301 ş. a. In general partea tehnică a erminiilor de pictură din versiunile româneşti e foarte redusă şi schimbată dela un manuscris la altul. Şi nu e nici o mirare. Tehnologia colorilor putea fi învăţată bine numai din practică şi foarte greu după carte, care se strica prin transcrieri şi care nu dispunea de termini tehnici precişi[1]). Şi nici zugravul nu avea de unde să-şi procure elementele indicate de compoziţie ale colorilor cari la noi se făceau mai mult din plantele noastre. Deaceea din partea aceasta tehnică a erminiilor ne vom

[1]) Vezi Didron, Manuel d'Iconographie chrétienne, etc. Paris 1845, p. 33—35 şi Didron-Schäfer, Das Handbuch der Malerei vom Berge Athos, Trier 1855, p. 22—23.

şi feri de a scoate dovezi pentru stabilirea tipurilor de erminii şi a raporturilor dintre manuscrise.

Primul tip de erminii româneşti

Cele trei tipuri de erminii ce se desfac din manuscrisele româneşti în urma colaţionării cuprinsului lor între olaltă, precum şi cu erminiile greceşti publicate de Pap.-Ker., sunt următoarele: Un tip de erminii păstrat în **A, B** 1—110, **C** 1—213 şi **G** 56—132 şi în Pap.-Ker., pp. 261—273, παράρτημα Γ'. E un tip de erminie mai succintă şi condensată, arătând dintr'o dată care loc din biserică şi cu ce reprezentaţiuni vine zugrăvit şi începând cu turla cea mare a bisericii. Are în vedere numai înlăuntrul bisericii şi cuprinde mai mult reprezentaţiuni din legea cea nouă, indicate foarte pe scurt; mai cuprinde apoi felurite profeţii din biblia cea veche şi de ale filosofilor antici, judeţul din urmă şi cele şapte soboare. Tipul acesta de erminie e însoţit şi de un sinaxar deosebit care în **A** şi **B** a ajuns în frunte, iar în **G** a fost substituit printr'o listă a tuturor sfinţilor de peste an. Din erminia grecească de acest tip, publicată în anexa a treia de Pap.-Ker. p. 261—273 s'a păstrat numai cam a treia parte[1]). Astfel din acest punct de vedere manuscrisele româneşti au o importanţă deosebită, întrucât păstrează complet un tip de erminie, al cărei text original nu se cunoaşte deocamdată decât numai în parte.

Acest tip de erminie de sine stătătoare s'a păstrat în **A** încă în chip deosebit, ca şi în manuscrisul grecesc publicat de Pap.-Ker. în anexa Γ'. In celelalte mse **B, C** şi **G** a ajuns launloc cu alte erminii. In toate aceste locuri provine însă din acelaş arhetip. Căci în msul grecesc între minunile Domnului Nostru Isus Hristos stătea şi

„Ὁ Χριστὸς φωτίζει τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν καλῃδωνίου". Pap.-Ker. p. 265.

Din „καλῃδωνίου", în româneşte s'a făcut în toate

[1]) Vezi mai sus pp. 126—127.

manuscrisele câte le avem, numele orbului, arătându-se această minune astfel:

„Hs luminează pre Clidonie cel orbu din naştere". G 63, B 15, tămăduiaşte, A 24r; tămădueşte, C 25.

Această greşeală comună nu se poate explica decât prin aceeaş origine. Manuscrisele româneşti apoi, dat fiind caracterul popular al scrierii, au primit prin transcrieri deosebirile ce se întâlnesc de obiceiu prin cărţile populare, pricinuite prin mici adaosuri sau omisiuni, prin amplificări sau simplificări: Confer A 18r, Pap.-Ker. p. 262 cu B 21, G 58; A 27v, B 32, Pap.-Ker. 267 cu G 87; A 40r cu B 50, G 99; A 42, C 72—74 cu B 53, G 101: A 44—46 cu B 56, G 103 ş. a.

Ca să se vadă cât de departe pot să ajungă aceste deosebiri, reproducem din A, B şi C descrierea făcută mai sumară a judeţului din urmă, spre a putea fi asemănată cu aceeaş descriere făcută mai pe larg din G. Reprezentaţiunea judeţului din urmă e aşezată în turla a doua a slonului (narthex), dându-se următoarea îndrumare, cum să fie zugrăvită:

„A doao venire a dmnului nostru Is. Hs.

Gătirea scaunului, şi pre Hs viind pre nori cu puteare şi cu slavă multă: Preacesta şi botezătoriul de o parte şi de alta rugându-se, pre cei cu şase aripi şi cu ochi mulţi strigând şi zicând: Sfnt, Sfnt, Sfnt dmnl Savaoth, blagoslovit cel ce vine întru numele dmnului apoi puterile, începătoriile, domniile, scaunele, arhanghelii, şi îngerii aseamenea.

Iar în preajma lui Hs: cinstita cruce pre Adam şi Euva, la aşternutul picioarelor lui: cununa cea de spini, suliţa, bureatele, piroanele şi hlamida, doi îngeri de o parte şi de alta, cel de a dreapta zice: Voao sau dat împărăţiia ceriurilor. Iar cel de a stânga zice: Arătasăva voao faptele voastre ceale bune, şi veţi lua plata voastră. Şi pre cei 12 apostoli îmbrăcaţi cu haine albe, şăzând de o parte şi de alta pe 12 scaune. De-a dreapta

Petru zicând: Rog pre voi fraţilor depărtaţivă de poftele trupeşti.

Ioan: Vedeţi, nu iubiţi lumea, nici ceale din lume.

Marco: Vedeţi, să nu vă înşălaţi, că nu ştiţi zioa nici ceasul întru care va veni fiiul omenesc.

Andrei: Luaţi aminte pre voi înşivă, şi pre toată turma.

Simon: Vedeţi fraţilor nimenea să nu să desnădăjduiască.

Iacov: Intăriţi inimile voastre, că venirea dmnului nostru sau apropiat.

Thoma: Infricoşată este fraţilor venirea dmnului.

De a stângă *Pavel* zice:

Vedeţi fraţilor cu câtă grijă să umblaţi.

Mathei: Infricoşat iaste de a cădea în mâinile dmnezeului celui viu.

Luca: Nu va treace neamul acesta până să vor face toate: Ceriul şi pământul va treace, iar cuvintele meale nu vor treace [1]).

Vartholomei: Iată au venit dmnul, ca să facă judecată tuturor. Deci faceţivă fără de grijă fraţilor pentru ciasul acela [2]).

Invăţătura pentru facerea raiului [3]).

Apoi colea despre dreapta cătră răsirit fă raiul şi în raiu pre preacesta, pre Avram Isac Iacov, şi pre tâlhariul, pre ceale 5 feate înţeleapte înlăuntru, şi pre ceale nebune din afară, strigând ceale nebune cătră ceale înţeleapte: daţi noao din untul de lemn al vostru, şi ceale înţeleapte răspunzând: meargeţi la cei ce vând, şi vă cumpăraţi. Soborul apostolilor, soborul mucenicilor, ceata prorocilor, ceata ierarhilor, a postnicilor, ceata sfintelor mueri, sfntul Ştefan înaintea raiului, ceale patru râuri, Fison, Gheon, Tigru şi Evfrath. Pre arhanghelul Mihail trâmbiţând în tot pământul şi marea şi zicând: Sculaţivă cei ce dormiţi, dând marea pre morţii ei, Avraam în raiu ţiind pruncii în poală, şi Lazar de a drepta lui. Iar de-a stânga bogatul

---

[1]) In **B** şi **C** o mică deosebire: Matheiu: Nu va trece neamul acesta până să vor face toate.

Luca: Ceriul şi pământul va trece, iar cuvintele mele nu vor trece.

[2]) În **B** şi **G** mai urmează: *Filip:* Adeveriţivă pre voi fraţilor de ceaul acela.

[3]) Titlul acesta se găseşte numai în **C**.

arzânduse în râul de foc, şi ţiinduse de îngeri de foc, strigând către Avraam, miluiaştemă şi trimite pre Lazar, ca săşi ude vârful deagetului în apă şi săm răcorească limba. Răspunde Avraam către bogatul şi zice: Aduţi aminte fiiule că ai luat ceale bune în viaţa ta, şi Lazar ceale reale, iar acum acesta să mângâe, iar tu te căzneşti, apoi păcătoşii, ruşinaţi, goli, şi posomoriţi. Preoţi, arhierei, călugări, nemilostivi, pre jidovii în fundul bălaurului cu duhurile vicleniei împăraţii cei răi, şi tiranii cei nemilostivi, pre lucrătorii nedreptăţii, ceaia ce au lepădat pruncii, fără fundurile, viiarmele cel neadormit, iadul cel întunecat, scârşnirea dinţilor, tartarul, şi cealelalte reale". **A** 70ᵛ—72ᵛ, **B** 101—104, **C** 149—154 confer cu **G** 127—131 şi 208—211, Pap.-Ker. p. 140—142.

Cel de al doilea tip de erminii româneşti

Cel de al doilea tip de erminii s'a păstrat în **B** 122—335, **C** 251—613 şi **G** 133—271. Este identic cu părţile respective din manualul lui Dionisie şi cuprinde ca şi Dionisie, abstracţie făcând de partea tehnică, despre care am mai spus de ce în româneşte a trebuit să devie foarte redusă[1]), un manual desvoltat şi complet de iconografie. Mai întâiu, ca şi în erminia lui Dionisie, se desfăşură pe larg partea iconografică atât din Noul, cât şi Vechiul Testament, se descriu reprezentaţiunile sinaxarului, ale unor sfinţi şi mucenici mai aleşi, ca şi alte motive iconografice şi apoi se arată locul din biserică, unde trebuie distribuite toate aceste reprezentaţiuni potrvit cu mărimea şi forma bisericii. Câteş trele manuscrisele româneşti care cuprind acest nou tip de erminii, au aceeaş origine, căci toate în descrierea reprezentaţiunii „David aduce chivotul la Ierusalim" au acest nonsens „lângă chivot Zan zăcând mort" **B** 143, **C** 328 şi **G** 147.

Acest „Zan" este însă numele corupt Oza, precum se vede din Pap.-Ker. p. 62 § 80:

„καὶ πλησίον τῆς κιβωτοῦ Ὀζὰν κείμενος ἀποθαμμένος".

---

[1]) Vezi mai sus p. p. 129—130 şi 159.

Tot aşa prima din cele zece rane ale Egipetului, câteşi trele manuscrisele o desfac în două:

„Cele zece răni ale Eghipetului

a) Aron prin toiag priface răurile în sânge.

b) Răuri şi izvoară tot sânge şi Moisi stând şi Aron înaintea lui având toiagul său în rău şi evghiptenii mirându-să şi măhnindusă, ca ciia ci n'ar putea să bea.

c) ... ş. a. m. d.“ **B** 135—136, **C** 316 şi **G** 141—142. Confer cu

„Πληγὴ α'. Ὁ Ἀαρὼν διὰ τῆς ῥάβδου αὐτοῦ μεταβάλλει τοὺς ποταμοὺς καὶ τὰ ὕδατα τῆς Αἰγύπτου εἰς αἷμα Ποταμοὶ καὶ βρύσες ὅλον αἷμα καὶ ὁ Μωϋσῆς ἱστάμενος καὶ ὁ Ἀαρὼν ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔχει τὴν ῥάβδον του εἰς τὸν ποταμόν, καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἀποροῦντες καὶ λυπούμενοι, ὡς μὴ δυνάμενοι πιεῖν (Ἐξοδ. ζ' 19—21)— πληγὴ β' κ. τ. λ.“. Pap.-Ker. p. 55—56.

Deşi câteş trele manuscrisele provin dintr'o sorginte comună, totuşi versiunea cuprinsă în ele oferă de la manuscris la manuscris, felurite deosebiri, explicabile în deajuns prin caracterul popular al erminiilor. Astfel pentru reprezentaţiunile Maicii Domnului **B** 247—260 şi **C** 478—504 au un capitol deosebit, ca şi Dionisie Pap.-Ker. 143—150, pecând **G** 161—163 pune o parte din ele launloc cu cele dintâi reprezentaţiuni din Noul Testament. Conf. **G** 161—163 cu **B** 163—165, **C** 357—358, Pap.-Ker. 85—86. Minunile sf. Spiridon şi Dimitrie din Dionisie lipsesc în **B C G**, minunile sf. Nicolae şi Gheorghie sunt mai sporite în **G** decât în **B C** şi Dionisie, confer **B** 277—287 **C** 521—541 cu **G** 231—239 Pap.-Ker. p. 180—189. Mai asemenează apoi **B** 127—128 **C** 303—304 Pap.-Ker. 49 cu **G** 136; **B** 166 **C** 360 **G** 164 cu Pap.-Ker. 87; **B** 168—169 **C** 363 Pap.-Ker. 88—89 cu **G** 165; **B** 171 **C** 366 Pap.-Ker. 90 cu **G** 166; **B** 180 **C** 378 Pap.-Ker. 98 cu **G** 172; **B** 276 Pap.-Ker. 180 cu **G** 230; **B** 182 **C** 381 **G** 173 cu Pap.-Ker. 100; **B** 183 cu **G** 174 Pap.-Ker 100 **B** 317 cu **G** 263 Pap.-Ker. 211—212; **B** 331—332 **G** 271 cu Pap.-Ker. 221—222; **B** 332—333 **G** 272—273 cu Pap.-Ker. 227

B 233—234 C 454 Pap.-Ker. 134 § 57 cu G 203; B 235 G 204 cu Pap.-Ker. 135 § 59; Pap.-Ker. 76 cu B 161 cu G 159.

Relaţia dintre tipul al doilea de erminii româneşti şi erminia lui Dionisie.

Toate aceste deosebiri mai mult sau mai puţin însemnate în unul şi acelaş tip de erminie confirmă iarăşi caracterul popular al erminiilor de pictură, caracter pe care l-am mai constatat şi la colaţionarea cuprinsului între G şi manualul lui Dionisie, precum şi la colaţionarea manuscriselor primului tip de erminii româneşti [1]). Şi această constatare a caracterului popular al erminiilor de pictură, îşi are importanţa sa deosebită. Căci până acuma s'a apreciat foarte mult opera ce a făcut-o ieromonahul Dionisie din Furna de lângă Agrafe, zugrav de biserici şi el, alcătuind manualul său de pictură. S'a crezut că el şi-a adunat cu râvnă din prin felurite izvoare scrise, de prin zugrăvelile bisericilor, din auzite, şi din experienţă proprie materialul trebuincios, din care apoi şi-a alcătuit erminia sa [2]). Stabilindu-se însă caracterul popular al erminiilor de pictură şi circulând acestea în nenumărate exemplare de felurite tipuri, e foarte probabil că şi Dionisie n'a făcut decât ceea ce-a făcut Manolache Halepliu zograf, când mărturiseşte că erminia lui nevoindu-se cu zi cu noapte a adunat-o din alte trei erminii şi a făcut-o un trup [3]). Dionisie dimpreună cu ucenicul său, prea învăţatul întru cele sfinte, Chiril din Hios, a copiat şi a pus alături erminii mai vechi de felurite tipuri, adaogându-le şi îndreptându-le după socoteala şi trebuinţa lor. Şi în adevăr A. Papadopoulos-Kerameus, pentru partea tehnică a erminiei lui Dionisie, a şi descoperit două erminii pe cari Dionisie n'a făcut decât le-a copiat aproape din cuvânt în cuvânt şi le-a

[1]) Vezi mai sus pp. 157, 159 şi 161.
[2]) Vezi Pap.-Ker. p. κε'-κς'.
[3]) Vezi mai sus p. 137.

pus alăturea cu foarte puţine schimbări, adaosuri şi omisiuni [1]).

Cât pentru partea iconografică se pare foarte — şi zicem numai se pare, pentrucă spre a putea face o afirmaţie categorică, cercetarea noastră ar trebui să fie estinsă şi asupra feluritelor tipuri de erminii de pictură greceşti încă inedite — se pare foarte, zic, că pentru partea iconografică a erminiilor lui Dionisie, erminia pe care a copiat-o şi a aşezat-o alăturea de partea tehnică, adaogându-o şi modificându-o puţin, s'a descoperit în acest de al doilea tip de erminii româneşti. Şi iată de ce! Acest tip de erminii româneşti, afară de partea tehnică, e aproape identic cu erminia lui Dionisie. Şi din manuscrisele româneşti care cuprind aceste erminii, cu deosebire **C** se asemenează foarte mult cu erminia lui Dionisie. Are un cuvânt înainte alcătuit după acelaş calapod pe care l-a imitat Dionisie [2]). Incepe cu aceeaş rugăciune către Maica Domnului şi cu aceeaş întroducere către ucenicii de pictură şi cititori, după care urmează apoi partea tehnică şi apoi cea iconografică în acelaş fel ca şi în erminia lui Dionisie. Şi cu toate că în precuvântare aminteşte de erminii de ale lui Panselin şi Theofan, nu aminteşte nimică de erminia lui Dionisie. E greu de admis că, dacă acest tip de erminii româneşti ar fi o traducere după erminia lui Dionisie să nu se pomenească nimică de numele lui şi de erminia lui, în vreme ce erminii de ale altora să le pomenească. Aceasta e una. După aceea partea iconografică din erminia lui Dionisie apare faţă de tipul nostru de erminii, ca una ce e întregită şi adăogită. Tipul nostru încheie partea iconografică din Testamentul vechiu cu sfintele mueri din Legea Veche, ultima fiind sfânta Elisaveta, şi rădăcina lui Iesei, vezi **B** 162, **C** 355—356, **G** 159. Erminia lui Dionisie adaogă însă în locul sfintei Elisaveta 7 pagini întregi de tipar 8⁰ mare, cu profeţii de ale prorocilor biblici şi filosofilor antici, Pap.-Ker. p.

[1]) Vezi Pap.-Ker. p. κε'.

[2]) Vezi mai sus p. 145—146.

77 § 132—84 § 135. Iar partea iconografică din Testamentul Nou tipul nostru o încheie cu reprezentaţiuni de premărire la adresa Maicii Domnului şi cu cele şepte soboare; vezi **B** 127, **C** 504, **G** 221. Dionisie însă mai adaoge după cele 24 de icose ale Maicii Domnului şi înainte de cele 7 soboare încă 20 de pagini tipar 8⁰ mare, cu învăţături cum şi cu ce fel de sentinţe de ale lor să se zugrăvească sfinţii apostoli, cei 12 şi cei 70, sfinţii episcopi şi diaconi, mucenicii, pustnicii, stâlpnicii, dreptii, sfintele şi mucenicele, sfârşind această întregire cu înălţarea sf. Cruci, Pap.-Ker. p. 150 § 13—170 § 33. Dacă tipul de erminii din **B C G** ar fi fost tradus după manualul lui Dionisie, greu s'ar putea explica de ce traducătorul să fi omis părţi atât de importante. Dacă însă Dionisie a copiat pentru manualul său acest tip de erminie, e uşor explicabil şi ceva prea firesc să-l fi întregit cu aceste părţi importante, fie că scoţându-le din primul tip de erminii, unde se găsesc cele mai multe din aceste motive iconografice, dacă şi împrăştiate şi nu în aceeaş ordine, sau copiindu-le din vre-un alt tip de erminii necunoscut încă, în care aceste întregiri se găsiau întocmai. S'ar putea obiecta că **B C G** conţinând şi primul tip de erminii în care se găsesc acele motive, dacă şi nu, precum am spus, în întregime şi în aceaş ordine, copistul le-ar fi omis, spre a nu se repeta. Obiecţiunea ar avea rost, dacă şi de altfel copistul nu s'ar repeta. Dar când repetă aceleaşi reprezentaţiuni, precum cele şepte soboare, judeţul din urmă, rădăcina lui Iesei ş. a., vezi **G** 127—132, 208—211, 221—224, **B** 104, 261, **C** 156, 500, atunci e greu să-l crezi atât de conştiincios, ferindu-se de a se repeta, numai cu privire la aceste două pasage.

Cel de al treilea tip de erminii românești.

In sfârşit cel de al treilea tip de erminii româneşti se întâlneşte în erminiile din manuscrisele **D** şi **E**, în cari cele două întregiri importante amintite mai sus cari au lipsit în tipul al doilea, se găsesc întocmai ca şi în

erminia lui Dionisie. **D** şi **E**, după sfintele muieri din Legea Veche, în loc de sfânta Elisaveta şi de Rădăcina lui Iesei, continuă:

„Prorocul Moisi cu amestecată cărunteaţe, cu barbă puţină“ **D** 34[r] **E** 47[r],

întocmai deci ca şi Erminia lui Dionisie:

„Ὁ προφήτης Μωϋσῆς μιξαιπόλιος, ὀλιγογένης“ Pap.-Ker. p. 77 § 132.

şi urmează exact ca şi Dionisie cu prorocii de ale profeţilor biblici şi filosofilor antici până la:

„Inţeleapta Sibilla zice: Veniva din ceruri împărat al veacurilor, care este să judece tot trupul şi lumea toată. Vedeavor şi oamenii dmnezeu credincioşi şi necredincioşi, din păntece de mireasă cu totul neîntinată fecioară iaste să să întrupeze unul dmnezeu, însuşi fără de început neapropiat un dmnezeu cuvântul, de carele să cutremură ceriurile şi gândurile oamenilor“. **D** 42[v], **E** 54[r].

„Ἡ σοφὴ Σιβύλλα· Ἥξει οὐρανόθεν βασιλεὺς αἰώνων μέλλων κρῖναι πᾶσαν σάρκα καὶ κόσμον ἅπαντα. Ἕτερον· Ἐκ μητρονύμφου παναμώμου παρθένου μέλλει παρεῖναι τοῦ θεοῦ μόνος γόνος, ἄναρχος, ἀπρόσιτος, εἷς θεὸς λόγος, ὃν οὐρανοὶ τρέμουσιν, ἄνθρωποι, νόες“. Pap.-Ker. p. 83—84.

Şi abia după această întregire încheie **D** şi **E** cu Rădăcina lui Iesei partea iconografică din Vechiul testament.

De asemenea şi în partea iconografică din Noul testament, după cele 24 de icose ale Maicii Domnului **E** continuă, iar **D** începe un fragment mai mare, chiar cu:

„Sfinţii cei 12 apostoli şi chipurile lor. Petru cu barba rotundă ţiind epistolie zice ş. a. m. d.“ **D** 54[v], **E** 105[r].

ca şi erminia lui Dionisie deci:

„Οἱ δώδεκα ἀπόστολοι καὶ τὰ σχήματα αὐτῶν. Ὁ Πέτρος γέρων στρογγυλογένης βαστῶν ἐπιστολὴν λέγουσαν κ. τ. λ.“. Pap.-Ker. p. 150 § 13

şi urmează cu sfinţii apostoli, episcopi, diaconi, muce-

nici, pustnici, stâlpnici, cu drepţii, sfintele şi mucenicile până la:

„<Înălţarea sfintei cruci>
<B>esere<că> amvon întru dănsa şi sus pe amvon sfântul Macarie patriarhul Ierusalimului ţiind cinstita cruce a lui Hs. Şi jos lângă amvon sfânta Elena împărăteasa şi mulţi boeri împreună cu dănsa şi mulţime de norod uitându-să în sus la cinstita cruce avându-şi mânele înălţate în sus". E 122[1]).

Ἡ ὕψωσις τοῦ Σταυροῦ.

„Ναὸς καὶ ἐν αὐτῷ ἄμβωνας καὶ ἐπάνω αὐτοῦ ὁ ἅγιος <Μόδεστος>, Ἱεροσολύμων πατριάρχης, βαστῶν τὸν τίμιον σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ· καὶ ὑποκάτω τοῦ ἄμβωνος ἡ ἁγία Ἑλένη ἡ βασιλίσσα καὶ μετ' αὐτῆς ἄρχοντες πολλοὶ καὶ πλῆθος λαοῦ βλέποντες ἄνω, ἔχοντες ὑψωμένα τὰ χέρια". Pap.-Ker. 170—171 § 33[2]).

Şi abia după această întregire destul de mare şi însemnată urmează cele 7 soboare.

D şi **E** e deci identic cu respectivele părţi din erminia lui Dionisie, adecă **D** 4r—54r şi 54r—68r = Erminia lui Dionisie, Pap.-Ker. p. 46 § 3—97 § 49 şi p. 150 § 13—165 jos; **E** 16r—153r = Erminia lui Dionisie, Pap.-Ker. p. 45—210.

Versiunile românești sunt făcute după un manuscris mai vechiu și mai bun ca al lui Dionisie.

E de remarcat însă că atât traducătorul tipului al doilea de erminii din msele **B C G,** cât şi traducătorul tipului al treilea din **D E** a avut la îndămână un manuscris grecesc de origine mai veche şi mai bună de cum e manuscrisul de pe la 1750, dupe care Papadopoulos-Kerameus a editat erminia lui Dionisie[3]). Căci după manuscrisul lui Dionisie descrierea, cum să se reprezinte sinodul întâilea, e trans-

[1]) **D**, precum s'a văzut mai sus la pag. 148—149, se întrerupe brusc la foaia 68r = Pap.-Ker. p. 165 jos.

[2]) In **G** 222 această reprezentaţiune s'a păstrat singuratică între reprezentaţiunea soborului întâilea şi al doilea.

[3]) Vezi Pap.-Ker. p. ιδ'

misă stricată. Se spune acolo că de-o parte şi de alta, lângă Constantin cel Mare se vor reprezenta:

„Σίλβεστρος πάπας Ῥώμης, Ἀλέξανδρος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, Εὐστάθιος * * * Ἱεροσολύμων, ὁ ἅγιος Παφνούτιος ὁ Ὁμολογητής κ. τ. λ.“. Pap.-Ker. p. 171 § 34.

In înşirarea deci a patriarhilor cari vin zugrăviţi s'a transmis un gol care se găsia şi în manuscrisul lui Didron, ca şi în manuscrisul, dupe care s'au făcut ediţiile populare greceşti[1]). In manuscrisele româneşti însă descrierea sinodului întâiu e următoarea:

„Casă şi deasupra sfântul duh şi sfântul Constantin şăzind în mijloc pre scaun şi despre amândoao părţile şăzind aceştea îmbrăcaţi arhiereşti: Silivestru papa al Romei, Alexandru al Ţarigradului, Alexandru al Alexăndrii, *Eustathie al Antiohii, Macarie ierusalimneanul*, sfântul Pavnutie mărturisitorul ş. a. m. d.“ **B** 262, **C** 505—506, **G** 221. Sau

„<C>ase şi dhul sfânt deasupra şi sfântul Constantin în mijloc şezând pe scaun şi despre amândoo părţile lui cu arhiereşti îmbrăcăminte şezând sfinţii arhierei aceştia: Silivestru papa al Romei, Alexandru al Constantinopolei, Alexandru al Alexandriei, *Efstathe al Antiohiei, Macarie al Ierusalimului*, sfântul Pafnutie mărturisitorul ş. a. m. d.“ **E** 122^{v}.

Tipul al treilea de erminii româneşti prezintă deci partea iconografică a unei erminii în forma erminiei lui Dionisie şi tradusă după un manuscris care o apropie de tipul al doilea şi care e mai vechiu şi mai corect decât manuscrisul în deobşte cunoscut al erminiei lui Dionisie. Dacă acest tip e chiar o traducere după erminia lui Dionisie, nu se poate spune hotărît, căci şi de astă dată despre vreo erminie de a lui Dionisie din Furna de lângă Agrafe nu se pomeneşte nimică. Dar

[1]) Vezi Didron, Manuel d'Iconographie chrétienne, p. 346; Didron-Schäfer, Das Handbuch der Malerei vom Berge Athos, p. 335; Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων, Atena 1853, p. 206 şi Atena 1885, p. 204, unde Eustathios devine patriarh al Ierusalimului: „Εὐστάθιος ὁ Ἱεροσολύμων“.

poate acest tip de erminii româneşti ne indică la urma urmei că Dionisie n'a fost decât un copist, schimbând prin adaosuri şi omisiuni, prin lărgiri şi prescurtări, numai atât cât se întâmplă de obiceiu la copieri de scrieri şi reţete populare? La aceasta încă nu se poate răspunde, mai întâiu pentrucă **D E** ne transmit erminii incomplete şi fragmentare şi al doilea, pentrucă spre a putea da acest răspuns, e nevoie de cercetări şi asupra erminiilor greceşti inedite şi asupra podlinnik-ilor slave. Oricum ar fi, un lucru pare hotărît: erminiile româneşti aşa precum ni se prezintă, scad mult din meritul şi opera personală a lui Dionisie din Furna.

V.

Concluziuni

Versiunile româneşti ale erminiilor de pictură bizantine contribuie deci la lămurirea chestiunilor puse de Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης a lui Dionisie din Furna. După indicaţiile ce le-am putut culege din aceste versiuni, se pot preciza următoarele rezultate: ermeniile de pictură au un caracter vădit popular. Au circulat în nenumărate exemplare, fiecare copist schimbând, adăogând sau făcând omisiuni, lărgind sau strâmtând una şi aceeaş învăţătură după socotinţa şi trebuinţa sa. Astfel în cursul vremii s'au format felurite tipuri de erminii şi în versiunile româneşti s'au şi păstrat trei astfel de tipuri de erminii. Stabilit odată caracterul de carte populară al erminiilor de pictură, şi judecata noastră asupra erminiei de pictură transmisă sub numele ieromonahului Dionisie din Furna de lângă Agrafe va trebui modificată. Nu se mai poate crede că e o operă de muncă stăruitoare personală, ci e mai mult o muncă anonimă, o operă anonimă. Cât de mare e partea de muncă şi merit personal a ieromonahului Dionisie şi a ucenicului său Chiril din Hios în alcătuirea erminiei lui Dionisie, în stadiul cercetărilor de azi nu se poate rosti încă ultimul cuvânt. După indicaţiile versiunilor româneşti partea de muncă şi merit personal pare să fie de tot redusă.

Aproape totul e operă anonimă, precum e şi lucru firesc la o scriere populară. Dionisie şi Chiril au copiat şi au pus alături fără multă critică şi bătaie de cap felurite tipuri de erminii cu schimbările, adaosurile şi omisiunile obicinuite la copieri şi utilizări de cărţi populare. Fireşte că această constatare făcută cu ajutorul versiunilor româneşti şi confirmată de tipul de ermenii, cuprinzând tehnologia colorilor, publicate în anexa 1 şi 2 de Pap.-Ker., va trebui să mai fie confirmată şi de celelalte tipuri de erminii greceşti încă inedite, dar despre existenţa cărora se ştie, ca şi de versiunile slavone, cunoscute sub numele de Podlinnik-i. Credem tare, că constatarea făcută în temeiul versiunilor româneşti nu va fi desmințită. Căci ne putem întemeia şi pe alte consideraţiuni, că Dionisie şi Chiril nu şi-au alcătuit opera cu prea multă critică şi bătaie de cap. De pildă. Un loc caracteristic în erminiile de pictură sunt filosofii şi scriitorii antici dimpreună cu spusele lor. In tipul întâiu de erminii din versiunile româneşti se întâlnesc următorii filosofi şi scriitori antici, odată: Tulis, împăratul Eghiptului, Ermis Trismegistos Apolonie, Sibila, Platon, Solon, Iosif Flaviu, Sofocle, Tuchidide; şi apoi iarăşi cu alte spuse: Apolonie, Solon, Tuchidide, Platon, la cari se mai adaog noui: Plutarch, Aristotel şi Chilon sau Filon. In al doilea tip pasagiul cu filosofii antici lipseşte cu desăvârşire, iar în al treielea tip acest pasagiu e exact acelaş ca şi în Erminia lui Dionisie. In afară de aceşti filosofi şi scriitori antici, în erminiile slavone ce au fost întrebuinţate la noi, se mai găseau cu siguranţă Pitagora, Socrate, Omer şi Porfirie, pe cari îi găsim în pictura din veacul al 16-lea a bisericilor noastre [1]). In Podlinnik-ul contelui Stroganoff la acest pasagiu se găsesc între alţii vrăjitorul Valaam şi Euripide [2]). In feluritele tipuri de erminii greceşti trebuie să se fi găsit Tulis, Solon, Chilon, Platon, Aristotel, So-

[1]) De pildă la Mănăstirea Humorului, Voroneţ, Sucevița şi Suceava (sf. Gheorghie).

[2]) Vezi Buslaev, Сочиненія, vol. II, pag. 378.

focle, Tuchidide, Plutarch, Apolonie, Socrate şi Euripide, căci toţi aceştia se întâlnesc în pictura din veacul al 16-lea şi al 17-lea a biserilor din Grecia [1]). Această mulţime de filosofi şi scriitori antici, cu felurite sentinţe de ale lor, împărţiţi în diferife părţi, e încă o indicaţie de mulţimea tipurilor de erminii ce circulau în diferite părţi. Din toţi aceşti filosofi ce-a ales Dionisie? Pe Apolonie, pe Solon, pe Tuchidid, pe Plutarch, pe Platon, pe Aristotel, pe Filon, pe Sofocle, pe Tulis, pe Valaam şi pe Sibila. Că din atâţia, Dionisie şi Chiril au ales pe aceştia şi au omis pe un Omer, Pitagora, dar cu deosebire pe Socrat cel mai creştin dintre filosofii antici, cu siguranţă că nu trădează discernământ critic şi multă bătae de cap la alcătuitorii erminiei lui Dionisie, ci precum i-a găsit în vreun tip de erminie ce le-a venit la îndemână, aşa i-a şi copiat.

La urmă încă un cuvânt bun neaşteptat pentru un om, cu drept cuvânt, mult urgisit. E vorba de falsificatorul modern de texte antice, Constantin Simonides. In manuscrisul său al erminiei lui Dionisie, manuscris pretins din veacul al 6-lea după Hristos, se găsesc adaosuri ca de pildă cum să se facă reprezentaţiunile Rugăciunei domneşti sau ale Simbolului credinţei [2]), precum şi alte adaosuri şi schimbări mai mici. Pentru toate acestea i s'au făcut lui Simonides grele imputări pentru falsificări de text [3]). Dat fiind caracterul neîndoios de carte populară al erminiei, aceste imputări nu mai pot fi atât de grele pentru adaosuri şi schimbări în cuprins şi text, lovindu-l însă vina cea grea pe deplin pentru introducerea de date false şi pentru vădită încercare de a da limbii un colorit cât mai antic, ştergând urmele limbei populare; căci aceasta era la urma urmei intenţiunea lui, de

[1]) Vezi N. A. Bees, Darstellungen altheidnischer Denker und Autoren in der Kirchenmalerei der Griechen, în Byzant.-Neugr. Jahrbücher IV (1923) p. 121—124.

[2]) Vezi Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων, Atena 1853, p. 106—112; Atena 1885, p. 106—110.

[3]) Conf. Pap.-Ker. p. ϛ' nota 3.

a scoate manuscrisul cât mai vechiu şi se vede că numai aceasta e vina lui în cazul de faţă, fireşte că vină destul de grea. Adaosuri şi schimbări în cuprins şi text se făceau din generaţie în generaţie de fiecare călugăr zugrav copist.

Constatarea caracterului de carte populară a erminiei lui Dionisie e deci de-o mare importanţă, căci atunci critica textului şi cercetare izvoarelor primeşte cu totul altă bază şi orientare.

Vasile Grecu

CONTRIBUŢIE LA MORFOLOGIA VERBULUI SLAV

CU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

U IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ASPECTELE VERBALE ÎN EVANGHELIARUL SLAV DELA PUTNA (SEC. XIII—XIV)

I. Una dintre caracteristicele limbilor slave, cu care străinul nu se poate familiariza, este exprimarea timpului cu ajutorul aspectelor verbale.

Obicinuiţi cu diferite forme flexionare ale unui verb pentru a orienta noţiunile noastre în timp, nu ne putem deprinde, să exprimăm de pildă o acţiune care se va petrece în viitor, printr'o formă verbală prezentă din punct de vedere gramatical. Se pare ceva în contradicţie cu simţul nostru lingvistic când o acţiune de viitor „voiu face", — „ποιήσω", — *„faciam"*, — *„je ferai"*, — *„ich werde tun"* etc., se traduce în slava printr'o formă gramaticală de prezent, vslb. сътвор҃ѫ = voiu face, — ceh. *pochválim* = voiu lăuda, — pol. *zrobię* = voiu face, — rusă я сдѣлаю = voiu face — etc.

Pe de altă parte însă alte verbe exprimă prin forma gramaticală a prezentului o acţiune de prezent d. e. vslb. твор҃ѫ = fac, — ceh. *chválim* = laud, — pol. *robię* = fac, — rus. я дѣлаю = fac.

Gramatica împarte în regulă generală verbul slav în trei categorii numite de obicei 1. perfective, 2. imperfective sau durative şi 3. iterative. Perfectivele arată o acţiune momentană, începutul sau terminarea unei acţiuni şi se pot reprezenta grafic prin simbolul unui punct. Imperfectivele exprimă o acţiune care durează, acţiunea linie, iar iterativele o acţiune care se repetă, reprezentată grafic printr'o linie întreruptă.

Acţiunile momentane nu se pot imagina la prezent, căci ele, sau încă nu s'au întâmplat şi atunci sânt în viitor, sau s'au întâmplat şi atunci sânt la trecut. Consecvent cu aceasta limba slavă nu cunoaşte un prezent dela un verb perfectiv. Prezentul perfectivului arată în limbile slave viitorul.

Ceea ce din punct de vedere actual ni se pare nelogic, este consecvent şi logic din punct de vedere istoric şi psihologic.

Fiecare din noi se foloseşte adeseori de o formă gramaticală de prezent pentru a exprima o acţiune ce urmează să se întâmple la viitor, d. e. „mâne plec la ţară“, sau privind la cânele care a luat pe fugă iepurele, spunem *„îl prinde“*, deşi această acţiune urmează să se întâmple la viitor.

Acest fenomen întemeiat psihologic şi care poate fi descoperit fragmentar în fiecare limbă, a fost desvoltat consecvent de limbile slave, care pe baza acestei posibilităţi psihologice şi-au clădit printr'o evoluţie istorică începută în indo-europeana, un sistem deosebit de expresiune a raporturilor temporale, nu cu ajutorul formelor flexionare ci cu ajutorul aspectelor verbale: perfective, imperfective şi iterative.

In cartea sa „Le langage“ (Paris, 1921), Vendryes ocupându-se de categoria gramaticală a timpului, spune, că exprimarea acţiunilor verbale prin timpuri flexionare, este o inovaţie în limba latină. Vendryes citează lucrarea lui D. Barbelent „De l'aspect verbal en latin“, Paris 1913, care însă mi-a fost inaccesibilă.

Vendryes constată mai departe că indoeuropeana era preocupată să redea felul acţiunii, iar nu momentul în care acţiunea se petrece. Această caracteristică au păstrat-o limbile slave.

Vendryes face o apropiere între modalitatea de a exprima timpul în i.-e. şi în semita şi constată că semita prezintă în această privinţă o identitate cu i.-e. Semita nu are timpuri verbale flexionare, afară de un imperfect şi perfect, care exprimă o acţiune neterminată sau terminată cum arată sensul etimologic al cuvintelor. In schimb însă se pune toată stăruinţa pentru exprimarea exactă a relaţiunilor verbale causative, conative, intensive, desiderative, reciproce, etc.[1]).

Verbul slav are în general o structură nouă. El nu a păstrat nici modurile indo-europene (conjunctivul şi optativul nu mai există în slava comună), nici timpurile i.-e. (imperfectul slav este de dată recentă). Sub acest raport verbul slav este revoluţionar. Conservativ însă este verbul slav în păstrarea aspectelor; fondul

[1]) Vendryes, Le langage, Paris 1921, pag. 118.

este deci i.-european. Aspectele nu sânt păstrate aşa cum erau în i.-e. A fost menţinut însă sistemul: uzul de a exprima timpul prin aspecte verbale. Acest uz a fost desvoltat în limbile slave şi constituie o caracteristică a acestor limbi[1]).

Evident că sistemul aspectelor verbale slave a suferit o continuă morfologie. Unele forme cad în desuetudine, iar graiul viu crează altele la loc, altele îşi schimbă aspectul, primind alt înţeles temporal şi atunci, rolul lor vechi semantic îl iau alte forme. In general morfologia aspectelor merge paralel şi câte odată este determinată de morfologia semantică.

Din cauza acestei necontenite evoluţii am ajuns că în slavinele de azi sistemele aspectelor verbale nu sânt identice. Astfel d. e. în limbile slave apusene şi răsăritene verbele perfective la prezent exprimă o acţiune de viitor şi nu este admis la aceste verbe un viitor perifrastic cu *budu*. Viitorul perifrastic cu *budu* sau alt auxiliar îl admit în acest domeniu slav numai imperfectivele pentru a exprima o acţiune care durează la viitor, d. e. ceh. *budu chváliti* = voiu lăuda în viitor mai lung timp sau de mai multe ori, — pol. *będę robić* = voiu face timp îndelungat sau de repetate ori, — rus. буду дѣлать = voiu face mai lungă vreme, — ucr. буду читати sau читати му = voiu ceti mai mult timp.

In limbile slave de sud însă viitorul perifrastic cu *budu* sau cu alt auxiliar echivalent s'a generalizat şi se formează atât dela perfective cât şi dela imperfective.

Scopul lucrării noastre este să stabilească realitatea acestui caracteristic fenomen slav la o anumită epocă într'un anumit document de limbă. Dată fiind epoca documentului pe care l-am despoiat (a doua jumătate a sec. al XIII-lea — întâia jumătate a sec. al XIV-lea) şi caracterul lui religios am fixat aspectul fiecărui verb cu ajutorul textului evangelic grecesc, făcând în acelaş timp şi comparaţia cu cele mai vechi texte de limbă slavă de acelaş conţinut, îndeosebi cu textul Assemanian, în a cărui filiaţiune se crede a fi textul de care ne ocupăm.

O schiţă istorică a acestui fenomen de limbă slavă ne va familiariza mai bine cu chestiunea de care ne ocupăm.

---

[1]) Meillet „Des innovations du verbe slave", în Revue des études slaves, T. II. fasc. 1—2.

II. Aspectele verbale slave nu sânt forme flexionare ale aceluiaş verb, ci sânt diferite verbe ale aceleiaş rădăcini care se completează reciproc pentru a orienta noţiunile verbale în timp.

Alte limbi *i.-e.* şi-au înmulţit formele verbale prin flexiune, şi la exprimarea unei acţiuni au dat deosebită atenţie lui „status temporis“, — Zeitstufe, — timpul când se întâmplă acţiunea. Felul în care se desvoltă o acţiune „status actionis“, — Aktionsart, — n'a fost considerat de loc, sau a fost considerat numai secundar.

O caracteristică a limbilor slave este însă exprimarea, în primul rând, a lui „status actionis“. În acest scop graiul a desvoltat forme verbale pentru fiecare fel de acţiune: momentană, cursivă, iterativă.

Posibilitatea de a exprima aspectul unei acţiuni verbale există şi în alte limbi decât în cele slave, numai că în alte limbi nu e un sistem morfologic ca în slava. D. e. franceza întrebuinţează prefixul *re* — pentru a exprima o acţiune instantanee: *rabaisser, rabattre, reveiller* spre deosibire de *baisser, battre, veiller.*

Limbile slave au puţine forme flexionare ale unui verb pentru a-i orienta acţiunile în timp. Limba veche slavă bisericească de pildă, are forme flexionare deosebite numai pentru prezent şi trecut şi totuş cu ajutorul aspectelor verbale poate exprima cele mai fin nuanţate noţiuni de timp[2]).

Pentru a traduce diferitele timpuri din textele greceşti, traducătorul slav avea la dispoziţie în graiul său un sistem întreg de aspecte verbale, câte odată foarte bogat. El avea să aleagă din acest sistem acele aspecte care după simţul lui lingvistic, redau mai precis timpurile greceşti. Sistemul aspectelor verbale n'a rămas însă în tot timpul şi în tot locul acelaş; el era supus unei necontenite evoluţii. Spiritul limbii crea mereu forme nouă, când unele forme ieşiau din uz sau îşi schimbau înţelesul. Traducătorul se folosia de acele forme, care trăiau în epoca sa, sau care îi erau impuse de tradiţia literară a textelor.

Raportul dintre aspectele verbale slave şi formele temporale flexionare ale limbii greceşti era numai semantic[3]). In urma

[2]) Leskien, Gram. d. altbulg Spr. 2. u. 3. Aufl. pag. 224.
[3]) Meillet, Etudes I. 89.

unei înrudiri semantice între timpurile greceşti şi aspectele verbale ale verbului slav s'a stabilit în uz o corelativitate între anumite aspecte verbale şi între anumite timpuri greceşti, d. e. între prezentul perfectiv al unui verb şi între viitor, între imperfect şi între aspectul durativ, între aorist şi aspectul perfectiv. Această corelativitate era însă pur formală, iar nu cauzală, deaceea întâlnim imperfective care formează aoristul, prezente imperfective exprimând viitorul d. e. οὐκέτι πολλὰ λαλήσω μεθ' ὑμῶν = *juže nemnogo glagoliją sъ vami*, — perfective formând imperfectul d. e. *dati* — *daděaše*, etc. In principiu însă perfectivele traduc aoriştele greceşti, iar imperfectivele imperfectul. Această deosibire s'a păstrat până astăzi, căci d. e. în bulgara se face distincţie precisă de înţeles între aoristul unui perfectiv (написах) şi aor. unui imperfectiv (писах)[4]).

III. Limba veche slavă face deosebire precisă între acţiuni perfective, adecă astfel de acţiuni care sânt reprezentate fără durată de timp, fiecă începutul şi sfârşitul lor cad într'un singur punct dând o acţiune momentană, d. e. *sędą sěsti* = mă aşez, fiecă se consideră numai începutul acţiunii: acţiune ingresivă, d. e. *načęti* = încep, fiecă se consideră numai sfârşitul acţiunii: acţiune finitivă, d. e. *naplьniti* = a umplea şi între acţiuni imperfective, adecă acele reprezentate, durând mai lung timp, d. e. *iti* = a merge. O astfel de acţiune poate exprima o durată de timp fără întrerupere, sau ea se poate repeta din timp în timp. In legătură cu aceste două posibilităţi limba a desvoltat un tip de aspecte pur imperfective d. e. *iti* şi un tip de aspecte iterative d. e. *choditi* = a umbla. Iterativele pot exprima o acţiune repetată sau pot avea un înţeles pur abstract.

Raportul semantic dintre iterative şi durative este foarte strâns, — căci o durată continuă poate fi înţeleasă ca o serie de durate repetate cu distanţe infinit de mici între fiecare repetare. Deaceea şi în grai se produce un amestec între aspectele imperfective şi iterative. Aspecte verbale iterative devin imperfective prin prefixare sau când imperfectivele respectivului verb dispar,

---

4) Sčepkin, recenzia gramaticei lui Leskien în Rocznik Slawistyczny III, 216, şi Musić J. Arch. XXIV, 479.

iar pe de altă parte aspectele imperfective au de multe ori, mai ales în slavele moderne, funcţiune iterativă.

Acest fapt explică în parte şi părerea lui Meillet, că iterativul este o unitate morfologică nou creată în slava pentru a forma aspecte imperfective la aspecte perfective existente[5]). Meillet consideră numai aspectul perfectiv şi imperfectiv ca formaţiuni slave originale.

Vondrák admite şi existenţa iterativului în perioada slavă străveche. El crede că în slava originală (Ursprache) fiecare verb putea avea înţeles momentan, cursiv şi iterativ. Este posibil că unul din aceste înţelesuri prevala la un verb, altul la alt verb, astfel că în cursul timpului înţelesul mai slab s'a şters, iar înţelesul mai pronunţat a rămas aspectul verbal al verbului respectiv[6]).

Meillet explică procesul genetic al aspectelor verbale slave în felul următor: în domeniul *i.-e.* existau rădăcini verbale cu înţeles durativ şi altele cu înţeles momentan. Tipul comun era cel durativ, din care apoi în domeniul slav s'au desvoltat verbe de tip perfectiv[7]). Iterativul este o formaţie mai târzie.

Brugmann explică acelaş fenomen al aspectelor verbale slave din punct de vedere genetic în cadrul evoluţiei sistemului verbal în limbile *i.-e.* Părerea lui s'ar putea rezuma în următorul mod:

Mijloacele pentru orientarea unei acţiuni din punct de vedere temporal erau în *i.-e.* două:

1. „status temporis“, timpul în care se petrecea o acţiune (prezent, trecut, viitor) — Zeitstufe;

2. „status actionis“, felul cum se petrece acea acţiune (punctual, cursiv, perfectiv, iterativ, terminativ) — Aktionsart.

Status temporis nu era exprimat prin forma verbală sau era numai foarte slab indicat prin terminaţiile personale[8]).

Sistemul aspectelor verbale, care exprima „status actionis“ era un mijloc de exprimare mai amplu şi mai expresiv, dar nici

---

[5]) Meillet, Etudes I, 58.
[6]) Vondrák, Vgl. Gram. d. sl. Spr. II, 186 ss.
[7]) Meillet, Etudes I, 35.
[8]) Brugmann, Kz. Vgl. Gr. II. 491 şi 568.

în acest sistem nu era legată de fiecare formă verbală nu anumit fel de acţiune [9]).

Nu este scopul lucrării noastre urmărirea evoluţiei istorice prin care au trecut aceste mijloace lingvistice de exprimare a timpului în diferite limbi. Vom mai aminti numai că pentru exprimarea unei acţiuni punctuale s'au desprins din întregul sistem de forme verbale, care nu aveau un sens bine determinat sub raportul lui „status actionis“ şi al lui „status temporis“, astfel de forme, care oarecum spontan indicau prin structura şi accentul lor o acţiune punctuală. Acest grup de forme asociindu-şi un formans şi un accent special deveni productiv [10]). Astfel luă naştere sistemul aoristului în care acţiunea se punctualiză, iar sistemul prezentului fu rezervat acţiunilor cursive.

Totuş însă rămaseră şi în sistemul prezentului forme care exprimau o acţiune momentană, mai ales că diferenţierea între sistemul aoristic şi prezentic fu lentă. Aceste forme punctuale la prezent sânt aspectele verbale perfective, care se găsesc reprezentate în diferitele graiuri *i.-e.* In limbile slave aceste forme s'au desvoltat ca sistem complect şi consecvent şi exprimă o acţiune la viitor. Pentru exprimarea prezentului limba a desvoltat în faţa acestor forme alte forme derivate, d. e. perfectivul *pasti* exprimă viitorul, — imperfectivul *padati* prezentul [11]). Această explicaţie a lui Brugmann se apropie şi de concepţia lui Meillet.

Eliminarea futurului sigmatic şi adoptarea perfectivului pentru exprimarea unei acţiuni de viitor este din punct de vedere logic uşor explicabilă. O acţiune punctuală — cum am amintit — nu poate fi imaginată la prezent. Ea este sau în viitor sau în trecut. Limba slavă a adoptat sensul de viitor şi şi-a desvoltat sistemul verbal în această direcţie.

IV. Din punct de vedere teoretic este necesar să facem distincţie între iterativele etimologice (originale), ca *χoditi*, *nositi*, — numite de Meillet iterative i.-europene şi între imperfectivele derivate care pot avea funcţiune de iterative, ca *sъbljudati* derivat din *sъbljusti*, *tružd ati* derivat din *truditi*, etc.

---

[9]) Brugmann, Kz. Vgl. Gr. II. 4933 şi 568.
[10]) Brugmann, Kz. Vgl. Gr. II. 559, §. 734.
[11]) Brugmann, Kz. Vgl. Gr. II 560 §. 735.

Meillet numeşte ambele aceste categorii de verbe iterative, pe când Boehme [12]), Vondrák [13]), Pedersen [14]) consideră ca iterative numai categoria lui *χoditi*.

Părerea lui Boehme de pildă este că trebuie să facem deosebire strictă între iterativele tip *χoditi* şi imperfectivele derivate tip *sъbljudati*.

Meillet consideră ambele tipuri ca iterative şi formulează această lege: „l'existence d'un iterativ est le criterium essentiel du caractère perfectiv d'un verb donné“ [15]).

Această lege însă se poate aplica numai grupului *sъbljudati*, care mărturiseşte pentru perfectivitatea lui *sъbljusti*, dar nu grupului *χoditi*. Legea aceea nu are valoare nici pentru limbile slave moderne, căci d. e. iterativul polonez *czytywać* are în faţă pe imperfectivul *czytać*.

La această obiecţiune răspunde Meillet în adaosul la studiile sale [16]), că legea enunţată are valoare numai pentru iterativele derivate şi numai în vechea slavă. El îşi menţine însă părerea că iterativul este numai un caz special al imperfectivului şi nu face deosebire între iterativul tip *χoditi* şi intre imperfectivul derivat tip *sъbljudati*. Meillet primeşte un sprijin în favorul teoriei sale şi din împrejurarea că ambele aceste categorii au adeseori un rol semantic identic şi dela faptul că în limbile slave moderne imperfectivele derivate au şi funcţiune de iterative.

Divergenţa dintre explicaţia lui Meillet şi cea a lui Boehme şi altora este mai mult de natură metodică şi terminologică. Ea rezultă din faptul că Meillet porneşte dela judecarea stării actuale a aspectelor verbale fie în vechea slava bisericească, fie în slavinele de azi şi judecă fenomenul din punct de vedere al fondului pe când Boehme judecă din punct de vedere al evoluţiei istorice şi mai mult formal.

Părerea lui Meillet e de acord şi cu concepţia lui Delbrück [17]), care consideră tipul *voditi*, *χoditi*, ca un continuator al formelor i.-e. Pentru Delbrück tipul *bljudati* este iterativ pentrucă din punct de vedere semantic este identic cu tipul *voditi*. Părerea

---

[12]) E. Boehme, Die Actiones der Verba Simplicia in den altbulg. Sprachdenkm.

[13]) Vondrák, Vgl. Gram. II, pag. 184 ss.

[14]) Kunz Zeitschrift 37, pag. 221.

[15]) Meillet, Etudes I, 8.

[16]) Meillet, Etudes II, 505.

[17]) Delbrück, Vgl. Syntax d. idg. Spr. II, Straßburg 1897, pag. 135 şi 139.

aceasta câştigă în probabilitate admiţând şi la tipul *bljudati* origine iterativă *i.-e.* Această părere o reprezintă I. Rozwadowski [18]) spunând că naşterea acestor iterative din raporturi special slave, cum crede Leskien şi Brugmann, nu se poate explica.

*

O schiţă grafică ne va prezenta intuitiv ambele concepţii

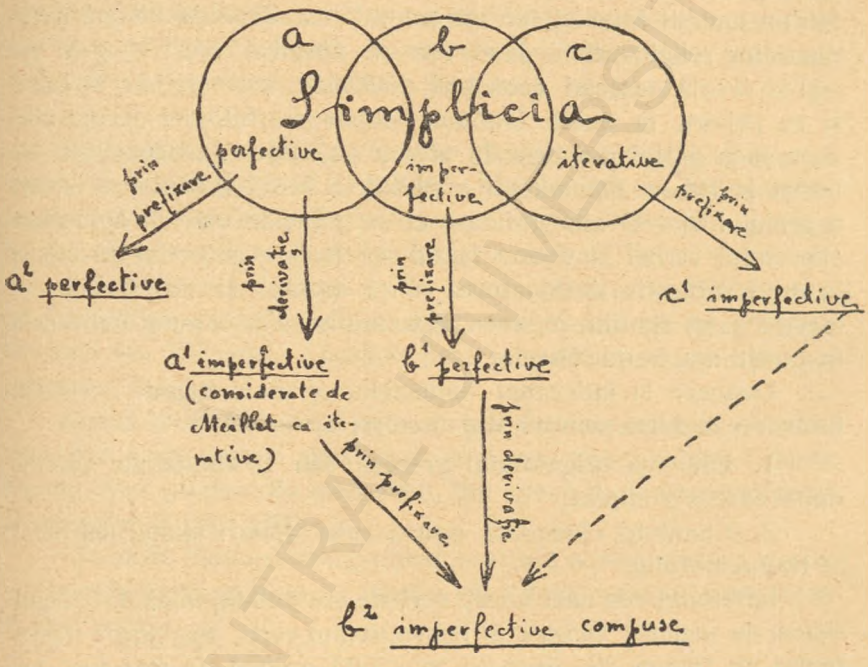

Exemple: *a* — *pasti*
dati
truditi
bljusti
*a*¹— *padati*
dajati
truždati
bljudati
*b*²— *ubivati*
približati

b — *iti*
tvoriti
nesti
vesti
biti
*b*¹— *priti*
sъtvoriti
prinesti
privesti
ubiti

c — *χoditi*
voditi
nositi
*c*¹— *priχoditi*
privoditi
prinositi

[18]) Indogermanische Forschungen, IV, 406 ss.

Pentru Meillet sânt atât verbele din *c* cât şi cele din a^1 iterative, pecând Boehme deosebeşte aici două grupuri deosebite din punct de vedere genetic: cele din a^1 sânt imperfective derivate, cele din *c* sânt iterative.

V. Vom observa acest caracteristic fenomen al limbilor slave în materialul unui singur document de limbă, urmărindu-l deci într'un anumit timp şi într'un anumit loc. Tradiţia literară a traducerilor religioase fu însă aşa de tiranică încât cu greu vor ieşi la iveală oarecari deosebiri dialectele, care trebuie să existe şi cu privire la acest fenomen supus morfologiei necontenite, ce o face graiul omenesc în eterna sa curgere. Documentele de limbă scrise ne dau numai o palidă şi foarte incompletă icoană a graiului viu. O altă greutate ce se pune în cale la aprecierea aspectului verbal slav este faptul că fiecare autor îşi închipuia în mod subiectiv desfăşurarea unei acţiuni şi noi trebuie să încercăm să simţim acţiunea aşa cum ea s'ar fi putut reprezenta în conştiinţa traducătorului.

Deaceea la judecarea aspectelor verbale trebuie să avem totdeuna înaintea ochilor doi factori:

1. influenţa originalului grecesc sau a modelului slavon după care s'a copiat;
2. o tendinţă câteodată opusă celei dintâi: simţul lingvistic al traducătorului.

Intrebuinţarea unei forme verbale era condiţionată de întregul sistem de aspecte verbale al respectivului verb, aşa cum e reprezentat un sistem de aspecte în schiţa grafică de mai sus. La alegerea aspectului verbal traducătorul era determinat de:

1. simţul lui lingvistic;
2. de contextul sintactic;
3. de ordinul primit dela modelul său.

Din aceste motive s'a născut la aprecierea fiecărei acţiuni verbale necesitatea metodologică de a observa la fiecare caz în parte, cum este redată în slava fiecare expresiune temporală gândită în limba elină şi de a nu ne lăsa conduşi de legi gramaticale preconcepute.

Se poate ca traducătorul slav să fi simţit o expresie de timp în acelaş sens ca şi textul grecesc, sau să o fi simţit altfel,

sau iarăş să o fi simţit la fel dar cu mijloacele de care dispunea în limba lui să o fi exprimat altfel.

Am crezut deci necesară la prelucrarea materialului despoiat din textul Evangheliarului slav dela Putna, să fac comparaţia fiecărui caz cu locul corespunzător din Assemanian şi cu originalul grecesc.

Trebuie să observ că materialul tratat a fost scos din prima jumătate (134 pagini) a textului amintit. Partea a doua a textului, care în multe locuri repetă numai pasagii din prima parte nu ar fi putut în principiu schimba rezultatele obţinute.

VI. Evangheliarul dela Putna se găseşte în biblioteca acestei mănăstiri. A fost publicat de Emilian Kałużniacki în „Monumenta linguae paleoslovenicae“ T. I. Viena şi Teschen 1888. Din prefaţa acestei ediţii am scos şi datele ce urmează.

Acest text a fost scris pe la finea secolului al XIII-lea sau cel târziu la începutul secolului al XIV-lea. Patria lui este Galiţia orientală sau Volhinia. Aparţine deci grupului de texte volhino-galiţiene.

Limba Evangheliarului putnean prezintă caracteristice maloruse. Sub acest raport acest text este mai tipic malorus decât Evangeliarul galiţian din anul 1266, din epoca domniei principelui Danilowicz (1264—1301).

Deoarece Evangeliarul putnean prezintă acelaş ductus grafic ca Evangheliarul galiţian se admite că a fost scris în apropierea acestei epoce.

LITERATURĂ

Agrell Sigurd, *Przedrostki postaciowe czasowników polskich. Materiały i prace komisyi językowej.* A. U. K. T. VIII.

Boehme Erich, *Die Actiones der Verba Simplicia in den altbulgarischen Sprachdenkmälern.* Leipzig 1904.

Brugmann Karl, *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen,* II, Straßburg 1903, pag. 493, 559, 567.

Delbrück B., *Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen* II, Straßburg 1897.

Grünenthal O., *Die Übersetzungstechnik der aksl. Evangelienübersetzung,* în *Archiv für slavische Philologie* (J. Arch.) XXXI.

Jagić, *Beiträge zur slavischen Syntax,* I, pag. 72 în *Denkschriften der Wiener Akademie der Wissenschaften, phil.-hist.,* cl. Vol. XLVI.

Kałużniacki E., *Monumenta linquae paleoslovenicae,* T. I. *Evangeliarium Putnanum,* Vindobonae et Teschen 1888.

Leskien, *Grammatik der altbulg. Sprache,* 2. u. 3. Aufl., Heidelberg 1919, pag. 215—231.

Leskien, *Handbuch der altbulg. Sprache,* V. Aufl., Weimar 1910, pag. 169.

Łoś, *Nowe prace o postaciach czasowników,* în Rocznik Slawistyczny, III, pag. 139 ss. — e o recenzie a cărţii lui A. Mazon, *Morphologie des aspects du verbe russe,* Paris 1908 şi a cărţii lui Sigurd Agrell, *Aspektänderung und Aktionsbildung beim polnischen Zeitworte,* Lund 1908.

Mazon André, *Morphologie des aspects du verbe russe,* Paris 1908.

Meillet A., *Etudes sur l'éthymologie et le vocabulaire du vieux slave,* Paris 1902.

Première partie: *Des aspects perfectif et imperfectif dans la traduction de l'évangile en vieux slave,* pag. 1—104.

Deuxième partie, pag. 505.

Meillet-Printz, *Einführung in die vergleichende Grammatik der indogerm. Sprachen,* Leipzig—Berlin 1909, pag. 115.

Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen,* IV, pag. 274 ss., 767 ss.

Dr. A. Musić, *Zum Gebrauch des Praesens verbi perfectivi im Slavischen.* J. Arch. XXIV, 479.

Navratil I., *Beitrag zum Studium des slavischen Zeitwortes aller Dialekte,* Wien 1856.

Dr. Rački Franjo, *Assemanov ili Vatikanski Evangelistar.* U Zagrebu 1865.

I. Rozwadowski, *Über den Ursprung der Iterativa bljudati.* Indogermanische Forschungen, IV, 406 ss.

St. von Smal-Stocki und Theodor Gartner, *„Grammatik der ruthenischen Sprache“,* Wien 1913.

Vondrák, *Vergleichende Grammatik,* II, pag. 184 s., 188 s., 271 s. *Altkirchensl. Gramm.,* II. Aufl., Berlin 1912, pag. 520.

Vendryes, *Le Langage,* Paris 1921.

Dr. Črnčić, *Assemanovo Izbornô Evangjelje.* W Rimu 1878.

CLASA I-a.

Verbele de clasa întâia — având caracteristica *-e-|-o-*, la formarea prezentului — sânt imperfective şi perfective.

Imperfective: *bljusti, brĕšti, greti, gъnati, grębti, žešti, žiti, zъvati, klęti, krasti, mesti, mošti, nesti, pasti — pasą, pešti, drębti, rasti, strĕšti, tešti, tlĕšti, čisti, črĕti.*

Perfective: *bądą, vrĕšti, načęti, pasti — padą, rešti, sĕsti, jęti.*

Cu aspect nehotărît: *vesti, iti.*

Perfective apar şi unele verbe întrebuinţate numai cu prefix: — *bъrati*, — *vrĕsti*, — *vlĕšti*, — *lešti*, — *lĕsti*, *umrĕti*, *sъmęsti*, *raspęti*, — *strĕti*, *sъtręsti*, — *jahati* — *jadą*.

Din exemplele ce urmează se vede că aspectul nu e totdeauna precis şi că nu există o barieră fixă între un aspect şi altul.

* * *

bljusti, bljudą, bljudeši = a păzi.

În toate locurile atestate în Ev. P. verbul acesta apare imperfectiv, ca şi în locurile corespondente din Assemanian. — Mt. XVIII. 10 блюдѣте, gr. ὁρᾶτε; — Mc. I. 44 блюди сѧ, gr. ὅρα; — Mt. XXIII. 3 блюсти, gr. τηρεῖν; — L. XXI. 8. блюдѣте, gr. βλέπετε. — Perfectivul la acest imperfectiv este *sъbljusti*. În Mt. XIX. 17. съблюди traduce imperativul aor. grec. τήρησον; — dto I. VXII. 11.— I. XV. 20. сблюдошѧ, Ass. *sъbljusę*, gr. ἐτήρησαν; — I. XV. 20. сблюдѫтъ, Ass. *sъbljudątъ*, gr. τηρήσουσιν; — I. II. 10. сблюдѧ, gr. τετηρήκασ; perfectul grecesc ar pleda pentru imperfectivitatea lui *sъbljusti*, dar în elina epocei în care s'au scris textele evangelice perfectul se întrebuinţa în locul aoristului[19]).

In unele locuri însă textul Ev. P. diferă de textul Ass. — Astfel I. VIII. 51. gr. ἐὰν τις... τηρήσῃ, Ass. *sъbljudete*, Ev. P. съблюдѣтъ. Textul Ass. traduce subjonctivul aorist printr'un perfectiv, pentrucă în propoziţiuni dependente, care nu exprimă prin sine timpul, subjonctivul aor. putea fi redat prin prezentul unui perfectiv[20]). Intrebuinţarea prezentului imperfectiv din Ev. P. o putem explică prin dorinţa traducătorului de a da acţiunii un înţeles gnomic. Imperfectivul era aspectul verbal care exprima astfel de acţiuni durabile. Autorii celorlalte texte însă şi-au aţintit privirea asupra viitorului şi simţind şi ei sensul gnomic au exprimat aceasta prin prezentul perfectiv cu sens de viitor. „Să nu ucizi", este prezentul, dar sensul poate fi simţit şi la viitor: niciodată în viitor să nu ucizi. La fel I. VIII. 52; — I. XIV. 15. gr. τηρήσετε, Ass. *sъbljudĕte*, Ev. P. съблюдѧйте.

Uu raport tocmai invers între Ev. P. şi Ass. găsim în Mt. XXIII. 3 Ev. P. ѥлико аще рекоуть камъ блюсти; съблюдѣте

[19]) Meillet, Etudes... I, 85.

[20]) Meillet, Etudes I, 73.

и творите, Ass. *eliko rekątъ vam bljusti, sъbljudaite i tvorite*, gr. ὅσα ἐὰν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν, τηρείτε καὶ ποιεῖτε. Ev. P. redă în acest loc imperativul prezent grec prin imperativul unui perfectiv, în vremece Ass. traduce cu prez. unui imperfectiv.

Aspectul imperfectiv la *sъbljusti* este *sъbljudati* atestat în I. VIII. 55. Ev. P. сблюдою, Ass. *sъbljudają*, gr. τηρῶ; I. XIV. 21. сблюдаꙗ, Ass. *sьbljudaę*, gr. τηρῶν; I. VII. 12. блюдѧхъ (forma simplă în loc de compus), Ass. *sьbljudaahъ*, gr. ἐτήρουν.

Imperfectiv este *bljusti*, perfectiv *sъbljusti*, iar forma *sъbljudati* este iarăş imperfectivă. Raportul *bljusti* : *sъbljusti* : *sъbljudati* reprezentat în schiţa grafică este *c* : *d* : *e*.

*

brěšti, brěgą = a griji.

Atestat în forma *nebrěšti* = a despreţui, având deci acelaş sens ca şi *neroditi*. Meillet[21]) consideră acest verb ca imperfectiv, pentrucă în Mt. VI. 24 Zogr. şi Ass. se întrebuinţează pentru traducerea viitorului grec: καταφρονήσει, construcţia *nebrěšti vŭčinetŭ* şi dacă *nebrěšti* ar fi perfectiv atunci pentru redarea futurului grec nur ar fi fost nevoie de circumscrierea cu *vŭčinetŭ*. Ev. P. prezintă în acest loc неродити начнеть. — *Nebrěšti* este atestat în Ev. P. la participiu perfect pentru traducerea part. aor. grec: Mt. XXII. 5. небрѣгъше, Ass. *neroždъše*, gr. ἀμελήσαντες. In regulă generală participiul perfect se formează dela verbele perfective, în cazul de faţă însă sensut acţiunii este durativ: οἱ δέ ἀμελήσαντες ἀπῆλθον, pol. *„a oni zaniedbali i odeszli“*, adecă: ei se îndepărtară cu dispreţul în suflet.

*

greti, grebą, grebeši = a vâsli.

I. VI. 19. Ev. P. гребѧху ꙗко 25 стадий или 30 оузрѣша Ісоуса ходѧща, Ass. *grebъše*, gr. ἐληλακότες, οὖν ὡς στάδια εἴκοσι πέντε ἢ τριάκοντα.

Ass. redă acţiunea prin part. perf. act. I în sens finitiv—perfectiv: dupăce vâsliră. In textul grec şi în Ev. P. acţiunea este concepută durativ: în vreme ce vâsliau la o depărtare de... zăriră pe Isus.

---

[21]) Meillet, Etudes I, 9.

Nu avem atestate mai multe exemple cu verbul simplu, dar aspectul perfectiv al compusului *pogresti*, vorbeşte pentru perfectivitatea lui *gresti*. L. IX. 59. погрести, Ass. *pogreti*, gr. θάψαι. — L. XVI. 22. погребенъ бысть, Ass. *pogrĕsę*, gr. ἐτάφη; etc.

*

gъnati, ženą, ženeši = a mâna.

Boehme consideră acest verb ca imperfectiv, faţă de iterativul *goniti*[22]). Meillet îi atribuie aspect nehotărît[23]). Exemplul citat de Meillet pentru a-şi susţine părerea este redat în Ev. P. prin *goniti* la imperfect: Mc. I. 36. κατεδίωξεν, Ass. *gъnašę*, Ev. P. гонѧхѫть.

Aspectul perfectiv se obţine prin prefixare: *izgъnati*, I. IX. 34., Ev. P. изгнаша, gr. ἐξέβαλον; — Mt. XVII. 19. изгнати, gr. ἐκβαλεῖν; — I. XV. 20. ижденѫть, gr. διώξουσιν; — I. XVI. 2. ижденѫть, gr. ποιήσουσιν; etc.

Iterativul prefixat rămâne imperfectiv: L. XIII. 28., изгонимы, gr. ἐκβαλλομένους; Mt. IX. 34. изгонитъ, gr. ἐκβάλλει; etc. Ev. P. prezintă şi forma imperfectivă derivată * *izganjati* Mc. I. 39., gr. ἐκβάλλον, Ass. *izgonę*, Ev. P. изганѧ.

*

gręsti, grędą, grędeši = a veni.

Atestat la prezent, part. prez., imperativ pentru redarea grecescului ἀκολουθέω, ὑπάγω, ἔρχομαι: I. IV. 30. грѧдѫ, gr. ἤρχοντο·

In Ev. P. găsim adeseori pe *iti* înlocuit cu *gręsti*: L. XVIII, 43. грѧдѧше, Ass. *ïděaše*, gr. ἠκολούθει; — Mt. X. 38. грѧдетъ, Ass. *ïdetъ*, gr. ἀκολουθεῖ; — I. I. 9. грѧдѫщааго, Ass. *idąštaago*, gr. ἐρχόμενον; etc.

I. VIII. 14. ὑμεῖς οὐκ οἴδατε πόθεν ἔρχομαι ἢ ποῦ ὑπάγω, Ev. P. къı же не вѣсте, wтъ коудѫ грѧдѫ и камо идѫ, Ass. *vъı že ne věsta otъ kądu pridь ï kamo grjędą*; în acest loc Ev. P. întrebuinţează грѧдѫ, iar Ass. *pridь*. Mai aproape de sensul acţiunilor greceşti este Ev. P. care traduce „de unde vin“, pe când Ass. simte acţiunea perfectiv „de unde am venit“ şi o redă printr'un perfectiv.

*

---

[22]) Boehme, Actiones, 13.

[23]) Meillet, Etudes I, 12.

žešti, žegą, žežeši = a arde (trans.).

Imperfectiv în Mt. VIII. 14. жѣгомоу, gr. πυρέσσουσαν. — Prin prefixare devine perfectiv: Mt. XXII. 7. зажьже, gr. ἐνέπρησεν; — L. VIII. 16. къжетъ, gr. ἅψας.

*

žiti, živą, živeši = a trăi.

I. XIV. 19. живѫ, gr. ζῶ; — Mt. XVII. 22. живѫщимъ, gr. ἀναστρεφόμενον; I. XI. 54. живѣше, gr. διέτριβεν; etc.

Perfectiv *ožiti, ižditi*: Mt. IX. 18. оживетъ, gr. ζήσεται; — L. XV. 14. иждившю, gr. δαπανήσαντες; — L. X. 35. при(и)живеши, gr. προσδαπανήσῃς. — *ižditi*: — L. XV. 14. иждившю, gr. δαπανήσαντες; — L. X. 35. при(и)живеши, gr. ἄν προσδαπανήσῃς.

*

zъvati, zovą, zoveši = a striga.

Mt. IX. 27. заковѫща, gr. κράζοντες; — I. VII. 37. закаше, gr. ἔκραξεν; — I. X. 3. зоветъ, Ass. *glašaetъ*, gr. φωνεῖ; — I. II. 2. званъ бѣстъ, gr. ἐκλήθη; — L. XIV. 24. званѣихъ, gr. τῶν κεκλημένων; — L. XIV. 10. званѣи, gr. κεκλημκώς; — Mt. XXII. 14. соуть звани, gr. εἰσιν κλητοί; etc.

Perfectiv: *vъzъvati, prizъvati* — traduc aoristul sau perfectul grec — Mt. IV. 21. възва, gr. ἐκάλεσεν; — I. I. 15. възва, gr. κέκραγεν; — I. IX. 24.; — I. IX. 18.; — Mt. XXII. 9.; — Mt. XVIII. 32.; — Mt. XVIII. 2.; etc.

*

klęti, kl'ьną, kl'ьneši = a blăstăma.

Atestat în Mt. V. 44. клѣнѫщаа, gr. τοὺς καταρωμένους. — *proklęti*: I. VII. 49. проклѧти соуть, gr. ἔπαρτοί εἰσιν, ne având mai multe exemple nu putem hotărî aspectul lui *proklęti*.

*

krasti, kradą, kradeši = a fura.

Simplu imperfectiv: Mt. VI. 19. крадоуть, gr. κλέπτουσιν. — prefixat perfectiv: Mt. XIX. 18. оукрадеши, gr. κλέψει; — L. XVIII. 20. оукрадь, gr. κλέψῃς.

*

mesti, metą, meteši = a arunca.

Acest verb îşi amestecă formele cu formele imperfectivului de clasa a 3-a, *metati, meštą, mešteši*: I. X. 32. Ev. P. мещете, Ass. *metete*, gr. λιθάζετε; — I. X. 33. мещемъ, Ass. *metemъ*, gr. λιθάζομεν. Ev. P. are în aceste locuri de acord cu Zogr. *meštemъ, meštete* dela *metati, meštą*. Din această formă derivă şi verbele din slavele moderne; rus. *metát', meču*; — sârb. *mètati, mèćem* [24]).

Formele prefixate ale acestor verbe sânt perfective: L. V. 5. ѹмещѣкмъ, Ass. *vъmetem*, gr. χαλάσω; — L. V. 4. ѹмещѣкте, Ass. *vъmetite*, gr. χαλάσατε. — Derivatele acestor prefixate — *vъmětati, otъmětati* — devin imperfective: — L. XXI. 11. къмѣтающа, Ass. *vъmětająštęję*, gr. βάλλοντας; — Mt. VI. 30. къмѣтаемо, gr. βαλλόμενον; — L. VIII. 45. wтмѣтающимъ сѧ, Ass. *otъmětająštemъ sę*, gr. ἀρνουμένων. — Mt. VII. 6. gr. μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσίν, μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας... Ev. P., Zogr. şi Mar. au помѣтайте pecând Ass. prezintă *pometaïte* dela perfectivul *pometati*. Această formă perfectivă din Ass. se poate explica şi prin faptul că lângă ea avem alt verb perfectiv — *nedadite* = μὴ δῶτε, — cf. şi formele de mai sus L. V. 5. şi L. V. 4. dela perfectivele *pometati* şi *vъmetati*. Forma imperfectivă *pomětaite* din Zogr. şi Mar. se poate explica prin tendinţa traducătorilor de a da acţiunii un sens gnomic.

*

mošti, mogą, možeši = a putea.

Regulat e atestat imperfectiv. — Mc. IX. 22. можеши, gr. δύνῃ; — Mt. XIX. 12. могый ѹнѣсти, gr. δυνάμενος χωρεῖν; — Mt. XVII. 16. не могоша, Ass. *nevъzmogošę*, gr. ἠδυνήθησαν.

Perfectiv *vъzmošti*. — Mt. XVII. 20. возможно бѹдетъ, gr. ἀδυνατήσει; — Mc. IX. 28. къзмогохомъ, gr. ἠδυνήθημεν; — L. XIII. 24. къзмогѹтъ, gr. ἰσχύσουσιν; — Mc. IX. 18. къзмогоша, gr. ἴσχυσαν. — Mt. XVIII. 14.—23. este redată aceeaş acţiune cu „*mogoša icěliti*“. Perfectiv e şi *pomošti* — L. V. 7. помогѹтъ, gr. συλλαβέσθαι. — Mc. IX. 24. şi Mc. XV. 25. помози corespunde gr. βοήθει, iar Mc. IX. 22. помози redă gr. βοήθησον. Faptul că în Mc. IX. 24. şi Mc. XV. 25. nu se întrebuinţează un verb imperfectiv

[24]) Meillet I, 14.

pentru redarea prezentului grecesc se explică prin posibilitatea de a percepe şi în sens futuric acea acţiune [25]).

Imperfectiv este derivatul *vъzmagati*. — L. XVI. 26. **къзмагаютъ**, gr. δύνωνται.

*

nesti, nesą, neseši = a duce.

Imperfectiv apare în part. pret. pas. — **несенꙑ къıти**, gr. ἀπενεχθέναι.

Perfectiv *vъznesti*: L. XIV. 11. **оу҃знесетъ сѧ**, gr. ὑψωθήσεται; — L. V. 19. **и не wбрѣтше коудѣ оу҃нести его народа ради**, gr. καὶ μὴ εὑρόντες ποίας εἰσενέγκωσιν αὐτον διὰ τὸν ὄχλον; etc.

Perfectiv *prinesti*: Mt. VIII. 4. **принеси**, gr. προσένεγκον; etc. Acest verb traduce imperativul prez. φέρε şi φέρετε, aceasta însă nu respinge aspectul perfectiv al acestui verb, căci imperativul poate avea sens futuric. — Mai e atestat compusul perfectiv *ponesti*: Mt. VIII. 17. **понесе**, gr. ἐβάστασεν şi *iznesti*: L. XV. 22. **изнесѣте**, gr. ἐξενέγκατε. *nositi* este iterativ. cf. verbele de clasa a IV-a.

*

pasti, pasą, paseši = a paşte, a păzi.

Imperfectiv: — I. XXI. 15. **пасн**, gr. βόσκει; — L. VIII. 34. **пасоу҃щиıи**, gr. οἱ βόσκοντες; — L. VIII. 32.; etc.

Perfectiv este compusul *sъpasti*: — Mc. VIII. 35. **спасетъ**, gr. σώσει; — Mt. XIV. 30. κύριε σῶσον με, Ev. P. **спаси мѧ**; dto Mc. III. 4; — Mc. VIII. 35; — etc. Imperfectiv *sъpasati* vezi conj. III.

*

pešti sę, peką, pečeši = a se îngriji.

Imperfectiv: — Mt. VI. 28. **сѧ печете**, gr. μεριμνᾶτε; dto Mt. VII. 25.; — Mt. VI. 31.; — Mt. VI. 26.

*

pręsti, prędą, prędeši = a toarce.

Imperfectiv: — Mt. VI. 28. **прѧдѫтъ**, gr. νήθουσιν.

*

[25]) Meillet I, 75.

rasti, rastą, rasteši = a creşte.

Imperfectiv: — Mt. VI. 28. растоуть, gr. αὐξάνουσιν; — I. III. 30. * подобаетъ расти *, gr. δεῖ αὐξάνειν.

Perfectiv *vъzdrasti*: — L. VIII. 7. къздрасте, gr. συνφεῖσαι; — L. XIII. 19. καὶ ἠύξησεν καὶ ἐγένετο εἰς δένδρον, Ev. P. къздрасте.

*

strěšti, strěgą, strěžeši = a păzi.

Imperfectiv: — L. VIII. 29. стрѣгоуше, gr. φυλασσόμενος.

*

tešti, teką, tečeši = a fugi.

Imperfectiv: — L. XV. 20. текъ, gr. δραμών. — Aoristul atestat în L. XXIV. 12. nu probează perfectivitatea acestui verb: Ev. P. тече, gr. Ὁ δὲ Πέτρος ἀναστὰς ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον.

Perfectiv: *istešti* — I. VII. 38. истекоуть, Ass. *potekątъ*, gr. ῥεύσουσιν. *pritešti* — L. XIX. 4. притекъ, Ass. *prědtekъ*, gr. καὶ προδραμὼν εἰσ τὸ ἔμπροσθεν ἀνέβη ἐπὶ συκομορέαν!

Točiti este iterativ; cf. conj. IV. — Cf. *rastačati* conj. III.

*

tlěšti, tlъką, tlъčeši = a ciocăni, a bate.

Imperfectiv: — Mt. VII. 7. толѣте, gr. κρούετε; — Mt. VII. 8. толкоуштемоу, gr. τῷ κρούοντι; — dto L. XIII. 25.; — L. XI. 10.; — L. XI. 9.

Perfectiv *tlъknąti*, cf, conj. II.

*

čisti, čьtą, čьteši = a număra, a cinsti.

Imperfectiv: — I. V. 23. чтоуть, gr. τιμῶσι; — I. V. 23. чтетъ, gr. τιμᾷ; — Mt. XXI. 42. нѣсте чли, gr. ἀνέγνωτε; — Mt. XIX. 4.; — Mc. II. 25; etc.

Perfectiv: — *počisti* — I. XII. 26. почтит(ь), gr. τιμήσει.

*

črěti, črъpą, črъpeši = a scoate.

Simplu este atestat în Ev. P. o singură dată în funcţiune imperfectivă: I. IV. 14. чрѣпающи къ животъ вѣчный, Ass. *vъslěpljąštęje*, gr. πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰσ ζωὴν αἰώνιον.

Perfectiv *počrěti*: — I. IV. 7. ἔρχεται γυνὴ ἐκ τῆς Σαμαρίας ἀντλῆσαι ὕδωρ, Ev. P. прийде жена Самарѧнынѣ почрѣти водꙑ, Ass. *počrъpatъ*.

Existau două compuse: *počrěti, počrъpą* şi *počrъpati, počrъpają* (*počrъplją*). In câteva exemple atestate în Ev. P. găsim forma *počrěti* pentru a exprima o acţiune momentană, în vreme ce Ass. întrebuinţează şi în aceste cazuri ipf. *počrъpati*: I. IV. 15. κύριε δός μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διψῶ μηδὲ διέρχομαι ἐνθάδε ἀντλεῖν, Ev. P. почерпати, Ass. *počrъpatъ*; — I. II. 8. ἀντλήσατε νῦν καὶ φέρετε, Ev. P. почерпѣте, Ass. *počrъpěte*; I. II. 9. ἠντληκότες, Ev. P. почерпавше, Ass. *počrъpъšęję*.

* * *

bądą, bądeši = voiu fi.

Perfectiv serveşte pentru traducerea viitorului dela εἰμί: Mc. X. 44. да боудеть, gr. ἔσται; — Mc. IX. 19. боудоу, gr. ἔσομαι; etc. —

viitorului dela γίγνομαι: — I. IV. 14. боудеть, gr. γενήσεται; etc.

conjuctivului în propoziţiuni finale, al căror sens este futuric: — I. VII. 22. да боудоутъ, Ass. *da bądątъ*, gr. ἵνα ᾦσιν; — I. XVIII. 26. да боудеть, gr. ἵνα ᾖ; — *Mt*. VI. 22. аще боудеть, gr. ἐὰν ᾖ; — I. XIV. 3. да боудете traduce imperfectul gr. ἵνα ᾖτε, acest imperfect însă stă în elina în locul aoristului cerut în acest loc, deoarece εἶμι n'are aorist

imperativului: — Mt. XIV. 17. да боудеть, gr. ἔστω; — L. XIX. 17. боуди, gr. ἴσθι; — L. XVIII. 13. боуди, gr. ἱλάσθητι; — Mt. VI. 5. боуди, gr. ἔσεσδε, acţiunea exprimată în acest loc este durativă la viitor; imperativul prezent exprimă în acest loc o acţiune durativă din punct de vedere a lui „status actionis" şi viitoare din punct de vedere al lui „status temporis". Când „status temporis" este înţeles din contextul frazei se exprimă numai „status actionis": Mt. VI. 5. ὅταν προσεύχησθε οὐκ ἔσεσθε ὡς οἱ ὑποκριταί, Ev. P. = Ass. *egda moliši sę ne bądi ěko ï liceměri*, rom. când vă rugaţi, nu fiţi ca făţarnicii.

Un exemplu de confundare a viitorului şi a prezentului imperativ din cauza sensului lor apropiat, întâlnim: Mt. XIX. 18. лъжи свѣдитѣль боудеши, Ass. *bądi*, gr. ψευδομαρτυρήσεις, unde

viitorul grecesc este redat în Ev. P. prin prezent, iar în Ass. prin imperativ, căci imperativul are sens futuric.

Bądą traduce conjuctivul aor. dela γίγνομαι: — I. V. 14. бѫдетъ, gr. γένηται; — I. XII. 36. да бѫдете, gr. ἵνα γένησθε, etc.;

infinitivul aor. dela γίγνομαι: — I. XIV. 29. даже не бѫдетъ, gr. πρὶν γενέσθαι;

imperativul dela γίγνομαι: — L. XII. 40. бѫдетъ, gr. γίνεσθε; Mt. XV. 28. бѫди, gr. γενηθήτω; etc.

Bądą traduce şi forme de prezent gr. care redau acţiuni cu sens futuric: — I. VII. 27. οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν, Ev. P. не вѣсть отъ кѫдѫ бѫдетъ; — I. IV. 35. ὁ θερισμὸς ἔρχεται, Ass. *žętva pridetъ*, Ev. P. *žatva* бѫдетъ; — I. III. 27. οὐ δύναται ἄνθρωπος λαμβάνειν οὐδέν, ἐὰν μὴ ᾖ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, Ass. *nĕstъ dano*, Ev. P. бѫдетъ дано. — Forma conjunctivului dispăruse în vechea slavă; pentru a traduce conj. grecesc din propoziţiuni secundare se întrebuinţau în limba slava acţiunile verbale: conj. prez. se traducea cu imperfectivul, iar conj. aor. cu perfectivul. In exemplul din urmă conj. perfect este redat în Ass. corect printr'un imperfectiv căci acţiunea este durativă, cum ne arată şi contextul ... οὐ δύναται λαμβάνειν; în Ev. P. însă acţiunea este redată printr'un perfectiv căci ea este simţită la viitor: *dacă nu îi va fi dat* = dacă nu îi este dat.

I. XV. 22. ἔχετε λύπην, Ev. P. печални бѫдете, durativitatea acţiunii greceşti este redată prin печални pe când бѫдете exprimă intrarea în acea stare durativă.

Este atestat însă şi un caz de întrebuinţare imperfectivă a lui *bądą*: — Mt. XIII. 32. бѫдѫщии, Ass. *grjędąštii!*, gr. μέλλοντι. Acest part. prez. dela *bądą* exprimă o acţiune durativă la viitor. Pentru redarea unei astfel de acţiuni traducătorul slav nu avea în sistemul acţiunilor verbale altă formă, deaceea a format part. prez. dela perfectivul *bądą*. — I. XV. 5. бѫдетъ, gr. ὁ μένων, acest prez. gr. are valoare gnomică, în slava se proiectează astfel de acţiuni cu sens general, în viitor.

Compusele sânt de asemene perfective: — I. XII. 46. пръбѫдетъ, gr. μείνῃ; I. XV. 7. пръбѫдетъ, gr. ἐὰν μείνητε; etc.

I. XVII. 12. да сбѫдѫтъ сѧ, gr. ἵνα πληρωθῇ; dto I. XII. 38. etc. — Mt. XXV. 29. избѫдетъ, gr. περισσευθήσεται.

vrěšti, vrъgą, vrъžeši = a arunca.

Forma simplă este considerată de Boehme[26]) perfectivă, de Meillet probabil perfectivă[27]). In textul nostru e atestat: — I. VIII. 59. да вергоуть, Ass. *da vrъgątъ*, gr. ἵνα βάλωσιν, cu sens perfectiv. Mai des atestate sânt compusele, toate perfective: *povrěšti*: L. IX. 42. и еще соущю ему далече, поверже и бѣсыи стрѧсен, gr. ἔτι δὲ προσερχομένου αὐτοῦ ἔρρηξεν αὐτὸν τὸ δαιμόνιον καὶ συνεσπάραξεν: — L. IV. 35. повергъ, gr. ῥῖψαι; Mt. XV. 26. поврѣщи, gr. βαλεῖν. — *otvrěšti*: — Mc. VIII. 34. ѡтвержеть сѧ, gr. ἀπαρνησάσθω; — Mt. X. 33. ѡтвергоу сѧ, gr. ἀρνήσομαι

— *vъvrěšti*: — L. XIII. 19. оуверьже, Ass. *vъvrъže*, gr. ἔβαλεν; etc.

— *izvrěšti*: — I. XV. VI. извержеть сѧ, gr. ἐβλήθη.

— *izpovrěšti*: — I. II. 15. исповерже, Ass. *provrъže*, gr. ἀνέστεψεν.

*

načęti, načьną, načьneši = a începe

Perfectiv — ingresiv: — Mc. II. 23. начаша творїти, gr. ἤρξατο ποιεῖν; L. V. 21. начаша помъішлѧти, gr. ἤρξαντο διαλογίξεσθαι; — Mt. XVIII. 24. наченшю, gr. ἀρξαμένου; — L. XIII. 25. начнете, gr. ἄρξησθε; etc.

*

pasti, padą, padeši = a cădea.

Perfectiv, atestat la aor. pentru redarea aor. grecesc: — Mt. VII. 25. паде сѧ, gr. ἔπεσεν; dto Mt. VII. 27.; L. VIII. 7.; etc., — la part. perf. act. I pentru redarea part. futur. grecesc: — I. XII. 24. падъ, gr. πεσών; — Mc. IX. 20; etc. Acest verb a suferit în slavinele moderne o deplasare a aspectului, astfel în malorusă *pasti* (пасти) este durativ, iar *padati* iterativ[28]).

Compusele sânt de asemene perfective: *pripasti* — ἰδὼν δὲ τὸν Ἰησοῦν, ἀνακράξας προσέπεσεν αὐτῷ, Ev. P. припаде, etc.; — L. V. 8.; — L. VIII. 47.; — *napasti* Mt. VII. 25.; — L. XV. 20.;

---

[26]) Boehme, Actiones, 20.

[27]) Meillet, Etudes, I, 16.

[28]) St. von Smal-Stocki und Th. Gartner „Grammatik der ruthenischen Sprache", Wien 1913, pag. 176.

— *vъpasti* — L. XIV. 5. къпадетъ, gr. πεσεῖται; — L. X. 30. оупаде gr. περιέπεσεν; — L. X. 36. къпадшемѹ, gr. ἐμπεσόντος. — Aspectul imperfectiv se obţine prin derivaţie: *padati, padają* cf. conj. III.!

*

rešti, reką, receši = a zice.

Perfectiv, traduce viitorul grecesc: — L. XVII. 7. речетъ, gr. ἐρεῖ; etc., — aor. gr.: — Mt. IX. 28. Ev. P. рекоста, Ass. *glagolasta*, gr. λέγουσιν (praes. hist.), — imperativul şi subjunctivul grecesc: — Mt. VIII. 8. рьци, gr. εἰπέ; — Mc. I. 44. рцї, gr. εἴπῃς; etc., — subj. aor. grecesc în propoziţiuni condiţionale: Mt. XII. 32. Ev. P. аште речетъ, gr. ἄν εἴπῃ; dto I. III. 12; — I. VIII. 55. etc.; — part.: aor. grecesc prin part. perf.: — I. XXI. 19. gr. εἰπών, Ev. P. рекъ.

Perfective sânt şi compusele acestui verb:

narešti: — I. I. 42. σὺ εἶ Σίμων ὁ υἱὸς Ἰωάννου, σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, Ev. P. наречеши; etc.

otъrešti: — L. XIV. 18. ἐρωτῶ σε, ἔχε με παρητημένον, Ev. P. имѣ(и) мѧ wтречена, pol. *proszę cię, miej mię za wymówionego.*

Derivatul *naricati* este imperfectiv.

*

sěsti, sędą, sędeši = a se aşeza.

Perfectiv: — Mt. XXV. 31. ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου... Ev. P. сѧдетъ; — Mt. XXIII. 2. gr. ἐκάθισαν, Ev. P. сѣдоша; — Mc. X. 40. τὸ δὲ καθίσαι, Ev. P. сѣсти; — L. XIV. 10. сѧдї, gr. ἀνάπεσε; etc.

posěsti pf.: — L. XIV. 10. Ev. P. посѧди, gr. προσανάβηθι.

*

jęti, imą, imeši = a lua.

Atestat perfectiv în faţa imperfectivului *jimati, jemlją* = a lua, a avea, a ţine. — I. XX. 25. нѣ имоу кѣръı, gr. οὐ πιστεύσω, faţă de I. X. 37, кѣръı емлете (dela *jimati, jemlją*) gr. πιστεύετε; — I. XVII. 21. да кѣроу имѣтъ, gr. ἵνα πιστεύῃ; etc. — Verbul acesta are aspect perfectiv şi în redarea formelor de aorist grecesc prin prez. slav

sau prin part. perf. act. I.: — Mt. IX. 25. Ev. P. ѩтъ, gr. ἐκράτησεν; — Mt. XVIII. 28. Ev. P. емъ, gr. κρατήσας; etc.

Deasemeni toate compusele sânt perfective:

prijęti: — L. XX. 47. Ev. P. принмѫтъ, gr. λήμψονται; etc.

Acest compus redă şi forme greceşti de prezent (I. VII. 39; — L. X. 5.; — Mt. X. 38.) fără să-şi schimbe prin aceasta aspectul perfectiv, căci acele prezente sânt gnomice, iar Slavul transpune orce afirmaţiune cu valoare de lege generală, la viitor.

Fiind însă formele flexionare ale verbului *prijimati — prijemlja* şi *prijęti — priimą*, asemănătoare se putea face confuzie între ele: — L. XI. 10. gr. λαμβάνει, Ev. P. приметъ, Ass. *priemletъ*, *vъzęti*: redă forme de viitor grecesc, forme de aorist şi forme de prezent gnomic: I. X. 18.; — I. XVII. 22.; — Mt. X. 38.;— L. XIX. 22. gr. ἄρων, Ass. *vъzemlją*, Ev. P. возьмоу — cf. L. XI. 10. *prijęti*.

La fel se comportă compusele mai rar atestate: *pojęti, otъjęti, izjęti, vъzprijęti*.

* * *

vesti, vedą, vedeši = a duce, a conduce.

Acest verb n'are aspect hotărît. Boehme îl consideră imperfectiv[29]). Meillet îl consideră de asemenea ipf., deşi, zice el, iterativul *voditi* ar pleda pentru perfectivitatea lui[30]). Exemplele atestate în textul nostru fiind puţine nu ne pot preciza aspectul acestui verb. I. XXI. 18. ведетъ, gr. οἴσει — deşi forma slavă redă un viitor grecesc totuşi nici Boehme[29]) nici Meillet[30]) nu cred că acest loc ar vorbi pentru perfectivitatea lui *vesti*. Deasemeni L. XIII. 15. ведетъ, gr. ἀπαγαγών, redă o acţiune care poate fi percepută şi imperfectiv. I. IX. 13. Ev. P. ведоша, gr. ἄγουσιν (praes. hist.!). — Din aceste oscilări în întrebuinţarea acestui verb putem admite că aspectul lui putea fi şi perfectiv.

Compusele sânt perfective: *privesti* — I. I. 43. приведе, gr. ἤγαγεν, Mc. IX. 17. приведохъ, Ass. *privĕsъ*, gr. ἤνεγκαν, perfectul grecesc are aici sensul aoristic. Acest perfectiv traduce şi imperativul prezent φέρετε pentrucă sensul imperativului este futuric

---

[29]) o. c. pag. 24.

[30]) o. c. I, pag. 11.

Mc. IX. 19. Ev. P. привєдѣтє, Ass. *prinesěte*, gr. φέρετε etc. In Ev. P. *privesti* înlocueşte pe *priti* d. e. I. IV. 16. привєди, Ass. *pridi*, gr. ἔλθε, ceea ce dovedeşte perfectivitatea lui.

vъzvesti: — I. VI. 5. възвєдъ, gr. ἐπάρας, etc.

izvesti: — L. XXIV. 50. извєдъ, gr. ἐξήγαγεν; — Mt. XXI. 39. Ev. P. извєдоша, Ass. *izvěsę*, gr. ἐξέβαλον.

*

iti, idą, ideši = a merge.

Acest verb are accepţiune perfectivă şi imperfectivă. Meillet îl numără între „demi-perfectifs“ [31]). In toate cazurile însă în cari verbul are formal aspect perfectiv, din punct de vedere al fondului poate fi luat şi drept imperfectiv. Aspectul imperfectiv atestat prin forma prezentului slav, care redă un prezent grecesc este aşa de frecvent încât nici nu mai este nevoie de exemplificări.

Pentru aspectul indecis al acestui verb vorbeşte şi faptul înlocuirii lui în alte texte cu verbul *gręsti*: — I. XVI. 10. идоу, Ass. *grjędą*, gr. ὑπάγω; — L. XIV. 19. идоу, Ass. *grjędą*, gr. πορεύομαι; — I. VIII. 14. gr. οἶδα πόθεν ἦλθον καὶ ποῦ ὑπάγω. ὑμεῖς οὐκ οἴδατε πόθεν ἔρχομαι ἢ ποῦ ὑπάγω, Ev. P. вѣмь штькоудоу прїидохъ и камо грѧдоу, вы жє нє вѣсть штъ коудоу грѧдѹ и камо идоу, Ass. *věmь ot ъkądu pridъ ι kamą grędą, vъı že ne věste otъ kądu pridь i kamo grjęda.*

In propoziţiunea din urmă putem observa cu privire la întrebuinţarea lui *iti* şi *gręsti*, că s'a făcut mai degrabă o variaţie stilistică decât o aplicare consecventă a unor aspecte stabilite. Ev. P. traduce pe ὑπάγω cu *grędą* şi — în a doua parte — cu *idą*, pe ἦλθον cu *pridochъ*, iar pe ἔρχομαι cu *grędą*. Ass. traduce pe ὑπάγω în ambele locuri cu *grędą*, iar pe ἦλθον şi ἔρχομαι cu *pridъ*, fără să facă vreo variaţie, pe când Ev. P. redă pe ἦλθον printr'un aspect perfectiv, iar pe ἔρχομαι imperfectiv, ceea ce din punct de vedere formal este corect. Pe de alte parte redarea lui ὑπάγω — în Ev. P. — odată prin *grędą*, iar a doua oară prin *idą*, este cerută şi ca o variaţie stilistică, deoarece şi ἔρχομαι este redat prin грѧдѹ şi nu se putea repeta aceeaşi formă verbală. — Mt. IX. 9. gr. ἀκολούθει, Ass. *grędi*, Ev. P. иди; — Mt.

---

31) o. c. I, pag 24.

VIII. 22. gr. ἀκολούθει, Ass. *ïdi*, Ev. P. гѫди. — Mt. XIX. 21. Ev. P. иди оу слѣдъ мене, Ass. *i pridi vъ slědъ mene*, gr. ὕπαγε πώλησον... καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι, în redarea acestor acţiuni textul Ass. este mai precis, el exprimă: vină la mine, indicând ţinta până unde trebue să ajungă acţiunea printr'un perfectiv-finitiv.

Numeroasele întrebuinţări la imperfect vorbesc pentru imperfectivitatea acestui verb: — L. VII. 11. gr. ἐπορεύθη, Ass. *ïděaše*, Ev. P. идѧше; — L. XXIV. 15.; — I. VI. 2; — I. VI. 21; etc.

Numeroasele aoriste nu mărturisesc însă perfectivitatea acestui verb, căci aoristul nu este rezervat aspectelor perfective aşa cum imperfectul este rezervat celor imperfective: — L. XXIV. 28. идѧста, Ass. *iděašete*, gr. ἐπορεύοντο; — L. XXIV. 24.; — I. I. 37.; — Mt. IV. 20.; etc.

Nefixitatea aspectului acestui verb se poate explica prin faptul că arătând acest verb o mişcare se putea simţi acţiunea în durata ei sau se putea lua în considerare numai punctul de plecare sau de sosire a acţiunii; — L. XV. 13. gr. ἀπεδήμησεν, Ass. *otide*, Ev. P. иде; — L. XV. 20. gr. ἦλθεν, Ass. *poïde*, Ev. P. иде; — Mt. IX. 9. gr. καὶ ἀναστὰς ἠκολούθει αὐτῷ, Ass. şi Ev. P. иде. Textul grecesc exprimă în acest loc: ridicându-se îi urma timp mai îndelungat, mai multe zile pe când textul slav simte acţiunea ca împlinită la trecut: îi urmă.

Nici formele slave ale acestui verb, care redau forme de viitor slave n'au înţeles perfectiv: — Mt. XXV. 46.; — L. IX. 57.; — L. IX. 61.; — Mt. VIII. 19.; — I. X. 5.; — L. XI. 6.; — I. VI. 68.; — L. XV. 18.

Part. perf. act. I corespunde regulat part. aor. gr. In unele exemple care în alte texte prezintă nu compus al lui *iti* pentru redarea aor. gr., Ev. P. prezintă forma simplă: gr. ἐξέλθοντες, Ass. *ïšeďъše*, Ev. P. шедъше, dto Mt. VIII. 32.; — Mt. XVIII. 28.; — L. X. 35.; — L. XV. 28.

Part. prez. redă part. prez.: — Mt. XIV. 26. идѫщѧ, Ass. *hodęšta*, gr. περιπατοῦντα.

Pe baza acestui material referitor la aspectul verbului *iti*, ajungem la concluzia imperfectivităţii lui. Compusele sânt perfective, ceea ce e un argument mai mult pentru imperfectivitatea formei simple. Când textul voieşte să exprime mai precis numai un singur punct al acţiunii, întrebuinţează un compus. Precizarea

aspectului este imposibilă la acest verb, care serveşte „par excellence“ pentru acţiuni în spaţiu întocmai precum *byti* serveşte pentru exprimarea acţiunii în timp.

* * *

—bьrati, —berą, —bereši = a lua.

sъbьrati, sъberą, sъbereši este perfectiv, *sъbirati, sъbirają, sъbiraješi* este imperfectiv.

Mc. II. 2. **собраша сѧ**, Ass. *sъbьrašę sę*, gr. συνήχθησαν; — Mt. XXII. 10. **собраша**, gr. συνήγαγον; — I. VI. 13. **собракъше** (part. perf. în locul aoristului!), Ass. *sъbъrašę*, gr. συνήγαγον; — I. XI. 19. **избраχъ**, gr. ἐξελεξάμην; — I. VI. 12. **сберѣте**, gr. συναγάγετε; — L. XII. 17. **нѣ̀ имамъ кдѣ собирати**, gr. οὐκ ἔχω ποῦ συνάξω; — L. XII. 18. **сбероу**, gr. συνάξω; — Mt. XXV. 31. Ev. P. **сбероутъ**, gr. συναχθήσονται; — I. XX. 19. **бѣхоутъ собрани**. Ass. *běaxą sьbьrani*, gr. ἦσαν; — Mt. XVIII. 20. **ѥста собрани**, gr. εἰσιν συνηγμένοι. In ultimele două exemple participiul perfect poate fi şi dela aspectul imperfectiv, simţind acţiunea ca o acţiune durativă; acest participiu poate însă să fie şi dela aspectul perfectiv exprimând prin forma participială punctul final al unei acţiuni împlinite, iar prin auxiliar durativitatea.

Compusul *izbirati* atestat Mt. XXII. 14. şi L. XIV. 24. se comporta ca şi *sъbьrati*.

Exemple pentru imperfectivitatea lui *sъbirati, sъbirają*: — L. XIX. 22. **сбираю**, gr. —; I. IV. 36. **сбираю**, (part. prez.), Ass. *sъbiraeть*, gr. συνάγει; — I. XV. 6. **сбираютъ**, Ass. *sъbirająt̀ъ*, gr. συνάγουσιν; — Mt. XII. 30. **съ̀бираѥтъ**, gr. συνάγων; — L. XII. 21. **сбираѩи**, Ass. *sьbirajęi*, gr. θησαυρίζων; — L. XIV. 7. **избираχѹ**, Ass. *izbiraahą*, gr. ἐξελέγοντο; etc.

*

—vrěsti, —vrъzą, —vrъzeši = a deschide, a lega.

Acest verb, de care nu se ocupă nici Boehme nici Meillet nu este atestat în forma simplă.

Compusele sânt perfective: — L. XXIV. 3. **wткрѣзоста**, gr. διηνοίχθησαν; — I. IX. 30. **wткрѣзе**, Ass. *otvrъze*, gr. ἤνοιξεν; etc.; — I. X. 21. **μὴ δαιμόνιον δύναται τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀνοῖξαι**, Ev. P. **како бѣсъ можетъ слѣпꙑмъ wчи wткрѣсти**. In limba polonă locul

corespunzător este tradus cu imperfectivul *otwarzać* luându-se în considerare generalitatea acţiunii: nu poate deschide niciodată.

Aspectul imperfectiv corespunzător acestui verb este *otъvrъzati*: — I. X. 3. ѡтвръзетъ, gr. ἀνοίγει.

In Ev. P. însă nu se ţine totdeuna distincţie între aspectul perfectiv şi imperfectiv. Astfel odată se întrebuinţează *otъvrěsti* pentru traducerea viitorului: — Mt. VII. 7. gr. ἀνοιγήσεται, Ev. P. ѡтвръзетъ сѧ, altă dată traduce viitorul grecesc cu ajutorul lui *otъvrъzati*: Mt. VII. 8. gr. ἀνοιγήσεται, Ev. P. ѡтвръзетъ сѧ, Ass. *otъvrъzet sę*. Avem aici unul din acele cazuri, în cari textul Ev. P. a pierdut simţul sever al aspectelor verbale.

razvrěsti este perfectiv: — Mc. VII. 35. разверъзоста, gr. ἠνοίγησαν; etc.

*

—vlěšti, —vlěką, —vlěčeši = a trage, a târî.

Simplu nu este atestat, compusul este perfectiv.

Vlačiti este iterativ[32]), iar forma prefixată *oblačiti* este imperfectivă. — L. XVI. 19. ѡблачаше сѧ, Ass. *oblačaaše sę*, gr. ἐνεδιδύσκετο; — L. VIII. 27. ѡблачаше сѧ, gr. ἐνεδύσατο. Aoristul grecesc este redat în slavona ca o acţiune imperfectivă[33]).

oblěšti: — Mt. VI. 29. ѡблечетъ сѧ, Ass. *oblěče sę*, gr. περιεβάλετο. Forma din Ev. P. este un aorist cu terminaţia prezentului —тъ, apariţia lui *e* în loc de *ě* rămâne neclară, căci greu am putea-o considera greşeală grafică, deoarece o întâlnim în mai multe exemple. — Mt. VI. 25. Ev. P. ѡблечете сѧ, Ass. *oblěčete sę*, gr. ἐνδύσησθε, acţiunea are în greceşte sens final: τί φάγητε... πίητε... ἐνδύσησθε, de aceea traducerea slavă îi dă sens de viitor: ce veţi mânca etc.

privlěšti: — I. XII. 32. прѣкла҃кѫ, gr. ἑλκύσω; — I. VI. 44. прѣклечетъ, gr. ἑλκύσῃ.

sъvlěšti: — L. X. 30. соблѣкше, gr. ἐκδύσαντες.

izvlěšti: — L. V. 11. извлѣкоша, Ass. *ïzvezъše*, gr. καταγαγόντες.

*

---

[32]) Cf. Boehme o. c. pag. 13 şi Meillet o. c. I, 34, 44.

[33]) Cf. pag. 28.

— lešti, — lęgą, — lęžeši = a se aşeza.

Simplu nu e atestat.

vъzlešti e perfectiv: — L. VIII. 29. възлѧгоуть. Ass. *vъzljęgątъ*, gr. ἀνακλιθήσονται; — I. XXI. 20. иже оузлеже на вечерѣ на перси его и рече, gr. ὅς, καὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δειπνῷ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ καὶ εἶπεν; etc.

*

— lěsti, — lězą, — lězeši = a păşi, a se urca.

Atestat numai cu prefix.

vъzlěsti este perfectiv: — Mt. XV. 39. и ѡтпоущь народы, оулѣзе оу корабль, и прииде оу прѣдѣлы магдалиньскиꙗ, gr. καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους ἐνέβη εἰς τὸ πλοῖον, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια Μαγαδάν; — Mt. IX. 1. възлѣзъ, gr. ἐμβάς; — Mt. XIV. 22. оубѣди исоусъ оученикы оулѣсти оу корабль, gr. ἐμβῆναι; etc.

izlěsti: — Mt. XIV. 29. излѣзъ, gr. καταβάς.

sъlěsti: — L. XIX. 5. слѣзи, gr. κατάβηθι; etc.

Pentru exprimarea acţiunilor durative serveşte *laziti*: I. X. 1. прѣлазѧй, gr. ἀναβαίνων; — I. V. 4. оулазѧше, gr. ἐμβάς; etc.

*

— mrěti, — mьrą, — mьreši = a muri.

umrěti e întrebuinţat perfectiv: — L. VIII. 49. глаголѧ емоу: ꙗко оумре дщи твоꙗ, не движи оучителѧ, gr. λέγων ὅτι τέθνηκεν ἡ θυγάτηρ σου, μηκέτι σκύλλε τὸν διδάσκαλον; — Mc. XIV. 44. оумре, Ass, *umrětъ*, gr. τέθνηκεν; — în limba slavonă perfectul grecesc, care exprimă — în epoca clasică — o acţiune care durează la prezent ca rezultat al unei acţiuni împlinite la trecut, este redat prin aor., considerând acţiunea ca absolut trecută.,

Deosibirea între aoristul şi perfectul grecesc s'a şters în această epocă. Astfel în slavă se redă: — Mc. XV. 44. Ev. P. оумре, Ass. *umrětъ*, gr. τέθηκεν şi Mc. IX. 26. и бысть ꙗко мертвъ, ꙗко многымъ глаголати, ꙗко оумертъ, gr. καὶ ἐγένετο ὡσεὶ νεκρός, ὥστε τοὺς πολλοὺς λέγειν ὅτι ἀπέθανεν; — I. IV. 49. даже нѣ оумреть, gr. ἀποθανεῖν; etc.

Altă dată traducerea slavă redă o acţiune independent de sensul acţiunii în greacă: — L. VIII. 52. не плачьте сѧ, ꙗко нѣсть

оумерла дѣвица, gr. μὴ κλαίετε, οὐκ ἀπέθανεν, în slava acţiunea este durativă la prezent, în greaca este împlinită la trecut.

In formă simplă verbul nu e atestat în Ev. P. se întâlneşte însă în alte texte: — Mc. XV. 44. оумре, Ass. *mьrětъ*, gr. ἀπέθανεν. Verbul rămâne perfectiv şi atunci când redă forme greceşti de prezent: — I. XXI. 23. изийде же слово сеоу братью, ꙗко оученикъ тъ нѣ оумреть, gr. ἐξῆλθεν οὖν οὗτος ὁ λόγος εἰς τοὺς ἀδελφοὺς ὅτι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει; — I. XI. 51. хотѧше оумерети, gr. ἔμελλεν ἀποθνήσκειν; — I. VIII. 24. рѣхъ оубо вамъ, ꙗко оумрете оу грѣсѣхъ вашихъ, gr. εἶπον οὖν ὑμῖν ὅτι ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.

Pentru cxprimarea acţiunii imperfective = a zace pe patul morţii serveşte forma *umirati*: — L. VIII. 42. оумираше, gr. ἀπέθνηκεν; — L. VII. 2. оумираше, gr. ἤμελλεν τελευτᾶν.

*

— męsti, — mętą, — męteši = a mesteca, a tulbura.

Compusul *sъmęsti* se întrebuinţează perfectiv: — Mt. XIV. 24. Ev. P. смѧтоша сѧ, Ass. *sъmęšę sę*, gr. ἐταράχθησαν.

Perfectiv este şi verbul cu acelaşi înţeles *vъzmątiti*: — I. V. 7. ἵνα ταραχθῇ, Ev. P. да възмоутить сѧ; — I. XII. 27. νῦν ἡ ψυχή μου τεταράκται, Ev. P. оузмути сѧ; — în acest loc traducătorul slav a tradus acţiunea independent de sensul ei în greaca prezentând-o ca aoristică şi nu ca o stare la prezent, rezultată dintr'o acţiune la trecut cum e exprimată în greceşte.

Derivatele sânt imperfective: *vъzmąštati* — I. V. 4. възмоущаше, gr. ἐτάρασθε; *sъmąštati* — I. XIV. 27. да не смоущають сѧ срдца ваша, ни оустрашають сѧ, gr. μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία μηδὲ διειλιάτω; etc.

*

— pęti, — pьną, — pьneši = a întinde, a atârna.

raspęti: — L. XXIV. 20. распѧша, gr. ἐσταύρωσαν; etc.

*

— strěti, — stьrą, — stьreši = a aşterne, a întinde.

prostrěti este perfectiv atestat: Mc. III. 5. Ev. P. простри руку твою. И простре же, и оутверди сѧ рука і-его, gr. ἔκτεινον τὴν

χεῖρα, καὶ ἐξέτεινεν, καὶ ἀπεκατεστάθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ.; — Mt. VIII. 3. простеръ, gr. ἐκτείνας; etc.

*

— *tręsti, tręsą, tręseši = a scutura.*

sъtręsti e perfectiv: — Mc. IX. 20. стрѧсе, gr. συνεσπάραξεν; *otъręsti*: — L. IX. 5. ѡттрѧсѣте, gr. ἀποτινάσσετε, Ass. *ïstręšte = trěti + tręsti.*

*

—*jaχati, —jadą, —jadeši — plec* (cu un vehicul).

prějaχati compus perfectiv: — Mt. XIV. 34. приехавше, Ass. *prěěhavъše*, gr. διαπεράσαντες.

* * *

CLASA a II-a.

Verbele de clasa a II-a — cu formans-ul *no/ne* în tema prezentului — sânt perfective.

Numai *gybnąti* are aspect nehotărît, poate din cauza întâlnirii sale cu imperfectivul *gybati.*

*

gybnąti, gybną, gybneši = a pieri,
(gybati, gybljǫ, gyblieši = a pieri).

In forma simplă verbul e rar atestat. Meillet[1]) îl consideră perfectiv din cauza infixului nazal. Boehme[2]) îl consideră imperfectiv, la fel cu *gybati.*

Pentru aspectul imperfectiv poate fi citat locul I. VI. 27. Ev. P. гыбноущее, gr. ἀπολλυμένην, în care *gybnąti* traduce o acţiune durativă. Aceeaş acţiune este redată în alt loc prin *gybati*: — L. XV. 17. Ev. P. гиблю, Ass. *gъıbljǫ*, gr. ἀπόλλυμαι. *Pogybnąti* este perfectiv: — Mt. XVIII. 14. погыбнеть, gr. ἵνα ἀπόληται; — I. VI. 12. gr. ἵνα μὴ ἀπόληται, Ev. P. погибнеть, Ass. *pogъıbnetъ*, Mar. *pogybletъ.*

Verbele cu infixul *-ne-* în tema prezentului sânt în vslb perfective prin excelenţă. Locul citat I. VI. 27. contrazice această

---

[1]) Meillet, o. c. I, 23.
[2]) Boehme, o. c. 28.

regulă, prezintând un verb cu infixul *-ne-* în aspect imperfectiv. Mar. şi Zogr. au în acest loc formele *gybljąštee*.

Locul acesta din Ev. P. este un sol prevestitor al evoluţiei de mai tărziu a verbelor cu infix *-ne-*. Limbile slave moderne prezintă multe imperfective în această clasă, pe când în vslb Boehme abia poate număra patru exemple.

*

dvignąti, dvigną, dvigneši = a mişca.

Perfectiv: — L. XXV. 26. Ev. P. двигнуть сѧ, Ass. *dvignątъ sę*, Mar. *podvignątъ*, gr. σαλευθήσονται; — Mt. XXIII. 4. двигноуть, gr. κινῆσαι.

vъzdvignąti perfectiv: — I. II. 19. Ev. P. оуздвигну Ass. *sьziždą*, gr. ἐγερῶ; — L. XXIV. 50. въздвигъ, gr. ἐπάρας; — I. II. 20. Ev. P. совъздвигнеши, Ass. *sьziždeši*, Ostr. *vъzdvigneši*, gr. ἐγερεῖς.

Derivatul *dvizati sę, dvižą sę* este imperfectiv: — L. VII. 6. движи сꙗ, gr. σκύλλου; — L. VIII. 49. движи, gr. σκύλλε. Tot imperfectiv rămâne şi compus *podvizati*: — L. XIII. 24. Ev. P. подвизайте, gr. ἀγωνίξεσθε.

*

dunąti, duną, duneši = a sufla.

Din unicul caz atestat în textul nostru nu putem decide aspectul verbului: — I. XX. 22. Ev. P. доуноу глагола, gr. ἐνέφυσεν καὶ λέγει.

*

kosnąti, kosną, kosneši = a atinge.

Perfectiv: — Mt. VIII. 3. косноу, gr. ἥψατο; etc.

prikosnąti este perfectiv: — L. VIII. 46. прикосноу сѧ, gr. ἥψατο; — Mt. IX. 21. Ev. P. прикоснѫ сѧ, gr. ἅψομαι.

Derivatul *prikasati* are aspect imperfectiv: I. IV. 9. Ev. P. прикасають сѧ, gr. συνχρῶνται.

*

vъskrьsnąti, vъskrьsną, -krьsneši = a se ridica, a învia.

Perfectiv: — Mc. IX. 31. воскрснеть, gr. ἀναστήσεται; — Mc. X. 34. воскрснеть, gr. ἀναστήσεται; etc.

vъskrěsiti (trans.) perfectiv: — I. VI. 54. оускршю, gr. ἀναστήσω; etc.

Imperfectiv este derivatul **vъskrěšati*: I. V. 21. въскрѣшаеть, gr. ἐγείρει.

*

pomanąti, pomaną, pomaneši = a face semn.

Perfectiv: — L. V. 7. поманоуша, gr.. κατένευσεν.

*

minąti, miną, mineši = a trece.

Perfectiv: — L. XVII. 7. миноувъ, gr. παρελθών; — Mt. XIV. 15. миноу, gr. παρῆλθεν; — L. XVI. 26. минути, gr. διαβῆναι: — Mt. VIII. 28. миноути, gr. παρελθεῖν; etc.

*

plinąti, pliną, plineši = a scuipa.

Perfectiv: — I. IX. 6. плюну, Ass. *pliną*, gr. ἔπτυσεν; — Mc. VII. 33. * плїнѫвъ, Ass. *plinąvъ*, gr. πτύσας; — Mc. X. 34. * оплюѭтъ, gr. μαστιγώσουσιν.

*

pomęnąti (poměnąti), pomęną, pomęneši = a-şi aduce aminte.

Perfectiv: — I. II. 17. Ev. P. помѧноуша же оученици его, ꙗко писано есть, Ass. *pomęnąšę*, gr. ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι γεγραμμένον ἐστίν; — I. II. 22. и помѧноуша оученици его, ꙗко се глаголаше, Ass. *pomęnąše*, pol. *wspomnieli*, gr. ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι τοῦτο ἔλεγεν; — L. XVI. 25. Ev. P. помѧни, Ass. *poměni*, gr. τέκνον, μνήσθητι ὅτι ἀπέλαβες τὰ ἀγαθά σου ἐν τῇ ζωῇ.

Verbul *pomęnąti* este perfectiv, imperfectivul corespunzător este *mьněti*. — *Pominěti* şi *usąmьněti* au aspect nedecis, *napominąti* atestat o singură dată este perfectiv.

*

otъrinąti, otъriną, otъrineši = a respinge.

Perfectiv: — L. V. 3. Ev. P. ѡтриноути, Ass. *vъziti*, gr. ἐπαναγαγεῖν.

*

stati, staną, staneši = a se aşeza.

Perfectiv, întâlnit foarte frecvent pentru redarea formelor aoristice greceşti: — L. XXI. 36. Ev. P. **стати**, gr. σταθῆναι; — L. VI. 8. **стани**, gr. στῆθι; — Mc. III. 3. **стани**, gr. ἔγειρε; — L. XIX. 8. **стакъ**, gr. σταθείς; — Mt. XX. 36. Ev. P. **стакъ** gr. στάς; — L. VII. 44. στά gr. ἔστη.

vъstati: — Mc. II. 12. **къста**, gr. ἠγέρθη; — L. VII. 16. **къстакъ**, gr. ἐγερθεὶς; — Mc. I. 35. **къстакъ**. gr. ἀναστάς; — Mc. II. 9. gr. ἔγειρε καὶ ἆρον τὸν κράβαττόν σου καὶ ὕπαγε, Ev. P. **къстани**; — L. VII. 14. **оустани**, gr. ἐγέρθητι; — I. V. 8. **къстани**, gr. ἔγειρε; — L. XVIII. 19. **оустани**, gr. ἀναστάς; — L. VI. 8. **къстакъ**, gr. ἔγειρε.

Acest compus redă viitorul grecesc: — Mt. XXIV. 7. **оустанетъ**, gr. ἐγερθήσεται.

ostati: — I. VIII. 29. **встаки**, gr. ἀφῆκεν; — I. VII. 9. **вста**, gr. ἔμεινεν; — L. IV. 34. Ev. P. **встани, что є намъ(и) тобѣ Іисусе Назарѧнине?** gr. ἔα, τί ἡμῖν καὶ σοί Ἰησοῦ Ναζαρηνέ.

dostati: — Mt. XXV. 9. Ev. P. **достанетъ**, gr. ἀρκέσῃ: — I. II. 3. καὶ οἴνου οὐκ εἶχον, ὅτι συνετέλεσθη ὁ οἶνος τοῦ γάμου, Ev. P. **не достакшю**.

prěstati: — L. V. 4. Ev. P. **прѣста глаголѧ**, gr. ἐπαύσατο λαλῶν; — Mt. XIV. 32. **прѣста**, gr. ἐκόπασεν.

Imperfectivul corespunzător este *stojati* şi compusele sale.

*

-sъxnąti, -sъxną, -sъxneši = a se usca.

isъxnąti, isъxati, sъxati, usъxati toate atestate în aspect perfectiv: I. XV. 6. **исѣшетъ**, Ass. *isъxnetъ*, gr. ἐξηράνθη; — L. VIII. 6. gr. καὶ ἕτερον κατέπεσεν ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ φυὲν ἐξηράνθη διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἰκμάδα, Ev. P. **оусше**, Ass. *sъše*.

Forma simplă *sъxnąti* nu o găsim atestată. Observăm aici că malorus. сóхнути (схнути) este imperfectiv.

*

isękнąti, isękną, isękneši = a seca (intr.).

Perfectiv: — Mt. XXIV. 12. **исѧкнетъ**. gr. ψυγήσεται.

*

-trъgnąti, trъgną, trъgneši = a sfâşia.

Intâlnit numai compus: *rastrъgnąti* perfectiv: — Mt. VII. 6. растерѣгноуть, gr. ῥήξωσιν.

istrъgnąti: — L. XIV. 5. истерѣгнеть, gr. ἀναστάσει.

Imperfectîve sânt derivatele: *rast.ъgati, vъstrъgati, potrъzati.*

*

tlъknąti, tlъkną tlъkneši = a bate.

Perfectiv: — L. XII. 36. Ev. толкноуѣшю, Ass. *tlъknąvъšu*, gr. κρούσαντος. Cf. şi *tlěšti, tlъką* I.

*

istonąti, istoną, istoneši = a se îneca.

Perfectiv: — L. VIII. 33. ἀπεπνίγη, Ev. P. истопе.

*

užasnąti užasną, užasneši = a se speria.

Perfectiv: — Mc. XVI. 5. gr. εἶδον νεανίσκον καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς περιβεβλημένον στολὴν λευκὴν, καὶ ἐξεθαμβήθησαν. 6. ὁ δὲ λέγει αὐταῖς· μὴ ἐκθαμβεῖσθε, Ev. P. 5. оужасоша сѧ dela *užasnąti*, iar în propoziţiunea următoare 6 оужасите dela *užasati*; — L. VIII. 56. оужасоста сѧ, gr. καὶ ἐξέστησαν οἱ γονεῖς αὐτῆς.

Imperfectiv este *užasati*, derivat dela perfectivul *užasiti*.

* * *

CLASA a III-a.

In această clasă intră verbele, care au în tema prezentului formans-ul *-je-*. Verbele acestei clase atestate în documentul Ev. P. au aspect imperfectiv.

Chiar verbe, care în alte documente slave au aspect perfectiv, apar în Ev. P. cu aspect imperfectiv.

Astfel *vlasfimisati*, format din aoristul grecesc se confundă în Ev. P. cu imperfectivul *vlasfimljati*; *konьčati* atestat în alte texte în aspect perfectiv[1]), nu se întâlneşte în Ev. P. în forma simplă ci numai compus — *sъkonьčati* — cu

[1]) Leskien, Handbuch d. altbulg. Spr., Heidelberg 1922, pag. 171.

aspect perfectiv, ceeace, indică aspect imperfectiv pentru forma simplă.

*

alъkati, alъčą, alъčeši = a avea foame.

Imperfectiv: — Mt. XXV. 37. gr. κύριε, πότε σε εἴδομεν πεινῶντα καὶ ἐδρέψαμεν, Ev. P. господи, когда тѧ видѣхомъ алчюща и напитахомъ, Ass. *alčąšta.*

Perfectiv *vъzalъkati*: — Mt. XXV. 35. gr. ἐπείνασα γὰρ καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, Ev. P. възалъкахъ сѧ; — I. VI. 35. gr. ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς· ὁ ἐρχόμενος πρὸς ἐμὲ οὐ μὴ πεινάσῃ, Ev. P. нѣ имать оузалкати сѧ, Ass. *ne imątъ vъzъalkati sę*; — Mc. II. 25. възалъка, gr. ἐπείνασεν.

*

besědovati, besědują, besěduješi = a se întreţine, a vorbi.

Imperfectiv: — L. VIII. 19. Ev. P. бесѣдовати, gr. συντυχεῖν; - L. XXIV. 15. бысть бесѣдоующима, Ass. *bъistъ besědująštema*, gr. ἐγένετο ἐν τῷ ὁμιλεῖν.

Aoristul acestui verb imperfectiv atestat d. e. L. XXIV. 14 бесѣдоваста, Ass. *besědovaasta*, gr. ὡμιλοῦν, exprimă o acţiune absolut trecută, care însă a fost durativă în trecut.

*

biti, biją, biješi = a bate.

In forma simplă verbul este atestat: Mt. XXI. 35. емше дѣлатели рабы его ѡвого же биша, ового же оубиша, ѡвого же камѣньемь побиша, gr. καὶ λαβόντες οἱ γεωργοὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ ὃν μὲν ἔδειραν, ὃν δὲ ἀπέκτειναν, ὃν δὲ ἐλιθοβόλησαν; — L. XVIII. 13. imperfectul gr. ἔτυπτεν, este redat în Ev. P. prin бьꙗ, adecă part. prez. iar în Ass. prin *biěše*, imperfect.

Aceste două exemple nu pot singure hotărî aspectul verbului. La aceasta ne vor ajuta compusele:

Mt. XXI. 39. оубиша, Ass. *ubišę*, gr. ἀπέκτειναν; — Mt. XXIV. 9. оубьють, Ass. *ubijątъ*, gr. ἀποκτεινοῦσιν; — Mt. XIX. 18. оубьеши, Ass. *ubieši*, gr. φονεύσεις; — I. VII. 1. обити, gr. ἀποκτεῖναι; etc. Mt. XXI. 38. оубиймы, Ass. *ubiěmo*, gr. ἀποκτείνωμεν, conj. hort. are sens futuric, de aceea a fost redat printr'un verb perfectiv.

Mt. XXI. 35. Ev. P. оубиша, Ass. *ubišę*, gr. ἀπέκτειναν; — L. XVIII. 20. обий, Ass. *ubiï*, gr. φονεύσῃς. Subj. aor. exprimă o poruncă cu valoare temporală de viitor, de aceea a fost redat în slava prin imperativul, unui perfectiv.

I. XVI. 2. Ev. P. оубѣеть, Ass. *ubietъ*, gr. ὁ ἀποκτείνασας — part. aor. gr. exprimă o acţiune fără considerarea lui „status temporis“, în slava ea este redată printr'un prezent perfectiv primind înţeles de viitor.

I. XI. 53. Ev. P. да бѫша и оубили, gr. ἵνα ἀποκτείνωσιν; — Mc. IX. 31. Ev. P. оубьенѣ бѫкъ, gr. ἀποκτανθείς; — Mc. VIII. 31. оубьенѹ бѫти, gr. ἀποκτανθῆναι.

Mt. XXI. 35. Ev. P. побиша, Ass. *pobišę*, gr. ἐλιθοβόλησαν; — I. X. 31. побьютъ, Ass. *pobijątъ*, gr. λιθάσωσιν.

Toate aceste exemple atestate ale compuselor exprimă acţiuni momentane sau futurice şi mărturisesc deci imperfectivitatea lui *biti*.

Alt compus atestat este *razbiti*.

Mc. IX. 18. Ev. P. колиже иметь и, розобьеть и, и пѣнъı точитъ, Ass. *koližьdo imetъ ï (razbiětъ i ï) pěnъi těštitъ*, gr. ἐὰν αὐτὸν καταλάβῃ ῥήσσει, καὶ ἀφρίζει.

Forma gr. ῥήσσει este redată în Ev. P. prin perfectivul *razbiti*, în Ass. însă aceeaş acţiune nu este redată nici prin *razbiti*, nici prin derivatul *razbivati*, ci printr'o formă de contaminaţie **razbijati*.

Cum putem explica sensul momentan al acestei acţiuni? Probabil înfluenţat de sensul momentan al acţiunii precedente *-imetъ-*, traducătorul a raportat şi acţiunea lui *razbiti* „a trânti la pământ“ la un singur caz.

Formele *pobivati* şi *ubivati*, menţionate de Meillet[2]) nu sânt atestate în textul nostru.

*

byvati, byvaję, byvaješi = a deveni, a fi.

Atestat iterativ: — I. XXI. 25. бъıваютъ писанью, gr. γράφηται; — L. XIII. 17. бъıвающѣхъ, gr. γινομένοις; — I. V. 4. бъıваше, gr. ἐγίνετο.

Compusele *prěbyvati* şi *izbyvati* rămân imperfectiv: —

[2]) Meillet, Etudes I, 103.

L. XV. 17. избꙑвають, gr. περισσεύουσιν; — I. V. 38. Ev. P. прѣбъиваѭшта, gr. μένοντα; — I. VI. 27 прѣбъвающее, gr. μένουσιν; etc.

Intălnim însă într'un loc o divergenţă între Ev. P. şi Ass. Acest caz este caracteristic pentru tehnica traducerilor acţiunilor greceşti în slava: I. VIII. 31 gr. ἐὰν μείνητε, Ass. *prěbądete*, traducând aoristul grecesc printr'un perfectiv, Ev. P. прѣбꙑваете, căci traducătorul îşi îndreptă atenţia asupra sensului durativ al acţiunii: Ev. P. аште прѣбꙑваете оу словеси моимь, во истиноу оучеинци мои боудете, gr. ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ ἐμῷ ἀληθῶς μαθηταί μοῦ ἐστέ.

*

běsьnovati, běsьnują, běsinuješi = a fi stăpânit de demoni.

Imperfectiv: — I. X. 21. Ev. P. бѣсноующаго сѧ, Ass. *běsъnująštaago sę* gr. δαιμονιζομένου; — Mt. XVII. 15. Ev. P. бѣсноуеть, Ass. *běsnuet*, gr. σεληνιάζεται; — Mt. XV. 22. Ev. P. бѣсноуеть, gr. δαμονίζεται.

L. VIII. 36 aor. gr. δαιμονισθείς este redat prin part. perf. Ev. P. бѣсновавꙑй, Ass. *běsьnovavъii.* Prin imperfectivul slav. s'a redat o acţiune absolut trecută, dar care a fost durativă la trecut. Perfectivul *běsiti* n'ar fi putut exprima durata în trecut, el ar fi exprimat numai intrarea în acţiune.

*

vъpiti, vъpiją, vъpiješi = a striga.

Imperfectiv: — L. XVIII. 39. Ev. P. вопьꙗше, Ass. *vъpiěaše*, gr. ἔκραξεν; L. IX. 39. Ev. P. вопьеть, gr. κράζει; — L. XVIII. 7. Ev. P. вопьющихъ, gr. τῶν βοώντων.

vъzъpiti e perfectiv: — L. XVIII. 38. Ev. P. возпи, gr. ἐβόησεν; — L. XVII. 13. Ev. P. возпиша, Ass. *vъněsę glasь*, gr. ἦραν φωνήν; etc. Mt. XX. 31 aor. gr. ἔκραξαν e redat prin *vъpiti* Ev. P. вопьꙗта Ass. *vъpiěaste* (!).

*

vlasfimisati, vlasfimsają, vlasfimisaješi = } *a defăima*
vlasfimljati, vlasfimljają, vlasfimljajeşi = } *a huli*

Ev. P. nu face deosebire între perfectivul *vlasfimisati* şi între imperfectul *vlasfimljati.* In două locuri, care în alte texte

prezintă aspectul imperfectiv, Ev. P. întrebuinţează perfectivul: I. X. 36. Ev. P. власфимисѣши, Ass. Zogr. *vlasfimlěeši*, gr. βλασφημεῖς; Mt. IX. 3. Ev. P. класфимисѣтъ, As. *vlasfymlěetъ*, Mar. dto, gr. βλασφημεῖ.

Ambele aceste exemple din textele slave sânt citate de Meillet[3]) şi de Boehme[4]) pentru imperfectivitatea verbului *vlasfimljati*. Forma *vlasfimisajetъ* Mt. IX. 3, care apare în Zogr. identică cu cea din Ev. P. o explică Meillet ca o inovaţie a lui Zogr.

*

věrovati, věrują, věruješi = a crede.

Verbul este imperfectiv cu toată întrebuinţarea lui frecventă la aor. Aoristul imperfectivelor exprimă o acţiune trecută în întregimea ei, dar pe care trebuie să o percepem ca durativă.

Prezentul şi part. prez. al acestui imperfectiv se întâlnesc foarte des. La imperfect: — I. XII. 37. Ev. P. вѣроваахѫ, gr. ἐπίστευον.

Foarte frecvente sânt şi formele de aor. şi part. perf. I redând aor. sau part. aor. grec.

Întâlnim odată şi o corespondenţă cu viitorul grecesc: — I. III. 12. Ev. F. вѣроуете, gr. πιστεύσετε.

*

-věštati, -věštają, věštaješi — a răspunde.

Întâlnit numai în compunerea *otъvěštati*, regulat la aor. şi part. perf. act. I pentru redarea aor. şi a part. aor. gr., pare a nu avea aspect definit.

I. I. 49. Ev. P. wтвѣща, Ass. *otъvěštavъ*, gr. ἀπεκρίθη; — L. XI. 7. Ev. P. wтвѣщавъ, gr. ἀποκριθείς; etc.

Este atestat odată şi în prezent redând viitorul grec, ceea ce ar mărturisi aspectul nehotărît al acestui verb: — Mt. XXI. 37. Ev. P. wтвѣщаютъ, ἀποκριθήσονται.

*

---

[3]) Meillet, o. c. I 6.
[4]) Boehme, o. c. 34.

vějati, věją, věješi = a sufla (vântul).

Atestat numai compus la aor. redând aor. gr. — Mt. VII. 25. Ev. P. вꙗзвѣшꙗ, gr. ἔπνευσαν.

*

sъvęzati, sъvęzają, sъvęzaješi = a lega.

Aspect imperfectiv corespunzător perfectivului *sъvęzati, sъvęžą.* — Mt. XXIII. 4 свꙗзаютъ, gr. δεσμεύουσιν, Ass. *sъbirajątъ.*

Imperfectiv: *zavęzati, zavęzają:* — Mt. IV. 21. завꙗзающꙗ, gr. καταρτίζοντας.

*

ugasati, ugasają, ugasaješi = a stinge.

Imperfectiv (perf. *ugasnąti)*: Mt. XXV. 8. оугасаютъ, gr. σβέννυνται.

*

glagolati, glagolją, glagoljěši = a vorbi.

Atestat regulat imperfectiv traducând prez., part. prez. şi imperfectul grec. Se întâlneşte de asemeni foarte des la aor., ceea ce însă nu se împotriveşte accepţiunii imperfective.

Aor. *glagola,* redă regulat prez. istoric.

Frecvente sânt cazurile în care textul slav se îndepărtează de originalul grecesc, redând (bine înţeles copiind alte texte slave) formele gramaticale greceşti prin forme gramaticale slave identice numai ca sens: — I. IV. 51 gr. ἄγγελων, E. P. глаголꙗще; — L. XXIV. 32 gr. ἐλάλει, Ev. P. глаголашє, Ass. (redacţia cirilică) *glagol(aše),* corectura este târzie, Ass. (red. glagolită) *glagola.*

Locul I. XIV. 30, în care gr. λαλήσω este redat prin глаголю, nu mărturiseşte pentru perfectivitatea lui *glagolati.* S'a exprimat în acest loc numai duravitatea acţiunii — „status actionis" —, căci „status temporis" se simte din context.

Perfectiv este *vъzglagolati:* — Mc. II. 2 Ev. P. оуꙁглаголютъ, gr. ἵνα κατηγορήσουσιν.

*

gněvati, gněvają, gněvaješi sę = a fi supărat.

Imperfectiv: — I. VII. 23 Ev. P. гнѣваєтє сѧ, gr. χολᾶτε, perf. *razgněvati,* traduce totdeauna aor.

*

ugotovati, ugotovają, ugotovaješi = a pregăti.

Atestat numai în formă compusă redă numai forme de aorist şi pare a fi perfectivul corespunzător imperfectivului *gotovati:* — L. XVII. 8 оуготовай, gr. ἑτοίμασον; etc.

*

podražati, podražają podražaješi = a batjocuri.

Imperfectiv:— L. XVI. 14 Ev. P. подражахоуть, gr. ἐξεμυκτήριζον.

*

drъzati, drъzają, drъzaješi = a fi îndrăzneţ.

Imperfectiv: — Mt. IX. 2 Ev. P. дерзай, Ass. *drъzaï*, gr. θάρσει; etc.

Perfectiv este *drъznąti*: — Mc. XV. 43 Ev. P. дерзноувъ, gr. τολμήσας.

*

vъzdrěmati, vъzdrěmlją, vъzdrěmlješi = a adormi.

e perfectiv fiind compus: — Mt. XXV. 5 оуздрѣмаша сѧ, gr. ἐνύσταξαν.

*

dychati, dychają, dychaješi = a răsufla.

Verbul este imperfectiv în puţinele cazuri în care este atestat: — I. III. 8 Ev. P. дъшетъ, gr. πνεῖ, Ass. *dъišetъ*, Zogr., Mar. *dušetъ*; — I. VI. 18 кѣтрꙋ кѣлкю дъшющю, gr. ἀνέμου μεγάλου πνέοντος.

Formele din Ev. P. — дъшетъ şi дъшющю — sânt forme de contaminaţie din: *dychati, dychają* cu *duchati, dušą.*

*

dělati, dělają, dělaješi = a lucra.

Imperfectiv: — I. III. 20 Ev. P. дѣлаи, gr. πράσσων; — Mt. XXV. 16 дѣла, gr. ἠργάσατο, aor. exprimă o acţiune durativă în trecut; etc.

I. III. 21 Ev. P. соуть съдѣлана, gr. ἐστὶν εἰργασμένα, forma slavă compusă (perfectiv-finitiv) exprimă în acest caz împlinirea faptului: s'au îndeplinit.

Se mai întâlneşte compusul *prědělati*: — L. XIX. 16 Ev. P. прѣдѣла, Ass. *prïděla*, gr. προσηργάσατο.

*

oděti, oděją, oděješi = a aşeza, a pune.
odějati, odějają, odějaješi = a îmbrăca.

Fiind compus este perfectiv. (Imperfectiv e *oděvati*): — Mt. XXV. 43 Ev. P. wдѣкете, gr. περιεβάλετε; la fel Mt. XXV. 38; — Mc. VII. 33; — Mc. XVI. 5.

Mt. VI. 31 Ev. P. wдѣкаетъ, Ass. *oděetъ*, gr. ἀμφιέννυσιν.

*

dějati, dějają, dějaješi = a pune.

Imperfectiv: Mc. I. 35 дѣяше, gr. προσηύχετο; — L. XIX. 13 Ev. P. куплю дѣйте, gr. πραγματεύσασθε; — Mt. XIX. 9. Ev. P. прѣлюбы дѣетъ, gr. μοιχαται.

Compusul *nadějati*, întâlnit o singură dată este imperfectiv în L. XXIV. 21 Ev. P. надѣяхомъ сѧ, gr. ἠλπίζομεν.

*

želati, želają želaješi = a dori.

Imperfectiv: — L. XV. 21 Ev. P. желаше, gr. ἐπιθυμῶν; — L. XV. 16 Ev. P. желаше, gr. ἐπεθύμει.

*

žędati, žędają, žędaješi = a fi însetat.

Imperfectiv: — I. VII. 37 Ev. P. жажетъ, Ass. *žęždetъ*, gr. ἐὰν διψᾷ; — I. IV. 15 Ev. P. жажю, Ass. *žįežda*, gr. διψῶ; — Mt. XXVII. 37 Ev. P. *жѧждѧшта, gr. διψῶντα; etc.

Perfectiv *vъžędati*: — I. VII. 35 Ev. P. нѣ имать оужадати сѧ, gr. οὐ διψήσει; — Mt. XXV. 35 Ev. P. къжадахъ, gr. ἐδίψησα; etc.

*

znati, znają, znaješi = a cunoaşte.

Imperfectiv: — I. I. 49 Ev. P. знаеши, gr. γινώσκεις; la fel I. VI. 42; — I. X. 5; — I. XIV. 17; etc. — I. XIV. 7 gr. εἰ ἐγνώκατε.... γνώσεσθε, Ev. P. аште *бы сте знали *.... знали бы сте.

Compusul *poznati*, deşi întâlnit numai în forme de aorist, redând perf. sau aor. gr., este perfectiv după sens: — I. XVIII. 25 Ev. P. познаша, gr. ἔγνωσαν; — I. XVII. 25 Ev. P. познахъ, gr. ἔγνω; — Mt. XII. 33 Ev. P. познано коудетъ, gr. γινωσκεται; etc.

*

pozobati, pozoblją, pozoblješi = a roade.

Fiind compus e întrebuinţat perfectiv: — L. VIII. 5 Ev. P. позобаша, gr. κατέφαγεν.

*

zьdati, ziždą, ziždeši = a zidi.

Imperfectiv: Mt. XXI. 42 зижющии, gr. οἰκοδομοῦντες.

Perfectiv *sъzьdati*: — L. XII. 18 Ev. P. съзижю, gr. οἰκοδομήσω; — Mt. XXI. 33 Ev. P. созда, gr. οἰκοδόμησεν; — L. VII. 5 Ev. P. создана кѣсть, Ass. *sъzьda sę*, gr. οἰκοδομήθη.

*

prozębati, prozęblja, prozęblješi = a încolţi.

Imperfectiv: — L. VIII. 8 Ev. P. прозѧкъ. gr. φυέν; — L. VIII. 6 Ev. P. прозѧкъ, gr. φυέν.

*

jimati, jemlją, jemlješi = a lua.

Imperfectiv în expresiunea stereotipă кѣрꙑ емлете, Ass. *iměte*, gr. πιστεύετε (I. X. 37; — I. X. 38; — I. IX. 39; — I. XIV. 11; etc.) şi în кѣрꙋ имѣте (I. XIV. 11), кѣрꙋ имате, gr. πιστεύετε (I. IV. 48), unde *jimati* are aceeaş valoare ca şi *jiměti*.

Compusele rămân imperfective: — I. III. 11 Ev. P. пріемлетъ, gr. λαμβάνει; — I. V. 44 Ev. P. пріемлюще, gr. λαμβάνοντες; — I. V. 43 Ev. P. пріемлете, gr. λαμβάνετε; etc.

In unele locuri însă sensul acţiunii permite şi o accepţiune perfectivă: — I. XVI. 15 gr. λαμβάνει, Ass. *priemletъ*, Ev. P. приметє, sensul de viitor al formei din Ev. P. se explică prin prezenţa în context a viitorului ἀναγγελεῖ: и сего ради рѣхъ камъ, ꙗко wтъ моегω приметє и къзвѣститъ камъ.

Tot aşa de uşoară este trecerea dela sensul perfectiv la cel imperfectiv în I. IV. 36 Ev. P. и жнѧй мъздꙋ пріиметъ и сбираѧ плодъ, gr. ἤδη ὁ θερίζων μισθὸν λαμβάνει καὶ συνάγει καρπὸν....

Din exemplele citate, ca şi din cele următoare, se poate vedea că barierele între accepţiunea perfectivă şi imperfectivă a unui verb nu sânt totdeuna rigide şi bine fixate: — I. V. 43 Ev. P. азъ придъ къ имѧ отьца моего, и не пріемлете мене, gr. ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου καὶ οὐκ λαμβάνετέ με, iar mai departe urmează: — ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκεῖνον λήμψεσθε, Ev. P. аще инъ придетъ къ имѧ свое того пріемлете къı; la fel Mt. X. 41.

Imperfectiv întrebuinţate sânt şi compusele *vъzimati* (I. X. 24; — L. XVIII. 3; etc.) şi *poimati*: — Mt. XXIV. 40; — Mt. XXIV. 41; — Mt. VI. 2 gr. ἀπέχουσιν τὸν μισθὸν αὐτῶν, Ass. vъ*spriïmąt*ъ, (pf.!) iar Ev. P. къспрїмлютъ.

*

iskati, iską (ištą), išteši = a căuta.

Imperfectiv: — Mc. I. 37 ищютъ, gr. ζητοῦσιν; — L. XI. 10 ищѧ, gr, ζητῶν; I. IV. 27 ищеши, gr. ζητεῖς; — I. VII. 25. Ev. P. ищюти оубити, gr. ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι; etc.

Perfectiv: *vъziskati*: L, VIII. 24. Ev. P. къзищютъ, gr. ζητήσουσιν; etc.

*

pokazati, pokazają, pokazaješi = a arăta.

Este atestat numai în aorist, dar şi în acest timp, care nu este determinant pentru ascpectul verbal al unui verb, se simte deosebirea între perfectivul *pokazati, pokažą* şi imperfectivul *pokazati, pokazają*: Mc. I. 44. Ev. P. ничесоже никомоуже не рцї, и цѣдъ, покажи сѧ и принеси, gr. μηδενὶ μηδὲν εἴπῃς, ἀλλὰ ὕπαγε σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ καὶ προσένεγκε, însă L. XXIV. 40 (şi I. XX 30.) Ev. P. и се рекъ, показа имъ рѫцѣ и нозѣ, gr. καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐπέδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς ποδάς.

In aceste cazuri, ca şi I. XIV. 8; — I. XIV. 9; — L. XXII. 14; — Mt. VIII. 4; — Mt. XII. 19; — Mt. XXIV. 1, aspectul poate fi perfectiv şi imperfectiv (cf. *jimati!)*

Locul I. V. 20 în care δείκνυσιν şi δείξει sânt redate prin *pokazaeiъ* (показаетъ) e considerat de Meillet[5]) ca o greşeală.

[5]) Meillet o. c. I 67.

Aceeaş întrebuinţare au şi compusele celelalte: I. IX. 7. Ev. P. сказаеть, gr. ἑρμηνεύεται; la fel I. I. 39; I. I. 42. Însă; — I. XVII. 26. Ev. P. скажю, gr. γνωρίσω; — L. XXIV. 27 сказаше. gr. διερμήνευσεν; — L. XXIV. 32 сказаше, gr. διήνοιγεν; — Mt. XIX. 12. Ev. P. зказиша, gr. εὐνούχισαν, sau în acelaş loc: εὐνουχίσθησαν.

*

kajati, kają, kaješi sę = a regreta.

Simplu este imperfectiv: — L. XVII. 4. Ev. P. каю сѧ, gr. μετανοῶ. Compus e perfectiv: — L. XVI. 30. Ev. P. покают сѧ, gr. μετανοήσουσιν; L. XVII. 3. Ev. P. покаеть сѧ, gr. ἐὰν μετανοήσῃ; L. XVII. 4. Ev. P. покает сѧ, Ass. *obratitъ sę* gr. ἐπιστρέψῃ.

*

klanjati, klanjają, klanjaješi = a îndoi.

Imperfectiv: — I. IV. 20. Ev. P. кланѧти, gr. προσκυνεῖν; Mt. IX. 18. Ev. P кланѧше сѧ; etc.

I. IV. 23 gr. ἀλλὰ ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἔστιν ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσιν, Ev. P. кланѧемъ сѧ, Ass. *klanĕemъ sę*. Deşi în gr. e viitorul, textul slav întrebuinţează imperfectul pentru a releva că acţiunea este durativă.

*

zaklati, zakolją, zakolješi = a tăia.

Puţinele exemple atestate vorbesc pentru perfectivitatea acestui verb. Forma simplă nu e atestată.

L. XV. 30. Ev. P. закла емоѹ телець, gr. ἔθυσας αὐτῷ τὸ σιτευτόν; — la fel L. XV. 27; — L. XV. 23; — Mt. XXII. 4.

*

klepati, kleplją, kleplješi = a indica, a ciocni.

Imperfectiv: — I. XII. 33. Ev. P. клеплѧ, Ass. *neznamenuję* gr. σημαίων; I. XXI. 19. Ev. P. клепаѧ, gr. σημαίνων.

*

sъkonьčati, sъkonьčają, sъkonьčaješi = a termina.

In puţinele exemple atestate verbul acesta compus are aspect perfectiv: — Mt. VII. 28 и бысть егда сконьча Ісоусъ словеса си, gr. καὶ ἐγένετο ὅτε ἐνετέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους.

*

podъkopati, podъkopają, podъkopaješi = a săpa.

Verbul e întrebuinţat perfectiv: — Mt. XXIV. 43 şi L. XII 39. Ev. P. подъкопати, Ass. *podьrъiti,* traduce inf. aor. gr. διορυχθῆναι; — Mc. II. 4, Ev. P. прокопавше, gr. ἐξορύζαντες; Mt. XXIV. 18 раскопа, gr. ὤρυξεν; — Mt. XXI. 33. Ev. P. ископа, gs. ὤρυξεν.

Imperfectiv apare *podъkopavati:* — Mt. VI. 19. Ev. P. подъкопають, gr. διορύσσουσιν.

*

-kryti, -kryją, -kryješi = a acoperi.

Atestat numai compus cu valoare perfectivă: — L. XIII. 21. Ev. P. скры, gr. ἔκρυψεν; — Mt. XXVI. 8. Ev. P. шедъ раскопа землю и скры срѣбро господа своего, gr. ἀπελθὼν ὤρυξεν γῆν καὶ ἔκρυψεν τὸ ἀργύριον; etc.

otъkryti: — Mc. II. 4. Ev. P. ѡткрыша, gr. ἀπεστέγασαν; etc.

Cu aspect imperfectiv apar derivatele *sъkryvati, pokryvati:* — Mt. VI. 19. Ev. P. скрывайте, gr. θησαυρίζετε; la fel Mt. VI. 20; — L. VIII. 16. E. P. покрываетъ, gr. καλύπτει.

*

vъlajati, vьlają, vъlaješi = a arunca (despre valurile mării).

Imperfectiv: Mt. XIV. 24. gr. ἦν βασανιζόμενον „era aruncat de valuri“, Ass. *bě vъlaję sę* (ipf.!) iar Ev. P. бѣ волноуꙗ сѧ dela **vъlnovati sę.*

*

vъzlivati, vъzlivają, vъzlivaješi = a turna.

Imperfectiv: — L. X. 34. Ev. P. и пристоупивъ и ѡбѧза строупы его и возлꙗ масло и вино, Ass. *vъzlivaję,* gr. ἐπιχέων. Ev. P. întrebuinţează aici part. prez. dela *vьzlijati, vъzlěją,* Ass. întrebuinţează pe *vъzlivati.* Raportul între *livati* şi *lijati* este explicat de Meillet o. c. I 53: *livati* este o analogie tărzie, după *byvati,* din iterativul cu tema în *-i- lijati,* format a evidenţia mai mult iterativitatea acţiunii.

*

pomilovati, pomilują, pomiluješi = a simți milă.

E perfectiv fiind compus: — L. XVIII. 38. Ev. P. помилоуи, gr. ἐλέησον; la fel L. XVIII. 13; — Mt. XV. 22; etc.: Mt. XVIII. 33. Ev. P. помилокати, gr. ἐλεῆσαι.

*

milosrъdovati, -dują, -duješi = a avea milă.

Verbul e imperfectiv: — Mt. XV. 32. Ev. P. млрдоую, gr. σπλαγχνίζομαι.

In unele locuri se poate atribui acțiunii și aspect perfectiv: — Mt. XIV. 14 gr. εἶδεν πολὺν, ὄχλον, καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς, Ev. P. *milosrъdova*, „il cuprinse milă" insistând numai asupra momentului inițial al sentimentului, Mt. XX. 34. Ev. P. млрдовакъ, gr. σπλαγχνισθείς; la fel L. X. 33; — Mc. I. 41, etc.

*

-myti, -myją, -myješi = a spăla.

Atestat numai compus perfectiv: — I. IX. 15. Ev. P. оумꙑхъ сѧ, gr. ἐνιψάμην; — I. IX. 11 оумꙑхъ, gr. νιψάμενος; — I. IX. 7. Ev. P. иди, оумꙑи сѧ оу коупѣли, gr. ὕπαγε νίψαι εἰς τὴν κολυμβήθραν; I. IX. 7. Ev. P. оумꙑ сѧ gr. ἐνίψατο; etc.

Imperfectiv este derivatul *myvati*. In textul nostru întâlnim însă numai compusul *izmyvati*, cu sens imperfectiv, ceea ce ar da lui *myvati* aspect iterativ: — I. V. 4. Ev. P. измꙑкаше сѧ, Ass. *mъiěše sę*, gr. κατέβαινεν.

*

obinovati, obinują, obinuješi = a face digresiuni.

Imperfectiv atestat de nenumărate ori în part. prez.: — I. XVI. 29; — I. XVI. 25; — I. VII. 26; — I. X. 24. Ev. P. wбиноуꙗ сѧ, gr. ἐν παρρησίᾳ.

*

orati, orją, orješi = a ara.

Imperfectiv: — L. VII. 7. Ev. P. wрющꙋ, Ass. *orąšťъ*, gr. ἀροτριῶντα.

*

padati, padają, padaješi — a cădea.

Imperfectiv: — Mt. XVIII. 15. Ev. P. падаеть, gr. πίπτει; — Mc. I. 40. Ev. P. падаꙗ, gr. γονυπετῶν; — la fel L. XVI. 21; — Mt. XV. 27.

*

sъpasati, sъpasają, sъpasaješi = a mântui.

Imperfectiv: — L. XIII. 23. Ev. P. спасающихъ сѧ, Ass. *sъpasająštiihъ sę*, gr. σωζόμενοι.

*

piti, piją, piješi = a bea.

Acest verb e considerat de Boehme ca imperfectiv la fel ca *prositi* de pildă, pe când Meillet îl consideră de aspect indecis.

Foarte mult atestat la prezent coresponzând prezentului grecesc: — L. XVII. 8. Ev. P. пью, gr. πίω; — Mt. XXIV. 38. Ev. P. пьюще, gr. πίνοντες; etc.

Formele corespunzătoare aoristului grecesc admit şi o accepţiune de aspect perfectiv: — I. IV. 14 gr. ὃς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγώ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα; Ev. P. а иже пьеть ѡтъ воды юже азъ домь емоу, и нѣ имать оуждати сѧ оу вѣки, la fel Ass.

Boehme consideră şi în acest caz pe *piti* ipf. spunând că depărtarea de originalul grecesc este în cazul acesta condiţionată de simţul limbii la traducătorul slav, care a procedat independent de textul grecesc. In cazul acesta însă am trebui să admitem şi pentru *damь* un aspect imperfectiv, ceea ce nu se poate. Credem deci că în această epoca a limbii slave trebuie să admitem pentru *piti* valoare perfectivă.

I. VI. 53 gr. ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς, Ev. P. аще не ꙗсть плъти сынач ловечскаго, ни пьеть кръве его, живота нѣ имать оу себе, Ass. *ašte ne sьněste plьti sъina člověča, ni piete krъve ego, života ne ïmate vъ sebě.* — In acest exemplu putem mai degrabă admite aspect ipf. pentru *piti*.

I. IV. 12 gr. ὃς ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ, καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ ἔπιεν, Ev. P. пьетъ; — L. XVII. 8. Ev. P. пьеши, gr. πίεσαι; — Mt. VI. 25. Ev. P. пьете, gr. πίητε; etc.

Un alt exemplu care se împotriveşte accepţiunii numai imperfective a acestui verb este: — Mt. X. 39 gr. τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ πίνω πίεσθε καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι βαπτισθήσεσθε, Ass. *čašą ubo, jąže azъ pïją, ïspieta, ï kъšteniemъ, ïmъže azъ krъštają, krъstïta sę*, Ev. P. чашю, юже азъ испью, испьета, и крьщьемъ, имьже азъ крьщю сѧ крьстита сѧ. Autorul lui Ass. trebuie să fi simţit pe *piti* imperfectiv, pe când autorul lui Ev. P. pune în acest loc compusul *ispiti*. Această variaţie este o dovadă că valoarea lui *piti* nu a fost aceeaş.

Perfectiv este *upiti*: — I. II. 10. Ev. P. оупьют сѧ, gr. ὅταν μεθύσθωσιν.

*

pitěti, (pitati), pitějǫ, pitěješi = *a hrăni.*

Imperfectiv: — Mt. VI. 26. Ev. P. питаетъ, Ass. *pïtěetъ*, gr. τρέφει.

Perfectiv: *napitěti, napitati:* — Mt. XXV. 37. Ev. P. напитахомъ, Ass. *natruhomъ*, gr. ἐθρέψαμεν.

*

plakati, plačǫ, plačeši = *a plânge.*

Imperfectiv: — L. VIII. 52. Ev. P. плакахѫ сѧ, gr. ἔκλαιον; L. VIII. 52; — L. V. 2; etc.

*

podobati, podobajǫ, podobaješi = *a se cuveni.*

Imperfectiv: — L. XV. 32. Ev. P. подобаше, gr. ἔδει; — L. XXI. 9. Ev. P. подобаетъ, gr. δεῖ.

*

pojasati, pojasajǫ, pojasaješi = *a încinge.*

Imperfectiv: — I. XXI. 18. Ev. P. поꙗсаше, gr. ἐζώννυες.

Perfectiv: *pripojasati:* — L. XII. 37. Ev. P. приподꙗшѫтъ сѧ, Ass. *poěšetъ sę*, gr. περιζώσται; — L. XVII. 8 прѣподꙗсакъ сѧ, gr. περιζωσάμενος.

Perfectiv este şi *pojasati, poiašą* (vezi cl. I-a).

*

počivati, počivają, počivaješi = a se odihni.

Imperfectiv: — L. XII. 19. gr. ἀναπαύου, φάγε, πίε, εὐφραίνου, Ev. P. **почивай**.

*

prążati, prążają, prążaješi = a roade.

Imperfectiv: — L. IX. 39. Ev. P. **прѫжает сѧ**, gr. σπαράσσει; — Mc. IX. 26. Ev. P. **прѫжакъ сѧ**, gr. σπαράξας.

*

ispytati, ispytają, ispytaješi = a întreba.

Fiind compus e perfectiv: — I. VII. 52 gr. ἐρεύνησον καὶ ἴδε ὅτι προφήτης ἐκ τῆς Γαλιλαίας οὐκ ἐγείρεται, Ev. P. **испъıтай**; — I. V. 39. Ev. P. **испъıтайте**, gr. ἐρευνᾶτε..

*

pьsati, pišą, pišeši = a scrie.

Imperfectiv: — I. I. 46. Ev. P. **писа**, gr. ἔγραψεν; — I. V. 46. E. P. **писа**, Ass. *sьpisa*, gr. ἔγραψεν (Aoristele exprimă acţiuni absolut trecute dar care au fost durative); — I. XXI. 21. Ev. P. **пишемъıхъ**, gr. τὰ γραφόμενα.

Verbul e foarte des atestat în part. perf. pas.: I. X. 34. Ev. P. **нѣсть ли писано**, gr. οὐκ ἔστιν γεγραμμένον; etc.

Forma compusă cu *na-* are valoare imperfectivă, pentrucă *na-* nu este în acest caz prefix ci prepoziţie: I. XXI. 24. Ev. P. **написа**, gr. γράψας; — L. X. 20. **написано соутъ**, gr. ἐγγέγραπται; etc.

*

rabotati, rabotają, rabotaješi = a servi.

Imperfectiv: — Mt. VI. 24. Ev. P. **работати**, gr. δουλεύειν; — L. XV. 29 gr. ἰδοὺ τοσαῦτα ἔτη δουλεύω σοι καὶ οὐδέποτε ἐντολήν σου παρῆλθον, Ev. P. **работахъ**; — I. VIII. 33. Ev. P. **работахомъ**, gr. δεδουλεύκαμεν; etc.

*

radovati sę, radują sę, raduješi sę = a se bucura.

Imperfectiv: — L. XIX. 6. Ev. P. радоую сѧ, gr. χαίρων; — L. X. 20. Ev. P. радуйте сѧ, gr. χαίρετε; — L. XIII. 17. Ev. P. радовахоу сѧ, gr. ἔχαιρεν; etc.

Perfectiv e *vъzdradovati:* — I. XVI. 22. Ev. P. оуздрадоуеть сѧ, gr. χαιρήσεται; — L. X. 21. Ev. P. възрадова сѧ; gr. ἠγαλλιάσατο.

*

raždati, raždają, raždaješi = a naşte.

Imperfectiv-iter.: — I. XVI. 21. gr. ἡ γυνὴ ὅταν τίκτῃ λύπην ἔχει, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα αὐτῆς· ὅταν δὲ γεννήσῃ τὸ παιδίον... Ev. P. жена бо, егда раждаеть, печаль имать, ꙗко прийде годъ еꙗ, ꙗкоже роди ѡтроча.

Perfectiv: *roditi* (cf. clasa a IV.-a).

*

raširjati, raširjają, raširjaješi = a întinde.

Imperfectiv: — Mt. XXIII. 5. Ev. P. раширѧ(ю)ть, Ass. *raširějąt*, gr. πλατύνουσιν.

*

naricati, naricają, naricaješi = a numi.

Imperfectiv: — L. XIX. 2. Ev. P. нарицаемъıй, gr. καλούμενος; — I. IV. 5. Ev. P. нарицаемъıй, gr. λεγομένην; — Mt. XXIII. 8 şi 10. Ev. P. нарицаите, gr. κλήθητε; — Mt. XXIII. 9 gr. καὶ πατέρα μὴ καλέσητε ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς, Ev. P. нарицаите.

*

rydati, rydają, rydaješi = a plânge în hohote.

Imperfectiv: — L. VIII. 52, Ev. P. ръıдахоу, gr. ἐκόπτοντο.

Perfectiv: *vъzrydati:* — I. XVI. 20. Ev. P. възръıдаете, gr. θρηνήσετε.

*

obrězati, obrězają, obrězaješi = a tăia.
obrězati, obrěžą, obrěžeši = a tăia.

Imperfectiv: — I. VII. 22. Ev. P. ѡбрѣзаете, gr. περιτέμνετε

*

sъrěsti, sъręštą, sъrę̌šteši = a întâlni.

Verb compus, e perfectiv: — L. XVII. 12. Ev. P. оухоДѧщю Ісоусоу весь етероу, стрѣте и *десѧть *прокаженъ, gr. καὶ εἰσερχομένου αὐτοῦ εἴς τίνα κώμην ὑπήντησαν αὐτῷ δέκα λεπροί; la fel Mt. VIII. 28; — L. VIII. 27; etc.

*

rągati, rągają, rągaješi sę = a-şi bate joc.

Imperfectiv: — L. VIII. 53. Ev. P. роугахоу сѧ, gr. κατεγέλων; — Mt. IX. 24. Ev. P. роугахоуть сѧ, gr. κατεγέλων.

Perfectiv e *porągati sę:* — Mt. X. 34. Ev. P, пороугаютъ сѧ, gr. ἐμπαίξουσιν.

*

sijati, sijają, sijaješi = a străluci.

Imperfectiv: — Mt. V. 45. Ev. P. сиꙗетъ, gr. ἀνατέλλει.

*

oskąděti, oskąděją, oskąděješi = a peri.

Imperfectiv: — L. XII. 33. Ev. P. оскоудѣе мое, Ass *oskąděją̌stee*, gr. ἀνέκλειπτον.

*

slušati, slušają, slušaješi = a auzi.

Imperfectiv: — I. X. 27 Ev. P. слоушаютъ, gr. ἀκούουσιν pol. *słuchają*; — I. V. 24 слуша(ꙗ)й, gr. ἀκούων.

In Ev. P. *slušati* este înlocuit adese prin *slyšati,* ceea ce ar însemna că aceste verbe au aspect identic: I. X. 3 gr. τούτῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει, καὶ τὰ πρόβατα τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούει, Ev. P. и овцꙗ гласъ его слъıшатъ, Ass. *slušajątъ*.

Şi compusul *poslušati* este imperfectiv, traducând forme de prezent, sau de aor. cu caracter gnomic: — L. XVI. 31 Ev. P. послоушаютъ, gr. ἀκούουσιν; — I. IX. 31 Ev. P. послоушаетъ, gr. ἀκούει; etc. Mt. XVIII. 15, 16, 17, gr. ἐὰν σοῦ ἀκούσῃ ἐκέρδησας τὸν ἀδελφόν σου, Ev. P. аще тебе послоушаетъ, прѣобрѧщеи брата твоего; — L. XVI. 29 Ev. P. послоушаютъ, gr. ἀκουσάτωσαν; — L. XVII. 6 послоушала бъı, gr. ὑπήκουσεν ἄν; — I. X. 8 Ev. P. послоушаша, gr. ἤκουσαν.

*

sramljati, sramljają, sramlaješi = a se ruşina.

Imperfectiv: L. XVIII. 4 Ev. P. срамлѧю сѧ, gr. ἐντρέπομαι; — L. XVIII. 2 срамлѧꙗ сѧ, gr. ἐντρεπόμενος.

Perfectiv e *usramljati*: Mt. XXI. 36 Ev. P. оусрамлютъ сѧ, Ass. *usramlějątъ sę*, gr. ἐντραπήσονται.

*

ostavljati, ostavljają, ostavljaješi = a ierta, a lăsa.

Este imperfectiv la perfectivul *ostaviti:* — Mt. XXIV. 40 Ev. P. wстаклѧетъ, gr. ἀφίεται; — I. XVI. 28 Ev. P. оставлѧѭ, gr. ἀφίημι; etc.

*

stradati, straždą, straždeši = a suferi.

Imperfectiv: — Mt. XVII. 15 Ev. P. стражетъ, gr. πάσχει; — Mt. VIII. 6 Ev. P. стражѧ, gr. βασανιζόμενος.

postradati e perfectiv: — L. XXIV. 26 gr. οὐχὶ ταῦτα ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, Ev. P. пострадати; etc.

*

otъstąpati, otъstąpają, otъstąpaješi = a ceda,
nastąpati, nastąpają, nastąpaješi = a apare.

Imperfectiv: — L. VIII. 13 Ev. P. wтстоупаютъ, gr. ἀφίστανται. L. X. 19 Ev. P. настоупати, gr. πατεῖν.

*

-sъlati, -sъlją, -sъlješi = a trimite.

Atestat numai compus şi anume ipf. *posylati*, pf. *posъlati*: — Mt. XXII. 16 Ev. P. посылаютъ, gr. ἀποστέλλουσιν; — I. XX. 21 gr. καθὼς ἀπέσταλκέν με ὁ πατήρ, κἀγὼ πέμπω ὑμᾶς, Ev. P. ꙗкоже посла мѧ оц҃ь, и азъ посылаю кы, Ass. *ěkože posъla mę otъcь, ï azъ sъlją vъï.*

In exemplul din urmă acţiunea momentană (pf. ἀπέσταλκεν = aor.!) e redată prin perfectivul *posъlati*, acţiunea durativă (πέμπω) este redată în Ev. P. prin ipf. *posylati*, în Ass. prin simplul *sylati.*

Perfectiv *posъlati*: — I. XV. 26 Ev. P. **послю**, gr. πέμψω; — L. XXIV. 49 Ev. P. **послю**, gr. ἐξαποστέλλω, prez. are în acest caz sens de viitor. — L. XVI. 27 gr. ἐρωτῶ οὖν σε, πάτερ, ἵνα πέμψῃς αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου, Ev. P. **да послеши**; — L. XV. 15 Ev. P. **посла**, gr. ἔπεμψεν; etc.

*

sъmĕti, sъmĕją, sъmĕješi = *a îndrăzni.*

Imperfectiv: — Mt. XXII. 46 gr. οὐδὲ ἐτόλμησέν τις ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἐπερωτῆσαι αὐτὸν οὐκέτι, Ev. P. **смѣша**.

*

sъvědětelьstvovati, -stvują, -stvuješi = *a mărturisi.*

Este întrebuinţat regulat imperfectiv. Totuşi întâlnim un loc, în care *sъvědětelьstvovati* traduce viitorul grecesc, pentrucă acţiunea este durativă la viitor: — I. XV. 26 Ev. P. **свѣдѣтѣлъствоуетъ**, gr. μαρτυρήσει.

*

sětovati, sětują, sětuješi = *a fi supărat.*

Imperfectiv: — Mt. VI. 16 Ev. P. **сѣтоующе**, gr. σκυθρωποί (adj.).

*

(sěti) sějati, sěją, sěješi = *a sămăna.*

Imperfectiv: — I. IV. 36 **сѣиай**, gr. ὁ σπείρων; — Mt. VI. 26 Ev. P. **сѣютъ**, gr. σπείρουσιν; — L. XIX. 22 Ev. P. **сѣахъ**, gr. ἔσπειρα; — L. VIII. 5 gr. ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖραι τὸν σπόρον αὐτοῦ, Ev. P. **изиде (сѣиай) сѣяти сѣмена своего**; etc.

Redarea acţiunilor în L. XXV. 24 şi 26 în textul Ass. şi Ev. P. diferă. Această diferenţă ne arată cum se puteau şterge unele nuanţe fine ale acţiunilor verbale.

Mt. XXV. 24 (servitorul vorbeşte către stăpân) gr. κύριε, ἔγνων σε ὅτι σκληρὸς εἶ ἄνθρωπος, θερίζων ὅπου οὐκ ἔσπειρας, καὶ συνάγων ὅθεν οὐ διεσκόρπισας, gândindu-se (servitorul) la obiceiul stăpânului său în general; aor. gr. au valoare temporală absolută.

Stăpânul răspunde: L. XXV. 26 πονηρὲ δοῦλε καὶ ὀκνηρέ, ᾔδεις ὅτι θερίζω ὅπου οὐκ ἔσπειρα, καὶ συνάγω ὅθεν οὐ διεσκόρπισα.

In Ass. se face deosebire între caracterul acţiunii L. XXV. 26, care se referă la un singur caz, şi între caracterul general al acţiunii din L. XXV. 24: — L. XXV. 24 Ass. *žьnę ïdeže nĕsi sĕal, i sъbirajęjąduže nĕsi rastocitъ*, L. XXV. 26 *žьnją ïdeže ne sĕavъ, ï sъbirają jąduže ne rastočih.*

Ev. P. nu face această deosebire şi traduce ambele locuri: жнеши (жню) идеже не сѣялъ и сбирaеши (сбираю) идеже не расточи (расточихъ).

Această deosebire nu se face nici în polona d. e.: *żniesz, gdzieś nie siał, i zbierasz gdzieś nie rozproszył* şi *żnę, gdziem nie siał i zgromadzam gdziem nie roz-proszył.*

*

utapati, utapają, utapaješi = *a se îneca.*

Imperfectiv: — Mt. XIV. 30 Ev. P. нача оутапати, gr. ἀρξάμενος καταποντίζεσθαι.

*

rastačati, rastačają, rastačaješi = *a pustii.*

Imperfectiv la perfectivul *rastočiti*: — Mt. XII. 30 Ev. P. растачaетъ, gr. σκορπίζει.

*

istirati, istirają, istiraješi = *a şterge.*

Imperfectiv: — L. VI. 1 Ev. P. стирающе, Ass. *ïstirająšte*, gr. ψώχοντες.

*

trepetati, trepeštą, trepešteši = *a tremura.*

Imperfectiv: — L. VIII. 47 Ev. P. трепещюши, gr. τρέμουσα.

*

rastrъgati, rastrъgają, rastrъgaješi = *a rupe.*

Imperfectiv, are corespondent perfectiv în *rastrъgnąti*: — L. VIII. 29 Ev. P. растерзающа, Ass. *rastergajęę*, gr. διαρήσσων.

vъstrъgati = *vъstrъzati*: — Mc. II. 23 Ev. P. оутерзающе, Ass. *vъstrъgająšte*, gr. τίλλοντες; — L. VI. 1 Ev. P. къстерзахоу, gr. ἔτιλλον.

potrъzati: — L. V. 6 Ev. P. протерзахоу сѧ, gr. διερήσσετο.

*

trěbovati, trěbuję, trěbuješi = a avea nevoie.

Imperfectiv: — L.V. 31 Ev.P. трѣбоуютъ, gr. χρείαν ἔχουσιν; etc. Mc. II. 25 Ev. P. трѣбова, gr. χρείαν ἔσχεν.

*

sъtęzati, sъtęzaję, sъtęzaješi = a discuta.

Imperfectiv: L. IV. 36 Ev. P. стѧзаχоу сѧ, gr. συνελάλουν; — I. XVI. 19 сѧ стѧзаєте; etc.

istęzati, ipf.: — L. XII. 20 Ev. P. истѧзаютъ, gr. ἀπαιτοῦσιν; etc.

*

uměti, uměję, uměješi = a înţelege.

Imperfectiv: — L. XI. 13 Ev. P. оумѣєте, gr. οἴδατε.

razuměti se întrebuinţează perfectiv şi imperfectiv: — I. VIII. 28 gr. γνώσεσθε, Ev. P. разоумѣєте; — I. X. 6 Ev. P. разоумѣшѧ, gr. ἔγνωσαν; — Mc. II. 8 Ev. P. разоумѣвъ, gr. ἐπιγνούς; etc.

Imperfectiv: — I. VIII. 43 Ev. P. разоумѣєте, gr. γινώσκετε.

In malorusa de azi verbul (розуміти) este imperfectiv.

*

čajati, čaję, čaješi = a aştepta, a spera.

Imperfectiv: — L. XII. 36 Ev. P. чающемъ, gr. προσδεχόμενος; — L. VI. 34 Ev. P. чаєте, gr. ἐλπίζετε; etc.

*

sъčetati, sъčetaję, sъčetaješi = a uni.

Imperfectiv: — Mt. XIX. 6 gr. ὁ οὖν ὁ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω, Ev. P, сочтлетъ, Ass, *sъčeta.*

*

počrъpati, -paję, -paješi = a scoate, a crea.

Imperfectiv (pf. *počrěti*): — I. IV. 15 gr. κύριε, δός μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διψῶ μηδὲ διέρχομαι ἐνθάδε ἀντλεῖν, Ev. P. почерпати Ass. *počrъpatъ*; — I. II. 8 gr. ἀντλήσατε νῦν καὶ φέρετε, Ev. P. почерпѣте, Ass. *počrъpěte*; — I. II. 9 gr. ἠντληκότες, Ev. P. почерпаше, Ass. *počrъpъšeję.*

*

čuti. čuję, čuješi = a simți.

Imperfectiv: — Mt. VII. 3 Ev. P. чюеши, gr. κατανοεῖς. Verbul e atestat şi în forme de aorist unde e posibilă şi accepţiunea unui aspect perfectiv: — L. XXIV. 18 gr. σὺ μόνος παροικεῖς Ἰερουσαλὴμ καὶ οὐκ ἔγνως τὰ γενόμενα ἐν αὐτῇ, Ev. P. не чю ли къкишихъкънѣмь, Ass. *čju*; — L. VIII. 46 Ev. P. чюхъ, gr. ἔγνων.

*

cělovati, cělują, cěluješi = a saluta.

Imperfectiv: — Mt. v. 47 Ev. P. цѣлоуете, gr. ἐὰν ἀσπάσησθε

*

ocěpěněti, -nějǫ, -něješi = a înţepeni.

Imperfectiv: — Mc. IX. 18 Ev. P. wцѣпѣнѣетъ, Ass. *ocěpěněvaetъ*, gr. ξηραίνεται, Zogr. şi Mar. *ocěpěněetъ*.

*

cěsarьstvovati, -vuję, -vuješi = a fi împărat.

Imperfectiv: — L. XIX. 14 Ev. P. да цр҃ствуетъ, gr. βασιλεύσαι.

*

javljati, javljają, javljaješi = a arăta.

Imperfectiv: — I. II. 18 Ev. P. явлѣши, gr. δεικνύεις.

* * *

CLASA a IV-a.

La această clasă aparţin verbele cu tema prezentului în *-i-*. Toate verbele acestei clase, cu disparent de puţine excepţii, au aspect imperfectiv. (Din 112 verbe atestate peste o sută au aspect imperfectiv, iar celelalte aproape toate nu au aspect decis).

*

izbaviti, izbavlją, izbaviši = a libera.

Puţinele exemple atestate sânt perfective: — L. XXIV. 21 Ev. P. избавити, gr. λυθροῦσθαι; — Mt. VI. 31 Ass. *ïzbavi*, gr. ῥῦσαι.

*

blagosloviti, blagoslovlją blagosloviši = a binecuvânta.

Imperfectiv: — L. XXIV. 53 Ev. P. благословѧще, gr. εὐλογοῦντες; — Mt. V. 44 Ev. P. благословите, gr. εὐλογεῖτε. Şi aoristele au caracter imperfectiv: — L. XXIV. 50 gr. καὶ ἐπάρσας τὰς χεῖρας αὐτοῦ εὐλόγησεν αὐτοὺς, Ev. P. благослови; etc.

*

blazniti, blaznją, blazniši = a induce în eroare.

Imperfectiv[1]): — I. VI. 61 Ev. P. блазните, Ass. *blaznitъ*, gr. σκανδαλίζει.

Compusul *sъblazniti* este perfectiv: — I. XVI. 2 Ev. P. да нѣ сблозните сѧ, gr. ἵνα μὴ σκανδαλισθῆτε; Mt. XIV. 10 As. *sъblaznętъ*, gr. σκανδαλίσονται; — Mt. XVII. 27 Ev. P. да нѣ сблазнимъ, gr. ἵνα μὴ σκανδαλίζωμεν.

*

zabląditi, zabląždą, zabląždiši = a se rătăci.

Se întâlneşte numai compus cu aspect perfectiv: — Mt. XVIII. 12 Ev. P. заблоудить, Ass. *zabląditъ*, gr. ἐὰν πλανηθῇ; — Mt. XVIII. 13 Ev. P. заблоужьшихъ, Ass. *zabląždъšiihъ*, gr. πεπλανημένοις, în cazul din urmă part. perf. gr. exprimă o stare, dar prin aceasta nu sântem determinaţi să recunoaştem lui *zabląditi* aspect imperfectiv. Slavul a redat altfel acţiunea: în gr. acţiunea are următorul sens: *oile cari nu s'au rătăcit* = oile cari nu se găsesc în (stare de) rătăcire. Traducătorul slav a exprimat însă acţiunea în următorul sens: *oile, cari nu se rătăciră*, adecă: oile cari nu intrară în rătăcire. Această deosebire de nuanţă era cu atât mai posibilă, că în epoca în care s'au făcut traducerile slavone, în limba elină nu mai era o deosebire precisă şi vie între perfect şi aorist.

In acelaş fel vom explică şi locul Mt. XVIII. 12. Ev. P. заблоужьшее, Ass. *zabląždъšaago* (part. perf.), gr. τὸ πλανώμενον.

*

približiti, približą, približiši = a se apropia.

Putem observa în exemplele atestate ale acestui verb o tranziţie uşoare dela aspectul perfectiv până la aspectul pro-

[1]) Meillet o. c. I 33.

nunţat imperfectiv. Avem aici un exemplu pentru aserţiunea făcută la început că între aspectele verbale slave nu exista totdeauna o barieră fixă şi că singur simţul lingvistic al traducătorului era decisiv la întrebuinţarea unei forme sau a alteia.

L. XV. 25. Ev. P. **пріѣлижи сѧ**, gr. ἤγγισεν; — L. VII. 12. Ev. P. **приближиша сѧ**, Ass. *približi sę*, gr. ἤγγισεν; — L. XVIII. 40. Ev. P. **приближькшю**, gr. ἐγγίσαντος; — L. XXI. 8. Ev. P. **приближи**, gr. ἤγγικεν (perf. = aor.!)

L. XVIII. 35 gr. ἐγένετο ἐν τῷ ἐγγίζειν, pol. *stało się, gdy się przybliżał*, acţiunea este durativă: „în timpul apropierii", textul slav însă ne dă o acţiune perfectivă: Ev. P. **бѣіѣть приближити сѧ**, Ass. la fel.

L. XXIV. 28 gr. ἤγγισαν e redat în Ass. prin *približi šę* dela *približiti sę*, în Ev. P. însă prin **приближаша** dela *približati*. Acţiunea din Ass. ar avea următorul sens: „Se apropiară de satul către care mergeau" adecă în acţiunea durativă a mersului ei ajunseră la un punct în apropierea satului. Această acţiune momentan-finitivă a sosirii într'un punct este exprimată prin aoristul unui verb perfectiv.

Acţiunea din Ev. P. exprimată prin aoristul unui verb imperfectiv redă o acţiune absolut trecută, care însă în trecut a fost durativă.

L. XII. 33. Ev. P. **приближаютъ сѧ**, Ass. *približaetъ sę*, gr. ἐγγίζει, este imperfectul *približati*.

*

bolěti, bolją, boliši = a fi bolnav.

Imperfectiv: — I. IV. 46. Ev. P. **болѧше**, Ass. *boléaše* gr. ἠσθένει; L. IX. 2. Ev. P. **болѧщіѧ**, Ass. *bolęšteję*, gr. τοὺς ἀσθενοῦντας; — L. VII. 10. Ev. P. **болѧщаго**, Ass. *bolęštaago*, gr. ἀσθενοῦντα; etc. — Mt. XXV. 36. Ev. P. **болень бѣхъ**, Ass. *bolěhъ*, gr. ἠσθένησα.

Pentru a exprima o acţiune absolut trecută dar durativă Ev. P. se foloseşte de un adjectiv cu aoristul *běhъ*, iar Ass. de aor. verbului *bolěti*.

*

bojati sę, boją sę, boiši sę = a se teme.

E atestat numai imperfectiv: — Mc. XVI. 8. Ev. P. боѭхѫ сѧ, Ass. *boěahų sę*, gr. ἐφοβοῦτο; — L. XVIII. 2. Ev. P. боѭ сѧ, gr. φοβούμενος; — L. XII. 32. Ev. P. бои сѧ, gr. φοβοῦ; etc.

uboiti sę este perfectiv: — L. XXI. 9. Ev. P. оубойтѣ сѧ, gr. πτοηθῆτε; — L. VIII. 35. Ev. P. оубоѭша сѧ, gr. ἐφοβήθησαν; Mt. XXV, 25 Ev. P. оубоѭкъ сѧ φοβήθεις.

L. XIX. 21. gr. ἐφοβούμην, Ass. *uboěh sę*, Ev. P. боѭх сѧ. Intrebuinţarea aoristului imperf. în Ev. P. acolo unde Ass. întrebuinţează aor. perfectiv se explică prin necesitatea simţită de traducător de a reda acţiunea durativă la trecut: m'am temut, Doamne de tine... (tot timpul!)

*

bъděti, bъždą, bъždiši = a veghea.

Atestat numai imperfectiv: — L. XII. 37. Ev. P, бдѧщѧ, Ass. *bъdęšte*, gr. γρηγοροῦντας; — L. XXI. 36. Ev. P. бдите, Ass. *bъdite*, gr. ἀγρυπνεῖτε; — Mt. XXV. 13. E. P. бдите, Ass. *bdъte*, gr. γρηγορεῖτε.

L. XII, 39 şi Mt. XXIV. 43 avem două propoztţiuni condiţionale în cazul irealităţii: εἰ ᾔδει... ἐγρηγόρησεν ἄν. Aor. gr. se traduce în slava prin condiţionalul verbului imperfectiv, căci aor. gr. e cerut aici de construcţia frazei ipotetice, dar el exprimă o acţiune durativă. In limba latină se cere în această construcţie sujb. imperfect, Ev. P. бдѣлъ бы.

*

bĕditi, bĕždą, bĕždiši[2]) *= a sili.*

Atestat numai în forma compusă ca perfectiv *ubĕditi*: — Mt. XIV. 22 Ev. P. оубѣди, gr. ἠνάγκασεν; — L. XIV. 23 însă ἀνάγκασον se traduce în Ass. *ubědi*, iar în Ev. P. бѣди. Forma simplă din Ev. P. poate fi o greşeală de transcripţie, sau e posibil să i se fi atribuit şi formei simple caracter perfectiv, deoarece verbul acesta este rar întrebuinţat.

*

[2]) Meillet, o. c. II 251, îi dă acestui verb origine germană.

běžati, běžą, běžiši = a alerga.

Acest verb exprimă o mişcare. In astfel de cazuri se exprimă o acţiune durativă, dacă înţelesul nu cere numai decât să se arate momentul iniţial sau final al acţiunii.

Exemplele atestate în textul nostru permit toate interpretare imperfectivă: L. VIII. 34 gr. ἰδόντες δὲ οἱ βόσκοντες τὸ γεγονὸς ἔφυγον καὶ ἀπήγγειλαν εἰς τὴν πόλιν, Ev. P. **кидѣкше же пасоуще(и) бѣкшее, бѣжаша и къзвѣстиша къ градѣхъ**; — Mc. XVI. 8 gr. καὶ ἐξελθοῦσαι ἔφυγον ἀπὸ τοῦ μνημείου, Ev. P. **и шедше бѣжаша wтъ гроба.**

Şi I. X. 5 Ev. P. **бѣжатъ**, care traduce gr. φεύξονται poate fi interpretat imperfectiv, căci contextul cere înţeles imperfectiv[3]).

I. X. 12 gr. ἀφίησιν τὰ πρόβατα καὶ φεύγει καὶ ὁ λύκος ἁρπάξει αὐτὰ καὶ σκορπίζει. 13. ὅδε μισθωτὸς φεύγει, Ev. P. **wстакль wвьца бѣжитъ, и волкъ расхѣтитъ ѥ и распоудитъ wвца.** 13. **а наѥмникъ бѣжитъ, ако наѥмникъ естъ**, Zogr., Ass., Mar., 12 *ostavlěetъ ovicę ji běgaetъ*. 13. *běžitъ*.

Zogr., Ass. şi Mar. întrebuinţează odată *běgati* iar altă dată *běžati*, fără a da însă uneia sau altei forme un aspect individual. Poate fi aceasta un indiciu că altă dată exista această deosebire.

Ev. P. nu mai face nici formal această despărţire. Nici traducerea sârbă şi malorusă nu face în acest loc distincţiunea textelor mai vechi[4]).

*

valiti, valją, vališi = a rostogoli.

In textul nostru întâlnim numai forma *valjati*, pe care Boehme o explică drept iterativ dela *valiti*[5]): — Mc. IX. 20 Ev. P. **ваашѣ**, gr. ἐκυλίετο.

Perfectiv *privaliti*: Mc. XV. 46 Ev. P. **привали**, gr. προσεκύλεσεν.

otъvaliti: Mc. XVI. 3 Ev. P. **wтвалитъ**, gr. ἀποκυλίσει: — Mc. XVI. 4 Ev. P. **wтвалѣнъ бѣ**, gr. ἀνακεκύλισται.

*

[3]) Böhme, o. c. 61.

[4]) O. Grünenthal, Arch. f. slav. Phil. XXXI „Die Übersetzungstechnik der altkirchenslavischen Evangelienübersetzungen".

[5]) Boehme, o. c. 16.

variti, varją, variši = a merge înainte.

Perfectiv: — Mt. XVII. 25 Ev. P. вари, gr. προέφθασεν; — Mt. XIV. 22 Ev. P. оубѣди Исоусъ оученикы оулѣсти оу коробль и варити, gr. ἠνάγκασεν τοὺς μαθητὰς ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον καὶ προάγειν αὐτὸν. Acţiunea exprimată în acest caz prin *variti* nu este durativă, ci e momentan perfectă.

Pentru exprimarea unei acţiuni imperfective se întrebuinţează *varjati*: — Mc. XV. 7 Ev. P. варѧеть, Ass. *varěetъ*, gr. προάγει.

*

velěti, velją, veliši = a porunci.

Imperfectiv: — Mc. IX. 25 Ev. P. велю, gr. ἐπιτάσσω; — L. IV. 36 Ev. P. велитъ, gr. ἐπιτάσσει.

Perfectiv e *povelěti*: — L. XVIII. 40 Ev. P. повелѣ, gr. ἐκέλευσεν; — Mc. I. 44 Ev. P. повелѣ, gr. προσέταξεν; etc.

L. VIII. 31 Ev. P. велить, Ass. însă *povelitъ*, gr. ἐπιτάξῃ. Acest caz izolat însă nu ne poate determina să admitem aspect perfectiv pentru *velěti*.

*

veseliti sę, veselją. veseliši = a se bucura.

Imperfectiv: — L. XVI. 19 Ev. P. веселѧ сѧ, gr. εὐφραινόμενος; — L. XV. 23 Ev. P. веселимъ сѧ, gr. εὐφρανθῶμεν; — L. XII. 19 Ev. P. веселї сѧ, gr. εὐφραίνου.

Perfectiv *vъzveseliti*: — L. XV. 32 Ev. P. възвеселити сѧ, gr. εὐφρανθῆναι; — L. XV. 29 Ev. P. да възвеселилъ сѧ быхъ, Ass. *da vъzveselivъ sę bimъ*, gr. ἵνα εὐφρανθῶ.

*

viděti, viždą, viždiši = a vedea.

Verbul exprimă o senzaţie şi de aceea fixarea aspectului este foarte anevoioasă. Boehme [6]) consideră acţiunea acestui verb de indecisă, Meillet [7]) nu-i defineşte caracterul.

In textul nostru găsim exemple pentru ambete aspecte. Tra-

---

[6]) Boehme, o. c. 14.

[7]) Meillet, o. c. I. 27.

duce prez. gr.: — Mt. XXIV. 2 Ev. P. видите, gr. βλέπετε; — I. XII. 45 Ev. P. видай, gr. θεωρῶν; etc.

Traduce imperf. gr.: — I. VI. 2 Ev. P. видѧхѫ, gr. ἑώρων.

In cele mai multe cazuri însă este imposibil să precizezi aspectul acţiunii exprimate prin acest verb, căci acţiunile pot fi interpretate atât perfectiv cât şi imperfectiv. Faptul însă că pentru a reda acţiunea momentană a vederii (a zări!) există verbul *uzьrěti* vorbeşte pentru inclinarea lui *viděti* către imperfectivitate.

Traduce aor. gr.: — Mt. XXV. 38 Ev. P. видѣхомъ, gr. εἴδομεν; — L. XIX. 4 Ev. P. видѣ, gr. εἶδεν; — L. XIX. 7 Ev. P. видѣвши, gr. ἰδόντες; — L. VIII. 35 Ev. P. видѣти, Ass. *viděti*, gr. ἰδεῖν; etc.

Foarte adesea însă aor. slav redă perf. gr., care în această epocă a limbii eline se confundă cu aor.: — I. XX. 29 gr. ὅτι ἑώρακάς με, πεπίστευκας, Ev. P. ꙗко видѣлъ мѧ вѣровал; — I. VIII. 38 gr. ἃ ἐγὼ ἑώρακα παρὰ τῷ πατρί λαλῶ, Ev. P. ꙗже видѣхъ оу $\overline{\text{отца}}$ моего глаголю.

Întâlnim însă şi prez. slav redând viitorul gr.: — I. VII. 3 Ev. P. видѧтъ, gr. θεωρήσουσιν; — I. I. 40 Ev. P. видита, gr. ὄψεσθε, ceea ce o mărturie de caracterul perfectiv al acestui verb.

Prez. slav traduce aor. gr.: — I. III. 3 Ev. P. не можетъ видѣти $\overline{\text{цр̃ства}}$ божьꙗ, gr. οὐ δύναται ἰδεῖν; I. XII. 40 Ev. P. видѧтъ, gr. ἵνα μὴ ἴδωσιν; — I. IV. 35 Ev. P. възведѣте очи и видѣте нивы, gr. ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν καὶ θεάσασθε τὰς χώρας; — I. VI. 30 Ev. P. да видимъ, gr. ἵνα ἴδωμεν.

Prez. slav traduce imper. aor. gr.: — Mc. II. 27 Ev. P. вижь, Ass. *viždь*, gr. ἴδε; — L. XXIV. 40 Ev. P. видѣте, gr. ἴδετε; etc.

Atunci când trebuia să se traducă în limba slavă perfectul veritabil grecesc, acela care exprima o acţiune durativă la prezent rezultată dintr'o acţiune trecută, se întrebuinţează construcţia part. perf. *-lo* + *jesmь*: — I. IX. 37 Ev. P. видѣлъ еси, gr. ἑώρακας αὐτόν, καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ ἐκεῖνός ἐστιν; — I. VIII. 57 la fel; — I. IX. 8. Ev. P. вѣхѫ видѣли, gr. οἱ θεωροῦντες (se exprimă o acţiune durativă la trecut).

Vom mai nota câteva cazuri, cari prezintă în Ev. P. o depărtare dela textul Ass. sau dela originalul grecesc. Aceste variaţiuni în texte ne arată mai clar nesiguranţa aspectului acestui verb: —

L. V. 27 Ev. P. видѣ, Ass. *uzrě*, gr. ἐθεάσατο; — Mt. XIV. 30 Ev. P. видѣвъ, gr. βλέπων; — I. XX. 25 Ev. P. аште не вижю, gr. ἐὰν μὴ ἴδω (sensul acestei acţiuni este futuric, acţiunea perfectivă); — I. IV. 42 gr. ἀκηκόαμεν, καὶ οἴδαμεν ὅτι οὗτός ἐστιν, Ev. P. слышахомъ и видѣхомъ яко се есть, Ass. *slъišahomъ ï vĕmъ*. Ev. P. întrebuinţează în acest loc *viděti* în loc de *vědĕti*, cum se găseşte exprimat în Ass. şi cum cere textul grecesc şi nu exprimă sensul imperfectiv din celelalte texte.

L. XXIV. 40. Ev. P. видѣсте, Ass. *vidite*, gr. θεωρεῖτε, pol. *widzicie* şi în acest loc Ev. p. exprimă acţiunea altfel decât celelalte texte, sensul permitea această variare. — L. VI. 8. Ev. P. видѣвъ, Ass. *vĕdĕaše*, gr. ᾔδει, ca şi I. IV. 42, Ev. P. schimbă şi aspectul şi verbul; — la fel L. VIII. 42. Ev. P. видѣ, Ass. *idĕaše* gr. ὑπάγειν.

nenaviděti, are ce-i drept *viděti* în alcătuirea sa, dar nu este un verb compus prin prefixare şi de aceia apare regulat imperfectiv: — I. XV. 18. Ev. P. ненавидитъ, gr. μισεῖ; — I. XII. 25. Ev. P. ненавидѧй, gr. ὁ μισῶν; — L. XIX. 14. Ev. P. ненавидѧхомъ, Ass. *ne hotěahą*, gr. ἐμίσουν; etc.

vъznenaviděti este perf.: — L. XVI. 13. Ev. P. възненавидитъ, gr. μισήσει; — I. XV. 18. Ev. P. възненавидѣ, pr. μεμίσηκεν; etc.

priobiděti, atestat o singură dată: — L. XIX. 8. Ev. P. есмь приѡбидѣлъ, Ass. *esmъ uobidělъ*, gr. ἐσυκοφάντησα.

*

viseti, višą, visiši = *a atârna* (intr.).

Imperfectiv: Mt. XXII. Ev. P. висѧтъ, gr. κρέμαται.

*

-vratiti, -vraštą, -vraštiši = *a întoarce.*

Verbul e atestat numai compus *vъzvratiti* perf.: — L. XXIV. 33. Ev. P. възвратиста сѧ, gr. ὑπέστρεψαν; — Mt. VII. 6. Ev. P. къзвративше, gr. στραφέντες; etc.

vъzvratiti traduce şi prez. gr. atunci când acest prezent admite sens futuric: L XIX. 8. Ev. P. къзвращю, Ass. *vъzvrašt̨ą*, gr. ἀποδίδωμι; — L. X. 35. Ev. P. възвращю сѧ, gr. ἐπανέρχεσθαι.

Perfectivul *obratiti:* — Mt. IX. 22. Ev. P. ѡбращь сѧ, gr. στραφείς; — I. XII. 40 Ev. P. да ѡбратѧт сѧ, gr. ἵνα στράφωσιν; etc.

*

vrěditi, vrěždą, vrěždiši = a păgubi, a strica.

Verbul pare a fi perfectiv: — L. X. 19 Ev. P. врѣдїть, gr. ἀδικήσει; — L. IV. 35. Ev. P. врѣжь, gr. βλάψαν.

*

-věsiti, -věšą, -věsiši = a atârna (trans.).

Nu e atestat în forma simplă. Mc. II. 4. Ev. P. свѣсиша, gr. ἐξορύξαντες χαλῶσιν τὸν κράβαττον; — L. V. 19. Ev. P. низъсвѣсиша, gr. καθῆκαν; — L. XVIII. 15. Ev. P. ѡтвѣшит, Ass. *otъrěšaetъ*, gr. λύει. Varianta din Ev. P. se poate explica prin posibilitatea unei accepţiuni futurice a sensului acţiunii.

*

vъzvěstiti, vъzvěštą, vъzvěstiši = a anunţa.

Atestat numai prefixat, cu aspect pf.: I. XVI. 15 възвѣстить, gr. ἀναγγελεῖ; — Mt. VIII. 33 възвѣстиша, gr. ἀπήγγειλαν: etc.

Pentru noţiunea imperfectivă se întrebuinţează *vъzvěštati*: — L. IX. 60 възвѣщай, gr. διάγγελλε, dar între aspectele acestui verb nu există o graniţă precisă, de aceea traducătorii fac confuzie în întrebuinţarea lor: — I. XVI. 25 gr. ἀπαγγελῶ, Ev. P. възвѣщю, Ass. *vъzvěštają*.

*

gorěti, gorją, goriši = a arde.

Imperfectiv: — L. XII. 35 горѧще, gr. καιόμενοι, Ass. *gorąšte* (acest. part. întrebuinţat în Ass. este derivat dela o altă formă a acestui verb[8]) L. XV. 24. E. P. горю, Ass. *straždą*, gr. ὀδύνομαι; etc.

sъgarati este iterativ: — I. XV. 6. Ev. P. сгараеть gr. καίεται.

*

---

[8]) Meillet o. c. I. 50.

Perf. *sъgrěšiti, sъgrěšą, sъgrěšiši* = *a păcătui.*
Imperf. *sъgrěšati, -grěšają. -grěšaješi* = *a păcătui.*

L. XV. 18. Ev. P. **сгрѣшихъ**, gr. ἥμαρτον; — Mt. XVIII. 15 **сгрѣшитъ**, gr. ἐὰν ἁμαρτήσῃ; — I. V. 14 **сгрѣшай**, gr. ἁμάρτανε.

*

pogubiti, -gublją, gubiši = *a nimici.*

Verbul e atestat în Ev. P. numai în forma prefixată, cu sens perfectiv: Mc. III. 4. Ev. P. **погубити**, gr. ἀποκτεῖναι; — Mt. IX. 39 **погобитъ**, gr. ἀπολέσας; etc.

*

daviti, davlją, daviši = *a zugruma.*

Imperfectiv: — Mt. XVIII. 28 **доблаше**, gr. ἔπνιγεν.
Perfectivul *podaviti:* — L. VIII. 7 **подоки**, gr. ἀπένιξεν.
Perfectivul *podavljati:* — L. VIII. 14 **подоблаютъ сѧ**, gr. συνπνίγονται

*

diviti sę, dìivlją, diviši = *a se mira.*

Imperfectiv: — L. XXIV. 12 **дивѧ сѧ**, gr. θαυμάζον; — Mc. VII. 37 **дивлѧхоу сѧ**, gr. ἐξεπλήσσοντο; — aoristul exprimă în astfel de cazuri acţiuni durative la trecut; — Mc. XV. 44 **диви сѧ**, gr. ἐθαύμαζεν.

*

drъžati, drъžą, drъžiši = *a ţine, a avea.*

Imperfectiv: — L. VIII. 15 **держать**, Ass. *drъžęt*, gr. κατέχουσιν; — L. XIV. 9 **дрьжати**, gr. κατέχειν. Şi L. XVI 13 poate fi considerat ipf. căci în acest loc este vorba de sentinţă gnomică, al cărei sens poate fi redat prin ipf.: — gr. ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει, Ev. P. **или единого держитъ сѧ, а ѡ дроугѣмь нероднти начнѣть**. — I. XX. 13 ἄν τινων κρατῆτε κεκράτηνται. Ev. P. ***имъже дръжите, дръжатъ сѧ имъ***. — L. XXIV. 16 ἐκρατοῦντο, Ev. P. **держаста**.

Imperfectivul *odrъžati:* — L. V. 9 **wбдержаше**, Ass. *odrъžaaše*, gr. περίεσχεν. — L. VIII. 37 **wдержими вѧхоуть**, Ass. *odrъžimi*

bĕaxą, gr. συνείχοντο, *udrъžati* atestat o singură dată: Mt. XXI. 38 оудерьжимъ, gr. σχῶμεν.

*

sъžaliti, -žalją, žališi = a fi supărat.

Atestat numai în formă prefixată la aor.: — Mt. XVIII 31 съжалиша, gr. ἐλυπήθησαν.

*

ženiti sę, ženją, ženiši = a se căsători.

Imperfectiv: Mt. XXIV. 38 жінѧще сѧ, gr. γαμοῦντες; — Mt. XIX. 9 женѧй сѧ, gr. γαμήσας; — Mt. XIX. 10 женити, gr. γαμῆσαι.

*

živiti, življą, živiši = a învia (trans.).

Acest verb are aspect nehotărît. Meillet îl numeşte „indecis“[9]). Boehme îi atribuie aspect perfectiv.[10]) — I. V. 21 gr. ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὸς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς οὓς θέλει ζωοποιεῖ, Ev. P. ꙗко бо ѿць въскрѣшаеть мертвъıꙗ и живить, тако и сынъ, юже хощеть, живить. Intrebuinţarea lui *živiti* în acest loc alături de ipf. въскрѣшаеть, ar mărturisi pentru imperfectivitatea lui *živiti*. Boehme însă consideră aici pe *živiti* perfectiv, care intenţionat a fost opus imperfectivului въскрѣшаеть. Meillet observă că *živiti* poate avea aspect perfectiv în context[11]).

oživiti e perf.: — I. V. 25. Ev. P. оживоуть, gr. ζήσουσιν; — L. XV. 24. Ev. P. оуживе, Ass. *ožive*, gr. ἀνέζησεν.

*

zьrěti, zьriją, zьriši = a privi.

Imperfectiv: — L. IX. 62 зрѧй, gr. βλέπων;— Mt. XXII. 16 зриши, gr. βλέπεις; — Mc. XV. 47 зрѧста, Ass. *zrьěasta*, gr. ἐθεώρουν.

uzьrěti perf.: — L. XXI. 27 оузрите, gr. ὄψονται; — L. XIII. 28; — Mt. VII. 5; etc. in aor. pentru traducerea aor. gr.: —

---

[9]) Meillet, o. c. I. 33.

[10]) Boehme, Actiones 45.

[11]) Meillet o. c. I 65.

L. XV. 20 Ev. P. оузрѣ, gr. εἶδεν; etc. — Mt. VIII. 18. Ev. P. возрѣвъ, gr. ἰδών.

vьzьrěti — perf.: atestat în part. perf. act. I pentru a reda part. aor. gr.: — I. I. 43. Ev. P. възрѣвъ, gr. ἐμβλέψας; etc. In aor.: — L. XVI. 23. E. P. възрѣ, gr. ὁρᾷ (prez. ist.); — Mt. VI. 26. Ev. P. возрѣте, gr. ἐμβλέψατε.

prozьrěti perf.: — L. XVIII. 41. Ev. P. до прозрю, gr. ἵνα ἀναβλέψω; — I. IX. 11 Ev. P. прозрѣхъ, gr. ἀνέβλεψα; etc.

nazirati imperf.: — Mc. III. 2. Ev. P. назираχуть, gr. παρετήρουν; — L. XIV. 1 назирающе, gr. παρατηρούμενοι; — L. VI. 7 назираχоу, gr. παρετηροῦντο.

*

-kloniti sę, -klonją, -kloniši = a se închina.

E atestat numai prefixat, *pokloniti* pf.: — I. IV. 21. Ev. P. поклонѧть сѧ, gr. προσκυνήσετε; — I. IV. 23. Ev. P. поклонѧть сѧ, gr. προσκυνήσουσιν; — Mt. XIV. 33. Ev. P. поклониша сѧ, gr. προσεκύνησαν; etc.; — L. XIII. 11. Ev. P. оусклонити сѧ, gr. ἀνακύψαι; — I. V. 13. Ev. P. оуклони сѧ, gr. ἐξένευσεν; — Mt. XV. 25. Ev. P. поклони сѧ (aor.!), gr. προσεκύνει (impf.!), acest loc nu mărturiseşte pentru aspectul ipf. al verbului. Traducerea slavă ne prezintă acţiunea altfel decât textul grecesc. Imperf. este *klanjati.*

*

kupiti, kuplją, kupiši = a cumpăra.

Perfectiv: I. VI. 5 Ev. P. коупимъ, gr. ἀγοράσωμεν; — Ia aor. — : L. XIV. 18 Ev. P. коупихъ, gr. ἠγόρασα; etc.

Compus: L. XXIV. 33 Ev. P. сокъкоуплыша сѧ, Ass. *sonъkurьšę*, gr. ἠθροισμένους.

*

iskusiti, -kušą, -kusiši = a examina, a încerca.

Perfectiv: — L. XIV. 19 идоу искоуситъ ихъ, gr. δοκιμάσαι; I. II. 9 Ev. P. оукоуси, gr. ἐγεύσατο; — Mc. VIII. 31 Ev. P. искоушєноу бъıти, gr. ἀποδοκιμασθῆναι.

Perfectivul *vъkusiti:* — L. XIV. 24 вкоуситъ, gr. γεύσεται; — I. VIII. 52 Ev. P. имать оукоусити, gr. γεύσηται; — Mc. IX. 1 Ev. P. имоуть оукоусити, gr. γεύσωνται.

Imperfectiv *iskušati* : — L. X. 25 Ev. P. искоуша, gr. ἐκπειράζων ; — Mt. XXII. 18 Ev. P. искоушаете, gr. πειράζετε ; etc.

*

krъstiti, krъštą, krъstiši = a boteza.

Perfectiv : — Mc. X. 39 Ev. P. крьстита сѧ, gr. βαπτισθήσεσθε ; — Mc. X. 38 Ev. P. крьстити, gr. βαπτισθῆναι.

krъštati imperfectiv : — Mc. X. 38 Ev. P. крьщаю сѧ, gr. βαπτίζομαι ; I. III. 22 Ev. P. крьщаше, gr. ἐβαπτιζεν ; etc.

Totuşi e atestată şi forma de part. prez. dela *krъstiti*, ceea ce ar însemna că acest verb nu este curat perfectiv : — I. III. 23 Ev. P. иканъ крьстѧй, gr. βαπτίζων ; I. I. 28 dto [12]).

*

ležati, ležą, ležiši = a zăcea.

Imperfectiv : — L. XII. 19 Ev. P. лежащи, gr. κείμενα ; — L. V. 25 Ev. P. лежаше, gr. κατέκειτο ; etc. — Forma prefixată rămâne ipf. : — Mc. II. 15 Ev. P. оузлежахоу, gr. συνανέκειτο ; — Mt. XXII. 10 Ev. P. оузлежашихъ, gr. ἀνακειμένων ; etc. — Mc. II. 4 Ev. P. слежаше, gr. κατέκειτο ; — şi aor. au aspect ipf. : — L. X. 35 Ev. P. прилежи, gr. ἐπιμελήθητι ; — L. X. 34 Ev. P. прилежа, gr. ἐπεμελήθη.

*

lišiti, lišą, lišiši = a prăda.

In Ev. P. verbul acesta se întâlneşte o singură dată în forma *lišati*. Ass. întrebuinţează în acel loc aceeaş formă, pecând Zogr. şi Mar. prezintă în acelaş loc pe *lišiti*. Meillet [13]) şi Boehme [14]) consideră acest verb ca perfectiv. — L. XV. 14 Ev. P. начатъ лишати, Ass. *načętъ lišati sę*, gr. ἤρξατο ὑστερεῖσθαι.

Forma *lišiti* în Zogr. şi Mar. poate fi explicată prin valoarea ipf. a lui *lišiti* în unele dialecte slave [15]).

*

[12]) cf. Meillet o. c. I. 29 şi Boehme, Actiones 47.
[13]) Meillet, o. c. I 29.
[14]) Boehme, Actiones 47.
[15]) Jagić, Beitr. z. sl. Syntax 76.

obličiti, obličą, obličiši = a acuza, a dovedi.

Imperfectiv: — I. XVI. 8 Ev. P. ѡбличить, gr. καὶ ἐλθὼν ἐκεῖνος ἔλεγξει τὸν κόσμον περὶ ἁμαρτίας; — I. III. 20 Ev. P. да не ѡбличат сѧ, Ass. *da ne obličętъ sę*, gr. οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγγθῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ; — Mt. XVIII. 15 Ev. P. ѡбличи, gr. ἔλεγξον; — I. VIII. 46 gr. τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας, Ass. *obličaet* (ipf.!), Ev. P. ѡбличитъ.

Observăm în acest loc (ca şi L. XI. 10 ѡбрѧщеть dela *obrěsti*) că Ev. P. dă acţiunii sens de viitor, pecând în greceşte şi Ass. ea are valoare gnomică.

*

loviti, lovlją, loviši = a vâna, a prinde.

Imperfectiv: — L. V. 10 Ev. P. ловѧ, gr. ζωργῶν.

*

-ložiti, -ložą, -ložiši = a pune.

E atestat numai prefixat cu aspect pf.: — L. XI. 6 Ev. P. положити, gr. παραθήσω; — L. XIX. 21 Ev. P. възeмлеши, егоже не положи, gr. αἴρεις ὃ οὐκ ἔθηκας; — Mt. XXII. 44 Ev. P. положю, gr. ἕως ἂν θῶ (sens final!) etc.

Imperfectivul *polagati*: — L. VIII 16 Ev. P. полагаеть, gr. τίθησιν; etc.

Imperfectivul *vъzlagati*: — L. VIII. 16 Ev. P. възлагаеть, Ass. *vъzlagajątъ*, gr. τίθησιν.

*

-lomiti, -lomlją, -lomiši = a rumpe.

Atestat numai prefixat cu aspect perfectiv: Mt. XV. 36 gr. ἔλαβεν τοὺς ἑπτὰ ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασεν καὶ ἐδίδου... Ev. P. прѣломи; — Mt. XIV. 19 Ev. P. прѣломль, gr. κλάσας. — Pentru redarea aspectului imperfectiv există forma — neatestată în Ev. P. — *prělamati* [16]).

*

[16]) Meillet, o. c. I. 51.

lьstiti, lьštą, lьštiši = a înşela.

Imperfectiv: — I. VII. 12 Ev. P. льстить, gr. πλανᾶ.

Perfectivul *prělьstiti:* — Mt. XXIV. 5 Ev. P. прѣльстѧть, gr. πλανήσουσιν; — Mt. XXIV. 11 Ev. P. прѣльстѧть, gr. πλανήσουσιν; — I. VII 47 Ev. P. прѣльщени есте, Ass. *prělьšteni bъïste*, gr. ἀπεκρίθησαν αὐτοῖς οἱ Φαρισαῖοι μὴ καὶ ὑμεῖς πεπλάνησθε, în acest loc prin perf. grecesc se exprimă o stare prezentă rezultată dintr'o acţiune trecută, Ev. P. exprimă această stare prin есте, pe când прѣльщени exprimă punctul de pornire al acţiunii, Ass. exprimă numai punctul de pornire al acţiunii, iar durata ei se înţelege din context. — Mt. XVII. 15 Ev. P. да ѡбльстѧть, gr. ὅπως παγιδεύσωσιν.

*

prilěpiti sę, -lěplją, -lěpiši = a se atârna.

Perfectiv: — Mt. XIX. 5 Ev. P. прилѣпить сѧ, gr. κολληθήσεται; — L. XV. 15 Ev. P. прилѣпи, gr. ἐκολλήθη.

*

ljubiti, ljublją, ljubiši = a iubi.

Imperfectiv: — Mt. VI. 5 Ev. P. любѧть. gr. φιλοῦσιν; — L. XX. 46 Ev. P. любѧщихъ, gr. φιλούντων; etc. — I. XXI. 20 Ev. P. любѧше, Ass. *ljublěaše*, gr. ἠγάπα; — Mt. V. 46 Ev. P. аще любите, gr. ἐάν ἀγαπήσητε.

Perfectivul *vъzljubiti*: — L. XVI. 13 Ev. P. възлюбить, gr. ἀγαπήσει; — etc. în aor. — I. XII. 43 Ev. P. възлюбиша, gr. ἠγάπησαν, etc.

I. XVII. 23 Ev. P. възлюбилъ еси, gr. ἠγαπήσας; — I. XVII. 23 Ev. P. оузлюбилъ еси, Ass. *vъzljubi*, gr. ἠγάπησας, deci forma compusă din part. *-lo + jesmь* are aceeaş valoare temporală ca şi aor.

*

-lącziti, -lączą, -lącziši = a despărţi.

Numai prefixat. Pf. *razlącziti:* Mt. XXV. 32 Ev. P. разлоучить, gr. ἀφορίσει.

otъlącziti pf.: — I. IX. 22 Ev. P. ѡтлоученъ да боудеть, gr. ἀποσυνάγωγος γένηται.

Imperfectivul *razlączati:* Mt. XXV. 32 Ev. P. разлоучлетъ, gr. ἀφορίζει; Mt. XIX. 6 gr. ὁ οὖν ὁ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω, Ev. P. еже оубо богъ сочтлетъ, члвкъ да не разлоучлетъ.

*

mlъčati, mlъčą, mlъčiši = a tăcea.

Imperfectiv: Mc. III. 4 Ev. P. молчахъ, Ass. *mlъčaahą*, gr. ἐσιώπων; — L. XVIII. 39 Ev. P. оумолиτъ, Ass. *mlъčitъ*, gr. καὶ οἱ προάγοντες ἐπετίμων αὐτῷ ἵνα σιγήσῃ Diferenţa între Ev. P. şi Ass. se explică prin posibilitatea unei interpretări duble a acţiunii: *să tacă* = să înceteze de a striga, arătând numai punctul iniţial al acţiunii (Ev. P.), sau *să tacă* = să păstreze linişte (Ass.).

Perfectivul *umlъčati:* Mt. XX. 31 gr. ὁ δὲ ὄχλος ἐπετίμησεν αὐτοῖς ἵνα σιωπήσωσιν, Ev. P. да оумолчита; etc.

Totuşi şi forma prefixată are uneori aspect nesigur: L. XIV. 3 gr. ἔξεστιν τῷ σαββάτῳ θεραπεῦσαι ἢ οὔ? οἱ δὲ ἡσύχασαν, Ev. P. *umlъčašę*, cu înţeles *tăcură, nu vorbiră mai lungă vreme.*

*

moliti sę, molją se, moliši sę = a se ruga.

Imperfectiv: — Mt. VI. 7 Ev. P. молѧщіе сѧ, Ass. *molte sę*, gr. προσευχόμενοι; — L. XIV. 18 Ev. P. молю, gr. ἐρωτῶ; etc. foarte mult atestat în prezent. L. XVIII. 11 Ev. P. молѧшє сѧ, gr. προσηύχετο; etc. L. VII. 3 Ev. P. молѧщіетъ, Ass. *molę*, gr. ἐρωτῶν, în acest loc Ev. P. întrebuinţează o formă de imperfect cu terminaţia *-ıъ*. Această tendinţă este foarte pronunţată în Ev. P. — L. VIII 31 Ev. P. молѧхоутъ, Ass. *molišę* (aor.!) gr. παρεκάλουν. Traduce şi aor. cu înţeles imperfectiv: — L. IX. 40 молıхъ сѧ, gr. ἐδεήθην; — L. VIII. 32 Ev. P. молиıа, gr. παρεκάλεσαν; etc.

Perfectivul *umoliti*: — I. XVI. 26 Ev. P. оумолю, gr. ἐρωτήσω — Mt. XVIII. 32 Ev. P. оумолиıмѧ; gr. παρεκάλεσας; etc.

Perf. *pomoliti sę*: — Mt. VI. 6 Ev. P. помолиıсѧ, gr. πρόσευξαι; — L. XVIII. 10 Ev. P. помолитъ сѧ, gr. προσεύξασθαι; etc.

*

sъmotriti, sъmoštrją, sъmotriši = a privi.

Atestat o singură dată, poate avea sens perfectiv şi imperfectiv: — Mt. VI. 26 gr. καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ πῶς αὐξάνουσιν Ev. P. смотрѣтє крѣнъ силнııхъ како растоутъ.

*

mysliti, myšljǫ, mysliši = *a gândi.*

E un denominativ dela *myslъ*. Este iterativ, de aceea prefixat rămâne ipf.; — L. VIII. 35 Ev. P. съмꙑслѧıа, gr. σωφρονοῦντα; — Mt. IX. 4 Ev. P. мꙑслитє, Ass. *pomъïšlěete*, gr. ἐνθυμεῖσθε. Acţiunea lui *mysliti* este pentru autorul Ev. P. identică cu cea a lui *pomyšljati*.

L. XII. 17 Ev. P. помꙑшлѧшє, Ass. *mъïšlaaše*, gr. διελογίζετο. De altfel pentru redarea unei acţiuni imperfective se întrebuinţează mai obicinuit: *pomyšljati*: -- Mc. II. 8 помꙑшлѧстє, gr. διαλογίζεσθε; etc.

*

mъněti, mъnją, mъniši = *a avea o părere.*

Imperf. atestat la prez. pentru redarea prez. grecesc: — I. V. 39 Ev. P. мънѣтє, gr. δοκεῖτε; — Mc. X. 42 Ev. P. мнѧщє, gr. δοκοῦντες; etc.

La imperfect: — L. XXIV. 37 Ev. P. мнѧхоу сѧ, gr. ἐδόκουν; — I. XVI. 2 gr. ἀλλ' ἔρχεται ὥρα ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ θεῷ, Ev. P. мнѣтъ сѧ.

Se pare că acest verb râmâne ipf. şi în forma prefixată *pominěti* — I. XVI. 21 gr. ὅταν δὲ γεννήσῃ τὸ παιδίον οὐκέτι μνημονεύει τῆς θλίψεως, Ev. P. ꙗкоже роди жтроча, к-томоу не помнитъ скърби за радость. La fel: I. XV. 20 gr. μνημονεύετε τοῦ λόγου οὗ ἐγὼ εἶπον ὑμῖν, Ev. P. помнитє слово еже рѣхъ вамъ. In ambele cazuri este posibilă o interpretare imperfectivă = a ţine minte şi una perfectivă = a-şi aduce aminte. Pentru perfectivitate se întâlneşte însă, alături de *pomęnąti*, compusul *napominati*: — I. XVI. 4 gr. ἀλλὰ ταῦτα λελάληκα ὑμῖν ἵνα ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα μνημονεύητε αὐτῶν, Ev. P. но си глаголахъ вамъ, да, егда прииждетъ година, напоминайте си, ꙗже азъ рѣхъ.

usąmьněti ipf.: Mt. XXI. 21 gr. ἐὰν ἔχητε πίστιν καὶ μὴ διακριθῆτε, Ev. P. аще имате вѣроу и не оусоумнѣтє сѧ.

Totuş Mt. XIV. 31 verbul acesta are sens perfectiv: — gr. ὀλιγόπιστε, εἰς τί ἐδίστασας „puţin crezătorule, de ce te-ai îndoit = ai început să te îndoieşti?", Ev. P. маловѣре, почто оусоумнѣ сѧ?

Meillet (Études I, 38) aduce exemple numai pentru întrebuinţarea imperfectivă a lui *usąmьněti*.

Perfectiv este *pomĕnąti*.

In rezumat, pe baza materialului adunat în Ev. P. putem stabili, că *mъněti* şi *poměnąti* sânt perfective, *pominěti* şi *usąmъněti* admit ambele sensuri, iar *napominati* atestat o singură dată are valoare perfectivă.

*

mъstiti, mьštą, mъstiši = a răzbuna.

Perfectiv:— L. XVIII. 5 Ev. P. мьщю, gr. ἐκδικήσω; — L. XVIII. 3 Ev. P. мьсти мѧ, gr. ἐκδίκησον.

*

měriti, měrją, měriši = a măsura.

Imperf. *měriti*, perf. *vъzměriti*: — Mt. VII. 2 gr. ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε μετρηθήσεται, Ev. P. къ нюже бо мѣроу мѣрите, оуѧзмѣрить сѧ вамъ.

Perf. *sъměriti*: — Mt. XVIII. 4 Ev. P. сѧ смѣрите, gr. ταπεινώσει; — L. XIV. 11 Ev. P. смѣритъ сѧ, gr. ταπεινωθήσεται.

Imperf. *sъměrjati*: — L. XIV. 11 Ev. P. смѣрѧѥй, gr. ταπεινῶν; — Mt. XXIII. 12 gr. ὅστις δὲ ὑψώσει ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, καὶ ὅστις ταπεινώσει ἑαυτὸν ὑψωθήσεται, Ev. P. възносѧй сѧ смѣрѣѥть сѧ, а смѣрѧѧ и сѧ възнесеть сѧ, Ass. *iže bo vъznesetъ sę, sъmeritъ sę, a sъměrějęi sę, vъzneset sę.*

*

vъměstiti, vъměštą, vъměstiši = a cuprinde.

Se întrebuinţează atât perfectiv, cât şi imperfectiv.

Mt. XIX. 11 Ev. P. оумѣстѧть, Ass. *vъměstęt*, gr. χωροῦσιν; — Mt. XIX. 22 Ev. P. въмѣстить, gr. χωρείτω; însă I. XXI. 25 Ev. P. оумѣстѧть, gr. χωροῦσιν; — I. XXI. 25 Ev. P. оумѣстити, gr. χωρῆσαι.

Un exemplu de întrebuinţarea dublă întâlnim Mt. XIX. 2 Ev. P. оумѣстити, Ass. *vъměštati*, gr. χωρεῖν. Verbul are şi part. prez.: I. II. 6 Ev. P. въмѣстѧѥ, gr. χωροῦσαι, deşi pentru redarea imperfectivităţii e atestat un *vъměštati*: — Mc. II. 2 Ev. P. въмѣщѧти, gr. χωρεῖν; — I. VIII. 37 Ev. P. оумѣщѧѥть, gr. χωρεῖ.

*

mqditi, mąždą, mądiši = a ezita.

Imperfectiv: — Mt. XXV. 5 gr. χρονίζοντες, Ass. *mudęštu*, apare în Ev. P. медлѧщю.

*

vъzmątiti, vъzmąštą, vъzmątiši = a încurca.

Perfectiv: — I. V. 7 gr. ἵνα ταραχθῇ, Ev. P. да възмоутить сѧ; — I. XII. 27 gr. νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται, Ev. P. оузмути сѧ.

Imperf. *vъzmąštati*: — I. V. 4 Ev. P. възмоущаше, gr. ἐτάρασσε.

*

mąčiti, mąčą, mąčiši = a chinui.

E imperfectiv, totuş nu are un aspect absolut precis.

L. IV. 34 gr. ἦλθες ἀπολέσαι ἡμᾶς, Ev. P. моучитъ, Ass. *pogubitъ*: — L. VIII. 28 Ev. P. молюти сѧ, не моучь мене, gr. μή βασανίσῃς; — Mt. VIII. 29 Ev. P. моучитъ, gr. βασανίσαι.

*

nositi, nošą, nosiši = a duce.

Iterativ la *nesti*: — Mc. II. 3 Ev. P. носѧще, gr. φέροντες; — L. VII. 14. Ev. P. носѧщеи, gr. βαστάζοντες; etc.

Compus, verbul rămâne ipf.: — L. VII. 12 Ev. P. изношахоу, gr. ἐξεκομίζετο; — I. XV. 2 Ev. P. приносити, gr. προσφέρειν; — L. XIV. 11 Ev. P. възносѧи, gr. ὁ ὑψῶν; etc.

Intr'un loc Ev. P. întrebuinţează pe *vъznositi* pentru a traduce un futur grecesc, care în Ass. este redat prin *vъznesti*. Ev. P. dă în acest loc acţiunii alt sens: — Mt. XXIII. 12. gr. ὑψώσει, Ass. *vъznesetъ sę*, Ev. P. възносѧй сѧ.

*

nąditi, nąždą, nądiši = a sili.

Imperf.: — L. XXIV. 29 gr. παρεβιάσαντο· αὐτὸν λέγοντες, Ev. P. нужаста.

*

razoriti, -orją, -oriši = a pustii.

Perf.: — I. II. 19 Ev. P. разорите црькве сию, и трими дньми оуздвигну, gr. λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις

ἐγερῶ αὐτόν. — I. VII. 23 Ev. P. да не разоритъ сѧ, gr. ἵνα μὴ λυθῇ ;— I. X. 35; Mt. XXIV. 2 Ev. P. разоритъ сѧ, gr. καταλυθήσεται.

Ipf. *razarjati*: — I. V. 18 gr. οὐ μόνον ἔλυεν τὸ σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγεν τὸν θεόν, Ev. P. ꙗко не токмо сѹботы разорѧше, но и wц҃а своего глаголаше бога, Ass. *razarěaše*. — Ev. P. întrebuinţează un imperfect dela *razoriti*. Se poate însă ca în acel loc *o* în loc de *a (razoreaše : razarěaše)* să fie o greşeală de transcriere.

*

isplъniti, isplъnją, isplъniši = a umplea.

Perf.: — L. V. 7 Ev. P. исполниша, gr. ἔπλησαν; — I. XVI. 6 Ev. P. исплонь, gr. πεπλήρωκεν; — I. XVII. 13 Ev. P. исполненоу, gr. πεπληρωμένην.

Perf.: — *naplъniti:* — I. II. 7 наполниша, gr. ἐγέμισαν; etc.

*

podobiti sę, podoblją, podobiši = a asemăna.

Imperf.: — Mt. XI. 8 gr. μὴ οὖν ὁμοιωθῆτε αὐτοῖς, Ev. P. подобитъ сѧ.

sъpodobiti sę, perf.: — L. XXI. 36 gr. ἵνα κατισχύσητε ἐκφυγεῖν ταῦτα πάντα τὰ μέλλοντα γίνεσθαι., Ev. P. сподобите сѧ.

upodobiti sę perf.; — Mt. VII. 28 Ev. P. оуподоблю сѧ, gr. ὁμοιωθήσεται; — Mt. XVIII. 23 Ev. P. оуподоби сѧ, gr. ὡμοιώθη; etc.

*

napoiti, poją, poiši = a adăpa.

Perf.: — Mt. XXV. 35 Ev. P. напоисте, gr. ἐποτίσατε; etc.

Imperf. *napajati*: — L. XIII. 15 gr. ποτίζει, Ass. *napaět*, Ev. P. însă напоитъ, fără să facă deosebire între forma perfectivă şi imperfectivă. In malorusă de azi напоїти este perfectiv [17]).

*

postiti, pošta, postiši = a posti.

Imperf.: — Mt. VI. 17 Ev. P. постѧ сѧ, gr. νηστεύων; etc.

*

[17]) St. v. Smal-Stocki, Gramm. d. ruth. Spr., pag. 179.

opravъditi, opravъždą, opravdiši = a rectifica.

Perf.: — Mt. XII. 37 Ev. P. wпрадиши сѧ, gr. δικαιωθήσῃ; L. X. 29 Ev. P. wпрадити сѧ, gr. δικαιῶσαι.

*

prositi, prošą, prosiši = a cere.

Simplu este atestat în forme de prezent redând acţiuni de prezent din greceşte, este deci ipf.: — I. IV. 9 gr. πῶς σὺ Ἰουδαῖος ὢν παρ' ἐμοῦ πιεῖν αἰτεῖς γυναικὸς Σαμαρίτιδος οὔσης, Ev. P. како ты, И(ю)дѣй сый, wтъмене просиши водъı пити; — Mc. X. 38 Ev. P. проснтa, Ass. *prosęšta*, gr. αἰτεῖσθε; etc.

Acelaş verb simplu la prez. sau la aor. redă aoristul grecesc din protaza prop. condiţionale sau dintr'o prop. principală. Aor. în limba slavă este posibil şi dela imperfective, de aceea aceste aor. dela *prositi* nu dau verbului aspect perfectiv. Boehme vede în astfel de exemple totdeuna o valoare imperfectivă, iar cazurile aparent perfective le explică prin abaterea traducătorului dela original, căci aşa cerea simţul graiului său. La fel în rusa de astăzi stă просить acolo unde am aştepta un verb perfectiv [18])

Meillet consideră aspectul acestui verb ca nehotărît.

Câteva exemple: — I. XIV. 14 Ev. P. проснтe, gr. ἄν αἰτήσητε; — Mt. XVIII. 19 Ev. P. аще проснтa, gr. ἐὰν αἰτήσωνται; — Mc. XV. 43 gr. τολμήσας εἰσῆλθεν πρὸς τὸν Πειλᾶτον καὶ ἠτήσατο τὸ σῶμα τοῦ Ἰεσοῦ; Ev. P. проси; — Mc. X. 35 θέλομεν ἵνα ὁ ἐὰν αἰτήσωμέν σε ποιήσῃς ἡμῖν, Ev. P. хощекѣ, да, егоже проснкѣ, створиши нама; — I. XVI. 24 gr. ἕως ἄρτι οὐκ ἠτήσατε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματι μου, Ev. P. доселѣ не просисте ничтоже ко имѧ моѥ.

Toate aceste exemple pot fi considerate după sens imperfective. Dar deoarece în acelaş contact se întrebuinţează o formă dela *prositi*, alături de o altă formă dela un verb perfectiv (cf. Mc. X. 35!) se poate admite pentru *prositi* şi aspect perfectiv.

Nici exemplul ce urmează nu ne sileşte să admitem o formă exclusiv perfectivă pentru *prositi*, căci se poate ca acţiunea redată prin futurul grecesc (αἰτήσει) să fie simţită şi ca un prezent gnomic: — L. XI. 12 gr. ἢ καὶ αἰτήσει ᾠόν μὴ ἐπιδώσει αὐτῷ

[18]) Pedersen, Kuhn Zeitschrift 38, 44 citat după Böhme, Actiones 52.

σκορπίον, Ev. P. аще проситъ ꙗйца, єда подастъ ємоу скорпию, mai ales că într'un loc imediat precedent L. XI. 11 αἰτήσει este tradus prin въпроситъ.

Perf.: *vъprositi:* — I. XVI. 26 Ev. P. оупроситє, gr. αἰτήσεσθε; dar şi acest compus nu are aspect pur perfectiv: — L. VI. 9 gr. ἐπερωτῶ ὑμᾶς εἰ ἔζεστιν τῷ σαββάτῳ ἀγαθοποιῆσαι, Ev. P. оупрошю вы, аще достоитъ въ соуботоу добро творити; — Mc. IX. 21 Ev. P· оупроси, gr. ἐπηρώτησεν; etc.

Imperf. *vъprašati:* — Mc. IX. 28 Ev. P. оупрашахоуть, Ass. *vъprašaahą*, gr. ἐπηρώτων; — Mc. VIII. 27 Ev. P. оупрашаше, Ass. *vъprašaaše*, gr. ἐπηρώτα; — I. XVI. 30 Ev. P. да оупрашаєть, gr. ἵνα ἐρωτᾷ; etc.

*

protiviti sę, protivlją, protiviši = a se împotrivi.

Atestat în Ev. P. o singură dată ipf. *protivljati:* — L. XIII. 7 Ev. P. противлѧюшеи сѧ, pr. ἀντικείμενοι.

*

prětiti, prěštą, prětiši = a ameninţa.

Imperf.: — L. VIII. 29 Ev. P. прѣщаше, gr. παρήγγελεν; — L. VIII. 38 Ev. P. прѣщахоуть, gr. ἐπετίμων; — Mt. XX. 31 Ev. P· прѣти, Ass. *prěštaaše*, gr. ἐπετίμησεν.

zaprětiti perf.: — L. IV. 35 Ev. P. запрѣти, gr. ἐπετίμησεν; — Mc. VII. 39 Ev. P. запрѣщаше, Ass. *zaprěti*, gr. διεστέλλετο, Ev. P. întrebuinţează în acest loc imperfectul dela *zaprěštati.*

*

pustiti, puštą, pustiši = a lăsa.

Perf.: — I. VIII. 42 Ev. P. поусти, Ass. *posъla*, gr. ἀπέστειλεν; — Mt. XVIII. 27 Ev. P. поусти, gr. ἀπέλυσεν.

otъpustiti perf.: — Mt. VI. 15 Ev. P. ѡтпоустить, gr. ἀφήσει; — Mc. I. 43 ѡтпоусти, Ass. *izgьna*, gr. ἐξέβαλεν; — Mt. VI. 12 Ev. P. ѡтпоусти, Ass. *ostavï*, gr. ἄφες; etc.

Imperf. *otъpuštati:* — Mc. II. 5 Ev. P. ѡтпоущають, gr. ἀφίενται; etc.

Acest imperf. traduce şi aor. gr. atunci când acţiunea este durativă sau iterativă: — Mt. XVIII. 35 gr. ἐὰν μὴ ἀφῆτε ἕκαστος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν, Ev. P. **ѡтпоущаете**; etc.

*

roditi, roždą, rodiši = a naşte.

Perf.: Mt. XIX. 12 gr. εἰσὶν γὰρ εὐνοῦχοι οἵτινες ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐγεννήθησαν οὕτως, Ev. P. **родиша сѧ**; — I. IX. 20 Ev. P. **роди сѧ**, gr. ἐγεννήθη; etc.

Imperf. *raždati* cf. pag. 228.

*

roditi = raditi, raždą, radiši = a purta grije.

Imperf.: — Mt. XXII. 16 gr. διδάσκαλε, οἴδαμεν ὅτι ἀληδὴς εἶ καὶ τὴν ὁδον τοῦ θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις, καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός, οὐ γὰρ βλέπεις, εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων, Ev. P. **оучителю бѣмы, ꙗко истининъ еси и поути божьоу бо истиноу оучиши и не родиши ни ѡ комьже**; L. XVI. 43. gr. ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει ἢ ἑνὸς ἀνδέξεται καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει, Ev. P. **неродити начнеть**; — Mt XVIII. 10 Ev. P. **блюдѣте да *не*неродѣте ѡ единомь ѡтъ малыхъ сихъ**, gr. ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων.

*

razdrěšiti, -rěšą, -rěšiši = a mântui.

Perf.: — Mt. XVIII. 18 gr. καὶ ὅσα ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν οὐρανῷ, Ev. P. **аще раздрѣшите на земли, боудеть раздрѣшенъ на небесѣхъ**; L. XIII. 16 **раздрѣшити**, gr. λυθῆναι; etc.

otrěšiti perf.: I. I. 27 **ѡтрѣшити**, gr. ἵνα λύσω.

*

-saditi, -saždą, -sadiši = a planta.

Atestat în Ev. P. numai compus.

vъsaditi perf.: — Mt. XVIII. 30 gr. ὁ δὲ οὐκ ἤθελεν, ἀλλὰ ἀπελθὼν ἔβαλλεν αὐτὸν εἰς φυλακὴν ἕως ἀποδῶ τὸ ὀφειλόμενον, Ev. P. **оусади**; — L. XVIII. 6 gr. φυτεύθητι, Ev. P. **въсади сѧ**; — L. X. 34 gr. ἐπιβάσας, Ev. P. **въсажь**; — I. III. 24 ἦν βεβλημένος, Ev. P. **вѣ оусаженъ**.

nasaditi perf. — Mt. XXI. 33 Ev. P. насади, gr. ἐφύτευσεν. *dosaditi* perf.: — Mt. XXII. 6 Ev. P. досадиша, gr. ὕβρισαν. *posaditi* perf.: — L. XII. 37 Ev. P. посадитъ, gr. ἀνακλινεῖ.

*

svoboditi, svobožda, svobodiši = a libera.

Perf.: — I. VIII. 32 Ev. P. свободитъ, gr. ἐλευθερώσει.

*

svьtěti sę, svьšta se, svьtiši sę = a lumina (intr.).

Imperf.: — I. I. 5 Ev. P. свѣтит сѧ, gr. φαίνει.

*

světiti, svěšta, světiši = a lumina (trans.).

Imperf.: — I. V. 35 Ev. P. свѣтѧ, gr. φαίνων; — I. I. 8 Ev. P. да свѣтитъ.

Imperf.: *prosvěštati:* — просвѣщаетъ, gr. φωτίζει.

*

svętiti, svęšta, svętiši = a sfinţi.

Perf.: — I. X. 36 gr. ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασεν καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, Ev. P. освѧти, Ass. *svętii.* Faptul că în Ev. P. se întrebuinţează compusul, înseamnă că acest verb avea în Ass. aspect perfectiv. — Mt. VI. 9. Ev. P. с҃титъ сѧ, Ass. *svętitъ sę* gr. ἁγιασθήτω. — I. XVII. 19 gr. καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἁγιάζω ἐμαυτόν, ἵνα ὦσιν καὶ αὐτοὶ ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ, Ev. P. (и) за не азъ свѧщю сѧ самъ, да боудоутъ и ти свѧщенни во истинноу, Ass. *ï zane azъ svęstają sę samъ, da bądątъ ï tï svęštenï vъ ïstïnq,* Mar. *svęšta sę.* Diferenţa între Ev. P. şi Mar. de o parte şi Ass. de altă parte, arătă că acţiunea acestui loc putea fi percepută în două feluri.

Atât Meillet (Études I. 31) cât şi Boehme (Actiones 56) consideră acest verb de perfectiv.

*

vъseliti sę, vъseljǫ sę, vъseliši sę = a se coloniza.

Perf.: I. I. 14 gr. καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, Ev. P. всели сѧ; — L. XIII. 19 Ev. P. оусели сѧ, gr. κατεσκήνωσεν.

*

skrъběti, skrъbljǫ, skrъbiši = a fi supărat.

Imperf.: — Mt. XIX. 22 Ev. P. скрьбѣѧ, gr. λυπούμενος

Perf. *oskrъběti*: — I. XXI. 17 Ev. P. ѡскрьбѣ, Ass. *oskrъbě*, gr. ἐλυπήθη.

*

oslabiti, oslabljǫ, oslabiši = a slăbi.

Perf.: — Mt. VIII. 6 Ev. P. ѡслабленъ, gr. παραλιτικός.

Imperf. *oslaběti*: — Mt. XV. 32 gr. καὶ ἀπολῦσαι αὐτοὺς νήστεις οὐ θέλω, μήποτε ἐκλυθῶσιν ἐν τῇ ὁδῷ, Ev. P. ѡслабѣютъ, Ass. *oslabějątъ*.

Vondrák numeşte acest verb durativ-incohativ [19]).

*

slaviti, slăvljǫ, slaviši = a lăuda.

Imperf.: — Mc. II. 12 Ev. P. славити, gr. δοξάζειν; — L. XVIII. 43 Ev. P. славѧ, gr. δοξάζων; — L. VII. 16 Ev. P. славѧхѫ, Ass. *slavěahą*, gr. ἐδόξαζον; etc. — I. VIII. 54 gr. ἐὰν ἐγὼ δοξάσω ἐμαυτόν, ἡ δόξα μου οὐδέν ἐστιν, Ev. P. аще азъ славлю сѧ самъ, слава моꙗ ни ко чтоже естъ. Acţiunea în slava este percepută durativ.

Perf. *proslaviti*: — I. XXI. 19 Ev. P. прославитъ gr. δοξάσει; — I. XII. 28 Ev. P. прославлю, gr. δοξάσω; Mt. IX. 8 gr. ἰδόντες δὲ οἱ ὄχλοι ἐφοβήθησαν καὶ ἐδόξασαν τὸν θεὸν, Ev. P. прославиша I. XVII. 10 Ev. P. прославихъ сѧ, gr. δεδόξασμαι; etc.

*

služiti, služǫ, služiši = a servi.

Imperf.: — L. XVII. 8 Ev. P. слоужи, gr. διακόνει; I. XII. 26 Ev. P. слоужитъ, gr. (ἐὰν) διακονῇ; etc.

---

[19]) Vondrák Aksl Gram.[2] 550.

Perf. *poslužiti:* — Mt. XXV. 44 Ev. P. послоужихомъ, gr. διηκονήσαμεν; — L. XII. 37 Ev. P. послоужить, gr. διακονήσει; — Mc. X. 45 Ev. P. да послоужать, gr. ἵνα διακονηθῆναι; etc.

*

slyšati, slyšą, slyšiši = a auzi.

Verbul exprimă un simţ. Aceasta îi dă caracter imperfectiv (cf. *viděti).*

Este foarte des atestat în prez. şi part. prez. pentru redarea prez. sau aor. gr.: — L. VIII. 15 gr. τὸ δὲ ἐν τῇ καλῇ γῇ, οὗτοί εἰσιν οἵτινες ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ ἀκούσαντες τὸν λόγον κατέχουσιν καὶ καρποφοροῦσιν ἐν ὑπομονῇ, Ev. P. а иже на добрѣ земли, си соуть, иже, добрꙑмь срдцемь и благомь слꙑшаще слово, держать и плодъ творѧть оу терпѣньи; — L. VIII. 8 Ev. P. слꙑшить, gr. ἀκουέτω; I. IX. 40 gr. ἤκουσαν ἐκ τῶν Φαρισαίων οἱ μετ' αὐτοῦ ὄντες, Ass. *slъıšašę že se otъ fariseï sąšteï sь nïmь,* Ev. P. слꙑшащии же ѡтъ Фарисѣй, соущихъ с-нимь.

In aor. pentru a reda o acţiune în greceşte absolut trecută sau o acţiune durativă în trecut: — Mt. V. 43 gr. ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου, Ev. P. слꙑшасте бо ꙗко речено есть: възлюбиши ближнѧго своего и възненавидиши врага своего; etc.

In imperfect: — L. XVI. 14 Ev. P. слꙑшахоу, gr. ἤκουον.

In part. perf. act. I. pentru a reda aor. grecesc: — I. IV. 47 Ev. P. слꙑшавъ, gr. ἀκούσας; — Mc. X. 46 Ev. P. слꙑшавше, gr. ἀκούσαντες; — L. VIII. 14 gr. . . . οὗτοί εἰσιν οἱ ἀκούσαντες, Ass. *sątъ slъišęštii,* Ev. P. соуть слꙑшавше(и), aceeaş acţiune deci putea fi exprimată prin part. prez. sau prin part. perf. act. I.

Perf. *uslyšati:* — I. V. 28 gr. μὴ θαυμάζατε τοῦτο, ὅτι ἔρχεται ὥρα ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσουσιν τῆς φωνῆς αὐτοῦ, Ev. P. оуслꙑшать, Ass. *uslъıšętъ*; — I. V. 25 gr. ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσουσιν τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσουσιν Ev. P. оуслꙑшать, iar ἀκούσαντες este redat prin оуслꙑшавше, căci în slava se ia — în acest caz — în considerare numai momentul intrării în acţiune.

Este însă greu să se facă distincţie, când se ia în considerare intrarea în acţiune, adecă momentul iniţial al acţiunii, şi când e luată în considerare durativitatea acţiunii. De aceea tex-

tele slave întrebuinţează când *slyšati*, când *uslyšati*, de aceea *uslyšati* face impresia unui verb semiimperfectiv (Meillet, Études I 83) Mt. XXIV. 6 gr. μελλήσετε δὲ ἀκούειν πολέμους καὶ ἀκοὰς πολέμων, Ev. P. слъıшати (же) имате брани и слъıшаньıа брани(й), Ass. *uslъïšati že ïmate brani ï nestroenïě ï slъïšanïě branïï*, pol. *bo pusłyszycie, wojny i wieści o wojnach;* — I. VII. 51 gr. μὴ ὁ νόμος ἡμῶν κρίνει τὸν ἄνθρωπον ἐὰν μὴ ἀκούσῃ πρῶτον παρ' αὐτοῦ καὶ γνῷ τὶ ποιεῖ, Ev. P. еда законъ нашь соудить чловѣкоу, аще не оуслъıшите ѡтъ него прѣже и разоумѣете что творить?, Ass. *eda zakonъ našь sąditъ člověku, ašte ne slъišitъ otъ nego prěžde i razuměetъ čьto tvoritъ?* [1]) — I. XII. 47 Ev. P. слъıшить, Ass. *uslъıšitъ*, gr. ἐὰν ἀκούσῃ [2]); — L. VIII. 13 Ev. P. оуслъıшать, Ass. *slъïšętъ*, gr. ἀκούσωσιν [3]); — I. I. 37 Ev. P. оуслъıшаста, Ass. *uslъïšasta*, ostr. *slъišasta*, gr. ἤκουσαν [4]).

*

naslěditi, -slěždą, -slědiši = a moşteni.

Perf.: — Mt. XIX. 29 gr. ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει, Ev. P. наслѣдить.

naslědьstvovati perf.: — L. X. 25 Ev. P. наслѣдъствоую, gr. κληρονομήσω; — Mt. XXV. 34 Ev. P. наслѣдуйте, gr. κληρονομήσατε, pol. *pojdziecie.*

poslědьstvovati imperf.: — L. VII. 9 Ev. P. послѣдъствоующемоу, gr. τῷ ἀκολουθοῦντι.

*

staviti, stavlją, staviši = a pune.

E atestat numai cu prefix.

ostaviti perf.: — Mt. XIX. 15 gr. ἕνεκα τοῦτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα καὶ κολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, Ev. P. ѡставить; — I. XIV. 18 Ev. P. оставлıѧ, gr. ἀφήσω. — I. IV. 52 gr. εἶπον οὖν αὐτῷ ὅτι ἐχθὲς ὥραν ἑβδόμην ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ πυρετός, Ev. P. рекоша же, ıако оучера оу семоую годиноу, ѡстави

---

[1]) pol. *izali zakon nasz sądzi człowieka, jeźliby pierwej nie usłyszał od niego i zrozumiał, co czyni.*

[2]) *słychal.*

[3]) *usłyszą.*

[4]) *usłyszeli go.*

(и) ѡгнь; — L. IX. 30 gr. ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς, σὺ δὲ ἀπελθὼν διάγγελλε τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, Ev. P. ѡстави; — Mt. XVIIII. 12 gr. οὐχὶ ἀφεὶς τὰ ἐνενήκοντα ἐννέα ἐπὶ τὰ ὄρη πορευθεὶς ζητεῖ τὸ πλανώμενον, Ev. P. ѡставить; etc.

ostavljati, ostavljają, ostavljaješi imperf.: — Mt. XXIV. 40 Ev. P. ѡставлѧеть, gr. ἀφίεται; — I. XVI. 28 Ev. P. оставлꙗѭ, gr. ἀφίημι.

postaviti perf.: — Mt. XXV. 33 Ev. P. поставить, gr. στήσει; Mt. XVIII. 2 Ev. P. постави, gr. ἔστησεν.

*

stojati, stoją, stojiši = a sta.

Imperf.: — L. XIII. 25 Ev. P. стоꙗти, gr. ἑστάναι; — I. I. 26 Ev. P. стаꙗщихъ gr. ἑστηκότων; — I. I. 35 Ev. P. стоꙗ. Ass. *stoję*, gr. ἑστώς; etc.

dostojati imperf.: — I. V. 10 Ev. P. достоить, gr, ἔξεστιν; etc.

otъstojati imperf.: — L. XXIV. 13 Ev. P. ѡтстоꙗщюю, gr. ἀπέχουσαν; etc.

zastojati imperf.: — L. XVIII. 5. Ev. P. застоить, gr. ἵνα ὑπωπιάζῃ.

prědъstojati imperf.: — L. XIX. 24 Ev. P. прѣдъстоꙗщимъ, gr. παρέστωσιν.

ustojati imperf.: — Mc. X. 42 Ev. P. оустоꙗть, gr. κατακυριεύουσιν.

vъstajati imperf.: — I. VI. 18 gr. ἡ θάλασσα ἀνέμου μεγάλου πνέοντος διηγείρετο, Ass. *more že větru veliju dъıhająštju, vъstaaše*, Ev. P. море же, вѣтроу вѣлью дъıшющю, оуставше.

*

stąpiti, stąplją, stąpiši = a călca.

Atestat numai compus.

pristąpiti perf.: — Mt. VIII. 5 gr. εἰσελθόντες δὲ αὐτοῦ εἰς Καφαρναοῦμ προσῆλθεν αὐτῷ ἑκατὸν τάρχης παρακαλῶν αὐτὸν, Ev. P. пристоупити; — Mt. VIII. 2 Ev. P. пристоупи, Ass. *pristąpъ*, gr. προσελθών; — L. VII. 14 gr. καὶ προσελθὼν ἥψατο τῆς σοροῦ, οἱ δὲ βαστάζοντες ἔστησαν, Ev. P. пристоупль; etc.

otъstąpiti perf.: — L. XIII. 27 Ev. P. **ѡтстоупите**, gr. ἀπόστητε.

otъstąpati imperf.: — L. VIII. 13 Ev. P. **ѡтстоупаютъ**, gr. ἀφίστανται.

nastąpati imperf.: — L. X. 19 Ev. P. **настоупати**, gr. πατεῖν.

*

strašiti, strašją, strasiši = a speria.

Numai compus.

pristrašiti perf.: — L. XXIV. 37 gr. πτοηθέντες δὲ καὶ ἔμφοβοι γενόμενοι ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν, Ev. P. **пристрашивни къвше**.

ustrašati imperf.: — I. XIV. 27 gr. μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία μηδὲ δειλιάτω. Ev. P. **да нѣ смоущаютъ сѧ сръдца каша, ни ѹстрашаютъ сѧ**.

*

ustrъmiti, ustrъmlją, ustrъmiši sę = a se repezi.

Perf.: — Mt. VIII. 32, 33 Ev. P. **ѹстромн**, gr. ὥρμησεν.

*

styditi, styždą, stydiši sę = a se ruşina.

Imperf.: — L. XIII. 17 Ev. P. **стꙑдѧхѫ**, gr. κατησχύσαντο.

postydĕti perf.: — Mc. VIII. 38 Ev. P. **постꙑдитъ сѧ**, gr. ἐπαισχυνθήσεται; — Mc. VIII. 38 Ev. P. **постꙑдитъ сѧ**, gr. ἐὰν ἐπαισχυνθῇ.

*

sъpati, sъplją, sъpiši = a dormi.

Imperf.: — Mt. IX. 24 Ev. P. **спитъ**, gr. καθεύδει; — Mt. XXV. 5 Ev. P. **спахѫ**, gr. ἐκάθευδον; etc.

*

nasytiti, -syšťą, sytiši = a sătura.

Perf.: — Mt. XV. 37 gr. καὶ ἔφαγον πάντες καὶ ἐχορτάσθησαν, Ev. P. **насꙑтишꙗ сѧ**: — Mt. XV. 33 Ev. P. **насꙑтити**, gr. χορτάσαι; etc.

*

sěděti, sěždą, sědiši = a şedea.

Imperf.: — Mt. XX. 30 Ev. P. сѣдѧща, gr. καθήμενοι; — L. VIII. 35. Ev. P. сѣдѧще, gr. ἐκάθετο; — I. IV. 6 Ev. P. сѣдѧще, gr. ἐκαθέζετο; — Mt. XXII. 44 Ev. P. сѣди, gr. κάθου.

prisěděti imperf.: — Mt. XV. 32 Ev. P. прѣсѣдѧть, Ass. *prisědętъ*, gr. προσμένουσιν.

*

posětiti, posěštą, posětiši = a vizita, a-şi aminti.

Perf.: — L. VII. 16 Ev. P. посѣти, gr. ἐπεσκέψατο; — Mt. XXV. 43 Ev. P. посѣтисте, gr. ἐπεσκέψασθε.

*

sąditi, sąždą, sądiši = a judeca.

Atestat în funcţiune perfectivă şi imperfectivă.

Meillet numără acest verb între cele cu aspect nehotărît, Boehme explică întrebuinţarea aparent perfectivă a acestui verb prin faptul că el serveşte pentru a exprima acţiunea judecăţii, iar *osąditi* exprimă rezultatul, darea sentinţei, acelei judecăţi.

Imperf.: — I. V. 30 gr. καθὼς ἀκούω κρίνω καὶ ἡ κρίσις δικαία ἐστίν; — Ev. P. ꙗкоже слъıшю, соужю, и соудъ мой правденъ есть; — Mt. XIX. 28 Ev. P. судѧще, gr. κρίνοντες; — Mt. VII. 1, 2 gr. μὴ κρίνητε ἵνα μὴ κριθῆτε. ἐν ᾧ γὰρ κρίματι κρίνετε κριθήσεσθε, καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε μετρηθήσεται ὑμῖν, Ev. P. не ѡсоужайте, да не ѡсоужени соудете. имьже бо соудомь соудите, ѡсудить сѧ вамь .... Ass. *ne osąždaïte, da ne osąždeni bądete. ïmьže bo sądomъ sądïte, sądętъ vamъ.*

Din întrebuinţarea lui *sąditi* şi *osąditi* în Ass. şi Ev. P. se poate deduce, că acţiunea acestor verbe nu avea aceeaş valoare în toate timpurile şi la toţi autorii. Ev. P. întrebuinţează *osąditi* pentru a exprima o acţiune pe care o simte momentană.

L. XIX. 22 gr. λέγει αὐτῷ· ἐκ τοῦ στόματός σου κρινῶ σε, πονηρὲ, δοῦλε, Ev. P. соужю. Inţelesul poate permite în acest caz şi imperfectivitatea lui *sąditi*. I. III. 17 gr. οὐ γὰρ ἀπέστελκεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν εἰς τὸν κόσμον ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ ἵνα σωθῇ, Ev. P. да соудить; — I. VII. 24 Ev. P. соудите, gr. κρίνατε.

osąditi perf.: — Mt. XII. 37 Ev. P. ѡсоудиши, gr. καταδικασθήσῃ.

Traducerea slavă este câteodată cu totul independentă de textul grecesc: I. III. 18 gr. ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται, Ev. P. не боудеть осоуженъ, Ass. *ne bądetъ osąždenъ*, pol. *nie bywa sądzon*; — I. III. 18 gr. κέκριται, Ev. P. ѡсоуженъ есть; — I. XVI. 11 gr. κέκριται, Ev. P. ѡсуженъ бысть.

osąždati imperf.

*

utaiti, utają, utaiši = a ascunde.

Perf.: — L. VIII. 47 Ev. P. оутаи сѧ, gr. ἔλαθεν; — L. X. 21 оутаилъ еси, gr. ἀπέκρυψας.

*

tvoriti, tvorją, tvoriši = a face.

Atestat imperf. în part. prez. redând part. prez. gr.: — I. III. 21 Ev. P. творѧй, gr. ποιῶν, în imperf. redând imperf. gr.: I. VI. 2 Ev. P. творѧше, Ass. *tvorěaše*, gr. ἐποίει, part. prez. gr.: — I. V. 18 Ev. P. творѧше, Ass. *tvorę*, gr. ποιῶν, aor. gr. atunci când acţiunea este durativă la trecut: — I. VI. 14 gr. οἱ οὖν ἄνθρωποι ἰδόντες ὃ ἐποίησεν σημεῖον ἔλεγον ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης, Ass. *tvorěaše*, Ev. P. творѧше; — L. XXIV. 28 gr. καὶ ἤγγισαν εἰς τὴν κώμην οὗ ἐπορεύοντο, καὶ αὐτὸς προσεποιήσατο πορρωτέρω πορεύεσθαι, Ev. P. и приближаша сѧ оу весь, в-нюже идѧста и тъ творѧшетъ сѧ, далече ити, Ass. *tvorěaše sę*.

Prezentul redă prez. gr.: — I. XIV. 12 Ev. P. творю, gr. ποιῶ; etc.

Prezentul corespunde câteodată perfectului gr., atunci, când acesta are sens prezentic: — Mc. VII. 39 gr. καλῶς πάντα πεποίηκεν καὶ τοὺς κωφοὺς ποιεῖ ἀκούειν καὶ ἀλάλους λαλεῖν, Ev. P. добрѣ все творить; глоухъıꙗ. творить слъıшати и нѣмъıꙗ глаголати, Ass. *dobrě vъse tvoritъ, ï gluhъïję sъtvori slъïšati i němъïję glagolati.* In partea a doua a exemplului din urmă constatăm o deosebire între Ev. P. şi Ass., care întrebuinţează *sъtvoriti.* Această deosebire o întâlnim într'o serie întreagă de exemple: — I. XV. 5 gr. ὁ μένων ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολύν, ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδὲν, Ev. P. иже боудеть во мнѣ, и азъ в-нѣмь, и створите плодъ многъ, а без-мене не можете творити ничтоже, Ass. *ne možete sъtvoriti nïčesože*; — Ass. exprimă: a face până la sfârşit, de aceea

întrebuinţează perf. —; — I. VI. 6 gr. αὐτὸς γὰρ ᾔδει τί ἔμελλεν ποιεῖν, Ev. P. хотѧше творити, Ass. *hotěaše sъtvoriti.*

Ev. P. merge mai departe încă şi redă forme greceşti de viitor, cărora în Ass. le corespunde *sъtvoriti*, prin *tvoriti*: — I. XV. 21 gr. ἀλλὰ ταῦτα πάντα ποιήσουσιν εἰς ὑμᾶς διά τὸ ὄνομά μου, Ev. P. но си всѧ творѧ[тъ вамъ] за има мое, Ass. *sъtvorętъ;* — I. XV. 3 gr. ποιήσουσιν, Ev. P, творѧтъ, Ass. *sъtvorętъ;* — I. II. 5 gr. ὅ τι ἄν λέγῃ ὑμῖν ποιήσατε, Ev. P. творите. Ass. *sъtvorite!* — I. VI. 38 gr. ὅτι καταβέβηκα ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ οὐχ ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, Ev. P. творю. Aceste deosebiri în texte arată că una şi aceeaş acţiune, putea fi percepută în mod diferit. La fel: — Mc. III. 4 gr. ἔξεστιν τοῖς σάββασιν ἀγαθὸν ποιῆσαι, Ev. P. творити, Ass. *sъtvoriti;* — L. VI. 9 ἀγαθοποιῆσαι, κακοποιῆσαι, Ev. P. творити, Ass. *sъtvoriti.*

sъtvoriti perf.: La aor. corespunde aor. gr.: — Mc. II. 25 Ev. P. створи, gr. ἐποίησεν; etc.

Part. perf. corespunde part. aor. gr.: — L. X. 25 Ev. P. створь gr. ποιήσας.

Aor. gr. este redat prin prez.: — Mt. XII. 33 gr. ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον καλὸν καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλόν, Ev. P. или створитъ дрѣво добро . . .; — Mt. IX. 28 Ev. P. могѫ створити gr. δύναμαι ποιῆσαι; etc.

Când o acţiune durativă are înţeles general, traducătorul slav o consideră generală pentru viitor şi o redă printr'un perfectiv: — L. VII. 8 gr. καὶ λέγω τούτῳ . . . ποίησον τοῦτο, καὶ ποιεῖ, Ev. P. створитъ. Şi în astfel de cazuri găsim deosebiri între Ev. P. şi Ass.: — L. VI. 31 gr. καὶ καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν, ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως, Ev. P. ꙗкоже хощете, до створѧтъ вамъ члов҃ѣци, и вы створите имъ такоже, Ass. *ěkože hoštete da tvorętъ vamъ človeči, i vъi tvorite imъ takožde;* — I. XIV. 31. Ev. P. створю, Ass. *tvorją*, gr. ποιῶ I. VII. 19 Ev. P. створитъ, Ass. *tvoritъ*, gr. ποιεῖ.

Perfectivul *sъtvoriti* traduce regulat viitorul gr, I. XIV. 12 Ev. P. створитъ, Ass. *sъtvoritъ*, gr. ποιήσει; etc.

Part. — *lo* + *esmъ* serveşte pentru redarea unei stări, ca rezultat al unei acţiuni trecute: — L. XIX. 15 gr. καὶ εἶπεν φωνηθῆναι αὐτῷ τούς δούλους τούτους οἷς δεδώκει τὸ ἀργύριον, ἵνα γνοῖ τίς τί διεπραγματεύσατο, Ev. P. створили (сѫтъ), Ass. *sątъ*

sъtvorili; I. XV. 24 Ev. P. бꙑхъ створилъ, Ass. *bimъ stvorilъ*, gr. εἰ ἐποίησα.

Şi în astfel de construcţii întălnim deosebiri între texte: — I. VIII. 40 gr. τοῦτο Ἀβραὰμ οὐκ ἐποίησεν Ev. P. нѣ створилъ, Ass. *něstъ tvorilъ*.

zatvoriti perf. = *a închide:* — Mt. VI. 6 Ev. P. затвори, gr. κλείσας; L. XIII. 25 Ev. P. затворенꙑ бꙑша, gr. ἐκλείσθη; etc.

*

utvrъditi, utvrъždą, utvrъdiši = a întări.

Perf.: — Mc. III. 5 Ev. P. оутверди, gr. ἀπεκατεστάθη; etc.

*

utopiti, utoplją, utopiši = a se îneca.

Perf.: — Mt. VIII. 32 Ev. P. оутопоша, Ass. *utopą, gr.* ἀπέθανον; — L. VIII. 33 gr. ἀπηπνίγη, Ev. P. истопе, aor. la *istopąti.*

Imperf.: *utapati.*

*

točiti, točą, točiši = a alerga.

Iterativ la *tešti.*

Mc. IX. 18 gr. καὶ ὅπου ἐὰν αὐτὸν καταλάβῃ ῥήσσει, καὶ ἀφρίζει καὶ τρίζει τοὺς ὀδόντας, Ev. P. колиже иметь и, розбьетьи, и пѣнꙑ точить, и скрежеть зоубꙑ, Ass. *koližьdo ïmetъ ï (razbïěetъ i ï) pěnъï těštïtъ, ï skrьžьštetъ ząbъi svoimï.*

rastočiti imperf.: — L. XV. 13 gr. ὁ νεώτερος υἱὸς ἀπεθήμησεν εἰς χώραν μακρὰν καὶ ἐκεῖ διεσκόρπισεν τὴν οὐσίαν Ev. P. расточи; — Mt. XXV. 26 Ev. P. расточихъ, gr. διεσκόρπισα; — I. XI. 52 Ev. P. расточенаꙗ, gr. τὰ διεσκορπισμένα.

rastačati imperf.

*

truditi, truždą, trudiši sę = a se osteni.

Perf.: — I. IV. 38 Ev. P. трудиша сѧ, gr. κεκοπιάκασιν; etc.

truždati imperf.: Mt. VI. 28 Ev. P. троуждаѭть, gr. κοπιῶσιν.

*

trъpěti, trъpljǫ, trъpiši = a suferi.

Imperf.: — L. XVIII 7 Ev. P. **терпитъ**, gr. μακροθυμεῖ.

Viitorul gr. ἀνέξομαι, care este redat în repetate rânduri (Mt. XVII. 17; — L. IX. 41; — Mc. IX. 19) prin *trъpěti*, are sens durativ.

Perfective sânt compusele: *potrъpěti;* — Mt. XVIII. 26 Ev. P. **потерпи**, gr. μακροθύμησον; — Mt. XVIII. 29 Ev. P. **прьтерпѣкъıй**, gr. ὑπομείνας.

*

tъštati, tъštǫ, tъštiši = a grăbi.

Atestat numai compus: *potъštati* în imperativ şi în part. perf. corespunzând aor. gr., L. XIX. 5 gr. Ζακχαῖε, σπεύσας, κατάβηθι, Ev. P. **потъщи сѧ**, Ass. *potъštav sę;* — L. XIX. 6 gr. καὶ σπεύσας κατέβη, Ev. P. şi Ass. **потщакъ сѧ**. — In ambele aceste exemple verbul pare a avea aspect perfectiv.

*

tьliti, tiljǫ, tiliši = a strica.

Imperf.: — Mt. VI. 19 Ev. P. **тлитъ**, gr. ἀφανίζει; — Mt. VI. 20; etc.

*

užasiti, užašǫ, užasiši = a speria.

Perf.: — L. XXIV. 22 gr. γυναῖκές τινες ἐξ ἡμῶν ἐξέστησαν ἡμᾶς, Ev. P. **оужасиша**.

užasati (intr.) imperf.: — L. IV 32 Ev. P. **оужасахѫ**, gr. ἐξεπλήσσοντο; — Mt. XXIV. 6 Ev. P. **оужасайте сѧ**, gr. θροεῖσθε; — L. XXI. 8 gr. βλέπετε μὴ πλανηθῆτε, Ev. P. **оужасайте сѧ**; — Mc. XVI. 5 gr. εἶδον νεανίσκον καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς περιβεβλημένον στολὴν λευκήν, καὶ ἐξεθαμβήθησαν. 6. ὁ δὲ λέγει αὐταῖς μὴ ἐκθαμβεῖσθε. Ev. P. 5 **оужасоша сѧ**. dela perfectivul *užasnąti,* iar XVI 6 **оужасайте** dela *užasati.*

L. VIII. 56 Ev. P. **оужасоста сѧ**, gr. ἐξέστησαν.

*

učiti, učǫ, učiši = a învăţa (docēre).

Imperf.: — L. XIII. 22 gr. διδάσκων, Ev. P. **оучѧ**; — Mt. XXII. 16 Ev. P. **оучиши**, gr. διδάσκεις; — L. V. 3 Ev. P. **оучашє**,

gr. ἐδίδασκεν; — I. VII. 15 оучикъ сѫ, Ass. *učь sę*, gr. μεμαθηκώς; — L. XIII. 26 Ev. P. оучїлъ еси, gr. ἐδίδαξας.

Perf.: *naučiti:* — I. VIII. 28 Ev. P. наоучи, gr. ἐδίδαξεν; — Mt. IX. 13 Ev. P. наоучите сѧ, gr. μάθετε.

*

hvaliti, hvaljǫ, hvališi = a lăuda.

Imperf.: — L. XXIV. 53 Ev. P. хваляше, gr. αἰνοῦντες.

*

hoditi, hoždą, hodiši = a umbla.

Iterativ: — I. VII. Ev. P. ходити, gr. περιπατεῖν ; — I. XII. 35 Ev. P. ходите, gr. περιπατεῖτε.

Iterativul are şi valoarea imperfectivului: — I. X. 4 Ev. P. ходитъ, gr. πορεύεται; — I. XII. 26 ходитъ, gr. ἀκολουθείτω. ходи traduce gr. περιπάτει (Mt. IX. 5; — L. V. 23), gr. ἀκολούθει (L. IX. 59) şi gr. ὕπαγε (Mc. II. 9).

Hoditi avea câteodată aceeaş valoare ca şi *iti:* I. VIII. 1 Ev. P. хошаше, Ass. *iděaše*, gr. περιεπάτει; — I. I. 36 Ev. P. ходѧша, Ass. *hodęšta*, Ostr. *idąšta*, gr. περιπατοῦντι.

Compusele rămân imperfective: *vъshoditi*, Mc. X. 33 оусходимъ, gr. ἀναβαίνομεν; — I. X. 2 Ev. P. късходѧй, gr. εἰσερχόμενος.

sъhoditi: — I. IV. 51 Ev. P. сходѧшю, gr. καταβαίνοντος.

ishoditi: — L. X. 30 Ev. P. исхожаше, Ass. *sъhoždaaše*, gr. κατέβαινεν; — L. IX. 5 Ev. P. исходѧще, gr. ἐξερχόμενοι.

prohoditi: — L. XIII. 22 E. P. прохожаше, gr. διεπορεύετο; etc.

prihoditi: — I. III. E. P. приходитъ, gr. ἔρχεται; — I. III. 23 Ev. P. прихожахѫ, gr. παρεγίνοντο; etc.

mimohoditi: — L. XVIII. 37 Ev. P. мимоходитъ, gr. παρέρχεται.

*

hotěti, hoštą, hošteši = a voi.

Imperf.: — L. XIX. 14 Ev. P. хощемъ, gr. θέλομεν; — Mc. IX. 30 Ev. P. хотѣше, gr. ἤθελεν; — I. XVI. 19 Ev. P. хотѣти, Ass. *hotěahą*, gr. ἤθελον; — L. XX. 46 E. P. хотѧщихъ, gr. θελόντων;

— I. V. 35 Ev. P. хотѣсте, gr. ἠθελήσατε, aor. exprimă o acţiune durativă la trecut.

Perf. *vъshotěti*: — Mt. XVIII. 23 Ev. P. късхотѣ истѧзати сѧ, gr. ἠθέλησεν συνᾶραι; — I. I. 44 Ev. P. оусхотѣ, gr. ἠθέλησεν.

*

hraniti, hranją, hraniši = a păzi.

Imperf.: — I. IX. 16. Ev. P. хранитъ, gr. τηρεῖ.

Perf. *sъhraniti*: — I. XII. 25 Ev. P. схранити, gr. φυλάξει; — L. XVIII. 21 Ev. P. схранихъ, gr. ἐφύλαξα; etc.

*

vъshytiti, -hyštą, -hytiši = a apuca.

Perf.: I. X. 28 Ev. P. късхытитъ, gr. ἁρπάσει; — I. VI. 15 gr. ὅτι μέλλουσιν.... ἁρπάζειν, Ev. P. да оусхытѧтъ; — I. X. 29 gr. οὐδεὶς δύναται ἁρπάζειν ἐκ τῆς χειρὸς, Ev. P. исхытитї, Ass. *vъshъititї*.

Impf. *vъshъitati*: — L. VIII. 29. Ev. P. късхыщаше, Ass. *pohъitaaše*, gr. συνηρπάκει.

*

cěliti, cělją, cěliši = a însănătoşa (trans.).

Imperf.: L. IX. 2 Ev. P. ѣлити, gr. ἰᾶσθαι.

Ev. P. face confuzie între forma transitivă *cěliti* şi cea intransitivă *cělěti*: L. IX. 6 gr. ἐξερχόμενοι δὲ διήρχοντο κατὰ τὰς κώμας εὐαγγελιζόμενοι καὶ θεραπεύοντες πανταχοῦ, Ev. P. ѣлѧюще, Ass. *cělęste*; — Mt. IX. 35 Ev. P. ѣлѧѩ, Ass. *cělę*, gr. θεραπεύων; — Mt. XV. 28 gr. καὶ ἰάθη ἡ θυγάτηρ αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης, Ev. P. и ѣли дъщи ѥѧ томъ часѣ.

iscěliti perf.: — I. XII. 40 Ev. P. ищѣю, gr. ἰάσομαι; — Mt. VIII. 6. Ev. P. ищѣю, gr. θεραπεύσω.

Perfectiv este şi compusul intransitiv de conjugarea a 3-a: *iscělěti*; — Mt. VIII. 8 Ev. P. ищѣлѣть, Ass. *ï(s)cělěetъ*, gr. ἰαθήσηται.

Ev. P. întrebuinţează transitivul în locul intransitivului: L. VIII. 43 може ищѣлити. Ass. *može ï(s)cěléti*, gr. ἴσχυσεν θεραπευθῆναι; — L. XVII. 15 Ev. P. ищѣлѣша, Ass. *ïcělě*, gr. ἰάθη; — I. V. 12 Ev. P. ищѣлѣкъ, Ass, *i(s)cělěvъi*, gr. ἀσθενῶν; etc.

Perfectivul *iscěliti* traduce şi un prezent grecesc, atunci când, acest prezent are sens de viitor: — Mc. III. 2 gr. καὶ παρετήρουν αὐτὸν εἰ ἐν τοῖς σάββασιν θεραπεύει αὐτόν, ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ, Ev. P. исцѣлитъ.

Imperf. *iscěljati*: — Mt. IV. 23 gr. θεραπεύων, Ev. P. исцѣлꙗ, Ass. *i(z)cělěję*.

Ev. P. întrebuinţează câteodată forma prefixată în locul celei simple: — L. IX. 1 Ev. P. исцѣлити, Ass. *cěliti*, gr. θεραπεύειν; — L. XIII. 14 Ev. P. исцѣлйте сѧ, Ass. *cělite sę*, gr. θεραπεύεσθε; — L. V. 17 Ev. P. бѣ исцѣлꙗти, Ass. *bě cěliti*, gr. ἦν ἰᾶσθαι.

Se pare că Ev. P. nu făcea distincţie precisă între imperfectivul simplu şi perfectivele compuse.

*

čistiti, čištą, čistiši = a venera.

Atestat numai compus: *ištistiti (izčistiti)* perf.:— Mt. VIII. 3 Ev. P. ищистн сѧ, gr. καταρίσθητι; — Mt. VIII. 2 ѡчистити, Ass. *ï(z)čistiti*, gr. καταρίσαι; etc.

*

čuditi, čuždą, čudiši sę = a se mira.

Imperf.: — L. XXIV. 41 Ev. P. чюдѧщимъ сѧ, gr. θαυμαζόντων; etc. Mt. IX. 8 Ev. P. чюдиша сѧ, gr. ἐφοβήθησαν;— L. VII. 9 Ev. P. чюди сѧ, gr. ἐθαύμασεν.

*

oštutiti, oštušta, oštutiši = a simţi.

Perf. (?): — Mt. XXIV. 39 gr. καὶ οὐκ ἔγνωσαν ἕως ἦλθεν ὁ κατακλυσμὸς καὶ ἦρεν ἅπαντες, Ev. P. и не ѡчютиша дондеже приидѣ потопъ и взѧтъ ксѧ, Ass. *oštjutišę*.

*

javiti sę, javlją, javiši = a se arăta.

Perf.: I. VII. 6 Ev. P. и ꙗвихъ имѧ твое человѣкомъ, gr. ἐφανέρωσα; — I. XIV. 21 Ev. P. ꙗвлю сѧ, gr. ἐμφανίσω; — I. X. 32 Ev. P. ꙗвихъ, gr. ἔδειξα; etc.

Imperf. *javljati* (vezi conj. III-a!).

*
* *

CLASA a V-a.

La această clasă aparţin câteva verbe, care formează prezentul legând terminaţiunea de tema consonantică a verbului, de aceea această clasă se numeşte clasa verbelor atematice.

byti, jesmъ, jesi = a fi.

Aspectul acţiunii acestui verb nu poate fi definit cu precizie. Acest verb se întrebuinţa în general pentru exprimarea noţiunii de timp şi de aceea întrebuinţarea lui este foarte variată. Pentru exprimarea perfectivităţii pure serveşte *bądą*.

Imperfectul *běahъ* al acestui verb este o formă târzie derivată după aoristul *běhъ* [1]). Acest fapt este un indiciu că *byti* nu a fost simţit dela început numai imperfectiv.

Byvati este din punct de vedere formal iterativ, semantic însă el este imperfectiv [2]).

Boehme [3]) observă că *byti* traduce atât grecescul εἶναι, cât şi γίγνεσθαι.

In textul nostru *byti* este atestat *durativ:* In infinitiv prezent: — I. I. 47 Ev. P. бъıти, gr. εἶναι.

In prezent: — I. VIII. 48 Ev. P. есн, gr. εἶ; — I. X. 8 Ev. P. сѫтъ, gr. εἰσιν; — I. X. 6 Ev. P. сѫтъ, gr. ἦν; — I. VI. 51 Ev. P. ıастъ (!), Ass. *estъ*, gr. ἐστιν, forma din Ev. P. este o greşeală de transcriere, explicabilă prin vecinătatea mai multor forme dela *jasti* = a mânca.

In part. prez.: — I. IX 40 Ev. P. сѫщıихъ, Ass. *sąšteï*, gr. ὄντες; L. XV. 20 Ev. P. сѫщıю, gr. ἀπέχοντος; — L. V. 9 Ev. P. сѫщıаıа, Ass. *běahą*; etc.

In imperfect: — Mt. XXIV. 38 Ev. P. бѣахѫ, gr. ἦσαν; — L. VI. 3 Ev. P. бѣıахѫ Ass. *běahą*, gr. ὄντες; etc.

L. V. 10 gr. ἦσαν, Ev. P. вѫшета, Ass. *bešte*. Acţiunea este în acest exemplu durativă, de aceea Ev. P. întrebuinţează imperfectul. Aor. în Ass. se explică pe de o parte prin faptul că imperfectul dela εἰμί exprima în limba grecească de multe ori

[1]) Meillet, Études I. 81.
[2]) Meillet, o. c. I 56.
[3]) Boehme, Actiones 20.

UNIVERSITĂŢII IAŞI

o acţiune momentană, căci εἰμί nu are aorist. Pe de altă parte nu trebuie să pierdem din vedere, că imperfectul *běahъ* e o formaţie după aorist, ceea ce putea determina o nesiguranţă în întrebuinţarea formelor de imperfect şi aorist.

Formele de condiţional nu ne pot ajuta la stabilirea aspectului verbal al lui *byti*: — I. IX. 41 Ev. P. аще бъісте бъіли, gr. εἰ ἦτε; I. XV. 19 Ev. P. аще бъісте бъіли... любилъ бъі, gr. εἰ ἦτε... ἐφίλει ἄν (prop. ipotetică ireală); — L. VIII. 38 Ev. P. да бъі бъілъ, gr. εἶναι; etc.

In alte forme verbale însă byti pare a avea întrebuinţare *perfectivă*: — I. I. 12 Ev. P. бъіти, gr. γενέσθαι; — I. IX. 27 Ev. P. хощете бъіти, gr. θέλετε γενέσθαι; etc.

In aorist: — I. VI. 10 Ev. P. бѣ, gr. ἦν; — I. X. 22 Ev. P. и бъіша тогда сцьныя оу Ѥроусалимѣ и зима бѣ, gr. ἐγένετο δὲ τὰ ἐγκαίνια ἐν Ἱεροσολύμοις· χειμὼν ἦν; — Mt. XXV. 35 Ev. P. страненъ бѣхъ, gr. ξένος ἤμην; — I. IV. 52 Ev. P. с[оулѣ]е емоу бъість gr. κομψότερον ἔσχεν; — I. VII. 39 Ev. P. бѣ... данъ, gr. ἦν.

In unele cazuri însă se redau în slavă prin aorist, acţiuni, care în greceşte au caracter durativ. Aceste oscilaţiuni în întrebuinţarea acestui verb arată aspectul nehotărît al acţiunii lui: — Mt. XIV. 21 gr. οἱ δὲ ἐσθίοντες ἦσαν ἄνδρες, Ass. *ědъšiihъ že bě mąžь*, Ev. P. ядшихъ же бѣяше моужь.

Aor. slav traduce aor. dela γίγνομαι cu înţeles perfectiv: I. X. 22 Ev. P. бъіша, gr. ἐγένετο; — I. X. 19 Ev. P. бъість, gr. ἐγένετο. Mc. IX. 21 Ev. P. бысть, gr. γέγονεν, perf. grecesc stă în locul aor., căci în această epocă a limbii greceşti nu se face deosibire între aorist şi perfect din punct de vedere al valorii temporale.

Mc. II. 1 Ev. P. слоухъ бъість, gr. ἠκούσθη; — L. XV. 20 Ev. P. милъ бъість, gr. ἐσπλαγχνίσθη.

I. XVII. 5 Ev. P. бъість, gr. εἶναι, în greacă infinitivul are sens substantival: înainte de existenţa lumii. Textele slave traduc: înainte de a fi fost creată lumea, având în vedere numai punctul de terminare a acţiunii.

L. XVI. 12 Ev. P. вѣрни бъісте, gr. πιστοὶ ἐγένεσθε; — I. X. 35 Ev. P. бъість, Ass. *reče*, gr. ἐγένετο; — I. V. 2 Ev. P. бъість, Ass. *estъ*, gr. ἐστιν, Ev. P. dă acţiunii sens momentan.

I. V. 9 Ev. P. цѣлъ къ[сть], Ass. *cělь bъistъ*, gr. ἐγένετο ὑγιής; I. V. 14 Ev. P. цѣлъ къистѣ, Ass. *cělъ esi*, gr. ὑγιὴς γέγονας. In aceste două exemple Ass. face deosebire între acţiunea exprimată prin gr. γέγονας şi cea exprimată prin gr. ἐγένετο, Ev. P. nu face această deosebire.

In part. perf. act. I: — L. X. 32 Ev. P. къикъ, gr. γενόμενος; — L. VIII. 56 Ev. P. къикшаго, gr. γεγονός; — I. II. 9 Ev. P. къикшаго, gr. γεγενημένον; etc.

Compusele *prěbyti* şi *izbyti* sânt perfective: — I. I. 40 Ev. P. прѣкъиста, Ass. *byste*, gr. ἔμειναν; — I. IV. 40 Ev. P. прѣкъистѣ, gr. ἔμενεν. I. II. 12 Ev. P. прѣкъистѣ, Ass. *prěbъišę*; — I. VI. 13 Ev. P. изкъша, gr. ἐπερίσσευσαν.

*

věděti, věmь, věsi = a şti.

věmь (vědě) este o veche formă de perfect [4]).

Acţiunea verbală este imperfectivă şi traduce gr. οἶδα sau γιγνώσκω.

I. III. 11 Ev. P. кѣмъ, gr. οἴδαμεν; — I. V. 32 Ev. P. кѣмь, gr. οἴδατε; — I. X. 4 Ev. P. кѣдѧтъ, Ass. *znajątъ*, gr. οἴδασιν; etc.

L. XII. 39 Ev. P. кѣдѣтє, Ass. *vědite*, gr. γινώσκετε; — I. VII. 49 Ev. P. кѣстъ, gr. γινώσκων; — L. XII. 40 Ev. P. кѣстє, Ass. *mъnite*, gr. δοκεῖτε.

Imperfectul traduce [mai mult ca perf.] gr.: — I. II. 9 Ev. P. кѣдѧшє, Ass. *věděaše*, gr. ᾔδει; — L. XIX. 22 Ev. P. кѣдѧшє, gr. ᾔδεις; etc.

Ev. P. I. XIV. 7 Aor. кѣдѣстє, Ass. *uvěste*, gr. ἑωράκατε.

Alături de *věděti* e atestată în Ev. P. şi forma *vědati*, o formaţie prin analogie dela *povědati:* — I. XIV. 4 Ev. P. можемъ кѣдати, Ass. *možemъ věděti*, gr. οἴδαμεν; — L. VIII. 10 Ev. P. кѣдати. Ass. *věděti*, gr. γνῶναι; — I. IV. 10 Ev. P. къı кѣдала Ass. *bï věděla*, gr. εἰ ᾔδεις; — I. VIII. 19 Ev. P. къистє кѣдали, Ass, *biste věděli*, gr. εἰ ᾔδειτε; etc.

uvěděti perf.: — Mc. XV. 45 Ev. P. оукидѣкъ, gr. γνούς; — Mt. IX. 6 Ev. P. оукѣстє, gr. ἵνα εἰδῆτε; — Mc. IX. 30 Ev. P. оукѣстъ, gr. ἵνα γνοῖ; etc.

---

[4]) Meillet, o. c. I. 39.

sъvěděti întâlnit o singură dată are în Ev. P. aspect imperfectiv: I. VII. 15 gr. πῶς οὕτως γράμματα οἶδεν μὴ μεμαθηκώς. Ev. P. како се свѣсть кънигы, нѣ оучивъ сѧ, Ass. *umětъ*.

ispověděti perf.: — I. IX. 22 Ev. P. исповѣсть, gr. ἐὰν ὁμολογήσῃ; — Mt. X. 32 Ev. P. исповѣмь, gr. ὁμολογήσω; etc.

ispovědati imperf.: L. X. 21 Ev. P. исповѣдаю, gr. ἐξομολογοῦμαι; — I. XII. 42 Ev. P. исповѣдахоу, gr. ὡμολόγουν; — I. I. 20 Ev. P. и не ѡтверже сѧ исповѣдаıай и глагола, Ass. *i ispověda i ne otorъže sę i pověda*, gr. καὶ ὡμολόγησεν καὶ οὐκ ἠργήσατο, καὶ ὡμολόγησεν.

I. I. 18 Ev. P. сый оу лонѣ ѿчи, и тъ[и] исповѣда, Ass. *ispověda*, gr. ἐξηγήσατο. Textul glagolitic Ass. (Ediţia Dr. Franjo Rački, u Zagrebu 185) prezintă forma *ispovědě*. In acest caz prezintă Ev. P. şi Ass. în transcripţia cirilică, aoristul dela aspectul imperfectiv, iar Ass. glagolitic dela aspectul perfectiv. Textul Ass. glagolitic consideră acţiunea momentană şi o redă printr'un perfectiv, Ev. P. întrebuinţează aoristul dela un imperfectiv pentru a exprima o acţiune durativă la trecut.

Oscilaţia în întrebuinţarea lui *povědati* şi *pověděti* se poate explica prin geneza formei din urmă. Lângă *věděti* s'a format factitivul *povědati*, *a* este vocala caracteristică pentru sensul factitiv al verbului. Prin analogie s'a format lângă *věděti* un *pověděti*, care cu timpul a înlocuit pe vechiul *věděti*[5]).

Pe baza exemplelor puţine atestate în Ev. P. nu putem stabili ce procese morfologice şi ce deplasări semantice au avut aici loc, se pare însă că autorul lui Ev. P. întrebuinţează *pověděti* perfectiv şi *povědati* imperfectiv: — Mc. VIII. 36 Ev. P. да... повѣсть, gr. ἵνα λέγωσιν; — Mc. XXIV. 3 Ev. P. повѣжь, gr. εἰπέ; — Mt. VIII 4 Ev. P. повѣжь, gr. εἴπῃς, însă L. VIII. 39 Ev. P. повѣдаıа, gr. ἀπήγγειλαν; — L. XIV. 21 Ev. P. повѣда, gr. ἀπήγγειλεν; — L. VIII. 39 Ev. P. повѣдаї, gr. διηγοῦ; — L. XXIV. 35 Ev. P. повѣдаста, gr. ἐξηγοῦντο.

La fel este raportul între *propověděti* şi *propovědati*: Mc. I. 38 Ev. P. да проповѣвъ, Ass. *da propovědě*. gr. ἵνα κηρύξω, însă Mc. VII. 36 Ev. P. проповѣдаше, Ass. *propovědaahą*. gr. ἐκήρυσσον; — L. IX. 2 Ev. P. проповѣдати, gr. κηρύσσειν; etc.

---

[5]) Meillet, o. c. I. 40.

zapovědati imperf.: — Mt. XI. 1 Ev. P. повзаѣдаꙗ, gr. διατάσσων; — I. IV. 17 Ev. P. заповѣдаꙗ, gr. ἐτέλομαι.

*

dati, damь, dasi = a da.

Aspectul acestui verb este perfectiv, In toate cazurile, în care *damь* traduce prezentul δίδωμι, acest prezent are sens futuric: I. VI. 27 gr. ἣν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου δίδωσιν ὑμῖν, Ev. P. егоже члвчскъıй сынъ вамъ дасть; etc. De altfel prezentul fără sens futuric se traduce prin *dajati.*

Perfectivul *damь* traduce:

Futurul grecesc: — I. VI. 51 Ev. P. дамь, gr. δώσω; etc.

Aoristul gr. redat prin aor. slav este regulat atestat. In această epocă (bizantină) a limbii greceşti perf. nu se deosebeşte de aor., de aceea perf. gr. e redat prin aor.: — I. VII. 22 Ev. P. дасть, gr. δέδωκεν; etc.

Traducerea slavă întrebuinţează part. — *lo* + *jesmь* pentru redarea unei stări rezultată dintr'o acţiune trecută[6]): I. III. 16 gr. οὕτως γὰρ ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον ὥστε τὸν υἱὸν μονογενῆ ἔδωκεν, — Ev. P. тако оузлюби богъ мира ꙗко, сына своего единачого далъ есть; — I. XVII. 2 gr. καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σάρκος, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον, Ev. P. ꙗкоже далъ емоу еси власть всѧкоꙗ и плъти да всѧко, еже емоу еси далъ, дасть имъ животь вѣчнъıй; etc.

Pentru a reda imperativul textul nostru procedează:

1. La fel cu Ass. şi cu celelalte texte, traduce Ev. P. imperativul plural aorist prin imperativul formei perfective: — Mt. XXV. 28 gr. ἄρατε οὖν ἀπ' αὐτοῦ τὸ τάλαντον καὶ δότε τῷ ἔχοντί τὰ δέκα τάλαντα, Ev. P. дадите; — Mt. XXV. gr. δότε ἡμῖν ἐκ τοῦ ἐλαίου; Ev. P. дадите; etc.

2. Intrebuinţează imperativul дайте dela *dajati*, în loc de *dadite* dela *dati:* — L. XII. 33 gr. πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν καὶ δότε ἐλεημοσύνην; Ev. P. продадите имѣньꙗ ваша и дайте милостъıнню, Ass. *prodadite ïměniě vaša i dadite milostъinją*: — — L. XV. 22 gr. ἐνδύσατε αὐτὸν καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖραν,

---

[6]) Meillet, o. c. I. 91.

Ev. P. ѡблєцѣ[тє] и, и дайтє..., Ass. *oblěcěte ï, ï dadite*...; — L. VI. 35 gr. ἀγαθαποιεῖτε καὶ δανίζετε, Ev. P. даїтє, Ass. *dadite*.

Această tendinţă a Ev. P., de a înlocui perfectivul prin imperfectiv la redarea imperativului, se poate explica prin valoarea gnomică a acestor imperative.

3. In imperativul singular această tendinţă a devenit regulă. Toate imperativele aoriste δός, care în Ass. sânt redate prin *daždь* dela *damь*, sânt redate în Ev. P. prin дайжє = дай + жє; — Mt. V. 42 Ev. P. дай, Ass. *dai*, gr. δός; — Mt. VI. 11 Ev. P. дайжє, Ass. *daždь*, gr. δὸς; etc.; — L. XVIII. 22 Ev. P. раздаи, gr. διάδος.

Compusele sânt perfective:

prědati: — Mc. X. 33 Ev. P. прѣдадѧть, gr. παραδώσουσιν; — Mt. XXIV. 10 Ev. P. прѣдастъ, gr. παραδώσουσιν; — Mt. XXIV. 22 Ev. P. єси прѣдалъ, gr. παρέδωκα; etc.

vъzdati, podati, prodati se întâlnesc foarte des în sens perfectiv.

Imperfectiv este *dajati* şi compusele: — I. X. 23 Ev. P. даѩ, gr. δίδωμι; — L. XXIV. 30 E. P. даꙗшє, gr. ἐπεδίδου; etc.

Un alt loc în care Ev. P. procedează altfel decât celelalte texte este L. XV. 16 gr. ἐδίδου; Ass. *daěše*, Ev. P. дадѧшє. Meillet, sprijinindu-se pe Fortunatow, spune că *dati* cu înţelesul de a da nu are imperfect şi poate forma imperfectul numai când are înţelesul a permite[7]). Ev. P. prezintă o formă de imperfect dela *dati* = a da, tocmai în acel loc, pe care Meillet îl citează pentru argumentarea afirmării sale. Ev. P. nu face deosebire între *dati* = a da şi *dati* = permite.

L. VII. 16 gr. εὐχαριστῶν Ev. P. хвалоу оуздаꙗ, Ass. *hvalą vъzdastь*; — L. VIII. 43 gr. προσαναλώσασα, Ev. P. издаꙗ, Ass. *ïzdaěvъši*; — I. VI. 23 gr. εὐχαριστήσαντος, Ev. P. оуздавшє, Ass. *vъzdająšte*; — I. VI. 33 gr. διδούς. Ev. P. даꙗй, Ass. *dajęï*.

*

jiměti, jimamь, jimaśi = a avea.
jiměti, jiměją, jimjěeši = a avea.

Imperf. atestat în prezent şi part. prezent: — Mt. IX. 6 Ev. P. имать, gr. ἔχει; — I. III. 29 Ev. P. имѣꙗй, gr. ὁ ἔχων; etc.

In imperfect.; — Mc. XVI. Ev. P. имѧшє. gr. εἶχεν; etc.

---

[7]) Meillet, o. c. I, pg. 17. pg. 80.

Ev. P. întrebuinţează aoristul în unele locuri unde Ass. şi textul grecesc prezintă imperfectul: — L. VIII. 27 Ev. P. имѣ, Ass. *ïměaše*, gr. ἔχων; — I. XVII. 5 Ev. P, имѣхъ, gr. εἶχον; — L. XXI. 4 Ev. P. имѣ, Ass. *iměaše*, gr. εἶχεν.

jiměti se întrebuinţează şi pentru redarea formelor de viitor. Şi în aceste cazuri însă sensul acţiunii poate fi imperfectiv: — L. IX. 5 gr. τὶς ἐξ ὑμῶν ἕξει φίλον, καὶ πορεύσεται πρὸς αὐτὸν, Ev. P. имать; — Mt. XIX. 21 gr. ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, Ev. P. имѣти имаши; etc.

Verbul nu are un corespondent perfectiv. La origine pare a fi fost iterativ.

*

jasti, jamь, jaši = a mânca.

Imperf. atestat în prezent: — Mt. IX. 11 Ev. P. ѣстъ, gr. ἐσθίει; — I. IV. 31 Ev. P. ѣжь, gr. φάγε; — L. XVIII. 8 Ev. P. имь, gr. φάγω; etc.

In part. prez.: — I. VI. 58 Ev. P. ѣдъıй, gr. τρώγων; — Mt. XXIV. 38. Ev. P. ѣдѧщıѥ, gr. τρώγοντες; — I. VI. 57 gr. καὶ ὁ τρώγων με κἀκεῖνος ζήσει δἳ ἐμέ, Ass. *ěd'ъïï mę*, Ev. P. ѣдь имать;

în imperfect: — L. VI. 1 Ev. P. ѣдѧхѫ, gr. ἤσθιον; — Mc. II. 16 gr. ἤσθιεν (impf.!), Ev. P. ѣдѧщıѧ (part. prez.!) etc.

Avem foarte multe exemple în cari prezentul sau aoristul redau aoristul grecesc; — Mt. VI. 31 gr. μὴ οὖν, μεριμνήσητε λέγοντες· τί φάγωμεν ἤ τί πίωμεν ἤ τί περιβαλώμεθα, Ev. P. и нѣ пıѣте сѧ оубо, глаголюще: что имъ, или что пьемъ, или чимъ wдѣемъ сѧ?; — Mt. XV. 37 gr. καὶ ἔφαγον πάντες καὶ ἐχορτάσθησαν, Ev. P. ѣша, Ass. *ěšę*; — L. XIII. 26 gr. ἐφάγομεν, ἐνώπιόν σου καὶ ἐπίομεν, Ev. P. ѣдохомъ, Ass. *ěhomъ*; etc.

Perf. *sъnjastъ*: — Mc. II. 26 gr. πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ ἐπὶ Ἀβιάθαρ ἀρχιερέως καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, Ev. P. снѣсть, Ass. *sъnĕstъ*; I. II. 17 gr. ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου καταφάγεταί με, Ev. P. снѣстъ мѧ, Ass. *sъnĕstъ mę*.

In unele locuri Ev. P. întrebuinţează forma simplă unde Ass. întrebuinţează compusul: — I. VI. 51 gr.ἐάν τις φάγῃ ἐκ τοῦ ἐμοῦ ἄρτου, ζήσει εἰς τὸν αἰῶνα, Ass. *sъnĕstъ*, Ev. P. ѣстъ. — I. VI. 53 gr. ἐὰν μὴ φάγητε, Ass. *sъnĕstъ*, E. P. ѣстъ.

Perf.: *izjasti*: — L. XV. 30 Ev. P. изѣдъ, gr. κατεφαγών.

Imperf. *sъnědati*: — L. XX. 47 Ev. P. снѣдаютъ, Ass. *sъěndająt*, gr. κατεσθίουσιν.

† ORESTE LUTIA

LEGENDA SF. IOAN CEL NOU DELA SUCEAVA

ÎN FRESCURILE DIN VORONEȚ

CU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PARTE INTRODUCTIVĂ ŞI ISTORICĂ-GENERALĂ *)

Cine urcă în gara Dărmăneşti, de pe linia principală Cernăuţi-Paşcani, în trenul de munte ce duce la Vatra-Dornei, ajunge în ceva peste două ceasuri la Gura-Homorului, mic orăşel de provinţă, capitala judeţului cu acelaş nume din sudul Bucovinei. De aci la Voroneţ drumeţul face calea într'un ceas. Astăzi Voroneţul, întins pe valea îngustă a pârâului cu acelaş nume, ce-şi varsă apele curate în râul Moldova, este un sătuleţ de munte. El adăposteşte ceva peste 500 de suflete [1]), iar locuitorii săi, ocupându-se mai ales cu cărăuşia lemnului, nu sânt de loc cuprinşi.

Odinioară Voroneţul era o însemnată ctitorie mănăstirească a vechii Moldove; după răpirea Bucovinei de către Austria, această mănăstire împreună cu atâtea altele a fost desfiinţată ca atare şi de atunci încoace zidurile înconjurătoare, turnurile de apărare şi chiliile călugărilor s'au risipit şi au dispărut, lăsând numai ici şi colo urme scufundate în pământ. Ce a mai rămas în picioare din vremuri istorice sânt bondocul turn patrat dela vechea intrare care, servind de clopotniţă, mai păstrează până astăzi două clopote dela Ştefan cel Mare, şi biserica mănăstirească, astăzi biserica de mir a comunei Voroneţ. Pereţii acestei biserici sânt acoperiţi pe din lăuntru şi pe din afară cu frescuri, cari în mare parte s'au păstrat destul de bine. Fireşte, pe din afară, în partea spre miază-noapte, unde crivăţul aspru al locului

*) Orest Luţia pregătia o monografie completă asupra picturilor de la Voroneţ. Intre hârtiile rămase s'au găsit aceste capitole asupra legendei sfântului Ioan cel Nou de la Suceavă în frescurile de la Voroneţ. Fiind aproape terminate, Institutul de istorie şi limbă de la universitatea din Cernăuţi, le dă publicităţii, salvând măcar o mică parte din meritoasele cercetări, temeinice până în amănunte, ale lui Orest Luţia asupra artei moldoveneşti. Capitolele publicate au fost aranjate pentru tipar de d-nii Teofil Sauciuc-Săveanu şi Vasile Grecu, profesori universitari, cărora Institutul le aduce mulţumirile sale.

[1]) 531 de suflete după Anuarul arhidiecesei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1923, pag. 27, ad vocem Voroneţ.

a ciocănit pereţii cu stropii săi de ghiaţă veacuri dea rândul, zugrăveala a suferit foarte mult şi prezintă alocurea numai urme spălăcite ale podoabei de odinioară; în schimb peretele despre miazăzi, unde razele soarelui au avut posibilitatea de a absorbi după intemperii umezeala, duşmana neîmpăcată a tehnicei al fresco, a conservat foarte bine podoaba lui. Ba, aci natura, destul de aspră de altfel, a fost mai miloasă decât omul care, din neştiinţă sau din vanitate vandală, a stricat prin intervenţii grosolane sau prin scrijeliri şi inscripţii profanatoare în pojghiţa mortalului imbibat de culori aceea ce climatul cruţase.

Unele părţi ale acestui din urmă perete au păstrat, graţie tehnicei solide de care dispuneau vechii noştri zugravi, o vigoare uimitoare a colorilor. Vara, privindu-le mai îndelungat în bătaia soarelui, de reflexul lor puternic te dor ochii, pe când iarna, privită din această parte, biserica cufundată în zăpada albă pare un juvaer multicolor, pierdut în întinderea albului linţoliu de împrejur.

Pe acest perete de miază-zi (vezi planşa 1 şi 2), şi anume de asupra şi la dreapta intrării în pridvorul închis al bisericii, se află frescurile ce povestesc patimile sf. Ioan cel Nou de la Suceava şi cari fac obiectul studiului de faţă.

Vom fixa mai întâiu cele mai însemnate fapte şi date istorice în jurul acestei ctitorii mănăstireşti, întru cât ele vor fi necesare pentru scopurile noastre.

Ctitoria mănăstirească a Voroneţului este ori şi cum mai veche decât biserica păstrată până în zilele noastre, fără ca să putem stabili exact data înfiinţării acestei ctitorii. Căci dacă un vechiu document, dat la Suceava şi găsit la Moscva [2]), arată că mănăstirea Voroneţului exista la 1471, când la 22 Ianuarie un egumen cu numele Misail se afla aici, posibilitatea nu este exclusă că mănăstirea a fost înfiinţată cu mai mulţi ani înainte de această dată, având mai întâiu o biserică de lemn [3]).

Tot aşa pisania ctitorului care se află de asupra portalului în ogivă ce duce în pronaosul bisericii, zice clar că aci

[2]) Uljanickij în Чтенія, Moscva 1887, III, pag 109, la Dr. E. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina*, Viena 1903, pag. 200 cu nota 4 şi pag. urm.

[3]) N. Iorga, *Ist. bis. rom.*, vol. I, pag. 95 şi în *Culegerea de inscripţii moldoveneşti din Bucovina (răspuns d-lui Kozak)*, Cernăuţi 1904, pag. 52.

se afla o mănăstire, când Ştefan cel Mare zidi la 1488 actuala biserică de piatră, menţinând şi vechiul hram al ei, hramul sf. Gheorge. Această pisanie cu slova-i grăunţoasă şi clar tăiată în piatră zice, tradusă din slavona în româneşte : „Io Ştefan Voevod, din mila lui Dumnezeu Domn Ţării moldoveneşti, fiul lui Bogdan Voevod, a început a zidi acest hram în mănăstirea din Voroneţ în numele sfântului şi vestitului şi marelui mucenic, purtător de biruinţă, Gheorghe, în anul 6996 (= 1488), luna Mai în 26, Luni după pogorîrea Spiritului sfânt şi s'a sfârşit în acelaş an, luna Septembrie în 14 [4]).

Inscripţia aceasta este cea mai sigură mărturie pentru vechimea bisericii păstrate până azi şi, cetită exact, orice altă ipoteză nu ţine [5]).

Dar biserica nu a rămas aşa cum o clădise Ştefan Vodă la 1488, ci a primit un adaos la anul 1547 prin dărnicia lui Grigore, mitropolitul Moldovei. Acest adaos constă în micul pridvor ce se află înaintea portalului cu pisania ctitoricească amintită. Pridvorul acesta are două intrări mici şi dreptunghiulare, una de la miază-noapte şi alta de la miază-zi ; câte o mare fereastră în stil gotic de asupra acestor intrări lasă să pătrundă în pridvor lumina necesară. Acest adaos, negreşit, a avut ca efect şi o schimbare a acoperişului care trebuia prelungit de asupra pridvorului înădit. Intr'o epocă mult mai târzie, stricându-se acoperişul original, el a fost înlocuit prin altul mai greoi, mai sumar şi ori şi cum mai practic, dar fără pretenţia de a conserva forma istorică, documentată nu numai prin modelul bisericii de pe tabloul ctitoricesc din naos, ci şi prin mărturiile arhitectonice de sub acoperişul de astăzi, care ascunde şi resturi de pictură al fresco la baza turnului ce se ridică de asupra naosului. Aceste picturi murale nu sânt din epoca lui Ştefan cel Mare, ci sânt contemporane ca factură cu cele din jurul bisericii şi din interiorul pridvorului.

Dar sub actualul pod s'a mai păstrat în altă parte o zugrăveală care are toată probabilitatea de a fi din epoca lui Ştefan cel Mare. Acolo adecă unde mitropolitul Grigore înădise, numai 58 de ani mai în urmă, pridvorul său cu bolta în formă

[4]) Textul slavon cel mai bine la E. Kozak, *ibidem*, pag. 202 şi urm.
[5]) I. G. Sbiera, *Cod. Voron.*, pag. 258 şi urm.

de butoiu, păretele original cu portalul în ogivă şi cu pisania ctitoricească amintită, a rămas neatins în partea sa superioară şi aci s'a păstrat sub acoperiş un larg chenar ornamental, ce alerga probabil ca o friză în jurul bisericii. Ornamentul, rinsouri florale în şerpuiri ritmice, un vechi izvod bizantin, are perechea sa într'o bandă ce înconjoară interiorul turnului din naos.

Cum aci în naos s'a făcut prima zugrăveală, odată cu tabloul ctitoricesc, cum nu putem admite că ctitorul ar fi lăsat prea multă vreme naosul nezugrăvit şi cum ornamentele amintite sânt aceleaşi, este mai mult decât probabil că şi acel chenar ornamental, rămas neatins de meşterii lui Grigore Mitropolitul, este din epoca lui Ştefan cel Mare. El ar dovedi atunci că bisericile, chiar dacă nu se zugrăveau încă pe toată întinderea lor exterioară, puteau primi sub streşină cel puţin frize din bandouri ornamentale zugrăvite, precum alocurea primeau discuri smălţuite cu acelaş scop decorativ.

Unde tencuiala, căzută de pe soclul bisericii, lasă să se întrevadă materialul din care a fost zidit acest locaş, uşor se poate constata că Ştefan Vodă zidise biserica din piatră, pe când pridvorul adaos de mitropolitul Grigore este zidit din cărămizi.

Atât din cauza, că închegarea din aceste materialii diferite a zidului vechiu cu acel nou a fost anevoiasă cât şi din cauza că alinierea şi fixarea fundamentelor pe laturea greoilor contraforturi ai pridvorului adaos nu a fost destul de îngrijită, s'au produs în cursul vremii însemnate crăpături de sus în jos, tocmai în linia verticală a zidurilor încheiate. Această crăpătură, acoperită azi în mod grosolan cu tencuială (vezi planşa 1), constitue pe din afară, ca o urîtă cicatrice pe corpul împodobit al bisericii, semnul unde s'a adaos pridvorul lui Grigore mitropolitul.

Ce l-a îndemnat pe acesta din urmă la această adăogire? Pe lângă satisfacţia primită din săvârşirea unei fapte evlavioase, ori şi cum şi necesitatea de a lărgi în limitele posibilităţii biserica lui Ştefan Vodă, care devenise prea mică pentru trebuinţele mănăstirii. Interiorul pridvorului păstrează încă şi astăzi din acea epocă în partea sa din apus un şir complect de strane pulberizate de cari, ceeace dovedeşte că pridvorul nu era numai un simplu antreu, ci o necesitate pentru Voroneţul cu bogata lui viaţă mănăstirească.

Contribuţia mitropolitului Grigore la această mănăstire intră întocmai în cadrul artei moldoveneşti cum se desvoltase ea în acea epocă a artei moldoveneşti, care este încă acea a lui Petru Rareş Vodă. Căci în această epocă pridvorul, deschis sau închis, ferestrele mai mari şi de o mai bogată şi mai pronunţată gotică, apoi zugrăveala risipitor aşternută pe pereţii din afară sânt pe gustul vremii. Astfel pe lângă pridvorul cu ferestrele sale mari, cu trilobul gotic, — ferestre ce contrastează cu suratele lor de alături din epoca lui Ştefan cel Mare (vezi planşa 1) — mitropolitul Grigore a mai hărăzit Voroneţul şi cu o bogată zugrăveală al fresco ce o găsim atât în interiorul pridvorului său cât şi pe întreaga întindere a păreţilor din afară.

Această hărăzire ne documentează pisania slavonă ce se află de asupra şi ceva la stânga intrării de la miază-zi în pridvor (vezi planşa 2 şi 3). Inscripţia, pe o placă de piatră cu cadrul reliefat din ipsos aurit, cuprinde 11 şire scrise cu culoare albă pe fondul azuriu. Interstiţiile fondului bat ceva în verde. Inscripţia, care a suferit ici şi colo prin crăpături şi tencuieli pe de asupra, începe cu obicinuita cruce şi se citeşte [6]).

✝ изволенїемь ѿца и по(спѣше)
нїемь сна и съвръшенї(емь) стго
дха · и потрѹжденїемь ра(ба б)жїа
кир григорїа митрополита (въ)сеи
земли молдавскои ⁘ прило(жи са)
и нача са и създа са и съвръ(ши)
са · сїи малїи припрать · и испи(са)
са ѿколо въса · цркова · въ задѹ
шие себѣ ⁘ въ дни · благочстиваго їѡ
на илиаша воеводы ⁘ и мтери ег елени
в лѣто ⁘ ,зне ⁘ мсца ⁘ септев · дї ·

Parentezele din inscripţie arată locurile deteriorate şi interpolate.

Traducere: Cu vrerea Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea sf. Spirit şi cu osteneala robului lui D-zeu, Chir

[6]) Conf. E. Kozak, *ibidem*, pag. 210, nota 1.

Grigore, mitropolit a toată ţara Moldovei ⁝ s'a adaos şi s'a început şi s'a zidit şi s'a dat gata acest mic pridvor şi s'a zugrăvit împrejur toată biserica pentru sufletul său ⁝ în zilele evlaviosului Ion Iliaş Voevod ⁝ şi ale maicii sale Elena în anul ⁝ 7055 ⁝ luna ⁝ Septembrie 14. (= 14 Sept. 1547).

Autenticitatea acestui document este scutită de orice bănuială. El mai primeşte, cel puţin în parte, o întărire şi prin portretul acestui mitropolit, zugrăvit ceva mai jos şi la stânga aceleiaş uşi (vezi planşa 2). El ţine în mâna stângă o făşie de pergament al cărui fond deţine următoarele 8 şire slavone [7]).

гн҃и ӏ҃сꙋ х҃е при
ми моленїе и҃
потрꙋждение
мое · сьи малїи

п;рипрат рав бж҃ю м
итрополитꙋ кирь
григорїю въ имѧ
твое ст҃ое.

Adecă: Doamne Isuse Hristoase, primeşţe rugăciunea şi osteneala mea: acest mic pridvor pentru robul lui D-zeu, mitropolitul Chir Grigore, în numele tău cel sfânt.

Accentuez la acest loc că şi interiorul pridvorului a fost zugrăvit cu această ocazie, deşi inscripţia aminteşte numai „s'a zugrăvit împrejur toată biserica". Este clar că pridvorul, dacă „s'a dat gata", nu putea rămânea nezugrăvit; se aminteşte numai zugrăvirea bisericii împrejur ca o nouă hărăzire importantă pe lângă cea a pridvorului. O analogie prezintă şi inscripţia din urmă, de pe făşie, care la rândul ei aminteşte numai închinarea pridvorului.

Dar mai ales factura zugrăvelii este aceeaş în pridvor şi în jurul bisericii.

Mitropolitul Grigore.

Cum mitropolitul Grigore este autorul moral al picturilor ce ne interesează, se cuvine să dăm persoanei sale atenţia cuvenită.

La domnul N. Iorga [8]) aflăm bogate relaţii asupra acestui

---

7) Conf. E. Kozak, *ibidem*, pag. 210, nota 2.

8) N. Iorga, *Ist. bis. rom.*, vol. I, pag. 104, 106 şi urm. şi în (Răspunsul la) *Culegerea de inscripţii moldov. din Bucovina.*, ediţia de Cernăuţi 1904, pag. 52.

însemnat prelat al Moldovei, „înoitorul Voroneţului". A fost rudă cu Domnul, mamele lor fiind surori, „vărul lui Pătru Vodă Rareş, din Voroneţ de postrig" şi purta porecla de „Roşca", cum ne spune mitropolitul Dosofteiu [9]).

A fost timp de 23 de ani egumen la Pobrata atât la vechea ctitorie cât şi la acea nouă, zidită de vărul-Domn „în al patrulea an al stăpânirii" sale, „fiind egumen Chir Grigore în anul 7038 (= 1530), Oct." [10]).

Ba, din mărturisirea lui Grigore [11]) vedem, că el a stăruit mai ales, „cu mult necaz şi meşteşug", pentru a-l face pe Rareş Vodă ca să zidească din temelie chiar noua Pobrată. Stareţul Grigore trecuse la 1530 vârsta de 50 de ani, precum vom vedea mai la vale.

Ceea ce ne interesează însă aci din punctul nostru de vedere este presupunerea că, asistând la această zidire, pornirile sale idealiste pentru cultul artei bisericeşti vor fi aflat cu această ocazie, pe lângă imbolduri noui ce le dă satisfacţia unui lucru frumos împlinit, şi o bogată experienţă în chestiunile arhitecturii şi picturii biscriceşti, cari luaseră tocmai atunci un nou avânt. De la această nouă evoluţie a artei moldoveneşti profită şi biserica Voroneţului, primenindu-i-se formele mai vechi, moştenite de la Ştefan cel Mare, cu altele mai noui. Astfel şi soclul cu ospitaliera bancă de piatră cioplită, ce înconjoară partea din apus a bisericii, partea unde a fost adaos pridvorul, ne pare un răsunet din Pobrata. Că a fost un mare iubitor şi conştient protector al artei bisericeşti, înţelegem nu numai din frumoasa pictură ce a comandat-o pentru acest Voroneţ, pictură ce d-l Iorga [12]) o numeşte „cea mai strălucită zugrăveală ce se vede la vre una din vechile noastre biserici", dar şi din alte hărăziri al căror autor a fost mitropolitul Grigore Roşca. Astfel interesantele strane din naosul Voroneţului, cu săpăturile lor de gotică moldovenească şi cu numele înscris al donatorului lor, denotă gustul atât de potrivit al celui ce le-a comandat, cu ca-

---

[9]) St. Dinulescu, *Viaţa şi scrierile lui Dositeiu, mitropolitul Moldovei,* Cernăuţi, 1885, pag. 13.

[10]) N. Iorga, *Inscripţii,* I, pag. 56 n-rul 121.

[11]) *Arhiva ist.,* I [2], pag. 22 şi urm.

[12]) N. Iorga, *Ist bis. rom.,* I, pag. 107.

racterul ce-l prinsese arta bisericească a Moldovei în acea vreme. Tot de la el va fi şi candelabrul de lemn, în formă de mitră, cu frumos simţitele sale linii gotisante, ce atârnă în pridvorul adaos de el, unde se mai vede foarte bine păstrată piatra lui mormântală de gresie vârtoasă, împodobită cu două şire paralele de frunze stilisate, sub care îşi doarme somnul de veci. Şi frumoasa grindă, sculptată în lemn şi aurită ce împodobeşte părete le la intrarea pin pronaos în naos, tot de la acest mitropolit va fi ; o găsim ilustrată pe planşa de pe pag. 400 la Iorga-Balş, Histoire de l'art roumain ancien, unde greşit se atribue acel interior Moldoviţei, căci aparţine în realitate Voroneţului. Voroneţul mai avea, scris cu cheltuiala lui, un tetravangel cu o însemnare autografă a donatorului şi cu data donaţiunii, făcută în anul 1556, esecutarea tetravangelului fiind anterioară acestei date cu câţiva ani. O altă urmă a aceluiaş larg interes pentru arta bisericească ne-a mai rămas de la el şi în acea cruce bogat sculptată, ferecată în argint, lucrată în filigran şi poleită cu aur, ce a dăruit-o mănăstirii Neamţu la 1560 [13]).

Egumenul Grigore urcă la 1541, la venirea a doua a lui Petru Rareş la Domnie [14]), scaunul mitropolitan ca urmaş al lui Teofan I, provenit din Rădăuţi, în opoziţie cu Teofan II care îi urmează şi care era cu metania din Râşca [15]). Datarea precisă a lui Teofan I în scaunul mitropoliei moldoveneşti încă nu s'a putut face [16]). Pe acest Teofan I însă pe care îl întâlnim mitropolit „când Domnia dintâi a lui Petru Rareş să isprăvise“ [17]), nu moartea l-a fi făcut să părăsească scaunul arhiepiscopesc, ci probabil nemulţumirea Domnului, revenit la stăpânire, cu purtarea mitropolitului în timpul pribegiei [18]) şi raportul de rube-

[13]) Pentru tetravangel: Melchisedec, *Anal. Acad.*, S. II, t. IV, partea admin., pag. 24 ss. Crucea la Stelian Petrescu, *Odoarele dela Neamţu şi Secu*, pag. 23.

[14]) N. Iorga, *Ist. bis. rom.*, II, pag. 335.

[15]) E. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*, pag. 135.

[16]) N. Iorga, *ibidem.*

[17]) N. Iorga, *ibid*, pag. 106 şi nota 6.

[18]) Conf. *Arch. ist.*, I [1], pag. 158, n-rul 251, unde aflăm din corespondenţa unui agent francez în Constantinopole, „cumcă metropolitul Moldovei“ — şi acesta nu putea fi altul decât înaintaşul lui Grigore — „eşi întru întimpinarea lui Petru-Bogdan, pentru ca să-l facă să jure ertare pentru toţi duş-

denie a lui Grigore cu Vodă. Inrudirea cu Domnul a fost de bună seamă şi alte dăţi, în zilele mitropoliţilor Iosif şi Teoctist [19]), un mare ascendent pentru candidaţi. Inaintea puternicului concurent carele era Grigore, Teofan pare a se fi retras de voe de nevoe, pentru a-şi putea asigura probabil oarecari avantaje materiale. Numai astfel putem înţelege o altă inscripţie din Voroneţ, scrisă de asupra uşii ce duce din pronaos în naos, pe fond albastru-întunecat, cu slove aurite şi de-o elegantă caligrafie, care zice [20]): ✠ сѫ҃ припрать · ѹкрас ⁝ и позлати Ѳеѡфан архїепск молдавскѡ҃ ⁝ в л҃то ⁝ ,з҃ни ⁝ мсца ⁝ і҃ѹл · в҃і ⁝ вѣчна емѹ пам.

Adecă: această tindă a împodobit-o şi a aurit-o Teofan, arhiepiscopul Moldovei în anul 7058 (= 1550), luna Iulie 12: vecinica lui amintire.

Teofan care părăsise scaunul arhiepiscopesc pe la 1541 nu a murit decât la 1550, când zugrăveala pronaosului era terminată sau asigurată prin vreun legat şi când se putea adaoge: „vecinica lui amintire". Dacă ţinem seama de faptul că Grigore Roşca înfăptuise adăogirea şi înfrumuseţarea Voroneţului la 1547, această contribuţie a lui Teofan, trei ani în urmă, pare a fi un act de complesenţă şi îndatorire faţă de mitropolitul în scaun, care în astfel de împrejurări putea să admită stilisarea de sus „... Teofan, arhiepiscopul Moldovei, în anu 1550...". Adaosul de „fost" devenise superfluu când şi omul era „fost", făcând abstracţie de obiecţiunea că omisiunea poate fi pusă şi în seama celor cari au executat inscripţia şi făcând abstracţie de observarea că analoge cazuri se mai găsesc. Astfel episcopul Isaia „a murit în mănăstirea Agapia după 8 Aprilie 1585, când încă este amintit ca episcop de Rădăuţi. Se înţelege, că el atunci era un „fost" episcop de Rădăuţi, căci în acel an pe scaunul episcopesc din Rădăuţi şedea episcopul Gheorghie Movilă" [21]).

Grigore a fost deci mitropolit al Moldovei sub Petru Rareş

---

manii săi trecuţi şi atunci va fi primit ca domn al ţării. Fireşte că el, pentru a nu fi refuzat, s'a învoit a depune orişicare jurământ, rămânând ca în urmă să se absolve pe sine însuşi..."

[19]) N. Iorga, *ibid.*, I, pag. 83.

[20]) Vezi şi la Kozak, *op. cit.*, pag. 210.

[21]) D. Dan, *Cronica episcop. de Rădăuţi*, pag. 50.

Vodă de la 1541 până la moartea acestuia în toamna anului 1546. Din Condica mănăstirii Voroneţul a lui Vartolomei Mazerean, editată de Sim. Fl. Marian, aflăm că Rareş Vodă în Aprilie 1546 miluieşte Voroneţul cu satul şi iezerul Leontie[22]) „ci iaste deasupra Nistrului", şi în August 1546, deci puţin înaintea morţii sale dărueşte — de bună seamă la îndemnul mitropolitului său — satul Baliţa[23]) mănăstirii Voroneţ. Acest cumul de danii în acelaş an 1546 — care va fi fost un an de suferinţe fizice ale Voevodului, precum a fost anul morţii sale — la adresa aceluiaş Voroneţ, nu-l putem mai bine explica decât prin continua solicitudine pentru acest locaş din partea mitropolitului Grigore. In anul următor el însuşi face înoirile amintite la Voroneţ.

Grigore rămâne apoi şi mitropolitul fiilor lui Rareş, Iliaş şi Ştefan Vodă, apoi al lui Alexandru Lăpuşneanu şi o bucată de vreme şi al lui Despot Vodă.

Din vremea lui Iliaş Vodă ni s'a păstrat conţinutul unui uric cu data de 21 Martie 1551[24]), prin care mitropolitul Grigore, cumpărând patrimoniile altora şi împreunându-le, dărueşte rezultatul acestei transacţiuni, adecă satul Mălinii, apoi nişte sălaşe de Ţigani şi alte prinosuri mănăstirii Voroneţului.. Acest document este important nu numai pentru că ne probează viul interes ce-l purta mitropolitul postrigului său, ci şi pentru că lasă să se întrevadă în toată splendoarea lui idealismul de care era pătruns acest prelat al Moldovei în împlinirea chemării sale. In uricul amintit citim adecă: „După aceea numitul mitropolit au mărturisit înainte Mării sale că părintele Mării sale Petru Vvod i-au dăruit un loc aproape de mănăstirea Voroneţului, ca să-şi facă acolo nişte chilii, după cum şi maica Mării sale Elena, Doamna lui Dispot, au mărturisit cum că acel loc de chilii i l-a dat părintele Mării sale Petru Vvod, ca să-şi facă acolo nişte chilii pentru sufletul său şi al părinţilor săi, ca după viaţa lui să să odihnească întru acele chilii şi alţi părinţi călugări. Deci Măria sa văzând nişte mărturii mari ca acele, l-au slobozit

---

[22]) *Condica* amintită, pag, 69 şi urm.
[23]) *Ibidem*, pag. 48 şi urm.
[24]) *Ibidem*, pag. 73—77.

Mărie sa ca să întemeeze, şi să-şi facă acolo chilii până la viaţa lui."

Iată deci o probă caracteristică pentru preocupările acestui prelat.

In acelaş uric el îşi hotărăşte ziua amintirii sale anuale „după pomenirea sf. stareţ Daniil a treia zi". El rânduieşte cu această ocazie toate amănuntele parastasului dorit şi nu uită a ordona „la trapezare părinţilor câte o pocerpală de vin". Anul 1551 pare să fi fost un an de cumpănă pentru sănătatea mitropolitului, judecând după piatra lui mormântală ce o vom întâlni mai la vale.

In întâia domnie a lui Alexandru Lăpuşneanu el a sfinţit în Oct. 1557 ctitoria acestuia, mănăstirea Slatina, precum aminteşte aceasta Ureche cronicarul; îl mai întâlnim amintit într'un uric din 5 Aprilie 1558, prin care Lăpuşneanul întăreşte Voroneţului satul Dragoeştii, danie făcută de monahul Teodosie, mai apoi schimnicul Teofan.

Pentru anul 1560 îl întâlnim ca martor în două documente ale Lăpuşneanului în cari acesta dăruieşte mănăstirii Slatina capul sf. Grigore Teologul, cumpărat de la mănăstirea Vatopedului,[25]) şi face o danie aceleiaşi mănăstiri[26]).

La 1561 Grigore, cetind „molitfa de Domnie", îl sfinţeşte Domn pe Despot Vodă[27]).

Un document din 4 Febr. 1564 îl arată încă „Vlădică al Sucevei"[28]). El este aici, într'o scrisoare către Bistriţeni pentru nişte Ţigani ai Moldoviţei, „Gregorius, Bischof von der Sotzaw".

Dar în acelaş an 1564, la 22 Sept., Teofan (al II-lea), ucenicul lui Macarie, îi este urmaşul, pus în scaunul arhipăstoresc de Alexandru Lăpuşneanul, întors pentru a doua oară la Domnie[29]). Se poate că era prea înaintat în vârstă la venirea Lăpuşneanului pentru a mai putea fi activ sau — şi aceasta pare

---

[25]) Melchisedec, *Cronica Romanului*, I, pag. 194 şi *Cron. Huşilor*, apend., pag. 144.

[26]) Codrescu, *Uricariul* XIV, pag. 107—109. — D. Dan, *Cronica episcop. de Rădăuţi*, pag. 47.

[27]) Ureche în *Cronicele Rom.*, I, pag. 212.

[28]) Iorga, *Doc. Bistriţei*, II, XXXIX.

[29]) Ureche în *Cronicele Rom.*, I, pag. 221.

a fi mai probabil — nu i se iartă greşala, de a fi sfinţit Domn al Moldovei pe un luteran care a fost Despot Vodă.

Un interesant document, din 9 Sept. 7071 (= 1562) a cărui datare nu poate fi însă exactă în forma în care ni s'a transmis[30]), este acea mărturisire a lui Grigore „fost mitropolit al Sucevii", în care aminteşte el meritele sale pentru reînoirea şi consolidarea Probatei şi în care îşi mai asigură şi în această mănăsire o zi de pomenire, de ziua lui Grigore Teologul; şi la acvisiţia moaştelor acestui Sfânt prin Vodă Lăpuşneanul el va fi fost un fervent mijlocitor. Cred însă că anul este pus greşit, Grigore nu putea să-şi zică „fost mitropolit" decât după acea dată amintită, de 22 Sept. 1564.

La 1567 „smeritul Grigore mitropolitul Sucevii" dărueşte o pravilă mănăstirii Neamţ[31]).

Nu ştim unde tocmai a repaosat mitropolitul Grigore, la Probata, la Neamţ sau chiar la Voroneţ; ori cum constatăm că aci în postrigul său a fost înmormântat, după ce îşi pregătise de cu vreme lespedea mormântală în zilele lui Iliaş Vodă, poate scurt după terminarea înfrumuseţării Voroneţului, fapt care i-a dat un drept oarecare pentru înmormântarea lui aci. Oricum lespedea trebue că a fost pregătită între anii 1547 şi 1551 în care an din urmă Iliaş Vodă părăsi Domnia. Epitaful, compus de el însuşi în limba slavonă, are următorul conţinut[32]): „In zilele evlaviosului Domn Ion Iliaş Voevod, iată eu, mitropolitul chir Grigore, frica morţii m'a coprins, având între cei în viaţă ani 73 şi am gândit că nu va trece acest pahar de la mine şi m'am hotărît pentru această casă a toată frăţia acestui sfânt locaş şi mi-am făcut aci un mormânt în care, dacă mă voiu fi săvârşit, să fiu înmormântat, în anul 7078 (= 1570), luna Februarie 5"[33]).

---

[30]) In *Arch. ist.*, I[1], pag. 22.

[31]) Melchisedec, în *Rev. p. ist., arh. şi fil.*, vol. III, pag. 41.

[32]) Textul slavon la Kozak, *op. cit.*, pag. 209.

[33]) D-l. Kozak, *ibidem*, pag. 210, pune 7078 egal cu 1571, admiţând anul de Martie; dl. Iorga, în *Răspunsul la Culegerea de inscr. moldov. de Dr.. E. Kozak*, pag. 53, rectifică în 1570. Greşeală de tipar este de bună seama data morţii de 1579 (în loc de 1570) la dl. Iorga în *Ist. bis. rom.* vol. I, pag. 156 şi în *Ist. lit. rel.*, pag. 45, nota 3. In consecinţă este greşită şi data

Cum această lespede a putut fi pregătită cel mai târziu în 1551, când încă era în scaun amintitul Iliaş Vodă şi când mitropolitul era de 73 de ani, constatăm că acest din urmă a ajuns la 1570, la finea vieţii sale, patriarhala etate de cel puţin 92 de ani. Dania făcută în primăvara anului 1551 (satul Mălinii, etc.) acestui Voroneţ, lesne ne poate sugera combinaţia că în acel an mitropolitul căzuse la grea boală şi îşi pregătise chiar şi piatra de mormânt.

Din datele şi amănuntele înşirate până aci vedem cum figura mitropolitului Grigore ne sintetizează mai curat caracterul intelectual şi cultural al acelei vremi care nu putea să aibă alte idealuri decât acele ale credinţei răsăritene: Dacă nu era posibil mai mult, adecă martiriul sau ascheza desăvârşită după mostre vecinic adorate, atunci devenea o supremă datorie şi un rost deplin al idealului vieţii, de a clădi, a lărgi, a înzestra locaşuri dumnezeeşti, de a premări vieţele Sfinţilor în zugrăveli şi cărţi, de a strânge sfintele fărămiţe ale osemintelor lor, de a fi aproape de ei cu sufletul în viaţă şi cu rămăşiţele pământene după moarte şi de a griji de vecinice rugi şi miresme pentru mântuirea sufletului de osândire.

Având fixată data morţii sale prin anul 1570, vom ajunge, scăzând cei cel puţin 92 de ani ai vieţii sale, la anul 1478 care va fi aproximativ anul naşterii. El era deci un prunc de cel puţin 10 ani, când Ştefan cel Mare zidia la 1488 biserica mănăstirii voroneţene. Şi cum tradiţia poporală, păstrată şi la cronicarul Neculce, despre romantica întâlnire dintre Ştefan Vodă şi Daniil Sihastrul are oricum şi un rost istoric, cel puţin privitor la contemporaneitatea ambelor personagii, precum şi la faptul că la Voroneţ se găseşte mormântul sf. Daniil, trebue să admitem că pruncul (Grigore) apucase încă în viaţă pe bătrânul schimnic, luând în înţeles verbal şirele ce le-a scris ca mitropolit în tetravanghelul dăruit în 1556 (7065), luna Februarie, 16, mănăstirii din Voroneţ „unde din frageda copilărie (младых ногтей, verbal: de când eram cu unghii prunceşti) m'am făgăduit lui

---

de 1579, ce o repetă după acest din urmă op, dl. C. Bobulescu în articolul său *„Daniil Sihastru“* în revista *Lamura* anul IV, n-rul 8, pag. 438, nota 13.

Dumnezeu cu rugăciunile sfântului părintelui nostru Daniil cel Nou, şi aici am primit schima îngerească".

Tot în acest autograf mai zice: „Şi unde mult s'a ostenit (mitrop. Grig.) sufleteşte şi a întărit şi a împuternicit sânta mănăstire în toată viaţa sa din agonisita şi din averea sa cea dreaptă şi de Dumnezeu dată, ca să fie lui spre binecuvântare şi spre vecinică pomenire" [34]).

Veneraţia lui pentru acest sf. Daniil se dovedeşte şi prin faptul că scoarţa de îndărăpt a tetravangelului reprezintă în argint reliefat chipul sf. Daniil de la Voroneţ.

Dacă părerea d-lui C. Bobulescu [35]) că la Voroneţ „către anul 1500 se află trupul sihastrului Daniil" s'ar putea confirma prin ceva date concrete, atunci nu „copilăria", ci chiar juneţa mitropolitului Grigore ar cădea „tocmai în preajma anului amintit" şi atunci dispoziţia noastră de mai sus de a crede că micul Grigore cunoscuse figura cuviosului schimnic ar fi arhimotivată.

Când la 1547 zugravul îi face portretul amintit pe păretele din afară, la stânga intrării în pridvor, între sf. Gheorghe, patronul bisericii, şi între sf. Daniil (vezi planşa 2), el are deci vârsta de cel puţin 69 de ani.

Pe acest portret zugravul l-a înfăţişat în picoare, îmbrăcat în bogate odăjdii, răzimând dreapta pe crucea toiagului arhipăstoresc, pe când stânga ţine sulul desfăşurat în sus, şi purtând pe cap o curioasă bonetă neagră ce relifează formele craniului şi ale cărei capete se slobod peste umeri. Acest fel de acoperemânt al capului, astăzi neobişinuit, fixat aci de către zugrav ca specimen de moda călugărească a vremii sale, îşi derivă forma de bună seamă de la cuculul, „coiful nădejdei de mântuire", ce se dădea schimnicilori mari [36]). Zugravul ne mai dă aci o vădită probă despre iscusinţa sa ca portretist, căci nu zugrăveşte un tip convenţional de arhiepiscop, cum a făcut-o la alte ocazii pe alocurea, de pildă pe frontispiciul contraforţilor, ci cu multă îngrijire s'a străduit să-i prindă caracterul fizionomic.

---

[34]) Melchisedec în *Anal. Acad. Rom.* ser. II, tom II, partea administr., 25.

[35]) C. Bobulescu în *Lamura,* anul IV, n-rul 8, pag. 436.

[36]) Mitrofanovici-Tarnavschi, *Liturgica bis. dreptcredincioase răsăritene* pag. 797 şi urm.

In faţa lui, cu ochii migdalii şi sprincenele lin arcuite, se oglindeşte un cumpănit amestec de energie şi blândeţe şi o concepţie severă, ascetică a vieţii, particularităţi de la cari emană demnitatea impunătoare a unui conştient prelat. Înţelegem apoi şi mai bine porecla de „Roşca“ ce s'a dat acestui mitropolit Grigore al Moldovei, privindu-i îngrijita şi frumoasa barbă roşcată în în care zugravul a lăsat să se prelingă şi bogate fire albe, dovada vârstei sale de 70 de ani.

Impresia aceasta de portret viguros caracterizat şi nu de tipic, se impune nu numai celor ce, răscolind sau cunoscând atâtea amintiri istorice ale acelei Moldove, îl privesc poate emoţionaţi sau sânt în dispoziţia de a vedea prea multe, ci şi ochii celor feriţi de astfel de bănueli, trebue să conceadă că zugravul a fost un bun observator şi deci un bun portretist.

Astfel şi d-l W. Podlacha, văzându-se faţă în faţă cu chipul mitropolitului Grigore, scrie: „Pe cât Daniil se apropie de celelalte tipuri de eremiţi şi monahi, Grigore are toate aparenţele chipului portretat, lucru neglijat şi destul de rar în arta bizantină“ [37]).

Am insistat asupra calităţilor realiste ale acestui portret nu numai de dragul aceluia care a comandat ca să se zugrăvească „împrejur toată biserica“, ci mai mult poate pentru a accentua destoinicia aceluia care a executat această comandă.

Persoana zugravului.

Cine a fost zugravul? Este îndeobşte cunoscut faptul că în raport cu mulţimea picturilor moştenite numai foarte puţine nume de zugravi ni s'au păstrat din vremea veche, deoarece zugravul credinţei răsăritene nu avea şi nici nu se gândia a pretinde pentru lucrul său dreptul personalităţii artistice, la care astăzi râvneşte şi cel mai modest dintre pictori. El nu era decât unealta plătită a ctitorului sau a înoitorului care singur avea dreptul, nedisputat de nimeni, să-şi vecinicească numele, adăogând că „a făcut, a zidit, a zugrăvit“, de vreme ce numai poruncise

---

[37]) W. Podlacha, *Malovidła Ścienne w cerkwiech Bucowiny*, Liov 1912 pag. 33.

sau plătise. Numai ajutorul sf. Treimi se aminteşte de către ctitori în vechile inscripţii documentare şi ici şi colo un Domn, un mitropolit sau un stareţ, al vremii; zugravul, cel mai umil rob în premărirea sf. biserici, este asemenea albinei ce lucrează la faguri şi le umple cu miere, un muncitor anonim, a cărui artă este un meşteşug ca ori care altul, ale cărui aere de individualitate în faţa reţetelor consacrate ar fi un păcat şi care însuşi îşi fondează modesta artă în primul rând pe credinţă şi rugăciune. De aceea şi manualul de pictură de pe muntele Athos întroduce pe învăţăcei în misterele sale mai întâi prin o rugăciune de luminare către Mântuitorul în faţa icoanei Maicei Domnului, Conducătoarea[38]). In schimb această adâncă şi smerită credinţă, renunţătoare la ambiţii personale, a zugravilor bisericeşti — în cea mai mare parte călugări şi deci mai lesne gata a primi această misiune desinteresată — a avut ca efect o uimitoare trăinicie a frescurilor, destul de sensibile de altfel chiar în climate mai dulci decât sânt acele din părţile muntoase ale Moldovei de sus. Numai aşa, lucrate cu pregătirea chibzuită, cu materialii simple, dar curate şi solide, fără graba nervoasă, vânătoare de câştig uşor şi repede a zilelor noastre, cu credinţa profundă în împlinirea unui lucru plăcut lui Dumnezeu, ne putem explica durabilitatea acestor zugrăveli.

Nici un document al vremii nu aminteşte în mod hotărît numele zugravului nostru. Poate doar scurta inscripţie, scrisă cu slova albă pe bordura galbenă, ce se găseşte sub portretul mitropolitului Grigore şi de asupra soclului ce înconjoară biserica. Ea a suferit puţin şi finea ei se citeşte cu greu. D-l Kozak[39]) a publicat-o cel dintâiu, făcând câteva puncte la finea ei, unde slova nu i se mai părea citeaţă. Cred că am reuşit să descifrez şi restul slovelor; inscripţia, în concordanţă cu textul d-lui Kozak, zice deci peste tot:

† Рабь бж҃й Марко приставь • еже послꙋжи ст҃омꙋ мѣстꙋ семꙋ и
ѿбитѣли сеи ст҃ѣи м҃ника Геωргиа.

Adecă: Robul lui D-zeu. Marcu pristavul (= orânduitorul'

[38]) Didron, *Manuel d'iconographie chrétienne*, pap. 11.
[39]) Kozak, *op. cit.* pag. 210, nota 2.

administratorul), carele a slujit acest sf. loc şi această mănăstire a sf. mucenic Gheorghe.

D-l Kozak [40]) zice că inscripţia este scrisă cu acuarelă; era mai precis a o numi tempera, potrivit cu compoziţia solidă a acestei paste albe care tocmai aci nu se poate confunda nici ca termen general nici ca denumire specială cu acuarela („Wasserfarbe"), coloarea solubilă în apă şi deci neresistentă în atingere cu ea. Această coloare de alb întrebuinţată în inscripţii, apoi la înşirarea sumedeniei de perle de pe chenarele hainelor şi de pe suprafaţa mitrelor ale sfinţilor prelaţi şi aplicată ca impasto vâscos şi trainic pe fondul dat gata al fresco, se pregătia după diferite reţete, păstrate în vechile tratate de pictură. In principiu ea conţine praf de var stins şi muiat în ou (gălbenuş şi albuş), cu adaosuri de fiere, oţet, miere şi de câteva picuşuri de ulei de in sau terbentină; în fine se mai adăoga şi apă pentru a face pasta mai subţire şi mai uşor de aplicat. Toate acele reţete au la baza lor particularitatea oului de a produce, amestecat cu ulei, prin emulsiune un lichid care se poate subţia prin apă, resistând însă influenţei acesteia după uscarea pastei [41]).

Dl. Kozak căruia, precum am amintit, îi revine meritul, de a fi descoperit cel dintâi această scurtă inscripţie adaogă că „după cuprinsul acestei inscripţii lesne sântem dispuşi a lua pe amintitul Marcu drept pictorul ce a zugrăvit al fresco păreţii pe din afară ai bisericii şi pridvorul" [42]).

D-l Podlacha [43]) carele are cunoştinţa şirelor de mai sus ale d-lui Kozak observă: „Vecinătatea Mitropolitului zugrăvit alături şi a pustnicului Daniil, urzitorul congregaţiunii voroneţene, permite a presupune, că aci amintitul „robul lui D-zeu" Marcu a putut juca oarecare rol activ la înfrumuseţarea bisericii; curios se pare numai, că lipsesc aci cuvintele зографъ sau мастеръ cari în astfel de cazuri se adaogă de obicei la numele de botez". Observaţia aceasta este peste tot foarte justă.

---

[40]) Kozak, *ibidem.*

[41]) E. Berger, *Beiträge zur Entwickelungs-Geschichte der Maltechnik,* München 1897, II, vezi „Tempera" în registru. — Ad. Erhardt, *Die Kunst der Malerei,* Leipzig 1910, pag. 155—159.

[42]) Kozak, *ibidem.*

[43]) W. Podlacha, *op., cit.,* pag. 159.

Negreşit dacă pe lângă numele de Marcu inscripţia ar mai fi adaos, nu cuvântul maistor, ci cel de zugrav, orice discuţie în această chestiune ar fi superfluă. Dar luându-o aşa cum este, se naşte întrebarea, care putea să fie „rolul activ“ al lui Marcu la înfrumuseţarea bisericii. Urmărind treptat lucrările ce erau de efectuit, zidirea adaosului era ori şi cum partea dintâi a rolului, zugrăvirea partea din urmă. El trebue că a asistat la amândouă, căci dacă ar fi condus numai partea dintâi, rolul său fiind terminat, inscripţia, ce putea fi pusă numai cu mult în urmă, numai după terminarea zugrăvelii, nu i-ar fi vecinicit numele. Cum deci inscripţia a putut fi pusă abia la terminarea zugrăvelii, el a avut, negreşit, şi în această ultimă parte a lucrării un „rol activ“.

Caracterul formal al acestei inscripţii este identic cu cel al celorlalte inscripţii din pridvor şi din afară.

Notez în parenteză că zugrăveala, privită mai cu de amănuntul în privinţa executării tehnice a unora din amănunte şi mai ales a ornamentelor nu este peste tot egală. Lesne se poate observa că mâna zugravului-maestru a fost însoţită de alta a vre-unui ucenic, lucru foarte obicinuit de altfel în pictura frescurilor răsăritene [44]), unde maestrul îşi reservă locurile de frunte şi lucrurile principale, ucenicii lucrând la locuri mai ascunse, la tablouri secundare, dar mai ales la continuarea ornamentelor şi la anumite repeţiri ce se făceau în mod maşinal şi aci mai lesne se vădeşte penelul mai puţin exact şi mai uşuratic al ajutorului. Se înţelege că tot ucenicii grijeau de deservirea imediată a maestrului, de prepararea materialiilor necesare, etc.

Explicaţia mea este deci că acest Marcu era nu numai zugrav, care avea sub mâna lui şi ucenici, ci era totodată rutinat şi în alte chestiuni ale artei bisericeşti. Astfel după ce condusese lucrările arhitectonice, făcuse şi zugrăveala cu ucenicii săi şi acest ansamblu al prestaţiunilor sale a crezut de bine să-l caracterizeze prin acel приставь şi poate greoaia continuare, prea bogată în raport cu cele patru cuvinte dintâi, „carele a poslujit acestui sf. loc şi acestei mănăstiri a sf. mucenic Gheorghe“, este o perifrază pentru faptul că „robul lui D-zeu Marcu“ a fost aci la Voroneţ călugăr de rând sau cel puţin novice, cunoscător

[44]) Didron, *op. cit.* pag. XVI şi XVII.

al meşteşugului de zugrav. El ar putea fi atunci înregistrat ca zugrav sub numele de Marcu Pristavul.

Orişicum nu am încercat decât o explicaţie şi nu insist prea mult asupra ei, căci mai interesantă decât chestiunea numelui acestui zugrav îmi pare chestiunea naţionalităţii sale.

Şi cutez să fac aserţiunea — oricât de hazardată ar putea ea apărea în primul moment — că zugravul nostru — indiferent dacă a fost acel Marcu sau ba — a fost din părţile noastre, a fost român moldovean. Această aserţiune o fac în baza următoarelor considerări:

I. Nu a fost slav. Aceasta ne probează inscripţiile slavone ce le aplică la zugrăveala sa. Aceste inscripţii sunt partea cea mai slabă a zugravului nostru; forme gramaticale necorecte, ortografii greşite, superficialităţi şi omisiuni supărăcioase în scris; apoi terminaţiuni romanizate se găsesc atât de adesea, încât ni se impune convingerea că un zugrav slav, fie că ar fi fost bulgar sau sârb, ar fi fost mai scrupulos şi mai corect în această privinţă şi ne-ar fi lăsat ici şi colo urme ale idiomului său dialectal.

Această constatare nu este numai a mea. O mai găsesc şi la Milkowicz, care ca slav are dreptul de a fi destul de competent în această materie. Ocupându-se de pictura din interiorul pridvorului, unde zugravul nostru a aşternut pe pereţi scene din calendarul răsăritean de peste an, Milkowicz compară felul cum face zugravul mănăstirii Suceviţa şi cum face zugravul nostru inscripţiile la calendarele ce le-au zugrăvit ei. Traducând pasagiul ce ne interesează, mă văd necesitat a nu omite şirele ce se ocupă de zugravul din Suceviţa, pentru a nu stânjeni totalul argumentării d-sale. Ce se atinge de concluziunile ce le face în privinţa acestui din urmă, îmi reserv dreptul de a reveni asupra lor altă dată şi la alt loc. Nici asupra unor amănunte din acest pasaj, cari privesc pe zugravul nostru şi cari sunt discutabile aşa cum sunt aduse, nu voiu să insist, de oarece concluziunea finală la care ajunge d-l Milkowicz, mă mulţumeşte. El scrie [45]): „Acum

[45]) Dr. W. Milkowicz, *Zwei Fresco-Kalender in den Bukowiner Klosterkirchen Woronetz und Suczawitza aus dem 16. Jahrhundert,* în *Mittheilungen der K. K. Central-Commission,* Anul XXIV, Urmare nouă, Viena 1898, pag. 6 şi 7.

ne mai rămâne să discutăm inscripţiile, ceea ce pentru cercetarea monumentelor este de cea mai mare importanţă.

Ne interesează scrisul şi limba. Şi în aceste privinţi se deosebesc ambele monumente, deşi întrebuinţează aceeaş slovă, adecă cirilica veche. Se întrebuinţau literele ї, ѵ, ѯ, ы, ѧ şi ѫ, mai ales zugravul Suceviţei face un bogat uz de slova ѫ ce o întrebuinţează în locul lui ѧ sau оу din care motiv putem conchide că aplică recensiunea bulgară. Dacă ne-am lua după acest criteriu, am trebui să-l înrolăm şi pe cel de la Voroneţ la un grup bulgar, şi anume tot din pricina lui ь atât de des întrebuinţat, care nu mai are la el valoarea unui sunet, precum şi din alte motive. Dar nu voim să deosebim atât de strict, căci ambele calendare prezintă un amestec de limbi şi ortografii iugo-slave, ce s'a format în cursul vremilor. Se observă numai că ambii au pierdut priceperea pentru valoarea sonantă a tuturor semnelor induse sus cu excepţia lui ї. Cirilicul ѵ (izyca) are în calendarul din Voroneţ valoarea lui y (slavoneşte и), însă şi valoarea unui u (slavoneşte ȣ), precum de pildă la 21 Aprilie, unde a redat Proculus cu Прокѵл sau la 21 Iunie, unde a scris Іѵлїан. Şi asupra valorii ca sunet a greco-cirilicului ѯ el pare a nu fi fost pe deplin lămurit, căci în loc de Єѵѱихїє (la 9 Aprilie Eupsichiu) el scrie Єѵѯихїє (Euxichiu), dacă presupunem că aceasta nu este un lapsus calami. Literele ы. ѧ, ѫ le întrebuinţează în tot locul, chiar acolo unde nu ar avea să stea. Nici deosebirea lui и şi ѣ nu a cunoscut-o, el scrie прѣнесенїє мощем precum şi принесенїє, dacă este vorba de transportarea moaştelor. Tot aceasta se potriveşte şi la calendarul din Suceviţa. De aci s'ar putea conchide că amândoi artiştii nu au fost slavi. Insă aceasta nu este încă o cauză suficientă de a-i lua drept neslavi pentru că şi slavii neaoşi au pierdut priceperea pentru sunetele acestor semne şi fiind că chiar slavii comiteau greşeli de gramatică. Mai însemnată şi mai gravă ar fi obiecţiunea, că ambii au comis şi greşeli grosolane de limbă. Voroneţeanul scrie la ziua de 20 Iunie: св Меѳодое патарски sau la 2 Iulie: Положенїє чеснїа ризь sau la 20 Iulie: Огненосно въсхожденїє пророк Илїѧ, la 21 Iulie: св. Симион нардовїи în loc de юродивыи şi multe altele. Acelaş lucru se potriveşte la calendarul din Suceviţa. Şi el are de pildă la ziua de 4 Februarie: свѧтых Сидор пилѹсїискаго şi alte lo-

curi, deşi e numai decât mai stăpân pe limbă. Şi aceste greşeli s'ar putea explica prin neglijenţă şi cramponare sclavică de reţeta-rablă.

Insă din alt motiv calendarele sânt foarte deosebite întreolaltă. Voroneţeanul aplică cu puţine excepţii numele sfinţilor întotdeauna în forma nominativului, aşa cum se obicinuia în biserica latină şi el le aplică în forma românească: Саватїє, Панкратїє, Іон, respective Іонь etc. Dacă mai considerăm astfel de locuri ca свѧтыхъ Кирик и Оулил în loc de свиѧтихъ Кирика и Оулиты şi altele, atunci cu greu vom mai putea considera pe artistul voroneţean de slav, ci vom zice, că el a învăţat şi limba slavonă, precum era cazul în Moldova, unde slavona bisericească trebuia învăţată ca în apus latina. Altfel se prezintă chestia calendarului din Suceviţa" ş. a. m. d.

Atât ne ajunge. Avem impresia, mai ales în baza rezervelor ce le încearcă ici şi colo d-l Milkowicz, că cu drag l-ar face slav şi pe zugravul Voroneţului, dar în faţa boroboaţelor de slavonă ce le face, îl dimite la moldoveni.

Nefiind însă slav putea să fie grec.

II. Nu a fost nici grec. Dacă ar fi fost grec atunci slavona zugravului nostru, oricât de eronată ar fi fost, ceea ce însă nu trebuia să fie, nu ar fi suferit pe urma văditei influenţe ce o exercită limba românească asupra inscripţiilor sale, în special asupra numelor, cari la dânsul atât de adesea se termină româneşte, scriind: Procul, Iulian, Eupsichie, Sabatie, Pancratie, Averchie, Vasilie, Ignatie, Ion (sic!), etc.

Dacă ar fi fost grec, venit de dincolo de Dunăre, ar fi cunoscut autoptic figura asinului şi, precum înţelege foarte bine, a caracterisa ceea ce vrea şi ceea ce ştie, nu i-ar fi atribuit (la ocaziile potrivite, de pildă: fuga în Egipt în calendarul pridvorului la ziua de 26 Decembrie şi Naşterea Domnului la ziua premergătoare) un drăguţ şi gingaş croit căpşor de cal în felul celui pe care călăreşte sf. Gheorghe la stânga intrării în pridvor (vezi planşa 2, stânga şi jos). Pentru el însă, care nu văzuse acest animal, formula măgarului este din auzite: un cal mic cu coada de vacă. In schimb animalele din jurul său, de pildă: raţa, păstrăvul — hrana favorită a călugărilor şi abundentă în apele Voroneţului şi ale Moldovei — le zugrăveşte sau cu un

frapant realism (pe păretele din apus în ultimul judeţ) sau într'o formă decorativă care nu uită a accentua toate particularităţile caracterului fizic (vezi calul — planşa 3 — în scena unde sf. Ioan este legat de coada animalului în goană).

Dacă ar fi fost grec, mitropolitul Grigore cu greu ar fi găsit la dânsul priceperea şi mai ales zelul necesar chiar pentru partea zugrăvelii ce ne interesează: martiriul sf. Ioan cel Nou dela Suceava. Pentru a întreprinde acest lucru şi a-l îndeplini aşa precum ni s'a păstrat, zugravul trebuia să fie din ţară, gata a servi, cum ştia mai bine, şi a promova cu o zeloasă dispoziţie sufletească interesele locale ale bisericii moldoveneşti, zugrăvind muncile unui sfânt carele era înainte de toate al ei şi numai al ei. Un meşter grec nu cred să fi avut interesul şi zelul necesar pentru a înşira într'o serie destul de bogată chinurile acestui Sfânt, a cărui poveste nu se putea afla în repertoriul reţetelor sale de origine athonită. Şi cum la acest loc de frunte, unde s'a făcut o parte din zugrăveala din chestie, se obicinuia a înfăţişa martiriul Constantinopolei din 1453, zugravul grec ar fi impus voinţa lui, mai ales că ar fi avut sprijinul moral al mostrelor de prin împrejurime; căci la depărtarea de numai 11 kilometri (în linie directă) se găsea mănăstirea Homorului, gata zugrăvită probabil scurt după 1530 (anul când s'a terminat zidirea), iar la 30 de kilometri depărtare (tot în linie directă) se afla Moldoviţa lui Petru Rareş cu zugrăveala din 1537[46]) având ambele la acelaş loc de frunte zugrăvită gloria Constantinopolei mucenice. D-l Podlacha greşeşte, probabil din fuga condeiului, dacă atribue şi Voroneţului un astfel de tablou[47]).

Mai adaog apoi aci că coloritul, cum ni se înfăţişează în frescurile zugrăvite de meşterul nostru, are o brilanţă mult mai saturată şi mai puternică decât o aplică de obicei meşterii greci şi slavi cari şi-au format experienţa meşteşugului lor în baza tradiţiei athonite, fie direct sau indirect. Aci coloritul rar prezintă nuanţele şterse şi palide ce le întâlnim adesea în celelalte mănăstiri şi biserici zugrăvite ale timpului; meşterul nostru a

[46]) Vezi inscripţia ctitorului la Kozak, *op. cit.*, pag. 187 şi 188.

[47]) W. Podlacha, *op. cit.*, pag. 33. — Aci mai adaog că, dacă se admite în general că asediul Constantinopolei este în independenţă de acaftistul Maicii D-lui, la Voroneţ se vede Acaftistul fără asedierea Byzanţului.

păstrat în coloritul său ceva din naivitatea sănătoasă şi originală a mediului în care trăia. Ba acest timbru popular îl întâlnim şi în concepţia dramatică a scenelor desfăşurate pe perete; asupra acestui dramatism vom insista la descrierea scenelor respective. Nu putem încă şti, lipsindu-ne în fond şi formă materialiile şi cercetările necesare şi speciale în jurul vechilor noastre frescuri, în ce raport şi mai ales în ce dependenţă ar sta maniera lui tehnică faţă de cele găsite în alte părţi; orişicum din coloritul său aparte, din concepţia lui destul de originală şi din unele amănunte ale manierei, parte amintite şi parte reservate pentru alt loc, s'ar putea conchide că zugravul nostru şi-a făcut şcoala în ţară şi că nu trecuse hotarele ei; şcoala şi-a făcut-o fie ca miniaturist, fie, şi aceasta pare mai probabil, ca ucenic al altor maeştri ocupaţi în ţară, cari puteau fi şi de alt neam. In această epocă, şi anume la anul 1541, găsim de pildă amintit în Moldova pe Toma Zugravul, curtean al lui Petru Rareş Vodă [47 a]). Insă în acest contact, zugravul şi-a păstrat o originalitate în maniera sa, moştenind numai pe deplin stilul, tipicul stil al iconografiei bizantine.

S'ar mai putea obiecta că numele de Marco nu era obicinuit la Moldoveni.

Aci mai declarăm odată că nu insistăm asupra „robului lui D-zeu Marco“ ca zugrav al picturilor din chestie nici pe departe în aceeaş măsură, în care afirmăm că a fost român, lăsându-l mai bine pierdut în anonimat, dacă numele ar putea aduce oareşcare scădere afirmaţiunii noastre, care priveşte în rândul întâiu caracterul lucrării ca atari; aceasta primează oricum numele, în forma în care ni s'a păstrat, neavând deocamdată altă valoare decât una tehnică-economică.

Dar şi numele de Marcu, admis ca nume de novice sau de călugărie — cu toate că lipseşte stereotipul monah — ar fi posibil şi în faţa obiecţiunii de mai sus. Şi nu a fost nici ţigan-rob al mănăstirii, vizând eventual o legătură între acest nume, între lipsa unui calificativ mai special pe lângă nume şi acel

---

47 a) Iorga, *Documente Hurmuzaki*, XV, p. 400 şi Alex. Lăpedatu, *Meşterii bis. moldovene din sec. XVI*, în *Bulet. Com. monum. ist.*, anul V, 1912, pag. 29.

greoi adaos „carele a poslujit“, verb slavon, care a lăsat urme, şterse acum, în limba noastră mai veche, când „poslujnici“ erau servitorii mănăstireşti sau şi boereşti scutiţi de dări. Lăsând la o parte că la acest fel de meşteşug, mai delicat şi mai pretenţios decât făurăria sau căldărăria, nu ne este cunoscut că la noi s'ar fi admis vre o dată şi Ţigani, la Voroneţ mănăstirea nici nu poseda Ţigani la 1547; primele şase sălaşe de Ţigani au fost dăruite mănăstirii abia patru ani în urmă, la 1551, din partea aceluiaş mitropolit Grigore; cunoaştem şi numele Ţiganilor dăruiţi, anume: Danciul, Nichita, Radul, Gatej, Radul, Ion[48]).

III. A fost român. Mai întâi invocăm încă odată argumentele induse până aci, menite a demonstra că nu a fost nici slav nici grec; aceste argumente, aplicate de astă dată în sens afirmativ, vor da resultatul că a fost român. Şi mai adaogem câteva considerări scoase din unele amănunte ale zugrăvelii.

In calendarul din interiorul pridvorului, la ziua de 25 Decemvrie, zugravul nostru înfăţişează Naşterea Domnului. Infăţişarea este tipică: Maria pe un pat cu pruncul în iesle, deasupra îngeri, la dreapta două femei scaldă pruncul într'o putină, — deci două scene diferite în timp pe acelaş tablou — la stânga cei trei crai de la răsărit şi ceva mai jos Iosif care şade şi un păstor în picioare. Infăţişarea păstorului ne interesează, fiind caracteristică pentru scopurile noastre. El poartă pe cap o căciulă mare brumărie, iar trupul îi este învelit într'o şubă largă, miţoasă de aceeaş culoare: aidoma tipul ciobanului din munţii noştri.

Zugravul din Suceviţa de pildă îşi îmbracă la aceeaş ocasie ciobanul în haină şi pălărie roşie.

Este deci dat cazul, că zugravul nostru, căruia reţeta tipică îi ordonă persoanele şi aranjamentul lor pentru acest tablou[49]), nu a primit şi o formulă tipică pentru costumul păstorului; el face atunci ceea ce întâlnim mai rar la noi şi atât de des în iconografia apusului latin, unde zugravul îmbracă persoanele biblice în costumele epocei sale şi ale conaţionalilor săi.

---

[48]) V. Mazerean, *Condica mănăstirii Voroneţul*, ed. de S. Fl. Marian, pag. 75 şi pag. 107: Câte sălaşuri de ţigani au fost întâi şi după aceea.

[49]) Didron, *op. cit.*, pag. 157 şi 158.

Ceva analog putem observa în alcătuirea formelor sale arhitectonice, cari prezintă adese ori curioase imposibilităţi; oricât le-am pune în seama stilisării rigide a simbolismului bizantin — carele este suveran indiferent în faţa realismului profan şi inutil — totuşi avem impresia că zugravul nostru nu a eşit din ţară pentru a fi văzut mostrele acelor forme arhitectonice, cari se găsiau în abundenţă prin sudul peninsulei balcanice şi cari el le-a izvodit numai după mostrele găsite în zugrăvelile aşternute gata la noi, mostre ce nu le mai putea înţelege după rostul lor constructiv. Căci altă dată, şi aci am voit să ajungem, formele arhitectonice ce le cunoaşte din autopsie, el ştie să le înfăţişeze foarte caracteristic, precum am mai remarcat la alt loc, ştie a fi realist în clipele când nu-l îngrădesc formulele reţetei. Astfel în tabloul ce reprezintă prohodul sf. Ioan cel Nou (vezi planşa 4) fondul are o arhitectură, aşezată puternic la mijloc şi fără adaosuri stingheritoare, care, cu toată stilisarea vădită, înfăţişează tipul caracteristic al bisericii moldoveneşti.

Iată deci motivele în baza cărora cred că zugravul nostru a fost român. Din descrierea şi explicarea tablourilor ce înfăţişează mucenicia sf. Ioan cel Nou, cred că se va desprinde încă ceva pentru a confirma aserţiunea noastră.

Şi cred că zugravul nostru este şi el un produs al acelei epoce moldoveneşti care în privinţa culturii sale bisericeşti şi artistice a fost din cele mai înfloritoare ce le-a cunoscut Moldova. Esta adecă epoca, în vremea căreia arhitectura bisericească primeşte o primenire care desăvârşeşte tipul par excellence al stilului arhitectonic moldovenesc, când picturile aşternute pe pereţii locaşurilor dumnezeeşti cu o bogăţie necunoscută până atunci, sânt şi ca stil şi ca tehnică dintre cele mai interesante şi cele mai excelente, şi când în fine activitatea literară-bisericească a început să fie foarte vioaie graţie unei sume de prelaţi şi călugări, cum nu-i avuse încă Moldova.

Astfel de călugări cărturari sânt, pentru a numi numai cei mai de seamă, Macarie, egumenul de Neamţ, şi apoi episcop de Roman, pe care episcopul Melchisedec în cronica Romanului [48]) îl arată, preţuind „înaltele lui priviri biblice", un „teolog

[48]) Pag. 185 şi urm.

consumat", un cleric cu „dăscălie" şi nu cu obicinuita „rutină" [49]) şi care a fost cronicarul domnesc al lui Rareş Vodă, apoi ucenicii săi, călugărul Azarie „care continuă pe Macarie şi tratează istoria Moldovei de la 1550 până 1574" [50]) şi Eftimie, egumenul de Neamţ, cronicarul lui Vodă Lăpuşneanul; de asemenea episcopii Anastasie de Roman şi Teodosie şi Isaia, ambii de Rădăuţi. Despre acest din urmă, şi el cronicar, scrie d-l D. Dan: Episcopul Isaia avea o mare cultură şi un desvoltat gust estetic şi se poate zice că pentru timpul lui a fost un învăţat" [51]).

In această prielnică atmosferă de interes şi dragoste pentru arta şi cărturăria bisericească în care figura energică şi idealistă a mitropolitului Grigore ne pare fermentul potrivit, ideia de a glorifica chiar aci la Voroneţ amintirea martiriului sf. Ioan cel Nou, protectorul Ţării, ale cărui moaşte se păstrau la Suceava, era favorisată şi prin închinarea ce se aducea aci altui sfânt localnic, sfântului Daniil a cărui viaţă de cucernic schimnic este învăluită în frumoase legende, povestite încă şi astăzi de oamenii din partea locului. Aci, în pronaosul bisericii, sub piatra de mormânt cu inscripţia scumpă la vorbă, odihnesc, cum zice d-l Iorga. „rămăşiţele umilului călugăr, sfînt ţărănesc tîrziu, pe care l-a dat Moldova noastră" [52]) şi aci la Voroneţ se păstra ca moaşte andreaua (clavicula) acestui Sfânt. [53])

Cine vrea să intre prin uşa din spre miază-zi în biserică, îl vede zugrăvit la stânga uşii în haina călugărilor schimnici; ceva mai la stânga urmează portretul mitropolitului Grigore şi apoi chipul „sfântului şi vestitului şi marelui mucenic, purtător de biruinţe, Gheorghe", patronul acestei ctitorii mănăstireşti, încălecat pe cal şi zdrobind balaurul înaintea cetăţii Berytului; iar de asupra se desfăşură martiriul sfântului Ioan cel Nou cu inscripţia votivă. Această evocare şi îngrămădire a celor mai de seamă momente din viaţa religioasă şi mănăstirească nu numai

[49]) N. Iorga, *Ist. bis. rom.*, I, pag. 157.

[50]) I. Bogdan, *Letop. lui Azarie*, Anal. Acad. S. II, t. XXXI, 1908—1909, pag. 66.

[51]) D. Dan, *Cronica episcopiei de Rădăuţi*, pag. 50.

[52]) Iorga, *Neamul românesc din Bucovina*, Bucureşti, 1905, p. 89.

[53]) De asemenea din Voroneţ provine acel deget al sf. Daniil ce se păstrează astăzi la Putna şi care a fost ferecat în argint şi împodobit cu mărgăritare la anul 1749 de Ghedeon, egumenul Voroneţului. (D. Dan, *Mănăstirea şi comuna Putna*, Bucureşti 1905, pag. 111).

a Voronețului, ci întru câtva și a Moldovei, nu poate să fie produsul unei întâmplări, ci resultă dintr'un plan preconceput, dintr'o voință conștientă.

DESCRIEREA SCENELOR CARI INFĂȚIȘEAZĂ LEGENDA SF. IOAN CEL NOU.

Pe păretele din afară al pridvorului — începând de la bordura florală de sub streșina largă a bisericii — este înfățișat în trei registre acaftistul sf. Niculae. (vezi planșa 2).

Urmează apoi în două registre — întrerupte prin fereastra gotică a pridvorului — legenda sf. Ioan cel Nou. Fiecare registru cuprinde câte cinci tablouri, fac deci la un loc zece tablouri. Cum însă legenda este povestită în 12 tablouri cele două din urmă urmează la dreapta intrării. Aceste două din urmă precum și tabloul al treilea sânt aproximativ de lungimea dublă a celorlalte nouă tablouri . . . .

Scena 1. Vezi planșa 3. Inscripția: здє мчєнїє стго іwнн новаг · исповѣдь свєкрсина. [Aici chinul sfântului Ion cel Nou și marturisirea celui fără de cruce] [1]).

La stânga șade guvernatorul Cetății Albe, înfățișat ca turc bărbos, pe un fel de tron fără spate, dar cu scăunel pentru picioare. Atât scaunul tronului cât și scăunelul său au formele simple ale prismei patrulatere și sunt împodobite cu dungi colorate în forma de patrate sau dreptunghiuri. Acest tron cu deținătorul său îl întâlnim de mai multe ori în continuarea legendei zugrăvite. El menține în general neschimbată forma sa simplă precum și perspectiva greșită a desenului său, numai ornamentația lui de figuri și dungi geometrice variază și aceasta fiindcă, cum vom mai putea observa adesea, zugravul, departe de a fi minuțios și consecvent în privința acordului între amănuntele stabilite odată, zugrăvește cu o naivă libertate a penelului său o poveste în simboluri, cari sunt independente de normele realismului cârcotaș.

---

[1]) Traducerile și inscripțiile închise în [ ] au fost adăogate de d-l V. Grecu; traducerile au fost revăzute și de d-l prof. V. Șesan.

Judele turc, bărbat de vârstă mijlocie, poartă pe cap turbanul alb din care răsare prea subţire tichia roşie şi care este redat într'o stilisare foarte caracteristică de către zugrav. El este îmbrăcat într'un anteriu de coloare roşie şi încins cu un brâu moale, răsucit dintr'un şal vărgat. Picioarele judelui sunt prinse în nadragi înguşti, înfăţişare ce corespunde cu obiceiul turcesc din vremea zugravului; ei sunt prinşi sub genunchi cu un fel de jaretiere. In picioare mai poartă sandale de piele neagră, al căror croi ondulat lasă să se întrevadă ciorapi roşii. Dreapta lui ţine topusul, rezimat de umăr, pe când mâna stângă şi faţa lui se adresează Sfântului adus la judecată. Nimbul neaurit, constând dintr'un larg disc în ocru, mărginit de două cercuri înguste de negru şi de alb, încadrează un cuvios cap, de etate mijlocie cu barba rotunjită. Sfântut poartă tunică lungă, albastră, cu mânicile înguste, strânse la mijloc cu un colan şi împodobită la capătul mânecilor şi de asupra glesnelor cu bogate chenare de broderii şi perle. De asupra tunicei ce lasă să se întrevadă linia sfeltă a coapsei, este prinsă cu o copcă la gât o hlamidă roşie, ce îşi arată căptuşeala vărgată de linii întretăiate în cruciuliţe. O pereche de sandale, asemenea celor ale judelui, încheie îmbrăcămintea Sfântului, care peste tot este tipică bizantină, adecă aparţine chiar ca costum unei epoce istorice bizantine şi este aplicată de zugravii noştri vechi — cu puţine variaţii în detalii mai ales la tipurile mucenicilor eşiţi din rândurile mirenilor, exceptând deci în deosebi tipul prorocilor, al apostolilor, al sfinţilor părinţi şi al sfinţilor din cinul preoţesc şi monahicesc, cari au alte particularităţi consacrate în îmbrăcămintea lor. Sfântul, întinzînd mâinile spre jude şi uitându-se în faţa lui, face gestul şi impresia nevinovăţiei. Zugravul a reuşit pe deplin cu mijloacele-i modeste, să ne captiveze din capul locului pentru acest devotat şi credincios ucenic al lui Hristos, cu conştiinţa curată şi cu sufletul împăcat. Şi atitudinea demnă a Sfântului este accentuată prin contrastul ce-l oferă gesturile huiduitoare ale Turcilor şi ale soldaţilor (slujitorilor) de la spatele Sfântului. Unul, în tunica verde, în nadragii roşii şi bonetă roşie stă îndărăptul judecătorului şi, arătând cu stânga spre Sfânt, îl acuză parecă. Ceilalţi sunt mai viforoşi. Mai ales unul în tunica scurtă roşie, cu nădragii gălbui şi strâmţi, cu cismuţe negre, cu coif pe cap şi cu sabia încovoiată tur-

cească, atârnată de un centuron îngust în jurul taliei, agită cu dreapta amenințătoare un topus sau buzdugan la fel cu cel al judelui, pe când cu stânga îl trage pe Sfânt de perii capului; iar frământarea picioarelor caracterizează brutalitatea şi nerăbdarea soldatului. El este secondat de alţi indivizi, dintre cari unii purtând turban, sunt caracterisaţi ca Turci, pe când altul din fund are costumul slujitorilor. Acesta din urmă agită cu dreapta un fel de ciomag. Fondul este format de construcţii arhitectonice, cari reprezintă la stânga pridvorul unui palat, încolo însă zidurile întărite ale cetăţii. Cerul de asupra arhitecturilor este de acel albastru închis, care este întrebuinţat de obiceiu în frescurile noaste pentru azurul cerului şi care corespunde aproape ultramarinului modern. Pământul, pajiştea, este ţinută în verde. Nu numai în această legendă, ci şi în întreg cuprinsul zugrăvelii sale, din jurul bisericii şi din interiorul pridvorului, zugravul menţine uniformitatea colorilor de albastru închis şi verde pentru cer şi pentru pământ şi le întrebuinţează în aceeaş manieră tipică, precum întrebuinţează altă dată tipurile figurale. Această scenă cadrează, precum am observat la alt loc, ca înfăţişare după tipic cu scena „Hristos înaintea lui Pilat".

Scena 2. Vezi planşa 3. Inscripţia: здє съвлѣкшо стг҃о. [Aici desbrăcarea Sfântului].

Acelaş jude pe tronul din stânga. Căptuşeala albă a anteriului său apare sub picioarele-i crăcănate. Prin această atitudine curioasă a picioarelor zugravul voieşte să caracterizeze felul turcesc de a sta jos. O trimitere la observarea de mai înainte, că zugravul nostru nu se sinchiseşte de acordul amănuntelor în scenele ce se urmează, o constitue aci de pildă faptul, că zugravul l-a încălţat pe jude de astă dată cu cismuliţe negre în locul sandalelor cu ciorapii roşii de mai înainte. Atitudinea şi gestul lui se pot traduce prin cuvintele: „Aide luaţi-l!" Sfântul Ioan, cu părul capului încâlcit, fiind-că a fost tras de păr, deoarece nu a mulţumit prin răspunsurile sale pe judecător, este ţinut de mâni şi desbrăcat cu forţa de către soldaţi de hainele sale. Tocmai i se trage cămaşa albă peste cap — şorţul coapselor este o anticipare caracteristică — şi este despoiat de averea sa. Un soldat, după chipul celui din scena dintâiu, îl ţine şi îi ridică ultima haină de pe trup, pe când altul, la dreapta

Sfântului, îi ţine mâna ridicată sus; stânga lui căntăreşte o pungă cu bani, găsită în hainele negustorului martir. Aceeaş lume de Turci şi slujitori asistă la această scenă, ca şi în tabloul întâiu. Soldaţii de la dreapta şi de la stânga Sfântului se agită cel mai mult, despoind pe Sfânt. Această brutală agitare a slujitorilor, zugravul o caracterizează mai ales prin atitudinea încordată a picioarelor lor. Costumul soldaţilor slujitori rămâne în general acelaş, numai colorile lui variează. La tipul soldatului din dreapta scenei observăm încă odată că acordul amănuntelor nu este menţinut. Astfel centuronul de mai înainte a devenit şal răsucit, coiful din roş a devenit verde, iar topuzul a dispărut din mânile lui prea ocupate. Şi arhitectura din fund a rămas în general aceeaş, numai la stânga vedem un alt edificiu cu un pridvor în formă de baldahin, răzimat pe columne svelte.

Scena 3. Vezi pl. 3. Inscripţia: поставишѧ стго прѣд сѫдїа биенькис сты крѣпк. [Punerea sfântului înaintea judecătorului, lovit fiind sfântul foarte].

Acest tablou, de mărime dublă în raport cu cele două premergătoare, presintă de odată două scene consecutive: una în care Sfântul, condemnat de către judecătorul turc şi predat slujitorilor spre tortură este prins de către slujitori de mâni spre a fi dus la caznă şi altul în care Sfântul este bătut de doi călăi la chiar picioarele judecătorului. Judecătorul a rămas neschimbat în costumul său, numai că poartă iar sandale negre cu ciorapii albi în locul cismuţelor de mai înainte. Incolo şi ţinuta largă a picioarelor este menţinută în scena din stânga. Mânile judecătorului fac gestul unei ultime admonestaţii la adresa Sfântului. Acesta despoiat de haine şi rămas numai cu şorţul coapselor, are însemnate pe trupu-i gol formulele tipice de anatomie bizantină, care cu linii rigide reliefiază ductul formelor şi muşchilor principali: toracele cu muşchii pieptului (musculus pectoralis maior), muşchiul delta, apoi, energic gravate, marginile muşchiului abdominal (musculus rectus abdominis) cu inscripţiile lui caracteristice (inscriptiones tendineae). Acest fel de a face anatomie lapidară, însă caracteristică şi accentuată, dovedeşte că şi pictura bizantină, oricât de departe ar fi ea de naturalismul vecinic scrutător, nu este lipsită de oarecare spirit observator în domeniul naturalului. Un soldat, îmbrăcat în aceeaş tunică

scurtă, roşie şi în aceeaşi nadragi strâmţi, dar pe cap cu un coif conic şi împănat de coloare verde, l-a prins de mâna stânga pe Sfânt care are înfăţişarea nevinovatului şi a resemnatului, şi îl trage cu paşi energici după sine spre locul de osândă. La spatele judecătorului, între dânsul şi Sfânt, un individ cu barba mică, căciuliţa conică şi cu cozoroc, îi vorbeşte Turcului la ureche, continuând probabil învinuirile la adresa Sfântului. Alt slujitor de îndărăptul Sfântului, cu căciula galbenă, se uită crunt la el. In scena a doua de pe acelaş tablou, Sfântul, cu mânile şi picioarele legate, se află întins pe pântece chiar sub picioarele judecătorului, pe scăunelul tronului, şi este lovit cu ciomege de către doi călăi. Judecătorul cu topuzul în mâna stângă, priveşte satisfăcut la această caznă a Sfântului, ascultând totodată vorbele, de bună seamă defaimante, ale individului bărbos care agită şi el cu dreapta un ciomag. Acest individ defaimant apare aci pentru a treia oară, însă totdeauna în costume puţin variate; de astă dată el poartă o pălărie de pâslă de o formă aproape modernă; încolo poartă ca şi în scena de mai înainte, o tunică lungă şi încinsă la brâu şi împodobită la gât şi la mâneci cu margini întunecate.

Indărăptul judecătorului stau soldaţi cu alebardele ridicate. Ei au capetele goale sau poartă turbane. Cei mai interesanţi sânt de astă dată cei doi călăi cari lovesc pe Sfânt. Pentru a fi mai abili în mişcările lor, ei lucrează numai în cămăşi, prinse în aceiaşi nadragi strâmţi, ce i-am mai observat până aci, în tocmai ca şi cismuliţele lor. Pe cap ei poartă nişte curioase bonete, ce aduc aminte de cele cunoscute sub denumirea „À la phrygienne“. Zugravul nu a uitat să zugrăvească şi efectele acestei crunte bătăi la care este expus mucenicul. Cu picioarele larg crăcănate, cu trupurile întinse înainte, cu mânile sus ridicate, cu privirile lor crunte, ei sânt adevărate tipuri de gâzi. Cel mai aproape de Sfânt a ridicat ciomagul cu ambele mâni, pentru a lovi cât se poate de tare, cellalt are în fiecare mână câte un ciomag, pentru a lovi cât se poate de des. Efectele acestei schingiuiri, zugravul ni le arată prin petele de coloare roşie ce acopăr trupul însângerat al Sfântului.

Infăţişarea acestei scene trece peste cadrele obicinuite în pictura bizantină. Nu ca sujet şi nici ca tehnică, ci ca forţă de

expresie. Există aci un dramatism naiv şi popular care nu mai are a face cu felul, de altfel cumpătat şi sobru, al artei bizantine. Acest dramatism puternic, cu caracterisările lui poate prea exagerate pentru ochii rafinaţi ai modernilor, dar absolut explicabile ca artă populară, resultă din chiar firea şi mentalitatea pictorului care dovedeşte aci, odată mai mult, că arta bizantină nu este o artă încreminită, mumificată, ci dispune de posibilităţi de variaţie şi înterpretare şi deci de evoluare. Am numit acest dramatism exprimat aci „naiv şi popular", nu numai fiindcă el se adresează cu înfăţişarea crudelor cazne ale Sfântului unui public larg, destul de pasionat şi captivat şi convins mai ales prin astfel de scene, ci fiindcă zugravul însuşi posedă mentalitatea publicului larg pentru care zugrăveşte. Repetările, accentuările, întreg pleonasmul de cruzimi, ce-l săvârşesc aceşti doi gelaţi şi care este aplicat de zugravul nostru în povestirea sa, nu se aseamănă ele cu repetările, accentuările şi pleonasmul insistent de expresii şi cuvinte din cântecele noastre populare? Exemple găsim, în bogăţie diferită, aproape în orice cântec sau poem popular. Aci voiu să dau numai câteva probe din colecţ. Vasile Alecsandri, pentru a fi înţeles în comparaţia ce am făcut-o:

— — — — — —
Merge, mări, merge
Şi urma i se şterge
Prin frunze căzute,
Pe cărări pierdute.
Merge tot mereu
Voinicelul meu...

sau

— — — — — — —
Lui Ianuş nepoţi
Stau de mi-i privesc
Cum mi se învârtesc,
Cum mi se smucesc,
Cum mi se trântesc
Ca doi smei, ca lei
Ca lei paralei.

(Ambele din Mihul Copilul).

Despre Ştefan Vodă un cântec popular zice:

— — — — — — — —

Braţul lui fără 'ncetare
Bate oardele tatare
Bate cetele maghiare,
Bate Leşi din fuga mare
Bate Turci pe smei calare
Şi-i scuteşte de 'ngropare.

— — — — — — — —

(Din Cântecul lui Ştefan Vodă).

Cunoscutul cântec popular „Doina“ fineşte astfel:

— — — — — — — —

Doina zic, Doina suspin,
Tot cu Doina mă mai ţin,
Doina cânt, Doina şoptesc
Tot cu Doina vieţuesc!.

(Din Doina).

Cui îi este gustul prea rafinat, ca să nu zic decadent, pentru a resimţi bogăţia farmecului natural, depus în astfel de versuri populare, simple dar atât de insistente şi bine simţite, acela nu va resimţi nici insistenţa povestirii, nici dramatismul natural de cari a fost capabil pictorul nostru la acest loc în zugrăvirea sfântului său cântec. Şi nu numai această scenă din tablou, ci întreg tabloul este plin de mişcare, de agitaţii fizice şi sufleteşti. Naivităţile desenului subtilităţile de detaliu criticabil nu au voie să ne strice impresia generală, sănătoasă şi puternică, ce se degajează de pe înfăţişarea întregului. Acele naivităţi sunt inerente şi caracteristice stilului bizantin ca atare, ele sunt deci un merit aci şi nu un cusur; a menţine însă stilul şi a-i impregna totuşi ceva individual este o calitate merituoasă a zugravului nostru. Astfel spre pildă — întorcându-ne la câteva naivităţi — lemnul, încovoiat ca o sabie turcească şi puţin mai gros la capătul de sus, cu care călăii lovesc pe Sfânt şi pe care l-am numit ciomag, nu este decât un simbol al ciomagului, caracterizat ca atare. Ca pildă pentru desacordul în amănunte serveşte scăunelul de sub tron care de astă dată este foarte diferit, după formă şi ornamentaţie, de mostrele anterioare, deşi simbolisează acelaş scăunel. De asemenea şorţul Sfântului variază în fălduirea sa şi în liniile lui colorate.

Indărăptul scenei ce se petrece în planul prim, pe planul pământului verde, se ridică un zid jos, care represintă incinta curţii guvernorului. De îndărăptul acestui zid apar câteva capete de curioşi şi de huiduitori. Ei poartă în cap cialmale, ceea ce-i caracterizează ca Turci, sau sunt cu capetele goale. Expresia feţelor lor arată o bucurie satanică şi dorinţa de a lua parte activă la torturarea Sfântului. Unul din ei agită în dreapta-i ridicată un ciomag şi priveşte cu ochii sălbătăciţi spre Sfântul întins jos: în puţine linii, simple şi convenţionale ca elemente, o caracterizare istovită a dispoziţiei şi a poftelor acestui individ.

In fund urmează un zid mai ridicat cu turnuri, care represintă zidul cetăţii. Intre ambele ziduri se văd la dreapta şi la stânga arhitecturi curioase: la stânga mai ales fantesia pictorului a zidit un fel de hală cu înalte deschizături arcuite şi cu mici turle deasupra unei largi cornişe. Ar fi greşită din capul locului încercarea de a analisa şi de a explica această arhitectură nostimă, pentrucă ea trebuie luată drept cea ce este: un produs fantesist al zugravului care intenţionează să simbolizeze prin astfel de arhitecturi un oraş cu clădiri mari şi bogate.

Numai la zidul inferior vom mai observa, pentru a fi compleţi, necesitatea ce a simţit-o zugravul, de a înviora aspectul monoton al zidului monohrom (galben, altă dată roz, verzui sau mohorît) cu ornamente de palmete ţinute în alb, ce represintă decorul reliefat în mortal sau şi zugrăveli decorative pe soclul zidului. Acest decor se repetă cu mici variaţiuni şi pe unele din tablourile următoare.

Scena 4. Vezi pl. 4. — Inscripţia: поставишѧ стго въ тѣмц҃и (Punând pe sfântul în temniţă).

Sfântul este adus din nou înăintea judecătorului şi, persistând în credinţa sa este aruncat în închisoare. Şi pe acest tablou, relativ mic, sunt deci înfăţişate două scene.

La stânga vedem pe judecătorul turc care ţine în dreapta în locul topuzului de adineaori un toiag cu mânerul sferic; observăm acelaş tron în general şi aproape acelaş pridvor deschis al palatului judecătoresc ca şi în tabloul întâiu. Nu lipseşte nici tipul acuzatorului defaimant, care de astă dată are faţa rotundă fără barbă, poartă cialmaua dată cam pe o ureche, tunica scurtă

şi centuronul cu sabie. Ţinând pe sfânt de braţul drept, el îl presintă din nou judecăţii eparhului. Sfântul, numai în şorţ şi cu mânile legate la spate, are o atitudine manierată într'o uşoară mlădiere a trupului, în forma lui S. Aceeaş anatomie lapidară şi tipică — mai vine doar accentuarea şi mai clară a coastelor — ce am întâlnit-o în tabloul al treilea. Expresia feţei sale presintă o resemnare plină de mulţumire internă. Din spre stânga lui este ţinut de un slujitor în tunică scurtă, nădragi strâmţi şi coif ţuguiat şi împănat. Tot astfel de coifuri — numai diferit colorate — le presintă şi restul soldaţilor, cu tunicile puţin mai lungi şi înarmaţi cu alebarde, ce sunt masaţi îndărăptul Sfântului.

La dreapta este representată într'o mostră tipică de simbolism bizantin scena a doua a tabloului: Sfântul aruncat în închisoare, De după grilajul unei mari ferestre apare cu liniile anatomice accentuate chipul gol al Sfântului, cu mânile legate la spate. De asupra arhitecturei care representă puşcăria, se ridică, fără a ţinea seama de logica constructivă în arhitectură, o turlă cu largi ferestre arcuite, a cărei cupolă este acoperită cu olane verzi. In fund zidul cetăţii cu turnul obişnuit, în patru muchi şi cu cornişe, se mărgineşte cu cerul.

In acest tablou zugravul apare mai conservativ şi mai tipic decât în cel premergător. Mostre de felul acestei scene zugravul le putea uşor găsi în tipicul atonic.

Scena 5. Vezi pl. 4. Inscripţia: поставишѧ стг҃о папрѣкд сѫд... [Aducând pe sfântul înaintea judecătorului].

Sfântul, gol şi aci, scos din puşcărie, este adus iar înaintea scaunului judecătoresc. El ridică ambele mâni spre judecător ca semn al nevinovăţiei şi poate şi al rugii sale de a-l lăsa în pace. Şi de astă dată acuzatorul defaimant, îmbrăcat în tunica scurtă, pe cap cu o curioasă bonetă falduită, se uită în faţa judecătorului, ţinând pe Sfânt de spate. Judecătorul arată cu dreapta spre Sfânt, probabil, îndemnându-l pentru ultima dată, ca să se lepede de credinţa în Hristos. Indărăptul Sfântului soldaţii, cari l-au adus din temniţă, asistă cu mutrele pline de o bucurie sălbatică. Unul cu turban alb pe cap, încolo însă îmbrăcat în costumul obicinuit al soldaţilor şi slujitorilor agită cu dreapta un ciomag încovoiat, gata a lovi pe Sfânt. Ceilalţi

trei, de îndărăptul lui, au coifurile ţuguiate, îmbrăcate în pene, şi ţin alebardele ridicate. Al cincilea, cu acelaş coif ţuguiat, dar cu o mică variaţie în costum, întrucât tunica lui este prinsă în nădragi, vine grăbit cu un braţ de ciomege, menite a servi la noui cazne ale Sfântului. Fondul este format, cu ajutorul obicinuitelor formule tipice, de zidul interior al curţii şi de zidul mai ridicat şi întărit al cetăţii. La dreapta apare o arhitectură fantesistă ce nu se mai vede bine, precum nici judecătorul nu se mai vede în întregime din cauza unei deplorabile mânjeli cu tencuială. Aci adecă a crăpat zidul bisericii de sus în jos, precum s'a amintit la alt loc. Spărtura a devenit însă mai scârboasă atunci, când un zidar cârpaci, probabil în ultimele decenii ale veacului trecut, în loc de a se mărgini la o reparaţie pur locală, efectuită cu cap şi suflet, a tămânjit cu ciment şi tencueală în mod inutil şi barbar o parte a păretului zugrăvit neproporţionat de mare cu spărtura ivită, mai boind tencuiala cu un roz-gălbiu ce îţi face rău.

Scena 6. Vezi pl. 3. Inscripţia: пакы би игемон съ своими слȣгми ст҃го. [Iarăşi bate ighemonul cu slugile sale pe sfântul].

Sfântul este bătut din nou sub ochii guvernorului Cetăţii Albe. La stânga şade turcul pe acelaş tron, având la spate pridvorul deschis, cunoscut din scenele anterioare, dar puţin modificat de fantezia zugravului, precum puţin variat este după măsuri şi ornamentaţie şi scăunelul tronului. Sfântul, gol, cu mânile şi picioarele legate, se află aruncat înaintea tronului, într'o poziţie imposibilă ca anatomie şi realism, dar intuitivă şi insistentă ca expresie simbolică. Guvernorul adecă, înfuriat de stoicismul Sfântului, se ridică tocmai de pe tron, pentru a lua parte în persoană la ciomăgirea victimei; dreapta lui agită topuzul pentru a lovi pe Sfânt, pe când stânga lui s'a încleştat în părul capului acestuia, zmucindu-l în sus, de unde resultă acea atitudine, plutitoare în aer, a Sfântului. Individul de îndărăptul judecătorului este menţinut şi aci. O droaie de soldaţi tăbăresc cu ciomegele asupra Sfântului, lovindu-l cu furie. Şi în această lovire înfuriată şi sălbatică zugravul dovedeşte că posedă forţa expresiei dramatice.

Soldaţii presintă tipurile observate până aci, numai că

tunicele, ale căror colori variază între roş şi albastru, ajung la genunchi. Unul, la dreapta, este prins la mijloc cu brâul — şal — foarte expresiv executat în sucitura lui continuă. Altul, tot la dreapta şi mai aproape, are, atârnând de centuron, un perfect model de sabie turcească. Coifurile lor presintă aci, mai clar şi mai accentuat decât în scena întâia, acele cozoroace lungăreţe şi triunghiulare de la frunte şi de la ceafă, cari înfăţişează un fel de vizieră sau mai corect cari sunt expresia ei tipizată. Cum aceste viziere sânt ţinute în coloarea de alb în opoziţie cu tonul colorat (galben) al coifului, înţelegem că ele trebuie să fie de metal. Peste pământul verde se ridică ca fond obicinuitul zid. Turnul-palat ce se desprinde la dreapta din zid, simbol tipic şi el, poartă un curios acoperiş.

Fotografierea acestei scene nu a reuşit după dorinţă şi de acea şi reproducerea nu îndestulează.

Scena 7. Vezi pl. 3. Inscripţia: привѣзашѧ с҃тго къѡ҃ паш коню. [Legând pe stântul de coada calului].

Sfântul, gol, cu picioarele legate de coada unui cal, pe care şade încălecat un soldat, este astfel târît prin străzile oraşului. Calul, ridicat pe picioarele de îndărăpt, nu face numai o figură decorativă, plină de farmecul naiv al artei simbolizante care este cea bizantină, ci prin mişcarea lui stilisată el imaginează pentru ochii privitorilor goana fugarului iritat şi deci maltratarea înjositoare şi chinuitoare a acestui sfânt trup. Dar scenele de groază şi chinuire sânt extrem de grămădite în acest tablou. Căci nu ajunge schingiuirea Sfântului prin târît, mai vine că doi soldaţi nu contenesc de a lovi cu ciomegele trupu-i însângerat, pe când al treilea în tunica galbenă îi retează capul cu paloşul.

Iar de îndărăptul zidului jos, care de astădată desparte curtea guvernorului de strada oraşului, Turci şi slujitori agită ciomege, îndemnând calul la fugă şi pe soldaţi la cruzime. Intre aceşti privitori pasionaţi recunoaştem la stânga în figura dominantă, care aplecată peste zid agită în dreapta topuzul, pe însuşi guvernorul cetăţii. Privitorii cu capetele desvălite par a fi creştini ai răsăritului, întristaţi de soarta martirului.

Astfel zugravul a ştiut să grămădească aci încă odată toate

efectele impresionante, menite să răscolească şi să zguduie sufletele privitorilor simpli şi milostivi, închinători credincioşi ai acestui ostaş al lui Hristos şi Sfânt al Moldovei. El ar fi putut înfăţişa pe două toblouri scenele acestei icoane, dar a făcut nu numai economie de spaţiu, ci a rămas înainte de toate el însuşi: zugravul dramatic şi emoţionant al publicului său.

Soldaţii presintă costumele obicinuite; pe cap poartă coifurile ce le-am văzut în tabloul precedent. Dar de astă dată conurile acestor coifuri cu curioasele lor viziere sânt încovoiate „à la phrygienne"; mai ales călăreţul şi soldatul ce taie capul Sfântului presintă modele expresive. Peste tot variaţiunea în amănuntele costumelor ce le poartă soldaţii, slujitorii şi călăii — aceste trei tipuri le găsim menţionate, firește, şi în manualul de pictură al muntelui Athos — sânt o dovadă pentru fantesia vioaie a zugravului. Tipul primordial al costumului acestuia este pentru el: tunica scurtă, nadragii înguşti cu jaretiere, cismuliţele negre şi coiful conic. Abstragând de la variaţiunea inepuisabilă ce resultă din schimbul colorilor, el mai posedă o bogată posibilitate de variaţie în schimbarea micilor amănunte la acest costum: tunica mai scurtă sau mai lungă sau vârîtă în nadragi cu sau fără centuron, brâu sau sabie. Apoi fiecare element din înşirarea făcută poate alterna cu coifuri diferite, ale căror tipuri principale, făcând iar abstracţie de colori, sânt în scenele noastre: coiful conic împănat, coiful conic cu vizieră, coiful „à la phrygienne" cu vizieră; şi pentru cap trebuie mai amintit şi turbanul şi boneta frigică.

Iacă deci o largă posibilitate pentru astfel de variaţiuni; executarea lor admite şi recere chiar ceva fantesie şi gust; aci tipicul, menţinut în general, trebuie să admită „individualul" în amănunte. Şi putem constata că zugravul nostru este la astfel de ocazii de o individualitate vioaie, energică şi de gust robust.

Fondul arhitectonic al acestui tablou este destul de bogat, dar mai ales fantesist, ca să nu zicem fantastic. In special curioasă este clădirea din dreapta cu acoperişul în formă de umbrelă. De asupra uşei acestui curios edificiu zugravul a scris cu slove albe cuvinţelul тѣмница, voind oarecum să îndice că aci să află puşcăria din care a fost scos Sfântul pentru a suferi ultimele cazne. Că aceiaş puşcărie ne dă alt aspect în scena a

patra nu este un motiv de critică, cunoscând noi libertatea de care face uz în astfel de cazuri zugravul nostru. Ba, pictura bizantină peste tot, nu este meticuloasă la astfel de prilejuri şi în special în cea ce atinge momentele secundare sau exterioare ale sujetului înfăţişat, cum sânt părţile arhitectonice sau ornamentale. Şi întrucât pictura bizantină este o artă simbolistă şi de loc realistă, ea are libertatea deplină de a nu fi prea sfioasă, când din punct de vedere principiar un pom sau doi ajung pentru a înfăţişa o pădure, o clădire pentru a vedea un oraş întreg, un zid pentru a te crede într'o cetate.

Scena 8. Vezi pl. 3. Inscripţia: анли бжїи пришдошѧ на тѣл стго нѣкїи поганин хот стрѣлит иѡ цѣпѣнѣ. [Ingerii lui D-zeu au venit la trupul sfântului. Un oarecare păgân vrea să săgeteze. Inţepenirea lui].

In mijlocul planului prim se află întins trupul Sfântului cu dunga roşie la gât ca semn că îi este tăiat capul. La capul lui (redat în desenul stângaci al meşteşugului bizantin, unde aureola apare în orice poziţie a capului cu discul rotund şi unde în consecinţă capul primeşte atitudini influenţate de forma rigidă a discului) stau doi îngeri înaripaţi şi îmbrăcaţi în lungi haine albe. Unul, cel mai aproape, cădeşte la capul Sfântului, celalalt face un gest de apărare sau conjurare cu mânile. Căci din partea opusă un soldat, tip cunoscut — în legendă, el este un ovreu al Cetăţii Albe —, trage cu arcul în vedeniile albe ale îngerilor, crezând că preoţi creştini vor să ridice trupul negustorului ucis. Din cer puterea dumnezească, simbolisată printr'un nor alb în formă de semicerc, a trimis un stâlp de foc care atinge pământul. Această uriaşă limbă de foc, simbolizată prin culoarea de roş, are forma torsă asemenea unei flacări şi se ascuţeşte de sus în jos, vrea să zică în acest caz zugravul a simţit în mod realist.

O arhitectură bogată ca construcţie şi mai ales ca ornamentaţie formează fondul împreună cu azurul cerului, carele este împodobit într'un aranjament decorativ simetric cu patru stele aurite, ce simbolisează timpul nopţii. In mod excepţional au primit în tabloul de faţă atât sfântul Ioan cât şi îngerii nimburi aurite, fiindcă zugravul a avut aci la îndemână aurul,

când a vopsit chenarul reliefat al inscripţiei de alăturea şi chenarele tabloului de asupra intrării cu acelaş material.

Urmează pisania Mitropolitului Grigore, adăogitorul pridvorului şi autorul spiritual al frescurilor din jurul bisericii şi din interiorul pridvorului.

Scena 9. Vezi pl. 4. Inscripţia: привєдоша ѿцѣпѣнѣвшаго сѫ лѫком и стрѣлоѫ. [Aducând pe cel înţepenit cu arcul şi cu săgeata].

La stânga guvernorul şezând pe tron în costumu-i tipic, dar fără topuz. El face gestul spaimei, căci a auzit despre arătările şi întâmplările nopţii trecute şi este îngrozit de soarta soldatului-arcaş, înfăţişat şi el în costumul neschimbat, la mijloc şi „în fund“ — evocare simbolistă a întâmplării din noaptea trecută, când i sau lipit degetele de arma sa drept pedeapsă dumnezească, fiind că a încercat să tragă cu săgeata în arătările îngerilor.

La dreapta în planul prim un individ, de vârstă mijlocie, ce poartă după obiceiul vremii o dulamă cu guler de blană şi prinsă la mijloc cu acelaş brâu-şal sucit, ce-l poartă şi guvernorul; dulama are mânicele largi, atârnătoare în jos, spintecate în partea superioară pentru a putea scoate braţele strâmt înfăşurate în mânicile tunicei de desubtul dulamei. Este acesta un port al boerimii din Moldova acelor vremuri, port de origine bizantină. In picioare poartă obicinuitele sandale negre cu ciorapii roşi prinşi în serpentine de fâşii negre; pe cap are o curioasă pălărie-bonetă, largă şi cu bogate falduri, asemenea unor mari frunze de varză, redată într'o stângace expresie de desen.

Indărăptul lui, de asemenea în haine bizantine (anteriu lung sub mantia prinsă în copci, pe cap un fel de bonetă aproape cum o purtau schimnicii) mai mulţi indivizi ce represintă pe creştinii dreptmăritori ai oraşului; individul din planul prim este probabil vorbitorul lor. Atât îndărăptul judecătorului cât şi al creştinilor se văd cete de Turci şi soldaţi în costumele obicinuite şi cu alebardele ridicate. De astă dată mulţimea lor nu mai zbiară ca adineaori, ci este cuprinsă de respect în faţa minunei pedepsitoare a Dumnezeului creştinesc. Şi legenda

spune chiar că însuşi eparhul „temându-se de prea slăvitele fapte cele întâmplate porunci creştinilor să îngroape trupul, carii luându-l şi după cuviinţă cinstindu-l, l-au pus într'un loc cinstit“.

Se mai vede pe acest tablou un băieţaş, îmbrăcat şi el în portul soldaţilor, făcând un gest de rugă la adresa eparhului; este poate copilul soldatului (evreului) cu degetele lipite de arma sa, care împloră şi el mila eparhului.

Fondul arhitectonic prezintă cunoscutul zid interior cu muluri ornamentale şi zidul exterior cu două clădiri; cea din stânga înfăţişează o curioasă hală deschisă, un fel de antreu fără acoperământ şi certat ca de obiceiu cu legile perspectivei, pe când clădirea din dreapta prezintă o construcţie sub cupolă de tip bizantin.

Scena 10. Vezi pl. 4. Inscripţia: зде погребенїе ст҃го їѡна [Aici înmormântarea sfântului Ioan].

La mijloc Sfântul întins pe catafalc. Catafalcul este acoperit cu o stofă, ale cărei falduri plecate în jos sânt prinse în regulate draperii triunghiulare. Fondul în coloarea de roz are linii negre şi albe. Acest fel de draperie este un tip consacrat de ornamentaţie bizantină; îl aflăm întrebuinţat atât la mănâstirile sf. Munte cât şi la ale noastre, nu numai la ocazii de felul celei de faţă, iar mai ales ca decoraţie ocolitoare a soclului interior şi exterior al bisericilor zugrăvite. Această ornamentaţie a soclului privită de la oareşcare distanţă, prezintă un aspect eteric şi se potriveşte foarte ca încheiere în jos. Mai greoaie şi mai naive ca desen sânt faldurile giulgiului, ornat cu o mare cruce verde la mijloc, ce acopere trupul martirului. Tipic bizantin este şi discul nimbului pus pe muchia sa, cu toate că aici capul presintă o întorsătură realist simţită.

Dincolo de catafalc, la capul şi la picioarele Sfântului sânt aranjate două grupuri de preoţi şi credincioşi. Preoţii fac prohodul. Se desluşeşte foarte bine un preot în felonul alb care citeşte rugăciunile cuvenite, înapoia lui un diacon cu capul gol în stihar de asemenea alb cu gulerul şi mânecările galbene, cu orarul roş şi în dreapta cu cădelniţa de la care se vede numai veriga mânerului. Diaconul are capul gol, pe când preoţii de îndărăt poartă pe cap o curioasă scufie cu cozorocul ridicat

pe laturi. Mai la dreapta stă un bărbat în vârstă. El a dus dreapta la obrazul plecat, observând atitudinea cuviosului întristat. Haina lui este cea a păturilor mai bogate ale vremii, asemănătoare celei ce am văzut-o şi la vorbitorul din tabloul precedent: o dulamă cu ceva găitane ce lasă să se vadă mânecile înguste ale tunicei. El are capul gol după datina creştinească la asemenea ocazii. Indărătul lui alţi mireni, mai tineri şi îmbrăcaţi la fel, asistă cu smerenie şi întristare la ceremonia prohodului.

De un deosebit interes este fondul arhitectonic al acestui tablou, întrucât zugravul ne înfăţişează aci şi un alt sujet al vremii. O biserică de tip moldovenesc, la mijloc cu turla sfeltă, flancată de două acoperişuri comate cu profilul trapezului ondulat şi cu obişnuitele ferestre înguste şi mici. Acoperişul de olane galbene poartă în colţuri sau la vârf cruci albe, adecă de metal. Vederea este dată în întinderea longitudinală. Modelul acestei biserici corespunde în general, deci ca simbol arhitectonic înainte de toate, cu modelele moldoveneşti de pe vremea zugravului; ba, chiar însaşi silueta bisericii de la Voroneţ, cum este înfăţişată pe tabloul ctitoricesc din naos şi cum a fost în adevăr, luând în considerare bogatele urme documentare de sub actualul acoperemânt greoiu de şindrile, impus într'o epocă a nepăsării şi a disconsiderării pentru vechia noastră artă, a putut servi zugravului ca motiv de orientare. Un moment, comparând tehnica diferită a lui în a zugrăvi acoperişul turnului şi al altarului în haşiură meticuloasă şi în a acoperi pridvorul şi pronaosul într'o expresie mai realistă de adevărate olane, deşi de o lungime imposibilă, am fi ispitiţi a crede că — mai considerând şi cărarea despărţitoare la mijlocul acestui acoperiş din urmă — zugravul ne arată că pridvorul fiind adaos de curând, acoperişul în această parte a fost prelungit şi el şi urmele sunt vizibile. Dar ne-am deprins a ţine seama de libertatea manierei sale tehnice şi de libertatea penelului său la amănunte şi deci nu putem insista asupra acestei observaţii din urmă. Ne mărginim numai a constata că zugravul a ştiut — cu toată stilizarea inerentă meşteşugului bizantin — să înfăţişeze foarte expresiv ceea ce a văzut în ţara sa, tipul bisericei moldoveneşti. In comparaţie cu celelalte forme arhitectonice ce ni-le presintă zugravul, modelul din urmă poate fi numit chiar realist.

Scena 11: Vezi pl. 4. Inscripţia: Зде хотѣшѧ фрѫѕци ѹкрасти тѣло стго. [Aici vroiră Frâncii să fure trupul sfântului].

In planul prim, la mijloc, 3 bărbaţi în tunici prinse la mijloc cu brâu sau cingători în jurul mormântului proaspăt al Sfântului: mormântul este înfăţişat ca o placă dreptunghiulară înconjurată de glii proaspete, simbolisate prin semidiscuri înconjurătoare de culoare brună-închisă. Doi dintre bărbaţi, purtând pe cap pălăriuţe rotunde, lovesc cu securi în mormânt, pentru a scoate din el trupul Martirului.

Este interesant de a sublinia aci că aceşti indivizi întrebuinţează la lucrul lor securi şi nu cazmale sau sape, fapt care oglindeşte poate în adevăr un obiceiu al acelei vremi, când securea pare a fi fost un instrument mai universal de cât este astăzi. Tot aşa vedem de pildă pe alt tablou de pe păreţii aceleeaş biserici (judeţul de pe urmă de pe păretele din apus), cum lacătul de la poarta raiului este rânduit cu barba cheii în sus. Şi în adevăr la Vorneţ vechia uşă în ogivă, ce duce din pridvor în pronaos, mai păstrează un greoiu lacăt de construcţie vechie, care de asemenea se deschide, vârând în el cheia cu barba orientată în sus.

Bărbatul al treilea, îmbrăcat mai îngrijit într'un anteriu roş cu chenare la gât şi mâneci, în cisme galbene cu carâmbii înalţi, ale căror cusături laterale se văd prea bine, şi purtând în cap larga bonetă falduită de culoare verde, ce am mai întâlnit-o, arată cu mânile întinse spre mormânt zicând pare că: „Iacă, aci săpaţi!“. El este precum zice în legendă „Frâncul acela“ carele pricinuise martiriul Sfântului şi „a voit să-l fure şi să-l ducă la ai săi“.

La stânga vedem ce se petrece în acelaş timp în interiorul locuinţei presbiterului de la biserica ortodoxă a Cetăţii-Albe. Acoperişul casei fiind ridicat, vedem pe preotul cu scufia verde pe cap dormind în pat cu capul răzimat de o pernă tipică. De asupra lui, pe cerul azuriu, o unică stea simbolizează timpul nopţii. O draperie roşie acopere partea de jos a acestui cap. Sfântul, caracterizat prin aureola din jurul capului îmbrăcat în costumul bizantin al martirilor mireni, îi apare aevea în vis şi îi face cunoscut planul frâncului. El a alarmat în urmă pe credincioşii bisericii sale şi grupul acestora se apropie din dreapta.

Este aceasta deci a treia scenă consecutivă pe acelaş tablou. Sânt bărbaţi, îmbrăcaţi în portul descris în tablourile precedente. Numai scufiile rotunde şi groase de pe capetele lor produc variaţia obicinuită prin ornamente adaose şi prin colorile de roş, verde şi galben; în colo lungile anteriuri şi mantii sânt aceleaşi elemente de îmbrăcăminte bizantină, oricât ar varia zugravul această îmbrăcăminte, omiţând uneori gulerul de blană sau alte accesorii ale acestui costum.

Ingroziţi de fapta sceleraţilor, ei se apropie, ba, ei asistă pare că la această exhumare nelegiuită. Insă gestul mâinilor lor se îndreaptă spre minunea dumnezească a stâlpului de foc din stânga lor. In nici unul din tablourile precedente zugravul nu a grămădit într'un singur cadru atâtea scene ce îşi urmează consecutiv şi cari se pot deci desvolta numai în răstimpuri. Arta bizantină, băsmuitoare prin simbolisări, nu s'a sinchisit însă nici când de astfel de obiecţiuni.

Indărătul furilor se înalţă o biserică. Ea este orientată cu absida altarului spre noi, căci trupul martirului a fost înmormântat, după cum zice legenda „înt'un loc cinstit" vra să zică îndărătul altarului bisericii, obiceiu ce-l vedem observat în acele vremuri şi prin ctitoriile noastre mănăstireşti; însuşi Voroneţul mai presintă şi astăzi îndărătul absidei altarului morminte şi urme de morminte ale călugărilor săi meritoşi. Caracterul arhitectonic şi olanele, sus galbene iar în partea de jos roşii, ale acestei biserici nu corespund tipului de pe tabloul anterior, deşi ar trebui socotit ca unul şi acelaş. Deprinşi de la alte ocazii cu licenţe de felul acesta ale zugravului nostru, ne vom mulţămi cu fărămiţa de realism, observat în orientarea bisericii de tip bizantin faţă de mormântul Martirului.

Silueta arhitecturii din fund prezintă un duct decorativ-simetric. La dreapta se mai vede un stâlp de foc ce porneşte din cer spre pământ şi îndărătul lui un edificiu ce se aseamănă cu biserica de pe acest tablou. Este un nou sujet, luat din legendă şi adăogit ca o ultimă scenă la cele trei înşirate până aci. Căci legenda povesteşte: „De atunci n'au încetat a se arăta adese oarecare arătări dumnezeeşti în deosebite nopţi: uneori un stâlp de foc coborîndu-se şi stând d'asupra mormântului mucenicului...". Şi mormântul mucenicului se afla

acum, după încercarea nereuşită de a-i fura moaştele în altarul bisericii. Infăţişarea acestei minuni nu putea să lipsească; fixarea ei, oricât de lapidară, s'a impus prin chiar spiritul acestei arte bisericeşti care nu putea renunţa la ocazia atât de binevenită de a întări credinţa în inima credincioşilor săi prin înfăţişarea de minuni cari sânt peceţile adevărului pentru ochii privitorilor simpli.

Scena 12. Vezi planşa 5. Inscripţia: [Прѣнесене мощемь с҃тго м҃нка Іѡна новаго въ славнїи град сѹчавскы въ дни б҃лгочестваго х҃столюбьва Іѡана Алеѯандра воевод и г҃пджы его Аннь и при епископѣ <Іѡсиф>. Aducerea moaştelor sfântului Mucenic Ioan cel Nou în slăvitata cetate a Sucevei în zilele blagocestivului Ioan Alexandru Voevod şi a doamnei lui Ana şi a episcopului Iosif].

Acest tablou, situat de asupra soclului bisericii şi în nemijlocita apropiere a întrării dela miază-zi a suferit foarte mult, în chiar părţile sale cele mai interesante, fiind prea expus atingerilor cu lumea credincioasă şi necredincioasă.

La stânga zugravul înfăţişează „slăvita cetate a Sucevii". De sigur, zugravul a văzut Suceava, a cărei depărtare de Voroneţ în linie directă este de numai 35 de km. Dar meşteşugul artei sale nu-i impune decât simbolizări generale, pe cari dacă din întâmplare vrea, le poate înzestra ici şi colo cu ceva amintiri reale. Şi din ansamblul acestor amintiri ne-am ales pare că numai cu uriaşele ziduri cenuşii ale cetăţii de Suceava, simbol al întregii aşezări orăşăneşti, întărită cu turnuri ce par mai mult contraforturi. Şi în adevăr, cine priveşte azi dintr'o depărtare potrivită rămăşiţele cetăţii de Suceava şi cine îşi poate imagina în baza acelor rămăşiţi pentru o clipă reconstrucţia lor sumară, va găsi şi în acest aspect imaginat al său mai ales accentuate zidurile înalte şi greoaie, sprijinite de puternice contraforturi. Din interiorul cetăţii răsar două construcţii arhitectonice poate şi ele o aluzie la cele două clădiri principale, ce trebue că se desluşiau mai dominante ochilor privitorului aflător pe ridicătura oraşului ca atare: biserica din cetate şi curtea domnească, ale căror rămăşiţe se mai văd şi astăzi. Câteva mici pete circulare în zid simbolisează găurile crenelelor. Detaliurile ornamentale ce acopăr mai ales turnurile din afară, par a fi de do-

meniul licenţei fanteziste, dar poate că au la baza lor şi ceva real. In resumat putem zice că zugravul în această simbolizare a cetăţii de Suceava a îmbrăcat o reminescenţă generală şi vagă în haina convenţională a artei bizantine [1]).

Inalta poartă boltită a cetăţii este deschisă; din ea a eşit întru întimpinarea moaştelor Vodă şi Doamna cu alaiul boerilor şi al norodului. Această întimpinare s'a făcut, precum vrea să arate zugravul, puţin în afară de oraş şi nu chiar la porţile lui. In faţă şi la mijloc este înfăţişată părechea domnească, Alexandru cel Bun şi soţia sa Ana, îmbrăcaţi în acele tipice haine bizan-

[1]) *W. Milkowicz* în „Zwei Fresco-Kalender in den Bukowiner Klosterkirchen Woronetz und Suczawitza aus dem 16. Jahrhundert“ (Mitteilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, Anul XXIV, Neue Folge, 1898, pag. 4), vorbind despre scenele din calendarul pridvorului din Voroneţ, scene ce au fost zugrăvite şi ele de zugravul nostru la 1547, opinează că pictorul a stat, în ceeace priveşte formele şi compoziţiile arhitectonice, sub influenţa formelor tradiţionale.

Răspundem cu da absolut cât priveşte zugrăvelile pridvorului, unde reţeta îl putea sluji mai bine şi mai precis. Dar nu sântem pe deplin mulţămiţi, când Milkowicz, ieşind de sub pridvorul sigur, îşi încearcă teoria în faţa tabloului din chestie, scriind: „Dacă deci unii domni, cari au studiat scenele din viaţa sfântului moldovenesc, Ioan cel Nou dela Suceava, ale cărui oseminte s'au adus pe la anul 1402 din Trapezunt la Suceava, sânt de părere că cetatea înfăţişată în aceste tablouri presintă adevăratul castel domnesc de pe vremuri din Suceava, atunci eroarea ar putea fi extremă. Se poate adecă constata la multe înfăţişări ale transpunerii moaştelor unui sfânt, că artiştii urmau o vechie schemă şi zugrăviau aceeaş clădire, care o găseau la transpunerea altui sfânt, căci şi fiecare transpunere devenia tipică şi deci se înfăţişa în acelaş fel. Astfel libertatea artistului, în ceea ce priveşte înfăţişarea părţilor arhitectonice, constă în principiu în aplicarea aceleeaş reţete pentru toate cazurile posibile. Trebuie însă notat la scenele din Voroneţ şi Suceviţa — numai că nu ştiu să hotărăsc dacă aceasta contribue la gloria artiştilor săi sau ba — că ei s'au lăsat înfluenţaţi şi de alte mostre (sic!). Şi anume nu rar se întâmplă, că de pildă un turn are forma unui minaret turcesc, precum săbiile au adesea formele celor turceşti“.....

Făcând abstracţie de ipoteza nefondată că moaştele sf. Ioan cel Nou „s'au adus pe la anul 1402 din Trapezunt la Suceava“, precum şi de inconsecvenţa în părerea D-Sale ce resultă din cetirea începutului şi a sfârşitului acestui pasagiu, accentuând că nici noi nu credem că cetatea Sucevii înfăţişată aci ar fi aevea cetatea de pe vremuri, ci în sensul expunerilor noastre, menţinem opinia că această înfăţişare se prezintă ca o reminescenţă generală şi vagă a zugravului, îmbrăcată în haina mai mult sau mai puţin convenţională a artei bizantine.

tine, în cari apar altă dată, de pildă, împăratul Constantin cu soţia sa Elena: lungi mantii cu mânicele largi, cu bogate chenare de perle la capătul mânecilor, la gât, de la gât până în pământ de alungul încheeturii de înainte şi la capătul poalelor. Cea a Domnului din vreo lastră brună, cea a Doamnei de coloare roşie. Pe cap ei poartă grele coroane de aur încărcate cu mărgăritare. Un văl alb-gălbui ce iasă de sub coroană, ce se lasă pe umăr şi se împreună sub bărbie, înveleşte părul Doamnei.

Prea a suferit în acest loc tabloul pentru a putea distinge costumele anturajului ce există cu capetele desgolite, dar şi acoperite. Cei ce se mai pot deslusi poartă în general haine de modă bizantină. Unul la stânga Doamnei are mantia verde cu guler de blană; iar de desubtul ei un anteriu galben cu chenarele obicinuite. Pe cap poartă o căciuliţă de pâslă împrejmuită cu un cozoroc de blană, precum se poate vedea la unele tipuri de boieri moscoviţi. Alţii au pălării de aceeaş formă, dar roşii şi cu marginile ridicate în sus şi împodobite cu perle.

Domnul şi Doamna întind mânile în semn de rugă şi adorare spre convoiul ce soseşte din dreapta.

Sicriul cu moaştele Sfântului este purtat de clerici pe umeri. Ei poartă stiharul preoţesc cu mânicele înguste şi cu mânecări, felon ce face bogate falduri şi epitrahil împodobit cu perle; pe cap au scufii rotunjite, joase, cu margini ridicate numai pe laturi. Unul din ei, în mişcarea-i grăbită lasă să se întrevadă într'un desen curgător conturul picioarelor sale, învăluite în larga haină a stiharului. Comparând de pildă executarea acestei figuri ca desen şi ca concepţie cu sicriul, care ţine de domeniul lucrurilor neînsufleţite, vedem cum meşteşugul picturii bizantine este mai indiferent faţă de categoria lucrurilor neînsufleţite de cât faţă de cea însufleţită a chipurilor. Obiectele din lumea neînsufleţită sânt numai ingrediente accesorii. Aşa înţelegem cum acelaş zugrav care ştie să caracterizeze în de ajuns figura omenească, care este lucrul cel mai greu, nu ştie să deseneze perspectivic corect o cutie de chibrituri, forma aproximativă a sicriului de pe umerii clericilor, lucru care ne pare incomparabil mai simplu. Nu ştie? Nu ştie, fiind că nici nu vrea să ştie! Formula înţepenită, ieroglifa ieratică îi ajunge, şi ajunge într'adevăr, întru cât toată lumea înţelege şi aşa acest fel de „expresionism".

In fruntea clerului care formează cortegiul sicriului, este înfăţişat Mitropolitul Iosif în bogate odăjdii şi cu cârja arhierească. Indărătul lui mulţimea clerului ce participă — se văd numai capete acoperite cu scufiile amintite — iar înaintea lui cădeşte un ipodiacon, băieţaş în stihar alb cu mânicile largi şi bogate chenare la gât, mâneci şi poale.

Observaţii de natură tehnică.

In partea curat-tehnică, deci la pregătirea mortalului şi a vopselilor precum şi la aplicarea acestor vopseli, zugravul urmează peste tot vechile reţete bizantine, parte deprinse în vremea uceniciei şi parte notate cu puţine cuvinte în notele iconografice. Constatăm — şi trăinicia picturii vechie de aproape 400 de ani ne dă îndreptăţirea cuvenită — că zugravul avea experienţe foarte solide în tehnica al fresco.

El întrebuinţează relativ puţine colori. Afară de alb, negru şi aur mai găsim colorile de azuriu, verde, roş-carmin şi galben (ocru); din amestecul lor el mai căştigă colori noui, de pildă coloarea de brun din negru, roş şi galben, un lila-gri din azuriu, roş şi alb (cu ceva negru), apoi subţiind colorile de roş, brun, verde şi azuriu cu albul de var mai face câte două nuanţe, una mai deschisă alta mai întunecată, de roz, de brun, de verziu şi de albăstriu. Dar el preferă în general colorile pline, saturate; cele şterse, palide le aplică foarte rar şi mai mult la arhitecturi şi alte părţi accesorii. In variaţia colorilor el urmează înainte de toate principiul de a evita vecinătatea colorilor egale sau similare. Un exemplu tipic pentru felul cum îşi orânduește el colorile găsim în scena a treia, unde slujitorul din mijloc — cel care într'o largă poză agită cu dreapta ciomagul — are nadragii verzi, cămaşa galbenă şi boneta roşie, pe când camaradul de înaintea lui are nadragii roşi, cămaşa albastră şi boneta verde.

In desenul lui am putut remarca, chiar făcând descrierea analitică a scenelor, foarte multă schematizare, datorită însăşi firii acestei arte bizantine.

Cu toată această schematisare însă zugravul nostru are şi particularităţi individuale, ce din când în când frâng — orişicum involuntar, şi aceasta îi dă tocmai caracterul specific, — cătuşele simbolismului tipic.

Astfel reuşeşte foarte bine în expresiile momentane ale vieţii sufleteşti, zugrăvind în mod convingător nevinovăţia smerită, credinţa firmă, cruzimea de diferite nuanţe, groaza, ruga, întristarea, etc. etc. în feţele tipurilor sale. Peste tot scenele lui sânt pline de viaţa fizică şi sufletească, pline de un vădit dramatism.

Dacă uneori nu reuşeşte în proporţiile figuralului, altă dată prezintă frumoase linii şi atitudini decorative.

Când tipicul nu-l mai serveşte şi când individualitatea proprie devine pentru o clipă stăpâna penelului său, atunci el comite, dacă am voie să mă exprim aşa, „moldovenisme". Căci moldovenisme sânt, în înţelesul tipicului bizantin, Turcii cu turbane, topuzul, brâile-şaluri răsucite, săbiile încovoiate turceşti, alebardele, unele costume contemporane, biserica de tip moldovenesc şi alte mărunţişuri.

Zugravul şi izvoadele sau izvoarele legendei.

După ce am văzut felul în care zugravul a ştiut să povestească martiriul sfântului Ioan dela Suceava, se naşte întrebarea, unde a găsit izvodul lui sau, dacă el a fost cel dintâiu carele a redactat aceste scene hagiografice, cari i-au fost izvoarele.

In zugrăvelile din aproprierea Voroneţului, ca la Homor sau la Moldoviţa nu se găseşte fixat martiriul sf. Ioan de la Suceava. Nici în alt loc, nu ne este cunoscut, că ar fi existat înainte de 1547 astfel de originaluri. Este posibil că la Pobrata lui Petru Rareş Vodă, ctitorie pentru a cărei reînfiinţare Grigore Roşca stăruise atât de mult şi unde fusese lungă vreme egumen, a existat o mostră care putea fi mai veche cu câţiva ani numai. Slabele urme de zugrăveală rămase acolo nu ne mai pot da nici o deslușire. In lipsa unor documente positive în zădar am încerca să admitem în alte locuri, de pildă la biserica sf. Dimitrie din Suceava a aceluiaş Rareş Vodă (din 1535), astfel de mostre anterioare redactării din Voroneţ. Acolo unde mai găsim astăzi scene ce represintă martiriul din chestie, zugrăveala este mai nouă de cât cea de la Voroneţ din 1547, ca de pildă la Sucevița, fondată de Movileşti, sau la Secu, ctitoria lui Nistor Ureche din 1602. Un singur izvor, unul plastic, săpat în argint pe laturea din faţă a sicriului din Suceava, în care se păstrează

şi astăzi moaştele Sfântului, va trebui luat în discuţie. Aceasta anume nu din cauza că sântem încredinţaţi de vechimea lui mai mare, ci fiind-că până acu vechimea acestei înfăţişări plastice nu s'a putut fixa cu precizia necesară. Vom încerca mai la vale să limităm şi vechimea scenelor depe sicriul amintit.

Admiţând însă că zugravul nu a avut la dispoziţie izvoade directe, ne întrebăm dacă un meşter al acelei vremi era îndreptăţit şi cum putea fi în măsură să zugrăvească martirul unui sfânt care era al locului, al unei regiuni, al Moldovei.

Este cunoscut faptul, că vechii zugravi ai răsăritului îşi exercitau meseria în baza celor două cunoştinţi: una practică, care cuprindea partea tehnică a meşteşugului lui şi care se câştiga în lungi ani de ucenicie, şi alta teoretică, care cuprindea partea teologică a acestei arte şi cu care ei nu-şi încărcau tocmai memoria, având la îndemână un tipic-reţetă, un sistem de note lapidare, consacrate de tradiţia bisericească.

In general cunoştinţele practice îi puneau în măsură să cunoască, să prepare şi să întrebuinţeze materialiile necesare pentru pictură, pe când cele teoretice, scoase din tipic, ordonau conţinutul scenelor, distribuţia lor pe pereţii bisericii, tipurile sfinţilor, atitudinile, hainele, etatea, bărbile lor, precum şi inscripţiile ce se cuveneau la fiecare ocazie.

Acest din urmă regulament al istoriei bisericeşti în tipuri şi icoane, această înregistrare stereotipă a cerului creştinesc se efectuise în baza tradiţiilor perpetuate prin veacuri, îngrădite şi ocrotite de ochii vigilenţi ai sfinţilor părinţi şi ai sfintelor sinoade. Numai în baza existenţei protectoare a acestui tipic este explicabilă din punct de vedere iconografic asemănarea picturilor bisericeşti de stil bizantin de pe larga întindere a bisericii răsăritene, asemănare ce se poate constata în general şi adeseori chiar în mici amănunte. Acest tipic a fost redactat mai întâiu pe muntele Athos, în ale cărui mânăstiri călugări pricepuţi exercitau această artă bisericească. Tradiţia ne-a păstrat şi numele unuia din ei, pe care generaţiile următoare l-au crezut cel mai iscusit, numele lui Manuel Panselinos din Salonic. El este pomenit primind epitetul de „strălucitor ca luna aurie“ de către un camarad cu mult mai tânăr, de călugărul Dionisie, care iscălind un tipic de felul celui amintit îşi zice „cel mai neînsemnat

între zugravi". Acest tipic, în redactarea ce i-a făcut-o călugărul grec Dionisie, s'a perpetuat până în zilele noastre [1]).

Chestiunea vechimii acestui tipic, în jurul căreia cercetători ca Didron, H. Brockhaus, P. Uspenskii, N. Kondakow, Ch. Bayet, apoi Pokrowski, Podlacha şi alţii au emis păreri diferite, ba, chiar foarte divergente, nu ne poate pasiona aci în amănunte şi nici prea mult, întrucât ne ar duce prea departe. Pentru scopurile noastre ne vom restrânge la următoarele constatări:

Manualul atonit de pictură, cum ni se prezintă în redacţia lui Dionisie, efectuită probabil în sec. al XV-lea, este orişicum mai recent de cât tipicul ca atare, carele a existat şi înainte de Panselinos care, la rândul său a fost zugrav renumit nu pentru că a inventat, ci pentru că a ştiut să efectuească zugrăveli de toată lauda. Tradiţia fixată sau nefixată va fi veche ca şi arta călugărilor atoniţi. Nucleul mare al tipicului fixat trebue că a fost gata format cel târziu în sec. al XII-lea; s'au făcut şi mai târziu adaosuri şi interpretări de ordin secundar, ce astăzi vor fi greu de constatat în amănunte. Formarea tipicului se poate compara cu cea a epopeelor lui Omer; precum rapsozi anonimi au adaos încetul cu încetul cântec la cântec până le-a prins într'o continuitate oareşicare un geniu mai puternic, un Omer, astfel şi acest tipic s'a născut din contribuţia mai multor generaţii de zugravi-teologici şi numele unui Panselinos şi al unui Dionisie nu sânt decât Omerii acestui tipic.

Iar pentru noi în special, vom face constatarea că în vremea în care zugravi veniţi de dincolo de Dunăre au început să înfrumuseţeze bisericile noastre cu picturi al fresco, tipicul iconografic al picturii bisericeşti a răsăritului era bine format şi

---

[1]) Există următoarele editări ale acestui tipic: 1. Manuel d'iconographie chrétienne grecque et latine, Paris 1845, editat de Didron, carele într'o călătorie prin Grecia şi muntele Athos dăduse mai întâiu de existenţa acestui tipic, de reţelele căruia se servia la lucrul său tocmai un călugăr-zugrav pe care Didron, înainte de a şti de existenţa manualului, îl admirase pentru „prodigioasa sa uşurinţă şi uimitoarea sa memorie". 2. Das Handbuch der Malerei vom Berge Athos, Trier 1855, traducere după Didron de G. Schäfer, şi 3. Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων, Atena 1853 şi 1885 [şi Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, etc. ὑπὸ Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, St. Petersburg 1909].

adăogirile ce s'au făcut mai apoi la noi ca şi în Rusia, erau ingredienţe de caracter local şi naţional.

Trebuie să admitem numai decât că astfel de tipicuri se aflau deci şi în mânile zugravilor noştri. Or, în acel tipic athonic nu figurează şi nici nu putea figura sf. Ioan cel Nou dela Suceava. Era doar sfântul unei epoci mai tinere şi era mai ales sfântul unei regiuni limitate.

Şi totuşi nu ne putem închipui redactarea martiriului său fără concursul tipicului athonic. Notăm mai întâiu că acel tipic nu oprea o astfel de adăogire, considerând că sfatul cel dă pentru astfel de ocaziuni manualul athonit, nu este un sfat personal al călugărului-zugrav Dionisie, sfat ce nu putea să-l dea pe răspunderea proprie, ci este expresia unui obiceiu consacrat. Dacă trimitem la acest tipic al lui Dionisie, este că întâmplarea ni l-a conservat şi l-a făcut accesibil tuturor. Citim adecă următoarele îndrumări spre sfârşitul acestui manual: „Iată, aceea ce am indicat în mod explicit şi special referitor la minunile şi martiriile sfinţilor celor mai de seamă. Astfel deci, urmând această metodă, se pot înfăţişa, fie pe de-a'ntregul sau în parte, şi minunile altor sfinţi. Dacă un zugrav va voi să le înfăţişeze, el să cerceteze viaţa şi legenda sfinţilor şi să urmeze acelor indicaţiuni pentru tablourile sale".

Sicriul sfântului Ioan cel nou şi sculpturile în argint de pe acest sicriu.

Am zis la alt loc (pag. 329) că în frescurile de la Voroneţ ni s'a păstrat cea mai veche redactare iconografică, ce o posedăm de prezent, a legendei sf. Ioan cel Nou, întru cât nu avem ştire despre existenţa altei mostre mai vechi, adecă una care ar fi anterioară anului 1547. Se înţelege că această constatare de fapt nu exclude posibilitatea că ar fi existat odinioară şi alte originale mai vechi, de la cari nu ni s'a păstrat însă nici o urmă.

In faţa acestei priorităţi actuale ca vechime, ce o atribuim redactării iconografice a legendei noastre de pe frescurile din Voroneţ, s'ar putea opune o singură concurenţă, o pretinsă concurenţă, adecă sculpturile de pe sarcofagul, ce deţine astăzi moaştele sf. Ioan cel Nou de la Suceava. Ele coprind (vezi planşa 6) 12 plăci de argint sculptat, aranjate pe frontispiciul

sarcofagului de lemn în două şire suprapuse de câte şase plăci şi despărţite întreolaltă prin chenare ornamentale de argint filigran ce servă totodată ca falţuri ale plăcilor. Ansamblul lor este prins într'un lung cadru dreptunghiular, de asemenea de argint, dară de o executare simplă. Scenele de pe plăcile de argint, lucrate în bassorelief, înfăţişează cunoscutul martiriu al Sfântului, începând cu aducerea lui înaintea eparhului şi terminând cu încercarea de a se fura trupul său din mormântul proaspăt încă.

Admiţând că înfăţişarea martiriului de pe acest sicriu ar fi mai veche decât cea del a Voroneţ, am putea reclama pentru Voroneţ doar prioritatea vechimii cu privire la tehnica întrebuinţată, anume ca zugrăveală al fresco şi am trebui să renunţăm la prioritatea redactării iconografice ca atare, mostra mai nouă fiind totdeauna influenţată, cel puţin în acest domeniu cu atâtea dispoziţiuni conservative, de alta mai veche.

Dar această admitere nu o putem face, înfăţişările de pe sicriul Sfântului fiind după noi o lucrare mai nouă, efectuită cu mult după anul 1547.

Asupra originii şi vechimii acestui sicriu sau mai corect zis a plăcilor de argint cu scenele lor reliefate, posedăm prea puţine documente solide sau mărturii precise, pentru a fi lămuriţi asupra lor cel puţin în liniamente generale. Puţinele mărturii solide în jurul sicriului le avem din vremuri mai noui; pentru a vedea de care material dispunem în această privinţă, vom urmări pe cele ce ne pot interesa, începând, pentru a porni de la un punct solid, cu cele mai noui şi încercând a fixa treptat pe cele mai vechi.

La anul 1867 sicriul Sfântului de lemn de chiparos, fiind învechit şi deteriorat, a fost înlocuit prin altul nou, de asemenea din lemn de chiparos. Acest sicriu nou a primit apoi iar faţada cu cele 12 plăci de argint şi toată ferecătura veche, iară în lăuntrul său a fost depusă racla cu moaştele Sfântului. Această primenire a sicriului s'a făcut cu cheltuiala şi stăruinţa mai multor Români evlavioşi din Moldova, al căror nume ni s'a păstrat. Noul sicriu a fost sfinţit cu mare solemnitate la Suceava în 2/14 Iunie 1867 [1]).

[1]) Vezi Sim. Fl. Marian, Sântul Ioan cel Nou p. 125 şi nota 2.

Aci remarcăm deci că ceea ce a fost înlocuit cu această ocazie, a fost numai cutia de lemn a sarcofagului; plăcile de argint cu scenele martiriului în relief, în baza trăiniciei naturale a materialului lor, au rămas neschimbate, ele au fost întrebuinţate ca nişte dantele vechi şi scumpe, desprinse de pe stofa învechită şi aplicate la haina nouă. De la această dată de 1867 încoace, sicriul cu faţada lui sculptată în argint a rămas neschimbat.

Ce s'a făcut însă cu cutia veche a sicriului, nu am putut afla cu siguranţă. Se pare, dacă ne putem încrede unor zvonuri vechi, că lemnul acelui sicriu s'a fărămiţat în nenumărate relicvii, râvnite de închinătorii Sfântului. Căci sicriul de lemn, ce se află astăzi în comoara de la Putna şi despre care tradiţia ştie să spună că este sicriul în care au fost aduse din Cetatea-Albă moaştele sf. Ioan de către Alexandru cel Bun, nu este identic cu sicriul eliminat la 1867, pentru că îi lipsesc pe de o parte semnele lui Barnovschi Vodă şi de oarece are pe de altă parte un frontispiciu atât de frumos sculptat în lemn, încât nu ar fi avut nevoe de o altă podoabă. In fine de la 1867 încoace nu sânt decât câteva decenii; dacă sicriul defectuos ar fi fost depus spre păstrare la Putna, amintirea aceasta trebuia să fi rămas acolo moştenire în locul acelei tradiţii care atribue sicriul epocei lui Alexandru cel Bun. Numesc „semnele lui Barnovschi Vodă" particularităţile sicriului din 1867, prinse de părintele Marian în următorul pasagiu: „Secriul de pe timpul lui Barnovschi Vodă, pe a cărui căpac era zugrăvit sf. Ioan culcat în raclă, iară la picioarele sale popor stând şi la cap preoţi cu cărţi în mână şi un arhiereu cădind fu în anul 1867 delăturat şi înlocuit cu altul nou" [1]). Aceste semne nu se găsesc, precum vom vedea, la capacul sicriului din Putna. Observ aci că părintele Marian, precum reiese din ansamblul expunerilor sale, nu voeşte să ne facă a crede că acel sicriu ar fi fost comandat de Barnovschi Vodă, ci că deţinea numai graţie solicitudinei acestui principe câteva amintiri (nişte daruri votive cu inscripţiile cuvenite, din anul 1627) fixate pe partea din lăuntru a capacului, de la acest Voevod, rămâind el pentru noi numai în acest înţeles „secriul de pe timpul lui Barnovschi Vodă".

[1]) Marian, loc. cit. pag. 72.

In consecinţă, insistând asupra sicriului de chiparos din Putna, nu-mi pot însuşi nici părerile părintelui D. Dan, fiind că D-Sa, vorbind de negustorul Hagi Ivanciu din Botoşani, despre care nu ştim de sigur dacă a reuşit să procure o nouă raclă Sfântului [1]), — aci anul 1736 în loc de 1786 este ori şi cum o greşală de tipar — pare a confunda racla cu sicriul moaştelor şi scrie că „racla cea veche devenind superfluă, se vede că a fost transportată la Putna, unde se ţine în veşmântărie". Găsim însă la D-Sa menţionată şi tradiţia care atribue sicriul epocei lui Alexandru cel Bun [2]).

Sicriul din lemn de chiparos, păstrat astăzi la Putna, are lungimea de 193 cm., lăţimea de 59 cm. şi înălţimea de 60 cm. El presintă pe una din cele două laturi mari ale sale sculpturi în bassorelief (planul neted este scobit numai până la adâncimea de cam 3 mm.) de toată fineţa. Sculpturile represintă scene din martiriul Mântuitorului şi anume la mijloc (în mărimea de 93 cm.: 45 cm.) într'o bogată executare răstignirea pe muntele Golgota, iar pe fiecare latură a acestui tablou principal în câte trei scene aranjate vertical una de asupra alteia (în mărimea de 25 cm.: 15 cm.) momente din martiriul Domnului înainte de răstignire. Nu găsim nici o inscripţie aci, nici chiar pe câmpul blazonului încoifat care prinde ca o cartuşă două chenare ce vin din dreapta şi stânga şi care este susţinut de doi îngeri îngenunchiaţi la marginea de jos de la mijlocul sicriului. De la acest blazon mai porneşte spre cele două laturi câte un rinsou floral în ale cărui ondulări sânt prinse motive figurale.

Partea de sus a sicriului presintă în interior o bordură cu un ornament geometric care face înconjurul marginei de sus a sicriului.

Capacul prins de cutie cu balamale de fier este puţin defectuos, având crăpături în lemn. Pe partea interioară a capacului se află sculpturi de o egală execuţie şcolită: este înfăţişată Maica Domnului şezând în jeţ, cu pruncul în poale şi flancată la dreapta şi stânga de chipul unui arhanghel.

---

[1]) Marian, loc. cit. pag. 123—125,

[2]) D. Dan, Mănăstirea şi comuna Putna, p. 112

Lucrarea dovedeşte ca compoziţie şi executare plastică mâna unui iscusit şi rutinat artist; ea este orişicum de origine veneţiană sau genoveză, lucru explicabil de altfel, dacă ţinem seama de legăturile comerciale ce le-a întreţinut Moldova acelor vremuri cu oraşele amintite prin cetăţile şi porturile de pe litoralul Mării negre, între cari se afla şi Cetatea-Albă, fondul arhitectonic pentru martiriul Sfântului nostru şi totodată cetate şi emporiu genovez în vremea când moaştele porniră de acolo spre Suceava.

Astfel tradiţia care atribue sarcofagul din Putna epocei lui Alexandru cel Bun, când moaştele fură aduse în el de la Cetatea-Albă la Suceava, are pentru sine toate semnele probabilităţii, de oarece lucrarea se prezintă ca fiind de provenienţă veneţiană sau genoveză, şi noi ştim de unde şi pe ce cale ne-au venit moaştele, apoi fiind că sarcofagul se prezintă fără inscripţii şi cu sculpturi de conţinut şi caracter, dacă am voe să mă exprim aşa, intercreştinesc. Această etichetare cu caracter general creştinesc a sarcofagului — menit să adăpostească moaştele unui sfânt tânăr şi necanonizat încă — dovedeşte tendinţa vânzătorului nepravoslavnic de a nu jigni cumva, nici involuntar, oareşcari sentimente religioase, particulare celui ce comandă sau doreşte să cumpere un astfel de lucru şi necunoscute celui ce îl efectueşte.

Când s'a făcut schimbul sicriilor, adecă atunci când a fost înlăturat acest sarcofag de la Putna făcând loc altuia, nu putem şti astăzi, lipsindu-ne orice puncte mai precise de sprijin pentru a formula o ipoteză fondată pe argumente. Am putea doar zice că schimbul s'a efectuit cel târziu până la 1627, când sub Barnovschi Vodă întâlnim un alt sicriu ce avea zugrăvit pe partea din lăuntru a capacului chipul sf. Ioan cel Nou. Insă astfel de constatări nu ne pot lămuri asupra chestiunii principale ce ne preocupă, originea şi vechimea sculpturilor în argint de pe faţada sicriului. Să urmărim deci mai departe această problemă specială.

Urcând de la 1867 în sus dăm de un document scris la Zolkiew în anul 1783 (3 Ianuarie), în care găsim o consemnare a obiectelor sfinte şi a preţioaselor ce s'au aflat în sicriul cu

moaştele sf. Ioan, înainte de a se aduce acestea de la Zolkiew la Suceava [1]).

Acest document-inventar, scris în limba germană, înşiră sub n-rul 37 : „Die Lebens-Beschreibung des Heiligen von purem Silber geschlagen auf dem Sarge". Adecă: Biografia Sfântului lucrată din argint curat pe sicriu.

Din acelaş an 1783 (ziua de 30 Iunie) ne mai este cunosut conţinutul reversului, ce l-au semnat trimişii episcopului Dositeiu Cherescu pentru a adeveri călugărilor basiliani din Zolkiew ridicarea moaştelor sf. Ioan cel Nou din posesiunea lor. In această adeverinţă, scrisă în pocita latinească a acelor călugări, se zice că moaştele se află „in cista lignea cum Antepedio argenteo martyrum ejusdem Sancti exjmmenti..." adecă „într'un scrin de lemn cu un antependiu (perdea, cortină) de argint ce învederează martirul aceluiaş Sfânt..." [2]).

Din anul 1783 posedăm deci relaţii precise asupra existenţei acelor plăci de argint pe faţada sicriului. De aci în sus nu vom mai întâlni ştiri atât de precise cu privire la martiriul lucrat în argint.

La 1780 s'a făcut o mică reparaţie la sicriu, s'a pus o bucată de cadru, o stinghie de argint („silberne Leiste"), care pare să fi fost o bucată din cadrul larg ce coprinde întreaga faţadă, căci i se zice la alt loc şi „silbernen Rand an dem Sarge". Această reparaţie sau adăogire poate să privească însă şi marginea capacului, care fusese împodobit de Barnovschi Vodă pe la 1627.

Despre această reparaţie avem ştire din nişte procese-verbale [3]) alcătuite în anul 1784 cu ocazia certelor ce s'au purtat pentru odoarele Sfântului din partea mănăstirii sucevene cu călugării din Zolkiew.

Din aceste procese-verbale reiese că părinţii călugări ai Jolcfei gospodăriseră cu odoarele Sfântului după bunul lor plac; somaţi de a înapoia o sumă de odoare, ei declară că au întrebuinţat

[1]) Sim. Fl. Marian, *loc. cit.* anexa VI, p. 172 şi urm. şi în special p. 173, n-rul 37; *Index Zolkieviensis* de *G. Popovici* în *Candela*, 1884.

[2]) Vezi anexa VII p. 174 şi urm. la Sim. Fl. Marian, loc. cit. şi Index Zolkieviensis de G. Popovici în Candela, anul 1884.

[3]) La Marian, loc. cit. pag. 181, 183 şi 187.

45 de daruri votive pentru acea stinghie de argint „care lipsea la sicriu chiar atunci, când acesta a fost predat cu moaştele acestui Sfânt din castelul principilor de Radziwill mănăstirii Basilianilor". Această din urmă observaţie ne pare inventată de călugării basilieni, pentru a disculpa gospodăria lor arbitrară; este greu să admitem că sicriul a stat nereparat peste 80 de ani, adecă de la mutarea lui din castelul aşa zis Radziwill în biserica anume zidită de craiul Sobieschi la Zolkiew pentru odihna moaştelor până la anul 1780, când deodată călugării basilieni simţesc trebuinţa de a face o reparaţie ce consumă 45 de daruri votive. O reparaţie s'a făcut, dar ea va fi fost cu mult mai neînsemnată, va fi fost o reparaţie de nouă fixare şi consolidare a cadrului şi atunci par a se fi adaos şi cele două benţi de argint cu roze stilizate de la mijlocul cadrului, ce diferă ca tehnică şi ca stil ornamental de lucrarea din interiorul cadrului.

La acest loc subliniez faptul că în faţa gospodăriei în adevăr arbitrare cu odoarele Sfântului şi a mitropoliei sucevene, călugării basilieni nici nu aveau sentimentul unei responsabilităţi în această privinţă. Aceasta se poate lesne dovedi din aceleaşi procese-verbale [1]) prin cari acei călugări, somaţi să restitue lipsurile, declară că odoarele nu au stat din capul locului sub epitropia călugărilor basilieni, ci au stat multă vreme în castelul regelui şi că nici unul din predecesorii conventului nu a luat în primire şi nici nu a iscălit vre un catastif al odoarelor. Nu mai puţin declară şi reprezentantul principelui de Radziwill că domnul său nu se simte obligat cu nimic în faţa pretenţiilor sucevene, de oarece craiul Sobieschi luase ca pradă în vremea războaielor sale cu Turcii toate acele odoare odată cu moaştele sf. Ioan; urmaşii moşieri după craiul Sobieschi nu pot deci răspunde în faţa astorfel de pretenţii, căci craiul nu le luase ca moşier de Jolcfa, ci ca învingător al Turcilor; apoi este şi posibil că craiul zidise biserica din Zolkiew în cinstea Martirului cu ajutorul unei părţi a acelor odoare sau că le-a împărţit şi pe la alte biserici, etc.

Subliniez aceste fapte, pentru a preveni unei eventuale

[1]) La Marian, loc. cit., anexe, p. 184 şi mai ales 189—193.

păreri că moaştele sf. Ioan împreună cu odoarele lor, adăpostite odată într'o ţară scutită de ravagiile războiului, ar fi rămas de aci înainte asigurate contra unor încălcări arbitrare.

De la anul 1780 facem apoi un salto până la anul 1686 şi câţiva următori, pentru a căuta mai departe ceva urme de existenţă a acelor sculpturi.

Este foarte curios şi dă de gândit faptul că pentru anul 1686, când moaştele Sfântului au fost duse de către mitropolitul Dosofteiu şi ocrotitorul său, craiul leşesc Ian Sobjeski, în Polonia, pentru a fi asigurate contra mânilor păgâne, nici unul din cronicarii noştri cari iau numai decât act de ducerea moaştelor împreună cu odoarele lor şi ale mitropoliei în ţara leşească, nu aminteşte cu nici un cuvânt aceste podoabe ale sicriului, deşi ele nu ar fi fost un lucru de rând pentru acele vremuri. Astfel citim la Nicolae Costin, contemporanul acestui eveniment; [1]). „Atuncia, la întorsul craiului, s'a sculat Dositeiu Mitropolitul şi a închinat moaştele sfântului mucenic Ioan Novi la craiul Sobieski. Care pre acest sfânt l-au fost adus în ţară cu multă cheltuială reposatul Domn bătrânul Alexandru Vodă, feciorul lui Roman Vodă, de la păgâni, de la Cetatea-Albă, din veleatul 6923, de au stătut în ţară ca la 300 de ani; şi s'au dus şi Dositeiu Mitropolitul împreună cu sfântul în ţara leşască, cu toate odoarele de mult preţ a mitropoliei şi a sfântului, care de atunce este lipsit sfântul din ţară; de-l ţin Leşii fără de nici o pricină". Cam la fel scrie despre această întâmplare Ioan Neculce [2]), apoi varianta lui Niculae Mustea [3]) care exprimându-se destul de bogat, totuş nu aminteşte sicriul sculptat, când scrie despre moaşte „de le-au dus cu sine în ţara leşască, cu multe odoare scumpe, ce erau date la moaştele acestui sfânt de pravoslavnicii Domni şi de Arhiereii ţării întru cinstea şi buna podoabă sfântului, şi acolo au rămas până în ziua de astăzi".

Documentele mitropoliei şi odoarele ajungeau la câteva sute de bucăţi [4]), o spicuire a lor din memorie era anevoioasă,

---

[1]) *Cronicele României* ed. de M. Kogălniceanu, Buc. 1872 tom. II pag. 36.

[2]) Cronicele României, tom. II p. 233.

[3]) Cronicele României, tom. III p. 86.

[4]) Marian, *loc. cit.* pag. 110 şi Indea Zolkiev.

totuş credem că, dacă ar fi existat la 1686 această podoabă, destul de bătătoare la ochi, ar fi fost semnalată cel puţin de unul din cronicarii mai vechi.

De pildă ce bine s'ar fi potrivit două, trei vorbe despre „viaţa sfinţiei sale“, scrisă pe argint, în următorul pasagiu din cronica lui Gr. Ureche [1]): „De vei cerca la cărţile bisericei vei afla scris viaţa sfinţiei sale, Miercuri şi Joi, în săptămâna Rusalelor; atuncea îl slăveşte toată ţara noastră, în sfânta mitropolie mare în Suceava, unde-i zac sfintele moaştii“.

Nici cu ocazia unor minuni atribuite moaştelor sf. Ioan cel Nou, întâmplate la finea veacului al XVI-lea şi în sfertul dintâi al veacului al XVII-lea şi povestite pe larg de Petru Movilă, mitropolitul Kievului, nu găsim o pomenire a martiriului de pe sicriu, sculptat în argint [2]).

Tot atât de puţin ne serveşte şi Atanasiu Comnen Ypsilant [3]) povestind că „Sobieschi, în urgia sa, pradă Moldova, ia odoarele bisericilor, până şi moaştele sf. Ioan de la Suceava cu mulţimea de petri scumpe de pe racla sa“. Nici Dimitrie Cantemir [4]) şi nici Pauceniele mitropolitului Varlaam din 1643 nu ne dau în şirele ce ating moaştele Sfântului nostru, relaţiile ce le căutăm [5]).

Ştim, şi avem dovezi pentru aceasta, că mitropolitul Dositeiu făcuse un izvod „de toate odoarele mitropoliei de 'naintea unor episcopi şi boeri leşi, iscălind cu toţii într'acel izvod şi însemnând singur Dositeiu mitropolitul cu condeiul său: „că, de nu va ajunge el să aducă acele odoare în Moldova, datori să fie boerii Moldovei după moartea sa a merge acolo şi a le lua“ [6]). Documentul din chestie mai continuă: „Care izvod, fiind

---

[1]) *Cronicele României*, tom. I p. 137.

[2]) Aceste povestiri la Genad. Enăceanu, *Meşterul Manole şi Petru Movilă*, Bucureşti 1882 p. 194-201, 345-357; Marian, *loc. cit.* p. 60-65; Ştefan Dinulescu, *Viaţa şi scrierile lui Dositeiu*, mitropolitul Moldovei, Cernăuţi 1885, pag. 100 şi urm.

[3]) *Anal. Acad. Rom.* seria II Bucureşti 1881, p. 445.

[4]) *Istoria imp. otoman*, II, p. 536—542.

[5]) *Carte românească de învăţătură*, Iaşi 1643, apendice, fila 84 verso şi 85.

[6]) Din cererea Moldovenilor ex 1769 adresată împărătesei ruseşti Ecaterina pentru restituirea moaştelor; vezi Mih. Cogâlniceanu, *Archiva rom.*, Iaşi 1860, pag. 159—163; St. Dinulescu, *op. cit.* pag. 139 şi urm.

scris cu slova leşască şi aflându-se şi până acum la Mitropolia din Iaşi, l-am trămis către prea puternica Mărirea Voastră...“ şi care, mai adaogăm noi, a rămas pierdut până astăzi. De asemenea pierdut este alt izvod ce-l făcuse mitropolitul Dositeiu la Zolkiew şi de care se face pomenire, cum vom vedea mai la vale, în Index Zolkieviensis.

S'ar mai putea afla oarecari lămuriri mai precise şi în documentele, ce le-a luat mitropolitul Dosofteiu cu sine în refugiul său din 1686 în ţara Leşilor odată cu moaştele sf. Ioan şi odoarele mitropoliei moldoveneşti, dacă am şti de existenţa lor. Ele toate, după ce au stat cu Dosofteiu patru ani în oraşul Stryi, au fost mutate în anul 1691 la Zolkiew în castelul de acolo al regelui Sobieschi [1]). Din castelul din Zolkiew moaştele şi odoarele fură mutate câţiva ani mai târziu (data exactă nu o cunoaştem) într'o biserică din aceeaş localitate, zidită anume spre acest scop de regele Sobieschi [2]). Aci rămaseră moaştele până la anul 1783, când fură restituite Sucevii. Documentele mitropoliei însă remaseră în castel şi trecură după vânzarea lui, întâmplată ori şi cum după moartea craiului Sobieschi (la 17 lunie 1696), în posesiunea nouilor proprietari, familia principilor Radziwill, în a căror arhivă familiară au fost păstrate documentele până la anul 1783. In acest an, cu ocazia restituirii moaştelor, s'a făcut un inventar al lor la ordinul guvernului austriac de către Ioan Anastasiu Manowarda, funcţionar public la Liov. El a găsit la triajul arhivei 395 documente ce priveau mitropolia Sucevii. Nu mai ştim astăzi cum şi unde au dispărut în urmă originalele acelor documente; ce ne-a rămas este numai acel inventar, redactat de Manovarda în limba germană, care purta titlul: „Conţinutul tuturor documentelor găsite în arhiva principilor Radziwill din Zolkiew şi referitoare la mitropolia Sucevii. Acest catastif s'a publicat după copia făcută de acelaş Manowarda de G. Popovici sub titlul „Index Zolkie-

---

[1]) Marian, *op. cit.*, pag. 98 şi urm. Dr. V. Zieglauer, *Geschichtliche Bilder aus der Bucovina*, IV. Bilderreihe. Die Jahre 1783 und 1784, p. 61. Maryan Sokolowski, *Spadec po metropolicie suczawskim Dòziteuszu i jago losy*. Krakow 1889 pag. 22—32.

[2]) Marian, *op. cit.* anexa XIII, pag. 192.

viensis“ [1]). Originalul catastifului a fost depus în arhiva ministerului austriac pentru Culte şi Instrucţie [2]), unde trebue că se mai află, dacă între vreme nu a fost luat în primire de către autorităţile noastre în drept.

Dintre însemnările acestui catastif de documente ne interesează aci în special următorul resumat sub n-rul 63: „Verzeichnis deren zur Suczawaer Metropolie gehörigen, sowohl als auch in dem Sarg, allwo der heilige Leib des S-ti Ioannis novi lieget, befindlichen Apparamenten und Kostbarkeiten“. (Adecă: Consemnarea aparamentelor (= odăjdiilor şi echipamentului bisericesc) şi a odoarelor aparţinătoare mitropoliei sucevene, precum şi a celor aflătoare în sicriul, unde zace sfântul trup al sf. Ioan Novi [3]).

Această înregistrare biurocratică şi extrem de lapidară a unui document ce cuprindea în trei grupuri 160 de obiecte, enumărate unul câte unul, ne face doar să regretăm şi mai mult pierderea originalului care ar fi fost pentru lămurirea chestiunii noastre de un interes deosebit.

Trebue să ne mulţămim deci cu un surogat, cu o altă notă a aceluiaş Manowarda care se referă tocmai la obiectele amintite sumar sub n-rul 63 şi care notă pare a fi servit totodată drept consemnare a obiectelor mai însemnate ce s'au mai găsit de fapt în momentul inventarisării la 1783.

Nota aceasta ne arată că acel catastif original deosebia trei grupuri de obiecte. Intâiul cuprindea 118 obiecte (odăjdii şi scule bisericeşti), al doilea cuprindea în special „descrierea sfântului trup“ cu 37 obiecte, iar al treilea un alt şir de cinci odoare de ale mitropoliei. Dintre obiectele grupului al doilea, care ne interesează mai ales, Manowarda a spicuit numai „cele mai remarcabile“, menţinând însă numerotarea observată în original, astfel încât, eliminând obiectele neinteresante, săritura este evidenţiată prin incoerenţa numerelor curente. Şi acum subliniez aci ceva ce îmi pare important, mai ales fiind că voiu întrebuinţa această subliniere în concluziunile mele de mai apoi,

---

[1]) In *Candela*, jurnal bisericesc-literar. anul 1884, pp. 541, 687, 747; anul 1885, pp. 22, 92. Signatura: 1783 la n-rul 13, IV. a. 3.

[2]) Zieglauer, *l. c.* pag. 60.

[3]) fascic. lit. A, n-rul 63. *Candela* 1884.

adecă faptul că în grupul al doilea cu 37 obiecte numerotate biografia de argint a Sfântului este specificată sub numărul ultim, sub n-rul 37, cu toate că este ori şi cum mai importantă decât de pildă n-rul 7 „o cruce de argint cu lanţuri la fel“ sau n-rul 8 „două obiecte votive de aur înfăţişând o mână“, sau n-rul 15 „un inel mic cu rubinuri“, etc. Faptul că în nota lui Manowarda „biografia de argint este trecută sub numărul catastifului original, compus de mitropolitul Dositeiu [1])....

* * *

Sim. Fl. Marian în schiţa sa istorică, „Sântul Ioan cel Nou de la Suceava“ [2]), este ecoul tradiţiei, păstrate ici şi colo şi menite să înlocuiască ştirile istorice, precise, ce tocmai nu le posedăm. El opinează, fără a încerca vreo motivare a părerilor sale, că Alexandru cel Bun a făcut sicriul din lemn de chiparos, în care aşează racla cu moaştele Sfântului, că atât racla cât şi sicriul, făcute de Alexandru cel Bun, învechindu-se cu timpul, fură mai pe urmă înlocuite cu altele nouă. „Înfericătura sicriului însă, care e făcută din argint curat şi care a fost dintru început aurită, există şi astăzi“ [3]).

Altă dată [4]) acelaş autor declară că nu a putut afla nimic în privinţa obârşiei sicriului în care a fost adus Sfântul din Zolkiew, dar crede că era acelaş în care au fost transportate moaştele în vremea craiului Sobieschi la Zolkiew“, pentru că faţada înferecăturei sale, care există şi acuma şi care se află pe sicriul actual, era, după cum se poate deduce din reversul delegaţilor români dat călugărilor basilieni [5]), cea originală făcută din argint curat încă pe timpul lui Alexandru cel Bun“. In ce bază „se poate deduce“ această aserţiune din senin „din reversul delegaţilor români“, reprodus în anexa citată, rămâne de neînţeles.

---

[1]) Că acel catestih original era scris de mitropolitul Dositeiu, putem conchide din....

[2]) Bucureşti 1895, p. 1—206.

[3]) *Loc. cit.* pag. 33.

[4]) *Loc. cit.* p. 123.

[5]) Marian, *loc. cit.*, anexa nr. VII.

Fără deci a încerca vre o motivare a acestei afirmaţiuni, două pagini în urmă [1]), unde este vorba de înlocuirea sicriului de lemn la anul 1867, autorul încheie definitiv: „In acest sicriu nou care s'a înfăţat şi înferecat cu faţada cea veche de pe timpul lui Alexandru cel Bun“ ...

Această afirmaţiune a merituosului părinte Marian nu este decât ecoul unei tradiţii lesne explicabile după felul naşterii sale. Ea însă nu poate avea pretenţia de a fi exactă, după cum vom vedea mai târziu.

Domnul N. Iorga atinge în mai multe rânduri chestiunea acestui sicriu, dându-şi însă avizul numai în forma unor impresii ocazionale şi momentane, de sigur, fără a fi avut pretenţia de a hotărî prin ele o chestiune atât de dubioasă încă.

Astfel în „Neamul românesc în Bucovina“ [2]) domnul N. Iorga scria: „Poate tot Petru Şchiopul să-i fi dăruit greoiul sicriu de argint aurit pe care se desfac, în minunat lucru răbdător cu ciocanul, privelişti din suferinţele mucenicului“. Petru Şchiopul a fost adecă la 1589 înoitorul bisericii sf. Gheorghe şi el a strămutat moaştele sf. Ioan în această biserică, zisă apoi mitropolia cea nouă [3]).

In „Negoţul şi meşteşugurile în trecutul românesc“ [4]) domnul Iorga zice: „Cel mai vechiu chivot de moaşte e acela ce închide oasele, către care se închină cu evlavie o lume întreagă, ale Sf. Ioan cel Nou din Suceava, în biserica Sf. Gheorghe din acel oraş. Se vede pe păreţii marelui sicriu cum a pătimit mucenicul, de mâna Tatarilor, cum a fost adus de Alexandru-cel-Bun, de clerul, de boerimea lui şi aşezat în acest oraş de Scaun al Domniei şi Mitropoliei“. (Dar această scenă lipseşte, (vezi planşa 7), în biografia Sfântului de pe faţada sicriului). „Aceste scene au fost lucrate, de sigur, în Răsărit, la unul din cei mai buni meşteri din acel timp“.

Tot la domnul Iorga mai citim în fine (în N. Iorga-G. Balş, Histoire de l'art roumain ancien, Paris, 1922):

---

[1]) *Loc. cit.* p. 125.

[2]) Bucureşti, 1905, pag. 22.

[3]) Vezi inscripţia la Kozak, Loc. cit. p. 134, nota 3.

[4]) Bucureşti, 1906, p. 49 şi urm.

„Sur le cercueil en métal du saint, qui a dû être un travail de l'époque d'Étienne-le-Grand, mais ayant emprunté ses scènes à une oeuvrie antérieure, on voit Alexandre à la têt de ses boïars, conduisant le corps du saint dans sa nouvelle demeure de Suceava (4). Du reste, cette châsse, de grandes dimensions, d'un très beau travail en repoussé, n'a pas encore été soumise à une étude sous le rapport de l'art. Et on conserve encore dans le trésor du monastère de Putna le cercueil en bois, avec de délicates sculptures, qui contenait, au XV-e siècle, ces reliques vénérées".

Şi nota 4: „Voy. notre Chilia şi Cetatea-Albă, p. 79. Dès icônes y étaient encastrées et, lorsque, il y a quelques dizaines d'années, on a commis le vandalisme de les remplacer, une seule s'est conservée. Elle represénte la mort du saint percé d'une flèche par un guerrier tatar; deux anges encensent d'un beau mouvement la victime. C'est la plus ancienne des images saintes qui se soient conservées en Roumanie, car la Valachie ne présente qu'une icône de provenance étrangère, datant de 1467, mais refaite au XIX-e siècle, à l'église de Saint-Georges-l'Ancien, de Bucarest [1]).

La domnul Kozak, în cunoscutul său op despre inscripţiile bucovinene, citim [2]) în legătură cu biserica sf. Gheorghe din Suceava, unde se află astăzi moaştele Sfântului: „... die Reliquien des Landespatrons, des hl. Grossmärtyrers Ioannes Novyj oder des von Suczava, die in einem silbernen, mit figuralen Szenen aus seinem Martyrium und Ueberschriften geschmückten Schreine dank der Munificenz Kaiser Josefs II, hier in zweiter Folge ruhen".

Ordinea cuvintelor precum şi interpuncţia de la finea acestei fraze şi nu mai puţin expresia „graţie munificenţei" ar putea să ne facă a crede că autorul atribue sicriul cu scenele sale figurale „dărniciei" împăratului Iosif. Dar această „munificenţă" (numai că atunci avem impresia că termenul nu corespunde întocmai faptei săvârşite de împăratul) nu se poate raporta decât la aducerea ca atare a moaştelor din Zolkiew la locul lor de odinioară, căci din consemnarea şi din reversul,

[1]) p. 48 şi nota 4.
[2]) *Loc. cit.* p. 132 şi urm.

amintite de noi se vede clar că în 1783, când moaştele fură ridicate din Zolkiew, „antependiul“ cu biografia în argint a Sfântului exista şi făcea parte din zestrea moaştelor.

După ce astfel am dat seama de ştirile mai vechi şi de părerile mai noui în chestiunea provenienţei şi vechimii acelor sculp'uri de pe sicriul Sfântului, iată resumatul ce-l putem face în baza cercetărilor înşirate:

1. Provenienţa şi vechimea sculpturilor din chestiune nu sânt încă lămurite pe deplin.

2. Nu posedăm nici un indiciu că voevozii moldoveni ar fi hărăzit Sfântului aceste sculpturi înainte de anul 1686, când moaştele lui iau calea pribegiei în ţara Leşilor.

3. Auzim documentar de existenţa lor abia la 1783, când moaştele Sfântului se înapoiază Sucevii.

4. Din aceste documente ale anului 1783 putem însă conchide că ele trebue că au existat atunci, când mitropolitul Dositeiu făcea la Zolkiew inventarul odoarelor.

Atât în baza acestor constatări, cât şi mai ales în baza argumentării ce voiu să o leg de aceste constatări, fac următoarea aserţiune: Sculpturile de argint de pe actualul sicriu al Sfântului sânt din epoca pribergiei sale în ţara Leşilor; ele au fost executate de un maestru al acelei ţări cu ştirea şi voinţa mitropolitului Dositeiu chiar în primul timp al acelei pribegii.

Motivele cari mă fac a crede aceasta sunt următoarele:

1. Sculpturile nu sunt din epoca lui Alexandru cel Bun. Dacă ar fi din această epocă, neapărat, ele ar reprezenta prima redactare iconografică a acestei legende şi deci o fixare plastică a ei, contemporană aşa zicând cu redactarea literară prin Grigore Ţamblac. Intr'o astfel de primă redactare din epoca lui Alexandru cel Bun nu ar fi avut ce căuta mediul ambiant, ba stăpânitor, al Turcilor. Ajunge figura des repetată a eparhului şi costumul unora dintre soldaţi cu turbane în cap — să se vadă planşele 6 şi 7 — pentru a ne face să credem că Cetatea Albă era dea binelea în puterea Turcilor. Dar, lăsând la o parte timpurile anterioare, pe la 1401, când moaştele Sfântului se ridică din Cetatea Albă, acest oraş era genovez şi rămâne încă aşa câţiva ani până încape în mânile Moldovenilor. Abia la 1484 Turcii, cucerind Cetatea Albă dela Moldoveni, se instalează acolo ca

stăpâni [1]). Trebuia să se scurgă însă după acest an 1484 o bună bucată de vreme, trebuia poate chiar ca Cetatea Albă să devie raia turcească la 1538, pentru ca amintirile mai vechi să se şteargă şi Moldovenii să se familiariseze pe deplin cu aşezarea Turcilor la limanul Nistrului, aşa precum îl găsim de pildă familiarisat cu această idee la 1547 pe zugravul Voroneţului.

In epoca lui Alexandru cel Bun însă, această familiarisare nu se putea întâmpla şi o astfel de interpretare iconografică a legendei sf. Ioan cel Nou ar fi fost, dacă nu imposibilă din capul locului, atunci oricum criticată şi respinsă.

S'ar putea însă obiecta că Ţamblac, biograful Sfântului, zice că el a fost martirisat în Cetatea Albă de „Perşi" (în loc de Tatari), cari stăpâneau în acea vreme cetatea. Şi sântem obicinuiţi, prin scriitorii bizantini, ca Turcilor să li se zică şi „Perşi" [2]). Deci meşterul auzind de Perşi în legendă, făcea Turci pe icoană.

In cazul nostru lucrurile însă iau altă înfăţişare, Mai întâiu, admiţând numai decât în general obiceiul vechilor scriitori de a scrie Perşi în loc de Turci, pentru Ţamblac, şi în special în cazul nostru, mai există şi altă explicaţie. Ţamblac era bulgar de origine şi grec bizantin după cultură; venise în Moldova străin într'un mediu străin; însărcinat de a scrie viaţa Sfântului, el se găsi în faţa unor anumite amănunte ale legendei cari erau totodată directive şi trebuiau ţinute în seamă. O astfel de directivă o forma şi afirmaţiunea tradiţiei că Sfântul fusese martirisat de un popor ce se închina soarelui, stelelor, focului. Ţamblac nu ştia că pe la 1330 gura Nistrului era stăpânită de Tatari şi dacă ştia aceasta, nu ştia poate că ei în adevăr se închinau „focului şi stelelor" [3]). Dar, teolog cult ce era, şi această cultură a sa se întrezăreşte printre întorsăturile retorice şi apologetice ale vieţii descrise, el ştia că oamenii ce se închinau focului şi soarelui, fanatici ucenici ai lui Zaratustra, se găseau în „Persida" (unde se mai găsesc şi azi sub numele de Parzi) şi astfel Cetatea

[1]) *Iorga*, Chilia şi Cetatea Albă, pag. 37 şi urm

[2]) Vezi *Iorga*, Chilia şi Cetatea Albă, pag. 37 şi urm.; *Bogdan*, *Inscripţiile dela Cetatea-Albă şi stăpânirea Moldovei* asupra ei, Acad. Rom. ser II, tom XXX, 1907–8 pag. 341.

[3]) *Iorga*, loc. cit. pag. 38.

Albă trebuia să primească „Perşi“. Cu geografia teologul Ţamblac era şi aşa certat, căci după dânsul Trapezonta este situată la răsărit şi „mai aproape de Asirieni“, iar Cetatea Albă „este la Vospor“.

Dar ceea ce putea să-şi permită Ţamblac, care scria viaţa unui sfânt pentru câţiva preoţi şi călugări cărturari, nu-şi putea permite un meşter de icoane care lucra pentru ochii mai critici ai celor mulţi. El trebuia să lucreze „ala facione valachesca“ şi atunci el ar fi găsit costumul potrivit şi pentru Perşii din legendă cari nu puteau fi încă Turci sadea.

Şi în fine să nu uităm la acest loc că în epoca lui Alexandru cel Bun, Sfântul pare a fi posedat un alt sicriu, din lemn de chiparos şi foarte frumos sculptat, acela ce se vede astăzi la Putna.

2. Scena „Aducerea moaştelor Sfântului dela Cetatea Albă de către Alexandru cel Bun“ lipseşte în biografia de argint. Această lipsă nu este de loc ceva secundar sau irelevant. In unele înfăţişări artistice ale astorfel de vieţi ale sfinţilor această scenă formează punctul culminant al povestirii. Ba, cunoaştem tablouri în calendarele zugrăvite ale bisericilor noastre cari nu prezintă altceva decât numai „aducerea moaştelor“ a sfântului sărbătorit.

In special pentru sf. Ioan cel Nou care nu este decât un sfânt al Moldovei, scena aducerii moaştelor sale, ia locul unei canonisări formale, ea este pecetea de recunoaştere şi admitere în ceata sfinţilor recunoscuţi şi meşterul din Voroneţ dedică acestei scene un tablou mai larg şi o înscripţie ce sună ca o fanfară vestitoare de ultimă izbândă: „Aducerea moaştelor sfântului mucenic Ioan cel Nou în vestitul oraş al Sucevii în zilele cuviosului şi de Hristos iubitorului Ion Alexandru Voevod şi ale Doamnei sale Ana sub episcopul Iosif“.

Cum se explică deci că această importantă scenă lipseşte pe sarcofag? Dacă Alexandru cel Bun, admiţând de pildă ceea ce nu am admis de fapt la punctul 1, comandând sculpturile amintite dint'o modestie conştientă sau inconştientă, ar fi omis această scenă, nici unul din urmaşii săi şi cel mai puţin un Stefan cel Mare sau un Petru Şchiopul nu ar fi renunţat la acest titlu de glorie a ţării şi a străbunului voevod.

Şi din acest motiv, adecă pentru că înfăţişarea iconografică

de pe sicriu este necomplectă şi de oarece este omisă în ansamblul ei o scenă capitală, nu cred că sculpturile în argint sânt comanda unui voevod şi nici chiar a unui particular al Moldovei.

3. Văzând că scena aducerii moaştelor nu lipseşte în celelalte înfăţişări similare (de pildă la Voroneţ şi la Suceviţa) ne vom întreba după felul avocaţilor romani „cui bono?“ s'a făcut aceasta chiar în faţa moaştelor.

Această omisiune s'a putut întâmpla după noi numai în împrejurări în cari lipsea interesul pentru o fală şi o podoabă care era numai şi numai a bisericii, a domniei şi a ţării moldoveneşti. Ea s'a putut întâmpla numai într'un mediu care avea chiar interesul contrar, adecă acela de a nu accentua, ba, de a desfiinţa amintirea că aceste moaşte aparţineau solicitudinei altui neam şi altei ţări, dela care erau luate mai întâiu sub masca salvatorului şi erau reţinute apoi cu visiera deschisă a celui mai tare.

Această omisiune s'a putut întâmpla numai în ţara străină, în ţara Leşilor, unde scena aducerii moaştelor de către Alexandru cel Bun ar fi fost un memento de vecinică acuză, un memento neplăcut şi inutil.

Privită sub această prismă, geneza acestor sculpturi pare a fi următoarea: Sosite în ţara Leşilor, moaştele aflară o primire deosebit de călduroasă din partea Maloruşilor Galiţiei[1]) cari aderau la biserica răsăritului. Craiul Sobieschi, văzând această afecţiune a supuşilor săi faţă de moaştele Sfântului, cari după dânsul, papistaşul, erau un fel de pradă de războiu, decise a nu le mai lăsa din ţara lui, căci cum am putea de altfel explica faptul că în curând dete ordin să se zidească la Zolkiew o biserică de piatră, anume menită să primească moaştele sf. Ioan.

Dar la noi, în Moldova, viaţa Sfântului era povestită în cărţile bisericii şi zugrăvită pe icoane, în patria sa nouă însă patimile lui pentru credinţa dreptmăritoare erau necunoscute. Ele trebuiau deci povestite pe înţelesul tuturor şi atunci, de bună seamă în înţelegere cu mitropolitul, s'a ales acest mijloc mai expeditiv, şi în această formă plastică mai mult după moda apusului, de a-i îmbrăca, drept recomandaţie între nouii săi adora-

[1]) *Marian*, l. c.

tori, chivotul cu scenele martiriului său, scrise în argint. Cheltuielile acestei comande le-a purtat de sigur mitropolitul Dositeiu; pentru procurarea materialului necesar acestei comande ne vine în ajutor, cel puţin în parte, o notă nedatată în Index Zolkieviensis [1]), asupra sumei de 500 de florini ce i-a trimis mitropolitul Dositeiu pentru cumpărarea unor argintării în ţara ungurească. Dacă nu pentru scenele de pe sicriu, atunci pentru care alt scop avea mitropolitul, în pribegia sa, trebuinţă de această argintărie? Ea va fi constituit numai decât o parte din materialul necesar pentru sculpturile sicriului. Lucrarea s'a executat de bună seamă cu sfatul şi îndrumările mitropolitului, care va fi pus meşterului argintar la dispoziţie şi o mostră cuvenită, poate nişte miniaturi ce se păstrau între documentele şi odoarele mitropoliei, căci numai în baza unei mostre sau a unei dependenţe absolute de frescurile din Voroneţ ne putem explica concordanţa aproape deplină în aranjamentul general şi chiar în multe amănunte între înfăţişarea de pe sarcofag şi între cea dela Voroneţ. Sau am trebui să admitem că meşterul polonez a visitat anume, dacă nu Voroneţul, atunci mitropolia Sucevii sau alt locaş carea avea pe pereţi zugrăvită legenda Sfântului după un tipic recunoscut.

Lucrarea, dată gata, a fost inventarisată de mitropolitul Dositeiu, căci nu era făcută doar pe spesele craiului. Dar în acel inventar, alcătuit de altfel curând după sosirea în ţara Leşilor, biografia în argint a venit să fie trecută sub n-rul 37, adecă sub ultimul număr al catastihului ce conţinea odoarele Sfântului, căci această scută era şi de fapt ultima ce se hărăzise Sfântului în acea vreme. Aşa explicăm faptul că această podoabă stă la finea catastihului, cu toate că cantitativ şi calitativ întrece prin valoarea sa majoritatea sculelor ce îi premerg în înşirarea amintită.

Numai cu un lucru nu va fi izbutit mitropolitul; o forţă majoră, care va fi fost însuşi craiul sau oamenii săi, nu a admis de sigur ca în ansamblul iconografic să figureze şi scena cu aducerea moaştelor. Lupii în pielea de oaie începuseră a arăta colţii aceluia care era „blând ca un miel", vorba lui Neculce. In adevăr, mai întâiu admirat, când îmbrăcat în bogatele odăjdii

---

[1]) fasc. lit. B. n-rul 184.

ale mitropoliei făcea „frumoasa ţeremonie ce era în biserica ţării noastre“ [1]), câţiva ani în urmă, otrăvit de intrigele Iezuiţilor şi strâmtorit în toate mişcările sale, el prinde din nou toiagul pribegiei, pentru a se refugia de astă dată la Moscalii pravoslavnici. Nu de flori de cuc a părăsit mitropolitul Dositeiu ţara Leşilor! Cu câtă amărăciune, cu câtă silă şi cu câtă jale în suflet va fi lăsat el în urma sa moaştele Sfântului, odoarele, vesmintele şi documentele mitropoliei moldoveneşti, cari doar le luase ca să le scape de peire! Pe noi ne interesează aci acest fapt că numai şi numai silit de împrejurări el a trebuit să părăsească postul său de veghe, că el se simţea aşa dară brutalizat acolo, încât cu toată religiositatea sa şi cu tot zelul său conştiut a părăsit, călcându-şi pe inimă, locut său de datorie. Pentru a ilustra cu fapte istorice curentul neprelnic în care trebue că se afla foarte rău un mitropolit ortodox şi încă unul refugiat din Moldova, ne va ajunge menţionarea că tocmai în acele vremuri cad cele mai puternice asalturi ale papistaşilor contra ortodoxiei maloruse în Galiţia. Succesele finale ale acestor atacuri victorioase culminează la 1692 (!) în unirea episcopiei ortodoxe a Peremişului şi la 1700 acelei din Liov cu biserica latină [2]).

In consecinţă sântem în drept a crede că şi la alcătuirea sculpturilor mitropolitul Dositeiu avuse numai un vot consultativ şi nu decisiv, mai ales când erau în joc susceptibilităţi de ale Leşilor.

Resumatul nostru la acest punct este deci că sculpturile s'au făcut cu cheltuiala şi ştirea Mitropolitului chiar în primele timpuri ale pribegiei, că ele au fost inventarisate în ordine cronologică, deci la finea catastihului de odoare şi în fine că Leşii n'au admis să se execute şi scena „aducerii moaştelor“, scenă care după dânşii nu mai avea nici un rost şi nici un drept în ţara lor.

4. Un argument pur negativ, însă totuş destul de important după noi, este şi faptul că pentru timpul de la 1401—1686 nu întâlnim nici o menţiune literară despre sculpturile noastre, cu toate că în acelaş timp racla şi moaştele Sfântului se găsesc amintite, precum am văzut, în numeroase cazuri.

---

[1]) *Neculce* în *Cronicele Rom.*, tom II, pag. 233.

[2]) Cf. şi *St. Dinulescu*, pag. 114.

UNIVERSITATEA IAŞI

5. Şi din punctul de vedere artistic şi tehnic afirmaţiunea noastră este îndreptăţită. In scopul ce-l urmărim, vom face unele comparaţii cu zugrăveala din Voroneţ care, precum am auzit, are caracterul moldovenesc. Vom întrebuinţa pentru această confrontare planşele cu numerele 3, 4. 6 şi 7. Cercetând partea iconografică mai întâiu în general şi apoi în special, vom găsi:

A) In general. Sculpturile sânt lucrate după aceiaş reţetă iconografică întocmai ca şi picturile din Voroneţ. Observăm aceiaş distribuţie a legendei pe 12 tablouri; începutul se face cu aceiaş scenă adecă aducerea Sfântului înaintea eparhului; aranjamentul scenelor sau mai corect zis orientarea interioară a scenelor este peste tot aceiaş, notăm de pildă: eparhul cu arhitectura în formă de baldachin apare totdeauna la stânga. Simbolic această eşire arhitectonică înseamnă localul de judecată. Această orientare stereotipă a eparhului, sculpturile o observă mai rigid decât zugrăveala Voroneţului. Fondul este dominat în general de aceiaş linie orizontală care simbolisează zidul cetăţii sau al curţii; numai la Voroneţ această linie este mai pronunţată şi mai bogată în simbolizările sale. Sfântul se află pe cât se poate, în centrul planului prim.

Tot aşa şi în singuratecele scene ce îşi corespund, orientarea interioară este la fel. Astfel ambele mostre prezintă (in tabloul „Trupul Sfântului târît de cal") calul orientat spre dreapta, săgetătorul odată (când trage cu arcul în vedeniile îngereşti) spre stânga şi altă dată (când este înfăţişat cu degetele lipite de arc) spre dreapta; în tabloul „Incercarea de a se fura trupul Sfântului" în fiecare înfăţişare preotul doarme la stânga, numai săpătorii, cari la Voroneţ sânt la mijloc, se află aci în fund la dreapta.

Deci concepţia întregului precum şi orientarea interioară a scenelor se aseamănă în mod frapant întreolaltă, fapt din care putem deduce că ambele înfăţişări pornesc de la o reţetă comună, care pare să fi fost o mostră zugrăvită, dacă nu cumva sculpturile sânt concepute după chiar reţeta din Voroneţ.

Deosebirile ce le întimpinăm sânt puţine. Cea mai însemnată este lipsa scenei care înfăţişează aducerea moaştelor Sfântului. Totuş sicriul posedă 12 plăci şi anume observăm că tabloul al treilea al zugrăvelii din Voroneţ (vezi planşa 3) —

carele reprezintă două scene pe planul ei, adecă condamnarea Sfântului la tortură precum şi urmările acestei condamnări — este desfăcut pe sicriu în cele două scene ale sale, câştigându-se astfel prin disecţiune un nou tablou menit să umple golul ivit prin omisiunea scenei cu aducerea moaştelor şi să împlinească astfel numărul de 12 plăci.

Mai observăm în sfârşit că în opoziţie cu Voroneţul sicriul prezintă în scena cu arătarea din cursul nopţii două părechi de îngeri (planşa 7, scena 9), ceea ce de asemenea nu corespunde povestirii din viaţa lui Ţamblac [1]), şi că de altă parte ciomegele gâzilor prezintă mai pronunţat toegele „noduroase“ ale povestirii (planşa 7, scena 4) decât scenele corespunzătoare la Voroneţ. Cu aceste observări din urmă intrăm în domeniul amănuntelor, domeniu mai bogat în criterii de diferenţiare. Căci nu în concepţia întregului, nu în iconografia generală vom găsi particularităţile artistului care a lucrat sculpturile în argint, de oarece în privinţa aceasta lucrarea trebuia să ţină seama de reţeta consacrată, de tipicul bine consolidat al povestirii, ci numai în părţile secundare, în accesorii şi amănunte izbucnesc concepţia particulară şi manierea individuală, precum am putut constata aceasta şi la zugravul din Voroneţ.

B) In special. Astfel amănuntele arhitecturii şi ale costumelor devin criterii vorbareţe. Observăm anume că arhitectura de pe scenele sculptate nu prezintă obicinuita stilizare bizantină şi că ea este un amestec desordonat din puţine elemente bizantine (de pildă, „baldachinul“ eparhului şi mai ales cele două biserici din colţuri în scenele 11 şi 12 de pe planşa 6), din ceva adaosuri gotice (vezi arcatura ferestrei în scena a doua de pe planşa 6 şi cea a baldachinului în scena 10 de pe planşa 7) şi din multe elemente datorite unei epoce mai noui. Aceste din urmă apar în majoritatea scenelor şi fac caracterul general al arhitecturii de pe aceste sculpturi. Acest caracter nu îţi aminteşte formele adese ori bizare, însă totdeauna tipice ale meşteşugului

[1]) Acolo se povesteşte: [„Iară în noaptea aceea s'au arătat lampe de foc arzând deasupra trupului mucenicului, şi oarecare trei bărbaţi cu chip de lumină rostind nişte cuvinte sfinte şi făcând cădire, şi un stâlp de foc s'a întărit din cer deasupra trupului sfântului“. Rev. p. Ist., Arch. şi Fil. An II. (1884) vol. I. p. 172.]

bizantin, ci altele mai austere, mai bogate în linii dreptunghiulare şi mai sumare ca construcţie precum şi mai corect redate ca perspective. Privind de pildă scenele 3, 4 şi 11 de pe planşa 7 vom recunoaşte în arhitecturile din dreapta (în scena 11 în partea din stânga) particularităţile unui stil mai nou şi ale unui obiceiu străin în portalele înalte de sub terminarea triunghiulară a păreţilor de la intrare, în înşirarea ferestrelor dreptunghiulare şi în forma simplă a scoperişului diedric. Acest tip de clădiri, înfăţişat foarte adese aci (pe planşa 1, 2, 3, 4, 8, 11 şi 12), nu prezintă un stil binedefinit, dar oricum nu aparţine caracterului bizantin. El apare ca o rău simbolizată gotică a spusului cu influenţe de ale renaşterii. In scena 11 de pe planşa 6 masivul edificiu al fondului are aspectul unei uriaşe şuri, deşi va fi însemnând o biserică pe lângă care clădirea bizantină din colţul drept al aceleiaş scene apare ca un baptisteriu.

Privind apoi şi felul cum sânt prezintaţi Turcii în sculpturile de pe sicriu, avem impresia că meşterul lor nu-i va fi cunoscut din autopsie ca zugravul din Voroneţ. El a trăit în Galiţia, ferită de invazii turceşti şi de aceea particularităţile costumului turcesc nu sânt prinse de el în acea expresie concentrată, în care ni-i prezintă stilizarea precisă a zugravului din Voroneţ. Ţinând seama numai decât de faptul că altele sânt mijloacele de expresie tehnică în arta plastică şi altele cele în pictură, vom urmări numai resultatul obiectiv şi final al acestor expresii.

Privind de pildă cealmalele turceşti în scenele sculptate, vom vedea că sculptorul le prezintă diferit, ceea ce dovedeşte că este şovăitor şi nesigur în stilizarea acestui obiect. A se compara pe planşa 7 diferitele specimene ale aceluiaş turban: altul este turbanul eparhului din scena 3 sau 5 şi altul cel împletit ca un colac din scena 10. Dar nici cel din scena 4 nu se aseamănă pe deplin cu cel din scena 5. Şi mai altfel este aspectul turbanelor de pe capetele a doi soldaţi în scena 3 de pe planşa 7; mai ales soldatul din planul prim care a prins sabia cu stânga îl are pus în cap într'o cochetă stilizare ca o largă căciulă. Şi sabia acestui soldat nu este turcească, cum o găsim la camaradul său din Voroneţ; ea are mai mult forma de spadă dreaptă a apusului....

CU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

6 7 8

PL. 3. — BISERICA DIN VORONEȚ. FRESCURI CARI REPREZINTĂ SCENE DIN MARTIRIUL SF. IOAN CEL NOU.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PL. 4. — BISERICA DIN VORONEȚ. FRESCURI CARI REPREZINTĂ SCENE DIN MARTIRIUL SF. IOAN CEL NOU.

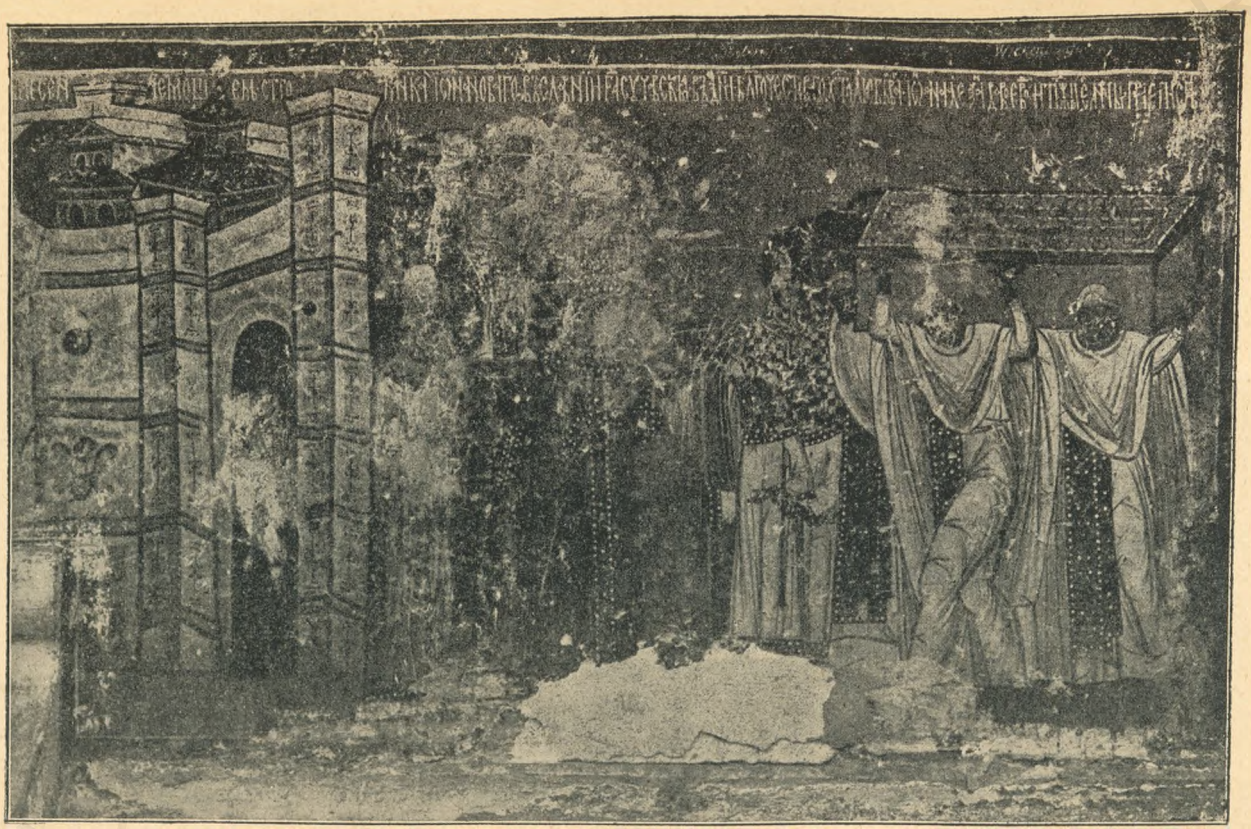

PL. 5. — BISERICA DIN VORONEȚ. FRESC CARE REPREZINTĂ ADUCEREA MOAȘTELOR SF. IOAN CEL NOU LA SUCEAVA.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

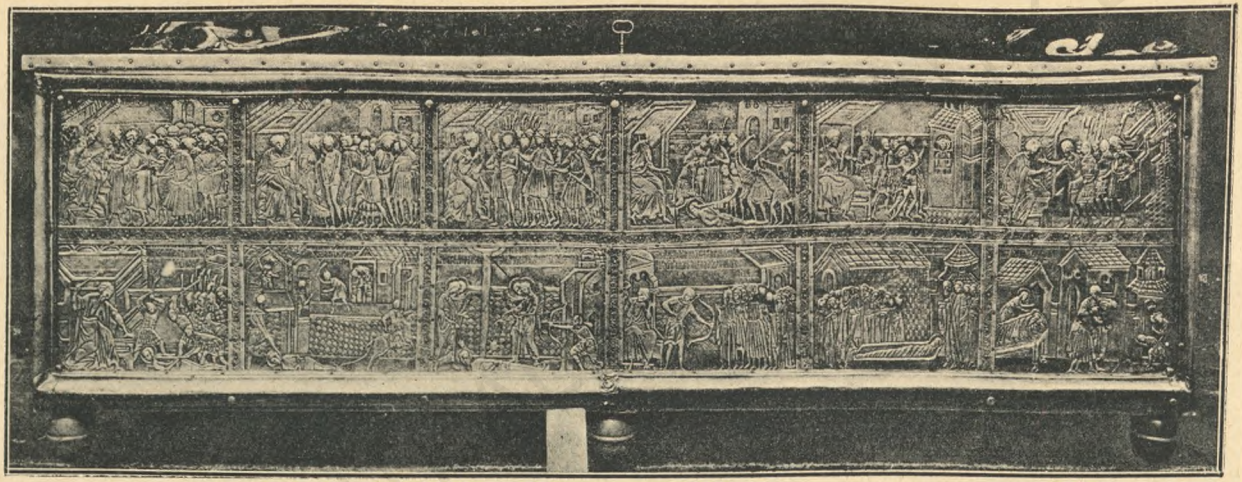

PL. 6. — SICRIUL SF. IOAN CEL NOU DELA SUCEAVA. SCULPTURILE ÎN ARGINT DE PE FAȚADA SICRIULUI.

3 4 5

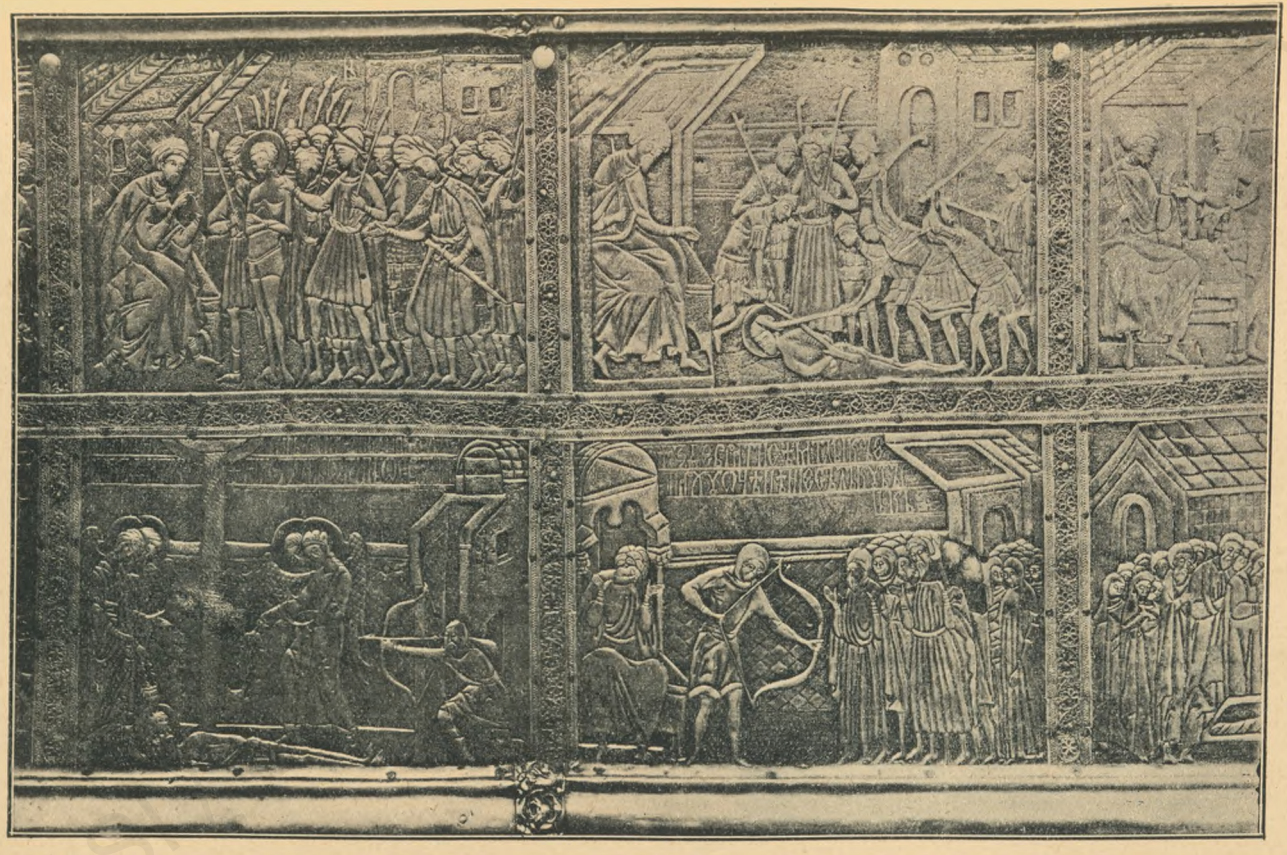

9 10 11

PL. 7. — SICRIUL SF. IOAN CEL NOU DELA SUCEAVA. SCULPTURILE ÎN ARGINT DE PE FAȚADA SICRIULUI, DETALIU.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PL. 8. — MĂNĂSTIREA SUCEVIȚA. FRESCURI DIN PRIDVOR CARI REPREZINTĂ SCENE DIN MARTIRIUL SF. IOAN CEL NOU.

PL. 9. — MĂNĂSTIREA SUCEVIȚA. FRESC DIN PRIDVOR REPREZINTÂND UNA DIN MUNCILE SF. IOAN CEL NOU.

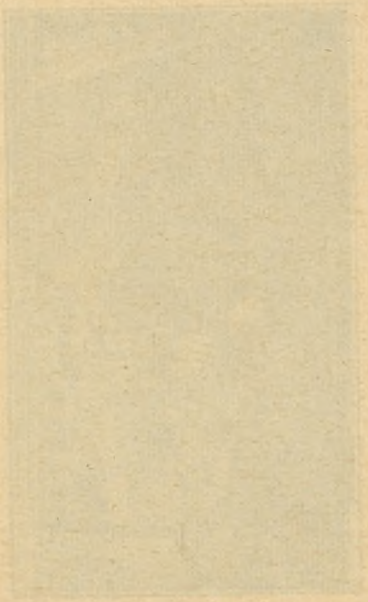

UAIC / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

E. HERZOG ŞI V. GHERASIM

GLOSARUL
DIALECTULUI MĂRGINEAN

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

GLOSARUL DIALECTULUI MĂRGINEAN

Lucrarea, al cărei început va fi publicat aici, are scopul de a înregistra cât se poate de complet comoara cuvintelor dintr'un sat al Moldovei de Nord.

Marginea se găseşte, cum ne spune numele, la marginea unui şes, adică a şesului care înconjoară oraşul Rădăuţi, cam 8 kilometri în vest-sud-vestul acestui oraş; toate satele şesului acestuia au un dialect aproape identic cu dialectul Mărginean, pe când dialectul comunei Suceviţa, care, dinspre munţi şi păduri, se hotăreşte cu comuna Marginea, arată un număr de deosebiri foarte marcante de la dialectul mărginean.

Glosariul însuşi formează o parte a unei lucrări mai extinse, proiectate de noi şi pentru care am cules acu mult material. Lucrarea va fixà starea întreagă a limbii ţăranilor mărgineni, va conţine deci şi fonetica, morfologia, sintaxa; afară de aceasta vom încercà să schiţăm istoria dialectului şi de a culege material folcloristic.

Lucrări de felul acesta, care înregistrează starea completă a unui dialect daco-român, ni se par importante pentru înţelegerea justă a istoriei şi a stării limbii române, şi ar fi de dorit ca astfel de lucrări să se facă pentru cât se poate de multe sate din regiuni diverse ale Daco-României, cum există d. p. pentru diferite sate din Franţa şi Italia.

Mai ales pentru regiunile alipite după războiul mondial e de dorit ca cercetări detailate să se facă *acum*. Regiunile acestea se găsesc la hotarul a două epoci istorice. Unificarea administraţiei şi a învăţământului, înlăturarea piedicilor care existau până acuma pentru comunicarea cu patria-mamă vor avea efectul de-a şterge în cursul de una sau două generaţiuni multe particularităţi care dădeau o notă specială limbii acestor provincii.

Dacă multe din particularităţi se datoresc influenţelor străine, sânt şi multe care reprezintă urme ale desvoltării băştinaşe şi curat româneşti, pierdute în patria-mamă, păstrate tocmai prin izolarea în care se găseau localităţile acestea.

Fixarea lexicului provinciilor diferite, cunoaşterea exactă a elementelor care există şi care lipsesc în idiomul respectiv e de un interes particular pentru priceperea istoriei limbii literare. Partea pe care a avut-o fiecare domeniu la constituirea ei, nu se poate constata fără cunoştinţa detailată a graiurilor autohtone. Cunoştinţa aceasta e de-aşişderea importantă pentru istoria extinderii poporului român şi pentru chestia originei diverselor colonii.

Spre a pricepe întocmirea glosarului sânt de observat următoarele :

Transcrierea sunetelor e făcută după principiul fonetic. Fiecare semn corespunde numai unui sunet şi fiecare sunet e reprezentat printr'un semn simplu. Din cauza aceasta nu era posibil de a ne servi de semne cu două sensuri ca *c*, sau de scrieri compuse pentru un sunet simplu precum e *ch*. Întru cât era posibil fără de a viola principiul acesta, ne servim de semne usitate în limba literară, întrebuinţăm deci de pildă *ş*, *ţ*, *î*, *ă*, în valoarea lor identică cu cea din limba literară.

Note mai detailate asupra pronunţării sunetelor diverse trebue să reservăm pentru fonetică. Aici dăm numai desluşirile strict necesare pentru a pricepe bine transcrierea noastră.

I. Vocalele.

a) *Vocale simple.*

ę şi *ǫ* marchează sunetele deschise care lipsesc în limba literară. Sânt aproape identice cu *e* şi *o* în l. franceză : *même, propre.*

a e i o u î ă se pronunţă aproape ca în limba literară ; deci *e* şi *o* sânt închise. Totuşi se pot observa diferite grade de închidere, mai ales pentru *e*, grade care depind de consonantele din împrejurime ; când gradul acesta ne pare să fie foarte marcant, notăm cu un punct dedesupt : *ę ǫ*.

Există şi adeseori nuanţe intermediare între vocalele acestea; în particular este foarte frecvent sunetul intermediar între *î* şi *ă*, pe care-l notăm cu *â*; *ä* este un sunet intermediar între *a* şi *ę*, *ɔ* între *a* şi *o*; *u̯* şi *i̯* se apropie de *o*, resp. *e*.

ĭ notează *i* nesilabic ca în limba literară: ani; după *r*, *ĭ* se apropie adeseori de *ɣ*. *ĭ* acesta se pronunţă adeseori foarte slab(').

Vocalele nazalizate sânt marcate cu semnul ~: *ũ*, *ĩ*, *ẽ*, *ã*.

b) *Diftongi (şi triftongi).*

Notarea diftongilor prezintă dificultăţi considerabile, de-oare-ce caracterul acustic variază foarte mult în raport cu forţa pronunţării, repejunea vorbirii şi poate şi cu dispoziţia momentană a celor care vorbesc. Se poate observa adeseori o ezitare între anumiţi diftongi şi vocale simple, pe de altă parte un diftong se poate disolva într'un triftong. În astfel de condiţiuni o consecvenţă strictă a transcrierii nu era posibil de realizat. Cititorul trebue să reţie mai ales momentele următoare:

ea. În poziţia tonică există doi diftongi compuşi din sunetele *e* şi *a*, strict deosebiţi deolaltă. Unul e accentuat pe *a* (cum e diftongul *ea* al limbii literare); acest *eá* se schimbă adeseori în *i̯a*, mai ales după consonante dentale [1]).

Cellalt diftong constă dintr'un *ę* deschis şi accentuat şi un *a* foarte slab, care se aude în multe cazuri numai când asculţi cu mare atenţiune: *ę*^{a}. Când graiul devine mai repede sau mai nelămurit, *a* dispare cu totul şi remâne *ę*. De altă parte se arată adese-ori un *i̯* slab înaintea unui astfel de *ę*, aşa că se poate auzi acelaş cuvânt, de pildă *deget*, în patru variante fonetice: *dężit*, *dę*^{a}*żit*, *di̯ężit* şi chiar *di̯ę*^{a}*żit*.

În poziţia atonă distincţia între acele două feluri de *ea* nu este aşa de clară, de-oare-ce accentul nu atinge pe nici unul din cele două elemente şi tonul deschis nu este aşa de marcant. Avem deci un diftong atonic *ea* care variază, în anumite cazuri, cu *i̯a* şi în altele cu *ę*.

---

[1]) Marcăm pe *i* şi *u* care formează partea mai slabă a unui diftong sau triftong cu *i̯* şi *u̯*. Un *i̯* slab marcăm cu ', caracterul corespunzător nefiind la dispoziţia noastră în petit.

Pentru diftongul *oa*, care, în mijlocul unui cuvânt, se găseşte numai în poziţia tonică, o deosebire paralelă, precum am aflat pentru *ea*, nu se poate constata. E greu de fixat care dintre aceste două elemente (*o* sau *a*) este mai puternic accentuat; în general pare că primul element este accentuat mai tare; dar câteodată elementul al doilea ni se părea mai puternic. În primul caz elementul al doilea trece uşor la un *ɔ* sau *ǫ*. Adese-ori amândouă elementele se împreună şi produc un *o* deschis, mai ales înaintea unui grup de consonante sau înaintea unui *u̯*. În cazul acesta se poate constata adeseori rămânerea unui *a* foarte slab ca „Übergangslaut“ (sunetul de trecere) *bǫ̣ŋkâ*, *dǫ̣uâ* sau *bǫ̣ᵃŋkâ*, *dǫ̣ᵃu̯â*.

Există în dialect şi un diftong, constând din *i̯* şi un *e* mai slab: *i̯e*, care poate trece într'un *i* foarte deschis: *şti̯ers*, *şti̯rs*.

Diftongii, al căror al doilea element este un *i* sau *u* neaccentuat, se aseamănă cu totul diftongilor corespondenţi din limba literară: *bou̯*, *boi̯*, *kai̯*, *rîu̯*.

Există şi o serie de diftongi care se pot numi diftongi de hiat; elementul dintâiu este totdeauna *i* sau *u*. Prezenţa acestor două semivocale la începutul unui cuvânt, prezenţa lui *i̯* şi în mijlocul cuvântului, este adeseori greu de constatat, pronunţarea fiind foarte slabă. În general se poate spune că, înaintea unui *i* accentuat după un *u* şi *i*, *i̯* nu se aude; *di in*, *fagadu·í*[1]); din contra *bucuríi̯i* sau *bucurí·i*, *dudai̯í* sau *duda·í*, *hîrkâi̯í* sau *hîrkâ·i*.

În sfîrşit o serie de diftongi se naşte atunci când se întâlnesc două cuvinte. Şi în cazul acesta diftongul se contractează uşor într'un monoftong *amo lúnâ* = *amú o lúnâ*, *deśéi̯a* = *de aśéi̯a*, *kotíta* = *ku atíta*. În loc de *i* înaintea unui *a* se iveşte adeseori *e* *lúpke-aźúŋg* (lupii ajung). *ĭ* la sfârşitul unui cuvânt trece uşor în *i̯* sau *e*: *meri̯-o ţírâ* (mergi puţin), *mere-akuló* (mergi încolo).

II. Consonantele.

p b f v m, *t d s z n r l*, ca în limba literară.

k g corespund lui *c* şi *g* înaintea lui *a*, *o*, *u* (cal gură), *ŋ* este nasalul corespondent (*n* în cuvântul „lung“).

[1]) Un astfel de punct marchează hotarul silabelor.

ş ca în limba literară, ž sunetul corespondent (= *j* în cuvântul „jos“ din limba literară).

ţ ca în limba literară = *t* + *s* într'o emisie articulatorie; ʒ sunetul corespondent sonor = *d* + *z*.

ķ ca *chi* în *chiar*, ģ ca *ghi* în *ghiaţă*. *h* este sonor (ca *h* slav), χ este aproape identic cu *ch* nemţesc în Bach, dar zgomotul fricţiunii nu este atât de puternic.

Există o serie de palatale, necunoscută în limba literară: *č*, *ǧ*, *ś*, *ź*, *ń*. *ń* corespunde lui *gn* frances şi italian. *ś*, unei urechi germane, face impresia acustică a unui sunet intermediar între *s* şi *ş*, este aproape identic cu *ś* polonez. *ź* este sunetul corespondent sonor. *č* = *t* + *ś*, *ǧ* = *d* + *ź* (într'o emisie articulatorie) se găsesc aproape numai după *l*.

După consonantele acestea şi după *ķ*, *ģ*, când vocala următoare este alta decât *i*, se intercalează adese-ori un *į* mai mult sau mai puţin sensibil.

Nexurile *pķ*, *bģ*, *mń* venind dela *pi-*, *bi-*, *mi-* se găsesc cel mai mult alăturea de *ķ*, *ģ*, *ń*, din care cauză punem consonanta labială în parenteză: *(p)ķátrâ*, *(b)ģíni*, *(m)ńíįi*; formele cu labiala păstrată aparţin mai ales generaţiuni mai vechi. Explosiunea labială se aude foarte slab.

Afară de consonantele nasale *m*, *n*, *ń*, *ŋ* există şi o consonantă labiodentală *ŋ* înaintea lui *v* şi *f* şi o consonantă nasală şi dentală cu închiderea neperfectă (un fel de „anusvara“) mai ales înaintea unui *l*, marcat aici cu ~: *î~laturá*, *pî~la móarti*.

Şi consonantele sufer adeseori schimbări la sfârşitul cuvintelor, când se găsesc înaintea unui cuvânt care începe cu o consonantă. Consonantele surde devin regular sonore înaintea unei consonante sonore. Consonanta *n* (şi în parte *m*) trece în celelalte consonante nazale după locul articulaţiei consonantei următoare. O consonantă se contractează cu o consonantă identică fără să se iveaască o lungire sensibilă: *aŋ fakú-tăti* (am făcut toate).

Remarcăm că am păstrat iniţiale mari la numele proprii.

Când lipseşte litera respectivă fonetică punem la început un semn al esclamării invers: *¡śiristínâ*.

III. Forme.

Pentru fiecare *substantiv* este indicat genul (m. = masculin, f. = femenin, a. = ambigen) şi forma pluralului (pl. = plural) pl. t. marchează că substantivul este în uzaj numai în plural. pren.: prenume. „pl. =“ înseamnă că pluralul este egal cu singularul. pl. 0: nu există plural.

Pentru *adjective* este indicată şi forma femeninului. Tipurile foarte frecvente sânt indicate cu semnele următoare:

I după modelul: *bun, búnă, bunĭ, búni.*
I a *-t, -tâ, -ţ, -ti,* sau *-d, -dâ, -ḑ, -di.*
I b *-ós, -óasâ, -oş, -óasâ.*
I c *-ésk, -eáskâ* (sau *-ịáskâ), -éştĭ, -éştĭ.*
I d *-ik, -ikâ, -iś, -iśi.*
I e *-ór, -óarâ, -órĭ, -óari.*
I f *-órĭ, -óari, -órĭ, -óari.*
II m. f. *mári,* plur. m. f. *marĭ.*

Verbul: pentru verb este indicată, afară de forma infinitivului, persoana întâia a indicativului prezent (sau când nu există aceasta, persoana a treia), şi dintre celelalte forme acelea care reprezintă un interes particular şi de la care formarea nu se înţelege dela sine.

1—3 sânt persoanele corespondente ale singularului indicativ prezent.

4—6 formele pluralului aceluiaş timp.

7 persoana a treia a conjunctivului prezent.

8 imperativul.

9 participiul.

Pentru formele ne-menţionate compară modelele următoare:

jura: *żurá,*
prez. ind. *żur, żurĭ, żúrâ, żurắm, żuráţ, żúrâ*
7 *sâ żúri* 8 *żúrâ* 9 *żurát* (I a)
imperf. *żurám, -áị, -á, -ám, -áţ, -á*
ger. *żurînd*
păstra: *pastrá*
prez. ind. *pastréḑ, -éḑ, -ịáḑâ, -ắm, -áţ, -ịáḑâ*
7 *-ę́ᵃḑâ* 8 *-ịáḑâ* 9 *-át*

imperf. *pastrám* etc. (ca mai sus), ger. *pastrînd.*

gogì: *goźí.*

prez. ind. *goźésk, -éştĭ, -ę^{a}şti, -ím, -íţ, -ésk.*

7 *-áskâ* [1]) 8 *-ę^{a}şti* sau *-ę́(^{a})* 9 *-ít.*

imperf. *goźę́m, -ę́i, -ę́, -ę́m, -ę́ţ, -ę́.*

ger. *goźínd.*

afurisì: *afurisí.*

prez. ind. *afurisắsk, -ắştĭ, -ę^{a}şti, -ím, -íţ, -ắsk.*

7 *-áskâ* 8 *-ę́(^{a})şti* sau *-ę́(^{a})* 9 *-ít*

imper. *afurisę́m* etc. (ca mai sus); ger. *-índ.*

prinde: *príndi.*

prez. ind. *prind, prinq, príndi, prindém, prindéţ, prind.*

7 *sâ príndâ* 8 *príndi* 9 *prîs* (f. *-sâ;* pl. *-ş, -sâ).*

imperf. *prindę́m* etc. (ca mai sus); ger. *prinqînd.*

Perfectul şi plusquamperfectul simplu nu există în dialect

IV. Semantica.

Cât priveşte ordinul sensurilor, n'am încercat a păstrà desvoltarea istorică; precede significaţia care e simţită ca fundamentală.

Sânt câteva cuvinte pe care le întrebuinţează ţăranul, simţind foarte bine că nu aparţin dialectului, d. p. când vorbeşte cu un „domn". Le închidem în parentesă [ ].

Cuvintele rare sânt marcate cu o cruce †.

Significaţia e dată în limba germană pentru a face mai chiare diferenţele nuanţelor între dialect şi limba literara, ceea ce nu se putea face în limba literară română însăşi, fără de-a da adese-ori explicaţiuni mai mult sau mai puţin lungi.

Numirile dialectale ale localităţilor nu s'au trecut, fără o cauză specială, în glosariul de faţă; ele vor fi indicate pe o hartă ce se va publicà în suplement mai târziu.

---

[1]) După consonante nepalatale *-eáskâ* sau *-ią́skâ (potolí: să potolią́skă).*

I. *a* (prep.) 1) înaintea substantivelor numai în cazuri rare: *a-kásâ* zu Hause, nach Hause, *a kaská a-somn* gähnen, *a bîzîi̯í a saraśíi* v. *bîzîi̯í*, *a-i̯ ʒíśi a saraśíi̯i* vezi *ʒíśi*, *a gra·i a mînî·i* sich immer stärker in Zorn reden, voller Wut sprechen, *ńinoséşti a brînʒâ* es riecht nach Käse, ähnl. *púte-a bîhlít* (v. *bîhlı*).

2) înaintea infinitivelor: *îi̯ tári g'íni a şîdé-a·íś, a sâ da a fáśi śeavá; váka-i̯ a fatá* ist trächtig.

3) ca semn al genetivului (rom. lit. *al, a, ai, ale*): *bó·u frumós a tátului, într a karúi̯a okól a mérʒi;* pentru a designa persoane: *Tóadir a Katríni a)* der Gemahl der Katharina (la însurați) *b)* der Sohn der Katharina (la neînsurați), *Tóadir a lu Gavríl a lu i̯g'órg'i* Theodor, der Sohn des Gabriel der Enkel des Georg, *Tóadir a lu Gavríl a Katríni* Theodor der Sohn des Gabriel und der Katharine; asemenea: *Vasíle-a dáskulluį́ śilúį́ batrîn, Vasíle a dáskulluį́ dim Pomohaśéņĭ din Agapkéņĭ*

înaintea pron. pos.: *a vóstru, a vóastrâ, a vóştri, a vóastri*

în legătură cu prep. *de* (numai după plur.) *níşti kápri de-a táti, níşti kăs de-a u̯áminlor nóştri, uśíd kopkíį́ dį́ a u̯áminlor kári li̯-o fakút vun rău*; *u̯áminĭ de-a nóştri* v. *nóstru; şi de-a* ... v. *şi* 1.

dealtfel: *de-a* v. *di.*

II. *a* (verb. aux. pentru a formà futurul) v. *vre.*

III. *ā* (im fallendem Ton) ah! Ausdruck der Freude.

IV. *a* (kurz gestoßen und mit einer wegwerfenden Hand- oder Kopfbewegung) a! (wegweisend).

abáti (ca *báti*): *a sâ abáti* einkehren.

[*abórt* (a. pl. *-turĭ*) Abtritt (rar şi numai imitând limba orăşenilor)].

ábur (m. pl. *-rĭ*) Dampf.

aburí (3. *-ŕęşti*) dampfen (vom siedenden Wasser; von Dünsten im allgemeinen, z. B. beim Ausatmen in kalter Luft).

aburká (1. *-úrk*) jem. hinaufhelfen (z. B. auf einen Baum); *a sâ aburká* steigen, klettern (mühsam, z. B. von einem Kind, das vom Fußboden auf einen Sessel steigt).

adalmáş (a. pl. *-şâ* sau *-şurĭ*) Trinken vor dem Abschluß eines Geschäftes.

Adám (m. pren.).

adapá (1. *adắp*, 2. *adắpĸ*, 3, 6, 8 *adápâ*, 7 *adápi*) tränken: *vakárįu adápâ źítili*.

adapóst (a. pl. *-turĭ*) Herberge, Unterkunft.

adaugatórĭ (m. pl. =) Spender (aproape numai în fraza: *ktíturĭ ş' adaugatórĭ*).

adá·us (a. pl. *-surĭ*) = cu următorul.

adaużálâ (f. pl. *-źélĭ*) = *adaużitúrâ*.

ada·uźí (1. *-źésk*) größer machen; länger machen: *o ada·uźít mînišili*; ergänzen.

adaużitúrâ (f. pl. *-rĭ*) Hinzufügung, Ergänzung.

adęsâ adv. oft.

ádikâ, şi *ádikíti* sau *ádikítiliįa* (*i* al silabei celei de a doua în *ádikâ* şi *ádikítiliįa* se apropie de un *î*) eigentlich: *şi vreį tu ádikâ? şi kaį tu adikítiliįa la noį?*; *ádikâ* şi în sensul lui „nämlich“: *įeu į am spus ádikâ sâ víįi la míni*; *įel, ádikâ Duńítru*; *ádikâ* întrebuinţat ca subst. f.: *áşá la-u ádikâ* wenn es darauf ankommt.

adiminí (1. *-ésk*) locken; *îl adiminésk sâ fákâ* ... ich verführe ihn, etw. zu tun.

adivarát (adv.) „richtig“ în fraza; *tárę - ªdivarát aį gra·ít*; *ad.* sau *ko-ad.* „wirklich“ în răspunsul la salutul de Paşti *(ko-)ad. k'o ŋvi·ęt* [altfel numai când vrei să te exprimi mai fin = *ku drept kuvínt*].

adís numai în compoziţia *întradís* absichtlich.

adíŋk (m., f. *-kâ*; pl. m. şi f. *adî'ś*) tief: *ápili s adî'ś*; *adî'ś batrînęţâ* hohes Greisenalter.

adîšími (f. pl. 0) Tiefe.

adorńí (ca *dorńí)* einschlafen.
adǫ́·uḑa am zweiten Tag.
adukát (m. pl. *-ţ)* Advokat.
aduná (1. *adún* 2. *adúnĭ*) zusammenklauben (Heu oder Stroh).
adurmeká (3. *adúrmikâ)* schnuppern (von einem Hund).
adúsi (ca *dúśi*; cu excepţia imperativului: *ádâ!*) bringen *fim(ı)ę́ı̯a a adúśi mī́ni u̯ǫ́·uli*; *adúśi a* es riecht nach... (d. p. *adúśi a rī̃śiḑálâ* nach Ranzigem); v. *amínti*; *adúśi pi śinivá la sápâ di lemn* jemanden in Armut stürzen; *adús di spáti* nach vorn gebeugt.
afárâ außen, draußen: *táta ı̯-afárâ*; hinaus: *afárâ ku voi̯, fómiţâlor* sau *momńíţâlor!*
áfânâ (f. pl. *áfini*) Heidelbeere.
áferím interj. bravo (zustimmend).
afini̯ák sau *-ńák* (m. pl. θ) Heidelbeerschnaps.
afi·oánâ (f. pl. *-ni*) Pfingstrose.
[*aflári: kum-i aflárea?* Wie steht das Befinden? când ţăranii vreau să se exprime frumos].
Aftanásâ (m. pren. voc. =) = *Tanásâ.*
afumá (1. *afúm*, 2. *afúmńi*) räuchern: *kárne-afumátâ*; anbrennen.
afurisắni (f. pl. *-sắnĭ*) ekelhafter Kerl.
afurisī́ (1. *-sắsk*) verfluchen.
afurisī́t (adj. I-a) verflucht; subst. de pildă: *afurisī́tu di barbát afurisī́ta di fimę́·i.*
Agapḱí·a (f. pren. voc. *-ḱíi̯i*) Agapia.
Agláı̯a sau *Agla·íţa* (f. pren. voc. *Aglá·i, Agla·íţâ*).
agonisī́ (1. *-sắsk*) verdienen.
agonisálâ (f. pl. *-sắlĭ*) der Verdienst.
Agrapḱína (f. pren.) Agrippina.
ag'azmalu·í (1. *-i̯ésk*) 1. mit Weihwasser besprengen, 2. iron. bespritzen (überhaupt).
ag'ázmâ (f. pl. θ) Weihwasser *buli̯árka-i̯ ag'ázma drákuluĭ.*
ag'ę́ kaum: *ag'ę́ am aźū́s pi di̯al*, v. *dęgę́.*
*ā*ʰ (interj., pronunţat foarte adânc) ah! (körperliche Wohligkeit ausdrückend); *ā*ʰ, *kâ bun o fost!*
ahá (interj.) aha (ich hab dich!).
aı̯ v. *ai̯, avę́, vrę.*
ai̯ásta v. *a·ísta.*

aiẹ́vea sau *-vẹ* in Wirklichkeit, wahrhaftig: *am avút ũ żis aiẹ́vea*; *l'amŋ văḍút aiẹ́veã żis (= a. ĩ żis).*

áiir (m.) Christusbild im Grab, das am Karfreitag aus der Nische herausgeholt wird).

a·ísta (pron. dem. m., f. *a·ıásta*: pl. m. *a·íştia*, f *aı(ı)éstia*; gen. dat. *a·istúia*, *a·iştíii*, *aistóra)* dieser (întrebuinţat când nu precede un substantiv; formele cu *-a* final se 'ntrebuinţează şi înaintea substantivelor, după prepoziţiuni: *dintr' a·íştia nó·uri*, *pintr'aiásta kásâ*); ca pron. neutral funcţionează *aiásta* alături de *ásta*: *aiásta (ásta)-ı drept* dies ist wahr; *pintra-ásta* dadurch, v. *ísta.*

a·íś, a·íśea sau *a·íśi* (adv.) hier.

aiurá (1. *-éḍ)* irre reden.

aiúria (adv.) anderswo *(= în ált lok)*; *a gra·í într-aiúria* irre reden (z. B. vor dem Tod).

àizâmbáŋk (m. pl. *-kuri)* Eisenbahnzug: nur in Sätzen wie *staŭ în a.*; *m'aḍú -ku* (= m'aduc cu) *aizâmbáŋku; atítea aizâmbáŋkuri -o treakút.*

ak (a. pl. *áśi)* 1. Nadel; *s'a gasí ıel ak şî di kožóku luı (ıel* näml. *ak)* es wird sich das richtige Mittel finden, ihn zu zwingen (sau: *oi gasí ak péntru kožóku luı* ich werde schon die richtigen Maßregeln für ihn finden) 2. Stachel (von Tieren oder Pflanzen) 3 Gräte.

akaftíst (a. pl. *-turi)* Litanei (von den Gläubigen bestellt u. bezahlt) v. texte

akásâ v. *a* 1; *staŭ pe -ak.* ich bin in der Nähe des Hauses, *a sâ fáśi pe-ak.* v. *fási; aşá maı vii de-ak.* so paßt es sich, so versteht man es.

akatări (adj. invar. sau adv.) wie es sich gehört: *o fakút treábâ akatări, o lukrát akatări.*

akaţará (1. *-áţâr* 2. *-átâri* 3. *-áţârâ* 7. *-áţâri*): *a sâ ak.* hinaufklettern: *míţa s'o akaţarát pi gard.*

akló v. *akuló.*

akọlẹ́ adv. da: *akọlẹ́-o fos kuţítu*; hierher: *púni akọlẹ́* (cu toate că idea direcţiunii nu-i aşa de clară ca la *îŋkoáśi).*

akop- v. *akup-.*

akreálâ (f. pl. *-éli)* Säure (i. allg.), comp. *nakreálâ.*

ákru (m., f. *-râ*, pl. m. şi f. *-ri)* sauer.

akuló sau *akló* dort; *într'akuló* dorthin: *buburúḑâ, buburúḑâ, îŋkotró-i zburà, într'akuló m'oi maritá.*

akupirí (*u* între *u* şi *o*; 1. 6. *akúpăr,* 2 *akúpirĭ,* 3, 7, 8 *akúpirĭ* 4 *akupirím* 5 *-íți*) bedecken.

akupirimînt (a. pl. *-mínti*) Decke, Bettdecke.

akupiríș (a. pl. *-șurĭ*) Dach.

akurát (adj. 1 a) peinlich genau (v. einem Menschen); (adv.) *ieu îț spun ak.* ganz bestimmt (= *vérdi'm fáțâ*).

alák (m. pl. 0) Speltweizen.

alamîi (f. pl. *-îi*) Zitrone.

alb (m., f. *álbâ;* pl. *alg, álbi*) weiß: *béri álbâ* v. *béri.*

alba subst. fem. numai în fraza *o'ntrát álba ~ sat* der Morgen hat gegraut.

albastré (f. pl. *-éli*) Kornblume.

albástru (m., f. *-strâ;* pl. *-ștri, -stri*) blau: *sérîu-ĭ albástru, tulpánili s albástri, óki s albáștri.*

albáțâ (f. pl. 0) grauer Star.

albgínâ v. *algínâ.*

albinéț (m. f. *-eáțâ,* pl. *-éț, -éțâ*) blond und lichtfarbig.

albúș (a. pl. *-șurĭ*) Eierklar; *albúșu ókului* das Weiße im Auge.

aldátâ (în conexul frazei şi *áldatâ*), mai rar *áltâdátâ,* ein anderesmal.

Aléksa (m. „Kurzform" pentru *Aleksándru* şi *Aleksíi*).

Aleksándru (m. pren.)

Aleksíi (m. pren.) Alexis.

alesatúrâ (f. pl. *-ri*) das Weben von Mustern am Webstuhl v. *alézi*

alé(a)zi (1. 6. *alég* 2. *alé'z* 3. 8. = inf. 4. *ależém* 5. *ależéț* 7. *aliágă* 9. *alés*) auswählen; spez. Muster weben im Webstuhl (mit Farbenwahl verbunden); *s'al.* es kommt zustande, es ist zu sehen *baț atîta smîntîna, pînâ și s alézi úntu; i s'alé(a)zi* es ist aus mit ihm; *a s'al. kuŋ (= ku uŋ) kîșlig bun* sau *ku (ku uo) págubâ* mit etwas davonkommen; part. *alés* (m. f. *-eásâ;* pl. *-éș, -éasâ*) auserwählt; *aleásа lúmi* besondre Schönheit von einem Weib; *mai alés* besonders; *îi fa într'alés* ich tue ihm etwas ganz besonders gutes.

algí (1. *algésk* sau *albăsk,* 2. *-géștĭ,* 3. *-géaști* sau *-béaști,* 7. *-gáskă* sau *-báskâ* weiß werden (von Menschen und den Haaren)

alǵínâ sau *albǵínâ* (f. pl. *-ni̯)* Biene: *strî̃'źi ka alǵína* er sammelt wie eine Biene (ist sparsam).

alǵi·ór (I e) weiß (von der Hautfarbe der Menschen) [cunoscut numai în cântecele populare].

ali̯argá (1. *alẹ́rg,* 2. *alẹ́rź,* 3, 6 *ali̯árgâ,* 4. *aliargắm,* 7 *alẹ́rźi)* rennen.

ali̯argáti în legătură cu *pi* : *pe-al.* eilends.

aliná (3, 6 *alineáḑâ*) aufhören zu quälen : *durérili l alineáḑâ* die Schmerzen lassen bei ihm nach.

alivéŋkâ sau *aliváŋkâ* (f. pl. *-vḗś*) Maiskolatsche mit Quark und drübergelegtem süßem Rahm.

alt (m., f. *-tâ* ; pl. *-ţ, -ti* ; gen.-dat. m. *altúi̯* f. *-íi̯* pl. *-ór)* ein anderer: *alt barbát, áltâ fimi̯ẹi̯i, alţ barbáţ, álti fiméi̯*; *în ált lok* anderswo; când nu urmează un substantiv: *áltu, álta, álţâ, áltili,* gen.-dat. *altúi̯a, altíi̯a, altóra*: şi după prepoziţiuni *di la uŋ kápât la áltu*; *álta* anderes (numai în legătură cu *śi*: *álta n'am śi va lasá,* de-altfel: *altiśẹ́lea*); *nú alta* rein: *o śerbinţálâ di sâ krăpḱ, nú alta.*

altárĭ (a. pl. *-ári)* abgeschlossener Raum, in dem der Pfarrer die Messe hält.

áltâdàtâ v. *aldátâ.*

áltfẹlĭ anders.

altiśẹ́lẹ sau *-lea* etwas andres.

altíţâ (f. pl. *-íţ*) Stickerei auf dem Oberärmel des Frauenhemdes (daher *kamẹ́ᵃşâ ku altíţ).*

alu·át (a. pl. *-turĭ)* Teig, *ka di̯-alu·át* wie aus Teig, schlaff.

alún (m. pl. *-nĭ)* Haselstaude.

alúnâ (f. pl. *-ni)* Haselnuß, *ka o-alúnâ* klein wie eine Haselnuß; *teáfâr ka o-a.* kerngesund, unversehrt.

aluníkâ (f.) 1. (Pl. ?) kleine Haselnuß [numai în poezii] 2. (pl. *alunẹ́li)* Sommersproße 3. (pl. θ) schwarzer Schönheitsfleck.

aluníş (a. pl. *-şurĭ)* Haselgebüsch.

aluŋgá (1. *alúŋg* 2. *alū́ź*) verjagen; *a s aluŋgá* besprungen werden (numai despre vaci: *váka s'o-aluŋgát).*

alúŋgu numai cu prep. *di* : *di̯-al.* längs d. p. *di̯-al. zî́dului̯.*

am v. *avẹ́, vrẹ.*

amanúnt numai în nexul *ku di̯-amanúntu* ausführlich.

1. *amár* (m., f. *-râ;* pl. *-rĭ, -râ*) bitter.

2. *amár* în fraze cum: *atíta amár di...* soviele ..., *di mult amár di vrémi* seit langer Zeit, *śi de-amár di...* sau *kît amár di* wie viele.

amaraśúni (f.) 1. (pl. 0) Bitterkeit 2. (pl. *-úní*) bittere Speise.

amarí (1. *-rắsk* 2. *-rắştĭ* 3. *-réşti* 7. *-ráskâ*, 8. *-résti* sau *-ré*) bitter machen, verbittern *a-ş amarí ḑílili*; *amarít* (f. *-tâ*) ganz schwacher Mensch (z. B. nach einer Krankheit).

amarîu (m., f. *-rîi*, pl. *-rîi*, *-rîi*) bitterlich.

amárnik (adv.) gräßlich, schrecklich.

amażálâ (f. pl. *-żélĭ*) Vorspiegelung.

amaźí (1-*żésk*) *pi śinivá* jem. anlügen, ihm etwas vormachen.

amaźitórĭ (l f.) trügerisch.

amestiká (1.*améstik* 2. *-éstiś* 3.6.*-ęstikâ* 7.*-ęstiśi*) mischen; *o·i 'ntóarśi kožóku pi dos ş'am sâ ti-améstiku* (= *-ik ku*) *pomíntu* (frază amenințătoare).

amestikatúrâ (f. pl. *-rĭ*) Füllung (von Speisen) aus mehreren Bestandteilen.

ameţálâ (f. pl. *-ţắlĭ*) Schwindel.

ameţí (1. *-ắsk*, 3. *ameţęşti*) *pi śinivá*, jem. schwindlig machen; *ma ameţęşti* ich werde schwindlig.

amín Amen; *am. ku dĭ̂su* es ist aus mit ihm — v. *domn.*

amíntęrlia v. *amíntiria.*

amínti, numai în fraza *a ş adúśe-am.* sich erinnern (*ái śavá*).

amíntiria sau *-tirea* sau *-tęrlia* anders, anderswie: *tu graiéşte-am. di kúm graiésk ieŭ*; *de-amíntiria* sonst.

amîná (1. *amîn, 2. amîi, 3. amînâ, 7. amîii*) verschieben.

amîndói (m., f. *-óauâ*) beide.

amnárĭ (a. pl. *-ri*) Stahlrückseite beim Taschenmesser.

a(m)ńiáḑ 1. (m., pl. 0) Mittag; *mîŋkária di-a.* Mittagessen. 2. (a. pl. *-ḑurĭ*) Mittagessen.

amoręḑá (3. *-ḑázâ*): *a s'am.* sich verlieben (iron.)

amorţálâ (f. pl. *-ţắlĭ*) Erschlaffung.

amorţí (1. *-ţắsk*, 2. *-ţắştĭ*, 3. *-ţęşti*, 7. *-ţáskâ*) 1. heiser werden 2. starr werden, erstarren, *kišóarili -i o-amorţît; amortęşte-ápa* es bildet sich eine dünne Eiskruste auf dem Wasser.

amú jetzt: *amú víni táta*; *amú, amú* bald, bald; gleich: *amú-amú ţ dau* bald hau ich dich; jetzt vor... *amú doi áni, amú dǫuâ luni*, cu contracțiune *amó-lúnâ, amó-saptamînâ* (din

amu o); „jetzt vor einem Jahr“ se zice cu articolul definit *amu-ánu; di̯-amú* von nun an.

amúş bald, *amúş.. amúş..* bald.. bald.. *amúž víni fráti-su, amúş sórâsa*; *amúş, amúş* gleich, gleich; beinahe: *amúş-amúş i̯erá sâ ş dé̯i̯i súflitu* beinahe wäre er gestorben.

amuţí (1. *-ţắsk*) stumm werden: *i̯el o amuţít* er ist stumm geworden (auch wenn er nicht sprechen will).

an (m. pl. *anĭ*, persoane mai bătrâne pronunţă *ai̯*) Jahr: *mulţ anĭ! [mulţ ai̯!]* (Glückwunsch); *kîţ anĭ ai̯ tu [di kîţ ai̯ i̯eş-tú]* wie alt bist du?; *la ánu* aufs Jahr, *amu-ánu* v. *amú; Ánu-Nóu̯* Neujahrstag (= *Svíntu-Vasíli*).

†*Ana* (f. pren.) Anna (aproape numai în forma diminutivă *Aníţa*).

anáftin (I) niederträchtig.

Ananíi̯a (m. pren. voc. *Ananíi̯*) = *Náni.*

Anatóli (m. pren., voc. =).

Andríi̯ (m. pren., voc. =) Andreas.

aniná (1. *anín*) anhängen, aufhängen (von Sachen und Personen: *prǫ́ᵃsta s' o aninát*); *s'o-aninát di dī́sa* er hat ein Verhältnis mit ihr angeknüpft.

Anisíi̯a (f. pren., voc. *-síi̯i*).

Aníţa (f. pren., voc. *-ţâ*) Anna.

antíst (m. pl. θ) Gemeindevorsteher (als besonderer Ehrentitel *dómnu̯ antíst!*).

Antón (m. pren.).

Antoníi̯a (f. pren., voc. *-níi̯i*).

anúmi̯a eigens.

anumńít (I a) ausgesprochen, gerade: *tú anumńít péntro-ai̯ásta ai̯ vinít la noi̯?*

ańi̯áḑ v. *amńi̯áḑ.*

ańinosí (1. *ańínus*, 2. *-ş*, 3, 6, 7, 8 *-sâ* sau 1. *ańínosắsk*, 2. *sắştĭ*. 3., 6. *-sé̯şti*, 7. *-sáskâ*, 8. *-sé̯* sau *-sé̯şti* — 4. *-sím*, 5. *-síţ*) 1, riechen (zu etwas), 2. riechen = einen Geruch verbreiten.

aŋgléz (m. pl. *-éž*) Engländer.

Áŋgli̯a England.

Aŋǵilína (f. pren.)

a·oḑí v. *a·uḑí*

apará (1. *ápâr*, 2. *-irĭ*, 3, 6, 8. *-ârâ*, 7. *-iri*, 4. *aparắm*) verteidigen, schützen.

apasá (1. *apắs*, 2. *-éş*, 3, 6, 8. *-ásâ*, 7. *-ę́(ª)sâ*) drücken; *um mărs apasát* ein fester Gang.

apatós (I b) wässerig.

1. *ápâ* (f. pl. *ápi*) 1. Wasser; *ápâ tári* eufemism pentru *holérkâ*; *ápâ móartâ* Todeswasser, *ápâ źíi̯i* Lebenswasser (beides in Märchen); *s'o dus pi ápa Sîmbiti* etwas ist spurlos verloren gegangen (vielleicht vom Weihwasser, das man an der *Sîmbâta mórţîlor* (v. ac.) auf die Gräber spritzt); v. *kárâ-apa*; *a báte-ápa 'n kíu̯â* v. *kíu̯â*; *ápâ n gúrâ!* schweig! 2. Fluß (größerer, comp. *parắu̯*).

2. *ápâ* = *apĺi̯*, numai în nexul *ápâ-dắ* nun so.

apĺi̯ nachher; *dāpĺi̯* = dar apoi v. *apǫ́i̯*.

apleaká (3. *apli̯ákâ* v. *pleaká*) säugen (von Kälbern).

apǫ́i̯ = *apĺi̯*; numai în fraza *dzíu̯a di apǫ́i̯* das jüngste Gericht.

após (I b) wässerig.

apóstul (m. pl. *-lĭ*) Apostel.

áprig (m. f. *-gâ*, pl. *-ź*, *-źi*) heftig *un kal áprig*, *doi kai ápriż*; *u̯om áprig pi lúkru* arbeitseifrig.

apríl (m. pl. 0) = *prí·ir.*

apríndi (1. *-índ*, 2. *-índ*, 3 = 8 = Inf., 9 *aprîs*) anzünden; *a s'apr.* sich ereifern.

apróapi nahe; *apróapi di drum* nahe an dem Weg; *pi apr.* in der Nähe.

apropkíę́ (1. *-opkíę́d*, rar *-ópkiu̯*, 2. *-ópki* sau *-opkíę́d*, 3 = 6 *-ópki* sau *-opkíádâ*, 4. *-opkíém*, 5. *-opkíę́t*, 7. *-ópki* sau *-opkí·ę́dâ*, mai rar *-ópkii̯i*, 8. *aprópki-ti*, mai rar *-opki·ádâ-ti* sau *-ópkii̯i-ti*): *a s'apr.* sich nähern.

apşóarâ (f. pl. *-ri*) flüssige Medizin.

apuká (1. *apúk*, 2. *apúś*) greifen, fassen, erfassen (auch übertragen *m'o-apukát śi·órili*); überraschen *i o apukát nóaptea*; *n'am apukát íŋkâ* ich hab' es noch nicht erlebt; *a apuká-o la sanatóasa* v. *sanatós*; *a ap. kîmki* v. *kîmp*; *apukát* (I a) nervös, aufgeregt.

apukáti în legătură cu *pi*: *pe-ap.* nebenbei; *am kusút numa pe-apukáti* ich habe nur zwischen andern Arbeiten genäht.

ar verb aux. v. *vrę*.

ará (1. *ar*, 2. *arĭ*) pflügen.

aráku v. *ăráku*.

arámâ (f., pl. *-ămńĭ*) Kupfer; *ş'o-aratát aráma* er hat sein eigentliches Wesen gezeigt.
aramńiu (m., f. *-íi̯i*; pl. m. şi f. *-íi̯*) kupferfärbig.
aráp (m. pl. *-pĭ*) Mohr.
arát (m. pl. θ) Ackern.
aratá (1. *-ắt*, 2. *-ắţ*, 3. *-átâ*, 7. *-ę́ti*) zeigen: *arátâ-m brífu.*
aratári (f. pl. *-tắrĭ*) Gespenst; magrer schlechter Mensch.
aratatórĭ (m. pl. =) Zeigefinger.
aratós (I b) in die Augen fallend.
aratúrâ (f. pl. *-ĭ*) 1. das Pflügen, 2. das gepflügte Feld.
árdi (1. *ard*, 2. *arḑ*, 3. = inf., 7. *árdâ*) brennen: *kása árdi*; *îm árdi gîtlézu* es brennt mich im Hals; *árdi vélniţa 'ntr' ĭ́su* er hat Katzenjammer; *ard ka m pára* (= în para) *fókului* ich habe hohes Fieber; *ars* (*ársâ*, *arş*, *ársâ*) angebrannt.
Ardi̯ál (m. pl. θ) Siebenbürgen.
ardili̯án (m. f. *-li̯áŋkâ* pl. *-lę́nĭ*, *lę́śí*) siebenbürgisch, Siebenbürger.
areştánt sau *arištánt* (m. pl. *-ţ*) Sträfling.
arháŋg'il (m. pl. *-lĭ*) Erzengel, *Arháŋg'ilu*, ein Feiertag (Erzengel Michael u. Gabriel, 8. Nov.); — *arháŋgilu-tău* als Verwünschung: verflucht!
arhǫ́ᵃnâ (f. pl. *-ni*) Handgeld.
arhoní (1. *-nésk*) über den Preis einer Ware einig werden und Handgeld geben.
árĭ·i sau *árĭ* (f. art. *-i̯a*, pl. nu prea uzat *árii̯*, art. *árĭ́li*) Tenne.
arín (m. pl. *-nĭ*) Erle.
arípâ (f. pl. *-pĭ́*) Flügel.
aripĭóarâ (f. pl. *-ri*) Flügelchen.
aríś (m. pl. =) Igel; auch als Spottname für einen struppigen Menschen.
arištánt v. *areştánt.*
ark (a. pl. *-kurĭ*) Bogen (bes. als Knabenspielzeug).
Arkádi (m. pren. voc. =)
arkáş (m. pl. =) Mitglied der *arkaşíi̯i.*
arkaşíi̯i (f. pl. *-íi̯*) bäuerlicher Lese- und Sportverein.
arkúş (a. pl. *-şuri̯* sau *-şâ*) Fiedelbogen.
armán (m., f. *-áŋkâ*, pl. *-ę́ni*, f. *-ę́́śi*) armenisch: *kopĭ́il a.*; Armenier; *púti ka-un armán.*
ármâ (f. pl. *-mi*) Waffe.

árrà! sau *ắrrà!* (interj.) Ausruf des Staunens.
arsatúrâ (f. pl. *-rĭ*) verbrannte Stelle (z. B. im Wald).
Arsî́ni (m. pren. voc. =) Arsenius.
arsúrâ (f. pl. *-rĭ*) hohes Fieber (beim Menschen).
Arśíp (m. pren. voc. =) Archippos.
árşâţâ (f. pl. *-ţ*) Sonnenglut.
Arté(m)ńi (m. pren. voc. =) Artemios.
† *arţárĭ* (m. pl. =) Ahorn.
aruŋká (1. *arúŋk* 2. *arū́ś*) werfen (de obiceiu *zvîrlí*).
arźínt 1. (a.) Silber (pl. *-urĭ* ...-arten); *arźínd źiu̯* Quecksilber; 2. (m. pl.-*ţ*) Silberling (gemeint die 30 Silberlinge des Judas); 3. (pl. θ) Baargeld (chiar „Papiergeld"): *am dat ḑę́ᵃśi lei̯ arźínt.*
arźintá (1. *-éḑ*) versilbern.
arźintárĭ (m. pl. =) Silberarbeiter.
arźintíu (m. f. *-tíi̯i*, pl. m. şi f. *-tíi̯*) silberglänzend.
asamaná (1. *asắmân*, 2. *-ắminĭ*, 3. *-ámânâ*, 7. *-ę́mini* sau 1. *a-samanéḑ* etc.) ebnen (z. B. ein Feld).
asamanári (f. pl. θ) Aehnlichkeit.
asárâ (adv.) gestern abends.
asę́mini̯a sau *asʲę́mini* ähnlich, *di̯-asę́mini̯a* gleichfalls.
askultá (1. *askúlt*) 1. anhören, zuhören, horchen *askúltâ la úşâ*; 2. gehorchen, folgen (*di śinivá* jemandem).
askultatórĭ, numai în fraza militară *ma mńeldui̯ésk ask.*, gehorsamst.
askúndi (1. *-únd*, 2. *-únḑ*, 3. = inf., 9. *-ū́s*) 1. verbergen, 2. aufheben (= aufbewahren), *pe-askū́su* versteckt.
askuţî́ (1. *-ţắsk*, 2. *-ţắştĭ*, 3. *-ţę́ᵃşti*, 7. *-ţáskâ)* schärfen, schleifen, spitzen.
askuţî́t (I a) spitzig.
askídâ (f. pl. *-di*) 1. Kreuzotter, 2. schlechte Weibsperson.
ásnǫ̀ᵃpti sau *áznǫ̀apti* (şi cu sunet de tranziţie *ásᵈnǫ̀pti*) heute nachts (auf die vergangene Nacht gehend).
áspru (m., f. *-â*, pl. m. şi f. *-i*) rauh: *grái̯u lui̯ îi̯ áspru* seine Stimme ist rauh.
ásta (pron. dem. neutr.) dies (v. *a·ísta*): *ásta i̯ aşá di frumós*; *pintra-ásta* dadurch; *ásta* pentru *i̯ásta* v. *ísta*; *kuŋ víni ásta* v. *viní.*
ástâḑ heute.
astî́mpará (1. *astî́mpâr* 2. *-pirĭ* 3., 6 *-pârâ* 7. *-piri*) stillen (*sĩ́źili*);

a s a. sich mäßigen, ruhig werden.

astîmparári (f. pl. 0) în fraza: *kopkíţ, şiţ kostîmparári* (= cu a.) seid ruhig!

astîmpâr (m. pl. 0) în fraza *am astîmpâr*: ich bin ruhig, mache keine Bewegung.

astupá (1. *astúp* 2. *astúpk*^{z}) verstopfen, zudecken (z. B. eine Grube, das Ofenloch, etwa durch ein vorgegebenes Brett).

astupúş (a. pl. *-úşurĭ*) Stöpsel.

asudá (1. *asúd* 2. *asúḑ*) schwitzen.

asúpra gegen: *màrg asúpra duşmánuluţ, azmuţắsk kínili asúpra kuţvá*; v. *dţasúpra.*

asuprí (1. *-ésk*) unterdrücken (*pi şinivá*).

asurḑí (1. *-ḑắsk*) taub werden, taub machen.

asvinţí sau *azvinţí* sau *svinţí* (*sfinţí*) (3. *-ę^{a}şti*) untergehen (von der Sonne: *soárili asvinţę^{a}şti*).

asvinţít sau *svinţít* (m. pl. 0) Sonnenuntergang.

aśál (m., f. *aśę*(^{a}); pl. *aśí*^{i}, *aśęli*) jener (numai înainte de determinative: *úţiti, vin doţ baţę́ţ, aśál mări îi fráti-mńeu*; *avém tri kắs: aśę dĭ sús ţ a táti*).

aśála (m. f. *aśí*(^{i})*ę́ţa;* pl. *aśí*(^{ţ})*a, aśę́ļa;* gen. dat. *aśilúţa, -íţa; aśilóra*) jener, der da, der erwähnte (când nu precede substantivul; dincontra se întrebuinţează formele acestea, şi când urmează substantivul: *aśála óm* alături de *ómu śála,* asemenea *aśála kopkíl, aśę́ţa fimę́^{i}i,* mai ales după prepoziţiuni *víne pentru-aśála om, dintr' aśí·a ţámini, dintr'a śála nó·ur*).

aśę́ţa se'ntrebuinţează ca neutru: *dupaśę́ţa* danach, *deaśę́ţa, dţaśę́ţa* (*dęśę́ţa*) deshalb.

tot aśála derselbe (şi ca adjectiv *tot aśę́ţa fimę́^{i}i*); *tot aśę́ţa* dasselbe.

kaśála (= *ka aśála*) ganz prächtig od. ä. *un ţom kaśắla, o fimę́^{i}i kaśę́ţa*; *pe-o lúnâ kaśę́ia* bei sehr hellem Mond.

a iniţial se contrage şi în alte cazuri cu vocala precedentă: *kośála* (= *ku asála*) mit jenem, *pęśála* (= *pe aśála*) v. mai sus *dęśę́ţa, dupaśę́ţa;* şi *a* sau *ţa* final se pot pierde: *dupaśę́-o porõśít* danach hat er befohlen.

† *aśimandrít* v. *śimandrít.*

aśu·á (1. *m'aśuḭéd*, 8 *aśu·áḍâ-ti*): *a s a.* sich niederlassen, sich zur Ruhe begeben, Obdach finden.

1 *aş* verb aux. v. *vrę*.

2 *aş* (interj.) also! (wegwerfend, unwillig).

aşá (rar *aşę́*) so, *aşá di frumós* so schön (şi ca exclamaţie), *tot aşá* ebenso, *a·uḍínd aşá* dies hörend.

aşaḍá (1, 2. *asắḍ* 3. *-áḍâ* 7. *-ę́ᵃḍâ*): *a s'aş.* sich setzen; sich zusammendrücken, sich niederdrücken: *fínu s aşáḍâ, kása s aşáḍâ*; part. *aşaḍát* gesetzt = ernst.

aşíş sofort.

aşíždirḭa gerade so (= *tokmᵃaşá*).

áşki·i (f. art. *áşkiḭa*, pl. *ắşkḭ*) in die Höhe ragende Splitter eines vom Wind gebrochenen Baumes: *o fost uṃ vînt mári ş'o rupt kopáku, dintr'îsṵ o ramás núma trupkína plínâ di ắşki' askuţíti.*

aşkiḭę́ (3. *-ḭáḍâ*) (vom Wind) einen Baum so brechen, daß nur ein Stumpf mit *ắşki* (v. *áşki·i*) bleibt: *vîntu ṵ aşkiḭę́t* (= vântul a a.) *pómu.*

aşki·úţâ (f. pl. *-úţ*) feine Holzsplitter.

aşteaptá (1. *aştépt*, 2. *-épţ* 3. *-ḭáptâ*, 7. *-ę́ᵃpti*) erwarten, warten.

aşteáptâ v. *svínta-aşt.*

aştę́ᵃrni (1. *aştḭrn* 2. *-nĭ* 3, 8. = inf. 4. *aşterném* 7. *aştḭárnâ*) aufbreiten (um ein Bett zu machen), das Bett machen (für Mensch oder Tier); aufdecken: *ḭ o aşternút mása.*

atíżi (1. *atíŋg* 2. *atíż* 3, 8. = inf. 7. *atíŋgâ* 9. *atís*) berühren.

atíta (m. şi f.; pl. m. *atíţa*, f. *atítea*) soviel: *ḭel ńi-o dat atíta; vắ·ili o sunát de-atíta kíntik; atíta frúnḍâ* soviel Laub; *atíḭa ṵắminĭ, atítea fiméḭ*; — *atíta kît* soviel als; — nur soviel: *atíta ńi-o dat; atíţa báne-am kîşligát; atíta-ḭ di míni* nur das bin ich imstand.

atîtúka adv. ein klein wenig (mit Fingergeberde).

atűśa (adv.) damals, dann.

aţ verb aux. v. *avę́, vrę*.

áţâ (f.) 1. (pl. =) Zwirn 2. (pl. *ắţ*). Schuhriemen.

aţînę́ (ca *ţînę́*) numai în fraze ca: *ḭeṵ ḭ-aţîn kuḭvà kálea* ich komme jem. auf dem Weg entgegen, um ihn aufzuhalten.

aţîpkí (1. *-késk*) einschlummern.

aţîţá (1. *aţíţ*) schüren *fata o aţîţát fóku.*

a·uḍí sau *a·oḍí* [după vocală *a* poate dispăreà : *o-oḍít* sau *ǫu̯uḍít* = a auzit] (1. *a·úd* 2. = 8. *a·úḍ* 3. *a·údi* 7. *a·údâ)* hören; *s'a·údi a*... es riecht nach.... (d. p. *a muśigái̯* nach Schimmel) eufemism pentru *púti.*

[au̯gúst (m. pl. θ) August (Monat, cuvânt literar)].

[au̯li̯ó! o weh! (zigeunerisch)].

a·ur sau [vorbind iute] *au̯r* (m. pl. θ) Gold.

au̯rarárĭ v. *a·urárĭ.*

au̯rarít (m. pl. θ) Goldschmuck.

a·urárĭ sau *au̯rárĭ* sau *au̯rarárĭ* (m. pl. =) Goldarbeiter.

a·urí sau *au̯rí* (1. *-résk*) vergolden.

au̯ríu̯ (m., f. *-ríi̯i*, pl. m. şi f. *-ríi̯*) goldglänzend.

Avakúm (m. pren. voc. =) Habakuk (?)

avę́ᵃ (pres. *am, ai̯, ári, avém, avéţ, au̯,* 3. conj. *sâ ái̯bâ,* imperf. *avę́m, -ę́i̯, -ę́, -ę́m, -ę́ţ, -ę́,* part. *avút,* imper. [rar] *ai̯, avéţ* d. p. *ai̯ rabdári*) :

1) haben;

2) mit *sâ* zur Bildung des Futurums und Kondiz. Perfekti; im Präsens zur Bildung des Futurs (in der 1. u. 2. plur. ungebräuchlich): *am sâ śiu̯ akásâ* ich werde zuhause sein; im Imperf. zur Bildung des Kondiz. Perf.: *avę́m sâ śim akásâ dákâ ştii̯ę́m*... Wir wären zu Hause gewesen, wenn wir gewußt hätten...

3) v. impers. *ári* es gibt: *ári śíni ti ɱvaţá* es gibt jem., der dich unterrichten könnte; *n ári śi sâ m plákâ*

4) (numai în forme de pres. *am, ai̯, o, am, aţ, o*) verb aux. pentru a forma perfectul.

forme divergente fonetico-sintetice: *ae̯ = ai̯; ńi̯ęi̯* = mi ai (aux.) etc., *dorńí-o-ę* v. *dorńi, ieu̯ um mũśít* = eu am... (formă repede), *ou̯ adunát* = a ad.

avę́ri (f. pl. *-érĭ*) Geld, Vermögen *o prapadít avę́ᵃrea pi la kúrvi.*

avîntá (1. *-éḍ*) einen Schwung geben (*pi śeavá* einer Sache).

Avrám (m. pren. voc. =) Abraham; dim. *Avra(m)ńél, Avramúţâ.*

avramáskâ (f. pl. θ) Pflanzenname, nur bekannt aus dem Lied *frúnḍâ vę́rdi di̯ avr., gospodári sâ trai̯áskâ.*

Avramńél, Avramúţâ v. *Avrám.*

az heute, cel mai mult în nexuri ca: *ḍíu̯a di̯ az* der heutige

Tag, *azdiminiáţâ* heute morgen, *ásnǫ'pti* sau *áznǫ'pti* (v. *ásnò(ª)pti*).

ázîmâ (*di orą*) (f. pl. *-i*) Gerstenkuchen auf einem Krautblatt.

azmuţí sau *-ţá* (1. numai *-ắsk*, 9. *-ît*, *-át*) Hunde hetzen (*asúpra kuívá*).

azvinţî v. *asvinţî*.

azvîrlí v. *zvîrlí*.

ážir (m. f. *-râ*; pl. *-ri*, *-ri*) lebhaft; zart: *baiętu į ážir*; *ážir la mínti* spitzfindig, scharfsinnig.

ażún (a. pl. *-uri*): *ażúnu* der heilige Abend; *di-ażún* am heiligen Abend

ażuná (1. *-éą*) am heiligen Abend fasten.

ażutá (1. *ażút*) helfen (*kuívá* jemandem); *doamnęzútâ* v. *domn.*

ażutóri (a. pl. *-óari*) Hilfe; *a śi di a.* behilflich sein; *mînâ de-a* (numai sing.) Helfer.

ażűźi (1. *-úng*, 2. *-űź*, 3 = 8. *-ûźi*, 7. *-úngâ*, 9. *-ûs*) einholen erreichen; ankommen (*pi dial* auf dem Berg); *aź. sâ* dazu gelangen, daß; *nu mńį ażűź niś pî~la gurgúį* (sau *pî~la dęźitu śįal ńik*) du bist mir gar nichts wert; *i de-ażűs* es ist genug.

ăžinęri (m. pl. =) Ingenieur.

ărắku di míni sau *árắku di míni* (interj.) ich armer Teufel! v. şi *hárắku*, *sárắku*.

ărrà v. *árrà*.

ăşki v. *áşkiįi*; *'ătuţ* v. *fúti*; *ăţ* v. *aţâ*.

ba numai în locuţiunile: *kam maį ba* gar nicht; *ba kîr*, *ba mîr!* die Rede hin- und herdrehen, mai explicit: *ba kîr*, *ba mîr*, — *ba kâ-į fríptâ ba kâ-į śiártâ* (şi *ba kâ-į tűsâ*, *ba kâ-į rásâ*) *ba kukoáni 'ŋkló*, *ba kukoáni 'ŋkoáśi* (sau *ba badíkâ 'ŋkló* sau *ba lelíka 'ŋkló* conform cu situaţia).

babắsk (*-áskâ*, pl. m. şi f. *-éşti*) altweiber-: *lúkruri babéşti* Altweiberarbeit, *sarbatóri babéşti* Tage an denen keine Weiberarbeit verrichtet wird, z. B. der Freitag.

bábâ (f. pl. *-bi*) 1. alte Frau, 2. runder Osterkuchen; *bába oárba* v. *orb*; *Bába Dóka* v. *Dóka*.

bábġiţ, (pl. f.) chronischer Darmkatarrh.

bábkâ (f. pl. *băpś*) Stahlstück, auf dem man die *koásâ* dengelt: *b. moldovineáskâ* (oben gleichmäßig breit), *b. nęmţáskâ* (oben schmäler).

babóį (m. pl. =) häßliches altes Weib.

badahúz (m. pl. 0) Bunias orientalis.

bádi (m. pl. 0) Bauer! (freundliche Anrede: *măį bádi* und Art Titel: *bádįa įġórġi*); *măį bádi!* herrjemineh!

badíkâ (m. pl. 0) der liebe, *badíkâ!* Lieber! (z. B. die jüngere Schwester dem ältern Bruder).

badişór! sau *-şóruli!* (voc.) lieber Freund! (nur in der Anrede).

bagá (1. *bag*, 2. *baź*) hineinstecken; *a bagá fînu, ovăsu* ... unter Dach bringen; *a bagá di sámâ* achtgeben; *a sâ b.* hineingehen (z. B. *îŋ kásâ*); *a sâ b. îŋ kása fiméįi* in ein Haus hineinheiraten (von einem Mann); *a sâ b. în datorîį* sich in Schulden stürzen; v. *kur.*

bagári di sámâ (f. pl. 0) Aufmerksamkeit, Vorsicht.

bagnét (a. pl. *-turĭ*) Bajonett; *cu bagnétu flįanţu·ít* mit aufgepflanztem Bajonett.

baįę́ş (m. pl. =) Bergarbeiter.

baįę́t (m. voc. *-įę́ti*, pl. *įę́ţ*) Knabe, auch Bub im Kartenspiel (= *bub*).

báįi (f. pl. *băį*) Metallgießerei; *o·ışít ka dim b.* es ist blitzblank geworden.

báįir (a. pl. *-ri*, artik. *-rli*) der Riemen der *tráįstâ* (*báįiru trăįsti*); die Schnur der *púŋgâ*: *strîźi báįirli pŭźi* er schränkt seine Ausgaben ein; *i s'o rupt báįirli ínimńi* ihn hat der Schlag getroffen.

baįitán (m. pl. *-nĭ*) Bursch.

baįiţăl (m. pl. *-ţăį*) Bube; männliches Glied.

baįtanáş (m. pl. =) halbwüchsiger Knabe.

bakalí·i (f. pl. 0) Kork (als Stoffname), *dop di bak.* Korkstöpsel.

bakşîş (a. pl. *-şurĭ*) Trinkgeld.

balá·i (f. pl. *-lăį*) Kuh mit weißem Kopf; weißköpfig (von einer Kuh).

balán (m. pl. *-nʳ*) Ochse mit weißem Kopf; weißköpfig (von einem Ochsen); *a sâ da dį a balánu* Purzelbäume machen.

balâur (m. pl. *-rĭ*) Drachen.

balérkâ (f. pl. *-rś*), învechit *barélkâ* (f. pl. *-lč*) Fäßchen (für Branntwein). Dimin. *balerkúţâ* (f. pl.-*ţ*) ganz kleines Fäßchen.
báli (pl., f. art. *-lili*) Speichel.
báligâ (f. pl. *bắliż*) Exkremente der vierfüßigen Tiere.
bálmuş (a. pl. *-şâ*) Speise aus Rahm, Maismehl und Butter.
báltâ (f. pl. *belţ*) Sumpf, Lake; *las b. śavá* ich lasse etwas unerledigt.
Báluş (m. pren.); *Baluşíţâ* Spitzname für eine Frau.
ban (m. pl. *-nĭ*) 1. Ban (Münze); pân'acuma numai în frazele *n'am niś um ban* „ich habe kein Geld" şi *nu fáśi niś um ban* „es ist nichts wert" 2. pl. *banĭ* Geld.
banarít (m. coll., pl. 0) viel Geld.
banát (a. pl. *-turĭ*) Verdruß; *sâ nu śíţi ku b.* sei nicht böse.
bándâ (f. pl. *-di*) Zigeunermusikbande, aus 6—7 Spielern bestehend: *b. di Ţîgánĭ*.
banę́şti adv. baar z. B. *a plati b.*
banhóf (a. pl. *-ófurĭ*) Bahnhof (großer).
banişór (m. pl. *-şórĭ*) liebes Geld.
banós (I b) reich.
banuţí (1. *-ţésk*) *pentru śavá* etwas übelnehmen; *nu banuţi* nichts für ungut.
banúţ (m. pl. =) kleines Geldstück, Keimfleck im Ei.
báŋkâ (f. pl. *bắś*) Bankhaus.
baŋknóţâ (f. pl. *-óati*) Papiergeldnote.
barabúlâ (f. pl. *-li*) Kartoffel; *b. di lúnâ* v. *lúnâ*; *ti pũ la taţę́t barabúli* ich kann dich zu nichts brauchen.
barabulíkâ (f. pl. *-lę́li*) kleiner Kartoffel; im plur. affektisches Dimin.: lieben wenigen Kartoffeln.
Barabuloáţa Frauen-Spitzname.
baragládinâ (f. pl. *-nı*) lange, hagere Person.
barákâ (f. pl. *-rắś*) Baracke.
bárbâ (f. pl. *bărg'*) 1. Bart 2. Kinn. *bárba úrsuluţ* Schachtelhalm.
barbát (m. voc. *-ti*; pl. *-ţ*) 1. Mann; *śiţ b.* sei mutig 2. Ehemann: *barbátu-ńeu* mein Mann.
barbatésk (I c) Mannes- : *port b.* Manneskleidung.
barbatós (I b) mutig.
barbatúş (m. pl. =) Männchen von Tieren.
barbaţắl (m. voc. *-ţę́li*; pl. *-ţắţ*) lieber Gatte.

barbĭšóarâ (f. pl. *-ri*) kleine *barbînţâ*.
barbînţâ (f. pl. *-ţ*) Eimer, kleines längliches Faß.
barbós (I b) bärtig.
bárdâ (f. pl. *bărʒ*) Beil mit gekrümmtem Stiel, um Ränder wegzuhacken.
† *barélkâ* v. *balérkâ*.
† *barʒerí* (1. *-ésk*) rasieren.
barʒi·érĭ (m. pl. =) Barbier.
barʒíţi (f. pl. *-íţ*) Doppelkinn.
barón (m. pl. *-nĭ*) Baron.
baroneásâ (f. pl. *-ęsâ*) Baronin.
bas (a. pl. *-surĭ*) Baßgeige.
basamalęrki! sau *basamalęrkuş!* Gottswunder! d. p. *o biseŗikâ frumóasâ, basamalęrki!*
Basarábea (f. Pl. 0) Bessarabien.
basmá (f. art. *-áua*; pl. *-ălĭ*) kleines Tuch (als Kopftuch oder zum Gesichtabwischen).
basmalúţâ (f. pl. *-ţ*) ganz kleines Tuch.
baś (m. pl. =) Oberhirt in einer Senne.
báştinâ: *di b.* von echtem Schrot und Korn.
bat (m. f. *-tâ*; pl. *bęţ*, *bę[a]ti*) betrunken; *bád-di-káp* verwirrt.
batá(i)i (f. art. *-áia*; pl. *-ăi*) Schlägerei, Prügel: *ti uśíd îm batáii!* ich schlage dich todt! (übertriebene Drohung); Schlacht Kampf, Krieg; *batáia śasórnikului* 1. das Schlagen der Uhr 2. das Ticken der Uhr; *batá·ı di kap* (pl. 0) Kopfzerbrechen; *batá·ı di żók* (pl. 0) Spott.
bata·íţâ (f. pl. 0) eine kleine Tracht Prügel (zu Kindern mehr im Scherz: *îţ dau o b.*).
batalău (a. pl. *-léii*) Schlögel.
batalí·i (f. pl. *-íi*) 1. Schlacht; 2. Prügel.
batalión (a. pl. *-óani*) 1. Bataillon; 2. eine große Tracht Prügel.
batatúrâ (f. pl. *-rĭ*) 1. Schwiele, Hühnerauge; 2. numai la sing. Einschlag (Querfaden) in der Weberei.
bata·úş (m. f. *-şâ*; pl. = sing.) rauflustig.
bátâ (f. pl. *bęti*) obere Frauenrock- od. Hosenleiste (eingeschlagen, um das Hosenband durchzuziehen).
bátâr (adv.) recht: *fiśóru nóstru-i voinik bátâr* recht tüchtig.
bateálâ (f. pl. *-téli*) Mausefalle.

batélişti (f. pl. *-iştĭ*) Stelle mit zerstampftem Gras oder Getreide.

báti (1. *bat*, 2. *baţ*, 3 = 8 = inf, 4. *batém* 7. *bátâ* 9. *batút*) 1) schlagen:

a b. kopḱilu la kur; a b. 'm pălńⁱ in die Hände klatschen (als Beifall); *a b. unt* Butter schlagen; *a b. um măr* einen Apfel schlagen (daß er weich wird); *am să ti bat ka mắru* ich werde dich windelweich schlagen; *a báti la úşâ* an der Tür klopfen (damit geöffnet wird); dengeln; *báti ḱi̯átra* es hagelt; *báti vḭ́ntu* es weht ein Wind; *niś nu şti diŋkotró báti vḭ́ntu* man weiß nicht woher der Wind weht (das sagt man, wenn etwas überraschend gutes kommt, oder wenn man nicht im klaren ist).

a báti matáni v. *matánâ*; *a ž báti gúra* sich den Mund zerreißen (= viel reden) um jem. zu überzeugen; *a ž báti kápu* sich den Kopf zerbrechen.

bátâ-ti! bátâ-ti! wart, Kerl! (meist scherzend und wohlwollend); *bátâ-ti̯-ar vargúţa (lu Dumnaḑắu)* Fluch; *bátâ-tę-ar (Dumnaḑắu) sâ ti bátâ* Verwünschung; *bátâ-ti noróku* Segenswunsch.

bátâ-ti dóru die Sehnsucht (eines andern Menschen) möge dich erreichen, jemand möge sich nach dir sehnen (Art Segenswunsch, bes. als Dank).

a báti drúmurli viele Gänge machen um etwas zu erreichen.

a báti kálea mḭ́nḑului̯ herumschlendern.

2) schlagen = siegen; *a sâ báti* kämpfen.

3) *îm bat źok di śinivá* ich verspotte jemanden.

4) bellen; *kḭ́nili báti (şî) vḭ́ntu dúśi* von einem unsinnigen Getratsche: der Hund bellt und der Wind trägt es davon (= die Leute tratschen davon und dann vergißt man es).

5) *o batú tắtâ-avę́rę ŋ kărţ* er hat alle seine Habe im Kartenspiel verspielt.

batrḭ́n (I) alt (von Lebewesen); *kît di batrḭ́n i̯eştⁱ*? wie alt bist du? (= *kîţ anĭ ai̯ tu?*); oft substantiviert.

batrînésk (I c) alt (von Einrichtungen und Liedern)

batrînę́ţâ (pl. f.) Alter, Altersschwäche.

batrîni̯ór (I e) ziemlich alt.

batusę́ (f. art. *-sáu̯a*; pl. *sę́li*) Holzstiel der *bábkâ*.

batuśél (m. pl. *-éi̯*) kitzelnde Stelle der Fußsohle: *sâ nu kaič úndi s'o toložít kálu, k apî́i̯ kápiţ batuśél pi tálpa ḱiśórului̯.*
batuśí (1. *-śésk*) stampfen.
batút (I a) dick: *lápti b.*; gefüllt *flóari batútâ.*
batútâ, (f. pl. *-ti*) Stampftanz.
baţós (I b) steif wie eine Rute; holzig.
ba·úti: *a sâ púni pi b.* sich aufs Trinken verlegen.
ba·utúrâ (f. pl. *-túrĭ*) Getränk; dim. *-turíkâ* (f. pl. *-íś*).
Bazán (m.) *Bazáŋkâ* (f.) Spitzname für eine Familie.
bażókurâ (f. pl. *-rĭ*) Spaß (um sich über jem. lustig zu machen); *o ramás di bażókura u̯ámi~lor* er ist zum Gespött der Leute geworden; *ásta-i̯ bażókurâ, nu álta* das ist eine Niederträchtigkeit.
bażukurí (1. *-ésk*) beschimpfen.
băţ (a. pl. *bę́ţâ*) Stock; *o ramás ka-u̯m băţ* er ist spindeldürr geworden; *a púni bę́ţâ~ róati* v. *róatâ.*
bę (1. *beu̯* 2. *bei̯* 3, 8. *bę* 4. *bem* 5. *beţ* 6. *beu̯* 7. *bę́i̯i* 9. *ba·út*) trinken; *vrăǵili beu̯ grî·u* die Spatzen fressen den unreifen Weizen; *a bę ţîgári* eine Zigarette rauchen, *a bę li̯ulę́* Pfeife rauchen. *n ári dúpa śi bę ápâ* er ist sehr hungrig, ganz arm.
béfel sau *bęfę́li̯* (a., pl. *befélı̯urĭ, bęfę́li̯urĭ*) Befehl.
behai̯í (1. *-i̯ésk*) blöcken.
beḱę́rĭ (m. pl. =) Lump.
belčúg (a. pl. *-úźi*) grosser Ring am Anfang der Kette.
bęlę́ (f. art. *-li̯áu̯a*; pl. *-lélĭ*) Schwierigkeit: *ásta-i̯ beleáu̯a*; *púni beleáu̯a pi śinivá* jem. verdächtigen.
bę́lfâr sau *bᵗę́lfâr* (*e* se pronunţâ spre *ă*; m. pl. *-rĭ*) jüdischer Lehrer; *Bę́lfâr* Spitzname.
belí (1. *-ésk*) 1. schinden, die Haut abziehen 2. *a belí púla* das Präputium wegziehen (so daß die Eichel entblößt ist); *belít* dekolletiert.
bęrárĭ (m. pl. =) Bierbrauer.
bęraríi̯i (f. pl. *-íi̯*) Brauerei.
† *bęrbék* v. *bęrbę́śi*
bęrbekúţ (m. pl. =) kleiner Widder.
bęrbę́śi, rar *bęrbék* (m. pl. *bęrbéś*) Widder.
berezník (m. pl. *-íś*) Waldaufseher.

bę́ri (f. pl. *berĭ*) Bier; Glas Bier; *bę́ri álbâ* braunes Bier, *bę́ri neágrâ* schwarzes Bier.

bęrnevék (m. pl. *-ś*) weiße Woll-Winterhose der Bauern (für ein Bein; pl. das gesamte Kleidungsstück, *dọ́u̯â parék di bęrnevéś* 2 derartige Hosen; mai rar decât *śóarik*).

beś (m. pl. *0*) Kerker, Kerkerstrafe.

beşî: *a sâ b.* (1. *ma beşắsk* 3 *sâ bęşę́aşti* 7. *sâ sâ beşáskâ*) farzen *kắpra sâ bęşę́aşti şî oáia tráźi ruşíni* (schämt sich).

beşîká: *a sâ b.* (1. *ma beşík*) 1. voller Hitzblätterchen (Wimmerl) sein 2. eine Blase (z. B. Brennblase) erhalten: *ni sâ beşíkâ dę́žitu.*

beşîkắt (I b) mit Blasen bedeckt.

beşíkâ (f. pl. *-íś*) 1. Blase 2. Hitzblätterchen (Wimmerl); dim. *beşîkúţâ.*

beşînă (f. pl. *-nĭ*) Farz; *beşîna kálului* Bofist.

beşînós (I b) viel farzend.

Beşleágâ (m.) Spottname für einen Bewohner von M. (Bodnarescu); *fiśóru lu B.* sein Sohn.

beteág (m. f. *-eágâ*; pl. *-ę́ž*, *-ę́ži*) etwas unwohl.

beteşúg (a., pl. *-gurĭ*) Fehler (einer Sache).

beţâşór (a., pl. *-oári*) kleiner Stock.

beţí·i (f. pl. *-íi*) Trinkerei, Rausch, Trunksucht.

beţíu (m. f. *-í·i*; pl. *-íi*, *-í·i*) trunksüchtig; subst. Trunkenbold.

beţîu̯án (m. pl. *-ánĭ*) Erztrinker.

bezmę́tik (I d) *di kap* wirr im Kopf.

bezmetiśí (1. *-ésk*) verwirren; *a sâ b.* verwirrt werden.

bǵ- v. *ǵ-*

bʲę́lfâr v. *bę́lfâr.*

† *binikuvintia̯ắdâ* (se întrebuinţează numai ca persoana a 3-a a ind. şi ca imperativ) segne(t).

bisę́rikâ (f., pl. *-ériś*, art. *-ériśili*) Kirche; dim. *biserikúţâ* (f. pl. *-úţ*).

biśíśnik (I d) schwächlich.

biştelu·í (1. *-ię́sk*) bestellen.

bítâr (m. pl. *0*) bitterer Schnaps.

bíţâ (m., numai în forma asta) Zigeuner z. B. *Bíţâ dim Prund* v. *Prund*) eine bestimmte Person entweder der Alte (Familienvater) z. B. *l am vaḳút az pi B. d. Pr.* oder die

ganze Familie: *dú-ti la B. d. Pr.*, oder der Ort wo sie hausen; *baiętu lu Bițâ din Pr.* der Knabe dieser Familie; *țîgáŋka lu B. d. Pr.* die Frau des B. (nie *muiérĭa*, das immer nur eine weiße Frau bedeutet!); *Bițâ dĭ sus* sau *B. din tolo^{a}kâ* Zigeuner von der westlichen Gegend, am Walde.

Biţo^{a}ia (f. gen. *-toaii)* eine bestimmte Zigeunerin, die nach dem Tod ihres Mannes als Familienhaupt aufgetreten ist.

bîhlí (1. *-ésk*), *a sâ b.*: den schweren Nachgeschmack vom Faß bekommen: *pe^{a}pini sâ bîhlésk; bîhlít* der schwere Geschmack des Holzes von einem Faß, in dem Gurken aufbewahrt werden: *polobóku púte-a bîhlít.*

bîka! sau *bîkúţa!* (interj.) Achtung, du fällst!; *îi da b.* du wirst fallen.

bîlâ (f. pl. *-li*) Erdäpfelstengel (die oberen) ohne Blätter.

bîlbîií (1. *-iésk*) stottern.

bîntuií (3. *-iéşti*) wüten (von Krankheiten).

bîr! Lockruf für Schafe.

bîrdâhán sau *burduhán* (a. pl. *-ni*) Schmerbauch.

bîrdâhanós sau *burduhanós* (I b) schmerbäuchig.

bîrlák (m. pl. *-ś*) Patsche (Wollschuh).

bîrlakúţ (m. pl. =) „ „ für Kinder.

bîrlóg (a. pl. *-oági*) Lagerstätte, bes. vom Tier.

bîrnâ (f. pl. *-ni*) Säule; Pfosten, Balken (rund oder viereckig, lang).

bîrnâií (*-iésk*) sausen.

bîrneáţâ (f. pl. *-néţâ*) Schnur (als Leibgürtel).

bîrzoiét (I a) brummig.

bîrzoií (1. *-iésk*): *a sâ b.* brummig werden.

bîtlán (a. pl. *-ni* sau *-nurĭ*) ziemlich große Schnapsflasche (= *boklán*).

bîzîií (1. *-iésk*) summen: *gîzâli bîzîiésk.*

bîžbîií (1. *-iésk*) tasten (im Dunkeln).

Blagovęşniku v. *Gavríl.*

blagosloví (1. *-vășk*) segnen; *l oi bl. io* (= *eu*) ich werde ihn ins Gebet nehmen (auszanken u. ev. prügeln).

blagoslovíri (f. pl. *-rĭ*) Segnung.

Blaguvişténi (pl. f.) Maria Verkündigung (25. März).

blanárĭ (m. pl. =) Pelzhändler.

blánâ (f. pl. *blănĭ*) 1. Fell, 2. pl. *blănurĭ* Pelzwerk.
blaní (1. *-ésk*) mit Fell füttern; ausklopfen, prügeln.
blaŋk (m., f?; pl. 0) ohne Geld.
blastamá (1. *blăstâm*, 2. *blăstâmńĭ*, 3. *blástâmâ*, 7. *blástâmi* sau mai rar *blęstâmî*) fluchen (*pi śinivá* jemandem); verwünschen *blastamát sâ śiį!*; *blastamát* ein schlechter Mensch.
blastamaţîįi (f. pl. *-ţîį*) Schlechtigkeit.
blastăm (a. pl. *-murĭ*) Fluch, Verwünschung; *l o ażŭs blastămu* es hat ihn der Fluch erreicht.
blazgóni (f. pl. =) Ausgelassenheit.
blažîn (I) sanftmütig, mild.
bleaχ (a.) 1. (pl. 0) Blech: *haiḑáş di bl.* 2. (pl. *-hurĭ*) Pfanne.
bleask (m. pl. 0) Atem: *į o įişît bleásku* es ist ihm der Atem ausgegangen.
bleştí (1. *-ésk*) mucken, Einspruch wagen *niś n o bleştít kî~l am luát la tri paráli* (v. *pará*).
blid (a.) 1. (pl. *-durĭ*) Schüssel; Kirchenopfer, bestehend gewöhnlich aus 3 *koláś* (v. ac.); 2. pl. *blídi* Geschirr.
blidárĭ (a. pl. *-ri*) Speiseschrank.
blįúzâ sau *blįúzurâ* sau *blúzâ* (f. pl. *-zurĭ*) 1. westlicher Männerrock, Militärjacke, 2. Frauenbluse.
blînd (m., f. *-dâ*; pl. *-ḑ*, *-di*) mild, unterwürfig, zahm.
blîndâ (f. pl. *-di*) Stich einer Mücke; Mal welches davon zurückbleibt.
blînd(ı)ęţâ (f. pl. 0) Sanftmut; Schonung: *a śi ku blîndıęţâ fáţâ di śinivá* jemanden mit Schonung behandeln.
blúzâ v. *blįúzâ*.
bo v. *boų*.
bóalâ (f.; pl. *bolĭ* sau *bóali*) Krankheit; *l'am bagát pi Nikuláį în tăti bóalili* ich habe Nik. großen Schreck eingejagt; *lu·á-ţi ar bóalili* der Schlag soll dich treffen; *dú-ti la bóalili!* geh zum Teufel!; *boála śę rę* die hinfallende Sucht.
bóambâ v. *bǫ́mbâ*.
bóaŋkâ sau *bǫ́ŋkâ* (f. pl. *bōś*) eine Gartenblume (Tagetes).
†*bóarfâ* (f. *bórfi*) Lumpenzeug (alte Polster u. dgl.).
bóari (f. art. *bóarea*, pl. 0) Gestank von Exkrementen: *bóarea kîkáţuluį*.
bo·árĭ (m. pl. =) Rinderhirt.

bo·arít (m. pl. 0) Sommerweide im Gebirge.
†*bóaşâ* (f. pl. *boş*) Hodensack von Tieren, auch von Menschen.
bob (m. pl. *bobǵ*) Saubohne; *a katá m bobǵ* wahrsagen (mit Bohnen).
Boblęti (m.) Spitzname.
bobók (m. pl. *-óś*) Gänseküchlein, *tóᵃmna sâ númârâ bobóśi* „wer zuletzt lacht, lacht am besten".
bobośél (m. pl. *-éį*) 1. ganz kleines Gänseküchlein; 2. Knospe.
boboteáḑâ (f. pl. 0) Drei-Königsfest (6. Jänner, Christi Taufe) *di* (zu, an) *boboteáḑâ îį ḑáᵘa kotíta* (= cu atâta) *mai lúŋgâ kât sári kukóşu písti prag.*
bobotí (1. *-ésk*): *a sâ b.* einen Ausschlag um Mund und Nase bekommen (nach scharfen Speisen).
bóda-prósti Gottes Dank (sagt der Bettler, indem er annimmt, daß es für das Seelenheil der Verstorbenen ist; dann sagt man es auch beim Totenschmaus, wenn man etwas annimmt, oder auch sonst wenn Geschenke eigens fürs Seelenheil gegeben werden); *di bóda-prósti* um Gottes Lohn (ohne eine besondere Bezahlung anzunehmen) *į-am dat o ga·ínâ di b.-pr.*; *kopkíl di b.-pr.* uneheliches Kind; armes hilflose Kind; *di b.-próstįa drákuluį* zu Undank d. p. *į-am karát fîn di b.-próstįa dr.* (ohne Dank dafür zu ernten).
bódâ (f. pl. *-di*) alte, garstige Frau.
bodoganí (1. *-ésk*) brummen.
bodoganįálâ (f. pl. *-nélĭ*) Gebrumm
bof (a. pl. *bófurĭ*) 1. Magen, 2. dickes Kind; *Bófu* Spitzname.
bogát (I a) reich; *pútrid di b.* (f. *pútrid di bogátâ*) steinreich.
bogatán (I) sehr reich.
bogaţíį (pl. f.) Reichtum.
bogáži (f. pl. *bogǎź*) kleines schwarzes Gebäck.
bohoglíndâ (m. şi f.; pl. 0) ein häßlicher Kerl.
boįérésk (I c) dem Bojaren gehörig; *lánurli boįéréştĭ* Großgrundbesitz.
boįérí (1. *-ésk*): *ţi-oį b. įeų pi tíni* ich werde dir das Großtun abgewöhnen; *a sâ b.* großtun; stolz werden.
boįérĭ (m. pl. =) Bojar, großer Herr: *mári b. ma* (= mai) *įeştĭ.*
boįeríįi (f. pl. *-ríį*) Stellung eines Bojaren; *îį dă vi b.* er spielt sich auf wie ein großer Herr.
boįéríţâ (f. pl. =) Frau des Bojaren.

boi̯ęrós (I b) stolz, anspruchsvoll.
[*boi̯í* (3. *-i̯ę́şti*) luat din limba literară: färben (z. B. Kleider grün oder schwarz)].
bǫ́i̯tâ (f. pl. *-ti*) Pfaff (ganz verächtlich).
bokanós (I b) groß geformt (z. B. ein Schuh).
bokaní (1. *-ésk*) trappen (mit groben Schuhen).
bokī́ŋk (m.) cel mai adesea la plural *bokī́ś*: 1. schlechte, große, grobe Schuhe; 2. große, feste, benagelte Schuhe.
boklán (a. pl. *-nurĭ* sau *-ni*) *b.* (*di holérkâ*) große Flasche für Schnaps.
Bokovína f. Bukowina.
bolahán v. *bolohán*.
bolbón (a.) sau *bolbóanâ* (f.) (pl. *-óani*) eine tiefe Stelle in einem Wasser.
bold (a. pl. *-durĭ*) 1. Stecknadel; 2. Schmucknadel für den Hut
boldán (a. pl. *-áni*) großer, formloser Fuß eines Menschen; Fuß (deprec. ca în dial. vienez „Haxe").
boldanós (I b) mit großen, formlosen Füßen ausgestattet.
boldí (1. *-ésk*): *a b. óḱi* sau *a sâ b.* große Augen machen, starr dreinschauen; *oḱ boldíţ* sau *boldíţâ di̯ oḱ* Glotzaugen.
bolditúrâ (f. pl. *-rĭ*) glotzäugiges Kind.
bólfâ (f. pl. *-fi*) Geschwulst.
bolfós (I b) aufgedunsen; *Bolfósu* Spitzname.
bolí (1. *-ésk*) kränkeln, krank sein.
bolī́nd (I a) blöd, albern.
bolînḑī́ (1. *-ắsk*) blöd werden.
bolînḑī́i̯i (f. pl. *-ī́i̯*) Albernheit.
bolnavós (I b) kränklich.
bolnaźór (I e) krank (von einer lieben Person).
bólnâv (m., f. *-nâvâ*; pl. *-nîź, -nîźi*) krank; *b. di dī́sîli* v. *dī̃s*.
bólniţâ (f. pl. *-iţ*) Seuche.
bólnîź v. *bólnâv*.
bolohán sau *bolahán* (m. pl. *-nĭ*) Stein (bes. runder Stein im Gegensatz zu *ḱátrâ*): *vîrtós ka bolahănu*.
bolohaní (1. *-ésk*): *a sâ b.* sich erhärten (von einer Geschwulst, oder von der Brust stillender Frauen oder milchgebender Kühe); *ma bolohanésk la pī́ntiśi* der Bauch wird mir hart.
bolohanós (I b) steinig.

bolokán (m. pl. *-ní*) grob gebauter und nicht sehr gescheiter Mann.
bolotók (m. pl. *-óś*) Kaulquappe.
bolşovík (m. pl. *-íś*) 1. Bolschewik; 2. großes Schnapsglas: *am ba·út um b.*
bolta·í (1. *-ịésk*) herumplätschern (im Wasser); herumstöbern.
Bombalắu (m. pl. *-lắi*) Familienspitzname.
bombalu·í (1.- *ịésk*) 1. trans. eine Glocke bammeln machen, 2. intr. bammeln.
bǫ́mbâ sau *bóambâ* (f. pl. *bóambi*) 1. große Eisenkugel (z. B. als Gewicht an der Uhr), 2. Bombe, 3. Bonbon.
bondárĭ (m. pl. =) Hummel.
bǫ́ndâ (f. pl. *-di*) sau *bondúşkâ* (f. pl. *-şti*) 1. Pelzweste aus Lammfell, nicht bestickt oder Pelzweste für Kinder; nur oben vorne oder über die Achsel oder an der Seite zu schließen, 2. weiblicher Schamteil.
bontaní (1. *-nésk*) klopfen (an der Tür).
bontaṇiálâ (f. pl. *-nélĭ*) das Klopfen.
boŋgíṭâ (f. pl. *-ṭ*) kurze Pelzweste aus Lammfell, bunt bestickt.
boŋkala·í (1. *-ịésk*) heulen, brüllen (von Menschen).
bǫ́ŋkâ v. bóaŋkâ.
borálâ (f. pl. *-ắlĭ*) erbrochene Masse (verächtlich).
borborosálâ (f. pl. *-ắlĭ*) Gebrumme.
borborosí (1. *-sắsk*) murmeln, undeutlich sprechen.
bordéị (a. pl. *-ẹ́ii*) Hütte; dim. *bordiịẹ́ş* (a. pl. *-ịẹ́şâ*).
borfaịí (1. *-ịésk*) in alten Polstern herumwühlen.
bórfâ (f. pl. *bórfi* sau *bóarfi*) schlechter Polster; im pl. schlechtes Bettzeug.
borhắị (pl. f.) Gedärme.
borhotáịi (f. pl. *-ắị*) großer Darm, pl. Gedärme.
borí (1. *-rắsk*) brechen (vomere), sich erbrechen (bes. von einem Trinker oder einem Tier) v. *varsá.*
borîtúrâ (f. pl. *-rĭ*) erbrochene Masse; kleines freches Kind.
bornáịi (f. pl. *-nắị*) Rotz (Nasenschleim).
borõšúk (m. pl. 0) Rohseide; *kamę́ᵃşâ di b.*; *supṭíri ka borõšúku.*
borş (a. pl. *-şurĭ*) saurer Saft aus Kleie, Weichselzweigen, *šímbru*: *dúpa-kum îị́ bórşu, aşá-ị́ şî gospodína*; *ákru ka bórşu* (z. B. von einem Wein); daraus bereitete Suppe.
borşîşór (m. pl. 0) guter *borş.*

bórşîţâ (f. pl. 0) Angelica silvestris.

bórtâ (f. pl. *borţ*) 1. Loch; speziell das Erdloch beim *mîźi*-Spiel v. *mîźi*; *stă îm bórtâ* von dem Spieler, der die *b.* verteidigt; *púni 'm b.* die *leáfâ* in die *b.* stecken, zum Zeichen der Oberhand;
o fakút bórtâ~ śeŕĭ er hat großes Aufsehen gemacht.
2. Öse für den Schuhriemen.
3. *bórta ţáduluţ* Hölleneingang (mai ales în fraza *ti trîntésk îm b. ţ.*)

bortí (1. *-ésk*) durchlöchern; ein Loch machen (*paręţili* in der Wand).

bortít (I a) sau *bortós* (I b) löcherig, hohl (z. B. von einem Zahn), comp. *şkorburós.*

borzánâ (f. pl. *-ni*) große, schwarze Bohnenart.

bórzâ (f. pl. =) Käfer (i. allg.)

boskorodí (1. *-ésk*) schnell u. undeutlich reden, stottern.

boskoródu v. *nohomálu.*

bostán (m. pl. *-nĭ*) Kürbis; Kopf eines dummen Menschen.

bostanaríţi (f. pl. 0) Kürbispflanzung (?), vielleicht verhüllt auf geschlechtliches gehend, (numai cunoscut în cântecul ironic care se strigă la nunţi: *Norók şî bukuríţi — în deal la bostanaríţi — kâ* (denn) *bostáni s'or koáśi — şî kopkíţi s'or fáśi — şî la ánu kumatríţi*).

bostanáş (m. pl. =) kleiner Kürbis.

bośí (1. *-śésk*) wehklagen; *a sâ b.* heulen (von Menschen, = stark weinen).

bóśit (a. pl. *-ti*) Wehklagen.

boş (a. pl. *boáşâ*) Hode, v. *bóaşâ.*

boşîmflâ (f. pl. *-i*) übel gelaunter Mensch.

boşîmflá (1. *-fléţ*): *a sâ b.* in üble Laune geraten.

boşîntát (I a) erzürnt, zornig.

bot (a. pl. *-turĭ*) Schnauze, Rüssel; *sâ púpâ 'm bot* sie küssen sich auf die Schnauze (von Leuten die sehr vertraut mit einander sind); *ţîni-ţ bótu* halt's Maul.

botáş (m. pl. =) Raufbold.

bótâ (f. pl. *-ti*) Stock (bes. auch im *mîźi*-Spiel Stock von rundem Durchschnitt, comp. *léafâ*) *a da bóta 'm mîna próstuluţ* einen dummen Menschen zu etwas anstellen; *a sta*

ka-o b. dumm dastehen; *bóta di strážâ* 1. Nachtwächterknüttel (als Zeichen der Wachtpflicht, abwechselnd den verschiedenen Bewohnern übertragen); 2. Knüttel, schief in die Haustüre gesteckt als Zeichen, daß niemand zuhause ist; *şi staị a·íş ka b. di strážâ?* (wenn jemand wo beharrlich wartet); *bóta kală·uluị* von dem Knüttel eines Menschen, der alles gern prügelt: *ku bóta k. o fakút buntáţi ~ sat.*

botę́ḑ (a.; pl. *-urĭ*, foarte rar) Taufe (als Amtshandlung des Priesters).

boteżúni (f. pl. *-nĭ*) Taufe (der ganze Handlungskomplex, die Vorbereitungen inbegriffen).

botiḑá (1. 2. *botę́ḑ*, 3. *-eáḑâ*, 7. *-ę́ᵃḑâ*) 1. taufen, 2. (iron.:) prügeln.

botírlâ (f. pl. *-li*) rauflustiger Mensch der mit einem Stock herumgeht; *Botírlâ* (Spitzname eines Menschen in Marginea).

botnárĭ (m. pl. =) Böttcher.

botnarí (1. *-résk*) Böttchersarbeiten leisten (d. p. *la-ụm polobók*).

botnaríịi (f. pl. 0) Faßbinderhandwerk.

boţ (a. pl. *-ţurĭ*) Klumpen; kleiner dicker Mensch.

boţí (1. *-ắsk*) zerknittern.

boţít (l a) dick und klein (von Menschen); gedrückt (von Kleidern).

boụ (pronunţat şi *bo*) (m., art. *bó·u*; pl. *boị*, art. *bóịi*) Ochse (auch als Schimpfname für einen dummen Menschen); *bó·u lu Dumnaḑắu* Hirschkäfer.

bo·uríịi (f. pl. *-ríị*) Ochsenherde.

bo·úţ (m. pl. =) kleiner Ochs.

boz (m. pl. 0) Attich (Sambucus ebulus).

bozaịí (1. *-ịésk*) summen (von einer Fliege); *gîzîli bozaịésk mamalíga* viele Fliegen setzen sich auf die Mamaliga.

božbaịí (1. *-ịésk*) herumtappen.

brad (m. pl. *-ḑ*) Tanne; *uṃ fleakắu ka-ụm brad* (stramm); dim. *bradişór* (m. pl. *-şórĭ*)

bráhâ (f. pl. 0) Hirsebier.

brak (a. pl. *-ákurĭ*) Abfälle.

braku·í (1. *-ịésk*) auswählen um die schlechten Sachen wegzuwerfen: *brakuịésk mę́rili.*

braşinárĭ, -naríţâ v. *brişinárĭ, -naríţâ.*

braţ (a. pl. *-ţâ*) Arm: în us numai în anumite locuţiuni: *ịeụ îị*

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

dau̯ kuivá bráţu ich biete jem. den Arm; *ku bráţâli 'ntísâ* mit vorgestreckten Armen (um jem. zu empfangen); *a ţînę́ pi bráţâ* auf Armen tragen (in übertrag. Bed.); pl. *bráţâ* Schoß, *pi bráţâ* im Schoß, *i̯eu̯ i̯eu̯ kopḱílu pi bráţâ*; *a ţînę́ m bráţâ* auf dem Schoß halten (kleine Kinder). — *braţ* (a. pl. *-ţuri̯*) eine Menge Heu (od. Holz od. dgl.), die man auf einem Arm tragen kann.

braţári (f. pl. *-ţắrĭ*) 1. Ende des Ärmels des Frauenhemds (zusammengezogen), Ärmelleiste, 2. eiserner Ring, der die Sense mit dem Stil verbindet.

braţárĭ (a. pl. *-ri*) Armband.

brávai̯! 1. bravo! 2. *brávai̯ u̯om* ein herrlicher Mensch.

brazdá (1. *-éḑ*) 1. *kîmpu* das Feld durchfurchen, 2. *pi śinivá* jem. mit Worten angreifen.

brázdâ (f. pl. *brắzdi*) Scholle Erde (beim Pflügen); *a da la brázdâ* zur Vernunft bringen; *a sâ da la br.* sich fügen.

brẹ! da! (um die Aufmerksamkeit auf das Gesprochene zu lenken; nam. in unsanftem Ton): *măi̯ brẹ.*

breábân v. *bri̯ábân.*

breáslâ (f. pl. *-ę́sli*) 1. Handwerk, 2. Posten, Stellung: *śí br. aĭ.*

breaz (m. f. *-zâ*; pl. *bręž, bręᵃzâ*) weißstirnig (von Ochsen und Kühen).

breazóai̯i (f. pl. =) = *vákâ breázâ.*

brehní (1. *-ésk*) kläffen (von Hunden, auch übertragen von Menschen).

† *bresláş* (m. pl. =) Handwerker.

bri̯ábân sau *breábân* (m.; şì *śir di br.*; pl. *śíri di br.*) Windröschen.

bribanók (m.) Singrün; pl. *-nóaśi* Singrünarten.

bribói̯ (a. pl. *-boái̯i*) Pfahl, mit dem man ein Loch in sehr harten Boden macht, um den *prepeleák* hineinzusteken.

brif (a. pl. *-furĭ*) Brief.

bríglâ (f. pl. *brígli*) Klotz aus Weichholz.

briś (a. pl. *-śi*) Rasiermesser; *a taię́ ka ku bríśu* kategorisch erklären.

briśág (a. pl. *-gurĭ*) großes Taschenmesser.

briśinárĭ sau *braśinárĭ* (a. pl. *-ri*) Schnur zum Zusammenbinden der Hosen über den Leib, durch die *bátâ* durchgezogen;

ţel nu ştiţi úndi ma strî'zi brišinárţu ... wo mich der Schuh drückt; *nu sâ ţîni niš brišinárţu pi dî'su* er ist arm wie eine Kirchenmaus.

brišinarîţâ sau *braśinarîţâ* (f. pl. *-îţ*) grobe Holznadel zum Durchziehen der *brišinári.*

brîşkâ (f. pl. *-şt*^{r}) Fiaker, Droschke.

brizarắţ (a. pl. *-réţi*) Zug beim Hemd (am Hals).

brîndúşâ (f. pl. *-ş*) blauer Wiesenkrokus: *o fátâ ka-o br.* (zart wie ...) *o murít*; *br. di tóamnâ* Herbstzeitlose.

1. *brînţâ* (f.; pl. numai *brînţắturĭ* Käsearten) 1. Käse, *brînţâ di ţói* Schafkäse, *brînţâ di vaś* Topfen, Quark, vgl. *kaş*, 2. Smegma am männl. Glied.

2. *brînţâ* (f. pl, 0) Bremse (bei der Eisenbahn).

brîŋkâ (f. pl. *brîś*) numai în locuţiuni: *a da brîś kuţvá* jem. Fußtritte geben; *o dat brîŋka 'n ţáminĭ* eine Krankheit, die einen ganz schwach macht, ist plötzlich unter den Menschen aufgetaucht, şi *o dat brîŋka 'n trî'su*; *a sâ tráźi pi brîś* sich mühsam auf allen vieren schleppen, *a mérźi pi brîś* (bes. vom einem Geprügelten) ganz schwach, mühsam und zusammengeknickt gehen.

brîţ (a. pl. *brîţi* sau *brî'urĭ*) 1. breiter Hausgürtel aus Wolle, etwa 2 m lang, 2—3 mal um den Bauch zu wickeln; *brîţ-ròşu* (pl. *brîţi-ròşâ*) roter Gürtel der Geistlichen.
2. (a. pl. *brî'urĭ*) färbiger Wandstreifen rings um das Haus.
3. (pl. 0) Name eines Tanzes.

bróaskâ (f. pl. *-şti*) Frosch i. allg., auch Unke; Scherzbezeichnung für ein dickes, unbeholfenes Kind; *bróaskâ rîţoásâ* Kröte; *bróaskâ ţîstoáşâ* Schildkröte; *kráţu bró*^{a}*şti* Libelle; *óku bró*^{a}*şti* v. *ok*; *bróaskâ di la úşâ* Türschloß.

[*bromf* Schnaps, (wird so bei jüdischen Kaufleuten verlangt)].

broskárĭ (m. pl. =) Schimpfbezeichnung für die Deutschen (weil sie Froschschenkel essen).

broskóţ (m. pl. =) Froschmännchen; Schmähbezeichnung für einen ausgelassenen Knaben.

broţák v. *bruţák.*

brúdţu (m., f. *-di*; pl. m. şi f. *-di*) kindisch, geistig noch unentwickelt.

bruftuţí (1. *-ţésk*) mit flüssigem Lehm bespritzen.

bruftuɨálâ (f. pl. *-ɨélĭ*) flüssige Lehmmischung, ganz verdünnter Lehm: *ti fak br.!* (Drohung) ich zermalme dich!

brumá (3. *-eáɋâ*) es fällt Reif; part. *-át* (I a) durch den Reif zerstört; blaß, kränklich.

brumaríu (m., f. *-ríɨi*; pl. *íɨ*, *-íɨi*) aschgrau.

† *brumárĭ* (m. pl. 0) November (de-obiceiu *noɨémvri*); *ɨɨ·oán Brumáriu* v. *ɨɨ·oán*.

brúmâ (f. pl. *-mi* sau *-mńĭ*, art. *-mili* sau *-mńilĭ*) Reif (gefrorener Tau).

brústur (m. pl. *-urĭ*) Klette (als Pflanze), v. *skaɨ*.

bruɫák sau *broɫák* (m. pl. *-aś*) Brodsack, Rucksack.

bub (m. pl. *bubǵ*) Bube im Kartenspiel (= *baɨét*).

búbâ (f. pl. *-bi*) Wunde; *a·íś-iu búba* das ist der wunde Punkt; *búba mĭnɋului* Rotzkrankheit beim Pferd; *búba śę ré* tertiäre syphilitische Hauterscheinungen.

bubóɨ (a. pl. *-óaɨi*) Furunkel, Abszeß; formula comică de descântec: *bubóɨ, bubóɨ, ún(d)-i únu śĭ·i doɨ, radašína sâ li séśi* (soll ihnen austrocknen), *ún(d)-i únu, śĭ·i ɋéśi, şî kînd a śi* (sein wird) *lúnâ nǫ́ɥâ, sâ aɨ* (mögest du haben) *nǫ́ɥâɋ'ś şî nǫ́ɥâ*.

bubós (I b) mit Abszessen bedeckt

buburúɋâ (f. pl. *-ɋ*) 1. Warze, 2. Marienkäfer; vers copilăresc: *buburúɋâ, buburúɋâ, îɳkotró-ɨ zburá, într'akuló m'oɨ maritá.*

buburuɋós (I b) mit Warzen bedeckt.

bubuşlíɨi (f. pl. *-íɨ*) Blumenknospe.

budákâ (f. pl. *-dáś*) schmales hohes Faß für Milch.

budaɨéş (a. pl. *-şâ*) kleines Butter- oder Käsefaß: *kopĭkílu ɨ ka-ɥm b.* (dick wie...).

budắi (a. pl. *-déɨi*) Butter- oder Käsefaß; *Budắɨ* Familienspitzname.

budihášĭ (f. pl. *-hắś*) sau *buduhálâ* (f. pl. *-hắlĭ*) Mensch von grauenhafter Häßlichkeit.

buɋát (I a) dicklippig (v. Menschen).

búɋâ (f. pl. =) Lippe; *líźi-ti pi b.* (sagt man zu jem., dem man andeuten will, daß etwas, worauf er sich freut, nicht eintreffen wird).

buɋílâ (m. şi f., pl. 0) garstiger, dicklippiger Mensch.

buɋóɨ (a. pl. *-oáɨi*) sehr große, dicke Lippe.

buf! (interj.) bums! (dumpfes Fall- oder Anschlagegeräusch).

búfti (f. pl. =) aufgedunsener Mensch.
buftít (I a) geschwollen (von Menschen).
buháį 1.(m. pl. =) Stier, 2. (a. pl. *-įi*) Faß, auf dessen einem offenen Ende eine Haut gespannt ist; in einem mittleren Loch ist Roßhaar angebracht, woran man mit nasser Hand zieht, es brüllt dann wie ein Stier (Silvesterabendgebrauch).
buha·í (1. *-įésk*) plärren.
búhâ (f. pl. *-hi*) Uhu; struppiges Kind. — *Búha* Spitzname.
buháş (m. pl. =) junges Tannen- oder Fichtenbäumchen.
buhós (I b) struppig.
buįák (m., f. *-ákâ*; pl. *-įéş*, *-įéşi*) ausgelassen (wenn es einem zu gut geht); wild (z. B. vom Pferd).
buįeşí (1. *-şésk*) üppig gedeihen, ausgelassen sein.
buįeşíįi (f. pl. *-şíį*) Ausgelassenheit.
buįgu·í (1. *-įésk*) irre reden; dummes Zeug reden.
buįguįálâ (f. pl. *-įélĭ*) das Irrereden.
buįmák (m., f. *-ăkâ*, pl. *-áş*, f. *-áşi*) verwirrt: *buįmág di kap.*
buįmaşálâ (m. pl. *-şélĭ*) Verwirrung: *b. di kap.*
buįmaşí (1. *-ésk*): *a b. di ka(p) pi şinivá* jem. verwirren.
buk: *într'um búk* sofort.
bukaláįi numai în fraza: *láįi bukaláįi (oáįi l. b.)* grau (von einem Schaf).
bukatárĭ (m. pl. =) Koch.
bukatarí·i (f. pl. *-íį*) Küche v. *kúχni.*
bukatariţâ (f. pl. *-íţ*) Köchin.
bukátâ (f.) 1) (pl. *-kắţ*) Stück; *bukátâ di kartón* Stück Stoff; *b. di pomînt* Grundstück; *o bukátâ di vrę́mi* eine Zeitlang; *la-u bukátâ di nóapti* als ein Teil der Nacht verflossen war; 2) pl. *bukáti* Essen, Speisen, Gerichte (nur bei großem Gelage, sonst *míŋkări*).
bukaţalí (1. *-lésk*) in Stücke schneiden, zerstücken (= *îmbukaţalí*).
bukaţîká (f. pl. *-ţę́li*) kleines Stück.
bukaţîkúţâ (f. pl. *-ţ*) ganz kleines Stück.
búkâ (f. pl. *buś*) 1) aufgeblasene Wange *ş o 'ɱflat búśili*; 2) Arschbacke.
buklúk (a. pl. *-kurĭ*) 1) Streit, 2) pl. *buklúkurĭ* Kleinigkeiten *am kumpărát b. în tîrg.*
buklukárĭ (m. pl. =) } händelsüchtig.
buklukáś (m. pl. =) }

bukluśí (1. *-śésk*): *a sâ b.* einen Streit anfangen.
buksáı̯ (m., pl. θ) Felddistel.
bukśíu̯ (m., f. *-śíı̯i*; pl. *-śíı̯*, *-śíı̯i*) begriffstützig; şì *b. la kap.*
búkşâ (f. pl. =) Eisen- oder Blechhülse, Federkapsel (für Schreibfeder); Radbüchse.
bukşî (1. *-şắsk*) hineinstopfen; *îŋvaţatóru̯ ńı̯-o bukşît ũ śĩśę́rĭ* drastischer Ausdruck für „der Lehrer hat mir einen Fünfer gegeben".
bukurá (1. *búkur*) erfreuen; *a sâ b.* sich freuen (*di śeavá* an, auf, über etw.).
Bukuréştĭ (genul şi numărul nehotărît) Bukarest.
bukurí(ı̯)i (f. pl. *-íı̯*) Freude; *di bukurí·i nu ştí·i pi śi lúmi*ⁱ v. *lúmi*; *a fáśi śavá di bukuríı̯a drákuluı̯* (gar nicht gern).
bukurós (I b) fröhlich; *ı̯ę źóakâ bukuróasâ* sie tanzt gern.
búḱili (pl. f. art.) das Buchstabieren *o'ŋvaţát búḱili.*
Buḱiníţa Frauenspitzname.
buḱisî (1. *-sắsk*) in einem Winkel niederschlagen (*pi śinivá*).
bulbúk (m. pl. *-ś*) 1. Luftblase im Wasser, 2. große Waldglockenblume.
bulbuká (1. *-úk*): *a sâ b.* schwellen (von der Haut etc.); *bulbukát* (I a) geschwollen.
bulbuśí (1. *-śésk*) Luftblasen bilden.
Bulč Donnerstag nach Pfingsten.
buleándrâ (f. pl. *-lę́ᵃndri*) 1. Fetzen, 2. liederliche Weibsperson.
buleandrúţâ (f. pl. *-úţ*) kleiner Fetzen.
bulęndrós (I b) zerlumpt.
bulgarí(1. *-ésk*): *a sâ b.* sich gegenseitig mit Erde bewerfen; *a. sâ b. ku̯ omắt* sich gegenseitig mit Schnee bewerfen.
Bulgárĭ (m. pl. =) Bulgare.
bulgarós (I b) mit vielen Erdklumpen (*kâmp b.*, *drum b.*).
búlgur (m. pl. *-rĭ*) Erdklumpen; Klumpen i. allg.
buli̯árkâ (f. pl. θ) Fusel, Schnaps (verächtl. Ausdruck).
bulihắi̯ (pl. f.) großes Unkraut; *b. di barabúli* Erdäpfelkraut.
búlkâ (f. pl. *bulč*) große Semmel.
bulkúţâ (f. pl. *-ţ*) Semmel.
bulúk (adv.) in großer Menge: *o'ntrát b. îm bisę́rikâ.*
bumb (m. pl. *bumbǵⁱ* sau *buŋǵⁱ*) 1. Knopf (für Kleider, Wäsche), 2. Schuhknopf, Metallknopf. 3. runder Beschlag auf dem Gürtel (*pi kurę́*). 4. *búmbu kúruluı̯* Arschloch.

bumbák (m. pl. 0) Baumwolle, Garn.

bumbašél (m. pl. 0) Baumwolle zum Weben, *kamę̑aşâ di b.* Baumwollhemd.

bumbaší (1. *-šésk*): *a b. di kap pi šinivă* jem. durch vieles Zureden betören.

bumbúţ (m. pl. =) Knöpfchen.

bumǵişór v. *buŋǵişór.*

bun (I; adv. v. *gíni*) gut; formule de salutare: *búna ḑắua, búna mneáţa, búna sára* sau *búna vrę́mea* guten Abend (*búna vrę́mea* auch wenn man in der Nacht zu jem. kommt), *noápti búnâ*; *buŋ kuvînt* 1. freundliche Rede; 2. (Ausruf) gut gesprochen; *būn* (mit steigendem Ton) im Verlauf einer Erzählung, um die Befriedigung auszudrücken diesen Teil der Erzählung vollendet zu haben; *n'o duk búnâ* v. *dúši*; *nu ị a búnâ* das bedeutet nichts gutes.

bunatáti (f.) Güte als menschliche Eigenschaft; pl. *bunatắţ* 1. Leckerbissen, sehr gute Speisen, 2. Bequemlichkeiten.

Bunavestíri (f. pl. 0) Mariä Verkündigung.

bunântrát (I a) gut aufgehoben (iron.)

bundúk (m. pl. *-ś*) dickes Kind.

buniśél (m., f. 0; pl. 0) ziemlich gut.

bunişór (I e) recht gut (besser als „gut"), v. *fundişór.*

buntáţi (f. pl. 0) Aufregung, Aufruhr.

bunu̯óarâ zum Beispiel.

buŋǵişór sau *bumǵişór* (a. pl. *-şóri*) kleine, gelbe, gefüllte Gartenblume (welche?).

burá (3. *-reáḑâ*) rieseln (von feinem Regen) = *ro·urá.*

búrâ (f. pl. 0) feiner Regen.

burátiku numai în locuţiunea *vę́rdi ka bur.* sattgrün (wie nasses Gras; man hat nicht die Empfindung, daß *bur.* eigentlich der Laubfrosch ist).

burduhán, burduhanós v. *bîrdîh-.*

burduhós (I b) mit großem Bauch.

burdúχ (a. pl. *-dúhuri*) 1) großer Bauch, 2) Ledersack, 3) ein einfaches Kartenspiel.

burdúž (m. pl. =) Kind, Fratz (verächtl.).

burduží (1. *-žắsk*): *a sâ b.* sich herumbalgen.

burę́(ª)ti (m. pl. *-réț*) Pilz; *burę́ti di gîzâ* Fliegenschwamm; *burę́ti pušós* Lorchel. — *burę́ti (di ştiᵉrs)* Badeschwamm: *ud ka um burę́ti* waschelnaß; *so fakút ka um b. dį atîta ba·utúrâ* er ist infolge soviel Trinkens aufgedunsen wie ein Badeschwamm geworden. — *Burę́ti* Spitzname.

burę́u (a. pl. *-rę́(į)i*) kleines Fäßchen Schnaps = 2 Liter.

burįánâ, -os, v. *buruįánâ, -os*.

burík (a. pl. *-íśi*) Nabel; *buríku pomîntuluį* (eig. Zentrum der Erde) ein ganz kleiner Mensch, der sich wichtig macht.

buriká (3. *-áḑâ*): *sâ burikáḑâ* es bilden sich Falten in den Fingergelenken.

burikát (I a) faltig (von den Fingergelenken: *dę́žid b.*)

burkút (m. pl. 0) Mineralwasser.

burlák (m. pl. *-áś*) Lump.

burlaśí (1. *-śésk*) ein liederliches Leben führen; lumpen: *úndį aĭ burlaśĭ't aznóapti?*

bursúk (m. pl. *-úś*) Dachs; *ka-um bursúk* dick und klein.

buruįánâ sau *burįánâ* (f. pl. *-įę́ni*) Unkraut; wildwachsendes Kraut.

buruįanós sau *burįanós* (I b) voll mit Unkraut; *įel graię́şti burįanós* er redet unflätig.

burzulu·í (1. *-įésk*): *a sâ b.* sich aufregen, böse werden.

burzuluįálâ (f. pl. *-įéli*) Aufregung, Bös-sein.

bústea: numai în locuţiunea *a da b.* mit Gewalt irgendwo eindringen.

busuįók (a. pl. *-óaśi*) Basilienkraut.

buś (pl. m.) grober Hanf; *káb-di-buś* Hohlkopf.

búśum (a. pl. *-mi*) großes Blasinstrument der Hirten aus Lindenrinde.

buśumá (1. *búśum*, 2. *-mnĭ*) auf dem *búśum* blasen, austrommeln (d. h. etwas öffentlich bekanntmachen).

buşálâ (f. pl. *-ắlĭ*) das Gedränge.

buşí (1. *-ắsk*): *a sâ b.* sich drängen, sich stoßen.

buştihán (m. pl. *-nĭ*) în fraza: *o kikát ka-um b.* er ist gefallen wie ein Klotz.

búti (f. pl. *-ţ*) sehr großes Faß.

butiśikâ (f. pl. *-śę́li*) kleine *búti*.

bútkâ (f. pl. *-tś*) herrschaftlicher Reisewagen: dim. *butkúţâ* (f. pl. *-ţ*); *Bútkâ* Spitzname.

Biblioteca Universității Iași

butúk (m. pl. *-ś*) 1. Holzklotz: *la mîŋkári ka lúpu, la lúkru ka butúku* (von einem faulen, gefräßigen Menschen);
2. Baum, bes. gefällter, insofern Holz daraus gewonnen wird;
3. Radachse;
4. unbeholfener Mensch.

butukanós (I b) klotzig, grob geformt.

butunárĭ v. *gutunárĭ.*

buturúgâ (f. pl. *-úż*) toter liegender Baum.

buzdugán (a. pl. *-áni*) Wurfkeule (im Märchen), *îį ka ųm b.* er ist dick (von einem Kind)

buzunarí (1. *-ésk*) die Tasche durchsuchen (*pi šinivá* jemandem).

buzunárĭ (a. pl. *-nári* sau deprec. *-năruri*) Tasche (im Kleid); *dį-ún(d)i štiį, ši-į îm buzunárįu-altúįa?* Was mischt du dich in fremde Angelegenheiten? — *îį báti vîntu pi'm buzunárĭ* er hat nichts in der Tasche (bes. von Leuten, die westliche Kleidung tragen).

buż(ı)ág (m. pl. 0) Moos.

búżit (I a) aufgedunsen.

búždâ (f. pl. *-di*) Hütte, verfallenes Haus.

bužór (m. pl. 0) eine Gartenpflanze. Amaranthus sanguineus und caudatus.

bužųrél (m. pl. *-éĭ*) numai în fraza: *îį frumós ka -ųm b.* er ist schön wie eine Pfingstrose.

č- la începutul cuvintelor ca produs de contracţiune, de pildă: *sâ číįi di gíni* daß es dir gut bekomme *(číįi = ţ śíįi).*

ča = čála.

čaį (a. pl. *čáįurĭ*) Tee als Getränk.

čála! sau *ča!* Zuruf, um die angespannten Ochsen nach links zu lenken.

čas! sagt man zur Kuh beim Melken, wenn sie unruhig wird.

† *čáşkâ* (f. pl. 0) Schale, Tasse.

(Continuarea urmează).

ERRATA.

p. 363 (11) şirul din urmă, citeşte *potoļáskâ.*

p. 367 (15) *a·ísta*, şirul 2 în loc de *a·iştíįį* cit. *a·iştíįa.*

p. 370 (18) *ameţî* şirul 1 cit. *ameţéşti.*

p. 374 (22) *ásnǫ'ᵃpti* în legătura frazei e şi cu accentuarea *aN nóapti.*

p. 378 (26) *aźutórĭ* pune un punct după *de-a.* = *de-aźutórĭ.*

p. 383 (31) citeşte *kalč.*

p. 387 (35) *bóaşâ* la finea şirului adauge: v. *boş.*

Caracterul *á* nefiind la dispoziţie într'un număr destul de mare a fost înlocuit adese-ori de *ă.*

AL. BOCĂNEŢU

CONTRIBUŢII EPIGRAFICE
RELATIVE LA CHESTIUNEA FINANCIARĂ DIN ILLYRICUM

CUIASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOGRAFIE

Am întocmit această lucrare, folosind următoarele isvoare şi scrieri:

1. Corpus inscriptionum latinarum, vol. III şi supl. la vol. III. Inscripţiunile găsite le-am luat ca temeiu al lucrării mele. Am indicat în totdeauna sub linie inscripţiunile, pe care se bazează adevărul rezultat din ele.

2. Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich, Bd. VIII, Wien, 1884 şi Bd. XIII, Wien, 1890, pag. 129—154: Studien zur Geschichte der Donauprovinzen.

I.

„Die Grenzen von Moesia superior und der illyrische Grenzzoll" de A. v. Domaszewski; şi Bd. XVI, Wien, 1893; apoi Bd. XIX, Wien, 1896, pag. 127—141: „Eine neue Inschrift aus Halicarnass" de Rostowzew.

3. Mitteilungen des kaiserlich deutsch. archäol. Instit. Römische Abteilung, Rom, Bd. VIII, 1893, pag. 192—201: „Zur Verwaltung des illyrischen Zolles" de K. Patsch; şi tot de K. Patsch: „Der illyrische Zoll und die Provinzialgrenzen", Bd. XX, Rom, 1905, pag. 224—229.

4. Wissenschafliche Mitteilungen aus Bosnien und Hercegovina, Bd. VI, Wien, 1899, pag. 269 şi urm.

5. Rostowzew: Staatspacht in der römischen Kaiserzeit bis Diokletian în Philologus, Ergzgsbd. IX.

6. Huschke Eduard: Ueber den Census und die Steuerverfassung der früheren römischen Kaiserzeit, Berlin, 1847.

7. Joachim Marquardt: Römische Staatsverwaltung, Bd. II, Leipzig, 1876.

8. Otto Hirschfeld: Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diokletian, Berlin, 1905.

9. E. Zacharie von Lingental: Zur Kenntnis des römischen Steuerwesens in der Kaiserzeit, Petersburg, 1863.

10. Julius Jung: Die romanischen Landschaften des römischen Reiches, Innsbruck, 1881.

11. Pichler Fritz: Austria romana, geographisches Lexicon mit einer Karte, 1902 până 1904.

12. Kiepert: Formae orbis antiqui, XVII: Illyricum et Thracia, Berlin 1894. Această hartă mi-a servit pentru localizarea în spaţiu a staţiunilor şi punctelor vamale. După dânsa am făcut şi schiţa dela sfârşitul lucrării.

13. Vasile Pârvan: *a)* Cetatea Ulmetum în Analele Academiei Române, Bucureşti, 1912—1914.

b) Descoperiri nouă în Scythia Minor în A. A. R., Bucureşti, 1913.

c) Organizarea provinciei Dacia, Bucureşti, 1906.

d) Cetatea Tropaeum, Bucureşti, 1912.

f) Ştiri nouă din Dacia Malvensis, în A. A. R., 1913.

g) Castrul dela Poiana şi Drumul roman prin Moldova de jos, în A. A. R., Bucureşti, 1913.

h) Histria IV, în A. A. R., Bucureşti, 1916.

14. Appiani historia romana ed. L. Mendelssohn, vol. I, Lipsiae, (edit. B. G. Teubner), 1879, pag. 346—370.

PREFAŢĂ

Illyricum, în sensul mai larg al cuvântului cuprindea Dalmaţia, Moesia, Noricum, Pannonia şi Raetia, prin urmare toate ţările dealungul Dunării şi spre sud de acest râu, cam dela isvoarele lui până la marginea nordică a Macedoniei. Appian ne relatează următoarele despre această întindere a Illyricului, cap. 1 (Ἰλλυρ): Ἰλλυριοὺς Ἕλληνες ἡγοῦνται τοὺς ὑπέρ τε Μακεδονίαν καὶ Θράκην ἀπὸ Χαόνων καὶ Θεσπρωτῶν ἐπὶ ποταμὸν Ἴστρον. Καὶ τοῦτ' ἐστὶ χώρας τὸ μῆκος, εὖρος δ' ἐκ Μακεδόνων τε καὶ Θρᾳκῶν τῶν ὀρείων ἐπὶ Παίονας καὶ τὸν Ἰόνιον καὶ τὰ πρόποδα τῶν Ἄλπεων..... şi în cap. 6 (Ἰλλυρικὴ): ... Ῥωμαῖοι δὲ καὶ τούσδε (e vorba de Scordisci, Liburni, Tribali, cfr. cap. 2—6) καὶ Παίονας ἐπ' αὐτοὺς καὶ Ῥαιτοὺς καὶ Νωρικοὺς καὶ Μυσοὺς τοὺς ἐν Εὐρώπῃ καὶ ὅσα ἄλλα ὅμορα τούτοις ἐν δεξίᾳ τοῦ Ἴστρου καταπλέοντι ᾤκηται, διαιροῦσι μὲν ὁμοίως τοῖς Ἕλλησιν ἀπὸ Ἑλλήνων, καὶ καλοῦσι τοῖς ἰδίοις ἑκάστους ὀνόμασι, κοινῇ δὲ πάντας Ἰλλυρίδα ἡγοῦνται.

Toate aceste ţări formau sub raportul financiar, până pe timpul lui Domiţian, o singură unitate, un singur district teritorial al vastului imperiu, de unde se încasa *publicum portorii Illyrici.*

In cele următoare voi trata diferitele categorii de venituri din Illyricum.

CONTRIBUŢII EPIGRAFICE RELATIVE LA CHESTIUNEA FINANCIARĂ DIN ILLYRICUM.

CAP. I.

Câteva cuvinte despre impozitele provinciilor.

Despre dările ce le plătiau provinciile imperiului roman şi despre facerea recenzământului şi a cadastrului, care conţinea situaţia, întinderea şi valoarea proprietăţilor din fiecare provincie, au făcut cercetări temeinice şi minuţioase I. Marquart în opera sa monumentală: „*Römische Staatsverwaltung*“ vol. II, pag. 177 ss. şi O. Hirschfeld în opera sa: „*Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diocletian*“ pag. 53 ss. Dările principale ale fiecărei provincii erau *tributa*, care ar corespunde întrucâtva impozitelor noastre directe. Aceste tributa erau de două feluri: *tributum soli* şi *tributum capitis*. Tributum soli era mai mult un impozit pe venit decât un impozit fonciar, căci el se percepea pentru orice avere d. p. proprietăţi, vite, sclavi, unelte de muncă, heleşteie cu peşte, mine şi alte proprietăţi. Tributum capitis era un impozit personal, dar totodată şi o patentă. El se percepea dela marii şi micii industriaşi, meseriaşi, neguţitori şi vânzători ambulanţi. Pentru a repartiza aceste impozite după un principiu de dreptate, era necesară facerea recenzământului şi a cadastrului în fiecare provincie. Ulpian în cartea a treia a operii „De censibus“ ne relatează următoarele despre procedura observată la orice recenzământ: „Forma censuali cavetur, ut agri sic in censum referantur. Nomen fundi cuiusque; et in qua civitate et in quo pago sit: et quos duos vicinos proximos habeat. Et arvum, quod in decem annos proximos satum erit, quot iugerum sit; vinea, quot iugerum et quot vites habeat; olivae, quot iugerum et quot arbores habeant; pratum, quod intra decem annos proximos sectum erit, quot iugerum; pascua, quot iugerum esse videantur: item silvae

caeduae. Omnia ipse qui defert, aestimet. In servis deferendis observandum est, ut et nationes eorum et aetates et officia et artificia specialiter deferantur. Lacus quoque piscatorios et portus in censum dominus debet deferre. Salinae, si quae sunt in praediis et ipse in censum deferendae sunt".— Deoarece în operile citate mai sus e tratată din punct de vedere general şi chestia financiară a Illyricului, mă voi strădui în lucrarea de faţă, ca cu ajutorul isvoarelor ce-mi stau la îndemână, mai ales a contribuţiunilor epigrafice, să elucidez mai bine şi să complectez această problemă. Am de gând să mă restrâng numai la acele părţi ale chestiunei, care în operile amintite sânt prea puţin sau de loc tratate.

1. Funcţionarii recenzământului.

Facerea recenzământului şi a cadastrului era considerată, pe timpul împăraţilor, ca un drept exclusiv al împăratului şi se făcea de obiceiu deodată cu organizarea unei provincii[1]). Aşa s'a făcut în Dacia deodată cu organizarea provinciei şi *census:* Lactantius de mort. pers. 23 ne povesteste următoarele despre primul recenzământ în Dacia: „quia parentes eius censui subiugati fuerant, quem Traianus Dacis assidue rebellantibus poenae gratia victor imposuit". Pentru acest scop se trimitea în fiecare provincie un funcţionar imperial, câteodată guvernatorul provinciei (legatus Augusti pro praetore) primea ordinul să facă recenzământul şi cadastrul. Acest funcţionar superior, care avea la dispoziţie o mulţime de funcţionari inferiori, purta titlul de *censor*[2]). In Moesia inferior s'a găsit la Iunuscilav inscripţiunea C III. 12444. Fl. Neotano circitori v. c. censori XX . . . Circitores[3]) erau un detaşament de cavalerie, care ajuta pe censor la lucrul său. Intr'o altă inscripţie, aflată la Salonae, e amintit un *mensor:* C III. 2128: D. M. Saturnino Aug. n. vern. mensori. Acest mensor, un sclav imperial, a făcut probabil măsurări de pământ în Dalmaţia. Tot

[1]) Dis Cassius 53, cap. 17: ἐκ δὲ δὴ τοῦ τιμητεύειν τούς τε βίους καὶ τοὺς τρόπους ἡμῶν ἐξετάζουσι καὶ ἀπογραφὰς ποιοῦνται.

[2]) El se mai numea: censitor, legatus ad census accipiendos (mai rar censuum accipiendorum sau a censibus accipiendis), Hirschfeld pag. 50.

[3]) Circitor sau circumitor (circueo sau circumeo), păzitor sau străjer. termen militar, detaşament special de cavalerie (K. E. Georges 1912).

la Salonae s'a găsit şi o altă inscripţie, care aminteşte un *notarius* C. III. 1938: Fortunae couservatrici pro salute Marci Aureli Iuli v. c. Auguri praesidis provinciae Dassius notarius votum solvit. Şi *notarii* erau funcţionari ai censului[1]).

2. Arhivele.

Registrul cadastral, odată încheiat, era depus în capitala provinciei într'o arhivă, numită *tabularium*. In capitala fiecărei provincii se păstrau aceste tabularia, căci acolo s'au aflat cele mai multe inscripţiuni, privitoare la *tabularii*, funcţionarii arhivelor. Din inscripţiuni cunoaştem astfel de arhive în Dalmatia[2]), Noricum[3]), Pannonia superior[4]), Pannonia inferior[5]) şi Dacia[6]). Tot din inscripţiunile, relative la tabularia, putem avea indicaţii în privinţa funcţionarilor arhivelor, cari de obiceiu sânt numiţi tabularii provinciei respective[7]). Ei aveau să primească banii fiscului, să deie o chitanţă de primire şi să facă contabilitate în regulă[8]). Partea aceasta a administraţiei, însărcinată cu ţinerea conturilor, avea o mulţime de funcţionari, care ascultau de ordinile „*tabulariilor*“ şi se numeau *adiutores tabulariorum*[9]). Aproape toţi tabularii erau *Augusti libertí*, libertini imperiali, *adiutores* pot fi libertini, dar şi sclavi[10]). Supravegherea documen-

[1]) Cfr. Hirschfeld, pag. 60.

[2]) C III 1993 (Salonae): Diogenes Augg. lib. tabul. prov. Dalm.

[3]) C III 4782 (Virunum): Mercurius Aug. lib. tabul.

[4]) C III 4043 (Poetovio): Eucarpus lib. tabul. p(rovinciae), P(annoniae), s(uperioris); 4044 (Poetovio): Epaphroditus Alexandri Aug. disp. tabul.; 4066 (Poetovio): tabul. p. P. s.

[5]) C III 3960 (Siscia): Augustinus Augg. nn. libertus tabul. prov.

[6]) C III 980: lib. tabul. prov. Dac. Apulensis; 7955: tabul. prov. Dac. Apulensis.

[7]) Cfr. notele de mai sus dela 3 până la 6.

[8]) Cfr. Hirschfeld, pag. 62.

[9]) Pentru *Dacia:* D III 7919 (Sarmizegetusa): Philomusus Augusti adiut. tabul.; 1466: Constantianus Aug. lib. adiut. tabul.; 1468: Herculanus Augg. nn. vern. adiut. tabul.; 1469: Fortunatus Aug. lib. adiut. tabul.; 7973: Synda lib. adiut. tabul.; 7922: Synethus adiutor tab.; *Pannonia superior:* C III 4020 (Poetovio): Iunianus lib. adiut. tabul. p. P. s.; 4023 (Poetovio): Fortunatus Aug. lib. adiut. tabul. p. P. s.; 4062 (Poetovio): Fortunatus Aug. lib. adiut. tabul *Dalmaţia:* C III 1993 (Salonae): Diogenes Aug. lib. tabul. prov. Dalm.

[10]) Cfr. C III 1468 în nota de mai sus.

telor depuse în arhivă (instrumenta, auctoritates) o avea *custos tabularii*[1]). In arhivă se păstra un număr imens de documente şi de măsuri de pământuri[2]). Din inscripţiunea amintită reiese că custos tabularii era un sclav imperial. Nu putem şti exact, ori de existau în toate provinciile astfel de custozi, pare mult mai probabil că în unele provincii se încredinţa păstrarea şi supravegherea documentelor unor funcţionarii, numiţi *commentarienses*[3]). Şi custodes şi commentarienses aveau funcţionari subalterni, care poartă titlul *ab instrumentis*[4]) sau *ab instrumentis censualibus*[5]) Intr'o inscripţie, aflată la Salonae, e vorba de un *lib. ab auctorit.*[6]). Aceşti liberti ab instrumentis censualibus sau ab auctoritatibus sânt libertini imperiali sau pot fi şi sclavi[7]).

3. Cassieria.

Tabularium servia pentru repartizarea dreaptă a impozitelor în fiecare provincie. In fruntea administraţiei financiare a fiecărei provincii era un *procurator Augusti*[8]). Toţi aceşti procuratores

---

[1]) C III 4632 (Poetovio): Philodespotus Augg. nn. vern. custos tabul(arii).

[2]) Cfr. Hirschfeld pag· 63.

[3]) Cfr. Hirschfeld pag. 63.

[4]) C III 1995 (Salonae): Phryggius A(u)gg. nn. vern. ab instrumentis.

[5]) C III 7374 (Sarmizegetusa): Valentinus . . . Aug. n. vern. lib. ab instrumentis censualibus.

[6]) C III 1338 (Salonae): M. Ulp. Alexander Aug. lib. ab auctorit. (Observaţia lui Mommsen: Auctoritates significant instrumenta, quorum ope proprietatis quaestio potest diiudicari; ut Dig. 13, 7, 43: instrumentum emptionis item dicitur instrumentum auctoritatis.

[7]) Cfr. Hirschfeld pag. 65.

[8]) *Dacia:* C III 1422 (Sarmizegetusa); Q. Axius Aelianus v. c. proc. Aug.; tot acela şi în 1423; *Pannonia superior:* C III 4031 (Poetovio): Antonius Rufinus proc. Aug. p. P. s.; 4046: Tib. Cl. Ru . . . proc. Aug.; 4117: Geminius Rufinus proc. Augg.; *Pannonia inferior*: C III 3281: Aemilianus proc. Auggg.; *Raetia*: C III 5211: T. Vario Clementi proc. Aug. provinciarum Raetiae şi acelaş în 5215 şi 5212 numit numai proc. Raetiae; *Dalmaţia:* C III 2075 (Salonae): Lucius Antonius proc. Aug.; 8571: Sabinianus v. e. proc. duc. prov. Dalmat.; *Noricum:* Noricum era o provincie procuratorică, procuratorul era şi şeful politic şi financiar. C III 11543 (Virunum): Maximus proc. Augg. nn. r. N(orici). 5173 (Celeia): Antistes Auspix proc. Aug.; 5171: Rufus proc. Aug.; 5182: Aecilius Ventianus proc. Aug.; 5163 (Celeia): Caecilius Redditus proc. Aug.; 5328: Canunius Secundinus proc Aug.; 5174 (Celeia): Censor Niger groc. Aug., apoi 14362, 5170, 11759, 5164, 5172, 5167, 5168, 5175, 5176 şi 5177.

sânt *viri egregii* şi aparţin prin urmare clasei sociale a cavalerilor (equites)[1]). De ordinele lor ascultă numeroşi funcţionari subalterni. In capitala provinciei se afla şi cassa, care se numea arca; secţia contabilităţii însărcinată cu ţinerea conturilor se chema *ratio*[2]). Funcţiunea de cassieri o aveau *arcarii* (resp. *vicarii*)[3]). Arcarii şi vikarii erau libertini sau sclavi imperiali. Alţi funcţionari de cassierie erau *dispensatores*[4]), care făceau plăţile. Aceşti dispensatores sânt toţi *Augusti vernae*[5]), prin urmare sclavi imperiali. Spre a evita orice bănuială de părtinire nu era permis ca funcţionarii administraţiei financiare să facă serviciu în provincia lor de origine[6]). Toate impozitele se strângeau în cassa provinciei. Din sumele strânse se plătiau salariile funcţionarilor şi se întreţineau trupele garnizonate în provincia respectivă, iar dacă mai rămânea un excedent se trimitea la Roma[7]). Un *proshodus şi logismus* ţinea socotelile şi verifica veniturile şi cheltuelile. La Sarmizegetusa s'a găsit următoarea inscripţie: C III 7981: Q. Aurelius Saturninus lib. proshodus et logismus, relativă la proshodus şi logismus. Pare însă mult mai probabil că acest proshodus si logismus să fi fost un funcţionar municipal, căci funcţionarii imperiali au toţi pe inscripţiuni adaosul de „Aug. n.“

[1]) Cfr. Hirschfeld pag. 31 şi 452 şi Strabo III, 3, 20.

[2]) *Raetia:* C III 14112$_2$: Phaon. Aug. lib. a rat. şi 14112$_1$: M. Augg.r (at.). *Dalmatia:* C III 1332: M. Iul. Felix al ratione fisci; *Pannonia:* C III 4049:Aug. n. disp. rationis p(rovinciae) P(annoniae) arcae.

[3]) cfr. Hirschfeld pag. 401[3]) şi pag. 461[3].

[4]) *Dalmatia:* C III 1994 (Salonae): Luchus Aug. disp. Dalmatiae; 8684: Amandianus dispens.; 1955: Pamphilus disp. Augg. nn. Fortunatus arcarius; 2082: Orchirius Amemptus Caesaris Aug. disp.; *Moesia:* C III 7436: Fronto Augg. nn. dispensator Moesiae inferioris; *Noricum:* C III 4828 (Virunum): Eutychetes disp. P. R N.; 4737 (Virunum): Diadumenus Nicolai Aug. disp. arc. regni Noric ; *Dacia:* C III 1085 (Apulum): Callistus Augusti nostri verna dispensator; 7082 (Apulum): Primus Augusti dispensator vik.; 378: Antrocius verna ex disp.; 7938 (Sarmizegetusa): Ampliatus Aug. n. disp.... Protos vik.... eius.

[5]) cfr. Hirschfeld pag. 461[3].

[6]) cfr. Hirschfeld pag. 401[4].

[7]) Strabo III, 4, 20: εἰσὶ δὲ καὶ ἐπίτροποι τοῦ Καίσαρος, ἱππικοὶ ἄνδρες οἱ διανέμοντες τὰ χρήματα τοῖς στρατιώταις εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ βίου. — Mărturia lui Strabo pentru provincia Tarraconensis are valoare pentru toate provinciile împăratului, cfr. Domaszewski „Arch. epigraph. Mitteilungen“, XVI, p. 21.

O altă categorie de funcţionari sânt *nummularii* [1]). Aceştia ascultau direct de ordinele guvernatorului provinciei şi trebuiau să verifice calitatea justă a monedelor noi, să stabilească cursul pentru banii vechi şi străini şi asistau la plăţi, ca să nu se plătească cu bani falşi [2]). Funcţionarii ieşiţi la pensie, precum şi procuratorii ieşiţi cu onoare din serviciu, purtau un *ex* pe lângă titlul la singular sau la plural [3]). Acest *ex* mai însemna însă şi avansarea unui funcţionar într'o categorie mai superioară [4]). In cassieria centrală se strângeau tributum soli, tributum capitis, veniturile de pe domeniile statului şi din mine, impozitul pe moşteniri (vicesima hereditatis) şi vămile (portoria). După ce am amintit despre tributum soli şi tributum capitis ne mai rămâne să tratăm şi despre celelalte venituri ale statului; domeniile imperiale, vicesima hereditatis şi portoria.

CAP. II.

A. Domeniile imperiale.

Inscripţiuni, care pot să ne lămurească asupra administraţiei domeniilor imperiale, s'au găsit în Dacia, Pannonia şi Noricum. In Dacia se arendau păşunele şi salinele, iar arendaşul purta titlul de *conductor pascui et salinarum* [5]). Alte domenii însă era administrate direct de funcţionari imperiali. Pentru această aserţiune avem un argument în inscripţiunea aflată la Pernau [6]) (Pornö com. Eisenburg). Se pare că toate pădurile din Pannonia formau un complex şi erau administrate de un *praepositus*. In

---

[1]) C III 4035 (Poetovio): Didymus Augg. lib ex nummul. p(covinciae). P(annoniae) s(uperioris); C III 7903 (Sarmigezetusa): Ianuarius Augg. lib. nummul.

[2]) Cfr. I. Marquardt: Römisch. Staatsverwaltg. II. pag. 65.

[3]) C III 7912: ... ex ark(ario); 4035: .., ex nummul (ario) p(covinciae). P(anoniae) s(uperioris); cfr. Hirschfeld pag. 446[4] şi pag. 459[5].

[4]) C III 5121: Eutyches... ser ↄscr. stationis Boiod(urensis) ex vik. (Aici nu e vorba de pensionarea lui, ci de înaintare).

[5]) C III 1363: P. Aelius Marius conductor pascui et salinarum; 1209: conduc. pascui, salinar. et commercior.

[6]) C III 4219: Gaudentius vet. p(rae) p(osito) silvarum dominicarum.

Noricum e pomenit într'o inscripţie un *tabularius patrimonii*[1]). Din timpul lui Septimius Severus şi până la Diocletian patrimonium însemna domeniile Coroanei, iar *res privata* era averea particulară a fiecărui împărat[2]). In Noricum exista pentru domeniile Coroanei şi un tabularium.

B. Minele.

Incă de pe timpul lui Tiberius împăraţii tind să încredinţeze fiscului chiar şi minele din provinciile senatului[3]). In Illyricum se exploatau foarte intensiv minele şi anume în Noricum, Pannonia, Dalmaţia şi mai tărziu în Dacia. In Noricum se exploatau minele de fier, care erau arendate la *conductores*[4]). Şi în Dalmaţia la Briševo, se găsea şi se exploata fierul[5]). Minele de fier din Briševo erau administrate şi conduse direct de funcţionari imperiali. Tot în Briševo se instalase o turnătorie şi o fabrică de fier[6]). In Pannonia centrul minelor era Siscia. Acolo îşi avea reşedinţa un *procurator Augusti praepositus splen-*

---

[1]) C III 4800 (Virunum): Pro salute Aug. in honorem d. D. Soli invicto Mithrae Hilarus Aug. lib. tab. p(at) rimonii N(orici) et Epictetus ark. Aug.... ... impendio D. n. Gordiano Aug. et Aviolo cos....

[2]) Cfr. Hirschfeld pag. 21—25.

[3]) Cfr. Hirschfeld pag. 146/7, 148 şi nota 3, apoi pag. 158; apoi Suetonius in vita Tiberii cap. 49: plurimis etiam civitatibus et privatis immunitates et ius metallorum adempta.

[4]) C III 4788 (Virunum) M. Trebius... c(onductor) f(errariarum) N(oricarum); 5036 (Noreia - Neumarkt): Calpurnius Phoebianus c(onductor) f(errariarum) N(oricarum) et Quintus Calpurnius Phoebianus et Charitonianus fili curante C. Iul. Hermete proc.; C III 4809 (Virunum): Isidi Noreie v.s.l.m. pro salute Q. Septuei Clementis cond. ferr. N(oricarum), P(annoniarum), D(almaticarum) et Ti. Cl. Heraclae et Cn. Oct Secundi pro(curatorum) fer(rariarum) Q. Septueius Valens pro(curator) ferr(ariarum). Această deslegare a siglelor, propusă de Hirschfeld, pare foarte verosimilă şi ne indică că acest Clemens Septueius a luat în arendă minele de fier din Noricum, Pannonia şi Dalmaţia. Procuratorii, amintiţi în această inscripţie, sânt funcţionari (procuratori) particulari ai acestui mare capitalist. E probabil că şi Iulius Hermes (C III 5036) să fi fost un procurator particular.

[5]) C III 13240: proc. Augg. Iucundus vil. fer(r)ar(iarum).

[6]) C III 13239: sup cura proc. Merc(u)rius vil. off(icinarum) (fe)rr(ar)rum.

didissimi vecti(galis) ferrariarum şi un arkarius [1]). *Vectigal* însemna arenda ce o plătea micul arendaş, care avea probabil închiriată numai o mină. Procuratorul era însărcinat cu strângerea acestei arende [2]). Când, în sec. III-lea, s'au luat minele direct pe sama statului şi nu se mai arendau, ci se exploatau sub supravegherea funcţionarilor imperiali, se pare, că aceşti arendaşi, cari aveau cunoştinţa şi experienţa necesară, n'au fost înlăturaţi, ci au fost încadraţi ca funcţionari imperiali şi astfel capitaliştii au devenit procuratores Augusti. Vom vedea mai la vale că acelaşi lucru s'a întâmplat şi cu vămile. In felul acesta *conductores* au devenit *procuratores Augusti.* Minele de argint din Dalmaţia şi Pannonia erau administrate direct de către stat [3]). Exploatarea minelor de argint era condusă de un procurator Augusti care e întotdeauna un *vir egregius* (v. e.) şi e luat deci din clasa socială a cavalerilor. Câteodată se încredinţa exploatarea minelor de argint din Dalmaţia şi Pannonia unui singur procurator, care-şi avea reşedinţa şi birourile sale, probabil în Domavianum (Srebenica) [4]). Un interes deosebit stârneşte inscripţiunea găsită la Domavianum: C III 1272: L. Domitio Eroti viro ex equestribus proc. metallorum Pannon(iorum) et Dalmati(corum). Pentru întâia oară întâlnim aici un *procurator metallorum Pann. et Delm.* şi deoarece el e numit simplu „procurator metallorum" fără o specificare, putem deduce că acest procurator avea probabil sub directa sa supraveghere şi conducere *toate minele* din Pannonia şi Dalmaţia. Părerea lui Hirschfeld [5]), că aici ar fi vorba numai de minele de argint, nu-i probabilă, deoarece se spune apriat *procurator metallorum* fără nicio specificare. Ar fi verosimilă părerea lui Hirschfeld numai în cazul, când în Dal-

---

[1]) C III 3953 (Siscia): Fl. Verus Metrobalanus proc. Aug. n. praepos-(itus) splendidissim(mi) vecti(galis) ferrariarum per Asclepiadem ark. stat(ionis) Siscianae v. s. l. m.

[2]) Cfr. Hirschfeld pag. 153.

[3]) C III 12733 (Municipium Domavianum): Valerius Superius v. e. proc. Aug.; 12734: Valer. Sup. v. e. proc. argentari; 12736: Aur. Verecundus pro. argentariarum; şi procuratorul amintit în inscripţiunea C III 14219 [1] (Gradina): proc. pro salu. pare a fi fost un procurator argentariarum.

[4]) C III 7127: proc. argent. Pann. et Dalmatarum.

[5]) Cfr. Hirschfeld pag. 154, 160, 170.

maţia şi Pannonia s'ar fi exploatat numai un fel de mine; deoarece ştim însă bine, că atât în Pannonia cât şi în Dalmaţia se exploatau mai multe feluri de mine şi de obiceiu aceste mine sânt aproape totdeauna numite ferrariae sau argentariae [1]), nu avem nici un motiv să susţinem că acest *metallorum* ar indica numai minele de argint. Putem deci afirma că, cel puţin pentru un timp, a fost o centralizare a exploatării minelor în ambele provincii. Chestia, ori de prin această centralizare au fost înlăturaţi procuratorii speciali pentru fiecare categorie de mine, n'o putem deslega în mod satisfăcător numai cu ajutorul documentelor ce ne stau la dispoziţie. Poate că ei şi-au îndeplini şi mai departe funcţiile lor sub acest procurator metallorum, însă şi acestei păreri îi lipseşte un temeiu, care ar putea rezulta din isvoare. Din veniturile minelor imperiale se plătiau muncitorii şi funcţionarii, ocupaţi cu exploatarea lor, iar restul se trimetea la Roma şi era depozitat în fiscus [2]). In Dalmaţia se exploatau şi minele aurifere; centrul administrativ al acestor mine a fost Salonae [3]). Acolo întâlnim şi un inspector *(commentariensis)* şi un *dispensator* [4]). Acest commentariensis e numit „*Aug. com*“, ceia ce arată că exploatarea minelor de aur se făcea pe sama împăratului. Lucrători mineri, din tribul Piruştilor, din Albania de nord, pricepuţi în exploatarea minelor de aur, au fost aduşi şi colonizaţi în Dacia, la Alburnus maior [5]). Minele de aur din Dacia erau, în cea mai mare parte, administrate direct de către stat.

În fruntea administraţiei minelor aurifere din Dacia era un *procurator aurariarum Dacicarum* [6]). Aceste procurator era de

---

[1]) Cfr. C III 7127, 12733, 14213 [1], 12734, 12736, 13240, 3953.

[2]) Cfr. Hirschfeld p. 175.

[3]) C III 1997 (Salonae): D. M. Thaumasto Aug. commentariensi aurariarum Delmatar. felicissimus dispensator tuitulum p(osuit).

[4]) Cfr. C III 1997.

[5]) C III [1] pag. 944: Tabla cerată III: domus qu(ac) est Alb(urno) maior vico Pirustar(um).

[6]) C III 1311 (Ampelum): Memoriae Papirii Rufi Fa. Pinap q. proc. aurar. libert. et heredes patrono pientissimo fecer.; 1312 (Ampelum): D. M. M. Ulpio Aug. lib. Hermiae proc. aurariarum, cuius reliquiae ex indulgentia Aug. n. Romam latae sunt. Salonia Palestrice coniux et Diogenes lib. benemerenti fecer. vixit ann. LV.; 1313 (Ampelum): Neptunalis Aug. n. lib. proc aur.;

obiceiu un cavaler roman sau un libertin imperial [1]). El era însărcinat cu supravegherea şi exercitarea controlului asupra tuturor minelor de aur şi, fiindcă în Dacia aceste mine erau destul de numeroase, i s'a dat ca mână de ajutor un *subprocurator aurariarum* [2]). Cele mai multe inscripţiuni, privitoare la minele aurifere, s'au găsit la Ampelum, unde era probabil şi centrul administrativ [3]). Funcţionarii subalterni cari ascultau de ordinele procuratorului erau *librarii* [4]) care ţineau registrele, *tabularii aurariarum Dacicarum* [5]) (funcţionari de contabilitate), *dispensatores* [6]), care făceau plăţile şi funcţionari *ab instrumentis* [7]) (dela arhive). Ar mai fi de amintit şi altă categorie de funcţionari *beneficiarii procuratoris* [8]) şi *Augusti vernae* [9]). Beneficiarii erau ofiţerii sau subofiţerii unui detaşament militar şi din inscripţiunile C. C III 1295, 1289 7833) putem constata, că procuratorul avea la dispoziţia sa şi un detaşament de soldaţi [10]). Aceşti soldaţi formau garda minelor şi aveau menirea să păzască pe cei condamnaţi la muncă silnică în mine. Munca în mine era considerată ca o pedeapsă capitală şi criminalii erau adese trimişi la astfel de munci. (Dig. 48, 19, 28: proxima morti poena metalli coërcitio; cfr. Marquardt Röm. Staatsverwaltg II pag. 257). Putem deci conchide că muncitorii în minele aurifere din Dacia erau sau oameni liberi ca Piruştii, amintiţi mai sus, sau sclavi imperiali [11]) sau criminali condamnaţi la muncă silnică.

1293 (Ampelum): I. O. M. II vir et ordo Amp(elensium) C. Aurelio Salviano pro(curatore) Aug. nostri curante. 7836: proc. Aelius Sostratus; C III. 125 62 (Alburnus maior): L. Marius proc. Augg.

[1]) cfr. nota ne mai sus C III 1311, 1312, 1313; 1293, 78 36 şi 1298.

[2]) C III 1088 (Ampelum): Avianus Aug. lib. sub pro. auraria.

[3]) cfr. nota de sus C III 1311, 1312, 1313; 1293, 1298, 1088, 1297, 1301, 1314, 1315.

[4]) C III 1314 (Ampelum): Iustinus Caes. vern. subsequens librariarum.

[5]) C III 1305 (Ampelum): Leonas Aug. lib. adiut tabul.; 1297 Ampelum): tabul. aurar. Dacicar.

[6]) C III 1301 (Ampelum): Callistus Aug. n. disp.

[7]) C III 1315 (Ampelum): Fuscinus vern. ab instrumentis tabul.

[8])

[9]) C III 7837: „Augusti vernae".

[10]) cfr. Hirschfeld pag. 399.

[11]) C III 1307 (Ampelum): Lucillae Augustae imper· Veri Aug... lib(erti) et familia et leguli aurariarum. Din această inscripţie, dedicată Luciliei, soţia

O parte din minele aurifere din Dacia erau arendate la conductores [1]). *Leguli* [2]) (dela „aurum legere“ = a alege, a căuta aur) aveau permisiunea să exploateze nisipurile aurifere din albia râurilor; în schimb însă plătiau o dare către stat [3]). Ei luau în arendă exploatarea albiei unui râu şi în acest sens erau un fel de mici arendaşi [4]).

C. Impozitul pe moşteniri.

(Vicesima hereditatum).

Vicesima hereditatum făcea cinci la sută şi se percepea dela toate moştenirile mari şi daniile făcute prin testament (legata), afară de acele moşteniri care se lăsau rudelor apropiate

---

împăratului Verus, vedem că muncitorii în mine erau liberti et familia adică libertini şi sclavi; şi inscripţia 7837 se referă tot la sclavi imperiali.

[1]) O parte din minele de aur transilvănene erau arendate la arendaşi mari şi aceştia le subarendau la alţi arendaşi mai mici. Aceasta reiese evident din câteva table cerate, care conţin astfel de contracte: C III n. X p. 948: Macrino et Celso cos XIII Kal. Iunias Flavius Secundinus scripsi rogatus a Memis Asclepi, quia se litteras scire negavit et quod dixit se locasse et locavit operas suas opero aurario Aurelio Adiutori ex hac die in idus Novembres proximos denarios septuaginta liberispue. Mercedem per tempora accipere debebit. Suas operas sanas valentes edere debebit conductori subscripto. Quod şi invito conductore recedere aut cessare voluerit dare debebit în dies singulas H S V numeratos... Conductor si tempore peracto mercedem solvendi moram fecerit, eadem poena tenebitur exceptis cessatis tributus.

Titus Beusantius qui et *Bradua* — *Actum Immenoso maiori Socratio Socrationis* — *Memmius Asclepi.*

În contractul citat e indicată suma arenzii şi felul cum trebuie să fie plătită. Dacă proprietarul fără voia arendaşului va strica învoiala, atunci e obligat să plătească el arendaşului ca despăgubire câte H S V sesterţe pe zi şi aceiaşi pedeapsă îl ajunge şi pe arendaş, dacă ar întârzia cu plata arenzii.

[2]) cfr. C III 1307; C III 1260 (Alburnus maior): I. O. M. Marcus Aurelius Maximus legulus...

[3]) cfr. I. Marquardt „Rom. Staatsverwaltg“ II pag. 252; Hirschfeld pag. 155.

[4]) cfr. nota 11.

şi daniile ce se făceau săracilor[1]). Din inscripţiunile, privitoare la acest impozit, şi care s'au aflat în Illyricum ştim, că administraţia acestei dări era condusă de un *procurator vicesimae hereditatum* [2]). Acest procurator era libertin imperial[3]); funcţionarii săi subalterni erau *vilici* (administratori) şi *arcarii vicesimae hereditatum* [4]). Toţi aceştia sânt luaţi din rândul sclavilor imperiali [5]). Majoritatea inscripţiunilor, relative la vicesima hereditatum, s'au găsit în capitalele provinciilor şi din acest fapt putem deduce, că acolo îşi avea reşedinţa şi procurator vic. her. Dealtfel întreaga administraţie era concentrată în capitala fiecărei provincii [6]). O importanţă deosebită prezintă următoarele inscripţiuni: C III 1717: Q Manlius Q. f.... testamento fieri iussit et epulo dedicari in hoc opus Statia sex f. fida mater adiecit H S $\overline{\text{XXXV}}$ et summo operi et epulo relictae XX fisco intulit... şi C III 2922 (Iader, Dalmaţia): Melia Anniana... statuas superponi test. ex H S $\overline{\text{DC}}$ d. xx P. R. (deducta vicesima populi Romani). Din cuvintele xx fisco intulit rezultă că, cel puţin în timpul împăraţilor de mai târziu, veniturile din vicesima hereditatum nu curgeau în *aerarium militare*, ci în fiscus. Dispoziţia împăratului August, care decise ca vicesima hereditatum să fie atribuită erariului militar, creat de dânsul în anul 6 d. Chr., se vede că n'a fost observată de urmaşii săi. Dio Cassius 55, 25 ne relatează următoarele despre întroducerea acestui impozit: τὴν δὲ εἰκοστὴν τῶν τε κλήρων καὶ τῶν δωρεῶν, ἃς ἂν οἱ τελευτῶντές τισι πλὴν, τῶν πανυ συγγενῶν ἢ καὶ πενήτων καταλείπωσι κατεστήσατο. — La actele de danie se adăoga pe lângă suma donată, formula: *deducta vicesima populi Romani* (C III 2922). Testorul îngrijea el singur ca să se plătească vicesima. Cuvintele deducta

[1]) Cfr. I. Marqurdt „Röm. Staatsverwaltg" II p. 258—261; Hirschfeld p. 96—105.

[2]) C III. 4827 (Virunum): D. M. Lucio Aurelio Augg. lib. Burano proc. xx her.

[3]) Cfr. C. III 4827.

[4]) C III 1996 (Salonae): D. M. Quintiano vernae Aug. vilico et arcario xx her; C III 4065 (Poetovio): Proclus Augg. nn. vern. vil. xx hered utrarumque Pann.

[5]) Cfr. notele de mai sus C III 1996 şi C III 4065.

[6]) C III 4064 (Poetovio): Proclus Aug. nn. vern. vil. xx hered. utrarumque Pann.; e spus destul de lămurit „utrarumque Pannioniarum".

vic. pop. Rom. par a indica că acest impozit apăsa mai greu asupra cetăţenilor romani, ceia ce dealtfel ne spune şi Plinius (Paneg. 37): Vicesima hereditatum tributum tolerabile et facile heredibus dumtaxat extraneis, domesticis grave. E problematic, ori de „vicesima“, găsită în Dacia (Ad. Mediam) C III 968=7729: Aelius Hylas xx l, poate fi considerată ca vicesima hereditatum.

D. Caduca.

In Dacia s'a aflat inscripţia C III 1622: Romanus Aug. lib. proc. a cad.; Mommsen a propus următoarea explicare: *procurator a caducis*. Prin urmare ar fi existat în Dacia un procurator a caducis (adică bona vacantia). Chestia însă nu-i deplin elucidată.

E. Portoria (Vămile).

Vămile sânt veniturile indirecte cele mai importante. Cuvântul *portorium* înseamnă taxa pusă pe orice marfă sau articol de comerţ asupra importului, exportului şi transitului, fie că se percepea în porturi, sau la graniţa imperiului sau la alte staţiuni de vamă interioare[1]). Aproape întregul teritoriu dela isvoarele Dunării şi până la Marea Neagră forma, până la Domiţian, o singură uniune vamală. Appian în Ἰλλυρικὴ cap. 6 scrie următoarele: τὸ τέλος τῶνδε τῶν ἐθνῶν, ἀπὸ ἀνίσχοντος Ἴστρου μέχρι τῆς Ποντικῆς θαλάσσης, ὑφ' ἓν ἐκμισθοῦσι καὶ Ἰλλυρικὸν τέλος προσαγορεύουσιν; prin urmare întregul ţinut dela isvoarele Dunării şi până la Marea Neagră era supus aceleiaşi taxe vamale. Acelaş lucru rezultă şi din inscripţiunea aflată în Histria „τ(ὸ) τῆς κατὰ τὸν Ἴστρον ὄχθης τέλος μέχρι(ς) θαλάσσης. (Histria IV Anal. Acad. Rom. sect. ist. ser. II, tom XXXVIII p. 563). Sub Domiţian s'a organizat un district vamal deosebit pentru porţiunea din Moesia inferioară, dela Dimus-Haemus până la gurile Dunării, exceptând teritoriile rurale ale oraşelor greceşti, întrucât acestea se vor fi bucurat de imunităţi şi privilegii. Astfel de oraşe înzestrate cu imunităţi şi privilegii erau Histria şi Tyras[2]).

---

[1]) Cfr. Hirschfeld, pag. 77 ss.

[2]) Cfr. Histria IV, pag. 563 ss.; pentru Tyras C III 781.

Atât Rostowzew[1]), Hirschfeld[2]), cât şi v. Premerstein[3]) au conchis că abia Hadrian a organizat administraţia vămilor din Illyricum. D-l V. Pârvan[4]) a documentat că organizarea definitivă a vămilor Illyricului s'a întâmplat sub Domiţian, organizatorul Moesiilor, sau la începutul domniei lui Traian şi nu abia sub Hadrian. Pentru porţiunea din Moesia inferioară avem pentru anul 100 un district vamal deosebit, dela Dimus până la Peuke (sf. Gheorghe) şi Halmyris (era lacul Razelm, unit cu Smeica şi Goloviţa). Aici avem un portorium ripae Thraciae, arendat unui *conductor*. (Histria pag. 565... Charagonio Phicora(e) aestro, c(onductore publici port)ori ripae Thraciae....). Ca taxă vamală se percepea un procent anumit din valoarea marfei şi deaceia la fiecare staţiune vamală trebuia declarat preţul cumpărării. N'avem nici un indiciu şi de aceia nu putem şti cu exactitate, cât de mare era taxa vamală în Illyricum. Din unele inscripţiuni am putea conchide, că taxa vamală din Illyricum era de cinci la sută.

Din inscripţiunea găsită la Brigetio, C III 4288: Genio commerci et negotiantium Primitius, Iuli Procli cond. VIII serv. vil XX şi dintr'o altă înscripţiune, găsită în Dacia şi în care e vorba de un *vicesimarius* C III, 13738 (Reşca): Nymphis Hylas vicesimar ex v. p. putem, cel puţin, presupune că taxa vămilor Illyricului era de cinci la sută, adecă o *vigesima*.

Părerea, că Hylas din inscripţia C III. 13738, ar putea fi un funcţionar dela vicesima hereditatum nu-i probabilă, deoarece locul unde s'a găsit înscripţia, anume Reşca, nu era capitala provinciei, unde era concentraţă întreaga administraţie privitoare la vic. her., apoi mai vine şi faptul constatat, că Reşca era

---

[1]) Staatspacht in der römischen Kaiserzeit bis Diokletian (Philologus, Egzgsbd. IX) p. 395 „dass der illyrische Zollbezirk erst unter Hadrian entstanden sein kann".

[2]) Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diocletian p. 85: „da diese Organisation erst durch Hadrian ihre volle Ausgestaltung erfahren zu haben scheint".

[3]) V. Premerstein în Österr. Jahreshefte I. Beibl. „Die Anfänge der Provinz Moesien" col. 145 şi urm.

[4]) Histria în Anal Acad. Rom. secţ. ist. Seria II. tom XXXVIII, p. 558—593.

o staţiune vamală. Mai târziu s'a fixat pentru toate mărfurile o *octava*, adică 12½ la sută[1]).

Appian ne mărturiseşte pentru timpul său — prima jumătate al sec. II. d. Chr. — că vămile din Illyricum se arendau. Guvernatorul provinciei prin organele sale defineşte sfera de activitate a acestui *conductor* şi-l supraveghează; întreaga graniţă (limes) e ocupată milităreşte şi subalternii generalului comandat al armatei din provincie, îl pot ţinea în curent cu toată activitatea arendaşului vămilor[2]). Aserţiunea lui Appian că vămile se arendan e confirmată pe deplin de inscripţiunile aflate. Vămile se arendau pe un timp determinat şi acest restimp depindea numai de voinţa împăratului[3]). Arendarea se făcea pe sama fiscului; deaceia juriştii vorbesc de *conductores vectigalium fisci*[4]). Conturile cu fiscul se făceau în ultima instanţă chiar de însuşi împăratul sau de curtea sa de conturi *a rationibus*[5]). Vămile arendate purtau titlul de *publicum portorii Illyrici*[6]) sau din timpul lui Domiţian, *publicum portorii Illyrici et ripae Thraciae*[7]); arendaşul se numea *conductor portorii Illyrici*[8]) sau *conductor publici portorii Illyrici et ripae Thraciae*[9]). In unele inscripţiuni e vorba de *conductor publicii portorii*[10]) şi de aici putem face deducţia, că acest con-

---

[1]) Cfr. I. Marquardt „Röm. Staatsverwaltg.", II, p. 268. Codex Iust. 4, 61, 7 din anul 366: quin octavas mare solito constitutas omne hominum genus, quod commerciis interesset, dependat).

[2]) Histria IV, pag. 563 şi următoarele.

[3]) Cfr. Rostowzew: Staatspacht, pag. 506.

[4]) Cfr. Hirschfeld, pag. 83.

[5]) Despre împăratul Pius se povesteşte în Script. h. Aug. cap. 7: rationes omnium provinciarum adprime scivit et vectigalium.

[6]) C III 4015 (Poetovio): ... Q. Sabini Verani t. p. conductoris portorii Illyrici.

[7]) C III 7429 (Nicopole): Iuli Capitoni c(onductori) p(ublici) p(ortorii) Illyrici et r(ipae) Thraciae; 7434 Nicopole): Numini Augustor(um) [p. Chr. 161(8) et Genio p(ublici) p(ortorii) Hermes Iuliorum Ianuarii Capitonis Epaphroditi conductorum p(ublici) p(ortorii) Illyrici et ripae Thraciae serv. vil. posuit·

[8]) Cfr. nota de mai sus C III 4015 ... conductoris portorii Illyrici.

[9]) Cfr. nota de mai sus n-rii: 7429 şi 7434.

[10]) C III, 5121 (Atrans): Eutyches Iulior c. p. p.; 5184 (Celeia): Caleianus Tertianus cond. p. p.; 4288 (Brigetio): ...Iuli Procli cond. VIII; 1568 (Ad Mediam): Rufi Saturnini co(nductoribus) p(ublici) p(ortorii) tr(ium) p(ublicorum) sau p(rovinciarum); 5146: Quintus Sabinus Veranus c. p. p.; 6124 (Almus-

ductor a arendat numai publicum portorii din provincia respectivă. Intr'o inscripţie, dedicată în aceiaşi provincie nu era necesar să se puie şi numele provinciei; numai când conductorul arendase toate vămile din Illyricum, atunci se indica apriat acest lucru şi'n titlu. Unii arendaşi puteau să se înţeleagă între sine şi să facă un consorţiu, după cum vedem că au făcut cei trei Iulii, apoi Saturninus şi Rufus[1]). Inscripţiunea C III 4288 aminteşte de un conductor VIII. Mommsen a bănuit că e vorba de *octo publica*, n'a dat însă nicio explicare. Abia Rostowzew a dat explicarea plausibilă[2]). El a emis părerea că Illyricum ca district vamal consta din opt provincii: Raetia, Noricum, Dalmatia, Pannonia superior, Pannonia inferior, Moesia superior, Moesia inferior şi Dacia. Dacia, deşi a fost împărţită pentru uşurinţa administrativă încă de pe timpul lui Hadrian în două părţi, totuşi în privinţa politică şi financiară era considerată ca o singură provincie. Fiecare provincie forma un publicum pentru sine şi deci Illyricum consta din opt publica.

Mai târziu Dacia a fost împărţită în trei provincii procuratorice şi fiecare din ele forma un publicum, aşa că Illyricum avea acuma decem (X) publica şi inscripţia, găsită la Atrans aminteşte de fapt pe un proc. p. p. X (C III 5120: I. O. M. C. Antonius Iulianus proc. p. p. X v. s. l. m. Acest C. Antonius era deci procurator pentru toate cele zece provincii din Illyricum. Foarte dificilă a fost deslegarea siglelor: t. p. c. p. p. sau c. p. p. t. p. (15184[24], 4015, 1568). Mommsen (Index p. 1083) şi Rostowzew (Staatspacht p. 398) au propus următoarea deslegare: c(onductor) p(ublici) p(ortorii) t(rium p(rovinciarum) şi această explicare a fost admisă şi pare-se probabilă.

Căci dacă considerăm întinderea cea mare în spaţiu a uniunei vamale ilirice, pare foarte aproape de adevăr, că un singur conductor rar când va fi fost în stare să ieie în arendă întregul

---

Lom): Genio Iuliorum Ianuarii Capitonis Epaphroditi n. c. p. p. Hermes vilicus; 6126 (Ostrovum, Moesia inf.): Iul. Kapito c. p. p.; 15185[21] (Poetovio): ... Q.Sabini Verani t. p. c. p. p. ...

[1]) Cfr. nota de mai sus n-rii: 1568, 6124, 7434; cfr. K. Patsch: Mitteilungen des Kais. Deutsch. Archaeolog. Institutes, Bd. VIII, Römische Abteilung p. 197—199.

[2]) Arch. epigraph. Mitteilungen aus Österr.-Ungarn, Bd. XIX, pag. 130.

publicum portorii Illyrici, ci mai curând se va fi mulţumit cu o parte din acest publicum, cu câteva provincii. In sprijinul acestei ipoteze mai vine şi faptul constatat că s'au format consorţii (societates) de capitalişti. O altă deslegare a acestor sigle ar fi următoarea: conductor publici portorii t(ertiae) p(artis), deci un conductor pentru o treime din Illyricum. Deoarece Illyricum consta din 8 (resp. 10) provincii, e aproape tot aceiaşi, ori de spunem conductor p. p. tertiae partis sau conductor p. p. trium provinciarum, căci o treime din publ. port. Illyr. cuprindea cam trei provincii. Birourile administraţiunii de vamă erau conduse de vilici [1]), sclavi de-ai arendaşilor; câteodată întâlnim şi *vilici vicarii* [2]). La fiecare staţiune vamală aflăm nişte funcţionari, numiţi *contrascriptores*[3]). Aceştia apreciau valoarea mărfurilor, stabileau taxa de vamă, care trebuia percepută şi dădeau chitanţă de plată. Alţi funcţionari vamali erau *scrutatores* [4]). Aceştia controlau mărfurile şi lucrurile neguţitorilor şi ale altor călători, pentru a opri contrabanda. Quintilian ne relatează următoarele despre dreptul de perchiziţie al vameşilor Declam. 359: „praeter instrumenta itineris omnes res quadragesimam publicano debeant. Publicano scrutari liceat. Quod quis professus non fuerit, perdat. Matronam ne liceat attingere". Scrutatorii făceau deci o perchiziţie minuţioasă a hainelor şi lucrurilor şi, dacă prindeau pe cineva cu lucruri prohibite la import sau export, le confiscau. Contrascriptores şi scrutatores erau luaţi din rândurile sclavilor[5]). In inscripţia, găsită la Poetovio (C III 4015).... conductoris portorii

---

[1]) C III 5146 (Balnea Romana, Tüffer în Noricum) Fruct"s Q. Sabini Verani c. p. p. serv. vil.; 4720 (Loncium): Maturus et Mercator servi vilici; C III 7434 (Nicopole în Moesia inf.):... servi vilici... ai celor trei Iulii; C III 12363 Dimus (Beleni) în Moesia sup.) Quint T. Iul. Saturnini c(onductoris) serv. vil.

[2]) C III 14354[20] (Unterhaidin în Pannonia superior): Optimus Vitalis Sabini Verani p. p. vil. vic.; 14354[29] (Unterhaidin); Prudens Primi Antoni Rufi p. p. vil. vic., şi tot acela în 14354[30]; apoi C III 15184[24] (Poetovio): Quinti Sabini t. p. c. p. p. vilici vikarii.

[3]) C III 4720 (Loncium): Amando T, Iul. Saturnino serv. 7 sc (contrascriptori); 5121 (Atrans): Eutyches serv. 7 sc (contrascriptor) stat. Boiod.

[4]) C III 5122: Abascantus Antoni Rufi s(ervus) scrut (ator); C III 14354[27]: Theodorus p. p. scrut. stat. Poe(toviensis).

[5]) C III 5122: Abascantus Antoni Rufi s(ervus) scrut (ator).

Illyrici arkari vic(arius) e vorba şi de un *arcarius* vic., ceia ce ar fi un indiciu, că în Poetovio era *cassa* cond. p. Illyr.

Mai târziu s'a întâmplat o schimbare în administraţia vămilor şi această schimbare reiese destul de lămurit din inscripţiunile aflate. Vămile nu se mai arendează, ci se administrează direct de către procuratori imperiali. Să încercăm de a localiza în timp începutul acestei schimbări. Deorece nu-i posibil a indica un an anumit, voi căuta, cel puţin, să stabilesc un terminus a quo şi un terminus ad quem. Cele din urmă inscripţii, care amintesc de conductores şi pe care le putem data, sânt cele ale celor trei Iulii, găsite la Nicopolis (C III 7434: Numini Augustorum et (p. Chr 161/8) Genio p. p. Hermes Iuliorum Ianuarii Capitonis Epaphroditi conductorum p. p. Illyrici et ripae Thraciae serv. vil. posuit. — Hermes, un servus vilicus al celor trei Iulii, dedică zeităţii (Numini Augustorum) împăraţilor un altar. Fiind aici vorba de doi Augusti, aceştia nu pot fi decât Marcus Aurelius şi Lucius Verus; aceştia amândoi au fost Augusti între anii 161 până la 168. Prin urmare pe timpul împăraţilor Marcus Aurelius şi Lucius Verus publicum portorium Illyricum se arenda încă. Cea mai veche mărturie despre un procurator împerial ne-o oferă inscripţia C III 7435 (Nicopolis): I. O. M. et numini Aug. n. et p. p. proc Aviano Bellico Maceio Caes. n. serv. vil. vectigal. Illyrici idib. Sept. Mamert. et Rufo cos (p. Chr. 182). Această inscripţiune datează de pe timpul împăratului Commodus, când Mamertus şi Rufus au fost consuli, şi prin urmare putem deduce, că pe timpul împăratului Commodus vămile din Illyricum nu se mai arendau, ci se administrau direct de către procuratori împăraţeşti. Această schimbare s'a făcut deci între anii 161 şi 182. Se poate chiar urmări şi săvârşirea acestei schimbări. Acelaş C. Rufus (C III 1568), care ne e bine cunoscut ca conductor portorii Illyrici, e numit într'o inscripţiune din Atrans (C III 5177) proc. Aug. şi în alte două înscripţiuni, găsite la Poetovio (C III 14354[33—34]) poartă el titlul de proc. Aug. p. p. şi în sfârşit într'o înscripţiune din Dalmaţia (Senia, Zengg) C III 13283 e numit: praef. veh (iculorum) et conductor p(ublici) p(ortorii). De remarcat e inscripţia din Senia care ne arată, că C. A. Rufus primise praefectura vehiculorum, dar în acelaş timp — aceasta ni-o indică *et* — era el şi conductor p. p.; din această titulatură vedem,

că arendaşul ocupa simultan şi o funcţie. Desluşiri în această privinţă ne mai poate da şi o altă inscripţie, găsită la Alberti Irsa (în apropiere de Poetovio C III 10605):

ill

is	Aug.	cond.	ve
s	dem	posita	
n	oppi.	XII Kal. Mai.	

Rostowzew (în Arch.-epigr. Mitteilgen aus Österr.-Ungarn pag. 137) crede că acest *is* nu poate fi decât din procuratoris şi a propus următoarea explicare: (procurator)is Aug(usti) cond(uctoris) ve(ctigalis) (eius)dem... Aici ar fi deci conductorul simultan şi procurator, prin urmare un funcţionar. Din cele expuse mai sus ar rezulta, că trecerea dela arendare la administrarea directă pe sama statului s'a săvârşit în modul următor.

Conductores, care primeau şi funcţii dela împărat şi erau în acelaş timp un fel de *semifuncţionari*, au fost ridicaţi la rangul de procuratores Augusti, iar funcţionarii lor subalterni deveniră prin acesta, la rândul lor, funcţionari imperiali. La aparenţă şi la început părea că nu s'a schimbat nemică în administrarea vămilor din Illyricum. Din timpul administrării directe de către stat a vămilor ilirice avem o mulţime de insripţiuni. Acuma stă în fruntea administraţiei vămilor un *procurator Augusti* [1]), care ca toţi capitaliştii aparţineau stării sociale a cavalerilor. Dar şi numele vămilor din Illyricum s'a schimbat; pe când vămile arendate se numerau *publicum portorii Illyrici et ripae Thraciae*, acuma vămile administrate direct de către stat poartă titlul de *publicum portorii vectigalis Illyrici* [2]). De ordinele procuratorului imperial ascultau, la staţiunile vamale, libertini

---

[1]) *Moesia superior:* C III 8140 (Margum)... splendidissimi bect l(lly)r(ici) sub cura Iu(c)u(n)di(i) Marci v. e. proc. Aug. Bellicus Caes. n. vern. vil. idib. Sept.; *Moesia inferior:* C III 752—7435 (Nicopolis): proc. Aviano Bellico, Maceio, Caes. n. serv. vilicus vectigal. Illy.; 7127 (Ephesus):... proc. III. per. Moesiam inf. et Dacias tres; *Dacia:* C III 8042 (Celei); Imp. Caes. M. Aur. Commodo Ant(o)nino Aug. sub. c(ura) Cl. Xenophontis proc. Aug. Zoticus et Salvianus serv. vil. posuer.

[2]) Cfr. pag. 420 şi nota de mai sus.

sau slavi, care îndeplineau funcţia de *vilici (resp. vikarii* [1]) sau *contrascriptores* [2]). Contrascriptores sânt toţi *Augusti servi* [3]), sclavi imperiali. In Poetovio se afla un *tabularium vectigalis Illyrici* [4]) şi e foarte probabil, că aici să fi fost reşedinţa administraţiei centrale pentru întreaga uniune vamală din Illyricum. Acest fapt însă nu-l putem preciza, deoarece astfel de tabularia s'au găsit şi la alte staţiuni vamale [5]). Graniţa imperiului roman *(limes imperii)* era supusă unor legi vamale care-şi aveau rostul lor bine definit. Vama la graniţa imperiului se percepea în acelaş chip ca şi la staţiunile de vamă interioare, căci vămile în totalitatea lor erau organizate pe acelaş temeiu [6]). La staţiunile de vamă, situate pe limes imperii, întâlnim adeseori *beneficiarii* [7]). Aceşti beneficiarii erau ofiţerii şi subofiţerii unor detaşamente mici militare, asupra cărora aveau comanda. Din faptul că-i întâlnim şi pe ei la staţiunile vamale, situate la graniţa imperiului, putem conchide, că funcţionarii vamali dela aceste staţiuni aveau la dispoziţia lor şi soldaţi grăniceri. Avansarea funcţionarilor vamali se făcea dela vilicus vikarius la contrascriptor [8]). A. Domaszewski [9]) a emis părerea, că dată fiind în-

---

[1]) 5691 (Boiodurum): D. M. Faustiniano vect Illy. vil. Ingenuus fil. et Felix ↄsc ex vik. eius b. m. p. p....; C III 8163 (Guberevci): Ision Caes. n. serv. vil. vectigal Illy. apoi cfr. pag. 424 nrii: 8140 7435; 7479 (Durosturum-Dârstor-Silistria): vecti. vil.; 5120: Secundinus Aug. n. vil. stat. Esc.; 5117: servi vil.; 13522: Augg. nn. vil.; 4161 (Savaria): Heliodorus Aug. n. vil. stat. Savari.; 15184: Aug. n. vil. stat Enensis; 10876:.. vil. stat. Savariensis; 12664 (Ulpiana-Liplian):.. H (erculanus) vi(l)icus; 1351 (Micia): Felix Caes. n. serv. vil. stat...

[2]) *Noricum* C III 4716 (Saifnitz): ↄs ex prae.; 5691 (Boiodurum) Felix ↄsc ex vikaris; 5123 (Atrans): Bellicus et Eutyches ↄsc stat.; *Pannonia superior:* C III 4155 (Savaria): Canaecius Augg nn. serv. 1 scr.; 13396 (Münkendorf): Inginuus victig. Illy. serv. ↄsc; 15184[1] (Poetovio): Salvianus servus ↄsc stationis Atrantinae; 12399: serv. ↄsc stat. Dimii.

[3]) Cfr. nota 2.

[4]) C III 4063:... Aug. n. lib. ex tabulario vectig. Illy.

[5]) C III 15184[4]:... tabul. et vil. stat. Confluentes.

[6]) Cfr. expunerile destul de ingenioase ale lui K. Patsch publicate în Röm. Mitteilgen des arch. Kais. Deutsch. Inst. Bd. VIII. pag.192—194.

[7]) C III 6291 (Moesia superior Kladrop ad flumen Arcer): Aelius Nicomachus bf (beneficiarius) cos. leg. VII cl. An. l. v. s....; 6440 (Sirmium. Pannonia inf)... sinis s. bf cos posuit; 8184 (Kačanik): Deo Andi no. soc. Tib. Cl. Centus bf. cos leg. VII Cl.

[8]) C III 5121:... serv ↄsc ex vikario; 5691: ↄsc ex vik.

[9]) Arch. epigr. Mitteilungen aus Österr.-Ungarn Bd XIII. p. 138 şi următoarele.

tinderea uriaşă a uniunei vamale ilirice, e posibil, ca Illyricum să fi fost împărţit în mai multe districte vamale, care, la rândul lor, cuprindeau mai multe provincii. In sprijinul ipotezei sale aduce dânsul înscripţiunea C III 7127 : Tib. Claudius Xenophon proc. vectigalis Illy. per Moesiam inf. et Dacias tres. Tot acest T. Claudius Xenophon e numit în inscripţia găsită la Celei (C III 8042) numai proc. Aug.. v. Domaszewski şi-a exprimat părerea, că Moesia inferioară şi cele trei Dacii formau o astfel de subdiviziune teritorială în privinţa vamală ; tot astfel ar sta chestia cu Raetia, Noricum şi Dalmaţia, în vreme ce cele două Panonii erau unite cu Moesia superior. Ipoteza lui v. Domaszewski nu-i acceptabilă. Am fi mai curând înclinaţi a crede că n'au existat de loc, sub raportul vamal, astfel de subdiviziuni teritoriale care să cuprindă mai multe provincii, căci toate provinciile care formau districtul vamal iliric sânt despărţite între ele, după cum vom vedea mai la vale, prin staţiuni vamale. Pare-se că fiecare provincie forma un publicum pentru sine [1]). Era însă foarte posibil ca mai multe provincii să fi atârnat, sub raportul vamal, de acelaş procurator, cum am văzut că e cazul cu cele trei Dacii şi Moesia inferioară (7127 proc. Ill. per Moesiam inf. et Dacias tres).

Ne mai rămâne ca, cu ajutorul inscripţiunilor aflate până acuma să încercăm a localiza în spaţiu, mai întâi staţiunile vamale dela graniţa Illyricului şi apoi staţiunile vamale din interior.

CAP. III.

I. Staţiunile vamale dela graniţă.

a) *Graniţa sud-vestică.*

1. Senia [2]) (Zengg). Mărfurile aduse pe mare în Dalmaţia [3]) trebuiau să fie vămuite la Senia.

---

[1]) Cfr. pag. 420 şi 421.

[2]) C III. 18283 (Senia, Zengg.): I. M. Spaeleum cum omne impensa Hermes C. Antoni Rufi praef. veh. et cond p. p. serv. vilic. Fortunat(us) fecit. Acest C. Antonius Rufus e cunoscut ca conductor p. p. III. (cfr. 1568 p. 16; cfr. 5117, 5122) pag. 22.

[3]) K. Patsch a arătat în chip lămurit că şi Dalmaţia ţinea de Illyricum în ceia ce priveşte vămile. (Röm. Mitteigen des arch. Kais. deutsch. Inst. Bd VIII. pag. 195 ss).

2. Aquileia [1]). Pare că şi Aquileia să fi fost o staţiune vamală de graniţă în Illyricum.

b) *Staţiunile vamale între Italia şi Noricum.*

Trei şosele duceau dela Aquilea la Noricum. Una ducea dela Aquilea la Atrans, Celeia şi Aquincum, a doua şosea lega Aquilea cu Virunum, Ovilava şi Boiodurum, iar a treia unea Aquilea cu Veldidena. Dealungul tuturor acestor şosele găsim staţiuni vamale.

1. Atrans [2]) (Oswald în Carniolia) era una din cele mai principale staţiuni vamale.

2. Larix [3]) (Saifnitz în Carintia).

3. Loncium [4]) (Mauten în Carintia).

c) *Staţiunile vamale între Italia şi Raetia.*

Raetia ţinea de districtul vamal al Illyricului [5]). Staţiunea

---

[1]) CIL V 820 (Aquileia): Silvano Aug. Eeuther C. A. R. c(onductoris) p(ublici) p(ortorii) vil(icus) d. d. K. Patsch: opera citată pag. 137 a deslegat siglele C. A. R. cu C. Antoni Rufi cunoscutul arendaş al vămilor.

[2]) C III 5121... vil. stat Atrantinae; 5123: Noreie Auguste et honori stat. Atrantinae Bellicus et Eutyches ↄsc. (contrascriptores) stat. eiusdem; 15184[4]: ... Salvianus.. ↄsc. stat. Atrantinae 13522: .. vil. stat. Atrantinae; 11674: ... pro salute Primigeni Aug. n. vil. (s(t)at(ionis Atrantin(ae); 5117: Atranti Aug. sac. Fortunatus C. Antoni Rufi proc. Aug. serv. vil. v. s. l. m.; 5122: Libero patri sacr. Abascantus Antoni Rufi ↄscr. v. s. l. m.

[3]) C III 4716:... ↄ sc. ex prae... salute sua suorumque Sabini. Deoarece pe contrascriptores îi întâlnim numai la staţiuni vamale (Hirschfeld, pag. 462[2]) şi Larix, pe şoseaua Aquilea-Virunum, era situat tocmai la graniţa între Italia şi Noricum, v. Domaszewski a presupus că şi Larix poate să fi fost o staţiune vamală. (Arch. epigr. Mitteilg, Öst. Ung. Bd. XIII, p. 138 nota 53). Această ipoteză e probabilă, dar nu-i convingătoare.

[4]) C III 4720: D. M. Amando I. Iul. Saturnini serv. ↄsc. Maturus et Mercator vilici b. m. — Iulius Saturninus (C V 5079) ne e cunoscut ca conduct. p. p. III. Pare că Loncium a fost o staţiune vamală, deşi în această inscripţie nu-i numită apriat, ceia ce doară nu era necesar într'o inscripţie pe un monument ridicat în aceiaşi staţiune.

[5]) Appian în Ἰλλυρική cap. 6 (cfr. pag 418) ne mărturiseşte acest lucru, dar şi din inscripţiuni (C V 5079 şi C V 5080 C III 4720, care amintesc pe acelaş Iulius Saturninus ca arendaş al vămilor în Noricum şi Raetia) rezultă aceasta. In inscripţiunile C V 5079: Isidi Aug. Festinus I. Iuli Saturnini c. p. p. serv, ark. ex voto, şi C V 5080: Isidi Myrionymae sacrum Festinus I. Iuli

vamală între Italia şi Raeţia pare a fi fost Sublavio [1]) (Seben).

d) Staţiunile vamale de graniţă la Marea Neagră.

1. Tyras (Cetatea-Albă) situată la gura Nistrului. Aici s'a găsit inscripţiunea C III 781, a cărei cuprins e un privilegiu, ce l-au căpătat locuitorii oraşului Tyras pe timpul lui Septimius Severus şi Caracalla. Vom reda numai o parte din această inscripţie şi anume... Retineant igitur quoque ratione quaesitam sive possesam privilegii causam in promercalibus quoque rebus, quas tamen pristino more professionibus ad discernenda munifica mercimoniorum edendas esse meminerint. Sed cum fructum Illyrici per ambitionem domini non oporteat, sciant eos, qui posthac fuerint adsumpti, fructum immunitatis ita demum habituros, si eos legatus et amicus noster v. e. iure civitatis digno esse pronunciaverit. — După cum vedem e vorba în acest privilegiu de fructum Illyricum şi Appian în Ἰλλυρική cap. 6, ne atestă că publicum port. Illyr. se estindea dela isvoarele Dunării până la ţărmul Mării Negre. Relativ la acest privilegiu Mommsen a făcut următoarea notiţă: Privilegium, de quo agitur, est immunitatis, id est ut liceat civibus Tyranis merces ita accipere, ut conductoribus portoriorum edantur, quidem nec tamen portorium solvant idque fiat non solum in usuariis mercibus id est quas emptor suo ipsius usui destinat, sed etiam in promercalibus. — Cetăţenii din Tyras capătă scutirea de taxa vamală atât pentru mărfurile ce le cumpărau pentru nevoile lor particulare şi zilnice cât şi pentru cele ce le vând, adică chiar pentru obiectele de comerţ. Pentru a nu prejudicia prin acest privilegiu veniturile vămilor ilirice (fructum Illyricum) — de aici vedem că Tyras aparţinea districtului vamal iliric — şi în consecinţă a scădea veniturile fiscului, s'a adaos clauza, că numai *legatus* va avea dreptul să declare

---

Saturnini c. p. p. serv. arc. posuit, Fortunatus eiusdem ›serv. scriptor faciundum curavit... sânt amintiţi funcţionarii de ai cunoscutului conductor p. p. III. I. Iulius Saturninus (C III. 4720, tabla cerată C III 958 Nr. XXIII: I. Iuli Saturnini conduct. Illyr anno VI) şi din acestea se poate deduce că în Subslavio a fost a staţiune a vămilor ilirice. — Părerea lui K. Patsch (Wissenschaft. Mitteillgn aus Bosnien VI p. 269 ss), că Raetia nu ţinea de vămile ilirice, nu-i probabilă şi n'o putem admite, fiind lipsită de orice argument.

[1]) Cfr. nota 5, C V 5079, 5080.

printr'un decret pe cei vrednici de a se bucura de acest privilegiu, pe cei vrednici de dreptul de cetăţeni romani. O asemenea imunitate este confirmată Histrianilor la 25 Octombrie, anul 100 d. Chr.. Pe când imunităţile Tyranilor se sprijină pe *pristino more* avem în privilegiul dat Histrianilor expuse sau pomenite pe scurt drepturile, imunităţile şi privilegiile fiscale, acordate de împăraţii romani Histriei, încă dela începutul stăpânirii romane în acest ţinut. Histrianii erau scutiţi de taxe în ce priveşte pescuitul şi comerţul cu peşte din Dunăre; ei erau autorizaţi să taie, fără taxe, pini din insula Peuce însă numai pentru uzul particular al fiecăruia. Histrianii aveau dreptul de a nu plăti ei nimic şi de a încasa în folosul lor diferitele *portoria* cuvenite fiscului *pe teritoriul lor continental,* precum şi de a lua taxe dela *pescari* şi *negustorii de peşte*, cari lucrau ori speculau în întregul *lor* teritoriu de apă şi de uscat. Incă din anul 44 se plătia *portorium* pentru pinii ce se tăiau în insula Peuce, spre a se face din lemnul lor facle de luminat. Deasemenea pentru transportul acestor lemne prin interior, ca şi în general pentru folosirea pădurilor, se plătiau *portoria*[1]). — Histria a fost deci o staţiune vamală[2]). O altă staţiune vamală importantă la ţărmul Mării Negre pare să fi fost Tomi[3]) (Constanţa), deşi n'avem pentru aceasta argumente puternice.

2. *Staţiunile vamale dealungul Dunării.*

1. Durostorum[4]) (Dârstorul, Silistria).
2. Nicopolis[5]) (Nicopole).

---

[1]) Histria IV, pag. 558—593.

[2]) Cfr. nota 1.

[3]) C III 753: ... Iulio Capitoni c(onductori) p(ublici) p(ortorii) (e)t r(ipae) Thraciae.... ob ord(ine) F(laviae) Sirmiatium... Ulp(iae) Oesc(ensium)... honorato ob ordinibus coloniar, Ulpiae Poetoviensis ex Pannonia superioare, Ulp(iae) Ratiar(iae) ex Moesia superioare..... Traianae Sarmizegethusensium..... municipii Romulensium.... buleutae civitatis Ponticae Tomitanorum. Domaszewski a arătat (Arch. epigr. Mitteilgn. XIII, pag. 135 nota 33), că aproape toate oraşele amintite în această inscripţie, sânt situate, după cum uşor se poate documenta, pe linia vamală, şi de oarece întinderea vămilor ilirice până la ţărmul Mării Negre e dovedită prin staţiunea Tyras, şi oraşul Tomi fiind înşirat în inscripţia de mai sus printre alte staţiuni vamale, putem se admitem cu oarecare probabilitate că şi'n Tomi va fi fost o staţiune vamală.

[4]) C III 7479... vectig (Illyrici) vil(icus) stat(ionis) Dorostori.

[5]) C III 7434: Hermes Iuliorum Ianuarii Capitonis Epaphroditi conductorum p. p. Illyrici et ripae Thraciae serv(us) vil(icus) posuit; 7435:... Caes. n. serv. vil. vectigal. Illyrici.

3. Oescus [1]) (Gigen).
4. Dimus [2]) (Şistova, lângă Novae la Dunăre).
5. Malva [3]) (Celei).
6. Ostrovo [4]).
7. Almus [5]) (Lom-Palanca).
8. Ratiaria [6]) (Arcer-Palanca).
9. Tsierna [7]) (Orşova-Veche).
10. Viminacium [8]).
11. Margum (Kulić) [9]).
12. Altinum [10]) (aproape de Mohaci).
13. Intercisa [11]) (Duna-Pentele).

---

[1]) C fr. v. Domaszewki o. c. Bd. XIII p. 136 nota 37.

[2]) C III 12399: I. O. M. ceterisque diis deabusque Giridavensibus Memor Aug(ustorum) n(ostrorum) serv(us) ↄsc(contrascriptor) stat. Dimiensis gravi valetudine liberatus; cfr. Histria IV p. 589.

[3]) C III 8042: Commodo Antonius Aug. sub cura Cl. Xenophontis proc. Aug. Zoticus et Salvianus serv. vil posuerunt. (cfr. v. Domaszewski o. c. XIII pag. 139).

[4]) C III 6126: D(is) M(anibus) T(itus) Annius Superstes v(ixit) h(ic) s(itus) est. T(itus) I(ulius) Capito c(onductor) p(ublici) p(ortorii) et Iulia Cynegis her(edio) clienti f(aciendum) c(uraverunt). Din faptul, că un conductor a ridicat pe mormântul unui slav, într'o loclitate oarecare un monument, nu putem face deducţii sigure că acolo ar fi existat şi o staţiune vamală. (c fr. v. Domaszewski o. c. XIII. pag. 136).

[5]) C III 6124: Genio I(uli) orum Ianuarii Capitonis Epaphroditi n(ostrorum) c(onductorum) p(ublici) p(ortorii) Hermes serv(us) vil(icus) p(osui)t; Hermes e cunoscut ca funcţionar al Iuliilor, arendaşii vămilor ilirice (7434); nu-i însă cert ori de Almus a fost o staţiune vamală.

[6]) Cfr. C III 753 pag. 429 şi Domaszewski o. c. Bd. XIII pag. 136.

[7]) C III 1568: Herculi Aug. Valer. M. Felix Rufi Saturnini c. p. p. t. p. expr IV stationis Tsiernen III id anno XI Barbato et Regulo cos ex voto posuit (p. Chr. 157).

[8]) Cfr. K. Patsch Mittlgen Kais. deutsch. Instit. Röm. Abt. vol. XX (1905) pag. 225.

[9]) Kulić, situat la revărsarea Moravei în Dunăre, era foarte potrivit pentru o staţiune vamală. Aceasta e atestată prin CIL III 1647 = 8140:... splendidiss(i)mi bect(igalis) I(lly)rici sub cura lu(c)un(di)i Marci v. (e). proc. Aug. Be(ll)icus? Caes. n. vern. vil.

[10]) Pe o plombieră militară, aflată la Mohaci, cetim: Roburi Cl(audii). V.... vil(ici) cfr. pag. 425.

[11]) C III 10301 = 3327: Deo aeterno pro sal. d. n. Sev(eri) A(lexandri). p(ii) f(elicis) Aug. et. Iul(iae) Mame(a)e Aug. ma(tris) Aug(usti) vot(um)

14. Aquincum [1]) (Altofen).
15. Brigetio [2]) (O Szoni în Ungaria).
16. Boiodurum [3]) (Innstadt) la revărsarea Innului în Dunăre.

3. *Staţiuni vamale în interiorul Illyricului.*

a) Noricum.

1. Statio Enensis [4]) probabil la Pons Aeni.
2. Statio Esc... [5]) Ischel lângă lacul Wolfgang între Iuvavum şi Ovilava.
3. Virunum [6]) (Mariasaal în Carintia).

b) Pannonia superior.

1. Savaria [7]) (Steinamanger).
2. Poetovio [8]) (Pettau).

---

red(dit) l(ibens) Cosmus pr(aepositus) stat(ionis) Spondillae Sinag.; C III 10308:... (d)eo Soli Au(g)... limus stat... v. s. l. m. Relativ la organizarea militară a vamilor dela graniţa imperiului cfr. pag. 425.

[1]) C III 13396: M. O. Atai anno XXII coniugi carissimae Inginuus vectig Illy serv. ↄsc(contrascriptor) stat(ionis) Aquinc(ensis).

[2]) C III 4288: Genio commerci et negotiantium Primitius Iuli Procli cond(uctoris) VIII ser(vus) vil(icus).

[3]) C III 5121: Eutyches Iulior. c. p. p. ser. ↄsc. stationis Boiod. ex vik.; 5691: Faustiniano vect. Illy. vil. Ingenuus fil. et Felix ↄsc. ex vik eius; 5690: I. O. M. M. Rusticus pf. Iunianus bf(beneficiarius) cos. leg. II....

[4]) Rosenheim în Bavaria C III 15184[7]... Chardemi Aug. n. vil. stat. Enensis.

[5]) C III 5620: D. I. M. Secundinus Aug. n. vil. stat Esc. E Ischel lângă Wolfgangsee şi nu lângă Chiemsee, unde era statio Enensis. Părerea lui v. Domaszewski, care confundă statio Esc. cu statio Enensis, e cu totul eronată, deoarece vom vedea că şi vămile interioare aveau rostul lor, ceeace el nu admite. (Arch. epigr. Mittlgen XIII 138 [58]).

[6]) C III 11549: v[ik](arius) actor vel actor(is) (s)tat(ionis):. pro;. probabil, că a fost staţiune, dar nu-i sigur.

[7]) C III 4161: Heliodorus Aug. n. vil. stat(ionis) Savar(ensis); 10876:.. vil stat Savar(ensis); 4155: Aug. CanaeKius n. serv. ↄsc. (contrasriptor)..

[8]) C III 14354[27]: scrut(ator) stat(ionis) Poetovi(ensis) ex visu; 15184[14]: vili. vikarii; 4024: Gongi Nestoriani proc. Augg. nn.; 14062: Aeliodorus ↄsc contrascriptor) Aug. n. p(osuit); 4015: Isidi Aug. sacrum Martialis Firmini Q. Sabini. Verani t. p. conduct. portori Illyrici ar(k)ari vic(arius): 4017: (Is)idi (My)rio(nymae) (pro) fructu (Sabi)ni Verani (c)nduct(oris).

c) Pannonia inferior.

1. Confluentes [1]) în preajma oraşului Singidunum.

d) Moesia superior.

1. Timagum minus [2]) (Ravna) pe şoseaua Ratiaria-Ulpiana-Lissus.
2. Kačanik [3]).
3. Guberevce [4]).
4. Ulpiana [5]) (Liplian, Lapie selo).
5. Statio Viciana [6]), situată pe şoseaua Naissus-Lissus.
6. Kumanovo [7]). } amândouă localităţile situate
7. Lomnica [8]), lângă (Trn). } la marginea Traciei.
8. Dimus [9]) (Beleni).
9. Klečovac [10]), situat pe şoseaua Uescub-Pautalia-Küstendil.

---

[1]) C III 15184[8]: tabul. et vil. stat(ionis) Confluentes ex voto posuit. Statio Confluentes era situată la frontiera dintre Moesia superior şi Pannonia inferior în apropiere de oraşul Singidunum.

[2]) C III 8266: . . . (I)erpectus (sta)tionaris (cfr. K. Patsch o. c. XX pag 225).

[3]) C III 8185: I. O. M. pro salute imp. L. Sept. Severi et M. Aureli Antonini p(ii) felicis Augg. Iul. Aug. matr. castrorum Thal(l)ion eorundem vil(icus) v. s. l. m. Pompeiano et Avito cos. (p. Chr. 209) cfr. v. Domaszewski o. c. XIII p. 144. Faptul însă nu-i deplin lămurit.

[4]) C III 8163: Invicto deo Ision Caes. n. serv(us) vil(icus) vectiga(lis) Illyr(ici) templum omn(i) re instruct(um) a solo p(ecunia) s(ua) f(aciendum) curavit. (cfr. K. Patsch o. c. XX pag. 225).

[5]) III 8170: Felicitati stati... Hercula(nus); 8173:.. Genio stationi pro sal.... d. n.; 12664: I. O. M. et Felicitati statio(nis) [H]ercula(nus?) vi(l)i(cus) cfr. K. Patsch. o. c. XX pag. 226.

[6]) Cfr. K. Patsch. o. o. XX pag. 226. Jahreshefte 1903, Beiblatt Sp. 39 n 45 = 1904, Beiblatt Sp. 3 n 3: Fano mag(no) pro sal. Aug(g). n(n) Apollonides eorund, vect. Illyr. ser. (contra) sc(riptor) stat(ionis) Lamud., quam voverat (contra)sc(riptor) stat(ionis) Vizi(ani), v. s. l. m. Vizianus, Gentiano et Basso[cos] (211 după Chr.).

[7]) C III 1697: I. O. M. D. pro salute imp. M. Aureli Antonini Pii Aug. et Iuliae Aug. matri(s) Kast(rorum) Achilleus eorundem servus posuit... (cfr. v. Domaszewski o. c. XIII pag. 152).

[8]) C III 8256: Sancto Casebono sacrum pro salute imp. M. Antonini Aug. Felicissimus ser(vus) vil(icus.) cfr. v. Domaszewski o. c. XIII pag. 153 şi K. Patsch o. c. XX pag. 225).

[9]) C III 12363: Quintillus T. Iul. Saturnini c(onductoris) serv. v(ilicus) et eiusque libertus. E cu putinţă să fi fost şi aici o staţiune vamală, dar nu-i sigur.

[10]) Cfr. K. Patsch o. c. XX, p. 225.

e) *Dacia.*

1. Ad Mediam [1]) (Mehadia).
2. Pons Augusti [2]).
3. Samizegetusa [3]) (Grădiştea).
4. Micia [4]).
5. Ampelum [5]) (Zalatna).
6. Romula [6]) (Reşca).

f) *Dalmatia.*

1. Vratnik (C I L. III 13283: Vratnik prope Melnice (supra Zengg orientem versus) in colle.: I(nvicto) M(ithrae spelaeum cum omne impensa Hermes C(ai) Antoni Rufi praef(ecti) veh(iculorum) et cond(uctoris) p(ublici) p(ortorii) Fortunat. fecit. — Staţiunea Vratnik se află 11 km. departe de Zengg, în interiorul Dalmaţiei. Antonius Rufus e cunoscut ca cond. p. p. Illyr. cfr. C III 5117 şi 5122.

Rostul staţiunilor vamale interioare.

S'a constatat pe cale documentară, după cum am expus lucrurile mai sus, că existau în Illyricum staţiuni şi birouri vamale atât la frontiera imperiului cât şi în interior. Existenţa acestor staţiuni vamale în interiorul districtului vamal Illyricum a pricinuit multă bătaie de cap şi cercetătorii au emis păreri deosebite asupra rostului acestor staţiuni. v. Domaszewski în (Arch.-epigr.

---

[1]) C III 1565: Herculi pro salute imp. M. Aurel. Ant. pii Aug. et Iuliae Dom(nae) Aug. matri Aug. et castrorum sub cura Iul(ii) Paterni proc. Syntrophus vil. cfr. v. Domaszewshi o. c. XIII pag. 142).

[2]) C III 7853: I. O. M. terrae Dac(iae) et genio p(opuli) R(omani) et commerci Felix Caes. n. ser(vus) vi(licus) statio(nis) Pontis Aug(usti) promot(us) ex st(atione) Micia ex vi.

[3]) Cfr. C III 753 pag. 429 şi v. Domaszewski o. c. XIII, pag. 136 şi pag. 142. Nu-i sigur şi aproape nici nu pare admisibil să fi existat şi'n Sarmizegetusa o staţiune vamală.

[4]) Cfr. nota 2. C III 7853 = 1351.

[5]) C III 7837: (Isi) di (pro salut)e M(arci) Iul(ii) Ap(olli)naris Ver(u)s Aug(usti) n(ostri) Romanus Aug(usti) n(ostri) vern(ae) vil(ici) posuit; C II. pag. 958 tabla cerată XXIII: T. Iuli Saturnini conduct(oris) Illyri(ci) anno VII

[6]) Cfr. C III 13798: Nymphis Hylas vicesimar. C III 753 pag. 429; v. Domaszewski o. c. XIII pag. 136.

Mitteilgen aus Österr.-Ungarn Bd. XIII. pag. 143) a emis părerea, că aceste staţiuni de vamă în interior ar coincide cu linia de graniţă dintre diferitele provincii şi ar despărţi, în consecinţă, o provincie de alta. Faptul că aceste staţiuni vamale interioare nu sânt situate tocmai la frontieră, ci cât se poate de departe în lăuntrul fiecărei provincii, răstoarnă uşor ipoteza lui v. Domaszewski. Asupra rostului acestor vămi interioare am putea da o lămurire mult mai aproape de adevăr printr'o analogie cu stările economice din evul mediu [1]). In evul mediu vămuirea se făcea nu numai la graniţă, dar şi în diferitele târguri din interiorul ţării. In evul mediu, vămuirea era de două feluri. *Vama mare*, care ar fi identică cu vămuirea noastră modernă, se percepea numai în momentul când mărfurile erau scoase la vânzare în târguri şi, mai ales, în capitala ţării. *Vama mică* era o vamă de transit şi se percepea la bariera oraşelor şi târgurilor, situate dealungul căilor comerciale, şi la poduri peste ape. Vama mică era deci o taxă de întrare sau o taxă pentru transportul articolelor de comerţ. In acelaş chip am putea lămuri şi rostul vămilor înterioare din Illyricum. In capitalele provinciilor şi poate la graniţă se încasa vama în sensul modern, pe când la staţiunile mai mici din interior se percepea o taxă de transit pentru transportarea mărfurilor cu carăle şi, probabil acelaş lucru se întâmpla, când mărfurile treceau peste vre-un pod, durat peste râuri sau prin pasuri [2]). Numeroasele staţiuni vamale dealungul Dunării ne arată frecvenţa acestor poduri, de cele mai multe ori îmblătoare, care înlesneau trecerea de pe un ţărm pe altul. Cu garda podurilor vor fi fost însărcinaţi soldaţii grăniceri, căci aproape la toate staţiunile dunărene sânt menţionaţi *beneficiarii*. Grănicerii de sub ordinele beneficiariilor, aveau datoria nu numai de a apăra graniţă, dar şi de a opri contrabanda.

---

[1]) I. Nistor: Das moldauische Zollwesen im 15. u. 16. Jahrhundert (Sonderabzug aus dem Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutsch.-Reiche herausgeg. v. G. Schmoller pag. 235—282).

[2]) Staţiunea Vratnik era situată probabil lângă pasul cu acelaş nume, Pons Augusti lângă Porţile-de-fier ale Transilvaniei.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

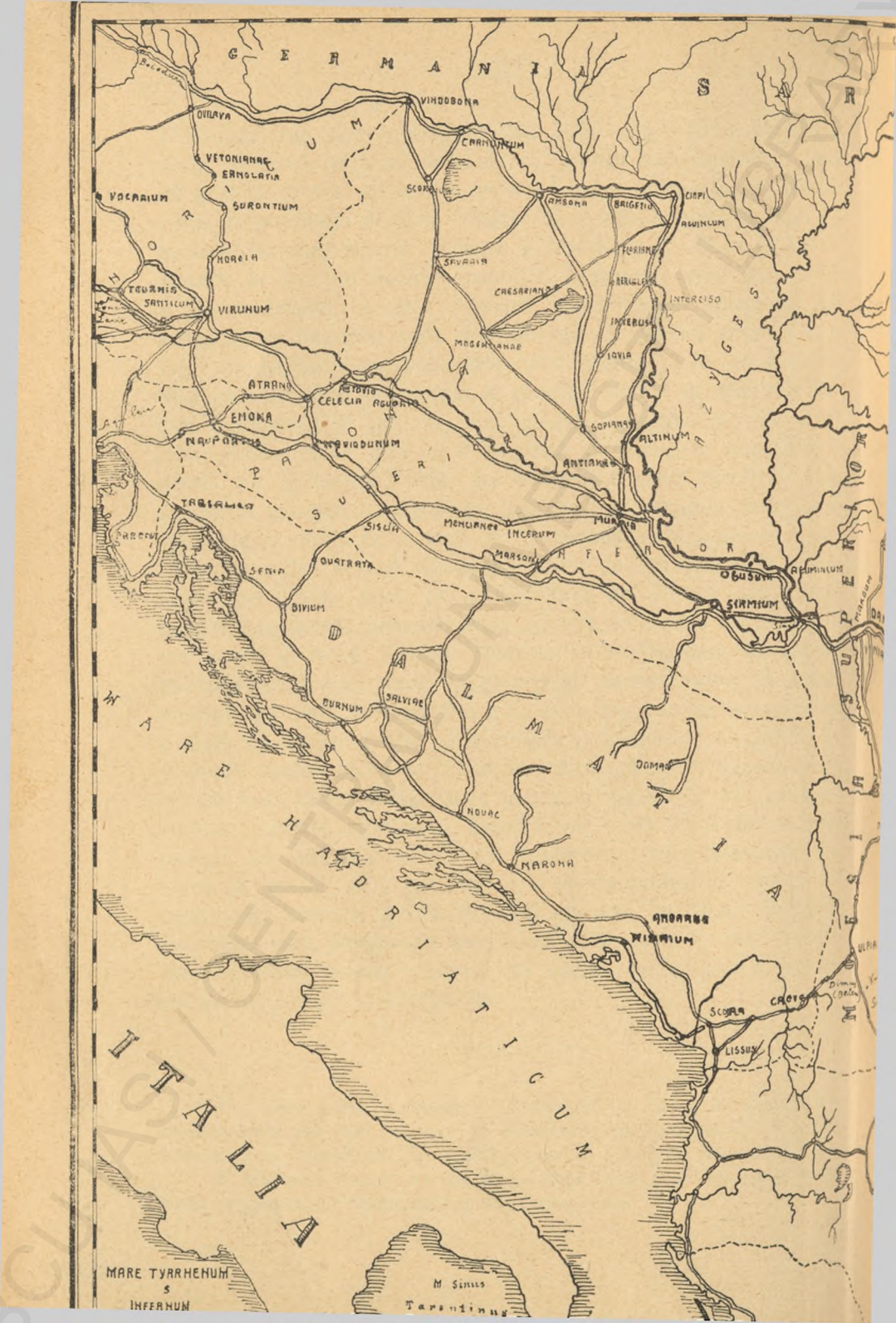
GERMANIA
SAR
VINDOBONA
OVILAVA
CARNUNTUM
VETONIANAE
ERNOLATIA
VACARIUM
SURONTIUM
SCORBIS
AMBONA
BRIGETIO
CIRPI
AQUINCUM
HORCIA
SAVARIA
FLORIANA
TEURNIA
SANTICUM
VIRUNUM
CAESARIANA
HERCULEA
INTERCISO
INTERCISO
MAGENTIANAE
IOVIA
ATRANO
ASTOVIA
CELECIA
AQUARIA
EMONA
SOPIANAE
ALTINUM
NAUPORTUS
NAVIODUNUM
ANTIANAE
PANONIA
SUPERIOR
TARSALICA
SISCIA
MENCIANAE
INCERUM
MURSIA
MARSONIA
INFERIOR
SENIA
QUATRATA
OBUSUM
AQUINCUM
SIRMIUM
BIVIUM
DALMATIA
BURNUM
SALVIAE
DOMAS
NOVAE
NARONA
ANDARUS
NIMIUM
SCOTRA
CROTA
LISSUS
WARE HADRIATICUM
ITALIA
MARE TYRRHENUM
INFERNUM
M. Sinus
Tarentinus

MODULI = 1:5000.000
PONTUS EUXINUS
MARE THRACIUM
PROPONTIS
MYSIA
THRACIA
MOESIA
DACIA MALUENSIS
DACIA APULENSIS
DACIA POROLISSENSIS
AMPELUM
GERMISARA
APULUM
MICIA
SARMISAGETUZA
AMUTRIUM
PELENDAVA
ROMULA
ALUTUS FL.
CAMIDAVA
RAMIDAVA
SANGIDAVA
AUGUSTIA
DINOGETIA
ARUBIUM
TROESMIS
CIUS
CARSUM
CAPIDAVA
AXIOPOLIS
SUCIDAVA
SAGADAVA
DUROSTORUM
CANDIDIANA
TRANSMARISCA
PRISTA
DIMUM
NICOPOLIS
SECURISCA
OESCUS
AUGUSTE
RATIARIA
MARCIANOPOLIS
ODESSUS
DIONISOPOLIS
TIRIZIS
TOMIS
ISTRIA
HISTRIA
HIEROM-STOMA
MESEMBRIA
CABILE
ORUDISTA
SADAMA
DEULTUM
APOLLONIA
SALMYDESSUS
ADRIANOPOLIS
(USCUDAMA)
ZIRINAE
BISANTHE
SELYMBRIA
BYZANTIUM
APHRODISIAS
CALLIPOLIS
SESTUS
STRYMONICUS
S. SINGITICUS
S. TORONAICUS
S. THERMAICUS
TYRAS

CU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

N. GRĂMADĂ

VICINA

ISVOARE CARTOGRAFICE. ORIGINEA NUMELUI. IDENTIFICAREA ORAŞULUI.

CU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INTRODUCERE.

ISVOARE CARTOGRAFICE. ORIGINEA NUMELUI. IDENTIFICAREA ORAŞULUI

I.

In studiul „Vicina“ [1]) d-l G. I. Brătianu trece în revistă, în mod critic, *isvoarele literare* privitoare la enigmaticul oraş dobrogean de lângă Dunăre, dispărut fără urmă, aducând şi preţioase „contribuţii la istoria dominaţiunii bizantine şi a comerţului genovez în Dobrogea“. Altă categorie de isvoare, care pot contribui la lămurirea misterului care învălue oraşul Vicina, sunt *isvoarele cartografice*, pe care le prezint în studiul de faţă. Totuşi sub raport informativ e o deosebire între cele două categorii de isvoare: cele literare prezintă fapte reale petrecute *în cadrele şi în timpul* evenimentelor relatate ce stau în legătură cu istoria oraşului Vicina, pe când cele cartografice ne dau, în mare parte, relaţii asupra unor stări istorice anterioare timpului compunerii cartelor nautice [2]), deşi acestea au pretenţia de a înfăţişa stări contemporane.

Lucrul se explică prin faptul că mare parte din cartele nautice sunt copii după altele mai vechi, mai ales pentru unele regiuni, copii în care cartografii copiau în mod servil modelul

---

[1]) Publicat în Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine tome X, 1923, pg. 113—189.

[2]) Despre deosebirea între cartă nautică şi portolan v. *G. Uzielli e P. Amat di S. Filippo*, Mappamondi, carte nautiche, portolani ed altri monumenti cartografici specialmente Italiani dei secoli XIII—XVIII, ed. II, Roma 1882, pag. V în întroducere (vol. II din: Studi biografici e bibliografici sulla storia della geografia in Italia, publicati in occasione del III o congresso geografico internationale).

împreună cu caracterele grafice [1]). Multe carte nautice sunt copii după alte copii. Minuscula gotică de la începutul secolului 14 o întâlnim întrebuinţată chiar în carte nautice din sec. 16. De multe ori vedem însemnate localităţi dispărute de mult sau care nu mai aveau pentru navigaţie şi comerţ importanţa de odinioară. Când oraşul Vicina figurează în carte nautice din sec. 15 şi 16 în acelaşi loc înainte de desfacerea braţelor Dunării pe pământul dobrogean, ca şi în cartele nautice din sec. 14, nu rezultă că oraşul exista de fapt în timpul acela ci e o dovadă că avem de a face cu o copie, care a avut ca model un original din sec. 14. O legendă sub un oraş, o bandieră de-asupra lui arătând simbolic suveranitatea politică a unei puteri în regiunea aceea sunt, întrebuinţate în mod prudent, indicaţii preţioase pentru istoria oraşului, în multe cazuri pentru timpuri anterioare timpului de compunere a cartelor nautice.

In lumina acestor consideraţii trecem la prezentarea isvoarelor cartografice.

II.

E într'adevăr păgubitor pentru cunoştinţele noastre asupra topografiei dobrogene medievale că cea mai veche cartă nautică ce s'a păstrat, numită *carta pisană* [2]), compusă în sec. 13, se află astăzi într'o stare de deteriorare, care pe litoralul dobrogean oferă numai câteva nume de localităţi: porto va[rna], caliacre, porto pangalia, porto costanza şi zanauorda. Materia albă, cu care pergamentul fusese uns pentru a se forma un fel de scoarţă fină, pe care să se poată desemna şi scrie uşor, s'a deslipit în părţile pontice europene, aşa că dela Constantinopol până la Varna n'a mai rămas nici un nume de localitate, iar dela Zanauarda în sus scoarţa a căzut iarăşi împreună cu scriitura.

[1]) *C. Desimoni*, Le carte nautiche italiene del medio evo, pg. 251, în Atti della Soc. Lig. di st. patria, XIX; *Th. Fischer*, Sammlung mittelalterlicher Welt- und Seekarten italienischen Ursprungs aus italienischen Bibliotheken und Archiven, Venedig, 1886, pag. 91 şi urm.; *Konrad Kretschmer*, Die italienischen Portolane des Mittelalters, ein Beitrag zur Geschichte der Kartographie und Nautik, mit einer Kartenbeilage, pg. 170 (Veröffentlichungen des Instituts für Meereskunde und des geograph. Inst. an der Univers. Berlin, Heft 13, Februar 1909, Berlin).

[2]) Astăzi in Bibliothèque Nationale din Paris, secţia geografică, No. gn. 241.

Cel dintâi cartograf care înseamnă Vicina e Genovezul *Pietro Vesconte*. Totuşi localitatea aceasta nu o găsim în toate lucrările ieşite din mâna lui ci numai în două carte nautice din anul 1318, una [1]) păstrată în Biblioteca Naţională (fostă Hofbibl.) din Viena, cod. lat. No. 594,a doua în muzeul civic din Veneţia [2]). Nu o aflăm de pildă în carta nautică din anul 1311, păstrată în arhivele statului din Florenţa [3]), nici în cea din Bibl. Nat. din Paris, secţ. geogr. No. DD 687 din anul 1313. Exactitatea conturului coastelor pontice din acestea din urmă e aceeaşi ca şi în cartele nautice din 1318; lipsa Vicinei se explică sau ca urmare a unei omisiuni sau prin faptul că pentru coastele pontice cartograful va fi întrebuiuţat surse diferite la compunerea cartelor nautice. Explicarea a doua e mai probabilă, confirmată în parte de unele deosebiri ortografice în feliul de a scrie

---

[1]) Despre ea v. *Lelewel*, Géographie du moyen âge, II, 127, Breslau, 1852; *Canale*, Storio del commercio, dei viaggi, delle scoperte e carte nautiche degl' Italiani Genova 1866, pg. 435; *P. Matkowich*, Alte handschrifliche Schiffer-karten in d. k. k. Hofbibliothek zu Wien, în Programm des Gymnasiums zu Warasdin, 1860; *Desimoni*, Giornale ligust., II, 45[?]; *Uzielli*, op. cit., pg. 14; Th. Fischer, op. cit., pg. 3 şi urm.; K. Kretschmer, op. cit., pag. 111; reprodusă în: *Potocki*, Mémoires sur un nouveau périple du Pont-Euxin, Viena 1796; *M. Jomard*, Les monuments de la géographie ou Recueil d' anciennes cartes européennes et orientales, accompagnées de sphères terrestres et celestes, de mappemondes et tables cosmographiques etc. depuis les temps les plus reculés jusqu'à l'époque d'Ortélius et de Gérard Mercator, publié en fac-simile de la grandeur des originaux, Paris, (fără an), în fol. t. IX (reprod. în litografie); după Jomard a reprodus *A. E. Nordenskiöld*, Periplus, an assay on the early history of charts and sailing-directions, Stockholm, 1897, pl. VI, fig. 9; basinul Mării Negre e reprodus la sfârşitul studiului amintit al d-lui G. I. Brătianu; o copie fotografică de pe original am luat în anul 1921.

[2]) Reprodusă de *Vicomte de Santarem*, atlas composé de mappemondes et de cartes hydrographiques et historiques depuis le XI e jusqu'au XVII e siècle, pour la plupart inédites et tirées de plusieurs bibliothèques de l'Europe, et devant servir de preuves à l'ouvrage sur la priorité de la découverte de la côte occidentale d'Afrique au delà du Cap Bojador par les Portugais et à l'histoire de la géographie du moyen âge, Paris 1842, II e partie, tabla XXIV; apoi în: Raccolta di mappamondi e carte nautiche del XIII al XVI secolo, illustrate da Theobaldo Fischer, colecţia Ferd. Ongania, Veneţia 1881, No. 4.

[3]) Reprod. în col. Ongania, No. 2.

numele localităţilor şi de lipsa unora din ele în unele carte nautice ale lui.

Iată un tablou cu localităţile pontice dela Varna până la revărsarea Nistrului, împreună cu gurile Dunării şi insulele din faţa lor, redate cu ortografia originală, dar cu desfacerea abreviaţiunilor, localităţi cuprinse în patru carte nautice ale lui Vesconte:

Cea din Florenţa din 1311	*Cea din Paris* din 1313	*Cea din Viena* din 1318	*Cea din Veneţia* din 1318
uarna	varna (roş)	uarna	varna
castrici	castri	castri	castri
carbona	carbona	carbona	carbona
caliacra	caliacrea	caliacra	calliacra
—	la xeluzo	laxeluzo	laxeluzo
pangalia	pangalia	pangallia	pangallia
costanza	costanza	costanza	costanza
zanauarda	zanauarda	zanauarda	zanauarda
grosea	grosea	grossea	grossea
—	—	banbola	banbolla
—	—	le donavici	le donavici
—	—	grossea	grossea
straviq(ui)	straviq(ui)	straviq*(ui)*	straviq*(ui)*
s*(an)*c*(t)*i Georgi	s*(an)*c*(t)*i Georgi	s*(an)*c*(t)*i Georgy	s*(an)*c*(t)*i Georgy
aspera	aspera	aspera	asspera
solina	solina	solina	sollina
licostomo	licostomo	licostomo	licostomo
licostomo	licostomo	licostomo	licostomo
—	—	saline	—
farconare	farconare	farconare	farconare
mauro castro	mauro ca[stro]	mauro castro	mauro castro

Ygrec din Sancti Georgy, dublarea lui *l* şi *s*, însemnarea oraşului Vicina precum şi prezenţa celor două nume, Banbola şi Le donavici, comune celor două carte nautice din 1318, presupun aceeaşi sursă informativă sau acelaşi model, care a servit la compunerea lor. Faptul acesta ne îndreptăţeşte să presupunem existenţa unor carte nautice anterioare, care cuprindeau şi oraşul Vicina. Lipsa unor cunoştinţe mai temeinice asupra poziţiei geografice a Vicinei sau probabil o neglijenţă au făcut ca Vesconte să aşeze oraşul mai sus de desfacerea braţelor, în mordul Dunării, al cărei curs inferior cu direcţia estică de la Galaţi în spre mare e cu mult prea lung în raport cu scara cartei nautice.

* * *

In ms. „Liber secretorum fidelium crucis“ se găsesc mai multe carte nautice cu basinul mediteran şi pontic, compuse pe

la anul 1320, cunoscute sub numele de Atlantul lui Marino Sanudo [1]) Sunt copii după Pietro Vesconte, probabil după carta nautică din Veneţia din 1318; unii presupun că Vesconte însuşi ar fi autorul [2]). Scriitura e o frumoasă minusculă gotică stilizată, obişnuită în Italia în jumătatea întăia a sec. 14, cu multe rotunjimi ce-o deosebesc de minuscula gotică din alte părţi din vremea aceea. Avem şi aici l dublu (Calliacra, Pangallia); se întâlnesc de asemenea Banbola şi Le donavici; Vicina e aşezată în Sudul Dunării, numită, în cursul cu direcţie estică dela Galaţi spre guri, *flume*(n) *d*(e) *vicina v*(e)*l de Danubio*, mai sus de desfacerea braţelor, într'un loc unde în fluviu e însemnată o insulă, fără nume. In atlantul lui Sanudo întâlnim un nou element, care-i o sursă preţioasă pentru cunoaşterea raporturilor de dependenţă politică a diferitelor localităţi: sunt bandierele cu embleme, aşezate de-asupra unor oraşe. Pe Constantinopol flutură steagul Paleologilor, pe Maura Castro şi Tanna cel tătăresc cu tamgha. La Vicina lipseşte bandiera.

* * *

Carta nautică a lui *Perrinus Vesconte* [3]) din 1327, păstrată în biblioteca Laurenziană din Florenţa, e de-o asemănare isbitoare cu cea a lui Sanudo, o dovadă de dependenţa ei în compunere de aceasta. Vicina e însemnată pe malul dobrogean, aproape de desfacerea braţelor Dunării, numite *flume*(n) *de vicina v*(e)*l danubiu*(m) *v*(e)*l danoia*. Ocetate cu steagul tatar cu tamgha arată oraşul Mauro-Castro. Acelaşi steag e şi la Tanna.

* * *

---

[1]) Reprod. de Nordenskiöld, op. cit., pg. 33. Literatura la Kretschmer, op. cit. pg. 113—14.

[2]) V. Nordenskiöld, op. cit., pg. 33.

[3]) Reprod. Nordenskiöld, op. cit., pl. VII, fig. 1. Despre ea v. C. Desimoni, Elenco di carte ed atlanti nautici di autore Genovese, în Giornale ligustico, 1875, II, 46; Uzielli, op. cit., pg. 16; Vicomte de Santarem, în: Notice sur plusieurs monuments géographiques inédits du moyen âge et du XVI siècle, qui se trouvent dans quelques bibliothèques de l'Italie, accompagnée de notes critiques (Bulletin de la Soc. de géogr, VII, Paris 1847), pg. 293 o atribue lui Pietro Vesconte.

Venim la un grup de carte nautice care, deşi din timpuri diferite, au atâtea elemente comune, încât e că neputinţă să nu admitem un prototip comun pentru unele şi un raport de dependenţă la compunerea lor pentru altele. Cea mai veche din ele e cea a cosmografului catalan *Angelino Dulcert*[1]), din 1339, al cărei original se află în Bibl. Nat. din Paris, secţ. geogr., Sign. B. 696. Urmează apoi cea a fraţilor *Pizigani*[2]), din 1367, păstrată în biblioteca din Parma, *atlantul catalan*[3]) din 1375, *mapamondul catalan* din Florenţa[4]), de la sfârşitul sec. 14 sau începutul sec. 15, carta nautică a lui *Meca de Viladestes* din 1413[5]), păstrată în Bibl. Nat. din Paris, Secţ. geogr., sign. A. A. 566, şi mapamondul genovez din 1447[6]).

---

[1]) Reprod. Nordenskiöld, op. cit. pl. XX, apoi *G. Marcel,* Choix de cartes et de mappemondes du XIV et XV siècles, Paris 1896, pl. III. Despre ea au scris; *G. Marcel,* Note sur une carte catalane de Dulceri anterieure à l'atlas catalan de 1375, în Compte rendu soc. géogr., Paris 1887, pg. 28 şi urm. *Hamy,* La mappemonde d'Angelino Dulceti 1339, în Bullet. de géogr. hist. et descript., Paris 1886, pg. 354 şi urm., acelaşi: La mappemonde d'Angelino Dulcert de Majorque 1339, ed. 2. Paris 1903 (cu reproducerea cartei nautice); *A. Magnaghi,* Angellinus de Dalorco (!), cartografo italiano (!) della prima metà del secolo XIV, Rivista geogr. ital., 1897, pg. 282 şi urm., 361 şi urm.; acelaşi, La carta nautica costruita nel 1325 da Angelino Dalorto (sic!), cu un fac-simil, Florenţa 1898; *L. Gallois,* Sui mappamondi del Dalorto e del Dulcert, în Rivista geogr. ital. 1905, pg. 1 şi urm.; K. Kretschmer, op. cit., pg. 119.

[2]) Reprod. Jomard, op. cit. X 2.

[3]) Reprod. Nordenskiöld, op. cit., pl. XII; reprod. în heliogravură în No. 3 din Fotografii de mss. din Bibl. Nat. din Paris (ms. spaniol No. 30, în care se află atlantul catalan), basinul pontic fiind fac similat pe pg. 18; apoi în: *Choix de documents géographiques conservés á la Bibl. Nat.,* Paris 1883, maisonneuve et Cie libraires-editeurs, sub titlul: Atlas Catalan de Charles V, roi de France, de l'année 1375. Un studiu mai lung asupra lui au publicat *S. A. C. Buchon et J. Tastu:* Notice d'un atlas en langue catalane, ms. de l'an 1375 conservé parmi les mss. dela bibl. royale sous le No. 6816, în Notices et extraits, XIV, seconde partie, Paris 1843, pg. 1—152.

[4]) Amintit de Th. Fischer, op. cit., pg. 214.

[5]) Reprod. G. Marcel, op. cit., 4, V. v. Tastu, Bulletin dela Soc. de géogr. Paris, 2 e série. t. VI, pg. 239; *D'Avezac* ibidem, t. XX, pg. 67; *Vicomte de Santarem,* Histoire de la cosmographie, tom I, préface XLI. Lelewel, op. cit., II, pg. 70. *C. Fernandez Duro,* Boletin dela Sociedad geografica de Madrid, 1884, pg. 235.

[6]) Amintit de Th. Fischer, op. cit., pg. 217.

După toate probabilităţile fraţii Pizigani şi Angelino Dulcert au avut acelaşi model la compunerea lucrărilor lor şi anume o cartă nautică din sec. 13, de pe timpul imperiului latin la Constantinopol.

In carta nautică a lui Dulcert steagul cruciaţilor (emblema: o cruce albă pe fond roş) flutură pe capitala bizantină, la Nicea („Nichia") şi la Castello: o dovadă că Dulcert a copiat dintr'o cartă nautică mai veche lucruri care la 1339 nu mai corespundeau realităţii. Carta nautică a fraţilor Pizigani a servit ca model mapamondului genovez din 1447, iar cea a lui Dulcert a servit ca sursă, cel puţin în ce priveşte coastele pontice, la executarea atlantului catalan, a mapamondului catalan şi, prin intermediul unei carte nautice astăzi dispărute, a cartei nautice a lui Viladestes, unde asemănarea cu Dulcert e isbitoare.

Elemente comune la Dulcert şi fraţii Pizigani pentru ţinutul Dunării de Jos sunt: însemnarea Vicinei printr'o cetate cu ziduri şi turnuri puternice, nesiguranţa în ce priveşte aşezarea geografică a Bulgariei dunărene, însemnată de ei între Dunăre şi Nistru, diferite legende cu cuprins ce se aseamănă la aceşti cosmografi şi, în sfârşit, marea asemănare a numelor de localităţi. Un tablou de localităţile dela Varna până la gura Nistrului împreună cu braţele Dunării şi însulele din faţă va arăta mai bine asemănarea aceasta:

Dulcert.	*Pizigani.*
varna (roş)	varna
catrici	catrici
gauarna	gauarna
caiacra	caiacra
lasilucico	laxilucico
pangala	pangala
costanza	costança
zinauarda	zinauarda
grosea	grosea
st(*ra*)vico	stravico
lasp(*er*)a	laspera
—	ospera (!)
sau zorzo	sc. çorçi
salina	solina
lichostoma	licostomo
farconayre	farconare
mau(*r*)o castro (roş)	mau(*r*)o castro.

Pe când atlantul catalan se serveşte în mod prudent de carta nantică a lui Dulcert, isbutind să ne dea şi lucruri noui, Viladestes copiază modelul în mod servil. Forma şi ortografia numelor de localităţi la acesta sunt aceleaşi ca şi la Dulcert, desfăcând numai abreviaţiunile St(ra)vico şi lasp(*er*)a din model. De asemenea sunt scrise cu roşu Varna (copiază greşit Gavarna în urma unei confuzii cu Gauarna, care urmează după Catrici) şi Mau(*r*)o-Castro. Atlantul Catalan scrie Stravibbo în loc de Stravico şi Caiacri în loc de Caiacra; de altfel forma celorlalte nume e identică cu cea din carta nautică a lui Dulcert.

Dintre legende ne interesează mai mult acea care întovărăşeşte chipul bărbos al Chanului din Kipceac, şezând pe tron lângă locul unde e însemnat oraşul Sara, aproape de revărsarea Volgei în Marea Caspică, numită în Atlantul Catalan „Mar del Sarra e de Bacu".

Legenda aceasta prezintă o importanţă prin faptul că cuprinde numele oraşului Vicina ca hotar al imperiului tatar din Kipceac, apoi pentru că confirmă încă odată raportul de înrudire a cartelor nautice amintite.

La Dulcert pe oraşul Sara, *civit*(**as**) *de Sara*, flutură steagul tatar cu tamgha şi semiluna, lângă cetate e chipul Chanului, cu inscripţia: hic d(*omi*)natur Usbech(*us*) d(*omi*)n(*u*)s et [1]) inp(*er*)ator de Sara, iar de desupt, în marginea pergamentului, urmează o legendă în cinci şire, cu cerneala ştearsă cu desăvârşire din cauza prinderii cu mâna pe locul legendei de către cei ce întrebuinţau carta nautică, putându-se totuşi ceti, cu multă greutate, mai multe cuvinte, ale căror litere au remas adâncite în pergament în urma zgăriiturii produse de scrierea îndesată a penei, cuvinte care cu ajutorul legendei din celelalte carte nautice m'au ajutat să reconstitui textul celor cinci şire. Iată legenda:

Hic residet i(*m*)p(*er*)ator [Usbech(*us*) huius] re
gionis septe(*n*)[trio]n[alis], cui(*us*) i(*m*)p(*er*)iu(m) [est valde ma-
[finit [2]] in p(*ro*)vi(*n*)cia Burgaria v(*er*)s(*us*) [gnum et]

[1]) Reprezentat prin semnul tironic 7.

[2]) In loc de incipit. La Viladestes stă în limba catalană: finis (= se sfârşeşte), în mapamondul catalan din Florenţa e: finix.

occidente(*m*) et finit in Organçiu(m)
v(er)s(*us*) orientem.

Nu se poate spune cu siguranţă, dacă după: *in provincia Burgaria* au mai urmat şi cuvintele: *et in civitate de Vecina*, care se află în celelalte carte nautice din grupul acesta, afară de în atlantul Catalan din 1375. Dacă de fapt adaosul acesta nu se află în carta nautică a lui Dulcert conservată în Bibl. Nat. din Paris, în urma raporturilor de dependenţă a cartelor nautice catalane amintite de cea a lui Dulcert, raporturi de dependenţă pe care le-am remarcat mai sus, trebue să admitem existenţa unei carte nautice a lui Dulcert astăzi dispărute, cu legenda complectă, servind ca model celorlalte carte nautice.

Usbec e cunoscutul chan tatar din Kipceac, mort pe la 1341 [1]). Istoricul Hammer aminteşte despre o expediţie a acestuia în Balcani pe la 1333 [2]), fapt care însă nu-i relatat de *Ireček* în a sa „Geschichte der Bulgaren". Tot din anul acesta avem un tratat comercial încheiat între Usbec şi Veneţieni [3]). Papa Benedict XII avu relaţii şi cu acest chan tatar pe lângă cele cultivate cu marele chan mongol din Asia [4]). Pe la 1327 „*Sultanul ilustru Mohammed Uzbec khân*" e vizitat de *Ibn Batuta* în oraşul de reşedinţă Sara (Asserâ) [5]).

Legenda cuprinde deci date istorice contemporane, căci în timpul compunerii cartei nautice (1339) Usbec trăia încă.

In Atlantul Catalan din 1375 legenda întovărăşeşte iarăşi chipul chanului tatar, în dreptul oraşului Sara (ciutat de Sarra).

Iată legenda scrisă în limba catalană:

---

[1]) Asupra domniei lui v. *Iosif de Hammer*, Gesch. der gold. Horde, Pesta, 1840, pag. 281 şi urm.

[2]) Ibidem, pg. 397.

[3]) *Diplomatarium Veneto-Levantinum*, I, pg. 243, No. 125, Veneţia, 1880.

[4]) *V. P. Amat di S. Filippo*, Biografia dei viaggiatori Italiani, colla bibliografia delle loro opere, Roma 1882, pg. 105 (vol. I din: Studi biografici etc. editate, de Società geografica Italiana, în care a apărut ca vol. II lucrarea amintită a lui Uzielli şi Amat di S. Filippo). *Cornelio Desimoni*, I conti dell'ambasciata al Chan di Persia nel 1292, în Atti della Soc. Lig. di St. patria, XIII, Genova 1877—84, pg. 577 (fascic. din Noembrie 1879).

[5]) *C. Defremery* et le Dr. B. R. *Sanguinetti*, Voyages d'Ibn Batoutah (trad.) Paris 1854, tom. II, pg. 382.

Aci esta lemperador de aquesta regio septentrional, del qual l'imperi comenca en la provincia de Burgaria [1]) *et fineix en la ciutat de Organcio. Lo senyor es appellat lambech, senyor del Sarra.*

Autorul acestui atlant n'a copiat în mod nesocotit legenda ci a căutat s'aducă în concordanţă datele din model cu situaţia istorică din vremea sa. Buna intenţie nu l'a împiedecat totuşi de a arăta ca chan în Kipceac la 1375 pe Dschanibeg (Jambech), mort la 1360 [2]).

In limba catalană e redactată legenda şi în mapamondul catalan din Florenţa şi în carta nautică a lui Viladestes. In ambele se întâlneşte Vicina ca hotar al imperiului tatar de Kipceac.

In mapamondul catalan avem legenda următoare:

Assi sta lanperador de quasta regio septentrionall, lo quall imperi finix an la provinsia de borgaria e an la ciutat di **vacina.** *De part d'orient finix an la ciutat d'orgensi.*

Viladestes copiază, fără nici o critică, textul vechei legende care la dânsul are forma aceasta:

En aquesta ciutat e provencia esta l'enperador usbech en la ciutat dal' Sala, lo qual enperies molt gran [3]) *e finis en la provincia de Burgaria ves ponent en la ciutat d(e)* **veçina** *e finex en la ciutat d'organçi ves lo levant.*

Să nu se uite că Viladestes compune carta nautică în anul 1413, deci mai bine de 70 ani după moartea lui Usbec.

Fraţilor Pizigani li s'a întâmplat acelaşi lucru ca şi auto-

---

[1]) Identificată în mod greşit de Buchon şi Tastu, op. cit., pg. 129 cu „Boukharie, Tartarie independante". In toate legendele acestea e vorba de Bulgaria balcanică.

[2]) V. Hammer, op. cit. pg. 305 şi urm. Acest Dschanibeg *(Zanibech)* încheie cu Veneţienii un tratat comercial la 1347; v. Diplomatarium Ven.-Levantinum, I. pg. 311 şi urm. No. 167,

[3]) Aceste cuvinte: lo qual enperies molt gran e o traducere greşită, dar care totuşi are un înţeles (= care stăpâneşte peste mulţi seniori) a părţii corespunzătoare din Dulcert: cuius imperium est valde magnum.

rului atlantului catalan din 1373 cu însemnarea numelui lui Dschanibeg.

Fraţii Pizigani alcătuesc carta nautică în anul 1367, aproape trei decenii după moartea lui Usbec. Acest chan a fost de fapt un mare stăpânitor [1]) şi amintirea lui a putut fi vie în mintea oamenilor mai multe decenii după moartea lui, cu atât mai mult că urmaşii lui din sec. 14 au fost figuri şterse, care nu s'au remarcat prin fapte cu ecou îndepărtat. E probabil iarăşi că fraţii Pizigani au copiat legenda relativă la chanul Kipceacului şi, după cum am observat mai înainte, au avut un model şi pentru conturarea coastelor pontice. O cartă nautică a lui Francesco Pizigani din 1373 [2]) fără legende, cu o formă a numelor de localităţi ce prezintă deosebiri ortografice remarcabile faţă de cea a fraţilor Pizigani din 1367, ar da un sprijln părerii acesteia.

Iată legenda la fraţii Pizigani relativă la chanul tatar:

Item in civitate de Saray manet imperator Usbech; imperium suum est valde magnum et incipit in provincia de Burgaria et in civitate de **Vecina** *et finit in civitate de Organçi versus levante et comprehendit in illo directe totam tramontonam.*

Foarte asemănătoare, dovedindu-se a fi copiată din carta nautică a fraţilor Pizigani şi schimbată numai foarte puţin, e legenda din mapamondul genovez din 1447:

Item in ista provincia manet imperator Usbech, scilicet in civitate de Seray. Imperium suum est valde magnum et incipit in provincia de burgaria sed (sic!) [3]) *in civitate de* **vecina** *et finit in civitate de cerchangi versus levante et comprehendit in illo directum totam tramontanam* [4]).

Iată schema genealogică, care arată raportul de filiaţiune a cartelor nautice din grupul acesta:

---

[1]) V. Ibn Batuta, op. cit. II, pg. 382.

[2]) Originalul se află în Ambrosiana din Milano; reprod. col. Ongania No. 6.

[3]) Greşala copistului în loc de et din original.

[4]) V. Th. Fischer, op. cit. pg. 217.

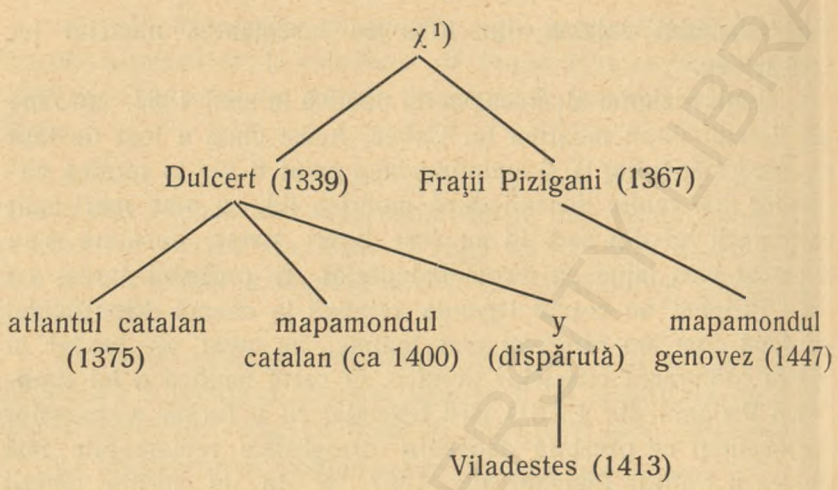

* * *

Dulcert [2]) aşează Vicina (= Vecina), însemnată printr'o cetate cu turnuri, la despărţirea braţelor marelui fluviu, numit fli*(us)* [3]) Vecine.

Pe Genua, Pera şi Caffa flutură steagul genovez (emblema e o cruce roşie pe fond argintiu), iar la Constantinopol, Salonic, Nicea şi Castello cel al Cruciaţilor. Se redau deci stări istorice din timpuri diferite: imperiul latin constantinopolitan apusese la 1261, stăpânirea genoveză în unele puncte ale litoralului pontic era o realitate la 1339, ca şi prezenţa ordinului cavalerilor iohaniţi pe insula Rodos, umbrită de bandiera acestui ordin.

Pe zidurile cetăţii Vicina se ridică steagul tatar cu tamgha şi semiluna. Acelaşi steag se află la Mauro-Castro, Tanna, Sara, apoi pe 7 oraşe din Rusia Sudică, deci în ţinutul imperiului tatar de Kipceac.

Vicina a suferit şi a cunoscut, fără îndoială, invaziile şi, câtăva vreme, stăpânirea Tatarilor. După expediţia în Europa centrală Kadan şi Batu, chanii conducători ai oştirilor tatare,

---

[1]) Cartă nautică italiană din prima jumătate a sec. 13, astăzi dispărută.

[2]) Carta nautică a lui Dulcert are o mică legendă şi pentru Transilvania, însemnată prin 7 castele: Regio Septem castra. Hec est p*(ar)*s Tra*(n)*-silvana, q*(uae)* a Theotonicis dicit*(ur)* Septe*(m)* Cast*(r)*a, Ungari v*(er)*o voca*(n)*t ipsa*(m)* Ergiul.

[3]) In loc de fluvi*(us)*.

aflând de moartea marelui chan Ogotai, se îndreaptă spre Est, trecând şi pustiind Serbia şi Bulgaria [1]); altă expediţie peste Dunăre face chanul Berke în anul 1263 [2]). Câtva timp stăpânirea tatară e efectivă în Dobrogea şi în Bulgaria, mai ales în vremea chanului Nogai [3]). Călugărul franciscan *Rubruquis* [4]), care a făcut o călătorie în imperiul Tatarilor pe la 1253, dă următoarele relaţii despre stăpânirea acestora în regiunile Dunării: „Dela gurile râului Tanais spre apus până la Dunăre totul e supus Tatarilor şi chiar peste Dunăre spre Constantinopol. Valachia, care e ţara lui Assan şi toată Bulgaria până la Solinia le plăteşte tribut. In anii din urmă pe lângă tributul de rând ei au luat dela fiecare vatră o secure şi toate cerealele ce le-au putut afla".

Precum în vechime când în Scythia Minor pe lângă limes Danubianus mai era şi un al doilea sistem de fortificaţii între Axiopolis lângă Dunăre şi Tomi, numit limes Scythicus [5]), care forma uneori frontiera imperiului la Dunărea de jos, aşa şi în evul mediu stăpânirea efectivă a ţinutului dobrogean era în funcţiune de stăpânirea asupra malului stâng al Istrului. Lucrul acesta l'a înţeles împăratul Mauricius, care pentru asigurarea imperiului contra invaziilor slave face expediţiile cunoscute pentru a supune pe Slavii transistrieni [6]), şi l'a înţeles şi Manuel I Comnenul, care întreprinde peste Dunăre în contra Cumanilor o expediţie în stil mare [7]). Şi credem că nu vom greşi dacă vom presupune că stăpânirea tatară s'a afirmat în partea de meazănoapte a Dobrogei, în forme mai mult sau mai puţin apăsătoare, până ce Domnii Munteniei au ajuns să stăpânească „peste ţările tătăreşti", întinzându-şi stăpânirea până la „Marea-

---

[1]) Hammer, Gesch. der gold. Horde, pg. 126; Strakosch-Grossmann, Der Einfall der Mongolen in Mitteleuropa, Innsbruck 1893, pg. 169.

[2]) Hammer, op. cit. pg. 178.

[3]) C. Jireček, Gesch. der Bulgaren, pg. 282 şi urm.; Hammer, op. cit., pg. 257.

[4]) *Pierre Bergeron,* Voyage de Rubruquis en Tartarie (trad.), pg. 4, în: Voyages faits principalement en Asie dans les XII, XIII, XIV et XV siècles, Haga 1785.

[5]) C. I. L. III, 764. v. V. Parvan, Salsovia, în Conv. Lit., 1906 pag. 963, nota 1.

[6]) Theophyl. Bonn, 255—260 Theophanes Bonn, I 417—420.

[7]) Kinnamos Bonn, 93—95.

cea-Mare". Stăpânirea tatară asupra Vicinei, indicată prin emblema tatară din carta nautică a lui Dulcert, poate fi deci o realitate la 1339.

Tamgha (sau temgha) era la început semnul, cu care triburile mongole îşi înfierau cirezile pentru a le deosebi unele de altele [1]). Ea se găseşte pe monedele chanilor din Kipceac [2]) în forma, pe care o întâlnim în cartele nautice italiene: , devenind un fel de emblemă naţională tatară.

* * *

Fraţii Pizigani aşează Vicina (veçina), însemnată printr'o cetate, tot la desfacerea braţelor Dunării, numită flum[en] veçina. Lipseşte bandiera. Ca şi la Dulcert stă şi aici „Burgaria" în regiunea ţerilor româneşti.

Nesiguranţa aceasta în chestiuni de numiri şi aşezări geografice se explică prin faptul că, în mare parte, cartele nautice păstrate în biblioteci şi la particulari au fost compuse pe baza unor informaţii insuficiente, mai ales pentru unele regiuni, pentru scopuri ştiinţifice, pe când cele întrebuinţate de fapt de năeri, cu informaţii mai sigure, servind unor scopuri practice, s'au pierdut în cea mai mare parte [3]).

Preţiosul atlant catalan din 1375, pictat în aur şi argint, pune Vicina în locul cunoscut din celelalte carte nautice. Sectorul acestui oraş e însemnat tocmai în marginea pergamentului, care a suferit în locul acesta unele deteriorări din cauza prinderii cu mâna în timpul întrebuinţării. Numele abea se mai cunoaşte, ciuntit: icina. Din flume*(n)* de Vicina a mai rămas doar flum. Resturi din conturul cetăţii şi câteva frânturi din steagul cu emblema tatară cu semiluna, care se găseşte şi la Tanna şi pe oraşele din sudul Rusiei, ni-l amintesc pe Dulcert.

---

[1]) Hammer, op. cit., pg. 220.

[2]) V. Ch. M. von Frähn, Die Münzen der Chane vom Ulus Dschudschi's oder von der goldenen Horde nebst denen verschiedener anderen muhammedanischen Dynastien im Anhange. Mit 18 Kupfertafeln und vier Vignetten, St. Petersburg und Leipzig 1832. Acelaşi, despre tamgha în: De nummorum Bulgharicorum forte antiquissimo libri duo, Casan 1816, § 6, pg. 67 şi urm. şi 129.

[3]) V. K. Kretschmer, op. cit., pg. 104.

O cetate puternică cu turnuri înseamnă la Viladestes, la desfacerea braţelor Dunării (= flum[en] vecina), oraşul „*Vesina*“, scris cu roşu, care are acelaşi steag, fără nici o emblemă, ca şi Varna şi Tanna, steag care se găseşte de altfel şi la oraşul Veneţia. Ce raporturi de dependenţă politică a vrut autorul să stabilească nu se poate şti. Probabil că avem a face cu o schimbare arbitrară a modelului din partea autorului. De fapt emblema veneţiană e leul întraripat auriu pe fond albastru. La Pera şi Caffa e steagul genovez obişnuit. Pe Constantinopol flutură un steag cu un **Z** roş pe fond alb, iar pe Curacli în Rusia sudică bandiera tatară cu tamgha. In locul Munteniei stă şi la Viladestes „Burgaria“.

Viladestes compune carta nautică la 1413, într'un timp când nu mai avem asupra Vicinei nici o relaţie literară, aşa că însemnarea aceasta nu poate avea pretenţia de a prezenta stări contemporane, ci dovedeşte doar că Viladestes a avut un model din vremuri de mai înainte când oraşul acesta era o realitate, un oraş cu rosturi comerciale şi bisericeşti.

* * *

O cartă nautică dela începutul sec. 14, din Bibl. Naţională din Neapole, cu Burgaria în locul Munteniei şi cu „*Veçina*“ în Sudul Dunării numită „flum[en] Vecina“, e amintită de d-l N. Iorga în „Studii asupra Chiliei şi Cetăţii-Albe“, pg. 47.

Foarte asemănătoare cu aceasta e carta nautică mediceică, numită şi portolano Laurenziano-Gaddiano [1]), din 1351, din Bibl. Laurenziană din Florenţa, cu „*Veccina*“ în acelaşi loc şi cu „Burgaria“ în Nordul Dunării.

Două carte nautice anonime din sec. 14, una cunoscută sub numele de *portolanul lui Pinelli-Walckenaer* [2]), astăzi în British Museum, a doua păstrată în Marciana din Veneţia [3]) au atâtea elemente şi greşeli de copiare comune, încât trebue să admitem acelaşi model dacă nu chiar acelaşi autor.

---

[1]) Reprodusă de Contele *L. Serristori*, Illustrazione di una carta del Mar Nero del MCCCLI, Florenţa 1857; apoi în col. Ongania, No. V; Nordenskiöld, op. cit., pg. 21. Literatura v. K. Kretschmer, op. cit., pg. 120.

[2]) Reprod. Nordenskiöld, op. cit., pl. XVI, datând'o din 1384; Santarem, atlas etc., II e partie, XXX. Literatura la: *D'Avezac*, Fragment d'une notice sur un atlas manusrit de la bibliothèque Walkenaer, în Bullet. de la Soc. de géogr., VIII, pg. 142 şi urm., Paris 1847.

[3]) Reprod. în col. Ongania, No. VII.

După Caliacra urmează în ambele carte nautice localităţi care nu se întâlnesc în altă parte sau au altă formă: Carbora, Calatida (?) [1]), Lasivico; apoi, după Laspera, Molima, care e o transcriere greşită din Solina.

Vicina *(Vezina, Vizina)* e aşezată în dreptul unei insule, mai sus de desfacerea braţelor, în Sudul fluviului, numit flume(*n*) d(e) vizina, iar în sus de Buda numit în cea din Marciana „flume(*n*) danoia".

Carta nautică a lui *Guglielmo Soleri* [2]) din 1385, al cărei original se află astăzi în archivele statului din Florenţa, însemnând *„Vecina"* la desfacerea braţelor Dunării printr'o cetate, cu steag tătăresc cu tamgha şi semiluna, dovedeşte că pentru regiunea aceasta a copiat un model mai vechiu, căci situaţia, pe care autorul ne-o prezintă pentru Vicina, în timpul acela nu mai era o realitate.

Acelaşi lucru trebue să-l spunem de cartele nautice din sec. 15, care înseamnă oraşul acesta.

Transcrierea, greşită în parte, a numelor de localităţi, e o confirmare mai mult. Le însemnăm, ca titlu de document, fără a ne opri mult asupra lor. Iată cartele nautice din sec. 15, care cuprind Vicina:

Carta nautică a lui *Virga Albertinus* din 1409 din Bibl. Nat. din Paris, sign. Ris. Ge. D. 7900. *Vizina* e în dreptul unei insule înainte de desfacerea braţelor Dunării.

Cea a lui *Giacomo Giroldi* (Iachobus de Giroldis) din 1426 din Marciana din Veneţia, reprodusă în colecţia Ongania No. VIII. Cea din Bibl. Nat. din Paris. sign. Ris. C. 5088, din 1422, de acelaşi autor nu cuprinde Vicina.

Andreas Bianco înseamnă Vicina, la 1436, în dreptul unei insule în Sudul fluviului „Danoi" [3]). Carta nautică a lui Pietro

---

[1]) Numele paresă fie Calatida, vechiul Kallatis; liniile buzolare, care se întâlnesc în locul acesta, fac dificilă cetirea.

[2]) Reprod. *G. Marcel*, Choix de cartes et de mappemondes du XIV et XV siècles, Paris, 1896, 3, III; Nordenskiöld, op. cit., pl. XVIII a, despre ea v. *Hommaire de Hell*, Bullet. de la Soc. de géogr., Paris, 1847, VII, pg. 302; Uzielli, op. cit., pg. 391; Uzielli ed. Amat di S. Filippo, Studi biografici e bibliografici sulla storia della geografia in Italia, II, pag. 229, Roma 1882; C. Fernandez Duro, Algunas cartas de marear... (Boletin de la Sociedad geografica de Madrid, 1879, pg. 253).

[3]) Reprod. col. Ongania No. IX, 1871.

Roselli, din 1462, din Bibl. Nat. din Paris, sign. Ge. C. 5090, cu cetate puternică şi cu emblema tatară la „*Vecina*". Pe Constantinopol flutură steagul Paleologilor, deşi capitala bizantină căzuse de 9 ani în mânile Turcilor.

Asemănătoare e şi carta nautică[1]) a *contelui Freducci din Ancona* din 1497, cu bandiera tatară la Vicina, cu steagul paleolog la Constantinopol, cu emblema genoveză la Pera şi Caffa, căzută şi aceasta mai de mult în mânile Osmanilor.

In harta, numită Germania[2]), gravată în aramă de *Nicolaus a Cusa* în Eystat (Eichstädt) în 1491, aflăm în colţul dintre cele două braţe sudice ale Dunării numele [V]izina.

O planisferă din sec. 15, astăzi în Bibl. Naţională din Florenţa[3]), prezintă „*Vicina*" cu cetate şi cu emblema tatară, de asemenea *Iuan dela Cosa*[4]), care, în carta nautică a lui din 1500, arată şi numele insulei: *insule Vesine*.

O frumoasă şi interesantă cartă nautică[5]) e cea a unui anonim, conservată în Berliner Museum für Meereskunde, atribuită sec. 15. Scriitura e gotica librarie. Autorul să fie un Veneţian judecând după unele particularităţi dialectale (d. x. venexia). La desfacerea braţelor Dunării o bisericuţă înconjurată cu ziduri înseamnă locul oraşului Veci(n)a, peste care se vede steagul tatar cu tamgha, fără semilună. Bandiera genoveză se află la Genova, Constantinopol, Caffa. E o cartă nautică din prima jumătate a sec. 15, probabil chiar de pe la sfârşitul sec. 14, care totuşi pentru Vicina nu prezintă stări reale.

„*Civitati bicina*" se întâlneşte chiar pe la sfârşitul sec. 16 într'o cartă nautică italiană din Bibl. Nat. din Paris, sign. C. 2341, cu legenda foarte ştearsă, imposibil de reconstituit, în care era însemnat anul compunerii şi numele autorului: Ego P... in la nobili citati Ienu..... anno XI.... Iesu XPO Amen.

---

[1]) Reprod. Nordenskiöld, op. cit, pl. XXII; Santarem, op. cit., 4-e partie 54. Originalul se află în bibl. ducală din Wolfenbüttel.

[2]) Reprod. Nordenskiöld, op. cit., pl. XXXV. Originalul se află în Britisch Museum.

[3]) Reprod. în col. Ongania, No. XIII, Veneţia 1881.

[4]) Reprod. Nordenskiöld, op. cit., pl. 43; Jomard, op. cit., XVI_2); originalul se află în muzeul naval din Madrid.

[5]) Despre ea v. K. Kretschmer, op. cit., pg. 133 şi urm. La sfârşit o reproducere in heliogravură.

Insemnarea Vicinei în cartele nautice din sec. 15 e o ficţiune. Nici o relaţie literară, nici o amintire din partea călătorilor trecători prin locurile acestea nu arată existenţa ei[1]). Oraşul dispăruse fără urmă.

III.

Numele topografice dobrogene transmise de isvoarele literare şi cartografice le putem împărţi în patru categorii: nume vechi, care în evul mediu târziu nu mai erau întrebuinţate[2]), nume care sunt traduceri ale numelui indigen[3]), nume date de Italieni unor localităţi, în parte după analogia altor localităţi din ţara lor, localităţi pentru care localnicii n'aveau un nume sau acest nume nu ni-i cunoscut[4]) şi, în sfârşit, nume întrebuinţate de populaţia indigenă. De care categorie se ţine Vicina?

Până acuma numai Tomaschek[5]) a atins chestiunea originii numelui, fără să dea deslegarea definitivă, întrebându-se dacă nu se poate stabili o legătură cu aşezările triburilor slave ale Tivercilor şi Uglicilor, care ar fi putut numi localitatea după un cuvânt slav analog cu rusescul wêče, wiče, care înseamnă: adunarea poporului, locul adunării, sau dacă nu e cazul să se explice din cuvântul românesc vecin. Schimbarea numelui Diginu, ce se află într'o listă rusească a cetăţilor dunărene ale Uglicilor, în Vicinu îi pare improbabilă.

Fiecare nume de localitate are raţiunea lui de a fi, are o origină anumită, care totuşi în multe cazuri nu se mai poate descoperi. Numele topografice nu se dau la întâmplare, fără nici o legătură cu situaţia fizico-geografică sau cu împrejurările istorice ale localităţilor.

Vicina, cuvânt romanic, indică, fără îndoială, o localitate

---

[1]) D. G. I. Brătianu, op. cit., pg. 163.

[2]) De pildă Calatida, vechiul Kallatis, din carta nautică anonimă din Marciana (reprod. Ongania VII) şi din cea cunoscută sub numele de portolanul lui Pinelli-Walckenaer (reprod. Nordenskiöld, pl. XVI).

[3]) D. X. Album Castrum, Weissenborg, Bialogrod pentru Cetatea-Albă. V. N. Iorga, Chilia şi Cetatea-Albă, apendice, pg. 282 şi urm.

[4]) D. X. Farconaire (cu toate formele: Farconayre, Farconare etc.)

[5]) W. *Tomaschek*, Zur Kunde der Hämus-Halbinsel, II, pg. 303, in Sitzungsberichte der philos. hist. Classe der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften, vol. 113, Wien 1886.

situată la o depărtare nu tocmai mare de un anumit punct geografic, adecă în *vecinătatea* lui. Care putea fi acel punct de plecare, pentru care localitatea de lângă Dunăre era „*vecină*“ şi care popor romanic, privind localitatea din punctul acela, a putut'o numi *cetatea vecină?* Nu vom greşi, credem, dacă vom afirma origina italiană a numelui Vicina. Pentru Italienii cu rosturi comerciale pe coastele pontice ale Dobrogei localitatea dobrogeană, aşezată mai sus de desfacerea braţelor marelui fluviu, căreia *ei* i-au dat viaţă şi importanţă, era o „*civita (sau citta) vicina*“. Şi astăzi întâlnim în Italia numiri topografice compuse cu citta şi civita[1]): Cittanova, Cittaducale, Città di castello, Civita Castellana, Civita d'Antino, Civita Lavinia, Civita Nova del Sannio, Civita Vechia.

Numele *Civita Vicina*, din care căzând Civita a remas numai Vicina[2]), e tot ce poate fi mai natural în materie de numiri topografice la Italieni. Forma obişnuită a numelui e Vicina. In documentele publicate de d-l G. I. Brătianu în apendice din 38 de acte numai 9 au forma Vecina; în toate celelalte întâlnim forma Vicina.

Faptele istorice nu opun nici o desminţire explicării acesteia. Cea dintâi menţiune sigură a Vicinei o avem la Anna Comnena[3]), care numeşte, în legătură cu trecerea peste Dunăre a unei cete de Pecenegi prin 1086, câteva nume de mici stăpânitori în regiunea Dunării de Jos, dintre care Chales stăpânea la Vicina. In sec. 10 existau strânse legături comerciale între Veneţieni şi imperiul bizantin[4]).

Un chrysobul[5]) din anul 992 acordă comercianţilor veneţieni avantaje deosebite.

---

[1]) V. Guido Giordani, indice generale dei comune del regno d'Italia colla rispettiva populazione secondo il censimento 1881, Milano 1883.

[2]) In legendele din unele carte nautice avem d. ex. Civita de Vecina, civita d'Organci. După cum în carta nautică pisană avem *Porto* Varna, *Porto* Constanza, tot aşa e probabil că în cartele nautice din sec. 13 a stat pentru Vicina: *Civita* Vicina. Cfr. „*Civitati bicina*“ din carta nautică italiană din Bibl. Nat. din Paris, sign. C. 2341.

[3]) Anna Comnena, VI, 14, ed. Bonn, I, pg. 323.

[4]) *V. Ad. Schaube*, Handelsgeschichte der romanischen Völker des Mittelmeergebietes bis zum Ende der Kreuzzüge, München und Berlin, 1906, pg. 15 şi urm.

[5]) Ibidem, pg. 18.

Traficul veneţian căştigă în *Romania*, după anul 1000, o importanţă covârşitoare, facilitat şi de decadenţa vădită a flotei bizantine [1]). Pentru Veneţieni Constantinopolul devenise o a doua patrie. Marele privilegiu imperial [2]) din 1082 dă Veneţienilor drepturi, pe care nu le aveau nici comercianţii bizantini. Grânele şi celelalte bogăţii ale şesului dunărean şi ale regiunii Prutului vor fi ispitit încă înainte de anul 1000 pofta de căştig şi nevoile de aprovizionare ale Veneţienilor, care iau la Dunărea de Jos locul negustorilor greci. „Cetatea Vecină“ era o etapă importanţă în traficul veneţian cu regiunea transistriană.

Dintr'o neînsemnată localitate, probabil o cetăţue întărită sau mai bine zis restaurată de Bizantini, după cucerirea Bulgariei, ca apărare în contra năvălitorilor de la Nord, care totuşi, stabiliţi fiind în şesul muntean până jos lângă Dunăre, treceau marele fluviu în incursiunile lor în Balcani prin alte puncte decât prin părţile deltei, Veneţienii au făcut un important centru comercial.

Relaţiile comerciale ale Veneţienilor cu regiunea Dunării de Jos sunt anterioare timpului celei dintâi menţiuni a Vicinei.

IV.

E o chestiune dificilă de a identifica un oraş dispărut cu desăvârşire, din care n'au mai remas nici resturi de ziduri, nici inscripţii, nici alte urme care ar putea sta mărturie pentru timpurile de mărire de odinioară. Cercetătorii, care întâmplător s'au ocupat de Vicina, au propus diferite identificări [3]), fără să poată stabili în mod definitiv aşezarea acestui oraş. O dificultate resida pentru unii şi în confuzia provocată de numele unui râu Dizina, numit uneori în isvoarele literare şi Vicina, care e Camcyc-ul din ziua de astăzi, ce se revarsă în Marea Neagră în Sud de Varna.

Un fapt e stabilit (şi la stabilirea faptului acestuia contribue în cea mai mare parte cartele nautice), anume că oraşul Vicina

---

[1]) V. *C. Neumann*, die byzantinische Marine. Ihre Verfassung und ihr Verfall (Hist. Zeitschrift, 81, 1898).

[2]) Schaube, op. cit., pg. 19.

[3]) Diferitele păreri şi literatura v. G. I. Brătianu, op. cit., pg. 115 şi urm.

a fost situat *lângă Dunăre*, pe malul dobrogean, *mai sus de desfacerea braţelor*. Tomaschek [1]) afirmă că Vicina e Măcinul de astăzi, ceea ce contestă d-l N. Iorga [2]), care aşează Vicina între Isaccea şi Tulcea [3]). D-l C. Brătescu numeşte chiar satul Nicoleţel, care ar fi situat pe locul vechei Vicine [4]).

Distanţele dintre diferitele localităţi aşezate pe coastele mărilor sunt în cartele nautice de o precisiune uimitoare, raportate la scara de compunere a lor. Acest scrupul nu l-au avut însă cartografii pentru distanţele din interiorul ţărilor, aşa că nici nu putem trage concluzii hotărîtoare asupra aşezării Vicinei, considerând locul unde acest oraş e însemnat în cartele nautice. Cele mai bune din ele îl aşează *lângă Dunăre, mai sus de desfacerea braţelor, în dreptul unei insule numite uneori Isola Veçinae.*

Condiţiile terenului sunt hotărîtoare pentru locul de stabilire a unei aşezări omeneşti. In vechime nu se mai afla *pe malul* Dunării, în ţinutul Scythiei Minor, altă localitate dela Noviodunum, Isaccea de astăzi [5]), până la Aegissus, Tulcea de acuma [6]).

Itinerarium Antonini pomeneşte pe malul fluviului, dela luarea direcţiei spre răsărit, localităţile: Diniguttia, *Noviodunum*, *Aegysus*, Salsovia. *Hierocles* [7]) în al său Συνέκδημος de pe timpul lui Iustinian arată cetăţile: Νοβιοοδοῦνος, Αἴγισσος, pe care le copiază şi Constantin Porfirogenitul [8]), schimbând accentul: Νοβιόδουνος, Αἴγισσος. Procopios [9]) aminteşte numai cetatea Νεαπόδονώ, care-i o formă stricată din Noviodunum.

---

[1]) Op. cit., pg. 302; crede că Măcinul s'a numit înainte de venirea Turcilor Vicin, Vecin.

[2]) În Chilia şi Cet.-Albă, pg. 47, nota 5.

[3]) D-l G. I. Brătianu, op. cit., pg. 117, nota 3, înşiră lucrările d-lui Iorga, în care acesta expune punctul său de vedere.

[4]) Dobrogea la 1444, publ. în Archiva Dobrogei, II, pg. 111—112; Dobrogea în sec. XI, publ. în Analele Dobrogei, I, pg. 30, 1920.

[5]) *V. V. Pârvan,* Descoperiri nouă în Scythia Minor, Anal. Acad. Rom., Secţ. ist., tom. XXXV, pg. 503 şi urm.

[6]) *V. C. Litzica,* Castele romano-bizantine în Dobrogea, Conv. Lit., 1920. pg. 200; C. I. L. III, No. 6221, 14441—44.

[7]) Ed. Augustus Burckenhardt, Lipsca 1893, 637, 13 şi 14. (Bonn, pg. 391).

[8]) Const. Porphyrog., De thematibus imperii Romani libri duo, pg. 47, 15 f şi 16 a.

[9]) De aedificiis, ed. Bonn. pg. 293, IV, 11, 34.

Şi astăzi dela Isaccea până la desfacerea braţelor nu se mai întâlneşte altă localitate pe mal; satele Nicoliţel şi Parcheş sunt aşezate în interior, la o depărtare oarecare de fluviu.

Lipsa de aşezări omeneşti, în vechime ca şi astăzi, pe malul dunărean între Isaccea şi desfacerea braţelor se explică prin natura terenului de baltă, impropriu unor înjghebări omeneşti durabile.

Natura terenului ne ajută să fixăm aşezarea Vicinei: *ea nu putea fi situată nici la Nicoliţel nici într'un punct oarecare între Isaccea şi Tulcea, ci numai pe locul oraşului Isaccea de astăzi, unde stătuse şi vechiul Noviodunum.*

Ocupând Bulgaria Bizantinii vor fi găsit fără îndoială o parte din vechile ziduri ale oraşului Noviodunum, restaurate pe vremuri de împăratul Iustinian, şi le vor fi întărit din nou, într'o măsură oarecare. Aşa ne explicăm faptul că Vicina e însemnată în unele carte nautice printr'o cetate.

Acea *Isola Veçinae* din unii cartografi italieni, în dreptul căreia e însemnată Vicina, există de fapt în dreptul oraşului Isaccea, însemnată şi în hartele navigatorii din zilele noastre [1]).

Prin 1770 călătorul neamţ Kleeman, trecând prin Isaccea, vede încă o vechie cetate lângă Dunăre [2]), care cu siguranţă că nu mai era întreagă ci numai rămăşiţe ale vechii cetăţi, din care astăzi nu se mai vede nici o urmă.

Ridicarea Chiliei [3]) şi scurgerea cerealelor pe aici nimiceşte valoarea comercială a Vicinei; întemeiarea principatului muntean, fără veleităţi de năvălire şi cuceriri peste Dunăre, ia oraşului ori şi ce importanţă militară; mutarea scaunului metropolitan la Argeş a fost mai mult urmarea decât cauza acestei

---

[1]) D. x. în: Carte de la Mer Noire de Mangalia au Cap Chersonèse, edition de Mai 1922, No. 1858, editată de Institutul Cartografic francez din Paris.

[2]) Nik. Ernst *Kleeman*, Reisen von Wien über Belgrad bis Kilianova (1768—1770), Leipzig 1773, pg. 36: Sachscha, nicht sonderlich groß und hat nahe an der Donau ein altes Cidadell.

[3]) V. N. Iorga, Chilia şi şi Cetatea-Albă, pg. 49.

decadenţe ; aşezarea stăpânirii turceşti, nimicitoare de cultură, fără să aducă în schimb alte forme de cultură, cum făcuseră altă dată, în alte părţi, Arabii, Normanii şi alte popoare năvălitoare, dă lovitura de moarte acestui oraş, care dispare fără urmă şi care totuşi avuse pe vremuri însemnate rosturi comerciale, militare şi bisericeşti.

CU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ION I. NISTOR

ROMÂNII TRANSNISTRIENI

CU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I.

Aşezările româneşti în regiunile transnistriene.

Bărăganul şi Bugeacul găsesc dincolo de Nistru o continuare firească în stepele Oceacovului, care se întind până la Bug şi de acolo, departe, până la pragurile Niprului. Cuciurganul Cuialnicul şi Tiligul brăzdează stepa prin văile lor, mânând încet apele spre limanurile sau ghiolurile sărate, săpate adânc în păturile ciornoziomului, bogate în nămol dătător de sănătate. Monotonia stepei transbugiene este întrerupt de murmurul tainic al Ingului şi Inguleţului, dintre care unul se revarsă în Bug, iar celălalt în Nipru mai sus de Cherson [1]).

Păşunile bogate ale stepei hrăniau în vechime cirezi de cămile şi dromedari precum şi nenumărate turme de cai sălbateci şi de oi tătăreşti. Astăzi îmbielşugarea fânaţelor şi a păşunilor oferă hrana cuvenită cirezilor de vite şi turmelor de oi şi capre, care găsesc refugiul lor de arşiţa soarelui în colinele împădurite şi în luncile răcoroase dealungul văilor şi iazurilor.

In stăpânirea acestor vaste câmpii se împărţiau în vechime Tătarii şi Polonii. Hotarul *Podoliei litvane* şi mai apoi *poloneze* se coborea în jos până la apa Iagorlâcului, care cade în Nistru în faţa Orheiului, şi până la Codâma, care se împreună cu Bugul la Olviopol. Dela această linie în jos se întindea, între Nistru şi Bug până la mare, *Olatul Oceacovului* sau *Ucraina Hanului*, numită aşa spre deosebire de Ucraina Cazacilor Zaporojeni, care se lăţia dincolo de Bug până la Nipru şi Don.

Cu bogăţia păşunelor sale şi cu farmecul său particular, stepa transnistriană este strâns legată de sufletul nostru, prin faptul că în cuprinsul ei nemărginit sălăşluesc de veacuri fraţi buni de ai noştri — Românii Transnistrieni. Dealungul văilor şi la umbra crângurilor se găsesc descălicate, din vechime, sate

---

[1]) Cfr. *Harta regiunilor transnistriene locuite de Români, din anexă.*

românești, discrete, îngrijite și vesele, curat ca în inima Moldovei [1]).

Era în anul 1703, când o comisiune turco-polonă se întrunise la Iagorlâc pe Nistru, pentru a face o nouă delimitare a fruntăriei polono-tatare, cerută de dispozițiunile tratatului de pace dela Carlovăț. Cu acest prilej se întâmplă ca imputernicitul regelui polon August II-lea, să susțină sus și tare că „între Poloni și Români *însuș Dumnezeu ar fi așezat Nistru ca hotar*“ [2]). Afirmația delegatului polon este deplin adevărată, fiind că de fapt, dela primele începuturi ale vieții românești de stat în părțile acelea, până la răpirea Basarabiei din 1812, Nistru formase hotarul *politic* între Moldova și Polonia.

Altfel însă se prezintă chestiunea din punct de vedere *etnografic*. Aruncând o simplă privire asupra hărții etnografice a lui Florinski, vedem că regiunile transnistriene sunt des presărate cu așezări românești [3]). Indeosebi malul stâng al Nistrului dela Movilău la vale până la Ovidiopol în fața Cetății-Albe, este cuprins de așezări moldovenești, care prin insuș numele lor arată origina românească a descălicătorilor. Români trăiesc în Movilău, Iampol, Râșcov, Dubăsari, Chetroasa (Pietroasa), Ocnița, Țigănauca, Sărățica, *Botoșani*, Doi-Bani, Mahala, Tiraspol, Lunga, Coșnița, Teiu, Cornița, Mălăești, Cristești, Târnauca, Strâmba, Găvănos, Caragaci, Slobozia, Grădinița, Iasca, Moldovanca, Grigoriopol, Scurta ș. a. [4]).

In fața acestei constatări, Nistrul nu mai poate fi privit, și din punct de vedere etnografic, ca fluviu de hotar. Dimpotrivă, având în vedere populația românească care hălăduește de veacuri pe ambele maluri ale acestui impozant fluviu, Nistrul poate fi considerat drept *râu românesc*.

Dar așezările românești nu se înșiră numai dealungul Nistrului, ci ele ating Bugul și, trecând peste acest fluviu, ajung

---

[1]) Cfr. Ștefan Ciobanu, *Românii de peste Nistru*, în Școala Basarabiei, No. 6, p. 1.

[2]) Hormuzaki, *Docum.* Supt. II. vol. III. No. CX. p. 292 „Inter nos et Valachiam ipse Deus flumine Tyra dislimitavit“.

[3]) T. D. Florinski, *Etnograficeskaia Karta*, Kiev, 1911.

[4]) Cfr. T. T. Burada, *O călătorie în satele moldovenești din gubernia Cherson*, Conv. Lit., XVII. p. 283.

până la „Târg la Lisaveta“ (Elisabetgrad). Aşezările româneşti dintre Nistru şi Bug se grupează în jurul oraşului Balta, actuala capitală a Republicei Moldoveneşti, şi se înşiră în două direcţiuni şi anume: Balta-Iampol şi Balta-Tiraspol. Aşezările româneşti din părţile acestea poartă nume ca: Florea, Coasa, Cornorata, Pânzari, Pasat, Moşneagul, *Lăpuşna*, Cucul, Jugastru, Bursucul, Capriţa, Perişori, Ananiev ş. a.

Un alt grup de aşezări româneşti se găseşte dealungul Bugului. Pe malul drept aşezările româneşti sunt foarte reduse. De origină românească sunt doar satele Cantacuzinovca şi Catargiu. Malul stâng al Bugului însă este locuit în mare parte de Români. Centre româneşti în acea regiune se găsesc la Novo-Crasnoe, Stefanovca, Constantinovca, *Vosnesensc*, Arnautovca, Novaia-Odessa, Şerbani, Novo-Petrovscoe şi Viteazevca.

Un alt grup de sate româneşti duce dela Olviopol la Elisabetgrad cu centre la Siniukin-Brod, Olşanca, Dobrianca, *Glodoşii*, Nova-Ucrainscaia, Vâsca şi Gruscaia. La nordest de linia aceasta se mai găsesc aşezări româneşti la Novomirgorod, Scalevoe, Târgoviţa, Novoarhangelsc, Târnovca şi Sobotanovca[1]).

Satele româneşti sunt aşezate, în genere, dealungul văilor şi cu preferinţă în părţile unde se întretaie regiunea păduroasă cu cea a câmpiei. In locurile sterpe, puţin proprii pentru cultură, nu se găsesc sate româneşti. Acolo s'au aşezat coloniştii bulgari, germani şi chiar ruşi[2]). Din faptul că găsim pe Români aşezaţi în regiunile cele mai productive şi mai proprie pentru cultură, pare să rezulte că ei trebue să se fi aşezat înaintea tuturor celorlalte neamuri, cari, descălicând mai târziu în părţile acelea, trebuiră să se mulţumească cu locuri mai rele şi mai puţin mănoase.

Din constatarea aceasta rezultă deci, că Românii Transnistrieni sunt cei mai vechi gospodari din acele îndepărtate meleaguri. Incă sub păgânească stăpânire a Tătarilor nomazi, Românii sălăşluiau acolo înaintea tuturor celorlalte neamuri, lăzuind

[1]) Vezi harta lui Florinski. Cfr. V. Harea, *Românii de peste Nistru*, în bibl. „Cunoştinţe folositoare“, Ser. C. No. 14, p. 3 urm. Hărţile ruseşti arată Glodoşii *dincoace* de Nipru.

[2]) Cfr. Harea, l. c. p. 5.

codri şi lunci, uscând mlăştini şi înfigând plugul în ţelina neatinsă. Fraţii noştri moldoveni sunt deci aceia cari, cei dintâi, au aprins acolo făclia culturii şi civilizaţiei, împrimând acelei regiuni pecetea muncii, priceperei şi hărniciei lor.

II.

Datele statistice ruseşti privitoare la Românii Transnistrieni.

Oficialitatea rusească privia Rusia drept stat naţional unitar. Numărul Ruşilor covârşia pe cel al celorlalte naţiuni din vastul imperiu. De aceia datele statistice ruseşti pomenesc, mai mult în treacăt, de celelalte naţiuni conlocuitoare şi în deosebi de Români. Totuşi se găsesc unele date care ne ajută a ni face cel puţin o ideie generală asupra stărilor etnografice din regiunile locuite şi de Români.

Aceste regiuni sunt cuprinse în gubernia Chersonului şi în părţile mărginaşe din guberniile Podolia, Ekaterinoslav şi Taurida. Mai numeroşi sunt Românii în Cherson; în judeţele Tiraspol şi Ananiev numărul Românilor ajunge până la 30% din totalul populaţiunii. Mai puţin numeroşi sunt Românii în Podolia. In guberniile Ekaterinoslav şi Taurida aşezările lor sunt rare de tot.

La anexarea acestor regiuni la Rusia, numărul populaţiunii era extrem de redus. Tătarii, cari până atunci sălăşluiau acolo, se retraseră în Crimea, precum se retraseră la rândul său şi din Bugeacul nostru. O mărturie din 1792 arată în judeţele nou înfiinţate dela Ananiev şi Ovidiopol numai 23.698 de suflete, dintre care 12.436 bărbaţi şi 11.262 femei [1]).

Datele oficiale din 1834 arată:

In gubernia Chersonului:	75.000	Români
„ „ Ekaterinoslavului:	9.858	„
„ „ Podoliei:	7.429	„

la un loc deci **92.287** de Români, fără a se indica însă de este vorba de familii sau de suflete [2]).

---

[1]) *Memoriile Societăţi de Istorie şi Antichităţi din Odessa*, IX, p. 331.

[2]) P. Keppen, *Despre harta etnografică a Rusiei Europene*, ed. Soc. Geogr. Rus., Petrograd, 1855, p. 144.

Faimosul Batiuşkov arată în Podolia în 1888, 22.006 de Români, dintr'o populaţie de 2,470.182 de suflete [1]).

Semenov ni dă în 1897 următoarele date [2]):

In gubernia Chersonului locuitori: 2,737.612 dintre care Români 5·4% . . 164,257

„ „ Ekaterinoslavului „ 2,113.674 dintre care Români 0·4% . . 8,453

„ „ Taurida „ 1.447.790 dintre care Români 0.2% . . 2,895

La un loc **175.605**

Semenov nu arată numărul Românilor din Podolia, pe care-l găsim însă însemnat în alt loc cu 26.764 [3]).

Adăugând numărul acesta la cel de 175.605, arătat de Semenov în guberniile Cherson, Ekaterinoslav şi Taurida, obţinem pe sama Românilor Transnistrieni în 1897 numărul de **202.369** suflete.

Numărul acesta este însă evident prea mic, de vreme ce în 1900 statisticele ruseşti arată numai în gubernia Chersonului **271.970** Români, adecă 9·2% dintr'o populaţie totală de 2,936.208 suflete [4]).

Dacă adunăm la această sumă şi numărul Românilor din celelalte trei gubernii şi anume:

Podolia cu 26.764
Ecaterinoslav „ 8.453
Taurida „ 2.895
la un loc deci . . 38.112

obţinem la 1900 pentru Românii Transnistrieni în cele patru gubernii numărul de **310.082** suflete.

D. Zamfir Arbore găseşte în Cherson : 210.146 Români
„ Podolia : 42.841 „
„ Ekaterinoslav : 26.574 „
la un loc deci . . **279.200** Români [5])

---

[1]) P. N. Batiuşkov, *Podolia,* istoriceskoe oppisanie, Petrogr. 1891, p. 264.
[2]) V. P. Semenov, *Rossia polnoe geograficeskoe oppisanie,* St. Petersburg, 1910, vol. XIV, pp. 182 şi 202.
[3]) Enziklop. Slov. Brockhaus, II. p. 1907.
[4]) Idem vol. 73, p. 169.
[5]) Z. Arbore, Basarabia, p. 123, fără indicarea isvoarelor.

D. Ştefan Ciobanu observă, şi cu drept cuvânt, că numărul Românilor din Podolia este prea mic în raport cu mulţimea populaţiunii româneşti ce trăeşte acolo. După socotelile sale numărul Românilor Podolieni ar atinge cifra de cel puţin 120.000 suflete. In ipoteza aceasta numărul total al Românilor Transnistrieni s'ar ridica la cifra de **403.318** suflete [1]).

Cum însă în Rusia sporul populaţiunii era de obicei 2% pe an, este de presupus că dela 1900 până în prezent numărul Românilor Transnistrieni trebue să fi atins şi chiar întrecut cifra de 500.000 suflete. D-l Harea crede că numărul Românilor Transnistrieni atinge cifra de 620.000 de suflete [2]).

Dară dacă şi socoteala d-lui Harea pare niţel cam exagerată, nu este mai puţin adevărat că însaşi statistica oficială rusească arată 300.000 Români în regiunile transnistriene. Având în vedere faptul că statistica rusească nu ni era de loc favorabilă, necum părtinitoare nouă, nu poate încăpea nici o îndoială că cifra arătată de oficialitatea rusească constitue minimul populaţiunii româneşti transnistriene. Dacă adăugăm la această cifră numai sporul natural al populaţiunii româneşti dela 1900 încoace, obţinem pe seama Românilor Transnistrieni o cifră de 400.000 până la 500.000 de suflete, care merită toată atenţiunea noastră.

Este mai mult decât firesc ca un număr aşa de considerabil de Români, să trezească interesul nostru nu numai naţional, ci şi ştiinţific. Este o datorie a conştiinţei româneşti să se întrebe cine sunt aceşti Români, de unde vin ei, când au descălicat acolo, care este soarta lor în prezent şi cari sunt aspiraţiunile lor în viitor. Iată întrebările la care vom încerca să răspundem în capitolele următoare.

III.

Pribegirea elementului românesc în Galiţia, Silesia, Moravia şi Croaţia.

Leagănul neamului nostru a fost Dacia Traiană, care cuprindea, precum se ştie de altfel, Banatul şi Transilvania. De

[1]) Cf. Ştefan Ciobanu, l. c. p. 3 urm.
[2]) V. Harea, l. c. p. 17.

acolo Românii s'au răspândit, în scurgerea veacurilor, în toate părţile, cuprinzând, pe calea unei colonizării continue şi lente, tot pământul pe care-l stăpânesc astăzi. Răspândirea aceasta are multă asemănarea cu străvechile datini şi obiceiuri ale protopărinţilor noştri din Italia. La Latinii de acolo era obiceiul ca în fiecare primăvară să se adune norodul şi să cerceteze dacă pământul obştei era destul de larg şi încăpător pentru hrana tuturor. Dacă norodul găsia că pământul era prea strimt şi neîndestulător pentru toţi, atunci obştea sătească hotărea ca un anumit număr de consăteni să părăsească obştea şi să întemeieze alta nouă. Toţi aceia asupra cărora cădea sorţul, părăsiau satul şi înjghebau o obştie nouă pe un loc mai larg şi mai încăpător. De obicei veniau la sorţi oameni tineri, curagioşi şi hotărîţi cari, părăsind obştea părintească, se aşezau în locuri pustii, necultivate, pe care ei le prefăceau curând în ogoare roditoare. In felul acesta se ridicau prin munca şi hărnicia acestor colonişti de bună voie, sate noi şi înfloritoare în locuri pustii şi nelocuite.

Noua obşte sătească rămânea în strânsă legătură cu obştea de obârşie. Cei sortiţi de a-şi părăsi vatra părintească pentru a-şi întocmi una nouă, păstrau cu sfinţenie credinţa, limba datinile şi obiceiurile părinteşti, care formau o legătură indisolubilă între noua şi vechea obşte. Obiceiul acesta străvechi se numia *„primăvara sfântă“* (ver sacrum) pentru ca aşa voia zeul ocrotitor al obştei şi aşa cereau nevoile norodului.

Pe calea aceasta s'au răspândit Romanii peste toată Italia, cuprinzând apoi lumea întreagă sub stăpânirea lor, fiind că erau un neam temător de Dumnezeu, un neam iubitor de ţară, un neam de rânduială şi disciplină, pentru care iubirea de patrie era mai presus de poftele şi interesele personale ale fiecăruia.

La acest bătrân obicei ţinură cu sfinţenie şi străbunii noştri din Dacia lui Traian. Şi la ei s'a simţit curând nevoia de a spori numărul obştiilor pe calea străvechii „primăveri sfinte“. In măsura în care norodul se înmulţia, pământurile deveniau din an în an tot mai înguste şi neîndestulătoare pentru hrana tuturor. Unde mai pui că în Ardeal şi Banat stăpânirea ungurească chemase colonişti străini, Săcui, Saşi şi Unguri şi-i aşezase pe pământurile Românilor. Izgoniţi astfel dela vetrile lor,

mulţi Români se văzură siliţi a părăsi brazda strămoşească şi de a-şi căuta alt loc de sălăşluire.

Descălicând dintr'o vale în alta, cei desmoşteniţi de urgia stăpânirii străine se răspândiau încetul cu încetul peste meleaguri întinse, păstrând însă cu sfinţenie legătura cu cei rămaşi acasă. Răspândirea aceasta în toate părţile se putea face atunci cu mai mare înlesnire ca azi, fiind că în vechime omul n'avea putinţa de a lucra pământul aşa raţional ca în zilele noastre. El n'avea nici uneltele meşteşugite de azi, nici tihna necesară pentru o muncă rodnică şi nici chezăşia că se va putea bucura cu ai săi de roadele muncii şi ostenelei sale. In fiecare zi lăsată de Dumnezeu duşmanul putea năpădi în ţară pentru a-l păgubi de bielşugul trudei sale, a-i răpit tot avutul şi pentru a-i preface casa şi gospodăria în scrum şi cenuşă.

Pentru a se feri de năvălitori, Românul se aşeza în fundul văilor şi desişul pădurilor, unde se credea mai la adăpost. Dar în locurile acestea mai scutite nu se găsia hrană pentru o obştie prea numeroasă. Era deci firesc ca îndată ce o obşte sătească devenia mai mare, ea să determine pe unii din mijlocul ei de a-şi căuta alt adăpost mai larg, într'o altă vale sau pe o altă coastă împădurită. Insuşi instinctul de conservare al omului îl mână dintr'o vale în alta, pentru a-i înlesni şi îndulci condiţiunea de viaţă.

Pe lângă munca câmpului, strămoşii noştri se îndeletniciau, într'o măsură foarte largă, şi cu păstoritul. Turmele au însă nevoie de păşuni întinse şi această nevoie silia pe Români de a se răslăţi şi îndepărta tot mai mult de locul obârşiei lor.

Sporirea populaţiei, îngustarea hotarelor prin aşezarea de colonişti străini, nestătornicia vremurilor şi îndeletnicirea cu păstoritul care reclamă pământuri largi şi întinse, mânau fatal pe Români pe calea pribegiei. In împrejurările acestea, Românii erau siliţi să cuprindă ţinutului tot mai largi şi să se răspândească tot mai departe de leagănul obârşiei lor.

In năzuinţa lor de expansiune, Românii înaintară spre apus până la Tisa. Cete numeroase trecură chiar această apă, atingând Dunărea şi Sava şi ajungând cu turmele lor până în Croaţia[1]). De groaza Turcilor mulţi din ei pribegiră până la

[1]) Hormuzachi, *Doc.* IX. 1, pp. 175, 247, 279, 318, 320, 389, 397, 562; I. 2, pp. 285. 286, 418, 425. C. G. Jirecek, *Geschichte der Serben*, I, p. 151 urm.

Marea Adriatică, ba chiar pe Insulele Dalmatine, unde limba lor s'a stins numai în zilele noastre pe insula Veglia [1]). Alte cete se adăpostiră la poalele Muntelui Mare (Monte Maggiore) din Istria, unde urmaşii lor trăesc până astăzi, vorbind o limbă ceva deosebită de a noastră, dialectul istro-român.

Alte cete de Români se îndreptară spre miazănoapte pentru a cuprinde Maramureşul şi a străbate munţii în Galiţia, unde multe urme de dealuri, văi şi localităţi ca bunăoară: Acrişor, Dulciţa, Băltag, Radul, Bărbănescul, Cerbul, Gurgulatul, Cucul, Muncel, Neagra, Pietrosul, Troian ş. a. amintesc până astăzi că pe vremuri băciuiau ai noştri pe acolo. In mai multe localităţi galiţiene trăiau colonişti români după normele dreptului românesc „ius valachicum". In Liov bunăoară Românii aveau mahalaua lor, cu biserica lor, cu podul lor, cu căpiteniile lor municipale care îi cârmuiau şi îi judecau după bătrânul obicei românesc [2]).

Alte pâlcuri de Români pătrunseră în Carpaţii Apuseni, în preajma Tatrei, de unde năvăliau în târgurile poloneze, pentru a-şi lua bani de cheltuială şi uneltele de care aveau nevoie. Despre ei se pomeneşte în legenda Sf. Kunigunde din 1406 [3]). Despre urmaşii acestor Români slavizaţi aminteşte Pierre des Noyers în scrierile sale, înfăţişându-i ca pe nişte oameni cruzi dară foarte zeloşi în credinţa lor religioasă [4]).

Alţii străbătură şi mai departe spre Apus, ajungând până în Moravia, unde amintirea prezenţei lor trăieşte încă astăzi în numirea unei regiuni care se chiamă Valachia şi în numele ora-

---

Silviu Dragomir, Vlahii şi Morlacii, Studii din Istoria Românismului Balcanic. Cluj, 1924.

[1]) T. T. Burada, Cercetări despre Românii din insula Veglia, Arhiva, VI. p. 409 urm. T. T. Burada, *O călătorie la Valahii din Craina, Croaţia şi Dalmaţia*, Arhiva, XIX, p. 281 urm.

[2]) Pentru literatură vezi I. Nistor, *Românii şi Rutenii în Bucovina*, p. 19 urm.; E Kalužniacki, *Verzeichniss der Ortschaften in Galizien, die durch* Ansiedlung von Rumunen entstanden sind. ed. Fr. Miklosich, Über die Wanderungen der Rumunen, Wien 1879, p. 25 urm.

[3]) I. Dlugosz. *Hist. Pol.*, ed. Przcz. p. 320. Hasdeu, *Materialuri pentru istoria coloniilor române în Galiţia*, Arh. Ist. IV. Cf. T. T. Burada, *O călătorie în Silezia Austriacă*, în Arhiva, organul Societăţii Ştiinţifice şi Literare din Iaşi, VI, p. 663 urm.

[4]) *Lettres de Pierre des Noyers*, p. 59—60; cf. N. Iorga, *Legăturile Românilor cu Ruşii Apuseni*, în An. Ac. Rom. Ist., XXXVIII, p. 758.

şului Mezericiul Românesc. Locuitorii din părţile acele muntoase ale Moraviei folosesc în graiul lor multe cuvinte româneşti, împrumutate dela îndeletnicirea păstorească a înaintaşilor lor, singura zestre ce li-a mai rămas din străvechea moştenire românească [1]).

Valachi sau Valaşi se găsesc şi în Silezia şi anume în regiunile dela Teschen şi Bistriţa. Pe aceştia i-a vizitat T. T. Burada, găsind la ei datini şi obiceiuri româneşti şi chiar cuvinte româneşti în limba lor [2]).

Dar cetele de Români ce se răsleţiră asupra Galiţiei, Moraviei şi Sileziei, pribegind prea departe, pierdură cu vremea legătura cu fraţii lor din Ardeal şi Maramureş. Ei, fiind cuprinşi în vâltoarea altor neamuri, se perdură cu vremea în valurile mistuitoare ale acestora. Numai puţine numiri de munţi şi dealuri, de ape şi văi, de sate şi cătune ne mai amintesc astăzi că pe vremuri băciuiră Românii pe acolo.

IV.

Răspândirea elementului românesc până la Nistru şi dincolo de această apă.

Mai fericite fuseseră acele cete de Români, care, din capul locului, apucară drumul spre amiazăzi şi răsărit. Străbătând Carpaţii prin văi umbroase şi bogate în vânat, ele descălicară la poalele munţilor şi, cuprinzând o vale după alta, ajunseră la Dunăre şi la Nistru, ba chiar dincolo de aceste râuri. Cronicarii bizantini pomenesc de Români aşezaţi pe la gurile Dunărei pe la anul 1160 [3]). Cu zeci de ani înainte de această dată letopi-

[1]) Cf. S. Nether, *Despre originea Valahilor din Moravia,* în *Arhiva Soc. Ştiinţifice şi Literare din Iaşi,* 1899, p. 110 urm.; S. Alexici, *Coloniile Române în comitatul Torna,* în Conv. Lit. XXXIX, p. 567 urm.; Bulletin de L'Inst. pour l'Étude de L'Europe Sud-Orientale, VIII, No. 1—2, p. 18 urm. *Românii în Comitatul Eger* etc.; Cf. Buciumul, No. 281, 1864; T. T. Burada, *O călătorie la Românii din Moravia,* Arhiva V. p. 266 urm.; acolo un pisc al aşanumitului „Munte Românesc" poartă numele Bucovina.

[2]) T. T. Burada, *O călătorie la Românii din Silezia Austriacă,* în Arhiva, VI, p. 672 urm.

[3]) *Nicetas Choniates,* p. 171.

seţele ruseşti, despre care se crede că au fost alcătuite, cel puţin în parte, de cronicarul Nestor, pomenesc de nişte cete de *Bolohoveni*, cari ascultau de căpiteniile lor, ce se chemau *cnezi*[1]). Un mare învăţat rus, regretatul profesor Emil Kaluţniacki dela universitatea din Cernăuţi, a dovedit că aceşti Bolohoveni erau Români, cari, desprinzându-se de conaţionalii lor, trecură Nistru şi se aşezară în părţile Podoliei şi Volhiniei, unde li se pierdu urma pe vremea năvălirii Tătarilor[2]). Bolohovenii aceştia au fost deci înaintemergătorii Românilor de peste Nistru. Dară ei au plătit scump îndrăzneala lor de a se fi îndepărtat prea mult de obârşie, prin însaş fiinţa lor, căci ei au fost înghiţiţi de seminţiile ruseşti în mijlocul cărora îi aruncase soarta.

Din cronicile bizantine şi din letopiseţele ruseşti se vede deci lămurit că Românii, descălicând de bună vreme din munţi, se aşezară în largul cuprins al dealurilor şi şesurilor ce se aştern la poalele Carpaţilor până la Dunăre şi Nistru. Aici, în noua lor patrie, Românii trăiau după vechea lor rânduială de acasă. Obştiile îşi alegeau singure căpeteniile lor, pe cari le numiau juzi sau cnezi. Iar cnezii, la rândul lor, alegeau pe cel mai priceput şi viteaz dintre ei ca să le fie mai mare şi purtător de grijă, numindu-l duce sau voevod, adecă călăuză în război. Căpeteniile Românilor din timpul acela nu erau de sine stătătoare, ci ascultau de poruncile crailor ungureşti şi leşeşti, ba chiar de cele ale hanului tătăresc. Multă vreme biduiră Românii în atârnarea aceasta, până ce, în cele din urmă, Ioan Vodă-Basarab şi Bogdan-Vodă, după lupte îndelungate, izbutiră să scuture jugul străin şi să descalice Ţara-Românească şi Ţara-Moldovei, ca ţări slobode şi neatârnate.

Bogdan-Vodă-cel-Bătrân, descălicătorul Moldovei neatârnate, şi urmaşii lui lărgiră repede hotarele Moldovei în toate părţile, fiindcă ei oriunde se întorceau dedeau de Români, de sate româneşti, ascunse în desişul codrilor şi în văgăunele văilor, cari cu mare însufleţire primiau pe domnii Moldovei de acelaş neam şi lege cu dânşii, ce veniau să-i izbăvească de robia Tă-

[1]) *Lotopis po spatscomu spisku*, pp. 275, 376, 511, 516, 526 şi 555.

[2]) Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen*, Viena, 1879, în Memoriile Acad. Imper. din Viena, Secţia fil. istorică, XXX. Cfr. Akta grodzkie i ziemskie. VII, p. 127.

tarilor. Astfel cuprinseră voevozii noştri întreaga regiune dintre Carpaţi şi Nistru, aşezând hotarul ţărei lor deulungul acestei ape. Acolo s'a oprit însă numai hotarul *politic* al neamului românesc, nu şi cel etnic.

Imprejurarea aceasta n'a împiedicat de loc pe Români de a trece, în timpuri diferite şi din felurite pricini, peste acest hotar politic, de a cuprinde pământuri întinse între Nistru şi Nipru şi de a împinge hotarul *etnic* al Românilor cu mult mai departe spre răsărit.

Pe vremea lui Alexandru-cel-Bun (1400—1433) hotarul Moldovei ajunse până la Nistru şi era străjuit de cetatea Hotinului şi de Cetatea-Albă, pe ţermul limanului.

Alexandru Vodă întreţinea legături politice şi diplomatice cu craiul Poloniei şi cu cnezii Litvaniei, a căror putere se întindea asupra Podoliei până la Nistru, ajungând astfel în megieşia Domnului Moldovei. Cu vecinii aceştia Moldovenii trăiră, când mai bine când mai rău, după cum cereau interesele politice. In timp de pace Moldovenii aveau multe daraveri de negoţ cu vecinii lor. Negustorii moldoveni duceau mărfurile lor în Galiţia şi în Polonia şi aduceau de acolo alte mărfuri care nu se găsiau în ţară. Carele negustorilor erau călăuzite de Moldoveni din toate regiunile, cari petreceau cu săptămânile dincolo de Nistru şi aveau deci prilej de a cunoaşte oamenii şi împrejurările de acolo. In timp de răsboi Moldovenii năvăliau adeseori în Galiţia şi Podolia, cuprinzând sate şi târguri şi ridicând chiar robi. Pe căile acestea s'au înjghebat legături trainice între Moldova şi ţinuturile litvano-polone de dincolo de Nistru.

Stăpânirea litvano-polonă se întindea spre amiazăzi numai până la linia Iagorlâc-Codâma precum s'a arătat mai sus. Mai jos de această linie până la Marea-Neagră stăpâniau Tătarii dela Crâm. Prin olatul tătăresc dela Oceacov ducea drumul de negoţ care legă Moldova cu Crâmul şi mai ales cu Caffa (Feodosia), marele şi vestitul târg de negoţ al Genovezilor dela coasta acestei frumoase peninsule. Drumul acesta plecă din Suceava şi ducea la Lăpuşna şi de acolo la Tighina unde trecea Nistrul şi o apuca apoi spre răsărit. Paza vadului dela Tighina era în grija Moldovenilor. Pe acest drum se strecurau caravanele negustorilor spre Suceava şi de acolo înapoi la Caffa. Unul dintre

cele 3 şleahuri care străbăteau „câmpiile pustii dintre Nistru şi Nipru“, se numia până pe la 1600 „*szlak valahicus*“, şleahul românesc, care atingea Buczacz, Zynkow, Dzwan şi Russawa [1]).

Lublinul era plin de negustori moldoveni.

Vadul de lângă Ostrog la Ostrokol s'a numit multă vreme **„brod bazarabski“** [2]). Moldovenii băteau an de an această cale, poposind pe la casele de adăpost care se ridicaseră dealungul drumului şi mulţi dintre dânşii căpătau poftă să se aşeze acolo.

Acest drum era bătut adese şi de cetele de robi moldoveni pe care Tătarii îi ridicau cu miile, de câte ori se întorceau din năvălirile lor de jaf şi pradă în Moldova. Din cetele acestor nenorociţi numai foarte puţini isbutiau de a se întoarce acasă la vetrele lor. Unii din ei erau încărcaţi pe corăbii ca dobitoacele şi duşi spre vânzare la Constantinopol. Dar acolo Domnii Moldovei aveau împuterniciţii lor ce se numiau Capuchehaià. Aceştia aveau datoria de a cerceta târgul robilor şi dacă găsiau acolo Moldoveni, îi sloboziau pe loc şi-i trimeteau acasă. Din pricina aceasta Tătarii nu se prea îndemnau la negoţul cu robi moldoveni, fiind că în loc de câştig, puteau avea pagubă. De aceia Tătarii de obicei nu vindeau robii moldoveni, ci-i ţineau pe lângă casele lor, folosindu-i la munca câmpului şi la creşterea vitelor. In chipul acesta silnic se aşezară încă din vechime mulţi Români în olaturile tătăreşti, iar urmaşii acestora sunt Transtrienii de azi. De altfel păstorii moldoveni treceau adese cu turmele lor dincolo de Nistru, unde-i găsim pomeniţi foarte des în mărturiile timpului [3]).

Mai era însă şi o altă cale pe care Românii ajungeau să se aşeze în acele regiuni îndepărtate. In Moldova, din nenorocire, dreptul de succesiune la tron nu era bine hotărît. Din pricina aceasta rar care schimbare de Domn era cruţată de certuri şi lupte pentru domnie. Candidaţii la domnie îşi aveau prietenii lor între fruntaşii ţării. Adeseori candidatul care nu izbutia, era silit să părăsească ţara împreună cu prietenii săi şi să pribegească în ţările vecine. Mulţi dintre aceşti pribegi nu se mai

[1]) Sarnicki, col. 1895, 1897, 1923.

[2]) Sarnicki col. 1905, 1891, 1912.

[3]) Hurmuzachi, Doc., II. 1. p. 54 urm.; Iorga, Chilia şi Cetatea-Albă, p, 184; Wapowski, 224—224; Hruševski, Istoria Ruşilor Ucraineni, VII, p. 60.

întorceau în patrie, ci dobândind pământuri, fie în regiunlle poloneze, fie în olaturile tătăreşti, se aşezau acolo în mod statornic.

Pentru munca pământului, pribegii aceştia aveau nevoie de oameni şi pentru aceia ei încercau toate mijloacele spre a-şi aduce pe foştii lor vecini de pe moşiile din Moldova. De multe ori încercarea pribegilor izbutea şi cete numeroase de clăcaşi români treceau Nistrul pentru a se aşeza pe nouile moşii ale foştilor lor stăpâni, bucurându-se, fireşte, de mai multe înlesniri de trai ca în Moldova. In chipul acesta se înfiripau prin bună înţelegere multe sate româneşti dincolo de Nistru.

Şi că lucrurile în adevăr s'au petrecut aşa, aceasta ne-o dovedesc mărturiile istorice ce ni s'au păstrat din acele vremuri îndepărtate. In timpul lui Alexandru-cel-Bun mulţi Români treceau Nistru şi, pribegind spre răsărit, ajungeau până în Crâm, căutând slujbe acolo. Aşa Genovezii din Caffa tocmiră în anul 1430 pe un Român cu numele Iacov (Iacobinus Valachus) pentru straja târgului lor [1]). Străjerii aceştia se numiau *„orguxii“* cari pe vremea lui Ştefan-cel-Mare se recrutau în parte dintre Români cu nume ca: Radu, Stoica, Stanciu, Dumitru ş. a. Vrednic de luare aminte este faptul că „orguxii“ aceştia erau de obârşie nu numai din Moldova ca „Ion din Suceava“, ci din Ţara-Românească. Şi este bine să pomenim aici că la descălicatul Românilor în Ucraina îşi avură partea lor şi Românii din Ţara-Românească, deşi, fireşte, într'o măsură mai mică ca Românii din Moldova. Lucrul acesta este firesc, fiind că Tătarii năvăliau şi în Ţara-Românească şi ridicau robi şi de acolo, ca şi din Moldova. In Ţara-Românească bântuiau aceleaşi lupte pentru domnie ca şi în Moldova. Boerii munteni apucau calea pribegiei ca şi cei moldoveni, deşi de obiceiu în alte părţi, şi norodul muntean era încercat de aceleaşi nevoi ca şi Moldovenii.

In zilele lui Petru-Vodă-Aron, s'au petrecut lucruri care arată chiar năzuinţele politice ale Românilor spre răsărit. O familie de Genovezi, cari de altfel erau răspândiţi pe tot ţărmul Mării-Negre. şi anume fraţii Senarega, cuprinseră dela Tătari, fie prin bani, fie prin luptă, un petec de pământ la revărsarea

[1]) Schiltberger, *Reise in den Orient*, p. 99: N. Iorga, *Chilia şi Cetatea-Albă*, anexă, No. 1, p. 278; N. Iorga, Acte şi Fragm. III[1], p. 40—42.

Niprului şi ridicară acolo pe ruinele unei cetăţi vechi — Axiake sau Alector — o nouă fortificaţie pe care ei o numiră *Illex* sau *Lerici*. Sub scutul acestei cetăţi se înjghebă acolo un mic târguşor pentru schimbul de mărfuri. Pe lângă negoţ, fraţii Senarega se mai îndeletniceau pe o scară întinsă şi cu negoţul de robi. In primăvara anului 1455, fraţii Senarega răscumpărară dela Tătari 14 Moldoveni, pe cari îi adăpostiră în cetate, până la primirea preţului de răscumpărare, pe care ei îl socotiră 3.400 de galbeni. Suma aceasta păru Domnului Moldovei prea mare şi de aceia el nu se prea grăbia cu plata ei. Intârziarea aceasta trezi bănuiala Genovezilor şi ei dădură poruncă ca robii moldoveni să fie închişi în cetate şi bine păziţi, ca să nu fugă.

Atunci şasezeci de Români din Cetatea-Albă, travestiţi în pescari se duseră cu bărcile lor la Lerici sub cuvânt că vor să pescuească. Nimeni nu bănuia că aceşti pescari erau ostaşi moldoveni, sosiţi să sloboadă pe conaţionalii lor închişi în cetate. La un semn dat, prizonierii români din cetate se răsvrătiră, năpădiră asupra paznicilor, îi îmbrânciră şi deschiseră larg porţile cetăţii ostaşilor moldoveni, travestiţi în pescari. Cu ajutorul acestora, ei desarmară pe Genovezi, uciseră pe mulţi din ei, răniră pe fraţii Senarega, îi legară fedeleş şi-i trimiseră la Cetatea-Albă.

Astfel puseră oamenii lui Petru Aron stăpânire pe cetatea Lerici şi arborară steagul moldovenesc deasupra ei (1455) [1]). Domnul Moldovei puse de întări cetatea şi se folosi de ea ca punct de sprijin în luptele sale cu Tătarii. Inzădar ameninţară Genovezii cu războiu, căci Domnul le trimise cuvânt că îndată ce vor îndrăzni de a se ridica împotriva lui, el va răspunde cu izgonirea tuturor Genovezilor din târgurile Moldovei, şi mai cu seamă din Cetatea-Albă, unde numărul lor era destul de mare. De frica aceasta Genovezii se astâmpărară şi Lerici rămase sub ascultarea Domnilor Moldovei, servind şi ca loc de popas pentru negustori. Astfel a devenit Lerici cel dintâi loc stăpânit de Români dincolo de Nistru.

[1]) Heyd, Geschichte des Levante-Handels, II, p. 397 urm. Cfr. N. Iorga, Chilia şi Cetatea-Albă, p. 116 urm. ; I. Nistor, *Auswärtige Handelsbeziehungen der Moldau*, Gotha, 1911, p. 188 urm.

Sub Ştefan-cel-Mare (1457—1504) legăturile Moldovei cu ţinuturile de peste Nistru deveniră şi mai strânse. Doamna Eudochia, cea dintâi soţie a marelui Domn, era de felul ei din Kiev. După moartea ei, Ştefan îşi aduse Doamnă din neam împărătesc, pe Maria din Mangup sau Teodoro, un vechiu castel grecesc pe coasta Crâmului. Acolo stăpânia Alexie, cumnatul lui Ştefan, care coboria din spiţa Comnenilor din Trapezunt. Pentru apărarea Mangupului, Alexie primi ajutor dela Domnul Moldvei, care-i trimise cete de viteji în ajutor. Români se găsiau şi în garda orguxiilor din Caffa, precum s'a pomenit mai sus. Aceştia luptară cu multă vitejie împotriva Turcilor şi mulţi din ei fură măcelăriţi de păgâni la 1475 când căzu Caffa[1]). Aceeaşi soartă îndurară şi ostaşii români din Mangup, căci Turcii cuceriră şi această cetate creştină. Tot atunci căzu şi Lerici în mânile Turcilor, cari puseră astfel capăt stăpânirii româneşi la gurile Niprului. In anul 1492 hanul tătăresc Mengli Ghirai ridică pe ruinele genoveze dela Lerici cetatea *Ozù*, românește Vozia[2]), ruseşte Oceacov, care împreună cu Kimburnul de pe limba de ţară din faţa Oceacovului, stăpânia intrarea în limanul Bugului şi al Niprului.

Dar prin aceasta nu s'a pus stavilă şi răspândirii pacinice a elementului românesc în ţinuturile de dincolo de Nistru. Ci dimpotrivă, în Moldova se întâmplară lucruri vajnice care aruncară valuri tot mai mari de pribegi români peste Nistru. Legăturile cu părţile acestea îndepărtate se păstrară. Ştefan-cel-Mare se încuscri cu ţarul Rusiei Vasile, măritând pe fica sa Ileana după Ioan Vasilievici, fiul ţarului. O altă fică a lui Ştefan-cel-Mare se mărită după Vişnovieţchi şi fiul acesteia Dimitrie ajunse urmaşul lui Ostafie Daşcovici în hătmănia Cazacilor.

Nu trecură nici 10 ani dela cucerirea Caffei şi perderea cetăţii Lerici, când Turcii năvăliră cu puteri mari asupra Cetăţii-Albe, o cuceriră după o îndârjită împotrivire din partea Moldovenilor şi o prefăcură în *raia* turcească, împreună cu ţinutul din jurul ei (1484). Tot atunci s'au grăbit păgânii de a-i schimba

---

[1]) Cfr. N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, II, p. 174 urm.
[2]) Cfr. N. Iorga, Studii şi Docum. IX, p. 44, nota 5.

şi numele, tălmăcindu-l după limba lor în Ak-kerman. Cu prilejul acestei mari nenorociri, mulţi Români fugiau de groaza Turcilor peste Nistru în olatul Hanului tătăresc şi în Podolia polonezâ.

Faima faptelor răsboinice ale lui Stefan-cel-Mare pătrunse departe peste hotarele Moldovei. Populaţiunile ortodoxe de sub stăpânirea polonă vedeau în marele domn pe ocrotitorul lor contra asupritorilor păgâni şi catolici. Aşa se explică că faptele sale ajunseră să fie cântate în baladele ucrainene. O baladă de acest fel din secolul al XVI-lea, ni s'a păstrat în gramatica lui Ion Vlahoslav din 1571 [1]). Iată cuprinsul acestei balade în traducerea română, după textul revăzut şi emendat de Hruševski [2]):

„Vai, Dunăre, Dunăre, ce curgi aşa turbure?
Da de ce n'aş curge turbure, când în fund năvalnic
Imi svâcneşte mâlul,
Când pe la mijloc peştii mă supără şi sapă
Iar sus pe malul apei — trei pâlcuri de ostaşi.
În pâlcul turcesc, hainii cu săbii mi se taie,
În pâlcul tătăresc săgeţile's văpaie,
Iar în cel românese e Ştefan Voevod.
În pâlcul lui Ştefan o fată lăcrimează.
Fetiţa plânge în hohot şi astfel îngăimează:
„Ştefane, ah, Ştefane, Ştefane Voevod,
Ai gând să mă iai tu, sau să mă laşi tu vrei?"
Dar oare ce-i răspunde Viteazul Voevod?
„Frumoasa mea fetiţă, eu cum nu te-aş lua,
Lua-te-aş sufleţele de ai fi de seama mea;
Şi te-aş lăsa fetiţ-o, dar tare îmi eşti dragă"
Dar ce-i spune fetiţă? — „Ştefane lasă-mă!
M'oi arunca în apă, în Dunărea adâncă,
Iar cel ce mă va prinde, voi fi a lui pe veci".
Dar nimenia n'a prins'o, cu'nnotul, pe fetiţă.
A prins'o însă Ştefan, Viteazul Voevod
Şi a luat-o dulce de mâna ei cea albă:
„Fetiţa mea iubită, deacum a mea vei fi!"

Fetiţa salvată de Ştefan, simbolizează naţiunea ucraineană care caută şi găsi ocrotire la marele domn al Moldovei.

---

[1]) Iana Blahoslava, Gramatica ceska, ed. I. Hradil şi Iosif Jireček, Viena, 1857, p. 341.

[2]) M. Hruševski, Istoria Ucraini Rusi, VI, p. 365. Textul este revăzut de Potebnia şi Franko. Cfr. Gr. Nandriş *Les rapports entre la Moldavie et l'Ukraine d'après le folklore ukrainien*, în Mélanges de l'École Roumaine en France, 1924, p. 5. urm.

La anul 1538 năvăli cu multă oaste în Moldova însuş Soliman-cel-Măreţ. Năvălitorul păgân alungă pe Petru-Rareş din scaunul domniei şi aşează în locul acestuia pe Ştefan-Vodă-Lăcustă. Cu acest prilej sultanul cuprinse şi Tighina cu 12 sate împrejur şi-o prefăcu în raia turcească. Tighina fu întărită şi răsbotezată în *Bender,* ceia ce pe turceşte înseamnă poartă. Ştirbirea hotarului Moldovei, întregit de Alexandru-cel-Bun şi apărat cu atâta vitejie de Ştefan-cel-Mare, mâhni adânc sufletele Moldovenilor, cari, după o mărturie din aceia vreme *„nu puteau suferi cu nici un chip că li s'a luat partea cea mai frumoasă din Moldova“*. In indignarea lor, Moldovenii se răsculară impotriva lui Ştefan-Vodă-Lăcustă — poreclit astfel din pricina stolurilor de lăcuste ce se abătuse ca un nour asupra Moldovei, nimicind holdele şi pustiind ţara pe unde treceau — şi-l uciseră (1540).

In locul jertfei nenorocite, boerii răsculaţi ridicară în scaunul domniei pe Alexandru-Vodă-Cornea. Noul Domn, primind ajutor de la Leşi, încercă să recucerească Tighina şi să alunge pe Turci din vechile raiale Cetatea-Albă şi Chilia. Moldovenii năvăliră cu o furie nemaipomenită în raia, unde Turcii, după ce luară ţara dinspre Marea Neagră, îşi ţineau de obiceiu multe vite, şi prădară 100.000 de oi şi 80.000 de capete de alte dobitoace. Soliman, auzind de isprava Moldovenilor, dădu din nou domnia Moldoviei lui Petru-Vodă-Rareş şi-l trimise cu oaste numeroasă impotriva lui Alexandru-Vodă-Cornea, care fu bătut, prins şi decăpitat.

Atunci tovarăşii şi prietenii nenorocitului Domn fugiră peste Nistru şi se aşezară acolo. Ştirea aceasta o deţinem dintr'o scrisoare a sultanului către craiul leşesc din primăvara anului 1541, în care Soliman se plânge că „nişte răufăcători dintre supuşii noştri Moldoveni, au năvălit în ţară lângă Cetatea-Albă şi Tighina, au prădat sate, au ucis pe mulţi, au furat oi şi alte dobitoace, au prădat multe mărfuri şi *au fugit în ţară la Tine,* adecă în ţara leşească şi s'au aşezat acolo“ [1]).

Aceasta este una dintre cele mai vechi mărturii documentare despre pribegirea unor cete mai mari de Moldoveni peste

[1]) Fontes hist. Ucr. Russ. VIII., No. 6. p. 8 urm.

Nistru. Se pare că cu acest prilej s'au înjghebat satele româneşti: Kitrosy (Pietrosul), Malojeszty (Mălăeşti) şi Piskolung (Pisculung), pe care le găsim amintite în documentele mai vechi[1]). In harta lui Reichersdorfer din 1541 găsim pomenite dincolo de Nistru satul românesc Caiaclia şi lacul *Cuciurgan*[2]).

Megieşia cu Turcii din raialele de la Bender şi Akkerman n'a fost de loc priincioasă pentru Moldoveni. Traiul lor devenia din zi în zi tot mai anevoios din pricina prădăciunilor turceşti. De la o bucată de vreme hoardele de Tătari ce veniau de dincolo de Nistru, începură să se aşeze în preajma raialelor turceşti, ademenite de câmpiile îmbelşugate ale Bugeacului. De groaza hoardelor tătare, cu care Românii avură de furcă sute de ani, locuitorii satelor începură să-şi părăsească vetrele şi să se retragă, unii spre codrul Tigheciului, unde se înfiripă cu vremea un nou front de apărare contra Tătarilor, iar alţi peste Nistru, unde erau locuri pustii şi nestăpânite încă de nimeni.

Moldovenii Transnistrieni se recrutau din refugiaţi politici, dar şi din săteni paşnici cari nu mai puteau suporta sarcinile birului şi stoarcerile de tot felul, la care erau expuşi din partea slujbaşilor unor Domni hăpsini şi pizmătareţi. Aşa povesteşte Grigore Ureche că Cazacii *„au lovit nişte sate din sus de Tighina, pe decindea* (de cea parte) *de Nistru, care sate erau descălicate pe hotarul leşesc, de Turcii ciutaci şi Moldoveni foarte mulţi, cari eşise din ţară de nevoile ce erau în zilele Ianculuí Vodă* (1579—1582); *şi multă moarte au făcut într'ânşii, şi pradă şi robie, şi cu dobândă s'au întors pe la casele lor“* [3]).

De satele acestea aminteşte şi Beiul turcesc din Tighina prin scrisoarea românească pe care o trimise la 1582 starostelui din Râşcov, un târguşor aşezat pe malul stâng al Nistrului, mai jos de Soroca, zicând:

„Eu, Ali-beiu de Tighina, scriu multă viaţă şi sănătate starostelui de Râşcov. Dup' aiasta dau ştire dumitale ca să ştiţi dumneavoastră să nu vă hie nicio grijă, nici o teamă de nemică, ce să hiţi foarte cu pace bună de către noi; c'am auzit

[1]) I. Bogdan, Documentele lui Ştefan-cel-Mare, I. p. 109.
[2]) Papiu Ilarian, *Tezaur de Monumente Istorice*, III. p. 122.
[3]) Grig. Ureche, Letop., I. p. 236.

că vă temeţi. Atâta doar de veţi bănui pre noi, atâta, căce c'am mărs de-am lovit *neşte sate* de-am luat câţiva robi, pentru căce c'au fost vina lor, căce c'au prins neşte spahei de-ai noştri; deci, pentr'acel lucru s'au făcut aceasta. Iară de cătrănoi bine să ştiţi că vă sântem foarte cu priinţă bună şi ştim prietenşugul cel bun şi vă sântem cu toată inema şi cu toată credinţa. De-aiasta vă dăm ştire. De la Domnul, amin" [1]).

Din mărturia cronicarului Grigore Ureche, care e întărită prin scrisoarea lui Ali-Beiu din Tighinea, urmează deci că pela anul 1580 în părţile Râşcovului în Podolia erau mai multe sate, ce fuseseră descălicate de „Moldoveni foarte mulţi", cari ieşiseră din ţară de feliurite nevoi. Aceasta este o nouă dovadă că aşezarea Românilor în Ucraina este foarte veche. Iar scrisoarea *românească*, pe care Beiul Tighinei o trimise starostelui de la Râşcov, arată cât de numeros trebuia să fi fost în vremea aceia elementul românesc dincolo de Nistru, şi cât de răspândită trebue să fi fost limba noastră în părţile acele, dacă până şi Beiul turcesc era nevoit să se folosească de limba românească în corespondenţa sa cu starostele din Râşcov, care pare să fi fost însuş Român.

Din cele arătate mai sus rezultă deci, că în cursul secolului al XV-lea şi XVI-lea, numeroase cete de Români se strecură, prin o penetraţie lentă dară continuă, peste Nistru în regiunile tătăreşti şi poloneze ca păstori şi agricultori, ca negustori şi cărăuşi, ca ostaşi şi mercenari, ca pribegi politici şi ca robi, pentru a-şi găsi acolo rostul vieţii lor. Elementele acestea formează substratul cel mai vechiu al populaţiunii transnistriene româneşti. Prin ocuparea cetăţii Lerici, Petru-Vodă-Aron tindea şi la răspândirea stăpânirii *politice* româneşti în regiunile transnistriene, şi anume pe cale de cucerire.

Românii de peste Nistru şi-au putut păstra lesne limba, şi datinele şi obiceiurile strămoşeşti, fiind că ei rămaseră necontenit în legătură cu fraţii lor din Moldova. In tratatul de pace turco-polon din 1577, se prevăzu o dispoziţiune prin care se îngăduia păstorilor români de a trece Nistrul cu turmele lor şi a păşuna în câmpiile transnistriene [2]). In 1543 starostele de

[1]) N. Iorga, Stud. şi Docum., V. p. 391.

[2]) Hurmuzaki, *Docum.*, XI. No. 26, p. 599.

Bar atacă pe neaşteptate *Vozia* şi distruse *morile moldoveneşti* de pe Nistru [1]). In 1557 Moldovenii ajutară pe Tătari la cucerirea Chortyciei [2]). Pela 1543 ostaşii voevodului Moldovei se unirä în stepă cu Cazacii şi prădară cai dela Tătari [3]). Numărul lor sporia din an în an prin pribegi proaspeţi, cari te miri din ce pricină, erau nevoiţi să-şi părăsească vetrele şi să apuce calea pribegiei. Nevoi de tot felul, precum şi încercările de răsvrătire împotriva domniei siliau pe mulţi să fugă peste Nistru.

Vestiţi în privinţa aceasta erau în deosebi Sorocenii, Orheienii şi Lăpuşnenii, „socotind că căpeteniile şi slujitorii la aceste ţinuturi prea lesne se pleacă la lucruri noi", precum observă Nicolai Costin. Alt scriitor moldovean, Dimitrie Cantemir, spune că „locuitorii din ţara de-jos, cari sunt obişnuiţi de mult să trăiască în răsboi cu Tătarii, sunt ostaşi mai buni şi oameni mai sălbatici decât ceilalţi, şi mai mult sunt răscolnici şi nestătornici şi dacă n'au nici un protivnic străin să bată răsboi, atunce de trândăvire prea lesne se amăgesc şi stârnesc zurbă asupra mai marelor săi, ba chiar asupra Domniei". Corespondenţa românească cu starostele din Râşcov şi balada ucraineană despre Ştefan-cel-Mare dovedesc până la evidenţă cât de mare era în părţile acelea înrâurinţa limbii şi culturi româneşti.

V.

Relaţiunile Românilor Transnistrieni cu Cazacii.

In secolul al XVI-lea un factor politic nou începu să se manifesteze în regiunile transnistriene, sau mai bine zis transbugiene. Cazacii Zaporojeni constituiau acest nou factor politic, cu care Românii Transnistrieni întrară curând în relaţiuni foarte strânse [4]). Ei îşi aveau „siciurile" sau „cuiburile" lor la pragurile Niprului unde „le era lăcaşul din zilele bătrâne". Ba mai mult

---

[1]) Fontes Hist. Ucr. Russ., VIII, No. 12 şi 13.

[2]) Hruševski, o. c., VII. p. 120.

[3]) Ibid. VII, p. 62.

[4]) N. Costin, Letop., II, p. 59; Miron Costin, Letop. I. p. 11 urm. şi p. 316. — N. Ernst, *Die Einfälle der Krimtataren in Südrussland, Zeitschrift für Osteurop. Gesch.*, Bd. III. p. 12 urm. Chr. I. Jacykinovycz, Relaţiile Cazacilor Zaporojeni cu Moldova până la căderea lui Vasile Lupu, (teză de doctorat).

chiar, noi avem indicii foarte precise că în organizaţia căzăcească se găsiau înglobaţi foarte mulţi Români.

Regele polon Ştefan Báthory arătă într'o scrisoare către Înalta Poartă, că câmpiile dintre Bug şi Nipru erau populate de o adunătură de oameni, compusă din Poloni şi Litvani, dar şi din Moscali şi *Români*[1]). In instrucţiunile date solului său către Tătari, acelaş rege susţine despre Cazaci că sunt „o adunătură de oameni cari nu se supun nimănui, fiind strânşi dintre Moscali şi *Români,* dar şi dintre supuşii poloni osândiţi la moarte“[2]). Relaţiile amicale între Ioan-Vodă-cel-Cumplit şi Cazacii par să fi fost întreţinute şi cultivate de numeroasele elemente româneşti din rândurile Cazacilor.

Din mijlocul Românilor Transnistrieni se ridicară faimoşii „domnişori“ cari aveau poftă de domnie în Moldova. Aceştia se întovărăşiau cu Cazacii, treceau Nistru şi îşi încercau norocul la domnie. Unii reuşiau să-şi pună coroana pe cap. Cei mai mulţi însă dintre ei plătiau cu viaţa îndrăzneala lor. Aşa izbuti bunăoară Ioan-Vodă-Potcoavă — poreclit astfel fiind că era în stare să rupă o potcoavă de fier cu mânile sale, aşa de zdravăn era — să alunge din domnie pe Petru Şchiopul şi să se urce el însuş pe tron. Dar bucuria sa dură numai câteva săptămâni, fiind că domnul cel legiuit se întoarse curând în scaun, izgoni pe usurpator care-şi găsi mai apoi moartea la Liov. Acest Ioan Potcoavă fugise la Cazaci cu tovarăşul său Ceapă sau Ţopa şi de acolo se reîntoarse în Moldova pentru a-şi încerca norocul[3]). Ceapă petrecu mai multă vreme în Braţlav[4]). Românul Cârstea Voloşin atacă cu un grup de Cazaci pe Turci şi Tătari şi pustii groaznic regiunile din preajma Cetăţii-Albe[5]).

Soarta năprasnică a lui Ioan Potcoavă nu curmă pofta de domnie pentru alţi „domnişori“ transnistrieni. Mai veniră de-şi încercară norocul Petru Lungul, Petru Cazacul şi alţii, cari găsiră însă curând acelaş tragic sfârşit ca şi Potcoavă.

---

[1]) N. Iorga, *Acte şi Fragmente*, I. p. 25.

[2]) N. Iorga, Acte şi Fragm. I. p. 25: „*coluviem hominum... collectam esse de Moschis, Valachis...*“

[3]) Bielski, *Cronika Polska*, p. 1430—1435.

[4]) N. Iorga, *Studii şi Docum.*, IV. prefaţă.

[5]) Hruševski, o. c. VII, p. 321.

Românii Transnistrieni aveau adese prilej să vază trecând prin satele lor oştirile moldoveneşti şi munteneşti, care veniau să dea ajutor Turcilor contra Cazacilor. In 1617 purcese „Radu-Vodă, Domnul moldovenesc şi cu oştile munteneşti asupra ţării căzăceşti să le strice pălăncile şi să-i prade“ [1]). Luptele s'au dat chiar în părţile locuite de Români din preajma Râşcovului. Nu trecură nici 10 ani dela această întâmplare şi Transnistrienii văzură trecând pe la ei oştirile lui Miron-Vodă-Barnovschi care purcedeau contra Daşcovului [2]).

Legăturile dintre Moldoveni şi Cazaci deveniră mai strânse pe vremea lui Vasile Lupu, care, de voie de nevoie, se încuscri cu Bogdan Chmielniţchi — Hmil al cronicarilor noştri — dând pe fiica sa Ruxanda de nevastă lui Timuş, fiul lui Hmil. Acesta cu toată sluţenia lui, pare să fi câştigat inima frumoasei domniţe. Dar Timuş căzu curând lovit de o ghiulea sub zidurile Sucevei, iarRuxanda se aşeză în târgul Râşcov, unde se simţia aşa de bine în mijlocul Românilor Transnistrieni, că toate stăruinţele fratelui său Ştefăniţă de a o determina să se întoarcă în ţară, rămaseră zădarnice. „Ştefăniţă-Vodă, nevrând soră-sa Ruxanda să vie pren scrisorile tătâne-său şi a lui în ţeară den Râşcov, care târg i-au fost dat de Hmil după moartea lui Timuş, feciorului său, trimis'au oaste asupra Râşcovului să'l bată şi să iee pe soră-sa, pe Doamna Ruxanda, cu de-asila. Ce nimic ai noştri n'au putut face Râşcovului, numai ce au făcut zarvă cu Căzacii“ [3]).

Un act polon din 1703 menţionează că târgurile Râşcov şi Camionca fuseseră în posesiunea Ruxandei, fiicei lui Vasile Vodă [4]). Paul de Aleppo vizită Râşcovul, unde domniţa văduvită petrecea înconjurată de Romănce şi Cazace, delectându-se la cântecele lor [5]). Mai în urmă Ruxanda se întoarse în Moldova şi se aşeză la Deleni, judeţul Botoşani. La invazia joimirilor lui Sobieski, Ruxanda se refugiă la Neamţ unde credea să găsească un adăpost sigur. Dar se înşelase. Căci ea fu ucisă de joimiri cari veniseră acolo să prade.

---

[1]) M. Costin, Letop. II, p. 267.
[2]) Miron Costin, l. c. p. 290.
[3]) Miron Costin, l. c. p. 368.
[4]) Hurmuzaki, Doc. Supl. II, vol. III., p. 292, no. CX. şi p. 309.
[5]) Paul de Aleppo, *Călătoria lui Macarie*, ed. Cioran, p. 60 şi Arhiva Istorică, I. 2., p, 111, Cfr. Fontes Hist. Ucr. Russ., XII, no. 280 şi 284.

In Râşcov, Ruxanda avu prilej să găzduească pe nefericitul ei tată, Vasile Vodă, care, fiind alungat din scaun de Gheorghe Ştefan, căuta refugiul la Românii Transnistrieni. După ce petrecu scurtă vreme în mijlocul lor şi după ce vizită şi târgurile Ladijn şi Kozlov [1]), trecu prin Ucraina-Hanului la Vozia sau Oceacov şi de acolo la Constantinopol, unde muri, fără de a-şi mai fi văzut ţara, în care domnise cu cinste şi vrednicie aproape 20 de ani.

Râşcovul trecu mai apoi în posesiunea mănăstirei Golia din Iaşi, care păstră această stăpânire până la 1812. Mai sus de Râşcov se înjghebase pe moşiile Cantacuzineştilor târgul Movilău cu vestitele iarmaroace cari se „strigau" de cu bună vreme la Iaşi [2]). Vama Movilăului curgea în visteria domnească din Iaşi iar căpitanul din Soroca îşi avea la Movilău pe nămesnicul său [3]). Organizarea administrativă a Movilăului era similară cu cea din târgurile moldoveneşti cu şoltuzi şi pârgari. In 1740 era şoltuz la Movilău un oarecare Burcă, de felul său Român după cât se vede [4]). Elementul românesc stăpânia atunci şi în târgurile Iaruga, Iampol şi Silibria [5]).

Boerii moldoveni aveau moşii dincolo de Nistru pe care le munciau cu oameni din Moldova. Unul dintre proprietarii aceştia era Costachi Jora, care stăpânia ambele maluri ale Nistrului mai jos de Rezina, unde se găsesc pe ţărmul basarabean aşezările: Vadul Jorăi, Jora Veche, Jora Nouă, iar pe ţărmul trasnistrian localităţile *Jura* şi *Jurca*.

Posesiunile lui Jora se întindeau până la gura Răutului, unde Nistru se putea trece pe un pod de *„dubase"* adecă luntre. In preajma vadului acestuia se înjghebă cu vremea satul şi apoi târgul *Dubăsari*, pe care în 1650 Costache Jora îl primi dela Gligore Miclescu. Dubăsarii ajunse mai apoi o localitate foarte însemnată pentru viaţa bisericească şi culturală a Românilor Transnistrieni. In fruntea târgului se găsia un polcovnic român [6]). Straja vadurilor peste Nistru, morilor plutitoare „pe

---

[1]) N. Iorga. *Acte şi Fragmente* I. pp. 228, 238 şi 339.
[2]) N. Iorga, Studii şi Doc., VI, no. 1069 şi 483.
[3]) Ibid. no. 1557 şi 1563.
[4]) Ibid. no. 1282 p. 379,
[5]) Ibid. no. 213 şi 1258.
[6]) N. Iorga, *Studii şi Docum.*, VI, no. 1258, pg. 377; N. Iorga, *Docum. şi Cercetări*, p. 39.

tumbuze“ de pe acest fluviu, precum şi poliţia ambelor maluri era în seama Românilor.

Pe vremea aceia numărul Românilor Transnistrieni ajunse destul de considerabil. Aceasta se vede foarte bine din contingentele considerabile pe care ei le dedeau la trupele lui Hmil. Samuil Kurzewicz, consilier municipal şi „utriusque juris doctor“ care luase parte la negociaţiunile Liovenilor cu Chmielnicki, descrie pe Românii Transnistrieni, la intrarea lor în Liov, ca o ceată nedisciplinată şi amestecată cu Tătari rebeli[1]). Se vede însă că împrejurările acelor crude vremuri cereau oameni aspri şi deprinşi cu meşteşugul războiului. Dovadă pentru aceasta este faptul că la asediarea Liovului, hatmanul Cazacilor aşează pe Românii aceştia nedisciplinaţi chiar în centrul liniei de atac, având la dreapta pe Cazaci, iar la stânga pe Tătari. Acelaş martor ocular, Samuil Kuszewicz, arată că contingentele româneşti erau compuse din „*cohortele de veterani ale Dacilor Transnistrieni*“ [2]). Mărturia aceasta aşa de preţioasă arată că elementul românesc, aşezat dincolo de Nistru, era atunci destul de numeros, puternic şi încercat în războaie, încât el putu să dea contingente importante pentru oştirile căzăceşti.

Cohortele Dacilor Transnistrieni luptau sub căpitanii lor. Unul dintre aceştia pare să fi fost Puşcariu, pe care-l găsim pomenit între polcovnicii lui Hmil[3]). Român Transnistrian pare să fi fost şi Lobodă, căpitanul Perieslavului. La bătălia dela Berestezko, care s'a dat în 1651 între Cazaci şi Poloni, luară parte şi 4000 de Români[4]).

Luptele pentru domnie începură din nou după detronarea lui Vasile Lupu. Despre urmaşul acestui, Gheorghe Ştefan zice Nicolae Costin că „au domnit tot de călare, că ţara era băjenită“ [5]). Ceva mai înainte se răsvrătiră Tătarii din Bugeac sub căpetenia lor Cantemir Mârza, prădând şi jefuind Moldova în

[1]) Fontes Hist. Ucr. Russ., IV, pp. 91 şi 97.

[2]) S. Kuszewicz, Arma Cazacia, Font. Hist. Ucr. Russ., IV, p. 56 „*In medio veteranas Dacorum Transnistrianorum cohortes (Valahorum) sub patrueli suo Zaharie Chmielnicki posuit*“. Cfr. ibid. p. 61 si 158 unde se menţionează de „Dacii Transnistrieni“.

[3]) Z Dziejów Ukrainy, p. 247.

[4]) Raport din 26 Iunie 1651: „der Walachen und Moldauer in 4 m“ ed. N. Iorga, Acte şi Fragm., I, p. 206.

[5]) Letop. II, p. 8.

mod cumplit. După mărturia unui boer din acele vremuri „între Nistru şi Prut nu rămăsesc nici o casă“ [1]). Sub împrejurările acestea vitrege mulţi Români treceau Nistrul şi se aşezau în Podolia şi Ucraina-Hanului pentru a fi mai la adăpost de grelele încercări ce se abăteau asupra capetelor lor.

La nevoile acestea se mai asoció una nouă. Veni la domnie Duca-Vodă şi „începu a scoate multe şi grele dări pe boeri şi pe ţară“. Atunci Lăpuşnenii şi Orheienii se răsculară împotriva Domnului sub căpeteniile lor Hâncu şi Durac. Dar răsculaţii fură bătuţi şi nevoiţi de a se refugia la fraţii lor Transnistrieni. Nicolae Costin arată că „după înfrângerea lui Hâncu şi Durac şi căpeteniile celelalte fugiră cu toţii peste Nistru“ [2]). In 1672 trecură 3000 de pribegi Nistrul la Râşcov [3]). Unii dintre aceşti pribegi se unirá cu Cazacii, iar alţii luptară alături de Turci contra Polonilor [4]).

Din cele arătate mai sus ne-am putut convinge că elementul românesc transnistrian sporia mereu prin admigrări din Moldova, că mulţi Români Transnistrieni făceau parte din organizaţia căzăcească, luând parte la întreprinderile războinice ale Cazacilor. Reţinem îndeosebi faptul că cohortele de veterani ale *Dacilor sau Românilor Transnistrieni* erau cunoscute ca organizaţiuni aparte, respectate de prieteni şi temute de duşmani. Transnistrienii îşi păstrară limba şi naţionalitatea lor prin sporul numeric şi concursul cultural pe care-l primiau necontenit dela fraţii cisnistrieni.

Pe vremea hatmanului Bogdan Chmilnicki, Cazacii atinseră culmea puterei lor politice dincolo de Nistru. In Martie 1657 mitropolitul Sucevei Ghedeon, episcopul Romanului Anastasie şi episcopul Huşilor Teofan, luând autorizaţia lui Gheorghe Ştefan Voevod, hirotoniră pe Lazar Baranovici episcop de Cernicov, întemeindu-se pe mărturia mitropolitului Silvestru de Chiev şi a prealuminatului domn Bogdan Chmelniţchi, hatmanul oştirilor căzăceşti [5]).

---

[1]) Hurmuzaki, XV, p. 998 urm.
[2]) N. Costin, Letop. II, p. 7.
[3]) Hurmuzaki, Docum. XVI, p. 20, No. XXIII.
[4]) Kluczycki, l. c. p. 1321.
[5]) Arh. Ist. I, 1., p. 65, no. 75.

După moartea bătrânului Hmil, puterea Cazacilor decăzu necontenit. Dar această decadenţă nu putu să rămână fără urmări pentru echilibrul politic în regiunile transnistriene. Cu slăbirea organizaţiei politice căzăceşti, care trebuia să formeze un stat tampon între puterea turcească, polonă şi moscovită, aceste puteri, ajungând în directă vecinătate, începură să se ciocnească şi să tindă la supremaţia uneia asupra celeilalte. Şi de fapt aşa s'a şi întâmplat pe la jumătatea a doua a secolului al XVII-lea. Folosindu-se de această situaţie, Sultanul Mohamed IV-lea „începu gânduri înalte asupra creştinilor, că pe atunci Turcii erau mai tari, cât lumea se cutremura, că încotro se porniau, nu era să nu biruiască“ [1]). In dorinţa sa de a întinde hotarele împărăţiei sale spre nord, asupra Podoliei şi Ucrainei Zaporojene, el începu războiu cu Polonezii, unde pe acea vreme comanda ca general şi mai apoi ca rege Ioan Sobieski.

La luptele acestea domnii Principatelor luară parte activă şi nici Românii Transnistrieni nu puteau privi pasivi la cele ce se petreceau în jurul lor. Unii din ei erau de partea Turcilor, alţii simpatizau cauza Polonilor creştini. Dumitraşcu-Vodă Cantacuzino construi podul peste Nistru pentru trecerea oştirilor turceşti în Podolia [2]). Muntenii lui Duca-Vodă luptară alături de Turci pentru cucerirea cetăţilor Ledijna şi Uman [3]). In 1678 ambii domni români Duca-Vodă şi Antonie Russet înaintară până la Bug pentru a lua parte cu contingentele lor la cucerirea Cehrinului. Asaltul asupra cetăţii îl făcu un grup de 5000 de Români, iar Duca-Vodă fu rănit la picior [4]).

In urmă, Turcii izbutiră să alunge pe Poloni din Podolia, să ocupe cetatea Cameniţei, al cărei model în ceară îl făcu pentru sultan „meşterul de scrisori şi săpături la petre“ Grigore Cornescu [5]), şi să silească pe craiul leşesc la cesiunea Podoliei. Pacea s'a aşezat la Buczacz în 1672. Podolia ajunse sub ascultarea Sultanului, iar Cameniţa deveni o cetate turcească. Hatmanul Cazacilor Doroşenko se închină lui Mohamed al IV-lea.

---

[1]) Nicolae Costin, Letop. II, p. 24.

[2]) Ibid. p. 13.

[3]) Constantin Capitanul, ed. N. Iorga, p. 184, 192—3, 202—203; cfr. N. Iorga, Stud. şi Docum., IX, p. 163 urm., Magazinul Ist. V, p. 17 urm.

[4]) N. Iorga, Acte şi Fragm. I, p. 87/88.

[5]) I. Neculce, Letop. II, p. 198.

Scurtă vreme după înţelegerea cu Polonii, Mohamed încheiă la Bachcisarai un tratat cu Moscova, prin care ţarul Feodor III Alexievici recunoscu stăpânirea turcească asupra Ucrainei dela Chiev în jos între Nipru şi Nistru.

Prin succesele acestea ale armelor turceşti, toţi Românii Transnistrieni, atât cei din Podolia cât şi cei din Ucraina Zaporojenilor, ajunseră sub supremaţia turcească.

VI

Raporturile Transnistrienilor cu Polonii.

Sloboziile româneşi din Galiţia, care fuseseră descălicate acolo încă prin veacul al XIV-lea şi XV-lea în temeiul dreptului românesc, se slavizară cu vremea, precum s'a arătat mai sus. Centrul acestor aşezări era în Liov, unde se găsia o suburbie românească cu biserica ei [1]). Pe lângă biserica românească din Liov se înjghebă şi *frăţie sau breaslă românească*, de care se pomeneşte pentru întâiaş dată în 1463. Negustorii Moldoveni cari vizitau acest oraş sprijiniau frăţia şi biserica românească. Ştefan-cel-Mare pare să fi fost ocrotitorul Românilor din Liov. Tot el fusese acela care aduse sub stăpânirea sa Pocuţia cu cetăţile Sniatin şi Colomeia până la Halici. Bogdan-cel-Chior ajunsese şi el până sub zidurile Liovului, dară nu ca prieten, ci ca duşman al craiului polon, care-i răpise Pocuţia. Petru Rareş petrecuse ca pribeag în Polonia şi este probabil că şi el să fi avut relaţii cu frăţia românească din Liov. Alexandru Lăpuşneanu trimise în 1557 un dar de 100 de zloţi pentru biserica breslei româneşti din Liov [2]). Tot el chemă 4 băeţi din această breaslă la învăţătură la Suceava [3]). Ca patron al bisericii româneşti din Liov, el o restaură şi o înzestră cu clopote, dintre cari unul purta numele său Alexandru [4]).

După moartea lui Lăpuşneanu patronatul trecu asupra lui

---

[1]) Cfr. I. Nistor, *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*, in Archiv für Oesterr. Geschichte, vol. 101.

[2]) Hurmuzaki, Docum., I, 2, p. 205 urm.

[3]) Ibid. Supl. II, p. 206.

[4]) Ibid. II, 1, p. 214 urm.

Petru Şchiopul, care stărui pentru scoaterea bisericii de sub jurisdicţiunea episcopului Balaban, care înclina spre unire cu Papa. In urma demersului său, patriarhul Ieremia al Constantinopolului scoase biserica românească din Liov de sub jurisdicţia episcopului local şi o declară *stauropighie*[1]).

După renunţarea lui Petru Şchiopul la tron, patronatul asupra stauropighiei liovene trecu asupra Movileştilor, ale căror simpatii şi legături cu Polonia sunt bine cunoscute. Ieremia Movilă construi o nouă biserică în Liov şi sprijini împreună cu Stroici şi cu alţi boeri frăţia românească de acolo[2]). Nistor Ureche, tatăl marelui cronicar Grigore, se înscrise ca frate în breasla din Liov[3]). Maria, fica lui Ieremia-Vodă, măritată după Potocki, înfiinţă o nouă stauropighie la Maniava sau Schitul-Mare, al cărui metoh ajunsese într'o vreme şi Suceviţa noastră[4]).

Mai apoi ctitoria bisericii din Liov trecu asupra lui Miron Vodă Barnovschi, care avea legături familiare cu Movileştii. El dărui bisericii liovene venitul vămii din negoţul cu salitră dela Hotin[5]). O inscripţie din 1629 de pe biserica stauropighiei arată pe Barnovschi ca pe „*săvârşitorul bisericii*“[6]) pe care Miron Costin o numeşte „biserica cea mare în Liov“[7]).

In 1631 se făcu târnosirea nouii biserici, la care solemnitate mitropolitul Chievului Ieremia trimise ca reprezentant al său pe arhimandritul Petru Movilă. Acesta asistă la serbare împreună cu fratele său Moise, ce venise în numele ctitorilor. Miron Vodă Barnovschi luase asupra sa plata tuturor cheltuelilor pentru sfinţirea „*bisericii româneşti*“[8]). Mai contribuiră la clădirea şi întreţinerea bisericii din Liov şi boerii pribegi Moţoc, Prăjescu, Ghighiu, Stroici şi Ureche[9]). In muzeul acestei biserici se găsia

---

[1]) Diplom. Statutaria, II, p. 87.

[2]) Hurmuzaki, Docum. Supl. II, 1, pp. 469, 537 urm.; Mon. Confr., Staurop. p. 381.

[3]) A. S. Petrussewicz, Hal. Rusk. Svodnaia Letop., 1600—1700, Liov. 1874, p. 46.

[4]) Ţalevici, Schitul Maniava, p. 17; I. Onciul, Fondul Religionar, p. 64 urm.; cfr. I. Nistor, *Ist. Fondului bisericesc din Bucovina*, p. 9 urm.

[5]) Hormuzaki, Docum., Supl. II, 2, p. 536.

[6]) A. S. Petruszewicz, Hal. Rusk. Svodnaia Letop., p. 67 urm.

[7]) Letop. I, p. 268.

[8]) A. S. Petruszewicz, Hal. Rusk. Svodn. Letop., p. 67.

[9]) Cfr. Hampl, Ctitoria Movileştilor din Liov, (teză de licenţă).

o frumoasă colecţiune de odoare bisericeşti, de cărţi şi manuscripte, precum şi de scrisori şi hrizoave moldoveneşti, cunoscute lui Gh. Asaki şi văzute şi de T. T. Burada în 1895[1]).

In Liov şi în alte localităţi din Polonia trăiau mulţi refugiaţi români ,dintre cari unii serviau în armata polonă, alţii făceau negoţ, iar cei mai mulţi continuau indeletnicirile lor de acasă, adecă cultura pământului, ca proprietari sau ca arendaşi. Ei aveau legături de prietenie cu nobilii poloni, încheiau căsătorii cu poloneze şi mulţi dintre ei obţineau indigenatul polon[2]). Luca Stroici trăia ca arendaş[3]). Vasile Ureche era arendaş la Zahajpole[4]) Ieremia Movilă avea moşia sa la Ustie, care era una din cele mai bine cultivate din întreaga Polonie[5]).

Cetăţenia polonă o dobândiră următorii boeri pribegi: Fraţii George, Ieremia şi Simion Movilă, Nistor Ureche, Isac Balica, Luca şi Simion Stroici, Miron Barnovschi, Vasile Oräş Hatmanul, G. Lozinski Pârcălabul ş. a.[6]).

Pe lângă ctitoria lui Lăpuşneanu din Liov, fiinţă încă din 1556 o şcoală a breslei româneşti, care în 1587 fu reorganizată şi complectată de patriarhul Ieremia. La şcoala aceasta se pregătiau preoţii pentru bisericile ortodoxe şi în prima linie firește pentru bisericile Românilor Transnistrieni, sălăşluiţi în Podolia şi alte regiuni supuse stăpânirii leşeşti. La şcoala stauropighiei româneşti se învăţă între altele greceşte, slavoneşte, latineşte, apoi dialectica şi retorica. Elev al acestei şcoli fusese vestitul cronicar Grigore Urech[7]. Intre absolvenţi se număra Pamva Berânda, Român Transnistrian de origine, autorul celebrului lexicon slavonesc, Silvestru Cosov, mitropolitul Chievului, Isaia Coslovski, primul rector al Academiei Teologice din Chiev ş. a.

Pe lângă şcoala stauropighiei fiinţa şi o tipografie, la care Duca-Vodă, prin adresa din 26 Ianuarie 1671 comandase 400 de psaltiri şi 200 de ceasloave moldoveneşti cu litere cirilice[7]).

---

[1]) Alăuta Românească, Sept. 1838, supl. lit. la Albina Românească; cfr. Arhiva din Iaşi, VI, p. 666 urm.

[2]) Prinos lui Sturdza, p. 209.

[3]) Hurmuzaki, Docum., Supl. II, 1, p. 416.

[4]) E. Barwinski, Ştiri nouă asupra familiei Ureche, p. 210.

[5]) Anal. Acad. Rom. Ist. XXXII, p. 1019 urm.

[6]) *Volumena legum*, II, pp. 345, 365, 448; III, p. 295.

[7]) Alăuta Românească, Sept. 1838.

Ruşii din Galiţia semnară la sfârşitul veacului al XVI-lea actul de unire cu Roma. Pentru întărirea acestei uniri şi răspândirea ei în cercuri cât mai largi, misionarii catolici începură să desfăşure o întensă propagandă între ortodocşi. Intru susţinerea acestei propagande se înfiinţară colegii jezuitice în Liov (1608), în Cameniţa şi în Bar (1636). La colegiul catolic din Bar îşi făcuse studiile eruditul cronicar Miron Costin.

Contra acestei propagande agresive se ridică Petru Movilă, regeneratorul ortodoxismului rusesc şi intemeitorul vestitei academii teologice din Chiev, care era menită să rivalizeze cu colegiile jezuiţelor din Polonia şi Ucraina şi să le pună chiar în umbră. In faptul de a fi înţeles primejdia propagandei catolice pentru biserica ortodocsă, şi de a fi pus la timp acestei propagande stavila cuvenită, zace însemnătate istorică şi marele merit pentru ortodoxie al eruditului arhireu român de viţă domnească.

In a doua jumătate a veacului al XVII-lea Românii din Polonia găsiră scut şi sprijin în persoana învăţatului mitropolit al Moldovei *Dosoftei*, care în Septemvrie 1686 se retrase, precum se ştie, cu craiul Sobieski în Polonia, luând cu sine, pe lângă cărţile, documentele şi odoarele mitropoliei din Iaşi, şi racla cu moaştele Sf. Ion-cel-Nou dela Suceava. Chiriarhul pribeag petrecu 8 ani în palatul regelui Sobieski din Stryi; de acolo se mută apoi la Zolkiev unde şi muri[1]).

In timpul pribegiei sale în Polonia, mitropolitul Dosoftei exercitase o mare influenţă nu numai asupra boerilor pribegi în Ţara Leşească, dară şi asupra Românilor Transnistrieni din Podolia. Aceasta se poate vedea dintr'un act al regelui Ion Sobieski din 12 Februarie 1694. Era îndată după moartea mitropolitului pribeag, când craiul polon aduse la cunoştinţa „evlavioşilor de rit grecesc, preoţilor, călugărilor, diaconilor, locuitorilor şi boerilor născuţi în ţara românească, cari petrec în regatul şi republica leşească şi cari se supuneau jurisdicţiunii defunctului prea cuvios mitropolit al Sucevei“, că a găsit de bine de a însărcina cu „administrarea tuturor preoţilor, cu toate bisericile, satele şi pământurile care aparţin lor“, pe episcopul Liovului Iosif

---

[1]) Cfr. Silv. Dragomir, *Relaţiile bisericii române cu Rusia*, Anal. Acad. Rom. Ist., XXXIV, p. 51.

Şumleanski, şi că de acum înainte ei trebue să se supună „ascultării şi jurisdicţiunii“ acestuia. „Toţi preoţii şi locuitorii, zice regele, cari se ţin de aceiaş credinţă, nimănui altuia quoad spiritualia să nu se supuie şi să nu plătească biruri şi de altă stăpânire să nu asculte şi cu nimeni să nu îndrăznească a avea în trebile lor legături, afară de preasfinţitul stăpân duhovnicesc al Liovului“ [1]).

Se vede că atunci episcopul Iosif îşi va fi însuşit şi frumoasa mitră a mitropolitului Dosoftei, cu care atât dânsul, cât şi urmaşii săi dela biserica Sf. Gheorghe din Liov obişnuiau a se împodobi la zile mari [2]).

Pribegii români din Polonia împreună cu fraţii lor sălăşluiţi definitiv în Podolia sudică jucau un rol însemnat ca elemente războinice, deprinse cu meşteşugul armelor. Contingente româneşti se găsesc pretutindeni în armatele leşeşti şi nu odată se întâmpla ca contingentele româneşti să lupte sub steaguri diferite unul contra altuia. Cohortele Dacilor Transnistrieni din armata lui Hmil aveau sub zidurile Liovului în faţa lor alte cohorte, tot româneşti şi ele, care luptau sub steag polonez pentru apărarea oraşului contra asediatorilor. Românii din steagul lui Sieniavski făcură la 5 Oct. 1648 prizonieri tătari [3]). In seimul ce s'a ţinut la Halici în 1648 se luă hotărîrea de a angaja călărime moldovenească contra Cazacilor [4]). In primăvara anului 1649 Românii din steagul lui Koniecpolski atăcară pe Cazaci [5]). In bătălia dela Korsun Românii făceau servicii de recunoaştere [6]).

Tovarăşii lui Hâncu şi Durac se înrolară în armata polonă şi luptară sub steagurile lui Sobieski pe toate câmpiile de luptă până chiar sub zidurile Vienei.

---

[1]) A. S. Petruszewicz, *Hal. Rusk. Svodn. Letop.* p. 244 urm.; St. Cioban, *Contribuţiuni istorice la originea şi moartea Mitropolitului Moldovei Dosoftei*, Discurs de Recepţiune la Acad. Rom. Buc. 1920 ; Iustin Fraţiman, *Administraţia bisericească la Românii din Polonia şi Rusia*, în Buletinul Soc. Ist. Lit. „B. P. Hazdău“, Chişinău 1921, vol. I. p. 145 urm.

[2]) T. T. Burada, *O călătorie la Românii din Silezia Austriacă*, în Arhiva din Iaşi, VI, p. 667.

[3]) Font. Hist. Ucr. Russ., VI, p. 158.

[4]) Ibid. p. 18.

[5]) Kostomarov, Bogdan Chmielnicki, II, p. 6.

[6]) I. Mihalovski, Księga Pamiętnicza, Cracovia 1814, p. 21.

La concentrarea ordonată de Sobieski la Hrubişov pentru ziua de 20 Iunie 1673 se înfăţişară Poloni, Cazaci, Nemţi şi „călărime românească compusă din 18 steaguri cu 1570 de călăreţi", pe cari regele Sobieski îi primi cu mare bucurie, ştiindu-i „veterani foarte viteji ce-i erau de folos, fiind renumiţi în meşteşugul războiului". Ei intrară în armata polonă, primind ca soldă câte 100 zloţi pentru trei luni [1]).

Stegar în armata lui Sobieski fusese faimosul Postolachi Chigheciul, care ajunse mai apoi comandant de graniţă în Câmpulungul Moldovenesc. Camarazi de arme îi erau Turculeţ [2]), Vasile Isăcescu, Teodor Călmaşul ş. a. In anul următor se pomeneşte asemenea de Români în armatele lui Sobieski [3]). Şi Constantin-Vodă-Cantemir servise în tinereţele sale în armata polonă [4]).

Mai puţin cunoscut este faptul că în oştirea regelui Sobieski de sub zidurile Vienei se găsiau mai multe steaguri de legionari români. In toiul verei 1683 se găsiau faţă în faţă la Viena contingentele româneşti din armata polonă cu contingentele munteneşti şi moldoveneşti din armata turcă, comandate de înseşi domnii români Şerban Cantacuzino şi George Duca [5]).

Din cele menţionate mai sus văzurăm deci că elementul românesc juca şi în Polonia un rol important, având acolo centrul său cultural şi bisericesc şi bucurându-se de anumite consideraţiuni pe vremea mitropolitului Dosoftei. In oştirile polone contingentele româneşti erau bine apreciate, participând la toate expediţiunile cele mai însemnate. Prin cucerirea Podoliei, Românii de acolo trecură sub suzeranitatea Porţii.

---

[1]) Fr. Kluczycki, în *Acta Hist. res gestas Poloniae Illustr.*, vol. II, 2, p. 1262 şi 1310; cfr. *Arh. Ist.* I. 1, p. 176, No. 260; A. D. Xenopol, *Ist. Rom.* III. p. 313.

[2]) I. Neculce, Letop. II. p. 252. urm.

[3]) Hurmuzaki, Docum., XVI, p. 19, 28, 31, No. 50, 73 şi 84.

[4]) *Vita Const. Cantemiri*, ed. G. Sion, p. 3.

[5]) N. Diakovski, *Diarium*, ed. I. U. Niemcewicz, *Memorii despre Polonia*, Lipsca, 1840, vol. 5; N. Iorga, Acte şi Fragm. I, p. 95. Cfr. I. Grămadă, *Die Rumänen bei der Belagerung Wiens im Jahre 1683*, Bucureşti 1915.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

VII.

Românii Transnistrieni sub hatmania lui Duca-Vodă.

Cucerind Podolia şi Ucraina, Turcii se mulţumiră să transforme numai Cameniţa în raia, iar restul acestor regiuni rămase sub vechia administraţie locală. „Au hotărît toată Podolia să fie olat Cameniţei din Nistru de la Bucegi până în Ucraina, şi cu Ucraina cu tot până în Cehrin, şi până în Vozia în gios, au rămas să fie tot sub ascultarea Turcilor“ [1]). In fruntea acestei regiuni stetea hatmanul, care ajunse faţă de Poartă în acelaş raport politic, în care se găsia hanul Tătarilor sau domnul Moldovei.

Curând după aşezarea păcii dela Bachcisarai, muri Doroşenko, hatmanul Ucrainei, care recunoscuse supremaţia turcească. In locul lui, Sultanul întări pe Iuri Chmielniţchi în demnitatea de hatman al Ucrainei. Acesta îşi avea reşedinţa la Nemirova dincolo de Bug mai sus de Braţlav. Dar fiul lui Hmil n'a stat multă vreme în fruntea Cazacilor. El muri curând şi în locul său Sultanul făcu pe Duca-Vodă hatman al Ucrainei [1]).

Iată ce ne povesteşte Nicolae Costin despte întâmplările acestea: „Intr'acest an (1679) au început Duca-Vodă ca să ia şi Ucraina de peste Nistru, că era o samă de Cazaci, rupţi de la ceilalţi, ce le ziceau Ucraineni, cari erau supt ascultarea Turcilor; că după ce au luat Turcii Cehrinul, precum s'a pomenit la Domnia lui Antonie Ruset Vodă, au fost cuprins Turcii toată Ucraina din Nistru până în Nipru şi au fost pus Hatman la Nemirov pe Ioraşco, feciorul lui Hmil cel mai mic, care şi Ioraşco a fost Hatman vr'o doi ani şi multe răutăţi au făcut oamenilor... După ce şi-au isprăvit Duca-Vodă pentru Ucraina, în luna Iunie au purces la Ţarigrad, şi fiind acolo i-au dat Impărăţia şi Hătmănia la Ucraina, imbrăcându-l cu caftan, dându-i şi buzdugan acelei ţări, şi întorcându-se iarăşi la scaunul său la Iaşi cu mare bucurie, fiind stăpân a două ţări; iar la Ucraina au trimis pe un namestnic al său, anume Iane, ce era Postelnic al doilea şi l'a pus Hatman la Nemirova şi de atunci au început a se înălţa şi a se scrie la tituluş: „Господаръ земли Молдавскоі и земли Украинскои“ [2]).

---

[1]) N. Iorga, Ucraina Moldovenească, în Anal. Acad. Rom. Ist., XXXV pg. 347 urm.

[2]) Letop. II, p. 20 urm.

Alt cronicar moldovean Ion Neculce, ne înfăţişează întâmplarea aceasta în modul următor: „Atunce au cheltuit Duca-Vodă mulţi bani la Poartă, aproape de o mie de pungi de bani, şi i-au dat Turcii şi Hatmania Ucrainei, caftan, şi şlic şi un tuiu precum purtau Hatmanii căzăceşti. Şi venit-au din Ţarigrad Domn cu trei tuiuri: Domn ţărei Moldovei şi Ucrainei. Şi s'au gătit de au purces Duca-Vodă la Nemirova, şi s'au strâns toată Căzăcimea acolo la Duca-Vodă la Nemirova, şi au ales din capete dintre dânşii.. şi le-au pus şi în locul lui nămesnic în loc de Hatman, ca să le poarte de grijă, anume Eni Gredinevici, om slujit, ştiind limba căzăcească, de neamul lui Grec fiind, şi au făcut curţi lângă Nemirova, în marginea Buhului şi au făcut şi alte curţi în marginea Nistrului la *Ţicanovca*, impotriva Sorocii“ [1]).

După ce aşezase astfel trebile politice în Ucraina, lăsând acolo ca locţiitor sau nămestnic al său pe Iene Drăghinici, Grec din Râşcov, care fusese şi mai inaintea în slujba sa [2]), Duca-Vodă se întoarse în toamnă la Iaşi.

„După ce au venit Duca-Vodă la Iaşi, îndată iară au început a sili pe boeri şi pe toată ţară şi a asupri cu dăjdii; *şi fugeau oamenii la Ucraina peste Nistru şi nici zlotaşii nu puteau să-i oprească şi ziceau oamenii atunce, că Duca-Vodă avea de gând să lase Moldova şi să meargă să se aşeze la Ucraina* şi acest lucru era de crezut, că făcuse şi curţi Duca-Vodă, în *Ţigănaucă* pe Nistru şi în satul *Pecera* pe malul Buhului“ [3]).

Pe vremea lui Bogdan Chmielniţchi Ucraina era foarte bine populată. Un martor ocular ne spune că populaţia Ucrainei era numeroasă ca furnicile şi fără număr ca stelele cerului, ceia ce te făcea să crezi că femeile ucraine nasc de trei ori şi patru ori pe an şi încă câte trei până la patru copii deodată.

După răzmeriţa lui Chmielniţchi însă şi în urma amestecului Turcilor în daraverile Ucrainei, numărul norodului scăzu în chip îngrozitor. Ţara rămase cu totul pustiită. In locul hol-

---

[1]) Letop. II, p. 215 urm.; cfr. Nic. Mustea, Letop. III. p. 20.

[2]) Arh. Ist. II, p. 79.

[3]) Nic. Mustea, Letop. III. p. 20.

delor de odinioară creşteau pretutindeni numai buruiene înalte cât omul. Călătorul Luchianov care ne relatează aceasta, adaogă că a călătorit cinci zile prin aceste pustietăţi, fără să fi întâlnit suflet de om.

Era uşor deci ca în Ucraina deşartă de oameni, ai noştri să găsească pământuri foarte întinse şi câştig mai mare şi mai uşor ca în Moldova turburată de lupte pentru domnie şi stoarsă până la măduvă de Greci şi Turci.

Nu-i mirare deci, dacă bieţii oameni fugiau cu miile peste Nistru spre a-şi întemeia acolo casă şi masă. In privinţa aceasta ei urmau pilda Domnului lor Duca-Vodă care „au mers — zice Nicolai Costin — la Nemirova cu Doamnă-sa şi cu ginere-său şi cu *multe gloate*, şi mergând, apoi întorcânduse pe la Soroca au făcut case domneşti, cu beciuri de piatră la *Ţigănauca*, impotriva Sorocii peste Nistru, şi alte case la *Peştere* lângă Buh, aproape de Nemirova, au început a-şi face *stupi, vaci, oi, pluguri de boi, pe la toate târgurile de pe cea parte de Nistru, velniţi de holircă, de bere şi altele, cumpăra miere şi domnească ce era, şi ducea la Ucraina de făcea mieduri de vindea, şi ori că avea în gând să se mute acolo, cum şi era cuvânt între oameni, cum să părăsească Moldova şi să se mute cu toată casa lui la Ucraina şi de acolo să tragă la Mosc*“ [1]).

Cronica anonimă a Ţărei Moldovei tradusă din greceşte de Alexandu Amiras relatează faptul acesta precum urmează: „Intr'acea vreme mers' au boerii căzăceşti la Impărăţie, până a nu purcede Duca-Vodă din Ţarigrad, şi cereau să li dea împărăţia lor hatman, fiind ei pe acele vremi supuşi împărăţiei; deci vezirul au dat *Ucraina-cea-Mică* Ducăi-Vodă, mai dându-i şi un tuiu, afară de cele două ce avea a Ţărei Moldovei, care tuiu luându-l au făcut mare cheltuială. Iar la anul au mers Duca-Vodă la Ucraina cu toată casa sa, şi cu ginere-său şi cu toţi boerii săi, iarăş cu giupânesele şi cu cuconii lor, şi au şezut acolo câte-va zile; apoi au pus acolo hatman de Cazaci pe Eni Drăghinici, om prost şi neînvăţat, care nu era bun de nici o treabă, şi s'au întors înapoi la scaunul său la Iaşi. Dacă au venit, au inceput iarăşi a sili pe boeri şi pe toată ţara şi-i asupria cu

[1]) Letop. II. p. 22.

dăjdii; şi fugiau oamenii la *Ucraina peste Nistru* şi nici zlătaşii nu puteau să le facă nemică, iară Duca-Vodă făcea pre zlătaşi de plătiau banii celor fugiţi. Şi ziceau oamenii atuncea că Duca-Vodă are gând să lase Moldova şi să meargă să se aşeze în Ucraina; şi acest lucru era de crezut, că făcuse şi curţi în Ţicănauca şi în satul Pecera pe malul Buhului. Şi de multe nevoi şi silă ce aveau boerii de Duca-Vodă, mulţi fugiau din loc în loc, şi-şi lăsară moşiile şi bucatele, şi mergeau unii în Ţeara Muntenească, *alţii în Ţeara Leşească şi pe aiurea pe unde puteau*“ [1]). Ucraina cea mică, era partea Ucrainei ce fusese sub ascultarea polonă; Ucraina de peste Nistru pare să fie aşazisa Ucrainâ a Hanului.

Din mărturiile aceste ale cronicarilor noştri vedem deci că pe vremea lui Duca-Vodă Românii Transnistreni se întăriră foarte mult cu pribegi români de dincoace de Nistru din Moldova. Insuş faptul că Ucraina era stăpânită de Domnul Moldovei, ambele ţări fiind legate prin aceaş domnie deci prin *uniune personală*, înlesni foarte mult trecerea Românilor peste Nistru şi aşezarea lor în Ucraina. Duca-Vodă nu se prea împotrivia la această trecere, fiind că el avea nevoie de Români în Ucraina pentru a-şi putea răzima puterea lui pe ei faţă de nestătornicia Cazacilor. Apoi el cuprinsese acolo pământuri intinse şi căuta braţe de muncă pe care şi le procura din Moldova. Din pricina aceasta Duca-Vodă purcese „*cu multe gloate*“ în Ucraina, după mărturia cronicei. El înjghebă curţi domneşti şi gospodării model, atât pe malul Nistrului, cât şi pe cel al Bugului, înviorând negoţul şi industria „pe la toate târgurile, de pe cea parte de Nistru“.

Pilda Domnului fu urmată de boeri în măsură largă. Sate româneşte se înfiripară tot mai multe şi numărul norodului românesc sporia în Ucraina văzând cu ochii. Duca-Vodă sprijinia lucrul acesta fiind că ţinea seamă de nestătornicia domniei în Moldova şi nădăjduia, că, pierzând cândva tronul Moldovei, să-şi păstreze cel puţin hătmănia Ucrainei. De aceia „era cuvânt între oameni“ că el „avea în gând să părăsească Moldova şi să se mute cu toată casa lui la Ucraina“.

---

[1]) Letop. III. p. 105 urm.

Vestite erau mesele lui Duca-Vodă la care „polcovnicii se veseliau cât nu puteau sta, ci-i luau tovarăşii, de-i duceau pela casele lor“ [1]).

Urmaşul liber ales al lui Duca, după Cunițchi, a fost Românul Movilă, care stătea tot la Nimirova [2]).

Cea mai bună dovadă despre răspândirea elementului românesc în Ucraina şi despre însemnătatea lui acolo ni-o dau *cărţile de judecată* care se făceau *în româneşte* [3]). Astfel se îndrumase întărirea Românilor din Ucraina şi păstrarea fiinţii lor naţionale. Şi ei de bună seamă ar fi putut dobândi cu vremea o înrâurire hotărîtoare asupra trebilor politice şi din Ucraina, dacă în apus nu s'ar fi întâmplat lucruri care să turbure mersul firesc al trebilor.

Bizuindu-se pe izbânzile lor în răsărit, Turcii încercară o mare lovitură şi în apus. Ei intrară în război cu Austria şi înaintară cu izbândă până supt zidurile Vienei. Duca-Vodă, Domnul ţării Moldovei şi Hatman al Ucrainei impreună cu Domnul Munteniei Şerban Cantacuzino şi cu căpeteniile Tătarilor din Bugeac trebuiră să întărească oastea turcească cu contingentele lor şi să ajute şi ei la impresurarea Vienei. Dară ori cât de norocoşi fuseseră Turcii în Ucraina, sub zidurile Vienei ei suferiră una din acele mari înfrângeri, care hotărăsc pentru veacuri soarta ţărilor şi a popoarelor (1683). „Cazacii de la Ucraina, cari erau supt ascultarea Ducăi-Vodă, — zice Nicolai Costin — auzind de biruinţa ce făcuse creştinii la Beci (Viena), îndată au gonit pe Ene Draghinici Hatmanul, ce era pus de Duca Vodă la Nemirova, şi văzând Bugeacul pustiu, că Tătarii erau duşi la Beci, îndată şi-au rădicat un Hatman dintre dânşii anume Cunițchi *şi viind şi câţiva Moldoveni pribegi*, şi trecând Nistru pe la Soroca în ţară, rădicatu-s'au şi Sorocenii, şi Orheienii şi Lăpuşnenii impreună şi au prădat Bugeacul. Iară plugurile cu boi şi stogurile cu pâne de pe la toate târgurile, ce avea Duca-Vodă pe mar-

---

[1]) Letop. II. 78 şi pag. 21.

[2]) Letop. II. p. 31.

[3]) Cfr. actul de vânzare din Ţiconovca lto 7191, April 1. (1683), semnat de I. Goguma şoltuzu de Ţicunovca cu toţii căpitanii. N. Iorga Ucr. Moldv. An. Acad. Rom., Ist. XXXV p. 360. N. Iorga, Românii de peste Nistru, p. 27.

ginea Nistrului, pe de cea parte, toate cu risipă au purces, de n'au avut nici o parte din acele bucate" [1]).

Dar Duca-Vodă n'a pierdut numai hătmănia Ucrainei şi n'a păgubit numai bogăţiile sale din această ţară, ci deodată cu acestea, el a pierdut şi domnia Moldovei. El fu prins de Petriceicu-Vodă şi „trimis în ţeara lăşească la robie, unde şi muri în târg, în Liovu" după câţi-va ani de prinsoare, fiind înmormântat în vechea biserică românească de acolo. Prin măzilirea lui Duca-Vodă s'a rupt legătura politică între Moldova şi Ucraina. Prin aceasta a slăbit firește înrâurinţa politică a Moldovei asupra Ucrainei şi un număr oarecare de pribegi români se vor fi întors la vetrele lor de dincoace de Nistru. Aceştia erau însă mai mult oameni de tagma boierească. Oamenii de rând, ţăranii muncitori nu se deslipesc aşa uşor de brazda hrănitoare, muncită de dânşii. Cei mai mulţi dintre ei rămaseră în Ucraina prin satele pe care le întemeiaseră cu multă trudă şi osteneală, sate care până astăzi au rămas româneşti.

Prin munca şi stăruinţa lor, ei îşi dobândiseră în Ucraina mare rost şi în trebile obşteşti, după cât se vede din imprejurarea, că unul dintre fruntaşii lor, Movilă, care avea de partea sa pedestrimea, adecă pe Cazacii cari făceau slujba ostăşească pe jos, ajunse hatman al Ucrainei. Căzăcimea nu era mulţumită cu hătmănia lui Cunitchi, şi de aceia „s'au sculat cu toţii, într'o Duminică, la Movilău, şi ieşind Cunitchi din biserică, l'au omorât cu măciuci iară în locul lui au rămas hatman Movilă, aşezându-se la târg la Nemirova" [2]).

Inzadar cereau boerii refugiaţi în Polonia la 25 Iul. 1684 regelui Sobieski să permită„ supuşilor ţării Moldovei, ţăranilor din ţinuturile Hotinului, Sorocei, Cernăuţilor şi Dorohoiului, cari fuseseră siliţi la timpul său să fugă înaintea năvălirii Tatarilor şi să se refugieze în Podolia şi Pocuţia, întrucât aceştea sunt supuşi Moldoveni, aparţinând starostiilor moldoveneşti şi moşiilor boereşti, întoarcerea la vechiul lor domiciliu" [3]). Căci numai puţini dintre ei se întoarseră în ţară, restul rămăse acolo.

Dară şi după desfacerea legăturii politice dintre Moldova şi

[1]) Letop. II. p. 27.
[2]) Nic. Costin, Letop. II. p. 30 urm.
[3]) Hurmuzaki, Doc. Supl. II, vol. III, p. 153, no. LXXIX.

Ucraina, câteva localităţi de pe malul stâng al Nistrului rămaseră încă multă vreme subt stăpânirea Domnilor Moldovei. Am amintit mai sus că căpitanul din Soroca îşi avea la *Movilău* pe nămestnicul său, că vama Movilăului era a Domnului din Iaşi şi că întocmirea orăşenească era aceiaş ca şi în târgurile Moldovei. Acelaş lucru se poate spune şi despre *Râşcov*. Aceasta pare să dovedească, că târgurile acestea rămaseră şi după căderea lui Duca-Vodă supt stăpânirea Domnului Moldovei, făcând parte din teritoriul moldovenesc chiar până la 1812, când fură alipite la Rusia deodată cu Basarabia.

In credinţa aceasta ne întăreşte următorul fapt. Curând după deslipirea Basarabiei de Moldova, guvernul rusesc rândui o numărare a populaţiei basarabene. In scopul acesta s'au alcătuit comisiuni anume, care să umble din sat în sat şi să însemne numărul locuitorilor. In ţinutul Sorocei îndepliniră aceasta sarcină slugerul lordachi Gafencu şi medelnicerul Ioan Străjescu. Insemnările lor împreună cu cele din celelalte judeţe basarabene se păstrează în Arhiva Gubernială din Chişinău [1]).

Din ele vedem că ţinutul Sorocei cuprindea 7 ocoale administrative şi 4 târguri şi anume: *Movilăul*, Soroca, Bălţile şi *Râşcovul*. Târgurile Soroca şi Bălţi sunt în Basarabia, câtă vreme Movilăul şi Râşcovul se găsesc, precum se ştie, dincolo de Nistru în gubernia Podoliei. La anul 1817, când s'a alcătuit recenzământul, ele făceau parte din ţinutul Sorocei. *Din împrejurarea aceasta precum şi din cele ce am amintit mai sus reesă, că târgurile acestea au apărţinut Moldovei din timpul lui Duca-Vodă până la alipirea Basarabiei la Rusia.*

Comisia însărcinată cu facerea recenzământului arată că la *Movilău* erau 3 preoţi, un diacon, 2 diaci, 1 ponomar, 1 mazil, 270 de gopodari, 51 de văduve, şi 64 de burlaci; 15 dugheni creştine şi armeneşti; Jidovi 313, 21 de văduve, şi 19 burlaci; 12 boeri şi oameni de alte trepte. Proprietari erau Cnezii Alexandru şi George Cantacuzino. La Movilău trăiau deci 419 familii creştine şi 353 familii evreeşti, la un loc deci 772 de familii sau 3860 de suflete. La Movilău poposi în 1711 Petru-cel-Mare şi Dimitrie Cantemir, unde Ţarul semnă

[1]) I. Halippa, Trudâi, vol. III. p. 1—230; cfr. I. Nistor, Populaţiunea Basarabiei, în Arhiva pentru Ştiinţe şi Reforma Socială, I, p. 90 urm.

ucazul prin care Cantemir cu tovarişi săi de pribegie primiră azil liber şi sigur în Rusia [1]). Tot acolo Ţarul să fi oferit lui Cantemir titlul de *„Principe de Movilău“* [2]).

La *Râşcov* s'au numărat 4 preoţi, 3 diaconi, 1 ponomar, 2 mazili, 7 ruptaşi 119 gospodari, 3 burlaci şi 88 de familii evreeşti, la un loc deci 327 de familii sau 1635 de suflete. Proprietara Râşcovului era mănăstirea Golia din Iaşi care primise această danie din moştenirea Ruxandei, ficei lui Vasile Vodă Lupu.

Rămâne deci bine hotărît că până la 1812 stăpânirea românească se întindea şi asupra ţărmului stâng al Nistrului cu târgurile Movilău şi Râşcov.

VIII.

Planurile ruseşti de expansiune şi colonizare.

Infrângerea Turcilor sub zidurile Vienei găsi o puternică repercusiune în regiunile de dincolo de Nistru. In urma acestei crude şi neaşteptate lovituri, stăpânirea turcească din Podolia şi Ucraina se prăbuşi subit, îngropând sub dărămăturile ei şi prestigiul de care se bucura Poarta la Cazaci.

Prin tratatul de pace din Carlovăţ (1699), influenţa turcească fu redusă la vechea supremaţie asupra Tătarilor din Ucraina-Hanului şi din Crimea. Incolo, Polonia se reînstală în vechile ei hotare, care însă, chiar în vremea aceia, începură să fie contestate de Petru-cel-Mare, reformatorul Rusiei şi întroducătorul ei ca factor determinant în politica europeană.

Lupta seculară pentru egemonia politică în nordestul Europei dintre Polonezi şi Ruşi intră atunci în stadiul ei deciziv. Intervenţia în această luptă a regelui Svediei Carol al XII-lea părea să determine izbânda în favorul Polonezilor. Dar înfrângerea Svedezilor la Pultava veni pe neaşteptate să asigure supremaţia rusească asupra acestei părţi a continentului. Cazacii, incapabili pentru înjghebarea unei durabile organizaţiuni de stat şi lipsiţi

[1]) Cf. I. Nistor, Pomenirea lui Dimitrie Cantemir Voevod, Anal. Acad. Rom., Ist., Seria III., tom. II. p. 242.

[2]) G. I. Zavira, în prefaţă la traducerea grecească „Evenimentelor Cantacuzinilor şi Brâncovenilor“, ed. Sion, operele Principelui D. Cantemir, vol. V., p. VI.

de razemul pe care-l găsiau mai înainte când la Poloni, când la Turci, ajunseră sub jugul moscovit, iar ultimul lor hatman Ivan Stefanovici Mazeppa muri ca pribeag la Varniţa şi fu înmormântat în Galaţii noştri [1]). Ucraina Zaporojenilor căzu pradă poftelor de expansiune moscovită, fiind succesive înglobată împărăţiei ruseşti, mai întâi până la Nipru, apoi până la Bug şi în cele din urmă până la Nistru.

Elementul românesc transnistrian era deja destul de puternic şi închegat ca să se poată afirma în luptele acestea. Principele Francisc Rakoczy aminteşte în memoriile sale că în 1703 primise ajutor dela palatinul Kievului *două companii de Români*, cărora dânsul le făgădui o bogată recompensă pentru ajutorul dat [2]). Aceste două companii de Români Transnistrieni, care veniră din depărtare în ajutorul prinţului rebel, luptară alături de Românii din Maramureş ce aveau în fruntea lor pe Pintea, Balică, Bucur, Lupu Şandru ş. a. In Apşa-de-Mijloc, una din cele trei comune româneşti ce fuseseră cedate Cehoslovaciei se păstrează până azi steagul sub care Românii luptaseră pe timpul lui Rakoczy.

In armatele lui Petru-cel-Mare ca şi în oştirea „leului nebiruit“ drept care trecea Carol al XII-lea, luptară mai multe cete de Români Transnistrieni. In 1707 Petru-cel-Mare primi Români sub steagurile sale [3]). Intre streliţii din Moscova se găsia şi un „Şandro, ce-au fost izbaşă de strealeţi dinŭ Rossi, dela Trotuş [4]). In 20 Ianuarie 1737, generalul Münnich recomandă, şi ţariţa Ana aprobă primirea Românilor în armata rusească, fiindcă Românii în războaele trecute au slujit cu multă râvnă şi s'au bătut foarte bine cu duşmanii [5]).

După mărturiile lui Daniil Krumann, trăiau în 1708 la Oceacov pe lângă Tătari, Turci şi Greci şi un număr considerabil de Români. Din rândurile acestora şi ale conaţionalilor lor transnistrieni se vor fi recrutat cetele de Romani pe cari, după mărturia lui Voltaire, hanul tătăresc le puse la dispoziţia craiului

[1]) I. Neculce, Letop. II. p. 290. An. Acad. Rom., Ist., XXXVIII., p. 770 urm.
[2]) Histoire des Revolutions de Hongrie, V, La Haye, 1739, pp. 48 şi 60.
[3]) Art. Ist. I. 1. p. 83.
[4]) N. Iorga, Studii şi Docum., XXI. facsimil.
[5]) Art. Ist. I. 1. p. 55.

svedez. Cu acest contingent românesc Carol al XII-lea îşi întări frontul de luptă la Pultava [1]). Comandantul acestor contigente pare să fi fost faimosul colonel *Sandu Colţea*, care la Pultava căzu prisonier la Ruşi şi fu transportat în Siberia unde trăi 10 ani în societatea altor prisonieri svedezi în cea mai neagră mizerie. Un raport svedez arată că Sandu Colţea „înaintea altor ostaşi are merite extraordinare şi servicii aduse ţării" [2]).

In urma înfrângerii dela Stănileşti, Dimitrie-Vodă-Cantemir se retrase cu Petru-cel-Mare în Rusia, după ce făcură un scurt popas la Movilău. Impreună cu Cantemir luară toiagul pribegiei vre'o mie de boeri, slujbaşi şi oameni de rând din Moldova, cari fură aşezaţi în părţile Harcovului. Acolo întemeiă Cantemir satul Dimitrovca după numele său. Pentru întreţinerea sa şi a oamenilor săi, Cantemir primi dela ţar 13 sate „pline de pâne şi de heleştee, cu peşte şi cu mori, şi bucate, vaci, boi, oi, stupi, odoare ce fuseră confiscate generalului Sidlovski, care căzuse înt'o greşeală" [3]). Aceste sate nu fuseseră însă descălecate de Români, ci ele existau acolo de mai înainte. Iar ceia ce priveşte pe Moldovenii pribegi, între care se găsia şi cronicarul Neculce, aceştia se întoarseră mai apoi în ţară, astfel că aportul acestui exhod vremelnic de Moldoveni la sporirea numărului Românilor Transnistrieni n'a fost aşa de însemnat precum se crede [4]).

In urma politicei sale de expansiune, Rusia cuprinsese teritorii tot mai întinse în hotarele sale. Teritoriile acestea însă erau în cea mai mare parte pustii şi nelocuite. Pentru a le cultiva şi a trage cuvenitul folos din ele, era nevoie de braţe de muncă. Pentru a le obţine, guvernul rusesc inaugură o largă politică de colonizare, care în scurtă vreme îşi arătă roadele sale.

Prin acordarea de privilegii şi promisiuni de tot felul, guvernul rusesc căută să atragă colonişti în regiunile nou cucerite. O altă cale, poate şi mai eficace, pentru a obţine colonişti pentru

---

[1]) Voltaire, *Histoire du Charles XII*, p. 178; ed. germ. p. 146. I. Neculce, Letop. II, p. 290. Cfr. *Auszug aus dem Tagesbuche des Prinzen Max Emanuel von Würtemberg*, p. 160.

[2]) Semnalat de D. N. Ciotori în Minerva, 1912; cfr. N. Iorga, Un ofiţer român în armata lui Carol al XII, An. Ac. Rom., Ist., XXX, IV, p. 865 urm.

[3]) Neculce, Letop. II., p. 335.

[4]) Anal. Acad. Rom., Ist. ser. III. tom. II., p. 242. cfr. Conv. Lit. LVI. Nov. 1924, p. 880; Ţara-Noastră, V. no. 45., p. 1430.

nouile ţinuturi era cea a expediţiilor răsboinice în ţările vecine şi îndeosebi în Moldova. Nici când oştirile ruseşti nu se întorceau din expediţiile lor, fără să aducă cu sine colonişti pentru popularea regiunilor deşarte.

Inceputul îl făcu generalul rus Münnich, care în cursul răsboiului ruso-turc din 1737—1739 ocupă Moldova. Atunci Antonie, mitropolitul Moldovei, îl întîmpină în Iaşi cu faimoasele cuvinte: „Binecuvîntată să fie intrarea şi eşirea ta din Moldova“ [1]).

La plecarea sa din Moldova, Münnich dădu ordin de a ridica oameni în massă pentru colonizare în Rusia. Un martor ocular, ofiţerul Trenck din armata lui Münnich aminteşte în memoriile sale următoarele: „La plecarea oştirii ruseşti, toţi soldaţii primiră ordin de a prăda ţara şi a lua cu sine oameni şi vite. In urma acestei porunci *au fost ridicaţi şi duşi în Rusia peste o sută de mii de supuşi turci*“ [2]).

Un alt contemporan, cronicarul Neculce, povesteşte despre aceiaş întâmplare că „la purcesul lui Münnich, trimis'au de au robit mulţi oameni din ţinutul Hotinului şi de pe marginea Cernăuţilor, şi i-au trecut cu femei cu copii la Mosc şi-i împărţia pe oameni ca dobitoacele: unii luau bărbaţii, alţii femeile, alţii copiii, şi-i vindeau unii la alţii fără leac de milă, mai rău decât Tătarii. Şi era vreme de iarnă. Bogate şi multe lacrimi era, de se auzia glasurile la cer“ [3]). Nici dela furtul de fete nu se putea reţine, fireşte „oarda moschicească“ [4]).

Robii acestia ridicaţi din Moldova erau transportaţi în Rusia şi aşezaţi pe moşiile domneşti, mănăstireşti şi boereşti. Cetele mai numeroase formau sate româneşti în regiunile de dincolo de Bug.

Dar numărul sloboziilor româneşti de acolo sporia mereu prin aşezarea de colonişti români veniţi de bună voie, căci agenţii ruşi de emigrare începură opera lor în Principate.

Ambasadorul danez A. de Saint Saphorin ne spune că din pricina asupririlor turceşti, mulţi Moldoveni se simţiau nevoiţi

---

[1]) Hammer, *Histoire de l'Empire Ottomane*, III, p. 484; cfr. A. D. Xenopol, Ist. Rom., V., p. 83.

[2]) N. Iorga, *Studii şi Docum.*, VI., p. 20, 68 şi 70.

[3]) Letop. II, p. 412.

[4]) N. Iorga, *Docum. Callimachi*, II, p. 585, no. 28.

de a pribegi în *Polonia*, *Rusia* şi chiar în Ungaria[1]). Pribegii aceştia sporiau numărul Românilor Transbugieni. Emigrările acestea luaseră proporţii aşa de mari că puseră pe gânduri cercurile conducătoare din Moldova. De aceia Constantin Vodă Cehan-Racoviţă puse în 1756 să cerceteze cauza emigrărilor „în toate părţile străine“ unde se află şi „Moldoveni foarte mulţi“. In scopul acesta „s'au pus la cale de s'au trimis acolo la dânşii ca să vie câţiva dintre dânşii aici să se întrebe să cercetăm lucrul acesta să putem cunoaşte adevărul, care s'au şi făcut. Şi iată au venit aicea doi trei preoţi şi patru cinci oameni din cei mai de ispravă, şi scoţindu-i însuşi înaintea domniei mele şi a toată boerimea, s'au întrebat să arăte tot adivărul *din ce pricină s'au stricat, s'au dus de aici din pământul Moldovei în părţi străine, într'alte ţări*, şi lângă altele s'au arătat tot temeiul stricăciunii lor, l'au arătat că este din pricina vremelnicii nestări, adecă neştiind şi nefiind hotărît ce să dee bir pe an, şi această i-au strămutat de s'au dus în ţări străine“ [2]).

Din gura acestor reprezentanţi ai pribegilor, pe care noi îi socotim a fi fost de dincolo de Nistru, Domnul mai auzi „că pe lângă alte nevoi ce trag acolo, pre mulţi i-au întunecat şi dela strămoşească lor credinţă[3]), alţii carii tot îşi defendiosesc strămoşescul lor rit, însă numai cu numile; din care pricină mai pe multe locuri lipsâsc de n'au nici preuţi, unde au şi preuţi, şi n'au biserici, şi cei mai mulţi în viaţa lor nici la biserică nu mai merg, şi mai toţi moartea lor le este fără nici o grijă de gătirea morţii, şi altele ca de acestea şi mai multe, cu lacrimi le-au arătat şi le'au jăluit aceşti de mai sus arătaţi, ce au venit de acolo înaintea domniei mele şi înaintea a toată boerimea divanului nostru“.

Expunerea situaţiei triste în care trăiau pribegii, făcu adâncă impresie asupra Domnului şi asupra divanului său care hotărî o serie de uşurări şi înlesniri la plata dărilor şi la judecată pentru toţi aceia cari s'ar întoarce în patrie. Câţi dintre pribegi vor fi urmat apelului domnesc, nu se poate şti; se pare însă

---

[1]) N. Iorga, *Stud. şi Docum.*, VI, No. 386, 393, 397, 411, 506, 1660, 1685.

[2]) Uricarul, I, p. 254 urm.

[3]) Câştigându-i probabil pentru unirea cu biserica catolică.

că emigrările din țară continuară și după măsurile luate de stăpânire. Dorul de câștig mai mare și mai lesnicios mâna pe oameni cu forță irezistibilă și nici o putere din lume nu-i poate opri în pornirea lor.

Atunci ca și în zilele noastre, agenți de emigrare de tot felul mișunau în toate colțurile țării, îndemnând și smomind populația cu promisiuni mari la emigrare în Rusia pravoslavnică. Istoricul rus Kostomarov arată că între 1753—1765, polcovnicul Vasile Lupu zis Zverov a adus din Moldova 1880 de coloniști și i-a așezat dincolo de Bug, colonizându-i în văile Ingului și Tașlâcului. Nouile slobozii românești transbugiene primiră o organizație căzăcească. Așezările lor erau întărite și se numiau „*siciuri*“ ca și așezările Cazacilor Zaporojeni. Toți bărbații capabili de a purta arma erau organizați în cete sau „roate“, 23 la număr. Regiunea transbugiană cuprinsă de ei, forma un fel de graniță militară contra atacurilor turcești și tătărești. Apărarea acestei granițe era încredințată *Cazacilor de Bug*, cari se recrutau, precum am văzut, și din Români. In 1783 numărul familiilor românești spori la 2000 cu 10.000 suflete, formând 1500 de gospodării cu 15 biserici românești [1]). D. Zamfir Arbore își amintește de a fi auzit în satul Cantacuzinești sau Cantacuzinovca un cântec căzăcesc în care se zice:

„Iak prișli do nas vse voloșini
Vse voloșini, ta vsi horoși
V Kazaki voin zapisalisia
Z nami pobratalisia“.

adecă:

„Au venit la noi Românii,
Toți Români, toți frumoși.
S'au înscris în armata căzăcească
Și s'au înfrățit cu noi“ [2]).

Din relațiunea lui Kostomarov rezultă deci că coloniștii aduși de polcovnicul Vasile Lupu zis Zverov fuseseră descălicătorii satelor românești de dincolo de Bug. Urmașii acestor descălicători și-au păstrat până astăzi limba și datinile strămoșești. Este vorba de satele Nova Crasnoe, Stefanovca, Constan-

[1]) Z. Arbore, Basarabia, p. 121 urm.

tinovca, Vosnesensc, Arnautovca, Şerbani, Novaia-Odessa ş. a. care formează o fâşie de colonii româneşti pe malul stâng al Bugului şi în văile Ingului, Taşlăcului, apoi dealungul râurilor Verblusca, Comisarovca, Domotcani şi Samotcani.

Sub ţariţa Caterina propaganda de colonizare se inteţi. In 4 Decemvrie 1762 apăru primul manifest al Impărătesei prin care se învita lumea la colonizare în regiunile nepopulate din sud-vestul Rusiei. In 22 Iulie 1763 Caterina publică un nou manifest prin care garanta coloniştilor libertatea religioasă, scutirea de dări şi armată pentru 30 de ani, acoperirea cheltuelilor de călătorie şi chiar autonomie administrativă [1]).

Inlesnirile şi uşurările aceste ademeniră pe mulţi de a-şi încerca norocul în Rusia, indeosebi Germani, Sârbi şi Bulgari [2]). Privilegiile acestea ademeniră şi pe mulţi Români de a emigra în Rusia transbugiană, pe care o cunoşteau în parte şi unde găsiau mulţi conaţionali de ai lor.

Pentru resolvirea tuturor chestiunilor privitoare la colonizare şi la străini în genere, se infiinţă la Petrograd un serviciu special: *„Epitropia Străinilor“* în fruntea căreia stătu multă vreme contele *Orloff* [3]).

Succesul lui Lupu Zverov ademeni şi pe alţi agenţi de colonizare de a-şi încerca norocul cu emigranţi români. Unul dintre aceştia era polcovnicul Filipovici, care în 1765 încheiase cu Epitropia Străinilor un contract formal ce ni s'a păstrat în marea colecţie de legi ale Imperiului Rusesc sub titlul de: *„Regulele pentru colonizarea străinilor ce se aduc de polcovnicul Filipovici şi cari trec prin Chiev“* şi prin care polcovnicul se obligase să aducă „oameni liberi din ţări străine pentru a-i coloniza în Rusia“.

In scopul acesta *Filipovici* începu acţiunea sa în Moldova, câştigând pentru planurile sale pe Moldovenii *Cucă şi Telebuţă* şi pe un oarecare *Mihail Constantinov* din Iaşi. Cu ajutorul lui

---

[1]) I. Stach, *Die deutschen Kolonien in Südrussland*, Prischib, 1904; A. Klaus, *Unsere Kolonien*, 1869, (rus.) şi traducere germană de I. Töws, p. 18 urm.

[2]) Raportul generalului Barco din Ian. 1774, la D. Werenka, *Bukowina's Aufblühen*, nr. X, p. 70.

[3]) *Complecta Colecţiune de legi ale Imperiului Rusesc*, vol. XVIII, anii 1767—1769.

Cucă şi Telebuţă, Filipovici adunase un număr considerabil de colonişti „*din acel aşa numit de ei înşişi popor român*“ [1]).

In vara anului 1765 împuternicitul Cucă cu tovarăşiii săi, „*care neamul lor în genere îl numesc românesc şi trăiesc în trei voevodate şi anume: Valahia, Moldova şi Transilvania*“ [2]), adresară Epitropiei Străinilor o cerere, prin care arătau că doresc să se aşeze în locurile pustii şi slobode dintre Pecersk şi Kievul-Vechiu, peste drum dela palatul ţarului, pe locul care se chiamă Clov. Ca „locuitori băştinaşi ce vin din arătatele Principate“, ei cer de asemenea loc pentru construirea unei biserici cu clopotniţă, pentru casa preotului, a diaconilor şi dascălilor, precum şi pentru construirea unei şcoli, a unei tipografii şi a unui magistrat pentru ca aşezarea lor să merite de a fi numită: „*Cea dintâi Slobozie Nouă a Românilor*“.

Pentru a nu se pierde însă în oceanul slav, coloniştii români revindecau pentru dânşii o deplină autonomie administrativă. Epitropia Străinilor, admiţând cererea lor, li îngădui „a avea un magistrat deosebit şi care să-şi aleagă din neamul lor numărul corespunzător de oameni destoinici pentru această treaptă şi anume în una din sloboziile principale, care cu vremeava putea fi numită oraş; iar celelalte sate mai mici vor întra sub cârmuirea aceluiaş magistrat“. Pentru pedeapsă corporală şi pentru osânda cu moartea însă se va cere totdeauna aprobarea autorităţilor statului.

Coloniştii români erau liberi de a se îndeletnici şi cu negoţul şi a alcătui bresle, bucurându-se în toate de privilegiile negustorilor ruşi; o reducere de vamă pentru *vin*, „care în patria noastră se face din struguri de viţă şi din drojdie“, nu li s'a îngăduit. De asemenea nu găsi aprobarea Epitropiei nici cererea coloniştilor ca magistratul să facă judecata „după obiceiurile româneşti şi în limba română“. In schimb însă li s'a îngăduit să aibă „*pecete cu semnul ţării noastre şi anume: la mijloc un cap*

---

[1]) Compl. Col. de legi ale Imp. Rus., vol. XVIII, No. 12, 836; Cfr. Iustin Fraţiman, în Anuarul Soc. Ist. Lit., Chişinău, I, p. 147 urm.

[2]) Se prea poate ca între emigranţi să se fi găsit şi Ardeleni, întrucât emigrările din Ardeal, în vremea aceea, din motive religioase şi sociale, erau în curs. Cfr. I. Nistor, Emigrările de peste Munţi, Anal. Acad. Rom., Ist., XXXVII, p. 857 urm.

de zimbru cu coarne, iar între coarne o stea şi mai sus de această stea o coroană cu crucea care va fi sprijinită de câte un leu de ambele părţi şi leii să sprijinească coroana cu labele lor cele dinainte şi împrejurul acelei peceţi să fie însemnat cu slove ruseşti aşa: **„Pecetea Magistratului şi a primei Slobozii de Români anul 1766“** [1]).

Cererea coloniştilor români de a li se îngădui înfiinţarea unei mănăstiri fu respinsă pe motivul că: „înfiinţarea de mănăstiri este oprită prin manifest şi nici uneia din naţiunile străine ce se colonizează în Rusia nu se poate da deslegare“. S'a satisfăcut însă cererea Românilor ca biserica lor să fie supusă direct scaunului mitropolitan din Kiev. Candidaţii de preoţie urmau să fie aleşi de toată obştea şi obligaţi de a săvârşi slujba dumnezeească în româneşte.

Pentru învăţătura copiilor în ruseşte şi româneşte ei cerură dreptul de a deschide o şcoală şi a angaja învăţători. Ei mai cerură încuviinţarea de *„a deschide o tipografie şi a tipări în ea felurite cărţi bisericeşti, dar şi cărţi de ştiinţe naturale în limba română,* pentru învăţătura copiilor şi pentru vânzarea lor înlăuntru şi în afară de ţară, fără nici o plată de vamă“. Până la deschiderea acestei tipografii însă, să se poruncească ca cărţile amintite să se tipărească în limba română la tipografia mănăstirii Pecersca din Kiev şi tipografia aceasta să aştepte cu plata până ce cărţile române vor fi vândute“. Epitropia Străinilor din Petrograd îngădui această cerere şi puse coloniştilor în vedere şi un ajutor în bani.

In adresa lor către Epitropie, împuterniciţii Românilor arătară că aveau din neamul lor în Iaşi pe un anumit Emanuil Constantinov, elevul traducătorului Miroliub şi frate drept cu împuternicitul de afaceri al coloniştilor Mihai Constantinov, om învăţat în limba elină aplă, în limba greacă veche, în limba românească şi cea latină, care li-ar putea fi de ajutor la primele începuturi, nu numai ca îndrumător în viitoarea tipografie, ci şi ca învăţător pentru copii şi ca secretar al obştii. Pentru aceste pricini ei cerură să i-se dea o plată anuală din cancelaria guberniei Kievului şi învoirea de a-l înştiinţa despre toate

[1]) Col. de Legi No. 12.836. Fraţiman, l. c. p. 160.

acestea, căci dânsul aşteaptă vestea aceasta cu mare nerăbdare Epitropia fixă pentru Emanuil Constantinov o îndemnizaţie anuală de câte 120 ruble, urmând ca după doi ani, obştea din mijloacele ei să poarte cheltuiala şcolii şi a dascălului [1]).

Cercetările viitoare vor descoperi, probabil, şi alte slobozii româneşti în Rusia, şi ne vor da deslușiri şi asupra soartei celei dintâi slobozii româneşti dela Clov de lângă Kiev. Insuş faptul înjghebării acestei colonii din elemente viguroase din cele trei principate române este şi rămâne de cel mai mare interes.

In năzuinţele lor spre Ţarigrad, Moscalii cuprindeau tot mai multe teritorii în hotarele vastului lor imperiu. Cum însă aceste teritorii erau în cea mai mare parte pustii şi nelocuite, nouii stăpâni aveau nevoie de oameni pentru populârea şi cultivarea nouilor lor achiziţiuni teritoriale. Răsboiul ruso-turc ce izbucni în urma conflictului de hotar dela Balta (1768), dădu emisarilor ruşi cea mai bună ocazie de a dobândi colonişti pentru regiunile nepopulate.

In cursul răsboiului oştirile ţariţei Caterina ocupară Moldova şi o ţinură sub ocupaţie până la aşezarea păcii dela Kiuciuk Kainargi (1774). In baza acestui tratat Ruşii îşi statorniciră hotarul ţării lor dealungul Bugului.

Aliniatul 5 din art. XVI al acestui tratat, impuse Turcilor obligaţia de a încuviinţa familia lor, care ar dori să-şi părăsească patria şi să se aşeze aiurea, ieşire liberă din ţară cu tot avutul lor [2]).

Bazându-se pe dispoziţiunea aceasta, contele Panin concepuse planul de a muta toată populaţiunea Moldovei în Rusia [3]). Planul lui Panim n'a putut fi dus, firește, la îndeplinire. Dar dacă şi întreagă populaţie a Moldovei nu putea fi transplantată în Rusia, atunci cel puţin un număr considerabil de locuitori fură determinaţi de emisarii ruşi de a se expatria. Urmaşul nenorocitului Domn Grigore Ghica, Constantin-Vodă-Moruzi arată că locuitorii părăsiau ţara din cauza stoarcerilor

[1]) Compl. Col. de legi, vol. XVIII, No. 12.836; Iustin Frațiman, l. c. p. 155—157.

[2]) Acte şi Doc. priv. la Ist. Renaşterei României, I, p. 132.

[3]) N. Iorga, *Acte şi Fragm.* II, p. 61 urm.; 69, 70 şi 188.

şi asupririlor turceşti [1]). De acestea se serviau, fireşte, emisarii ruşi pentru a îndupleca populaţia să emigreze.

Emisarii ruşi, travestiţi în călugări sau negustori îndemnau populaţia să fugă în Rusia. Unul dintre aceşti emisari era un oarecare Tschernocapsas, asupra căruia s'au găsit scrisori dela mai mulţi proprietari ruşi, amatori de colonişti români pentru moşiile lor [2]). Un alt agent de acest fel era un anumit Iancorov, care promitea coloniştilor raiul pe pământul făgăduinţei al Rusiei pravoslavnice [3]). Propagandă de emigrare nu era restrânsă numai asupra Moldovei, ci ea se făcea pe o scară foarte întinsă în întreg cuprinsul Imperiului Otoman [4]).

In tratatul dela Kiuciuk-Kainargi, Rusia mai obţinu dela Poartă încă şi dreptul de a înfiinţa consulate, vice-consulate şi agenţii în tot cuprinsul Principatelor, servicii care să se bucure de prerogativele diplomatice ale celorlalte state [5]).

Concesiunea aceasta a fost de cea mai mare importanţă pentru realizarea planurilor ruseşti de colonizare, fiind că îndată după înfiinţarea lor, consulatele ruseşti din Iaşi şi Bucureşti se transformară în adevărate agenţii de emigrare. Ocupaţiunea principală a acestor consulate era dobândirea de colonişti pentru regiunile nepopulate din Rusia.

In Decemvrie 1782, consulul rus Laskarov raportă lui Galizin că a petrecut peste două luni la Iaşi, pentru a împlini formele de reîmpatriarea pentru acei dintre supuşii ruşi cari în cursul ultimului războiu s'au aşezat în Moldova şi cari manifestau dorinţa de a se reîntoarce în Rusia. Agentul austriac Raicevich, care aduna şi el în Principate pe „dezertorii“ austriaci, fiind gelos de succesele colegului său rus, denunţă Domnului apucăturele emisarilor ruseşti. Boerii protestară la Domn contra depopulării ţării şi acesta promise că va lua măsuri de apărare [6]).

In April anul următor Raicevich raportează despre noui

---

[1]) Hurmuzaki, *Docum.*, Supl. I, p. 969.
[2]) Hurmuzaki, *Docum.*, VI, p. 61.
[3]) Ibid. p. 58; cfr. Xenopol, V, p. 164.
[4]) Zinkeisen, *Gesch. d. Osman. Reiches*, V, p. 932.
[5]) Acte şi Doc. priv. la Ist. Ren. Rom., I., p. 130.
[6]) Hurmuzaki, *Docum.*, XIX, No. LVIII a.

transporturi de „dezertori ruşi“ care s'ar fi făcut cu autorizaţia Porţii [1]). In Iunie 1783 agentul austriac Oechsner raportează din Iaşi, că consulul rus trimite zilnic „dezertori“ în Rusia şi că numărul acestora se urcă la 600 [2]). In Martie 1784 raportează Raicevisch că Ruşii continuau cu ridicarea pretinşilor „dezertori“ al căror număr se urcă la cifra de 4000, şi că ei ar fi obţinut un ferman special dela Poartă pentru a-i putea transporta în Rusia chiar şi contra voinţei Domnului.

Maiorul rus Salonski veni în Moldova cu însărcinarea specială de a organiza aceste transporturi. El organiză echipe de câte 80—100 de oameni, pe care îi îmbracă din cap până în picioare în haine ruseşti pentru a face pe membrii Divanului a crede că sânt Ruşi. Astfel echipaţi, bine nutriţi şi dăruiţi cu câte 20 fl., îi face să defileze pe străzile Iaşilor, cântând cântece de ale lor. Lumea din Iaşi şi îndeosebi Principele nu era de loc încântat de aceste manifestaţiuni, dar n'avea ce face, fiind că el nu le putea împiedeca. Mulţi dintre aceşti pretinşi dezertori ruşi erau sau Moldoveni, sau căsătoriţi „con Donne Moldave“, care făceau tot posibilul pentru a-i împiedica la plecare, dar încercările lor rămâneau zădarnice.

Salonski trimetea agenţii săi prin judeţe pentru a desvolta în libertate agitaţia lor. Ispravnicii judeţelor opriau însă pe „dezertori“ de a se prezenta la Iaşi. Consulul rus protesta la Domn, iar acesta îi răspunse că nu poate face nimic, fără noui deslegări din Constantinopol [3]).

Salonski încercă să întindă activitatea sa şi asupra Bucovinei. Guvernatorul Bucovinei, generalul Enzenberg, comunică în Iunie 1784 lui Raicevich că consulul rus din Iaşi reclamă mai mulţi „dezertori“, pentru a-i trimite în Crimeea, ameninţând pe acei cari din voie bună nu vor da urmare ordinului, că vor fi ridicaţi cu forţa [4]). Cancelarul Kaunitz rămase rău impresionat de pretenţiile Ruşilor de a ridica „dezertori“ ruşi „nel cordone nostro“ şi dădu ordin să nu se satisfacă cererea consulului ru-

---

[1]) Ibid. Hurmuzaki, Docum., no. LXXXII.
[2]) Ibid. no. XCV.
[3]) Ibid. XIX, No. CLIV.
[4]) Ibid. no. CLXIX.

sesc, întrucât între Austria şi Rusia n'ar exista „alcun cartello per la reciprocà restituzione“ [1]).

In Februar 1787 ofiţerul Bedeus, care fusese însărcinat cu rădicarea de dezertori austriaci în Principate, scria din Iaşi că polcovnicul rus trimete un transport de „dezertori“ după altul pentru a-i coloniza în Taurida, unde se primesc toţi trântorii, pungaşii, hoţii şi vagabonzii, cari nu mai capătă soldă din momentul când se anunţă, ci primesc numai haine de rând la plecare şi numai după ce ajung la locul de colonizare, sunt înzestraţi cu unelte de gospodărie, cu vite de muncă şi cu pământuri din bielşug. Promisiunile acestea au darul de a ademeni la emigrare toate haimanalele. El însă n'au avut acest succes, fiindcă el nu poate face promisiuni aşa de ademenitoare [2]).

In Iulie 1787 agentul austirac Metzburg raportează lui Kaunitz că a intervenit pe lângă Ipsilante în chestia dezertorilor austriaci, şi că a obţinut promisiunea pentru viitor că „dezertorii“ austriaci vor fi scutiţi în mod tacit de obligaţiunea de a se prezenta divanului. Acest favor însă Principele nu-l poate acorda şi Ruşilor, fiind că este cunoscut, că viceconsulul rusesc caută să câştige oameni de toate naţiunile din lume, prin urmare şi Moldoveni, şi că lui zilnic i se prezintă cazuri de acest fel [3]).

In Decemvrie 1786, Domnul Moldovei Alexandru Movrocordat Firariş, fu înlocuit prin Alexandru Ipsilanti [4]). Domnul mazilit, care mai înainte petrecuse multă vreme în Petrograd, fugi în Rusia cu mulţi boeri şi glotaşi. Aceştia sporiră numărul elementului român de dincolo de Bug. Aşezările româneşti erau acolo aşa de numeroase, încât se ventila planul de a le uni într'o *provincie autonomă românească* şi a le pune sub administraţia Domnului pribeag. Acest Alexandru Movrocordat Firariş pare să fi fost capul unei conspiraţiuni greco-ruseşti, care cu decenii înaintea Eteriei tindea la restaurarea Imperiului Bizantin cu ajutorul Rusiei pravoslavnice şi cu jertfele ţărilor noastre [5]).

---

[1]) Hurmuzaki, Docum., XIX, no. CLXXIII.
[2]) Ibid. no. CCLI.
[3]) Ibid., no. CCLXVIII.
[4]) Ibid., no. CCXXXV, p. 255.
[5]) A. D. Xenopol, Ist. Rom., V., p. 269 urm.

Din cele arătate în acest capitol vedem că în măsura în care Rusia îşi lărgia teritoriul ei spre sud-vest, creştea şi râvna ei de a câştiga colonişti pentru nouile achiziţiuni teritoriale. Dobândirea de colonişti se făcea prin mijloace silnice cu ocazia expediţiilor militare, dar şi prin mijloace paşnice prin smomeli şi promisiuni de tot felul. Prin instalarea consulatelor ruseşti la Iaşi şi Bucureşti, Rusia dobândi un instrument efectiv pentru realizarea planurilor sale de colonizare. Elementele româneşti pentru colonizare se recrutau în prima linie din Moldova, dară şi din Muntenia şi Transilvania, precum se vede din privilegiul acordat coloniştilor români din Clov de lângă Kiev. Emigranţii români din epoca aceasta se aşează în regiunile de dincolo de Bug, întărind rândurile conaţionalilor lor descălicaţi acolo de mai înainte.

IX

Colonizările româneşti în Ucraina Hanului.

Nu trecură mai mult de treisprezece ani dela aşezarea păcii la Kiuciuk-Kainargi, când pe neaşteptate un nou război izbucni între Ruşi şi Turci. Armatele ruseşti de sub comanda cneazului Potemkin, impodobit cu laurii încă proaspeţi de crud cuceritor al Crimeei, în alianţa cu cătanele austriace conduse de principele Osias de Koburg, înaintară în Principate şi le ocupă după luptele sângeroase dela Focşani şi Mărtineşti. Ocupaţiunea această, cu nesfârşitul ei convoi de stoarceri, siluiri şi nenorociri, ţinu din 1787 până ce se aşeză din nou pacea la Iaşi în Ianuarie 1792. In virtutea acestui nou tratat Rusia obţinu Ucraina-Hanului, astfel că Nistru deveni hotarul dintre Moldova şi Imperiul Moscovit.

In timpul acestei ocupaţiuni, comandamentele ruseşti avură de grijă să ridice colonişti în massă pentru regiunile lor pustii, sporite de curând cu Crimeea cucerită dela Tătari[1]).

După planul lui Panin, toată populaţiunea Moldovei urma să fie mutată dincolo de Nistru, pentru a crea acolo o „*Mol-*

[1]) Hurmuzaki, *Docum.*, XIX, no. CCCCLII

dovă Nouă“ [1]). Rapoartele oficiale ruseşti se şi grăbiră să anunţe că *două treimi din populaţiunea Moldovei* s'ar fi şi mutat dincolo de Nistru. Chiar atâta mulţime de lume nu va fi trecut ea în Rusia, dar orcât, numărul emigranţilor va fi fost destul de considerabil.

Pentru a-şi asigura însă un necontenit sucurs de populaţie românească pentru regiunile sale coloniale, guvernul rusesc obţinu în tratatul dela Iaşi o dispoziţie prin care se recunoscu locuitorilor Principatelor dreptul, de a se strămuta în Rusia în termen de 14 luni dela ratificarea tratatului [2]).

Indată după aşezarea păcii, împărăteasa Caterina trimise în 27 Ianuarie 1792 generalului Kahovski, gubernatorul Ekaterinoslavului, un ucaz prin care'l vesti că a găsit de bine să alipească la gubernia administrată de dânsul „teritoriile decurând cucerite dela Turci şi aşezate între râurile Bug şi Nistru“. In vederea „colonizării acestei regiuni cu oamenii ce vin de peste graniţă“, împărăteasa porunci ca noua oblastie să fie împărţită în judeţe şi să se aleagă locuri potrivite pentru fundarea de oraşe. Atunci s'au fundat oraşele Nicolaev, Odessa, Tiraspol ş. a. „Să luaţi cele mai serioase măsuri, porunci Caterina, ca ţara dintre Prut şi Nistru să fie în cel mai scurt timp colonizată, formându-se *loturi pentru slobozii de stat cât şi pentru slobozii boereşti*“. Generalul va avea de grijă să oblige pe toţi acei ce vor primi aceste loturi, să le colonizeze în cea mai scurtă vreme. Arnăuţii şi Volontirii lui Potemkin să fie preferiţi la colonizare înaintea tutulor celorlalţi. In ucaz se mai zice apriat că „*Boerii Moldoveni cari de bună voie şi cu mare osârdie s'au făcut supuşi ruşi, merită a primi în dar pământ şi moşii*“. Lemnul necesar pentru construcţia caselor urma să se aducă din Moldova [3]).

Noua „oblastie a Oceacovului“ fu împărţită în patru judeţe cu centrele Ananiev, Tiraspol, Odessa şi Nicolaev. Centrele acestea orăşăneşti fură construite numai atunci. Planul de organizaţie administrativă al noului ţinut ni s'a păstrat în „Izvodul celor

---

[1]) Iorga, *Acte şi Fragm.* II, p. 339 şi 341.

[2]) Act. şi Docum. priv. la Ist. Ren. Rom. I., p. 221.

[3]) Mem. Soc. Ist. şi Ant., II., p. 770.

patru judeţe, care formează oblastia decurând dobândită dela Poarta Otomană“ [1]).

In Izvodul acesta găsim ca proprietari de moşii pe următorii boeri români: Ion şi Nicolae Cantacuzino cu 24.000 desetine de pământ, T. Rosetti, fostul Domn, cu 12.000 desetine, Ilie Catargiu cu 12.000 des., Sava Badiul cu 5000 des., Scarlat Sturdza cu 12.000 des., Cristea Manuil cu 6000 des., Ion Măcărescu cu 6000 des., Dimitrie Cucu cu 6000 des., Matei Cantacuzino cu 10.500 des., Ion Boian cu 3000 des., Teodor Măcărăscu cu 6000 des., Ion Iliescu cu 3000 des., Teodor Sabău cu 4500 des., Manuil Saul cu 3000 des., Ion Cananău cu 6000 des., George Crăciun cu 4500 des., Anton Pascal cu 3000 des., Pintilei Hagilă cu 3000 des., Ilie Englazichie cu 1500 des., Vasile Săcară cu 3000 des., Grigore Diul-Oglu cu 6000 des., Ion Nicoriţă cu 4500 des., Margarit Deperadovici cu 4500 des., Ruxanda Exaporita cu 3000 des., Alexandru Ghenadie cu 6000 des., Petru Iancu cu 1500 des., Ieremia Solescu cu 1500 des., Vasile Dodon cu 1500 des., Roman Zmuncilă cu 1500 des., Grigore Barcariu cu 1500 des., Exaporitul Visternicul cu 4500 des., Portăreasa Ruxanda Exaporita cu 3000 des,, Grigore Boşneac cu 3000 des., Teodor Romănescu cu 1500 des., Maximilian Torungea cu 1500 des., Mihail Sturdza cu 4000 desentine.

Skalkovski complectează izvodul de mai sus cu următorii boeri: Deleanu Cantacuzino cu 50.730 des., Scarlat Sturdza [2]) cu 12.000 des., Brigadirul Catargi cu 24.000 des., Filodor cu 4700 des., Emanuil Balş cu 18.763 des., Gaius cu 12.250 des., Maiorul Remare cu 12.200 des., Colonelul Ramadan cu 12.377 des., Măcărescu cu 17.850 des., Cucă cu 6050 des., Curta cu 4700 des., Gramatini cu 6000 des., Cristici cu 11.160 des., Colonelul Chesoglu (Kes-Oglu) cu 14.090 des., Stanilevici cu 7655 des., Loc.-Colonelul Curt cu 4700 des., Exaporitul cu 4620 des. şi Portăreasa Ruxandra lui Exaporitul cu 4600 desetine [3]).

Numai din aceste două izvoade, care de bună seamă nu

---

[1]) Ibid. IX, p. 319—331, tradusă şi publicată de Iustin Fraţiman, în An. Soc. Ist. Lit., I, p. 28—42.

[2]) Guvernatorul de mai târziu al Basarabiei.

[3]) Apolon Skalkovski, *Hronologicescoe obrazovanie istorii Novorosiiscago Kraia*, 1730—1825, Odessa, 1838, vol. II, anexa 2. Cfr. Fraţiman, l. c.

sunt complecte, rezultă că boerii moldoveni primiră *377.445 de desetine* de pământ în noua oblastie rusească dintre Nistru şi Bug. Este mai mult ca sigur că numărul Românilor împroprietăriţi dincolo de Nistru era cu mult mai mare ca cel arătat în cele două izvoade.

Unii dintre boerii împroprietăriţi primiră grade militare şi civile în administraţia rusească. In Noemvrie 1792 ţariţa trimise generalului Kahovski registrul boerilor din Principate cari primiseră funcţiuni civile şi militare în Rusia, cu ordinul de a-i împroprietări în noua oblastie.

Grade în armata rusă primiră următorii Români şi anume: Nicolae Carp(ov) pod-polcovnic, Ion Cananău şi Margarit Depreradovici, maiori; Nicolae Diaurov, Ştefan Belcin, Dim. Ciolac, Cristofor Saidji şi Nic. Stanilevici, căpitani; Ion Seneca, Andrei Cruşevan, Ion Nebescu, Ion Dragodie, Toader Sabău, Vasile Done, Cristofor Zotu, Manuilă Cademici, Dim. Manuil, Nicolae Cecherulea, Anastasie Dimitrie, Manuilă Saul şi Ion Boian, porucici.

Grade de asesori de colegiu primiră Ioniţă Măcărăscu, Teodor Pomană, Dim. Cucu şi Const. Calafat.

Gradul de sfetnici titulari s'a recunoscut următorilor Români: Panaiodoros Păun, Const. Exaporit, Andrei Salbin, Dimitrie Boneca, Petru Ochincă, Manolachi Eni, Cristofor Armanu, Grigore Ghioli-Oglu, Mănuilă Gheorghief, Ion Chesco, Gheorghe Sava, Matei Tostobuza, Anastasie Rango şi Const. Lamprose[1]).

Boerii români împroprietăriţi în oblastia Oceacovului, se siliră să colonizeze pământurile dăruite în timpul cel mai scurt. Aceasta era una din condiţiile ce li se impuse la împroprietărire. Implinirea ei era totodată şi în interesul lor, căci moşiile ca să fie productive trebuiau să fie cultivate şi muncite. Din cauza aceasta nouii proprietari se grăbiră să aducă colonişti din Moldova pentru popularea moşiilor transnistriene. Şi ei îi aduceau în mare parte de pe vechile lor proprietăţi din Moldova. Cu foşti vecini de ai lor de dincoace de Prut vor fi înfiinţat fraţii Ion şi Nicolae Cantacuzino satul Cantacuzineşti sau

p. 43 urm. şi Şt. Berechet, *Spicuitor în ogor vecin.* Anul I, Fasc. 1—3 Bucureşti, 1920, p. 59—61. In anexă se reproduce o hartă a oblastiei Oceacovului din 1796. Cfr. Casso, *Rusia* la Dunăre, p. 197.

[1]) Mem. Soc. de Ist. şi Antich. din Odessa, II, p. 666.

Cantacuzinovca de pe malul drept al Bugului. Satul Catargi din aceeaş regiune va fi fost şi el descălicat de Moldoveni de ai noştri.

Silinţele particulare ale Românilor împroprietăriţi găsiră o deosebită solicitudine din partea guvernului rus. Agenţiile ruseşti din Principate continuau cu succes opera lor de smomire şi persuaziune pentru emigrare. Din cauza iperzelului agenţilor de emigrare se iscară grave neînţelegeri între Domnul Moldovei şi consulul rusesc [1]). In 1794 Ruşii căutară să obţină un nou ferman în chestia „dezertorilor“ [2]). In Iunie 1796 agentul austriac din Iaşi raportează guvernului său că Ruşii n'au nevoie de subofiţeri pentru descoperirea „dezertorilor“, fiind că sute de familii se anunţă de bună voie la consulatul rusesc pentru emigrare [3]). Consulul rusesc primi un nou ferman dela Poartă pentru ridicarea „dezertorilor“, care urma să se facă prin organele administrative ale ţării şi nu prin agenţii ruşi [4]). Un raport consular francez din Iaşi arată că aproape 4000 de oameni cu stare şi cădere primiră protecţiunea consulatului rusesc. Ajungea ca un Român să călătorească la frontiera Rusiei sau să cumpere acolo pământ ca să obţină paşaport rusesc şi să între sub protecţia rusească [5]). Aceştia emigrau apoi ca supuşi ruşi, treceau Nistrul şi colonizau vastele regiuni de acolo. Pe această cale s'a populat cu Români vastele regiuni transnistriene.

Rezultatul acestei întenze colonizări româneşti se vede foarte clar dintr'o descriere amănunţită a satelor şi bisericilor de dincolo de Nistru, pe care o datorim arhiepiscopului Gavriil. Majoritatea populaţiunii din noua oblastie o constituiau Românii încă din vremea obláduirii tătăreşti· Iată şi numele localităţilor în care arhiepiscopul Gavriil găsi o populaţiune românească: Doroţcoe, Delicova, Ananiev, Ciornâi-Taşlâc, Caraganovca, Pesciani-Brod, Iasca, Platâi-Taşlâc, Suhoi-Taşlâc, Speia, Târnauca,

---

[1]) Hurmuzaki, Docum. XIX, no. CCCCLII; cfr. no. 591.

[2]) Ibid. no. DCCVIII.

[3]) Ibid. no. DCCXXV.

[4]) Ibid. no. DCCXXXIII.

[5]) Ibid. XVI, no. 1613, p. 666. Despre coloniile greceşti, sârbeşti, bulgare şi germane, cfr. Hurmuzaki, *Docum.*, XVI, no. 1765, 1769, 1777, 1783, 1798 şi 2074, pp. 861, 865, 871, 876, 969, 1119.

Goeni, Calaglia, Ovidiopol, Grădiniţa, Roghi, Paşiţel, Corotcoe, Valea-Huţului, Caspero-Nicolaevca, Remerovca, Doi-Bani, Birzula, Mălăeşti, Glinoaea, Nezavertailovca, Andreevca, Cantacuzinovca, Osipovca, Teia, Hârjova, Taşin, Buzinovca, Nicolaevca, Baital, Bogoslavca, Tiraspol, Braşovanovca, Perişor, Moldovanca, Taşlâc, Gorievca, Alexandrovca ş. a. [1]).

Intr'o consemnare a protopopului român Ivanov din 1793 găsim încă următoarele sate româneşti: Suclea, Caracaş şi Golocovca [2]).

Din cele 67 de comune parohiale arătate de mitropolitul Gavriil, 49 erau locuite exclusiv sau în parte de Români. Din statistica aceasta reese clar cât de numeros şi puternic era elementul românesc între Nistru şi Bug pe vremea aceia. Unii dintre aceşti Români sălăşluiau acolo încă din vremurile bătrâne, alţii s'au aşezat acolo după anexarea rusească. Datele acestea ale oficialităţii ruseşti servesc de cea mai bună dovadă pentru romanitatea acestei regiuni.

Actul de împărţire a Poloniei din 1793 asigură Rusiei stăpânirea asupra Podoliei, astfel că cu acest an toţi Românii Transnistrieni ajunseră sub oblăduirea rusească.

In 1806 izbucni din nou războiul între Ruşi şi Turci. Principatele Române ajunseră iarăş sub stăpânirea rusească. Agenţii de emigrare putură desvolta opera lor de smomeală nestingheriţi de nimeni. Şi mulţi Români trecură atunci Nistrul pentru a se aşeza acolo [3]).

In tratatul de pace din Bucureşti (1812) Ruşii reţinură pentru dânşii partea Moldovei dintre Prut şi Nistru. Prin anexarea acestei provincii eminamente româneşti, elementul românesc transnistrian primi o nouă chezăşie pentru conservarea naţionalităţii sale.

Nistrul încetă pentru un secol de a fi apă de hotar între Moldova şi Rusia. Aceasta nu împiedecă însă pe Românii de dincoace şi de dincolo de noul hotar de a se simţi acelaş neam, strâns unit şi închegat prin amintirile aceluiaş trecut şi

[1]) An. Soc. de Ist. şi Ant. II, p. 140—210; cfr. I. Fraţiman, l. c. p 56—58.

[2]) I. Fraţiman, l. c. p. 56—58.

[3]) Hurmuzaki, *Docum.*, XV!, no. 1613, p. 666; no. 1765, p. 64; no. 1769, p. 865; no. 1777, p. 871; no. 1783, p. 876; no. 1898, p. 969.

prin aceleaşi nădejdi şi aspiraţiuni în viitor. In 27 Martie 1917 Basarabia se reuni cu Moldova, încorporată şi ea în hotarele largi ale aceleiaşi patrii române. Atunci Românii Transnistrieni, prin glasul delegatului lor puseră întrebarea: „Dar pe noi cui ne lăsaţi?“ Aceasta era cea mai elocventă dovadă că ei se simţiau una cu întreg neamul românesc. Şi un neam cu conştiinţa naţională deşteptată şi vie nu se pierde.

Din cele arătate mai sus, rezultă deci că răspândirea elementului românesc dincolo de Nistru a început foarte timpuriu, încă din secolul al XV-lea, când Românii începură să treacă Nistrul, ca negustori, ca mercenari, ca prizonieri de război, ca pribegi politici şi ca emigranţi. Ei erau mânaţi pe calea pribegiei de felurite neajunsuri şi nevoi. Emigrările acestea din motive politice şi sociale, se inteţiră mai ales în secolul al XVI-lea şi XVII-lea, când elementele româneşti se găsiau în armatele polone şi ruseşti şi când o serie de sate româneşti luară fiinţă dincolo de Nistru. Cohortele Dacilor Transnistrieni luptau alături de Cazaci la Liov, şi însoţiau steagurile biruitoare ale lui Sobieski pe îndepărtatele câmpii de luptă, ajungând până sub zidurile Vienei. Două companii de Români veniră de dincolo de Nistru, trimise de starostele Kievului ca să întărească rezistenţa lui Rakoczy contra imperialilor.

Unirea Ucrainei cu Moldova sub acelaş domnitor, pe vremea lui Duca-Vodă, înlesni mult comunicaţia între Românii de dincoace şi dincolo de Nistru. *Uniunea personală* a regiunilor transnistriene cu Moldova contribui mult la restabilirea legăturile culturale şi sufleteşti între cei emigraţi şi cei rămaşi acasă.

In veacul al 18-lea începu Petru-cel-Mare de a-şi pune în aplicare planurile sale politice cari năzuiau spre Ţarigradul viselor ruseşti. După fiecare campanie contra Turcilor, Ruşii cuprindeau regiuni întinse şi puţin populate, apropiindu-se tot mai mult de hotarele Moldovei. Pentru popularea acestor olaturi luate dela Tătari, Rusia avea nevoie de colonişti, pe care îi aducea de unde îi găsia. Toate mijloacele de persuasiune şi ademeniri fură puse în mişcare pentru a determina pe Români să emigreze în Rusia-Nouă. Münnich şi după dânsul ceilalţi comandanţi ruşi ridicau Moldoveni în massă şi-i trimeteau dincolo de Nistru pentru împopularea acelor ţinuturi. Generalul Panin se

gândia să transplante toată populaţia Moldovei dincolo de Nistru pentru a crea acolo o „*Moldovă Nouă*“. Dar planurile acestea fură zădărnicite de dragostea Românului pentru ţărna strămoşească în care odihnesc osămintele strămoşilor săi. Pentru cei ce de bună voe nu voiau să plece, agenţii ruşi de emigrare găsiau mijloace suficiente pentru a-i constrânge şi a-i ademeni. Răpirea Basarabiei româneşti şi alipirea ei la Imperiul Rusesc contribui într'o măsură foarte largă la păstrarea naţionalităţii Românilor Transnistrieni.

X.

Organizaţia bisericească la Românii Transnistrieni.

Având în vedere condiţiunile neprielnice în care Românii Transnistrieni au trăit şi s'au desvoltat, nu ne putem aştepta la cine ştie ce mare manifestaţie culturală din partea lor. Cu toate acestea ei şi-au păstrat limba şi credinţa strămoşească. Cei din Podolia şi Ucraina erau supuşi în cele bisericeşti eparhiilor ortodoxe de acolo. Cei de sub stăpânirea tătărească rămaseră însă multă vreme în vechea legătură bisericească cu Moldova, patria lor de origină. Dela o bucată de vreme însă Turcii nu mai îngăduiau ca credincioşii ortodocşi din regiunile supuse direct dominaţiunei lor, să asculte de chiriarhii Moldovei autonome. Din consideraţiunile acestea s'a înfiinţat pe la sfârşitul veacului al XVI-lea o nouă eparhie ortodoxă numită a *Proilaviei* sau Brăilei, care cuprindea pe credincioşii din raialele turceşti Brăila, Ismail, Chilia, Cetatea-Albă şi Tighina, precum şi pe cei din olaturile tătăreşti ale Bugeacului şi Oceacovului. După toată probabilitatea, această eparhie s'a înfiinţat deodată cu episcopia Huşilor pe la 1595 [1]).

In urma luptelor şi frământărilor interne de pe vremea lui Cantemir-Mârza, noua eparhie decăzu cu totul şi fu reînfiinţată în 1639 prin stăruinţa patriarhului Chiril al Constantinopolului. După această dată episcopia Proilaviei se pomeneşte tot mai des, păstrându-se şi numele unor chiriarhi ai acestei episcopii [2]).

[1]) I. Nistor, Istoria Basarabiei, p. 129 urm.

[2]) Melchisedec, Cronica Huşului, I. p. 312 urm. Cfr. Iust. Fraţiman, Mitropolia de Braila sau de Proilavia, în Buletinul Soc. Ist. Lit. „B. P. Hasdeu“ din Chişinău, I. p. 5 urm.

In 1715 se iscă o ceartă între Jorest, episcopul de Huşi şi Ioanichie al Proilaviei. Episcopul Ioanichie se plânse Domnului Nicolae Movrocordat, ca episcopul Huşilor se amestecă fără nici un drept în jurisdicţia eparhiei sale, hirotonind preoţi pentru târgul Dubăsari şi pentru satele Sultan-Chişlaşi şi Musait-Chişlaşi. Diferendul ajunse înaintea divanului domnesc, care hotărî ca Dubăsarii, situaţi dincolo de hotarul ţării, să rămână sub jurisdicţiunea Proilaviei, iar satele Sultan-Chişlaşi şi Musait-Chişlaşi să continue a aparţine eparhiei Huşilor, ca nişte localităţi ce sunt aşezate în cuprinsul graniţei Moldovei [1]). Dubăsarii erau centrul administraţiei bisericeşti locale şi sediul unui protopopiat. In calitatea de protopop al Dubăsarilor jucă mai apoi Mihail Ştrilbiţchi un rol însemnat.

Unul din urmaşii lui Ioanichie era pe la 1765 Daniil „*Mitropolit al Proilaviei, Tomarovei, Hotinului, al ţărmurilor Dunării şi Nistrului şi al Ucrainei-Hanului*“. De la dânsul s'au păstrat trei gramote de hirotonie în limba moldovenească pe care le cunoaştem în traducerea rusească a lui Lebedinţev [2]). Cu binecuvântarea aceluiaş Daniil s'au sfinţit bisericile din Malovata, Doroţcoe, Mahala, Pogrebu, şi Dencov, situate toate în olatul Oceacovului. Intr'o gramotă din Tighina din Februarie 1769 Daniil semnează: „Mitropolitul Proilaviei, al Tomarovei, al Hotinului, al tuturor marginilor Dunărei şi ale Nistrului şi al întregei Basarabii şi al Ucrainei“ [3]). Sub Basarabia se înţelegea atunci numai olatul tătăresc al Bugeacului. Episcopul Daniil, povăţuitorul Românilor Transnistrieni, muri în 1771, tocmai într'o vreme, când armatele ruseşti ocupau Principatele. Folosindu-se de această împrejurare, Gavriil, Mitropolitul Moldovei, revendică drepturile mitropoliei sale asupra eparhiei Proilaviei, care, „socotindu-se dintru început a fi din hotarul pământului şi din pa-

[1]) Melchisedec, l. c. şi Fraţiman, l. c. p. 9.

[2]) A. G. Lebedinţev, Ucraina-Hanului, retipărită în Memoriile Societăţii Istorice şi de Antichităţi din Odessa, vol. XXXI. p. 1 urm. Lucrarea lui Lebendinţev cuprinde gramote de hirotonie şi alte materialuri foarte însemnate privitoare la istoria regiunii dintre Nistru şi Bug. Cfr. Iustin Fraţiman, Administrarea bisericească la Românii transnistrieni, în Buletinul Soc. Ist. Lit. B. P. Hasdeu, vol. I. Chişinău, 1921. Ar. Stadniţchi, *Eparhia Proilavo-Ismailului*, în Revista Soc. Istorico-Arheol. Bisericeşti din Chişinău, XIV, p. 23 urm.

tria Moldovei". Drept aceia el prin epistola pastorală din 10 Ianuarie 1771 însărcină pe Kir Inochentie, episcopul Huşilor, cu conducerea eparhiei Proilaviei, „ca să păstorească cu privighiere şi cu toată osârdia atât partea bisericească, cât şi partea politicească" [1]). Astfel Românii Transnistrieni ajunseră sub păstorirea episcopului de Huşi. Numai în Aprilie 1773 feldmareşalul Romiantzov luă act de cuprinsul scrisorilor pastorale din Iaşi şi din Bucureşti „până ce se va face hotărîre dela marea stăpânire" [2]). Cu toată împotrivirea patriarhului, care după moartea lui Daniil rândui episcop al Proilaviei pe Ioachim, păstorirea efectivă a episcopului Inochentie de Huşi asupra credicioşilor din Ucraina-Hanului se menţinu încă un timp oareşcare. Aşa eliberă Inochentie în Martie 1775 o „gramată de duhovnicie" preotului Teodor Chirilov, pentru parohia din Iasinova lângă Balta [3]). In Iulie 1780 episcopul Inochentie dădu preotului Chirilov binecuvântarea de-aşi căuta altă parohie în Rusia-Nouă zicând: „Facem ştiut despre acest preot cu numele Teodor Chirilov pe care noi l'am hirotonit pentru satul Iasinova din stăpânirea Hanului la Balta fiind că s'a întâmplat ca oştile ruseşti ce se întorceau în Patria lor după războiul între Rusia şi Turcia să ia cu dânsele în 22 Aprilie 1774 şi pe parohienii preotului Chirilor; pentru aceasta noi am judecat să-i dăm lui blagoslovenie arhierească, unde dânsul îşi va găsi sat, adecă parohie şi i-am dat drumul în Rusia-Nouă" [4]). Acesta pare să fi fost ultimul act de păstorie în Ucraina-Hanului al episcopului Inochentie.

Intre timp însă rivalul său Ioachim „omul patriarhului din Constantinopol" îşi exercită cu toată râvna misiunea sa de arhipastor în Ucraina-Hanului. In 1773 el dădu binecuvântarea pentru clădirea bisericii din Butur. In 1776 el petrecea în Balta, unde hirotoni pe Gherasim Tesovski în preot la biserica Sf. Nicolae de acolo. In anii următori îl întâlnim în satele Ilia, Valea-Huţului, Malovată şi Mahala, făcând vizitaţie canonică, aşezând preoţi şi propoveduind cuvântul lui Dumnezeu [5]).

---

[1]) Melchisedec, o. c., p. 312 urm.
[2]) Fraţiman, l. c., p. 14.
[3]) Fraţiman, l. c., p. 14.
[4]) Fraţiman, l. c., p. 18.
[5]) Ibid. p. 19.

Rivalitatea între Ioanichie şi Inochentie şi între urmaşul acestuia Chiril, care în 1792 trăia în Dubăsari în cea mai mare mizerie[1]), încetă definitiv în 1792, când în urma tratatului de pace dela Iaşi, Ucraina-Hanului fu încorporată imperiului rusesc.

Incă în timpul războiului ruso-turc din 1787, când armatele ruseşti invadau din nou Principatele, arhipăstoria olatului dela Oceacov trecu asupra lui Ambrosie Serebrenicov, arhiepiscopul Ecaterinoslavului, care îndeplinea pe vremea ocupaţiei ruseşti şi funcţiunea de vicar al mitropoliei Moldovei (1788—1792[2]). La îndemnul acestuia s'a înfiinţat în 1791 eparhia Cetăţii-Albe şi a Nistrului pentru arhireul Gavriil Bănulescu, care avea să păstorească pe ambele maluri ale Nistrului.

Indată însă, ce în baza tratatului dela Iaşi, Nistrul deveni hotar între Rusia şi Moldova, şi Ucraina-Hanului fu încorporată împărăţiei ţarului, Potemkin îşi schimbă planul cu privire la noua organizaţie bisericească. In locul eparhiei Cetăţii-Albe şi Benderului, dânsul preconiza planul înfiinţării unei eparhii care să cuprindă pe credincioşii din oraşele şi satele dintre Bug şi Nistru până la Marea Neagră pentru că „în *acele oraşe şi sate trăiesc pe lângă Ciornomorţi şi Moldoveni şi Poloni aşezaţi acolo*“[3]). Şi aceasta pentru motivul ca această regiune de hotar să aibă o putere de atracţiune şi ademenire pentru cei „de dincolo de hotar“ ce ar dori să se aşeze acolo. Insuşindu-şi vederile lui Potemkin, arhiepiscopul Ambrosie propuse ca noua eparhie să fie numită „Episcopia Oceacovului şi Dubăsarilor“[4]). Potemkin avea în vedere pentru ocuparea postului de episcop-vicar în părţile acelea pe ruda sa arhimandritul *Iov*, care era „om blând şi cucernic şi *cunoştea limba moldovenească* şi cea polonă“[5]). Şi aceasta cu atât mai vârtos, cu cât Gavriil Bănulescu fuse ales în 1792 mitropolit al Moldovei. Deci *Potemkin* şi *Ambrosie recunoscură că între Bug şi Nistru locuiau Români şi că pentru arhipăstorul acestei regiuni se cerea cunoaşterea limbii româneşti.*

---

[1]) Fraţiman, l. c., p. 21.
[2]) Ibid. l. c., p. 22.
[3]) Mem. Soc. Ist. Arh. din Odessa, IX., p. 291.
[4]) Ibid., pag. 291.
[5]) Ibid., p. 292 urm.

Tot el se purtase cu gândul de a da acestor regiuni mărginaşe o organizaţie cât se poate mai bună, pentru ca ea să ademenească pe Moldoveni de a se aşeza acolo. Dar planul lui Potemkin n'a mai fost adus la îndeplinire. O episcopie specială pentru fosta Ucrainã a Hanului nu s'a mai înfiinţat, ci credincioşii din această nouă achiziţie teritorială a ţarului rămaseră sub arhipăstoria Ekaterinoslavului, înjghebându-se doară la Dubăsari o decasterie duhovnicească cu un protopop sau blagocin în frunte după obiceiul rusesc. Acestei dicasterii erau supuse cele patru protopopii sau blagocinii. In capul dicasteriei se găsia un oarecare Filoftei Vladevici, căruia în 1793 îi urmă protoiereul Ion Glijinski. In 1798 sediul dicasteriei se mută dela Dubăsari la Tiraspol,noua capitală a judeţului cu acelaş nume[1]). Alipirea aceasta la metropolia Ecaterinoslavului n'a fost defavorabilă Românilor din oblastia Oceacovului, fiind că înfrunte acestei mitropolii se găsia între anii 1793—1799 fostul vicar al mitropoliei Moldovei, Gavriil Bănulescu, care arăta multă pricepere pentru nevoile culturale şi sufleteşti ale conaţionalilor săi români. In 1799 Gavril fu chemat la arhipăstoria Chievului, iar urmaşul său pe scaunul arhiepiscopal dela Ekaterinoslav continuă până 1810 să păstorească regiunea dintre Nistru şi Bug.

După acest an credincioşi din oblastia Oceacovului trecură sub jurisdecţiunea bisericească a noi înfiinţatei arhiepiscopii a Chişinăului şi Hotinului. Mitropolitul Gavril Bănulescu ajunse din nou povăţuitorul sufletesc al Românilor Transnistrieni, care se uniră astfel, măcar în ceia ce priveşte biserica, cu fraţii lor din Basarabia răpită. Unirea aceasta nu înseamnă numai o întregire fericită a eparhiei basarabene, ci ea, după constatarea mitropolitului Gavriil, era spre mulţumirea locuitorilor „fiind că stepele Oceacovului ca şi Basarabia erau locuite de *Români,* Greci, Bulgari precum şi de colonişti de diferite naţiuni, *iar Ruşi erau foarte puţini*“ [2]). Legătura aceasta bisericească a dăinuit şi după moartea mitropolitului Gavriil până la 1837, când pentru credincioşii de dincolo de Nistru se înfiinţă eparhia Hersonului şi Tauridei cu reşedinţa în Odessa. Numai atunci se

[1]) Cf. I. Fraţiman, l. c. p. 45—46.
[2]) Revista Soc. Ist. Arhiol. Biser. din Chişinău, IX, p. 17.

desfăcură legăturile bisericeşti ce unia pe Moldovenii de pe ambele maluri ale Nistrului.

XI.

Viaţa economică şi culturală.

Elementul românesc transnistrian s'a alcătuit din coloniştii şi pribegii ce fuseseră mânaţi de diferite nevoi dincolo de Nistru. Ocupaţia lor principală a rămas, ca şi în ţara lor de obârşie agricultura şi prăsila vitelor.

Zice cântecul popular transnistrian:

„Bădiţa tot ara,
Iar leliţa boronea,
Apoi badea sămăna
Şi grâu mândru răsăria".

In altă colindă tot de acolo se zice:

„Doare-mă Doamne mânile,
Mânile şi spatele,
De boi tineri juguind
De cai tretini învăţându-i" [1]).

Pământurile erau largi şi destul de productive, astfel că aceste îndeletniciri asigurau bunăstarea locuitorilor. Meşteşugul războiului şi cărăuşia erau isvoare de câştig pentru cei mai curagioşi şi întreprinzători dintre ei. De aceia şi cântecul popular arată că:

„Dela Nistru până 'n Crâm
Din Bugeac şi până'n mare
Sunt tocmai patru hotare" [2]).

Aşa numiţii *Cazaclii* întreţineau un viu şi rentabil negoţ cu Polonia şi cu părţile căzăceşti.

Viaţa economică românească primi un puternic avânt pe vremea lui Duca-Vodă. Dela Ţigănauca pe Nistru, unde domnul Moldovei şi Ucrainei îşi durase „case domneşti cu beciuri de piatră", până în Bug, se întindeau posesiunile sale cu „stupi, vaci, oi, pluguri de boi pe la toate târgurile de cea parte de

[1]) T. T. Burada, Con. Lit. XVII, p. 287.
[2]) Cântecul lui Ghelea, Z. Arbore, Basarabia, p. 197.

Nistru, velniţe de horilcă, de bere şi de altele“ [1]). Nistrul devenise o apă românească şi plugul moldovenesc trăgea brazda civilizaţiei dela Nistru până la Bug şi chiar dincolo de acel fluviu. Prisosul de viaţă economică a Moldovei se revărsa cu îmbielşugare asupra regiunilor transnistriene.

Vestite au rămas până în ziua de astăzi fermele şi lăptăriile româneşti din jurul oraşului Ananiev.

Românii Transnistrieni cultivă cu predilecţie grâu, orz şi porumb; ei sunt grădinari vestiţi. Ei au introdus în regiunile transnistriene cultura viei. In jurul caselor lor se găsesc pomete bogate. Românul nu poate trăi fără umbra recoritoare a arborilor cultivaţi de dânsul.

Românii Transnistrieni se bucură de o bună stare materială. Fiecare gospodar cultiva 5—6 desetine de pământ. Ei sunt vestiţi crescători de cai de care se folosesc la tracţiune.

In regiunile industriale din gubernia Ecaterinoslavului Românii sunt minieri căutaţi. In Odessa, Herson, Cremenciuc etc. Românii găsesc ocupaţie ca muncitori de porturi şi de docuri. In jurul Ananievului Românii se îndeletnicesc cu ţesutul pânzeturilor pentru nevoile sătenilor.

In părţile Nistrului casele româneşti sunt construite din piatră; în alte locuri din lemn sau din cărămizi de lut ca şi la noi în regiunile lipsite de pădure. Casele lor sunt construite după tipul caselor moldoveneşti cu cerdac şi cu prispă împrejur. Ferestile din afară sunt încadrate în ornamente de diferite culori. Ţăranca îşi face singură lucrurile de care are nevoie în casă. In interiorul casei se găseşte aşezat tradiţionalul „cuptoriu“, apoi lăiţi acoperite cu lăicere şi ţoluri şi cu ladă de zestre la căpătâiul patului. La grindă şi după icoane se văd mănunchiuri de văzdoage, de busuioc şi calapăr. Vechiul port moldovenesc a cam ieşit din uz. In unele părţi femeile poartă încă „meneştergură“ pe cap ca în unele părţi din Bucovina şi Basarabia. Flăcăii mai poartă pe ici pe colo flori la pălărie [2]).

Românii Transnistrieni sunt de statură mijlocie şi bine făcuţi. Femeile sunt frumoase ca şi Moldovencile noastre. Ei sunt

[1]) L. Costin, Letop., II, p. 22.
[2]) T. T. Burada, l. c. p. 285.

soldaţi buni şi serviau de obicei la cavalerie sau la gardă. Au un caracter firm, sunt curajoşi şi plini de energie, însuşiri moştenite dela vechii descălicători, cari avură curajul de a-şi părăsi vatra părintească pentru a începe o viaţă nouă în regiuni îndepărtate [1]).

Românii Transnistrieni şi-au păstrat limba, portul şi obiceiurile strămoşeşti. Ei asimilează pe Rutenii aşezaţi între ei şi intră rar în legături matrimoniale cu alte neamuri. Neobositul Teodor T. Burada, care în 1883 vizitase aceste regiuni, găsi la Transnistrieni aceleaşi datini, obiceiuri şi credinţe ca şi la Moldovenii de dincoace de Prut şi Nistru. Veselie la nunţi cu tradiţionalii peţitori şi conacari, şi cu duiosul: „Taci mireasă nu mai plânge"; la înmormântări bocete şi aruncarea cu ţărină peste sicriu; colinde cu pluguşorul de Sf. Vasile; colinda cu florile dalbe şi cu Ler-Doamne la Crăciun. Cântecele lor încep cu „frunză verde" şi jocurile sunt hora, brâul, corabiasca ş. a. Şi Transnistrienii cred în strigoi, în descântece, în vrăji şi farmece. Poveştile lor ca şi ale noastre amintesc de Feţi-Frumoşi în luptă cu zmei şi cu balauri pentru izbăvirea Cosânzenei. Până şi măsurile ca ocă, demerlie, baniţă şi miertic s'au păstrat la ei ca şi la noi. Limba vorbită de ei arată aceleaşi fenomene dialectale ca şi limba vorbită dincoace de Nistru şi cu caracteristicele abreviaţiuni: „Măi Ghio, măiVasî, măi Ioa" în loc de măi Gheorghe, măi Vasile, măi Ioane [2]). Ciobanii încrestează pe „răboj" numărul turmelor lor.

In cântecele lor populare se reoglindesc referinţele locale.

„Badea acasă a alergat
Un cal graur a luat
Pe dânsul s'a aruncat
La târg la Lisaveta a plecat" (Elisabetgrad).

Sau:

„Şi a încărcat badea doăusprezece cară
cu pohoară
Şi s'a dus la *Nistru* la moară".

---

[1]) Cfr. Harea, l. c. p. 24.

[2]) T. T. Burada, O călătorie în satele moldoveneşti din gubernia Cherson, Conv. Lit. XVII, p. 286 şi O călătorie la Românii din gubernia Kamenitz-Pod. în Arhiva, 1906.

Colindătorii se grăbesc de a se întoarce la „curţile“ lor.

„Cu stuh acoperite.
Cu lut lipite.
Daţi-ne câte-o capeică
Să ne cumpărăm câte-o opcincă“ [1]).

In altă colindă se proslăvesc faptele eroului care

„Fântâni bune am făcut
Cu apă bună de băut.
Pe la gloduri
Făcut-am poduri“ [2]).

Surprinzător pare un pasagiu dintr'o colindă auzită de Burada în comuna Iasca dela moşneagul Puşcă şi dela nevasta lui Ion Pojar, care pare să prevestească prăpădul bolşevic de azi.

Iată pasagiul:

„Mult stau Doamne şi mă gândesc
Să te întreb să îndrăznesc,
Când a fi veacul de-apoi,
Când s'a mântui lumea cu noi,
Sfârşenia pământului,
Întunecimea soarelui?
Cu bun dreptul spune-voi
Când va fi veacul de-apoi,
Când a bate fiu pe taică
Când a bate fica pe maică,
Frate mai mic pe cel mai mare,
Sora mai mică pe cea mai mare,
Atunci sfârşenia pământului
Potopul *creştinului!*“ [3]).

Bisericile moldoveneşti erau clădite din lemn şi acoperite pe alocurea încă cu stuh. Mai rare erau bisericele de piatră. Ca ctitori apar oameni cu dare de mână ca: secundo-maiorul Pantazi, Maxim Ciorbă în Maximovca, comună numită după numele său, negustorul Nicolae Hagiu în Nova-Mirgorod, Zaporojeanul Tuliţă în Glinoaea, căpitanul marinar Emilian Sucevean în Andreevca, Cantacuzineşti în Cantacuzinovca, Harjău în

[1]) T. T. Burada, l. c. p. 287 urm.
[2]) Ibid. p. 289.
[3]) T. T. Burada, l. c. p. 289.

Hârjovca, Ion Grosul-Tolstoi în Bogoslava, Moisi Ducinschi în suburbea Moldovanca din Odessa, numită astfel după prizonierii moldoveni ce trăiau acolo. Eustratie Vântul în Parani, sau „după dorinţa şi cererea nobilelor şi *locuitorilor de naţiune Moldoveni* cari s'au sălăşluit aici“ în Alexandrovca, sau după dorinţa Moldovenilor trăitori acolo încă *„de pe vremea Turcilor“* [1]).

Bisericile sunt închinate Adormirii Maicei Domnului, Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil, Sf. Nicolae, Sf. Varvara, Sf. Arsenie, Sf. Ion Botezătorul, Sf. Gheorghe, Sf. Ilie, Sf. Paraschiva, Sf. Dumitru, Ion Teologul, Sf. Iosif, Sf. Adrian şi Natalia, Sf. Alexandru, Coborîrii Sf. Duh, Sf. Treime, Naşterei Maicei Domnului, Acoperemântului Maicei Domnului ş. a.

Arhiepiscopul Gavriil mai pomeneşte încă şi de două mănăstiri şi anume *Roghi* şi *Pasiţel*. „In apropierea satului Roghi din jud. Tiraspol, zice Gavriil, şi anume numai departe de două verste dela el, era odată mânăstirea Roghi, astăzi desfiinţată. Această mânăstire era situată pe malul stâng al Nistrului, dela oraşul Dubăsari 5 verste în sus pe râu. Nu ştiu în care an fusese clădită mânăstirea. Pe aici ne-au condus sătenii din Roghi, simpli la suflet, Moldoveni, cari păstrează încă multe obiceiuri strămoşeşti, au mare şi deosebită stimă faţă de mai marii şi cârmuitorii lor, au dragoste şi tragere de inimă către biserică şi slujitorii sfântului Altar. Locuitorii, cu toate că ei spun că trăiesc în sărăcie, posed pământ productiv şi se ocupă cu *viticultura*. Vorbesc moldoveneşte, dar ştiu şi ruseşte. Slujba dumnezească se face în două limbi, *româneşte şi ruseşte*“.

„In apropiere de satul Pasiţel, jud. Ananiev era mănăstirea Pasiţel, desfiinţată. Biserica era foarte sărăcăcioasă şi de lemn în vremea Turcilor, apoi s'a clădit o altă biserică tot de lemn, care după desfiinţarea mănăstirii a fost vândută sătenilor din Ponora, unde este şi astăzi. In locul mănăstirii Pasiţel se găseşte o casă, unde şede unul dintre *sătenii moldoveni, care se îndeletniceşte cu ţesutul pânzei* pentru nevoile sătenilor, iar altă clădire nu mai este“.

---

[1]) Memor. Soc. de Ist. şi Antichităţi din Odessa, II, p. 140 urm. Cfr. I. Fraţiman, l. c. p. 46 urm.

Cărţile rituale erau româneşti şi se aduceau din Moldova în deosebi dela Iaşi şi dela Mănăstirea Neamţului. Impărăteasa Caterina încuviinţă în Mai 1792 „protopopului moldovenesc *Mihail Strilbiţchi* de a face o *tipografie* pentru tipărirea cărţilor în greceşte, ruseşte, moldoveneşte şi în alte limbi“ [1]). Protopopul Strilbiţchi era un vestit tipograf, gravor şi legător de cărţi, care petrecuse multă vreme la Iaşi, Huşi şi Mănăstirea Neamţului [2]).

Activitatea sa tipografică o începu la Iaşi în 1772 cu un Ceaslov. In 1776 îl găsim în Movilău unde tipări Psaltirea. Tot acolo apăru după alţi 10 ani o nouă ediţie a „Psaltirei prorocului şi împărat David ce s'a tipărit de Mihail Strilbiţchi întru însuş a sa tipografie în târgul *Movilăului, care iaste între hotarul Rusiei şi al Moldovei*“. Movilăul rămase şi după aceea un centru cultural românesc. Pela începutul veacului al XIX-lea fiinţa la Movilău o şcoală sub conducerea unui „filosof grec“, la care învăţau fiii de boeri din Basarabia [3]). In 1868 juca o trupă română în Movilău, o dovadă că elementul românesc era acolo destul de puternic [4]). In Movilău avu loc la 1780 faimoasa întâlnire a ţariţei Caterina cu împăratul Iosif al II-lea pentru a se pune de acord asupra ţelurilor politicei lor orientale [5]).

Cu încuviinţarea împărătesei Caterina din 1792 Strilbiţchi îşi cumpără o casă în Dubăsari şi-şi instală acolo tipografia. După o muncă de doi ani apăru „cartea ce să numeşte Ciaslov mare cu multe orândueli ale bisericii... întru însuş a sa tipografie în târgul Dubăsari“. După alţi doi ani îl întâlnim din nou la Movilău unde tipări „Istoriia a Alexandrului celui mare din Machedonia şi a lui Darie din Persida a Impăraţilor“ şi Psaltirea. Acestea par să fi fost ultimele sale lucrări tipografice. Scurt timp după aceia el desfăcu tipografia sa, dăruind o parte din ea Mânăstirei Neamţului, unde petrecea adese la prietenul său Dositei Calmuţchi, egumenul mănăstirii.

Dar Strilbiţchi nu s'a afirmat numai ca maestru tipograf şi

---

[1]) Mem. Soc. din Odessa, II, 1. pag. 217, no. 2.

[2]) D. Dan, Protopopul Mihail Strilbiţchi în Candela, 1912.

[3]) Stefan Cioban, Cultura Românească în Basarabia, Chişinău, 1923, p. 33 şi 160.

[4]) Ibd. p. 190.

[5]) Zinkeisen, VI, p. 278; cfr. Xenopol, V. p. 242.

ca gravor, ci şi ca autor, traducător şi editor. Din pana sa au ieşit mai multe lucrări de valoare ca „Scurta adunare a numelor ruseşti şi româneşti“ şi „Lecţiuni pentru învăţarea limbei moldoveneşti şi ruseşti“. El a tradus „Calendarul pe doi ani“, „Curioznică arătare“, „Invăţătura creştinească“, „Datoria şi stăpânirea blagocinilor şi protopopilor“ ş. a. In editura sa apăru „Dialoguri de casă russo-moldovineşti, „Abecedar slavonesc“ ş. a. Din toate lucrările acestea se vede clar care era hrana sufletească a Românilor Transnistrieni la sfârşitul veacului al XVIII-lea.

Prin unirea cu Basarabia, elementul românesc transnistrian primi un puternic impuls naţional. Alături de fraţii lor basarabeni ei rezistară mai bine rusificării.

Şcoli româneşti nu existau. Guvernul rusesc nu făcea nimic pentru învăţătura norodului românesc de dincolo de Nistru. După statistica din 1897, Moldovenii din gubernia Hersonului aveau abia 7, 8% ştiutori de carte, rusă, fireşte, nu românească, iar restul de 92, 2 % erau analfabeţi. In Podolia Românii băteau recordul cu chiar 95 % de analfabeţi. Cei ce frecventau şcolile mai înalte se rusificau. Transnistrian de origină era eruditul Iacob Hâncul, fiul protoiereului Danilă Hâncu din Ovidiopol, care ajunse profesor de limba română la Chişinău şi Petrograd şi autor al unei gramatici şi crestomaţii româneşti [1]). Român Transnistrian era Pavel Galagan, ctitorul liceului din Odessa. Român era şi Funduclei, după care se numeşte o stradă în Kiev. Români Transnistrieni erau: Corduneanu, Măcărescu Bantăşi, Grădescu, Frunzeii sau Frunză, care a dat armatei roşii un vestit comandant cu acest nume.

Satele mai izolate sunt expuse rusificării. Ca şi în Bucovina, întâlneşti la Transnistrieni oameni răspunzând la numele Muntean, Ungurean, etc., cari nu ştiu o boabă româneşte. Unde Românii locuesc în grupuri mai mari, ei asimilează pe vecinii lor ruşi, dovadă nume ca Gorodenco, Litiţchi, Nezavertailo, care sunt cei mai aprigi Români [2]).

Lipsa ştiinţei de carte şi dorul de a auzi cuvântul lui D-zeu în limba maternă, făcu pe vremuri să crească numărul adep-

[1]) Ştefan Ciobanu, Cultura Română în Basarabia, p. 109 urm.
[2]) V. Harea. l. c. p. 25 urm.

ţilor faimosului călugăr *Inochentie*, care îşi avea postrigul într'o mănăstire de lângă Balta, de unde propoveduia norodului în limba moldovenească. In faptul acesta rezida puterea cuvântului său asupra norodului [1]).

XII.

Deşteptarea Românilor Transnistrieni.

Marea revoluţie rusească din 1917 surpă subit temeliile învechite ale imperiului ţarist. Atunci, deodată cu fraţii lor din Basarabia, se deşteptară şi Transnistrienii cari până atunci trăiau „ca într'o pădure întunecoasă", la o nouă viaţă naţională. Mulţi Transnistrieni făceau serviciul militar pe frontul român, unde aveau ocazie să cunoască pe fraţii lor liberi, viteji şi iubitori de brazda strămoşească. Cei rămaşi acasă veniră în atingere cu cetele de pribegi români din toate regiunile româneşti. Din gura acestora Transnistrienii aflară veşti înteresante asupra neamului românesc din care făceau şi ei parte.

La Visca şi Gruscaia lângă Elisabetgrad, la Alaşki lângă Nicolaev, la Herson şi Odessa, pribegii moldoveni, munteni, ardeleni şi bucovineni întrară în contact cu fraţii lor descălicaţi acolo din vremurile bătrâne, înţelegându-se cu ei în limba românească şi trezind în ei conştiinţa solidarităţii naţionale.

La slujba dumnezească ce se făcea în româneşte în una din bisericile din Herson pentru refugiaţii români, luau parte şi mulţi credincioşi români din părţile acelea. In cucernicia lor, Transnistrienii ascultau serviciul divin în genunchi şi cu lacrimi în ochi. Intrebaţi asupra causei înduioşirii lor, un creştin mai în vârstă răspunse în româneşte: „Da cum să nu plângem, când am văzut ce n'am pomenit şi n'am crezut, am auzit slujba bisericească în graiul moldovenesc" [2]).

In Mai 1917 octogenarul Filimon Marian scria gazetei „*Cuvânt Moldovenesc*" din Chişinău zicând:

„Am de-acum 76 de ani; ca mâne voi muri, da tot nu

---

[1]) Cfr. I. Nistor, Istoria Basarabiei, p. 341.

[2]) P. Gârboviceanu, *Românii de peste hotare*, Cernica 1924, p. 17 urm.

mă îndur să se stângă moldovenească. De-aceia vă rog şi vă poftesc să nu-i uitaţi nici pe Moldovenii de pe malul Nistrului cel din stânga, din gubernia Hersonului. Că toate satele de pe malul Nistrului sunt moldoveneşti, da preoţi mai mulţi ruşi. Şi tare mi-e întuneric cu aşa slujire. Foarte ni sete de preoţi moldoveni şi nu-i avem; deşi sunt unii Moldoveni, tot rusește citesc. Mă rog să mă bucuraţi cu un răspuns bun la cererea mea".

După o săptămână veni dela bătrânul Filimon o a doua scrisoare şi mai înduioşătoare de următorul cuprins:

„Insă dacă milostivul Dumnezeu ne-ar învrednici pe noi să ne dea un preot moldovean băştinaş, asemenea şi un psalt, apoi atunci nouă ni s'ar părea că aceasta este la noi al doilea Paşti".

„Of, Doamne, oare voi ajunge eu să văd această mare bucurie? In creerii mei să încep câteodată îndoieli, iar câteodată găsesc o deosebită bucurie, crezând că aceasta se poate. Insă ah, dacă acestea toate s'ar înfăptui în fapt!" [1]).

Soarta Românilor Transnistrieni a format dela început obiectul preocupărilor serioase ale Românilor Basarabeni. Programul partidului naţional ce se constitui în 3 Aprilie 1917 în Chişinău, prevedea dispoziţiuni privitoare la Transnistrieni. Articolul X din acest program zice:

„Moldovenilor de dincolo de Nistru să li se chezăşlească aceleaşi drepturi naţionale, pe tărâmul cultural bisericesc şi economic, pe care le vor avea în Basarabia locuitorii de alt neam".

In primăvara anului 1916 tinerii transnistrieni din Chiev cereau unirea tuturor Românilor într'un stat naţional unitar. La congresul învăţătorilor moldoveni ce s'a ţinut în Odessa în zilele de 24 Mai până 2 Iunie 1917, profesorul din Chişinău, d-l Iustin Fraţiman propuse şi congresul aprobă ca în bisericile şi şcoalele Românilor Transnistrieni limba rusă să fie înlocuită prin cea moldovenească, iar predarea să se facă de preoţi şi dascăli moldoveni. Congresul mai ceru că se înfiinţeze la Du-

[1]) V. Harea, l. c., p. 27.

[2]) *Cuvânt Moldovenesc,* no. 28 Aprilie 1917.

băsari o episcopie românească iar în fruntea acestei vlădicii să ajungă un arhireu moldovan. Propunerea aceasta s'a făcut probabil sub impresiunea vechilor tradiţiuni culturale ale Dubăsarilor. Pentru creşterea clericilor din această nouă eparhie moldovenească, propusă la timpul său spre înfiinţare şi de faimosul Potemkin, se cerea ca pe lângă seminarul clerical din Odessa să se deschidă clase paralele moldoveneşti cu profesori români. Se mai hotărî ca pentru şcolile moldoveneşti de dincolo de Nistru să se creeze un inspectorat şcolar a parte. Tot atunci se luă hotărîrea ca învăţătorii transnistrieni să frecventeze cursurile de limba română ce se deschiseră la Chişinău [1]).

Şi în adevăr, la cursurile care s'au ţinut în vara anului 1917 şi 1918 la Chişinău au participat şi învăţători transnistrieni. In spaţioasa sală eparhială din Chişinău se adunaseră la cursuri peste 500 de învăţători şi învăţătoare originari din Basarabia şi din Transnistria, pentru a auzi cuvântul desrobitor al culturii româneşti. Era una dintre cele mai mari şi mai desăvârşite satisfacţiuni sufleteşti pentru noi toţi aceia, pribegi din Regat, Ardeal şi Bucovina, cari ne învrednicisem de a propovedui dragostea de limbă şi învăţătură românească unor fraţi pe cari-i văzusem numai atunci pentru întâiaş dată. Atât acolo cât şi la cursurile de istoria Românilor care în toamna anului 1917 le inaugurasem la Universitatea din Odessa, avui prilej să cunosc mai mulţi cărturari transnistrieni, naţionalişti aprigi şi setoşi de învăţătură românească. Imi reamintesc de nume ca Teodosie Malai, Mihail Mosculenco, Alexandru Toderaşcu, Ţurcan, Diacon ş. a.

In 13 Noemvrie 1917 Zemstva Gubernială din Chişinău se adresă zemstvelor guberniale din Podolia şi Ekaterinoslav cu rugămintea de a arăta numărul copiilor moldoveni în vârstă de şcoală.

Cu ocazia trecerei voluntarilor ardeleni şi bucovineni prin Chişinău, înflăcăratul Grigoraş din Transnistria exprima dorinţa „ca toţi Românii să se unească sub acelaş Domnitor“ [2]).

La congresul soldaţilor moldoveni ce s'a ţinut la Chişinău în 21 Oct. 1917 luară parte şi mulţi soldaţi români transnistrieni.

---

[1]) I. Fraţiman, l. c., p. 59 urm.
[2]) V. Harea, l. c. p. 28.

Cu acest prilej reprezentanţii Transnistrienilor începură să-şi dea seama de numărul lor, de însemnătatea lor şi de ţinta spre care trebuiau să tindă în viitor. Acolo unul dintre fruntaşii lor, Toma Jalbă rosti următoarea cuvântare: „Fraţilor, văd că toţi va-ţi hotărît să luaţi ce vi se cuvine... să scăpaţi scumpa noastră Basarabie din mâna vrăjmaşilor, precum scoate ciobanul oaea din gura lupului".

„Dar eu vă întreb, fraţilor, cari sunteţi Moldoveni, cum ne lăsaţi pe noi, Moldovenii, cei ce suntem rupţi din această Basarabie, să trăim pe celălalt ţărm al Nistrului? Noi rămânem ca şoarecii în gura motanului".

„De ne veţi uita, noi vom sàpa malul Nistrului şi vom îndrepta apa dincolo de pământul nostru, căci mai bine să-şi schimbe râul mersul, decât să rămânem noi despărţiţi unii de alţii[1]).

Cuvântarea d-lui Jalbă făcu adâncă impresie asupra adunării. Toată lumea era preocupată de soarta Transnistrienilor. Sub impresia acestei preocupări generale, Congresul Moldovenilor basarabeni din 25 Oct. 1917 votă o moţiune, prin care se hotărî a susţine legături strânse cu organizaţiunile moldoveneşti de dincolo de Nistru, şi a pune la dispoziţia acestor organizaţiuni 10 locuri sau mandate în „Sfatul-Ţării" din Chişinău.

Congresul mai hotărî de a cere guvernului provizor din Chiev şi Radei Ucrainene să recunoască Moldovenilor de peste Nistru, din Caucaz[2]) şi din Siberia şi din alte părţi unde s'ar mai găsi aceleaşi drepturi, pe cari Românii basarabeni le recunoşteau naţionalităţilor locuitoare în Basarabia autonomă.

Astfel treziţi la o nouă viaţă naţională în urma revoluţiei şi a propagandei culturale româneşti, Românii Transnistrieni convocară pentru ziua de 19 Noemvrie 1917 o adunare pregătitoare la Grigoriopol, un târguşor moldovenesc, numit aşa după cneazul Grigore Potemkin, întemeitorul târgului la care *„Comitetul Moldovenesc"* luă cu mare însufleţire hotărîrea de a convoca pentru ziua de 17 Decemvrie 1917 *„Congresul Românilor Trans-*

---

[1]) Cfr. N. Harea, l. c., p. 28; P. Gârboviceanu, l. c., p. 17 urm.

[2]) Cfr. I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 300 urm.

nistrieni" la Tiraspol, capitala judeţului cu acelaş nume. Comitetul Congresului se compunea din fruntaşii transnistrieni Bulat, Toma Jalbă, Durbăilă, Dumian şi Moloman, cari lansară următoarea:

Chemare

Cu bună samă — „Numai în uniri putem să ocupăm dreptatea".

Fraţilor Moldoveni!

Am ajuns o vremi, în cari toate naţiunili (neroadeli) sau scos drepturili sale, iar noi moldovenii am rămas mai pe urma altoatelor neamuri — ca cum ar fi rătăcit un cârdişor de oi dela toată turma!

Noi, fraţilor, am dormit şi nu au avut cine ne trezi pân ci nu o mers alte neamuri pe lângă noi, bucurându-se sub steagurile sale.

Eată noi, ceia ce neam trezit şi, înfierbântându-se sângele cel frăţesc în noi, neam pornit ca să trezim părinţii, fraţii şi surorile, ca împreună cu tăţâi să ne aratăm — ca să ştii toate naţiunile, că şi noi sântem un neam bogat, delicat şi foarte cult.

Pentru de aceea noi fierbinte vă poftim părinţilor, fraţilor şi surorilor moldoveni ca-să ne adunăm (grămădim) cu tăţii astăzi şi împreună să-ne râdicăm steagul naţiunii (nărodului) nostru.

Foarte ferbinte vă poftim ca să vă adunaţi aleşii fraţi câti doi 2 oameni din tot satul moldovenesc cari trăim pi malul stâng al nestrului (Herson şi Cam.-Pod. gub.), la în tâiul congres moldovenesc unde au sâ sâ dislege tuate dreptăţele cinstitului Neam Moldovenesc în oraş Tiraspol la 17 decabre 1917 an în Ispoln. Comiteta Soveta R., S. i Cr. Dep.

Lumenarea

Cine-trebui nou.

Cap. 1-i.

Nitrebui nou şcola sâ fii în limba narodului moldovenesc. Ca fii şte care moldovan sâ ştii cel învaţă pi dânsu.

Cap. 2-i.

Invăţătura afară de şcoală, biblioteca să fie pi limba moldovenesc ca să putem noi Moldoveni a ne lumena mai bine în lume de cum am fost păr amu.

Cap. 3-i.

Rugăciunea în sfânta Biserică să fie pi limba Narodului-Moldovenesc, ca fiiştecare Bătrân sau Tânăr sân-ţaleag Cu ci fel di rugăciunie Merge Preutul pentru dânşii în-naintea lui Dumnezeu.

Cap. 4-a.

Trebui că să fii judecătorii curat moldoveni, ca judecata să fii în-ţeleaptă pintru Moldovanu-Nostru, şi ca să puată fii-ştecare, cu gura lui a spune tuată durerea sa la judecată.

Cap. 5-a.

Doftorii trebui să fii cunoştiirea *limbii* moldovenesc. Ca să poat el, înţalege ceea ci iaspune bolnavul moldovan.

Cap. 6-a.

Deci noi moldovanii nam fost învaţaţâ pân amu, pentru că niau fost opritâ dişteptarea, şâ lumenarea Neamului Nostru în limba Noastră Moldovenescă.

Cilenii Comitetului de organizaţii:

Praporgic Bulat
Soldat Jalobă
Grajdanin Durbailo
Praporgic Moloman
Bolinoopred Dumean.

„Sfatul-Ţării din Chişinău trimise delegaţi la congres pe domnii P. Halippa, G. Mare, N. Gafencu şi A. Crihan. Mai participă la acest Congres şi d-l Onisifor Ghibu, care a avut fericită inspiraţie să însemne cele petrecute la acest memorabil Congres [1]). Congresul la care participară delegaţi din 20 co-

[1]) Onisifor Ghibu, Deşteptarea Moldovenilor de peste Nistru, Chişinău, 1918.

mune transnistriene, s'a deschis sub prezidenţia d-lui Bulat şi s'au discutat chestiunile de organizare privitoare la biserică, şcoală, justiţie, etc. Desbaterile Congresului atinseră culmea în momentul când d-l Gheorghe Mare, delegatul Sfatului-Ţării din Chişinău, încredinţă fraţilor transnistrieni steagul tricolor cu cuvintele:

„Delegaţia din Chişinău vă pune în mână steagul acesta. El este steagul neamului nostru. Supt umbrirea lui trăieşte întregul neam moldovean şi românesc şi pentru izbânda lui luptăm cu toţii în aceste vremuri".

„Voi până acum n'aţi avut steag, n'aţi avut drepturi, n'aţi avut consideraţia naţională. De astăzi înainte steagul nostru naţional va flutura mândru şi plin de încredere şi peste voi. Să lucraţi aşa ca să-i faceţi cinste, să lucraţi aşa ca să-l duceţi întru toate la izbândă!" [1]).

După desbateri înflăcărate, Congresul se uni asupra următoarelor postulate naţionale: slujbă românească în bisericile moldoveneşti; şcoală naţională şi scriere cu alfabetul latin; predarea istoriei în licee în limba naţională; înfiinţarea de case de citire pentru norod şi un arhipastor moldovenesc pentru credincioşii transnistrieni. Congresul mai hotărî să se introducă limba română în serviciile publice şi în justiţie şi ca ultimul şi cel mai vajnic punct *unirea regiunilor româneşti din Transnistria cu Basarabia.*

Adresându-se reprezentanţilor „Sfatului Ţării" din Chişinău, delegaţii transnistrieni le declarară zicând: *„Sântem trimişi cu aiastă vorbă, să fim cu D-Voastră împreună; cu aiasta ne aşteaptă pe noi la sate".*

Tot atuncia s'au desemnat candidaţii Transnistrienilor pentru Rada Ucraineană din Chiev, care îndeplinea funcţiunea de parlament central al Ucrainei.

Candidaţii desemnaţi de congres reuşiră în alegeri şi anume domnii *Precu* şi *Dumitraşcu*, cari cereau deplină autonomie politică şi naţională pe seama Românilor Transnistrieni. Rada admise cererea reprezentanţilor români şi se luară chiar măsuri pentru aducerea ei la îndeplinire.

---

[1]) Cfr. O. Ghibu, l. c., p. 44.

Indemnaţi de conştiinţa lor naţională şi de simţul de solidaritate cu fraţii lor cisnistrieni, deputaţii români din Radă apărară cu convingere şi tărie actul unirii Basarabiei cu Patria-Mamă, contestat cu îndârjire de mai mulţi deputaţi ucraineni din Radă. La pretenţiunile Ucrainenilor asupra Basarabiei, deputatul Dumitraşcu răspunse cu multă dreptate, că numărul Românilor Transnistrieni este mai mare ca numărul Ucrainenilor în Basarabia. Aşa fiind, pretenţiile Românilor asupra regiunilor transnistriene erau deci mai întemeiate ca revendicările Ucrainenilor asupra Basarabiei. O afirmare mai deamnă a drepturilor noastre naţionale şi manifestaţie mai dârză a conştiinţei şi solidarităţii româneşti nici că se poate închipui!

In toiul discuţiunilor aşa de aprinse din Rada Ucraineană, interveni pe neaşteptate o schimbare radicală în situaţia politică din Ucraina. In Aprilie 1918 se produse lovitura hatmanului Skoropadski, în urma căreia Rada se împrăştia în toate vânturile şi îndrăzneţii Transnistriani, Precu şi Dumitraşcu, fură aruncaţi în temniţă pentru cuvântările lor naţionale.

Dar înstalarea regimului sovietic puse foarte curând capăt dictaturii lui Skoropadski şi din toamna anului 1918 până la înfiinţarea *„Republicei Moldoveneşti“* nu s'a mai auzit aproape nemic despre Românii Transnistrieni.

XIII.

Republica Moldovenească.

Instalarea regimului comunist în Rusia impiedecă pe Românii Transnistrieni de a-şi realiza programul naţional, votat în congresul dela Tiraspol. Şi aceasta prin faptul că atitudinea guvernului sovietic faţă de Moldoveni nu se deosebia prin nemic de politica antimoldovenească a fostei cârmuiri ţariste. Contrar principiilor de dreptate şi egalitate, trâmbiţate cu atâta emfază de agenţii comunişti, Românii Transnistrieni nu ajunseră de a-şi auzi limba lor în biserică, de a o învăţa în şcoală sau de a o vedea întrebuinţată în oficiile publice, iar rostul lor în trebile obşteşti rămase redus la zero, curat ca pe vremea obladuirii ţariste.

Această tristă stare de lucruri dăinui neschimbată şi sub „sloboda“ stăpânire sovietică până în vara anului 1924, când anumite interese politice determinară guvernul din Moscova de a-şi schimba atitudinea sa faţă de Românii Transnistrieni.

Inzadar am căuta motivele acestei neaşteptate schimbări de atitudine în solicitudinea guvernului sovietic pentru emanciparea naţională şi culturală a Moldovenilor de dincolo de Nistru. Alte interese, decât cele naţionale şi culturale româneşti, determinară această schimbare.

Cum România opuse la Viena un refuz categoric şi definitiv pretenţiunilor ruseşti asupra Basarabiei, Rusia îşi dădu seama că, neputând să atace problema basarabeană pe un front militar, ea trebue să recurgă la alte mijloace de luptă şi de agitaţie, şi între aceste cel mai eficace păru să fie înfiinţarea unei republici moldoveneşti în coasta României, precum din aceleaşi motive şi cu acelaş scop Rusia crease o republică bielorusă în coasta Poloniei.

Refugiaţii din Basarabia, trăitori dincolo de Nistru şi îndeosebi în Odessa, se organizară în „Comitet Revoluţionar“ şi întrară în relaţiuni cu membri „Comitetului pentru salvarea Basarabiei“ din Paris. Membri acestor comitete, văzând zădărnicite planurile lor asupra Basarabiei, născociră ideia creării unei republici moldoveneşti dincolo de Nistru, unde să-şi poată satisface ambiţiunile lor şi de unde să poată continua şi întenzifica propaganda lor subversivă dincoace de Nistru.

Incă în Decemvrie 1923, membrii „Comitetului Revoluţionar Basarabean“ întervenirâ la Moscova pentru înfăptuirea planului lor. Cercurile conducătoare din Moscova fură uşor câştigate pentru planul acesta, pe care ei îl considerară de primul pas pentru sovietizarea Basarabiei. Autorii şi susţinătorii planului erau foarte grabiţi cu aducerea lui la îndeplinire, pentru ca delegaţii nouei republici moldoveneşti să poată lua parte la tratativele româno-ruse din Viena, din Martie 1924.

Misiunile sovietice din străinătate primiră ordin să sondeze terenul pentru a vedea cum ar fi primită această nouă creaţiune de stat. Rapoartele lor par să nu fi fost deloc favorabile, şi nici opinia publică rusească — întrucât se poate vorbi azi în genere

UNIVERSITATEA IAŞI

despre o astfel de opinie — pare să nu fi fost prea încântată de planul „Comitetului Revoluţionar Basarabean“, căci aprobarea lui întârzia încă multă vreme.

Numai după ce tratativele din Viena eşuară complect, şi Rusia nu se putea gândi serios la un războiu cu România pentru Basarabia, ea aprobă planul refugiaţilor basarabeni, ca un nou mijloc de agitaţie şi propagandă contra noastră. In scopul acesta, comuniştii ruşi începură o aprigă şi întensă propagandă printre Românii Transnistrieni în vederea înfiinţării unei republici autonome, sovietice şi socialiste pe seama lor

In 26 Iunie 1924 s'a înfiinţat la Odessa pe lângă departamentul gubernial al învăţământului obştesc o *secţiune moldovenească*, cu scopul de a organiza şi conduce învăţământul moldovenesc în şcoală şi afară de şcoală, înfiinţând case de cetire, cluburi, biblioteci şi teatre ambulante în regiunile locuite de Moldoveni.

Pentru desfăşurarea unei propagande eficace între sătenii moldoveni s'au trimis studenţi în regiunile locuite de Români şi anume câte cinci în părţile Podoliei, Odessei şi în regiunile dela Balta, fiind că aici elementul românesc era mai numeros şi aşezat în massă compactă. In ţinutul: Intâi Mai şi Zonoviev s'au trimis doi respective 1 student; iar câte un student a fost delegat pe lângă diversele cooperative, asociaţiuni şi organizaţiuni comuniste. Până la data de 25 Septemvrie 1924, studenţii delegaţi urmau să depună rapoartele lor la secţia moldovenească a învăţământului obştesc din Odessa.

La 1 Iulie 1924 apăru primul număr din „*Plugarul Roşu*“, gazeta săptămânală a secţiunii moldoveneşti a învăţământului obştesc din Odessa. Sub semnul secerei şi ciocanului se vede deviza bolşevică: „Proletari din toate ţările, uniţi-vă!“ Menirea noului organ de publicitate era de a face o cât mai intensă propagandă printre populaţiunea română transnistriană în vederea înfiinţării „Republicei Moldoveneşti“ între Bug şi Nistru.

In numărul 7 al „*Plugarului Roşu*“ din 21 August 1924 apăru următoarea „Inştiinţare“:

„Toţi cetăţenii, cari ştiu să scrie, să cetească şi să vorbească moldoveneşte şi cari vor să lucreze pe linia sovietică pentru Moldoveni, sunt rugaţi să se înregistreze la Secţia Mol-

dovenească de pe lângă secţia gubernială a învăţământului obştesc, Odessa, strada Baranova No. 10".

In acelaş număr al „*Plugarului Roşu*" aflăm şi următoarele ştiri interesante:

„Secţiunea Moldovenească pentru învăţământul moldovenesc este creată pentru a organiza şi indruma învăţământul moldovenesc".

„Pentru moldovenizarea cât mai grabnică a tutulor instituţiunilor şi aşezămintelor din centrele moldoveneşti, au fost trimişi în guberniile Odessa şi Nicolaev studenţi din sectorul român de pe lângă Universitatea din Moscova, pentru a studia, din punct de vedere cultural şi politic starea populaţiunii moldoveneşti.

S'a hotărît deschiderea de cursuri pregătitoare, de cursuri pedagogice superioare, a unei şcoli începătoare de gospodărie şi a unor şcoli de agricultură pentru ţărani şi muncitori moldoveni, în folosul cărora Editura gubernială din Odessa a şi început să publice, în limba moldovenească, cărţi şcolare pentru începători şi broşuri pentru vârstnici.

Iată şi lista cărţilor didactice ce au început să fie publicate în limba moldovenească.

a) pentru copii:
Abecedar alcătuit de tovarăşul Învăţător *Edelstein* din Coşniţa,
Aritmetica de tov. *Gh. Călin;*

b) pentru vârstnici, neştiutori de carte:
Abecedar şi *Carte de cetire,*

c) pentru ştiutori de carte,
1. *Cine a fost Lenin,*
2. *Lenin despre cooperaţie,*
3. *Chestiunea noroadelor mici în Uniunea Sovietică,*
4. *Legile pământului,*
5. *Poveşti moldoveneşti de Ion Creangă*[1]).

Cu privire la limba moldovenească şi la alfabetul întrebuinţat în aceste cărţi didactice găsim în „*Plugarul Roşu*", următoarele aprecieri extrem de interesante:

[1]) „*Plugarul Roşu*", no. 7, din 21 Aug. 1924.

„Pentru că dialectul moldovenesc este prea sărac în cuvinte, din care pricină se îngreuează mult munca culturală, şi de luminare a norodului moldovenesc, s'a hotărît ca în şcoale, case şi aşezăminte de cultură moldovenească, să se întrebuinţeze limba românească care este mai bogată în cuvinte".

„Până acum în limba moldovenească se întrebuinţează o mulţime de cuvinte ruseşti, neînţelese de cea mai mare parte a sătenilor moldoveni. Fireşte că întrebuinţarea limbei româneşti va fi făcută cu măsură, spre a nu cădea în alt păcat de a nu fi iar nepricepută de către ţăranii moldoveni şi fireşte că multe cuvinte ruseşti făcute de revoluţie vor rămâne şi mai departe, fiind alipite de veci de graiul moldovenesc (bolşevic, soviet, ispol. com., comisariat, ş. a.)".

„Tot din aceleaşi pricini s'a hotărît să se înveţe în şcoalele moldoveneşti buchile latine (române), întrebuinţate în cea mai mare parte a lumii creştine, pentru începători abecedarele (bucvele) vor fi tipărite cu litere (bucve) latine.

Cărţile şi gazetele pentru cei cari ştiu de acum să citească vor fi tipărite, ca şi până azi, cu buchile chirilice (ruseşti).

Dar pentru ca instrucţiunea în limba moldovenească să fie complectă, s'a înfiinţat pe lângă *Sectorul Român al Universităţii Noroadelor Apusene din Moscova* un curs pregătitor cu 10 locuri pentru ţărani şi muncitori moldoveni.

Deasemenea s'a deschis şi toamna anului 1924 o secţie moldovenească pe lângă *Şcoala Gubernială Sovietică şi de Partid* cu 36 de locuri. Locurile acestea au fost repartizate asupra diferitelor judeţe în următorul mod:

ţinutul Odessei 15 locuri
„ Hersonului 1 loc
„ Nicolaevului 1 loc
„ Bălţii 12 locuri
„ Zinovievului 3 locuri
„ Intâi Mai 4 locuri

Surprinzător este faptul că nu s'a distribuit nici un loc asupra regiunilor moldoveneşti din gubernia Podoliei[1]).

[1]) *Plugarul Roşu*, no. 7, din 21 August 1924.

Din acelaş izvor aflăm că „Secţia Moldovenească a Învăţământului Obştesc din Odessa“ a mai hotărît să alcătuească pentru iarnă *„o trupă mişcătoare de teatru moldovenesc pentru slujirea satelor moldoveneşti“*.

Cu conducerea tuturor aşezămintelor culturale şi economice moldoveneşti sosi şi cu luarea de măsuri în vederea întroducerei cât mai grabnice a limbii româneşti în toate instituţiunile şi centrele moldoveneşti fu însărcinat tovarăşul *Kanton I. Dicescu-Dyk*, fratele faimoasei comuniste Paula Kanton [1]).

Pentru a obţine învăţători şi propagandişti pentru şcolile moldoveneşti, tovarăşul *Florian* lansă în „Plugarul Roşu“ din 21 August 1924 următorul apel :

Către Invăţătorii Moldoveni din Uniunea Republicilor Sovietice.

Tovarăşi !

Au trecut aproape 7 ani, decând marea revoluţie din Octombrie a slobozit de sub jugul Ţarismului milioane de ţărani şi muncitori. Practica noastră din fiecare zi ni arată în chip limpede, că preschimbarea ce s'a făcut, prin marea revoluţie din Octombrie cu desfiinţarea proprietăţii, nu este pasul de pe urmă a căiei înfăptuirei obştei comuniste.

Pentru a ajunge acest ţel, trebue să deşteptăm norodul pentru scoaterea lui din întunerecul moştenit dela vechea alcătuire ţaristă.

Norodul moldovenesc, care nu este o naţie deosebită de noroadele republicei noastre (sic!) ci se deosebeşte numai prin limba şi cultura sa înapoiată de celelalte naţionalităţi ale Republicei Sovietice. Norodul acesta a rămas în urma celorlalte naţionalităţi.

Dar pentru că în statul sovietist pe care îl au ţăranii şi muncitorii, constituţia votată de al 3-lea congres al Sovietelor, prin art. 17 garantează şi drumul la învăţătură în chip larg copiilor de ţărani şi muncitori şi cari pot primi învăţătura fără plată ; tot aşa pot să înveţe şi oamenii în vârstă.

[1]) Este acelaş tovarăş Dicescu-Dyk, care în *„Izvestia“* din Odessa, numărul din 2 August 1924, semnează un articol plin de atacuri şi invective contra Romăniei. Acest *„reprezentat al naţiunii moldoveneşti“* arată în *„Izvestia“* din Moscova, din 16 Oct. 1924 no. 237/2272, rostul înfiinţării Republicei Moldoveneşti.

Ţinând seamă de faptul, că toată cârmuirea este în mânile muncitorilor şi ţăranilor săraci, iar învăţătura se poate dobândi într'un chip mulţămitor prin aceia că statul pune la îndemână toate mijloacele tehnice şi materiale pentru scoaterea de jurnale, cărţi, broşuri şi pentru orice operă de publicitate a căror răspândire este garantată ;

Ţinând seamă că pentru lărgirea şi garantarea învăţământului, statul sovietist, cârmuit de clasa muncitoare, asigură ţăranilor săraci şi muncitorilor toate casele publice cu mobilier, lumină şi încălzit ;

Secţiunea Moldovenească de pe lângă „Gub. Oho", care s'a înfiinţat acum, roagă pe toţi învăţătorii moldoveni să înceapă lucrul pentru deşteptarea copiilor de ţărani şi muncitori moldoveni, a căror stare culturală a rămas cu mult în urma celorlalte noroade din Republică.

Tovarăşi Învăţători şi Învăţătoare !

Către voi se îndreaptă nădejdea ţărănimei sărace şi a muncitorilor moldoveni. Voi sunteţi conducătorii frontului cultural. Norodul moldovenesc, care din neam în neam a căzut în întuneric, ştie să preţuiască munca voastră.

In mijlocul acestui norod amorţesc şi se prăpădesc elementele tinere şi poate genii, care din pricină că nu primesc cultura, nu pot fi de folos cârmuirii sovietice.

Numai prin stăruinţa şi activitatea voastră vom putea să învingem greutăţile ce se pun în calea noastră.

Azi, când toate naţionalităţile au câştigat dreptul de a-şi face învăţătura în limba lor maternă, populaţiunea moldovenească, în rând cu celelalte naţionalităţi, îşi are libertatea de a-şi forma şi pregăti cultura în limba moldovenească"...

Tovarăşul Florian cere învăţătorilor lămuriri asupra numărului copiilor buni de şcoală, asupra elementelor vârstnice care doresc să se instruească în limba moldovenească, asupra aşezămintelor şcolare care urmează să fie moldovenizate etc., şi termină căldurosul său apel cu următoarele cuvinte :

„Sub cârmuirea ţarismului lacom şi asupritor, norodul moldovenesc a trăit într'o perioadă de întuneric şi de desnaţionalizare. Politica de rusificare dusă de ţarism a dat cele mai

straşnice roade de dărâmare şi distrugere a culturii moldoveneşti".

„Totuşi, neuitându-se la lipsa de cultură moldovenească, de slăbirea limbii moldoveneşti, vedem că numărul Moldovenilor s'a mărit cu câteva sute de mii. Iar apoi naţiunea moldovenească este luată în seamă".

„Norodul moldovenesc este dornic de aşi face cultura trebuincioasă pentru a ieşi din întunericul de sute de ani în care l-a aruncat vitregia ţarismului".

„Pentru aceia se cuvine să ne strângem toate puterile şi să ne pregătim toate cadrele pentru începerea unei munci largi în rândurile Moldovenilor" [1]).

Propaganda naţională între Românii Transnistrieni prinse uşor, precum era de altfel lucru firesc, fiindcă ei vedeau în această propagandă nimic alta, decât un început de realizare a programului lor politic-naţional dela Tiraspol. Urmarea acestei acţiuni a fost că „în 21 de sate din gubernia Odessa a şi început să se grăiască numai moldoveneşte" şi „că toţi judecătorii, învăţătorii, preoţii şi primarii de sate fură obligaţi să înveţe şi să vorbească limba moldovenească" [2]).

Dar nu deşteptarea naţională a Românilor Transnistrieni era scopul propagandei, condusă de Kanton Dicescu-Dyk, ci ea era numai un mijloc pentru a înlesni înjghebarea Republicei Moldoveneşti, noul instrument bolşevic în lupta contra României.

In 21 August „*Plugarul Roşu*" se grăbi să comunice cetitorilor săi, că „*din mai multe sate moldoveneşti s'au primit astăzi rezultatele adunărilor cu cereri să se ridice chestiunea organizării Republicei Moldoveneşti pe teritoriul ţinuturilor Odessa şi Balta*".

In numărul 17 al „*Plugarului Roşu*" din 28 Septemvrie *Badeca Costică* semnează următorul articol de informaţie:

„Răsare soarele!"

„Mişcarea Moldovenilor pentru organizarea Republicei Moldoveneşti a pătruns în toate colţurile guberniei noastre care este locuită de Moldoveni. De prin oraşe şi sate se primiau rezoluţiuni prin care se exprimară speranţe şi dorinţe de a avea Republica Moldovenească."

[1]) Plugarul Roşu, no. 7, din 21 Aug. 1924.
[2]) Ibid.

„Iată ce spun ele: Cerem înfiinţarea Republicei Moldoveneşti pentru ca noi Moldovenii să putem desvolta cultura naţională, că să putem întări mai mult gospodăria noastră.“

„Când ceteşti rezoluţiile Moldovenilor noştri, îţi vine să plângi de bucurie. Simţim în ele sufletul curat al ţăranului. De unde lua dânsul acele vorbe de aur? Din adâncul inimei sale, care veacuri întregi a îndurat numai chinuri şi suferinţe“.

Şi înadevăr, unele dintre rezoluţiunile votate de Românii Transnistrieni merită să fie reţinute. Dăm ca pildă rezoluţiunea Românilor din *Dubăsari*, vechea aşezare românească pe malul Nistrului. Iată cuprinsul ei: „*Noi muncitorii agricoli din Dubăsări cerem ca dorinţa noastră privitoare la înfiinţarea Republicei Moldoveneşti să fie realizată. Noi Moldovenii până amu nu ne-am folosit de toate drepturile chezăşluite nouă după constituţie, fiind întunecaţi, căci încă n'am ieşit din întunericul în care ne-a aruncat ţarismul. Pentru a rădica cultura noastră moldovenească, spre a desvolta limba noastră stricată, spre a rădica cu multă reuşire gospodăria noastră, avem nevoie de Republica noastră Moldovenească*“ [1]).

Locuitorii români din satul *Pancevo* se asociară şi ei la cererea generală pentru înfiinţarea Republicei Moldoveneşti, zicând: „*Credem că ar fi cu cale, ca în localităţile unde se găsesc Moldoveni, dar care localităţi după situaţia lor geografică nu pot fi unite cu Republica Moldovenească, să fie deosebite în unitatea moldovenească*“ [2]).

In acelaş număr al „*Plugarului Roşu*“ găsim şi următoarele versuri de ocazie:

Drumul Moldovanului

Frunzuliţă foi de munte,
Adu-ţi, Moldovene, aminte,
Cum trăiai tu înainte
Ca copil fără părinte.

Tu ai fost nenorocit
Şi de carte ai fost lipsit,
Nu stai pe atunci de loc,
Ce în lume ce varsă foc.

[1]) „*Plugarul Roşu*“, No. 17 din 28 Sept. 1924.
[2]) Ibid.

Frunzişoară păpuşoi
Am ieşit noi din nevoi;
Soarele s'a rădicat
Şi pe noi ne-a luminat.

Amu noi avem carte
Scumpă-i şi cu dreptate,
Cine vrea să-o cetească
E pe limba moldovenească.

Cartea ceia, frăţiori
Se numeşte plugarul roşior
Fraţi dearândul mic şi mare
Strigaţi cu toţii cu glas tare

Să ajungem noi pe ziua asta
Când vom spune Republica Moldovenească
Să trăească!

(ss) *N. D. Kels*, nezamojnic.

Redacţia „Plugarului Roşu“ observă că a trebuit să îndrepte limba poeziei primite şi îndeamnă totodată şi pe alţi Moldoveni să trimită versuri la gazetă.

Ce mare deosebire există între dorinţa loială şi cinstită a Românilor Transnistrieni de a se ridica din întuneric la lumină şi între scopurile meschine ale autorităţilor sovietice pe care le urmăriau cu înfiinţarea Republicei Moldoveneşti!

* * *

La începutul lui Septemvrie 1924 refugiaţii basarabeni se întruniră în Odessa în congres general, alegând în prezidiu pe tovarăşii *Marin*, *Baciuşcan*, *Oborocea* şi *Bondar*, reprezentantul ostaşilor roşii moldoveni. Cu acest prilej tovarăşul *Radeev* raportă congresului asupra rezultatelor propagandei pentru înfiinţarea Republicei Moldoveneşti, arătând că mişcarea aceasta a cuprins toată populaţia moldovenească din apropierea Nistrului.

Dar nu numai Moldovenii, ci şi *satele ucraine şi ruseşti* se asociază la mişcarea Moldovenilor pentru dobândirea autonomiei [1]).

[1]) *Izvestia* din Odessa, No. 1429, din 9 Sept. 1924.

La desbaterile congresului luară parte mai mulţi oratori, dintre cari majoritatea vorbiau moldoveneşte, aderând la cererea pentru înfiinţarea republicei autonome, constatând „pe baza experienţelor personale înălţarea spiritelor moldoveneşti“ [1]).

Izvestia din Moscova susţine că chestia înfiinţării Republicei Moldoveneşti a fost susţinută şi de „organizaţiunile proletare din Odessa şi Podolia şi de comitetul executiv al guberniei Odessa, care interveni cu cereri analoge“ [2]).

Pe la sfârşitul lui August 1924, Comisariatul Afacerilor Străine din Moscova dădea instrucţiuni misiunii sovietice din Berlin să adune, de la diverse societăţi studenţeşti din străinătate, cât mai multe petiţiuni colective, prin care să se ceară concursul Comitetului Executiv Ucrainean pentru înfiinţarea Republicii Moldoveneşti.

Intervenţiunile acestea avură succes, căci pe la începutul lui Septemvrie tovarăşul *Ciubăr*, preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului din Harcov răspundea cu privire la separarea raioanelor locuite de Moldoveni, că lucrările sunt pe sfârşite şi că cu acea ocazie *„s'a stabilit că Republica Moldovenească va avea o populaţie de 3—400.000 locuitori“* şi că centrul republicii va fi probabil la *Ananiev*.

„Populaţiunea muncitoare moldovenească, continuă tov. Ciubăr, a fost supusă unei rusificări forţate ca şi muncitorii ucraineni. Rusificătorii principali în *Moldova* (transnistriană) şi Ucraina au fost moşierii şi cinovnicii ţarişti, cari au năduşit orice manifestaţie de independenţă naţională şi *creştină“*.

„Muncitorii moldoveni au acum putinţa de a adânci şi intensifica opera lor creatoare în graniţele unei unităţi teritoriale şi administrative independente“.

„Republica Moldovenească nu este mare ca întindere şi nici populaţia nu este prea numeroasă; industria este de asemenea slab desvoltată, regiunea aceasta are însă toate şansele pentru o desvoltare economică în viitor“.

„Primii paşi vor fi grei, dar ajutorul frăţesc dat de repu-

---

[1]) *Izvestia*, Odessa, No. 1429, 9 Sept. 1924.
[2]) No. 239/2274 din 18 Oct. 1924.

blicele sovietice, va asigura înflorirea tinerei republici socialiste, sovietice moldoveneşti" [1]).

După rezultatele raionării în regiunile locuite de Moldoveni, noua Republică Moldovenească urma să cuprindă următoarele districte:

Râbniţa, cu 48.748 locuitori, dintre cari 25.387 Moldoveni.
Dubăsari, cu 57.371 locuitori, dintre cari 33.690 Moldoveni.
Tiraspol, în întregime moldovenesc şi
Ananiev, cu 43.545 locuitori, dintre cari 24.249 Moldoveni [2]).

Comisiunea administrativă-teritorială a Guberniei Odessa a hotărît să unească şi să moldovenizeze următoarele raioane: *Slobozia-Tiraspol*, *Grigoriopol-Dubăsari*, *Ananiev-Râbniţa-Crut*, unde cea mai mare parte a locuitorilor sunt Moldoveni. „*Plugarul Roşu*" socoate că vor fi unite şi moldovenizate şi raioanele *Camenca* şi *Velico-Coşniţa* din ţinutul *Tulcin*, gubernia *Podoliei* [3]).

Hotărîrile de raionare fură trimise la Harcov spre aprobare. Tovarăşul *Ciubăr* preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului, înaintă propunerile comisiunii, tovarăşului *Petrovski*, preşedintele *Comitetului Central Executiv al Întregei Ucraine (Vuţic)*. Tovarăşul *Petrovski*, convoacă Comitetul în şedinţă plenară pentru ziua de 8 Octomvrie 1924, punând la ordinea zilei chestiunea înfiinţării Republicii Moldoveneşti.

Primul care se anunţă la cuvânt a fost tovarăşul *Grigore Ivanovici Borisov* cu numele conspirativ *Starâi-Moşneagul* cerând înfiinţarea republicei pentru următoarele motive:

„In împrejurările acestea ţărănimea moldovenească crede că a sosit momentul când trebue să fie rădicat şi voprosul despre frontul cultural".

„Noi ţăranii şi muncitorii moldoveni de pe malul Nistrului vă rugăm să ne daţi putinţa de a clădi viaţa noastră culturală, şi să ne daţi dreptul la alcătuirea *Republicei Sovietice-Socialiste-Autonome Moldoveneşti (R.S.S.A. M.)* care va fi parte din Ucraina sovietică şi va intra în sînul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste Ruseşti (U. R. S. S.)".

[1]) *Izvestia*, Odessa no. 1425, 4 Sept. 1924.
[2]) *Izvestia*, din 22 August 1924.
[3]) „*Plugarul Roşu*", No. 7 din 21 Aug. 1924.

După cuvântarea lui Starâi, se anunţă la cuvânt tovarăşul *Chior Ienachi* care da cetire

„Declaraţiunii Delegaţilor Moldoveni la a treia sesiune a Vuţic-ului“.

„Noi delegaţii sătenilor moldoveni de pe malul Nistrului, în numele tovarăşilor noştri, cari la shodurile şi adunările lor, precum şi la conferinţele lor raionale ş'au spus cuvântul lor, ne îndreptăm către sesia Viţic-ului şi înştiinţăm că amu 7 ani muncitorii şi ţăranii din imperiul ţarului au dărîmat puterea boerilor şi capitaliştilor şi au pus temelia celei dintâi în lume Republici a muncitorilor şi ţăranilor“.

„In lupta împotriva contra-revoluţiei şi în silinţa de rădicarea gospodăriei ţării, muncitorii şi sătenii moldoveni au fost alături de toate celelalte noroade ale republicii, împărţind frăţeşte cu ele şi durerile înfrângerilor şi bucuria izbânzilor“.

„Pe temeiul acestui drept, şi pe temeiul legăturilor frăţeşti ale norodului moldovenesc cu norodul ucrainean şi cu toate celelalte noroade din Soiuz, legături pecetluite cu sângele vărsat în lupta cu contra-revoluţia, noi venim azi în faţa sovietului muncitorilor şi ţăranilor din Ucraina, în faţa Vuţic-ului şi ne îndreptăm către el cu rugămintea să ne ajute în munca noastră pentru rădicarea economică, politică şi culturală a norodului moldovenesc“.

„Norodul moldovenesc a rămas unul dintre cele mai înapoiate noroade ale Soiuzului nostru. Pentru luminarea lui noi avem nevoie de ajutorul şi sfaturile voastre, noi avem nevoie de alcătuirea unui *cămin moldovenesc*, în care să fie mai uşor să ne luminăm pe limba pe care o pricepem mai bine“.

„După părerea noastră acest cămin ar putea să fie numai R. S. S. A. M.“.

„Pentru aiasta vă rugăm sesia Vuţic-ului să deslege dorinţa şi cererea şi să ne dea răspuns la această întrebare“.

Delegaţia raioanelor moldoveneşti:

ss. *Starâi* ss. *Chior Ianake* ss. *Kamburian*
ss. *Badeev* ss. *Pascar* ss. *Seitanov*
ss. *Corgevan* [1]).

[1]) „*Plugarul Roşu*“, No. 21, Oct. 1924.

Ca al treilea orator apăru la tribună tovarăşul *Corniuşin*, secretarul Gubiscomului din Odessa, care rosti următoarea cuvântare:

Tovarăşi!

„Cârmuirea noastră aduce la hotărîrea sesiei Vuţic-umului un document istoric. După documentul aista un teritoriu mare cu locuitorime moldovenească se taie din gubernia din Odessa. Şi de aceia, tovarăşi, vrau să grăesa câteva cuvinte, să vă povestesc istoria mică a naşterei republicii aisteia.

Naţiunea aiasta mică care se deşteaptă din nou spre viaţă, s'a împrietenit mult cu noi...

Implinind hotărîrile guvernului nostru încă pe vremea raionizaţiei, noi am fost martorii unei rădicări dela sine a masselor sătenilor moldoveni care se strângeau la shoduri şi dădeau dovadă rădicării lor. Ei votau (glăsuiau) rezoluţiile, în care au cerut să fie tăiat teritoriul înlocuit cu Moldoveni cu centrul administrativ al lor care să aibă şi un rol gospodăresc.

Aieste shoduri au avut loc în mai multe părţi, pentru că guvernul Republicii Ucrainene, a dat multă samă şi putere pentru rădicarea culturii Moldovenilor. *Voi ştiţi că cultura Moldovenilor a fost aşa cum era pe vremea lui Petru-cel-Mare.* Şi numai o muncă mare şi fără osteneală a făcut că cultura a început să se rădice şi a ajuns până ce Moldovenii au înţeles să ceară organizarea republicii lor“ [1]).

Tovarăşul Corniuşin termina prin a recomanda votarea Republicei Moldoveneşti.

După ce tov. *Sumski* raportă Vuţic-ului despre şcoalele moldoveneşti şi învăţătura în limba moldovenească, adunarea Comitetului Central Executiv al întregei Ucraine se uni asupra următoarei hotărîri:

„In sutele de adunări şi meetinguri Moldovenii au arătat voinţa lor tare de a organiza viaţa lor naţională, culturală şi gospodărească“.

„Luând în seamă voinţa muncitorilor şi ţăranilor Moldovei Sovietice, spusă sus şi tare, şi având în vedere bazele neclin-

[1]) *Plugarul Roşu*, No. 21, Oct. 1924.

tite ale constituţiei sovietice, a treia sesiune a Vuţicului şi al 8- sovăz hotăreşte :

a) *A organiza în sînul Republicei Sov. Soc. Ucr. Republica Autonomia Sov. Soc. Moldovenească.*

b) *Graniţele Republicei Moldoveneşti vor fi :*

1. *La Nord-Vestul, la graniţa câmpului satelor ; Gruşchi şi Ocniţa, raionul Velico-Coşniţă, jud. Tulcin, Gubernia Podolscaia, apoi pe graniţa raionului Kamenca jud. Tulcin gubernia Podolscaia, lăsând la o parte satul Bolgan şi târguşorul Zagnidcov, mergând mai departe înspre satele Pisarevca, Petrovca, raionului Crut, jud. Balta gubernia Odessa, apoi mergând spre staţia Borşti şi satele Ghiderim, Poşitel, Osipova.*

2. *La Răsărit, pe graniţa de răsărit satului Mihalovca, înspre târgul Ananiev, Valea-Guţului, Antonovca, Elenovca, Novo-Alexandrovca, Sloboda Ploscoe, Grădiniţă, Târgul Tiraspol, Hutori Slobozia, apoi pe limanul Cuciurgan, prin locul Ploscoie înspre satul Troiţca.*

3. *La Sfinţit şi Sud-Vest pe graniţă de stat a S. S. S. R".*

Pentru organizarea organelor de administraţie pe teritoriul R. A. S. S. M. şi pentru strângerea congresului sovietelor, deputaţilor muncitorilor sătenilor şi din armata roşie, de pe toată *Moldova*, să se organizeze comitetul revoluţionar vremelnic, care să aibă plină putere pe teretoriul R. A. S. S. M. până ce va fi strâns întâiul congres al sovietelor" [1]).

Astfel a luat fiinţă în ziua de 8 Octomvrie 1924 *Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească.* (R. A. S. S. M). Proclamarea Republicii Moldoveneşti este incontestabil un eveniment de mare însemnătate pentru Românii Transnistrieni. Unde până atunci oficialitatea rusească contesta existenţa lor, deodată aceasta oficialitate găseşte că între Nistru şi Bug trăesc 3—400.000 de Români, dornici de cultură românească, şi îngăduie chiar organizarea lor într'o provincie autonomă.

Din nenorocire însă noua republică nu cuprinde pe toţi Românii Transnistrieni. Graniţile ei nu ating Bugul şi noi am văzut că elementul românesc este răspândit şi dincolo de acest fluviu până la Elisabetgrad. Toţi Românii transbugeni continuă

[1]) *Plugarul Roşu*, No. 21, Oct. 1924.

să rămână mai departe în întunecimea neştiinţei „ca pe vremea lui Petru-cel-Mare“.

Dealtfel noua Republică Moldovenească nu este o republică deplin autonomă, alături de celelalte republici ale Soiuzului republicilor sovietice socialiste ruseşti, ci ea este o anexă, probabil numai vremelnică, a Ucrainei, în atârnare de Harcov şi nu direct de Moscova. Dar nici limba moldovenească nu este singura limbă oficială a nouii republici, ci pe lângă ea şi egal îndreptăţite cu dânsa, se întrebuinţează în R. A. S. S. M. şi limba rusă şi ucraineană. Până astăzi nici reşedinţa republicii nu este hotărîtă. Ştirile cele dintâiu amintiau de oraşele *Tiraspol* şi *Ananiev*, ca oraşe de reşedinţă. Adunarea constitutivă s'a făcut la *Birzula*, iar o ştire din Varşovia din 25 Noembrie 1924 arată că guvernul Republicii Moldoveneşti şi-a ales târgul *Balta* de capitală provizorie a republicii [1]).

Vestea despre înfiinţarea Republicii fu primită cu însufleţire de populaţiunea românească de dincolo de Nistru şi serbătorită cu mari manifestaţiuni publice, reviste militare, cu care ocazie entuziasmul românesc izbucni în cântecul: „Deşteaptă-te Române !“ [2]).

Organul oficios al guvernului sovietic arată că votarea înfiinţării Republicei Moldoveneşti s'a făcut în mod solemn:

„Proclamarea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti este rezultatul numeroaselor cereri din partea populaţiunii moldoveneşti din zona Nistrului, de care cereri Comitetul Central Executiv Ucrainean a fost bombardat de mai multe luni dearândul. Adunările ţăranilor moldoveni aglomerau Comitetul Central cu rezoluţiunile lor, privitoare la rezolvirea cât mai grabnică a acestei chestiuni, precum şi a acordării dreptului culturii moldoveneşti de a se desvolta în acelaş grad ca şi a altor naţionalităţi care fac parte din Soiuzul Republicilor Sovietice Socialiste“.

„Zilele acestea se va comunica ordinea alegerilor şi timpul congresului general al sovietelor deputaţilor ţărani şi muncitori. Congresul va alege comitetul central executiv moldovenesc şi va elabora noua constituţiei a Republicii. Comitetul

[1]) *Universul*, no. 272, din 27 Nov. 1924.
[2]) *Universul*, no. 258, din 10 Oct. 1924.

central va trebui apoi să elaboreze un şir de proiecte relativ la ridicarea şi renaşterea culturii moldoveneşti, a şcolii, limbii etc., să fixeze baza economică a *Moldovei (!)* şi să ia măsuri pentru propăşirea populaţiunii moldoveneşti" [1]).

Alegerile pentru congres s'au făcut în primile zile ale lunei Noembrie 1924 iar congresul s'a ţinut, după toată probabilitatea, în ziua de 7 Noembrie la Birzula. Atunci s'a constituit Comitetul Central al Republicei Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti, sau mai scurt zis al *Moldovei*, cum se complac Bolşevicii de a numi regiunile transnistriene locuite de Români.

Preşedinte al Comitetului Central Moldovenesc fu ales *Grigore Ivanievici Borisov*, numit Starâi-Moşneagul, Rus de felul său şi de profesiune fost muncitor la atelierele căilor ferate din Tighina. Dânsul făcea parte în partidul comunist încă din 1901. După unirea Basarabiei, Starâi fugi peste Nistru şi luptă în armata roşie contra lui Petliura, fiind unul dintre cei mai aprigi propagandişti ai doctrinei comuniste. Ca *„revoluţionar vechiu"* şi cunoscător al limbii moldoveneşti, Starâi, care absolvise *„facultatea"* pentru muncitori, se puse în fruntea mişcării pentru înfiinţarea Republicii Moldoveneşti şi fu ales la Birzula de primul ei preşedinte.

In funcţiunea de ajutor de preşedinte fu ales Bulgarul *A. I. Stroev*, advocat de profesiune. Ceilalţi membri ai comitetului Central al Moldovei sunt : *Krivorucov* (Mânăstrâmbă), *A. I. Ivanov*, *Badaev*, *Buciuşcan*, şi *Caterina Arbore*. Krivorucov, Ivanov, şi Badaev sunt Ruşi de origine. Buciuşcan este Român, fost învăţător în Basarabia şi deputat în „Sfatul Ţării" din Chişinău, fugind numai după unire peste Nistru. Domnişoara Caterina Arbore, fica d-lui Zamfir Arbore, este binecunoscută prin agitaţiunile ei comuniste, pentru care motiv dânsa fusese decurând expulzată din România [2]).

Din lista aceasta a „guvernului" Republicii Moldoveneşti Transnistriene vedem că din şapte membri numai 2 sunt Români, iar ceilalţi sunt Ruşi şi un Bulgar. Cârmuirea republicii cu elemente străine era în vederile oficialităţii bolşevice. *„Izvestia"* din Moscova arată că „în compunerea numeroaselor delegaţiuni mol-

[1]) *„Izvestia"* din Moscova, no. 239/2274, din 18 Oct. 1924.
[2]) Cfr. *Neamul Românesc*, XX, No. 25, din 1 Februarie 1925.

dovenești, sosite la Harcov, cari cer formarea Republicei Moldovenești, *se găsesc foarte mulți revoluționari vechi*, cari sunt strânși legați de populațiunea locală moldovenească și foarte bine cunoscuți în *Moldova. Unii dintre ei sunt propuși de către satele moldovenești candidați în viitorul guvern moldovenesc sovietic*“ [1]).

Drept unul dintre acești „vechi revoluționari“ era privit firește și Racovski, care într'o adunare de Moldoveni a fost proclamat de „*cel mai vechi și mai călduros campion al Moldovei*“ [2]). Campioni al culturii românești dincolo de Nistru sunt după cum s'a arătat mai sus tovarășii *Edelstein* din Coșnița, *Kanton I. Dicescu-Dyk ș. a.*

Imprejurarea aceasta este una din scăderile organice ale acesti noui înjghebări politice de dincolo de Nistru. Aspirațiunile superioare politice și culturale ale unui neam pot fi susținute cu succes și îndrumate spre realizări durabile, numai prin oameni luminați, ce s'au ridicat din rândurile acelui neam și se simțesc strâns legați de dânsul prin limbă, credință și tradițiune.

In ziua de 9 Noemvrie 1924 s'a ținut la Birzula prima ședința a Comitetului Central al Republicei Sovietice Socialiste Moldovenești. Sala de ședință era arhiplină de lume între cari mulți delegați ai muncitorilor și țăranilor.

Tovarășul *Starâi*, președintele Comitetului, arată în discursul său, ținut în limba moldovenească, că Soiuzul Republicilor Sovietice Socialiste este unica țară din lume care a unit numeroase naționalități într'o familie de muncitori“.

„Punând fundamentul renașterei noastre — zice președintele — noi nici odată nu vom uita de frații noștri cari gem sub jugul boeresc“ [1]), și sfârșeste cu cuvintele: „Trăească Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (R. A. S. S. M.), *leagănul României Sovietice!*“ [3]).

* * *

Dealtfel oficialitatea sovietică nu face nici o taina din a mărturisi pe față scopul înființării acestei republici.

---

[1]) „*Izvestia*“, Moscova. no. 239/2274, 18 Oct. 1924.

[2]) Radio din Berlin, din 3 Sept. 1924, în „*Dimineața*“, no. 6400, 4. Sept. 1924.

[3]) „*Proletariul*“ din Harcov, no. 258/377 din 11 Noemvie 1924.

Tovarăşul *Medvedev*, secretarul Comitetului Central al Partidului Comunist Ucrainean, mărturiseşte între altele: „Dorinţa populaţiuni moldoveneşti de a se separa într'o republică autonomă nu s'a manifestat numai de azi; sunt deja câte-va luni decând Moldovenii au început a vorbi despre necesitatea creării Republicii Moldoveneşti".

„Această stăruinţă a Moldovenilor *nu este rezultatul oarecărei cauze* **interne,** ci este *un fel de protest contra politicei teroriste şi asupritoare a României faţă de populaţiunea basarabeană*".

„Având legături de înrudire şi tradiţionale cu populaţia Basarabiei, poporul moldovenesc din S. S. S. R. (soiuzul republicilor sovietice socialiste) prin crearea unui stat separat şi independent care să asigure la deplin desvoltarea culturală şi naţională a Moldovenilor, *se va arată Basarabenilor că cine anume este apărătorul lor adevărat*".

„Formându-se în stat, naţiunea moldovenească va fi în stare să crească mai răpede şi să producă *o mare înfluenţă culturală şi politică* asupra Basarabiei" [1]).

Tovarăşul *Ciubăr*, preşedintele consiliului comisarilor poporului din Harcov, zice: „Ţăranii şi muncitorii moldoveni din Republica Moldovenească îşi vor desvolta gospodăriile lor fără amestecul foştilor moşieri ruşi. *Muncitorimea de peste Nistru va vedea cum se poate desvolta o republică muncitorească, care nu este legată de jugul ocupaţiunii române ca Basarabia*" [2]).

„*Izvestia*", organul oficial al guvernului sovietic constata că: „*Nouă republică sovietică uneşte numai o parte din populaţiunea moldovenească... O mare parte de ţărani şi muncitori moldoveni, cari locuesc în teritoriul Basarabiei, ocupat de trupele româneşti, încă se află acolo sub jugul boerilor români*" [3]).

Un ziar ucrainean din Harcov crede că noua republică „*va putea exercita o înfluenţă culturală asupra Basarabiei vecine, subjugată de Români*" [4]).

Chior Ianaki, delegatul raioanelor moldoveneşti de pe malul

---

[1]) „*Izvestia*", Odessa, 31 Aug. 1924, no. 1422.
[2]) „*Izvestia*", Odessa, no. 1425, 4 Sept. 1924.
[3]) „*Izvestia*", Moscova, no. 239/2274, 18 Oct. 1924.
[4]) Het Bezpismennetz, no. 14 din 7 Sept. 1924.

Nistrului, ceti înaintea Comitetului Central Executiv al întregei Ucraine din Harcov următoarea declaraţie:

„*Pe malul Nistrului în Basarabia au rămas mai mult de un milion şi jumătate de fraţi de ai noştri de sânge moldoveni, cari împreună cu noi au făcut revoluţia şi cari azi gem sub jugul burgheziei române*".

„*Aceşti fraţi ar vedea cu ochii lor cum înfăptueşte puterea Sovietelor dreptul la această slobozire a noroadelor mici şi ar mai vedea cum poate norodul să înfăptuiască o viaţă norocoasă şi frăţească*" [1]).

Declaraţiunile acestea oficiale şi oficioase dovedesc până la evidenţă că, ideia creării unei republici autonome pe seama Moldovenilor Transnistrieni n'a pornit din gândul generos, de a ridica o populaţiune harnică şi muncitoare din întunecime şi sclăvie sufletească la o nouă viaţă politică, naţională şi culturală, ci plăzmuitorii acestei republici urmăresc cu totul alte scopuri, străine de ideia libertăţii naţionale. Ei umblă să dobândească o bază mai prielnică pentru agitaţiunile lor subverzive şi să creeze un punct de atracţie, un „*magnet puternic*" *pentru Moldovenii basarabeni*", *o vecinică „ameninţare" pentru România, o „suliţă în coasta Basarabiei*". De altfel întreaga presă mondială a apreciat la fel crearea acestei Republici Autonome Moldoveneşti.

Corespondentul din Moscova al lui „Vossische Zeitung", cu data de 26 Oct. 1924 conchide: „*Republica Moldovenească, mică pentru moment, urmează la timpul său să se unească cu Basarabia şi să formeze o mare republică sovietică în cadrul Uniunii sovietice. Acesta este înţelesul nouii Republici Moldoveneşti*".

Corespondentul ziarului „*Times*" din Aug. 1924, arată că „*Sovietele au elaborat noui planuri pentru a aţîţa necontenit desordinea în Basarabia. Aceste planuri cuprind şi crearea unei noui republici moldoveneşti pe malul Nistrului. Această republică va servi astfel de centru de agitaţie, de exemplu atractiv pentru Basarabia şi România*".

„*Corriere de la Sera*" din Milano, din 22 Sept. 1924, relevă că „*Republica Moldovenească este destinată să devină un stat de*

[1]) Plugarul Roşu, din 21 Oct. 1924, Odessa.

rudenie şi un punct de atracţiune pentru Basarabia. Ea tinde în mod vădit să zdruncine poziţia României în Basarabia".

„*Prager Presse*" din Septemvrie 1924, constată numai că „*noua republică va număra o populaţiune de aproximativ 400.000 locuitori moldoveni*" şi se abţine de altfel dela orice alt comentar.

„*Pester Lloyd*" din Septemvrie 1924, constată că, „*prin crearea acestui stat în miniatură, conducătorii sovietici par a voi să creeze României o sursă de noui neplăceri*".

Ziarul finlandez: „*Usi Snomi*" arată că:

„*Proclamarea republicii moldoveneşti se înfăţişează ca un nou atac al Sovietelor împotriva României, făcută cu scopul de a revoluţiona populaţiunea basarabeană*".

Ziarul bulgăresc „*Democraticeski Sgodar*" din 9 Dec. 1924, califică înfiinţarea Republicii Moldoveneşti drept o „*provocare directă la adresa României*".

In desaprobarea caracterului provocator şi scopul meschin al creării acestei republici este unanimă şi presa română. N'au lipsit însă nici voci autorizate, care să arate şi alte laturi ale acestei noui creaţiuni politice.

Intr'un interviev dat de ziarul parizian „Le Temps" din Sept. 1924, d-l Vintilă Brătianu insistă asupra înfiinţării Republicii Moldoveneşti din punctul de vedere al statului român, zicând:

„*România e fericită de a vedea guvernul sovietic recunoscând astăzi în chip concret că, la răsăritul Nistrului trăieşte încă o populaţie de 400.000 de Români, ceia ce permite marelui imperiu rusesc să creeze chiar un nou stat, o adevărată republică moldovenească, adecă românească, şi aceasta după ce guvernul rus contestase acest caracter naţional românesc Basarabiei, provincie situată totuş la vest de Nistru, adecă într'o regiune şi mai omogenă, de oarece face corp cu massa compactă a poporului român. E aceasta confirmarea cea mai evidentă a întinderei rasei noastre în aceste regiuni.*

Aceasta dovedeşte încă odată înţelepciunea politicei româneşti care, *deşi cunoaşte existenţa a 400.000 dintre naţionalii săi în regiunea ce se întinde dincolo de Nistru până la Herson, n'avut totuşi nici odată veleitatea de-a voi să înglobeze această populaţiune în frontierele sale politice, precum au declarat-o de altfel*

delegaţii români la diferite conferinţe internaţionale şi în special la conferinţa păcii întrunită la Versailles.

Sperăm că crearea unui stat român între Rusia şi noi, care va permite desvoltarea, în imperiul rusesc, a unei vieţi naţionale româneşti, nu va putea decât să înlesnească relaţiile între statul rus şi ţara mea, România, care şi-a realizat revindicările sale naţionale complecte, este ţara cea mai interesată la menţinerea păcii şi are atâtea de făcut pentru a consolida rezultatele ultimului războiu, încât ea, cea dintâi, ar fi fericită de orice act ce ar putea întări pacea în această parte a Europei" [1]).

Punctul de vedere al d-lui V. Brătianu şi'l însuşeşte şi „*Corriere de la Sera*", zicând:

„Din parte-ne avem de adăugat un singur lucru: *faptul că Rusia găseşte necesară şi posibilă o republică moldovenească dincolo de Nistru, dovedeşte cu atât mai mult, moldovenismul Basarabiei şi deci românismul ei incontestabil*".

D-l Ion Inculeţ, ministrul Basarabiei, vede înfiinţarea republicei moldovene în modul următor:

„Bolşevicii au hotărît, după lungi pregătiri în presa lor, să formeze pe malul stâng al Nistrului o republică moldovenească sovietică, care să intre în uniunea generală a sovietelor".

„Ei au hotărît ca în această republică să fie întrodusă limba moldovenească şi chiar limba literară română, graiul popular fiind insuficient".

„Ce scop urmăresc bolşevicii cu această republică, este clar. Noi credem însă că la urma urmelor acest instrument se va întoarce contra lor".

„Am convingerea aceasta de oarece regimul comunist nici odată nu poate să convină oricărui ţăran şi mai ales ţăranului moldovean, care este extrem de individualist şi ţine mult la proprietatea particulară, mai ales asupra pământului".

„La noi prin reforma noastră agrară, tot pământul este împărţit în loturi individuale, câtă vreme peste Nistru tot pământul este declarat ca proprietate a statului şi este dat numai în folosinţa obştiilor celor ce vor să-l lucreze".

„Mai este şi altă latură semnalată şi de alţii. Prin crearea

[1]) Cfr. *Adevărul*, no. 2474 din 15 Sept. 1924.

republicei moldoveneşti, bolşevicii au arătat că neamul nostru se întinde mult mai departe de Nistru".

„Vă repet încă odată, că acest instrument se va întoarce contra sovietelor" [1]).

D-l S. Niţă, fostul ministru al Basarabiei, crede că unul dintre motivele, care au determinat pe cei dela Moscova, să împlinească dorinţa celor dela Odessa, ar fi îngrijorarea conducătorilor sovietici faţă de mişcarea naţională ucraineană. Pentru a contrabalansa tendinţele spre independenţă a Ucrainei, i s'ar fi pus în coastă Republica Moldovenească [2]).

Un alt fruntaş basarabean, d-l D. N. Alexandri, vede în noua Republică Moldovenească înfăptuirea *„unui gând viclean al Sovietelor"* [3]).

Şi noi credem că instrumentul făurit de Ruşi contra noastră, îşi va întoarce, mai curând sau mai târziu, ascuţişul contra lor, fiindcă, oricât, *sângele apă nu se face.*

De altfel planul acesta de a crea o *„Moldovă"* dincolo de Nistru nu este nou. Ne aducem aminte că favoritul împărătesei Caterina II-a, contele Panin se purta cu gândul să mute toată populaţiunea Moldovei dincolo de Nistru şi să creeze acolo o *„Moldovă Nouă"*. Planul acesta însă n'a reuşit, fiind că organizaţiuni istorice, cu tradiţii milenare şi cu rădăcini adânci în pământul strămoşesc, nu se pot muta dintr'un loc în altul după capriciul unei împărătese, cheme-se ea şi Caterina a II-a.

Tot Caterina se purta cu gândul de a plăzmui un regat al *„Daciei"* din cele trei principate româneşti: Moldova, Muntenia şi Ardealul, care să devină un *„magnet"* pentru popoarele creştine de sub stăpânirea otomană. Planul Caterinei s'a realizat, dară nu prin uneltiri politice din afară, ci prin virtutea şi voinţa neamului românesc, care n'a înţeles şi nici nu înţelege de a ajunge instrument politic în mânile cuiva, ci înţelege să rămână, în prezent ca şi în trecut, stăpân suveran asupra destinelor sale.

Incercările meschine de a face din conaţionalii noştri transnistrieni, ţinuţi până astăvară în întunericul inculturii şi sclăviei

---

[1]) *Adevărul*, No. 12.478, din 20 Sept. 1924.
[2]) *Adevărul*, No. 12.547, din 28 Nov. 1924.
[3]) Ibid. No. 12.540, din 21 Nov. 1924.

sufleteşti, un instrument politic contra neamului nostru, unit în hotarele sale etnice şi istorice, va rămâne zădarnică, ca toate încercările de felul acesta din trecut, fiindcă este o lege a firei care determină părţile să graviteze spre întreg şi nu invers.

Prin crearea R. A. S. S. M., care nici nu cuprinde în hotarele ei pe toţi Românii Transnistrieni şi care nici nu este cârmuită de Moldoveni băştinaşi, bolşevicii recurg la clişee politice învechite, râvnind la moştenirea noastră basarabeană. Reluând politica imperialistă a ţarilor, în drumul lor năvalnic spre Balcani, ei se lovesc la Nistru de zidul de braţe şi de piepturi româneşti, care le-a închis drumul pentru totdeuna. De aici provine tot necazul şi îndârjirea lor faţă de România.

Din punctul de vedere naţional, înfiinţarea Republicii Moldoveneşti dincolo de Nistru îşi are însemnătatea şi semnificaţia ei. Recunoaşterea oficială că dincolo de Nistru trăesc 400.000 de Români, nu mai îngăduie nici o discuţie asupra romanităţii Basarabiei şi arată cumpătarea politicei româneşte care, de dragul păcii şi bunei megieşii cu poporul rus, n'a ridicat revindicări teritoriale dincolo de Nistru, cu toate că principiul naţional ar fi îndreptăţit-o la aceasta.

Dar dacă şi din punctul de vedere politic, proclamarea Republicii Moldoveneşti înseamnă o evidenţă provocare a României, din punctul de privire cultural, autonomia naţională, îngăduită fraţilor noştri transnistrieni, înseamnă un puternic pas înainte spre deşteptarea lor, care nu va întârzia să aducă roadele sale naţionale şi culturale.

CU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

HARTA
REGIUNILOR TRANSNISTRIENE
LOCUIT DE ROMÂNI.
SCARA
GUV. VOLHINIEI
POLONIA
Chievul
GUV. CHIEVULUI
GUV. POLTAV
PODOLIA
Cernăuți
Bălți
Chișinău
BASARABIA
R.A.S.S.M.
UCRAINA-HANULUI
RUSIA NOUĂ
Elisavethrad
Olviopol
Odesa
Cetatea-Albă
Cherson
Aleschi
MAREA NEAGRA
GUV. TAVRICESCAIA
GUV. ECATERINOSLAVCA
Niprul

ARTICOLE MĂRUNTE

CU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂȚII
IAȘI

CU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Latin. *morem.*

In comuna Mitocul-Dragomirnei, jud. Suceava, din Bucovina, auzi nu odată vorbind astfel: „Astâmpăraţi-vă, plozilor, că-mi ştiţi voi *moarea* mea“, când tatăl ameninţă pe copiii neastâmpăraţi. Sau „N'am frică de el, că-mi ştie el *moarea* mea“, când un flăcău vrea să arate că şi el e destul de îndrăzneţ, aspru şi bătăuş, încât nu-i e frică de ameninţările altuia. Sau „E un lucru rău! Nu-mi vorbi despre el! Las', că-i cunosc eu *moarea* lui!“

Astfel, *moarea* înseamnă un *năravˇ* care inspiră teamă. Când spui: „Nu vă faceţi de lucru cu el, că-i ştiţi doară *moarea!*“ te gândeşti înainte de toate la bătaia straşnică ce-o poţi lua dela el.

Şi accepţiunea lui *moare*, aşa precum o arată frazele citate, şi forma cu totul regulată ne duc negreşit la lat. *morem.* Trecerea formală e cu totul corectă, înţelesul e păstrat aproape neschimbat. Schimbarea de gen cu totul obişnuită, prin analogie cu *moarte*, ca şi la *floare* ş. a.

Astfel lat. *morem* s'a păstrat nu numai în limba franceză şi într'un dialect italian (vezi Mayer-Lübke Rom. Etym. Wtb. s. v.), ci şi limba română.

Nu mă pot împăca cu gândul că ar putea fi în frazele amintite o întrebuinţare figurativă a lui *moare* din lat. *muria* sau un idiotism în legătură cu cuvântul *moară* din lat. *mola*, stâlcit prin oarecare analogie; căci e drept că se spune, şi: „Las' că i-am dat o *moară*, de-a ţinea minte cât a fi şi-a trăi“, adecă i-am dat o straşnică bătaie; sau: „N'aibi nici o frică, că-l ieu eu în *moara* mea“, adecă: lasă-l în seama mea, că-i dau eu o bătaie bună. Dar în frazele din urmă întrebuinţarea figurativă a lui *moară* e vădită. Îl zdruncini în bătaie, precum moara zdruncină grăunţele.

Vasile Grecu

Latin. *aestimatum.*

Numai când este vorba de pietre scumpe, se întrebuinţează în graiul popular cuvântul *nestimat:* pietre nestimate, adecă pietre scumpe, nepreţuite.

Intr'o *colindă* bucovineană întâlnim versurile:

„Chitiuţa-i de bumbac,
Să-i fie moale la cap,
Bătută cu adamant.
Ce-i în vârful chitiuţii?
Este o *piatră nestimată*
De plăteşte ţara toată,
Ţarigradul jumătate,
Rusalimu-a treia parte".

I. G. Sbiera, *Coliude,* etc. Cernăuţi 1888, pp. 3, 4 şi 6

In balada populară *Mihnea Vodă:*

„Pernişoare mititele
Stau boerii tot pe ele,
Pe la patru colţurele
Tot cu scumpe pietricele,
Pietricele nestimate
Care'n lume nu se poate".

Gaster, *Chrestomatie rom. II* p. 300, reprodusă din **T. Burada:** *O călătorie în Dobrogea, Iaşi 1880.*

Intr'o colindă din colecţia de *Poezii populare* a lui **G. Dem. Teodorescu** pag. 21 se spune despre pruncul Isus:

„Soare-raze luminat
De o *piatră nestimată*
De pe fruntea-i coronată".

Cuvintele literare de acuma *stimă, stimat* sunt cuvinte cărăturăreşti; vădit însă ni s'a păstrat *lat. aestimatum* în partea - doua a lui *nestimată* care s'a petrificat numai în această frază de: *piatră nestimată.*

Vasile Grecu

Două note privitoare la drama romantică germană.

I.

Gotthold Ludwig Klee în ediţia *„Cotoiului încălţat“* al lui *Tieck*[1]) a reuşit a desluşi cele mai multe aluziuni şi citaţiuni care se găsesc în această comedie literară. Se arată că multe dintre ele se raportă la evenimentele literare şi artistice actuale tocmai în timpul acesta, de pildă la debutul lui Iffland în Berlin (27 Oct. 1796), la Hesperus de Jean Paul (apărut 1795), la Xenile lui Goethe şi Schiller (apărute 1796), la „Deserteur aus Kindesliebe“ (reprezentat 1796), la Zauberflöte (reprezentată 1794 pentru prima oară) etc.; numai o parte dintre aluziunile acestea au o intenţie satirică, câteva sânt numai „tachinări inocente“ („harmlose Neckerei“).

In actul al treilea, regele cu fiica sa întâlnesc un cârciumar cosind secară şi-l întreabă cui aparţin câmpurile acelea. Aflând că sânt ale contelui de „Carabas“, principesa îşi ia rămas bun cu cuvintele: „Lebe wohl, guter, unschuldiger Landmann“. Cârciumarul e nemulţumit de a nu fi căpătat un dar. „So ein König unterstand sich sonst nicht den Mund aufzutun, wenn er einem nicht gleich Goldstücke in die Hand gab. — Aber jetzt! Wie soll man noch sein Glück unverhoffterweise machen, wenn es sogar mit den Königen nichts mehr ist? Unschuldiger Landmann! Wollte Gott, ich wäre nichts schuldig! — Das machen die neuen, empfindsamen Schilderungen vom Landleben — so ein König ist kapabel und beneidet unsereinen“.

„Descrierile acestea noui şi sentimentale“ Klee le explică astfel: „Dichter wie Uz, Götz und Geßner, die in ihren Idyllen ein arkadisches Landleben und eine idealisierte Natur empfindsam zu schildern versuchten, waren noch damals beliebt und wurden sogar noch nachgeahmt, z. B. von Xaver Cramer, dessen „Neue Fischergedichte (1784) ganz in dem schäferlichen, gezierten Geschmacke der Geßnerschen Idylle geschrieben sind. Erst der Maler Müller und Johann Heinrich Voß haben wirkliches, deutsches Landleben dargestellt“.

[1]) Tiecks Werke, Leipzig u. Wien, Bibliogr. Institut I 109—166.

Aluzia aceasta nu poate avea un subiect aşa de indefinit şi neactual pentru că este vorba cu tot-din-adinsul de descrieri noui. Eu cred că Tieck se gândeşte tocmai la *Voß*.

O ediţie separată din „Luisa“ lui Voß a apărut în 1795. E adevărat că poemul acesta era cunoscut publicului de mult, pentru că a apărut în trei părţi mai întâiu, 1783 şi 1784 în „Musenalmanach“ şi în „Merkur“ al lui Wieland. Dar în anul acesta 1795 apăru şi volumul al doilea al poeziilor lui *Voß*, în care se găsesc multe piese, idile şi cântece (traduceri, prelucrări şi lucrări originale), la cari se potrivesc cuvinte „Descrieri sentimentale ale vieţii rustice“ d. p. „Im Grünen“, „Schäferin Hannchen“, „Das Landmädchen“, care reia un subiect tratat deja de Claudius.

N'ar fi posibil că Tieck o vizează şi pe „Hermann und Dorothea“ de Goethe? „Musen-Almanach“ în care se găsea poemul lui Goethe, a apărut în Septemvrie 1797, Tieck a scris comedia sa în 1797 fără ca să se ştie data precisă [1]). Chiar dacă a scris-o înaintea apariţiei lui Musen-Almanach, Tieck a putut afla uşor ceva despre poemul nou, la care lucra Goethe. In cazul acesta pasajul citat ar fi mai cu seamă interesant ca prima referire literară la capodopera lui Goethe.

II.

E cunoscut că una dintre izvoarele principale de „*Käthchen von Heilbronn*“ este balada lui Bürger „Graf Walter“, prelucrarea unei balade engleze în „Reliques“ ale lui Percy. Acţiunea ce-i drept arată o asemănare îndepărtată numai în situaţiunea generală şi în câteva detalii; dar ceea ce concordează aproape exact, este caracterul amânduror persoane principale şi raportul mutual între dânsele: asprimea din partea bărbatului, superior în rang social, opusă devoţiunii extreme a femeii iubitoare. Aceasta remâne just, chiar dacă presupunerile de a proceda sânt foarte diferite şi dacă din această cauză, şi dispoziţiunile sufleteşti sânt foarte deosebite, cum îl arată H. Meyer-Benfey (Das Drama Heinrich von Kleists II 41), care crede că basme populare au fost izvorul principal al dramei acesteia.

---

[1]) Cel puţin eu n'o pot afla cu mijloacele care sânt aici la dispoziţiunea mea.

O altă baladă engleză, tradusă de Herder şi de Eschenburg, pare să fie dat lui Kleist ideia de a întrebuinţa visul cel curios care joacă un rol aşa de important în drama aceasta; ceea ce a arătat Sp. Wukadinović [1]), care crede că Kleist a luat cunoştinţă de balada aceasta în traducerea lui Eschenburg „Lord Heinrich und Käthchen“ şi care se sprijină pe identitatea numelor.

S'au citat şi alte reminiscenţe la literatura baladelor, expresiuni curioase şi caracteristice care arată că tocmai la perioda aceasta Kleist s'a ocupat cu soiul acesta al literaturii: „Komm, schürz und schwinge dich!“ (Art. IV, sc. 1) luat fără îndoială din Lenora lui Bürger: „Komm, schürze, spring und schwinge dich...“; „Nun über dich schwebt Gott mit seinen Scharen!“ cum zice Contele de Strahl către Käthchen, când a scăpat din focul castelului (Act III, sc. 15) e imitat din finea lui „Eisenhammer“ de Schiller „Mit dem ist Gott und seine Scharen“ [2]).

Mă minunez că o altă asemănare cu o baladă foartă celebră a lui Schiller n'a fost încă observată — cel puţin în acea parte a literaturii asupra lui Kleist pe care o cunosc şi care mi este accesibilă. — Persoana Kunigundei [3]) aduce aminte fără 'ndoială de Kunigunda în „Mănuşa“ lui Schiller. Amândouă sânt cochete reci, care se joacă cu bărbaţii, care sânt gata de a trimite adoratorii lor în primejdia cea mai mare pentru un mic avantaj şi care suferă la fine umilirea cea mai dureroasă pe care o poate încerca o femeie. — In tot cazul Kunigunda în „Mănuşă“ îmi pare să fie cu mult mai aproape de Kunigunda lui Kleist decât cealalta figură a lui Schiller care a fost comparată câteodată cu dînsa, văduva Iulia Imperiali din „Fiesco“. Numai umilirea finală şi mânia îi sânt comune cu figura lui Kleist. E adevărat că amândouă vreau să-şi înlăture rivalele prin otravă, dar motivele sânt deosebite precum sânt caracterele.

Kunigunda lui Kleist expune nu numai pe peţitorii săi unul după altul luptelor care ar fi necesare pentru a obţine posesiunile dorite, cere chiar ca mântuitorul şi mirele său să aducă

---

[1]) Kleist-Studien, Stuttgart u. Berlin 1904, p. 157 ff.

[2]) Erich Schmidt, în ediţia lui Kleist, Bibliogr. Institut II 461.

[3]) S'a susţinut că Kleist a luat persoana şi numele din dramele şi romanele cavalereşti ale timpului, dar fără o referire mai precisă

portretul acela „cu tocul“ din castelul aprins cum cealaltă Kunigundă cere de la cavalerul său să-i aducă mănuşa din mijlocul dihăniilor îngrozitoare. E adevărat că eroul lui Kleist e scutit de expunerea vieţii sale prin credincioasa sa Käthchen care îndeplineşte isprava aceasta pentru dânsul. Aşa scena aceea, scena a 12-a a actului al treilea, serveşte pentru a scoate în relief opoziţia între cele două tipuri ale femeilor, pe care a voit Kleist să o marcheze şi care a ocupat spiritul său aşa de tare: Fiinţa cu totul devotată, care există pentru iubitul său, care se aruncă fără zăbavă în primejdia morţii pentru el, chiar pentru mireasa iubitului, rivala ei naturală, şi fiinţa cu totul egoistă şi calculatoare, care crede că bărbaţii există numai pentru dânsa, chiar acesta pe care-l iubeşte — cum pretinde — şi care a mântuit-o. Pentru a desemna tipul acesta, Kleist n'a putut să găsească un nume mai potrivit decât acela al eroinei Mănuşii.

E. Herzog

Erotocritul lui Cornaro în literatura românească.

1. Un nou ms al Erotocritului românesc.

Dupăce apăruse în Dacoromania I (1920) studiul meu cu titlul de mai sus, d-l prof. D. Russo mi-a atras atenţia asupra unui articol din Revista Istorică IV (1918) pag. 156, unde se descriau manuscrisele aflătoare odinioară în biblioteca episcopului de Buzău Dionisie, trecute apoi în biblioteca Academiei Române şi între cari se amintea şi un manuscris al Erotocritului românesc. E manuscrisul n-rul 1319, care până la f. 27 cuprinde „Istoria Ţării Româneşti de la leat 1769“, în versuri, publicată în Rev. Ist. loc. cit., iar dela f. 27 până la 249 conţine aceeaş versiune a Erotocritului românesc ca şi msele *A M* şi *a* [1]), din care pricină i-aş şi da sigla A_1. Versiunea Erotocritului are la sfârşit data 1789 Mai 30, iar subscripţia e ştearsă pe deasupra cu cerneală, aşa încât nu se mai poate citi.

---

[1]) Vezi Dacoromania I (1920) p. 24—27, 29—30, 36. Şi conf. *A* f. 159^r *a* f. 56^v, *M* p. 213 cu A_1 f. 152; *A* f. 190^v, *a* f. 69 cu A_1 f. 185^v; *A* f. 220^v cu locul respectiv din A_1; *A* f. 100^v, *M* p. 136 cu A_1 f. 93^v; ş. a.

A_1 se trage din acelaş arhetip ca şi *A M a* şi e important, deoarece păstrează textul cel mai bun, ceeace se cunoaşte cu deosebire pe sfârşitul povestirii care în A_1 e mai lămurit, în vreme ce în *A* e stricat cu totul [1]). Apoi din *A* M *a* sunt rupte foi cari ni s'au păstrat în A_1.

Astfel, acest nou ms e încă o dovadă cât de răspândită şi gustată era povestea Erotocritului în ţările româneşti la sfârşitul veacului al 18-lea.

2. Vlahii din Erotocritul lui Cornaro.

Lucrarea mea despre Erotocritul românesc era dată la tipar acuma, când am dat de cartea d-lui H. Pernot, Études de littèraturre grecque moderne, seria a 2-a, Paris 1918.

Numele Vladistratos, regele Vlahilor din Erotocrit, am căutat să-l aduc în legătură cu Vlad, atât de obicinuit la domnii Ţării-Româneşti. D-l Pernot op. cit. pag. 45, nota 1 deduce partea întâiu a acestui nume din βλαντί, „purpură". Cum toate numele persoanelor din Erotocrit sunt compuse din cele mai obicinuite apelative greceşti, părerea d-lui Pernot pare să fie cea adevărată, cu toatecă βλαντί e un cuvânt foarte rar şi nu se întâlneşte nici chiar în cele aproape 12 mii de versuri lungi ale Erotocritului; nici Sophokles, Somavera, Corai Atakta nu-l înregistrează; numai Du Cange îl dă citindu-l după un singur izvor care e Anonymus de nuptiis Thesei.

*

D-l N. Bănescu făcând în Byz. Zeitschr. 24 (1923) p. 145 asupra *„Erotocritului lui Cornaro în literatura românească"* o mică recensie, spune între altele şi următoarele: „Aber die Behauptung G-s, daß Cornaro die thessalischen Μεγάλη Βλαχία und Μικρά Βλαχία nicht gekannt hätte, ist unbegründet. Denn es ist doch natürlich daß diese benachbarten Balkan-Wlachen, die so oft die Ruhe des Reiches durch ihre heftigen Kämpfe gestört haben, dem Cornaro ebensogut bekannt waren wie die der fernen Woiwoden jenseits der Donau". Fireşte că dacă Cornaro ar fi trăit şi ar fi scris în veacul al 12 şi al 13, în vremea imperiului

[1]) Vezi Dacoromania I (1920) p. 26.

româno-bulgar, nu s'ar fi putut gândi decât la Românii din peninsula balcanică. Dar poema lui Cornaro şi după opiniunea cea mai recentă a d-lui H. Pernot (Etudes de Littérature greque moderne, 2-me ser. Paris 1918, p. 89) e să fie scrisă la sfârşitul veacului al 15-lea sau chiar la începutul veacului al 16 şi sunt atâtea foarte bune motive, după socotinţa noastră, de a o apropia de sfârşitul acestui veac. Şi atunci greu ne putem îndupleca a crede că un supus veneţian din Creta veacului al 16-lea, ar mai fi putut fi impresionat de Vlahii din Balcani, cari dispăruseră de trei veacuri din istorie. Dela 1300 încoace în istoricii bizantini încep Românii din stânga Dunării să fie amintiţi tot mai mult şi să aibă un rol tot mai mare, iar Românii din Balcani dispar de pe scena istoriei.

Phrantzes pag. 119 ed. Bonn, de pildă, vorbind despre scrisoarea lui Ioan al VIII-lea, prin care acesta întorcându-se din Ungaria, anunţa părintelui său, împăratul Manuel II, sosirea sa la Chilia, numeşte Muntenia μεγάλη Βλαχία. In scrisoare stătea că Ioan VIII ἔμελλεν ἐλθεῖν καλῶς εἰς τὰ περὶ τὴν μεγάλην Βλαχίαν, καὶ ὅπως ἀπέλθωσι τριήρεις εἰς τὸν τόπον ἐπονομαζόμενον Κελλίον καὶ ἄρασαι αὐτὸν φέρωσι, ἐχάρησαν λίαν. Conf. şi Iorga, Studii ist. asupra Chiliei şi Cetăţii-Albe, Bucur. (1899) p. 84.

Vasile Grecu

Manuscrise inedite privitoare la istoria românească.

D-l F. H. Marshall semnalează în Byzant.-Neugr. Jahrb. III (1922) pp. 404—405 un manuscris grecesc inedit despre expediţia lui Alexandru Ypsilanti din 1821 în România împotriva Turcilor. Manuscrisul se găseşte în British Museum (sub n-rul ms 35072) şi cuprinde între alte poeme greceşti, în legătură cu revoluţia eteristă, şi o descriere completă a expediţiei lui Ypsilanti, datată τῇ 22 νοεβρ. 1821. Παδοῦρι. şi e scrisă de un Πατριώτης ἀνώνυμος care a fost în strânsă legătură cu evenimentele ce le descrie, parte ca martor ocular, parte din auzite, precum mărturiseşte însuşi în scurta-i prefaţă pe care d-l Mars. o reproduce în întregime. Din aceeaş prefaţă se vede că autorul e un mare

adversar al lui Ypsilanti pe care-l acuză de zeci de mii de rele şi neiertate greşeli faţă de Greci, şi că scrierea sa se îndreaptă către τὴν ἔνδοξόν σας ὁμήγυριν, adecă τῶν Ἑλλήνων ὅσοι τὴν σήμερον συγκροτοῦν τὴν εὐγενῆ ὁμήγυριν τοῦ ἔθνους μας ca un fel de autoapărare a sa şi ca o acuză împotriva lui Ypsilanti.

Deaceea scrierea a şi fost atribuită lui Constantin Duca, a cărui participare la mişcarea eteristă e descrisă cu multă laudă. Se ştie că Duca în cursul expediţiei nu s'a prea înţeles bine cu Ypsilanti, dela care în urmă a şi fugit în Transilvania [1]). Cu toate aceste potriviri, d-l Mars., identificând *Paduri* cu o localitate la nord de Ploeşti, trage la îndoeală că Duca ar fi autorul, deoarece nu s'ar fi putut întoarce în Ţara-Românească aşa de repede după înăbuşirea mişcării eteriste.

E de mirare că localitatea nu se găseşte în Marele Dicţionar Geografic al României, aşa că nu e exclus ca o astfel de localitate să se găsească şi în Transilvania, unde Duca se refugiase, rămâind astfel tot dânsul autorul descrierii expediţiei lui Ypsilanti.

* * *

Tot d-l Marshall, în acelaş loc p. 135—136 semnalează şi o traducere inedită în greceşte făcută de cunoscutul dascăl al lui Dimitrie Cantemir, Ieremie Cacavela, după scrierea italiană: „Raggualio historico della Guerra tra l'Armi Cesaree e Ottomane dal principio della Ribellione degl' Ungari fino l'anno corrente 1683... All' Illustriss. & Eccel. Sig. Giulio Giustiniano cavaliere. Venetia, MDCLXXXIII, Presso Gio. Giacomo Hertz". Scrierea cuprinde istoria asedierii Vienei şi a fost tradusă, precum arată dedicaţia traducătorului, din îndemnul lui Constantin Brâncoveanu şi traducerea a fost închinată domnului Şerban Cantacuzino. In dedicaţie, Ieremia Cacavela e năcăjit că rolul lui Şerban la împresurarea Vienii e trecut cu vederea şi încurăjează şi încredinţează pe domn despre semne vădite ale providenţei, că sfârşitul stăpânirii turceşti e aproape.

D-l Mars. arată că într'o însemnare scrisă în româneşte pe ms şi datată Nov 1687, Cacavela e descris ca stareţ şi dascăl

[1]) Vezi Academia Română, Izvoarele contemporane asupra mişcării lui Vladimirescu, Bucureşti 1921, pag. 301.

al mănăstirii Pavlicenii şi că msul precum spune acea însemnare e copiat de popa Nicolae. La sfârşitul traducerii însaşi se spune în greceşte că a fost „sfârşită la Bucureşti Decemvrie 1686".

Ce mănăstire Pavliceni să fie aceasta nu putem şti; să fie Păulici, vechiul nume al comunei Scăeţi din jud. Dolj; vezi Mar. Dicţ. Geogr. al Rom. s. v. Un hrisov de rumânie din 1650 îl scrie Nei, logofăt, ot Plăviceani. Gaster Chrest. I, p. 136. Manuscrisul, autograf de altfel al lui Cacavela, cuprinzând această traducere, a fost semnalat mai înainte şi descris de A. Papadopulos-Kerameus în a sa Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, vol. IV, pag. 35, n-rul 21, ca făcând parte din biblioteca Metohului Sfântului Mormânt din Constantinopole; vezi şi Hurmuzaki, Doc. XIII. pag. ιβ' şi Byz.-Neugr. Jahrb. IV (1923) p. 171—172.

Vasile Grecu

Un triod necunoscut.

In biblioteca Căminului cercetăşesc din Cernăuţi se află o carte bisericească, nesemnalată de Bibliografia românească veche de Bianu - Hodoş. Probabil despre Triodul în chestie e vorba însă în Annalele bibliografice române de D. Iarcu, 1865, unde se află însemnat la pag. 23, un triod tipărit la 1771 în Blaj. Cartea e în folio de 2 + 236 foi numerotate cu cifre cirilice. Titlul e următorul:

Triodion | Acumŭ întâiŭ aşezatŭ şi Tipă | ritŭ, după rânduĭala Besericiĭ | Răsărituluĭ. | Supt stăpânire Pré înnălţa | tei Împărătéseĭ Rămlénilorŭ. | Prinţéseĭ Ardéluluĭ. I proci: | Doamneĭ Doamneĭ | Marieĭ Theresiĭ | Cu Blgosloveniĭa celorŭ mai marĭ. | Tipărită în Blajŭ în Tipografiĭa | Mănăstiriĭ Bunei Vestirĭ. | Aniĭ dela Chs. 1771.

Titlul tipărit cu roşu şi negru e încadrat într'o poartă cu gravuri, având un frontispiciu ce reprezintă pe Hristos pantocrator cu simbolurile evangheliştilor Mateiu şi Marcu din ambele colţuri, apoi câte 4 compartimente de sus în jos, reprezintând pe Teodor Studitul, Teofan monahul, Anatolie patriarhul, Ioan Damaschin, Iosif monahul, Sofronie patriarhul, Andrei

Criteanul, şi pe German patriarhul. Jos, sub titlu avem o gravură reprezintând Bunăvestirea, şi iar din ambele colţuri insigniile evangheliştilor Luca şi Ioan. Sub cadru-gravură se află: *„De Petru Papavicĭ Typografŭ Râmniceanŭ“.*

Pe verso titlului e reprezentată iarăş Bunăvestirea în format mare, având jos numele prescurtat al gravorului: „Petru P.“

Pe foaia a doua nenumerotată, avem o prefaţă cu următorul conţinut:

Cătră Cetitoriŭ.

Vrând a tipări acéstŭ sfĭntŭ Triodŭ, care să cetéşte şi să cântă prin sfĭntele Beséricĭ a Răsărituluĭ, începândŭ din Dumineca Vameşuluĭ şi a Fariséuluĭ, până în Sâmbăta luĭ Lazarŭ, şi aducândune aminte de porunca sfĭnteĭ Beséricĭ, ca prin sfĭntele Beséricĭ, rugile céle adevarate, şi lămurite, să se facă, (precumŭ în Pravilă, sfĭntuluĭ soborŭ dela Carthagena în Canonulŭ 101: arată; Némŭ nevoitŭ a urma Izvodului celuĭ maĭ vechiŭ Grecéscu. Pentru acéia nute mira, nicĭ ne vinovăţi de veĭ găsi întracestŭ Triodŭ sau adaosŭ ceva, care în céle Rumâneştĭ, şi sloveneştĭ, până acumŭ tipărite, nusă găséşte, sau lăsat ceva, care întraltele să găséşte; ci cu umilinţă şi cu frica luĭ Dmnezeu Ceteşte, cântă, sau pre alţiĭ cântândŭ, sau cetindŭ ascultă; aducânduţi aminte ca cumŭ ai vorbi cu însuşĭ Dmnezeu ne văzutŭ: pre cumŭ învaţă Triodulŭ Lunĭ în săptămâna cé dinŭ tâiŭ a sfĭntuluĭ postŭ.

Prima foaie numerotată are un frumos frontispiciu şi jos, în colţul drept o gravură.

A doua ediţie a acestui triod pare să fi fost acea făcută de episcopul Ioan Bob la Blaj în a. 1800. (vezi Bianu-Hodoş, Bibliogr. rom. veche, vol. II. pag. 420).

In acelaş volum e legat şi un Strastnic, tipărit la Blaj în a. 1773. Acesta e înregistrat în Bianu-Hodoş, Bibl. rom. veche, II. p. 203. Volumul conţinând ambele cărţi bisericeşti, a fost adus de un elev-cercetaş din comuna Criva, jud. Hotin, la Căminul cercetăşesc din Cernăuţi şi încorporat Bibliotecii de cărţi vechi româneşti, înfiinţată la acest Cămin de comandantul cercetaşilor din Bucovina şi Moldova de nord, d-l căp. Sidorovici.

Dr. Vlad Paşchivschi

RECENSII

Anuarul Institutului de Istorie Naţională din Cluj, vol. II, 1923. Bucureşti, Cartea Românească, 1924, pp. 544.

Institutul de Istorie Naţională din Cluj, fondat prin larga munificenţă a M. S. Regelui, continuă, sub buna şi priceputa conducere a d-lui Al. Lăpedatu, seria publicaţiunilor sale serioase, îngrijite şi bogate în preţioase şi interesante contribuţiuni la studiile noastre istorice. Volumul al II-lea pe 1923 se prezintă în condiţiuni excelente. Seria studiilor o deschide d-l Silviu Dragomir cu „*Fragmente din cronica sârbească a lui George Brancovici*“, reproducând textul original sârbesc şi traducerea română a părţii din cronică care tratează despre viaţa şi activitatea mitropolitului Sava Brancovici (pp. 1—52). D-l I. Lupaş publică conferinţa sa despre revoluţia lui Horia. Situaţia politică şi socială a Românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea nu supoartă uşor o comparaţie cu cea a Românilor din Ţara-Românească şi Moldova. Şi aceasta pentru motivul că Românii din Principate, cu toată domnia fanariotă, se bucurau de o desăvârşită autonomie politică şi naţională în chestiunile interne, câtă-vreme în Ardeal de această autonomie se bucurau numai păturile conducătoare ale celor trei naţiuni privilegiate şi recunoscute. In Principate naţiunea română era dominantă, în Ardeal această naţiune era iobagă şi exclusă dela toate drepturtle politice. Reformele agrare ale lui Constantin-Vodă Mavrocordat desfiinţară „rumânia“ şi „vecinia“, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, câtă-vreme în Ardeal desfiinţarea iobăgiei trebui să fie răscumpărată prin sângele vărsat în cursul revoluţiei lui Horia. Dincoace de munţi era deci un fel de suveranitate naţională, dincolo dăinuia de veacuri robia politică şi socială a neamului nostru. D-l I. Lupaş mai publică şi discursul comemorativ rostit în catedrala din Sibiu cu prilejul serbătoririi semicentenarului dela moartea lui Andrei Şaguna.

D. Th. Capidan insistă asupra istoriei Aromânilor şi Meglenoromânilor înainte de pogorîrea lor în sudul Peninsulei Balcanice, aducând contribuţiuni preţioase în sprijinul expansiunii românismului dunărean până în părţile Epirului şi Tesaliei, unde prin secolul al V-lea domnia încă exclusiv limba şi civilizaţia elină. Expansiunea aceasta se vede „în supravеţuirea până în zilele noastre a acelor populaţiuni transdanubiene care, după limbă, se socotesc ca fiind nişte mlădiţe rupte din marele trunchiu al românismului balcano-carpatic“ (p. 91).

D. N. Banescu tratează *„Viaţa şi opera lui Daniel (Dimitrie) Philippide“*, care pe la începutul veacului al XIX-lea luase parte activă la desvoltarea învăţământului grecesc în ţările noastre. D-l Bănescu, cunoscut prin studiile sale bizantine, insistă mai pe larg asupra „Geografiei României“ de D. Philippide, apărută în greceşte la Lipsca în 1816. Autorul analizează cuprinsul acestei geografii, scoţînd în relief o serie întreagă de informaţiuni foarte preţioase asupra ţărilor noastre şi îndeosebi asupra Transnistriei, Basarabiei, Bucovinei, Ardealului şi asupra regiunilor transdanubiene, locuite de Români.

D-l G. Bogdan Duică publică *„Notes-sul de însemnări al lui Simeon Barnuţiu“* — 1849—1863 — în care găsim foarte multe şi interesante informaţiuni cu privire la diferitele personalităţi politice din Ardeal şi Bucovina, ca Şaguna, Avram Iancu, Hurmuzaki, etc.

D-l N. Drăganu, publică un studiu despre „Toponimie şi Istorie“ insistând asupra numelui Ardeal şi a unor nume de localităţi din Valea Someşului superior ca Hordou, Năsăud ş. a.

D-l Virgil Şotropa publică două tablouri istorico-statistice din anii 1714 şi 1733, privitoare la preoţii români din Valea Someşului.

D-l Alex. Lapedatu arată în mod clar, cu o mare bogăţie de informaţii şi cu o pătrundere critică, felul cum s'a alcătuit tradiţia naţională despre originile Ţării-Româneşti.

D-l Nic. Bută publică un capitol din monografia sa istorică despre Avram Iancu şi anume câteva informaţiuni şi consideraţiuni asupra tinereţei eroului. Iar d-l V. Bogrea aduce, din bogăţia profundei sale erudiţiuni, îndreptări, întregiri şi lămuriri la traducerea românească a Călătoriilor Patriarhului Macarie.

Dovadă pentru neîntrecuta d-sale pătrundere critică sunt interesantele „*Mărunţişuri istorico-filologice*“, cu care încheie în mod aşa de frumos seria interesantelor studiii din Anuar.

In „*Miscellanea*“ se aduc informaţiuni foarte preţioase între cari interesanta comunicare a d-lui Dr. A. Bittay despre scrierea lui Martin Bolla: „Dirsertatio de Valachis“ care răspunde deodată cu Eder la „Supplex libellus Valachorum“ (p. 373 urm.). In „*Dări de Seamă*“ se insistă asupra unor însemnate publicaţiuni din istoria politică, culturală şi literară a Românilor.

Ca încheiere a Anuarului găsim un foarte bine îngrijit repertoriu al istoriografiei române pe 1921—1922, ce se datoreşte sîrguinţei d-lor Ioachim Crăciun şi Ioan Lupu de sub conducerea d-lui Al. Sadi-Ionescu, bibliotecar-ajutor al Academiei Române. Felicităm pe autorii Anuarului la această inovaţie şi le dorim succes să o continue şi pentru anii următori.

Lucrările Institutului de Geografie al Universităţii din Cluj, vol. I. 1922 pp. 351. Cultura Naţională, Bucureşti, 1924.

Pelângă „*Dacoromania*“ şi „*Anuarul Institutului de Istorie Naţională*“, „*Lucrările Institutului de Geografie*“ de sub direcţiunea d-lui G. Vâlsan, este a treia publicaţiune periodică în stil mare, care face cinste Universităţii din Cluj. Cu acest prim volum începe seria publicaţiunilor Institutului de Geografie, al căror scop esenţial este, de a face cunoscută, din punctul de vedere al geografiei moderne, România şi îndeosebi partea României din apusul Carpaţilor.

Volumul prim din această nouă publicaţie se prezintă în condiţiunile cele mai excelente. D. V. Mereuţiu face o amănunţită dare de seamă asupra campaniei de excursiuni geografice în România, organizată de Institutul de Geografie al Universităţii din Cluj supt conducerea profesorului francez Em. De Martonne în vara anului 1921 (p. 1—42). Dr. Em. De Martonne, publică în limba franceză şi în rezumat şi în româneşte rezultatele acestei excursiuni, tratând: Masivul Bihorului, Masivul Banatic, şi Alpii Bucovinei (Maramureşului) şi vecinătatea lor, Colinele Moldovei şi Munţii Dobrogei Septentrionale. (p. 33—297). În expunerile asupra Alpilor Bucovinei şi Colinelor Moldovei găsim următoarele capitole de interes local pentru regiunea noastră: Colinele So-

meşului Mare, Masivul Rodnei, Basinurile şi colinele Maramureşului în Bucovina şi Carpaţii Moldovei. În capitolul despre Colinele Moldovei, d-l De Martonne insistă îndeosebi asupra Colinelor Bucovinene, asupra Podişului din Nordul Basarabiei, asupra Văii Nistrului dela Hotin la Soroca şi asupra Colinelor Moldovei Centrale. Extrem de interesantele expuneri sunt însoţite de 47 figuri în text, 62 reproducerei fotografice şi 30 de planşe afară de texte.

D-l M. Haret publică un studiu interesant asupra florei Retezatului şi Banatului de Sus; d. I. Prodan dă o scurtă fitogeografie a Dobrogei, iar D. R. Vuia face câteva observaţiuni şi constatări asupra păstoritului şi asupra tipurilor de case la Români cu 4 figuri în text şi o planşă cu trei fotografii. Directorul Institutului, d. S. Vâlsan încheie „Lucrările" cu arătarea programului pentru învăţământul geografic la Universitatea din Cluj. Salutăm cu bucurie apariţia primului volum al „Lucrărilor Institutului de Geografie din Cluj" şi aşteptăm cu încredere pe cele următoare.

Ştefan Ciobanu, *Cultura Românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chişinău, 1923, pg. 344. —

Într'o comunicare făcută în 1919 la Academia Română, al cărei membru activ este, d-l Şt. Ciobanu arată fazele desvoltării culturii româneşti în Basarabia sub Ruşi. Autorul comunicării, un merituos şi erudit profesor basarabean, avu fericita inspiraţie de a desvolta mai pe larg rezultatele comunicării sale într'o voluminoasă şi interesantă carte, plină de constatări preţioase, de observaţiuni critice şi luminată de dragoste pentru scrisul românesc. Într'o descriere amănunţită a stărilor din Basarabia de pe vremea răpirii, d. Ciobanu arată, la mâna materialului inedit din arhivele din Chişinău, cât de nefondată este părerea acelora, cari susţineau că pe vremea aceea Basarabia era lipsită de orice cultură. Boerii basarabeni de atunci aveau deci deplină dreptate să califice astfel de afirmaţiuni tendenţioase drept „mari calomnii". Indignarea boerilor era explicabilă când ne gândim numai la lucrările eruditului episcop Amfilochie de Hotin.

Utilizând o bogată literatură şi preţioasele comori de in-

formaţiuni din arhivele din Chişinău, autorul insistă în interesantele capitole din cartea sa asupra tipăriturilor bisericeşti, asupra cărţilor didactice şi autorii lor Mărgeală, Hâncu, Doncev, Codreanu, Rejep, C. Popescu, arhimandritul Gurie, M. Ciachir ş. a., şi asupra limbii româneşti în biserică, şcoală şi oficiile publice. In capitole speciale se tratează despre teatrul românesc în Basarabia, despre scriitorii români basarabeni şi despre publicaţiunile periodice româneşti ce apăruseră sub Ruşi în Moldova transpruteană. In capitolul final autorul stăruie asupra studiilor ruseşti privitoare la Basarabia. Cartea câştigă mult prin reproducţiunile luate după diversele monumente literare basarabene, fiind o lucrare bună, temeinică şi bogată în informaţiuni, menită să contribue în cea mai largă măsură la cunoaşterea sufletului şi gândului basarabean.

Fugger Zeitungen, Ungedruckte Briefe an das Haus Fugger aus den Jahren 1568—1605. ed. Victor Klarwill, Viena, 1923.

Un raport din Praga, 12 Nov. 1591 cuprinde următoarele informaţiuni despre pribegia lui Petru Şchiopul, pe care le redăm în originalul german:

„Aus Kaschau schreibt man uns vom 1. November, dass der aus der Moldau entwichene Wojwode Petrus mit viel staatlichem Gut und über zweihundert Personen dort angekommen ist. Er hat hundert Wagen und zwölf mit Kleinodien und Gold beladenen Kamele bei sich. Er ist in Szatmar mit seinem jungen Sohne angekommen, hat aber sein Volk beurlaubt und wieder nach Hause ziehen lassen. Er hält sich jetzt zwei Meilen von Bartfeld auf und will daselbst gern sein Winterlager halten. Dies hat er die Kaiserliche Majestät wissen lassen und erwartet ihre gnädigste Erlaubnis.

Dieser Peter ist ein feiner, alter und grauer Herr, er hat das Land lange regiert, und weil es sehr reich ist, hat er einen unsäglich grossen Schatz herausgebracht. Weil der Grosstürke seines grossen Reichtumes gewahr wurde, hat er ihn strangulieren lassen wollen, dies hat aber der Wojwode bei Zeiten gemerkt, und hat sich mit seinem Schatze, seinen Räten und Kanzlern herausgemacht. Wo er künftig sich niederlassn wird, wird sich ergeben“ (p. 161).

Dealtfel publicaţiunea aceasta aduce informaţiuni foarte interesante asupra marilor evenimente europene din vremea aceea. Curios este faptul că nu se pomeneşte nimic despre Ardeal şi îndeosebi despre frământările politice de atunci produse prin cuceririle lui Mihai Viteazul.

La Réforme agraire en Roumanie et les Optants Hongrois de Transylvanie devant la Société des Nations. Mars-Iuillet 1923. Paris, Joure et Cie, Editeurs 1924.

D-l N. Titulescu, Ministrul României la Londra, a avut fericita inspiraţie să adune într'o broşură actele şi desbaterile privitoare la procesul intentat statului nostru de guvernul maghiar înaintea Ligei Naţiunilor pe chestia legii agrare. Se ştie că legea agrară pentru Transilvania, Banat şi părţile ungurene cuprinde anumite dispoziţiuni cu privire la cetăţenii străini, la absenteişti şi la acei proprietari de moşii cari nu cultivă ei înşişi moşiile lor. Dispoziţiunile acestea sunt categorice pentru toată ţara, fără privire la originea şi naţionalitatea proprietarilor. Or, guvernul maghiar reclamă pentru marii proprietari de origină maghiară un regim de favoare şi în scopul acesta intentă proces statului român înaintea Ligii Naţiunilor. Procesul acesta s'a tratat în Iulie 1923 înaintea supremului areopag mondial, dând câştig de causă punctului de vedere al guvernului nostru. Broşura d-lui N. Titulescu este binevenită ca document al luptelor statului român pentru drept şi dreptate.

Ion I. Nistor

P. Grimm. *Traduceri şi imitaţiuni româneşti după literatura engleză.* Dacoromania III (1922—23) pp. 284—377.

Autorul îşi numeşte lucrarea — pe cât se pare o teză de doctorat — „studiu de literatură comparată", şi ne dă ca gen cum şi ca obiect o publicaţie de tot nouă şi interesantă.

Cine se uită la sfârşitul minunatelor fascicole de Littérature comparée ale sorbonienilor Baldensperger şi Hazard, poate urmări de patru ori pe an liste întregi de contribuţii din toate literaturile. Numai româneşti nu. Ca şi cum n'am fi cel mai xenoman dintre popoarele culte şi nu ne-am resimţi până şi în coloanele ziarelor de influenţe de tot felul.

E şi aceasta însă un semn de superficialitate culturală, că

suntem în stare să asimilăm fără să dăm seamă şi că epoci întregi de interpenetrare literară au rămas fără bilanţ.

Cât despre tributul nostru — efectiv, şi treaz numai în conştiinţa câtorva critici bucureşteni — la literatura universală, el se trimbiţează fără să se înregistreze şi vârît în ochii noştri nu e adus şi sub priviri streine.

Ne-am mulţumi dacă pilda unui Pompiliu Heliade — fie şi a lui Apostolescu — sau aceea pe care o dă savant azi profesorul Drouhet, ar căpăta cât mai mulţi elevi şi dacă la răstimp cercetătorul român s'ar gândi să facă — pe lângă discuţiile profunde, fatale inteligenţei noastre! — şi o leacă de istorie literară.

Dar şi ca obiect lucrarea D-lui Grimm nu e mai puţin ispititoare. D-sa se ocupă cu contactul dintre scriitorul român şi scrisul englez, atât de îngrădit cunoaşterei noastre.

E drept, un contact mai degrabă cu scrisul francez şi german prin mijlocirea căruia traducătorul român fură cu ochii închişi textul englez. Din capul locului ne surprinde cât de mult xenomania ne-a condus şi în acest vâslit spre stânca albioană.

Dela Petrache Poenaru şi până la d-l Stern ne-am apropiat de Englezi mai mult ca anglomani decât ca anglicişti şi am vrut să intrăm în sufletul lor mare pe poarta mică a curiosităţii şi nu pe aceia a entuziasmului şi atenţiei generoase.

Alături de înţeleptul Poenar, cu date aşezate despre educaţia şi industria engleză, nimic mai tipic pentru aceasta ca pitorescul şi sprintenul „peregrin transilvan“ I. Codru Drăguşanu, pe care îl putem ceti de 14 ani din mâna veşnic descoperitoare a d-lui Iorga şi pe care — vorba d-lui Bucuţa (Bul. Cărţei II, 8) — păcat că nu-l pomeneşte şi d-l Grimm!

E, poate, cel dintâi snob voiajor român, cu tot ce vremile dela 1840, cultura viitorului profesor şi condiţiile sale de călătorie — ca secretar al vreunui prinţ valah sau muscălesc — aduc ca circumstanţă atenuantă.

Ajuns de două ori şi la Londra, simpaticul vântură-ţară se desfată — e drept, ingenuu — la alaiul instalărei primarului, la numărul încăperilor şi servitorilor vreunui castel unde „peste an se ard numai cărbuni fosili de şepte mii de pfunţi sterlingi“, regretă că n'a văzut Parlamentul şi „ar intra şi mai afund în politică, fiindcă aici nu e censură de loc şi poate oricine cari-

catura chiar pe Regina"; iar la Saint-Martin's numără — „Doamne iartă-mă!" — până la patru sute cincizeci şi cinci de chelii evlavioase în strane şi pleacă mirânda-se că „damele au păr minunat, deşi bărbaţilor le cade din cauza brumelor".

In schimb nici o cifră, nici o dată, vreo convorbire cât de mică cu un Englez în carne şi oase. Ba peregrinul îşi ascute impresiile cu ironii la adresa turiştilor meticuloşi englezi.

In acelaş mod trecător şi diletant ia contact — mutatis mutandis — cu literatura engleză traducătorul român şi sarcina d-lui Grimm e pe cât de uşoară pe atât de ingrată când trebue să-l surprindă împleticindu-se la fiece pas în jurul unui cuvânt elementar, sau luând o interjecţie familiară drept un nume propriu. Rezultatul e dureros: Străbătând un secol întreg de gâfâelnic scris românesc d-l Grimm nu e răsplătit cu o singură operă la care să poată poposi ca în faţa unei achiziţii definitive a literaturii noastre.

Ba găseşte trei! Dar în vreme ce consoartele lor întru urît şi neizbândă se răsfaţă în ediţii şi paraediţii, trebue un ochi onest de literat ca să dibuiască în „Luceafărul" din Sibiu (1911) un *Iuliu Cesar* de Borcia — „cea mai bună traducere românească din Shakespeare" — un *Othello* de Nanu în „Convorbiri Literare" (1912—3) sau „*Visul unei nopţi de vară*" al celui mai bun traducător al nostru, poetul Iosif în „Viaţa Românească" (1913).

Până la aceştia însă drumul a fost anevoios. *Young*, *Gray*, *Ossian*, *Byron*, mişcă melancoliile vremei într'un Lazăr Asachi, Simeon Marcovici, Gheorghe Asachi, Grandea, aşa cum *Pope* interesează pe Conachi.

Eliade e cel pe care îl preocupă o întreprindere de traduceri în serie din poeţii apusului şi „îşi alege după a sa aplicare pe Lamartine şi Byron". Ele nu sânt însă de republicat şi „rămân interesante mai ales din punct de vedere al istoriei limbei româneşti precum şi din acela al istoriei culturale în genere".

Sântem încă abia la traduceri după text francez (Letourneur, Pichot, de Salle).

Intâia traducere din original e *Manfred*-ul lui C. A. Rossetti (1843) „dar fără cunoaştere temeinică a limbei", de altfel se vede din lucrarea d-lui Grimm că Byron e poetul englez care — ca şi în Rusia, Cehoslovacia, Polonia — a avut la noi cel mai

mare răsunet. Când nu-l traduce poetul român îl imită (Balacescu, Sihleanu, Creţeanu, Bolintineanu, Grandea).

Către sfârşitul veacului traducerile încep o serie mai fericită cu bucăţi din *Byron* de: Vârgolici (1871—77), Macedonski (1878—82), T. Stoenescu (1886). Coşbuc îi întrece cu *Mazeppa* dela 1884. Cerna cu *Către Inez* (Childe Harold I), Ovid Densuşeanu cu *Praeterita*, frumos tradusă în Revista Critică-literară (1893) — poate debutul lui Ervin ? — şi A. Iacobescu cu *Intunerecul* din „Drum nou" (T. Măgurele, 1923) închee mult mai bine de cum a început seria lui Byron în româneşte.

Alături de Byron, *Thomas Moore* cu faimoasele-i altă dată *Melodii Irlandeze* trebuia să intereseze (C. Negruzzi — Convorbiri Literare 1868) ca şi *Ossian* (Eliade, Boliac, Kostya Rovine).

Milton, înainte de a fi tradus, inspiră *Căderea Dracilor* lui Eliade (1870) şi e tradus de Cerchez G. Ciomac în 1893 (Mss.) pe când Sion reuşeşte să tipărească Cântul VII al său în „Zimbrul" din Iaşi (1851), iar B. Lazurreanu ne dă întreg *Paradisul pierdut* în proză, după text englez.

Tot acest drum prăfuit e străbătut cu un pas isteţ de d-l Grimm, fie de mână uneori şi cu câte un Buică sau Iorga, dar siguranţa fişei şi intimitatea d-sale cu literatura noastră trebue să facă geloşi pe cei mai buni elevi ai acestora.

Dar am fi nedrepţi cu d-l Grimm să nu-i recunoaştem aceiaşi familiarizare şi cu autorii englezi în chestiune. D-sa are un ochi încercat şi într'o muncă ce nu se poate urmări de aproape fără a o face din nou, datele d-sale conving în ciuda formulelor uneori neglijenţe ca aceia după care nimeni n'ar cunoaşte pe Pope în : „un reprezentant al raţionismului sec. XVIII" (de ce nu clasicismului, pur şi simplu ?) sau pe marele şi faimosul editor Murray în „un prieten" al lui Byron (pp. 294, 301).

Dar lucrarea d-lui Grimm îşi capătă abia acum adevăratul interes. E vorba de *Shakespeare*. Graba şi uşurinţa cu care e abordat de traducătorul român cel mai greu autor din lume ne raportează la ceiace spunem la începutul articolului de faţă.

După debutantul *Iuliu Cesar* al capitanului Stoica (1844) *Hamlet*-ul lui Barac, *Othelio* (1850) şi *Romeo şi Iulieta* (1848), lui Toma Bagdat şi *Şeiloc*-ul grupului Millo-Alecsandri (1851), *Ham-*

let-ul lui Economu (1855, 1857, 1859) e important ca servind companiei dramatice din Bucureşti.

(D-l Grimm îl demite cam succint pe d-l Botez pentru a fi spus că traducerea acestuia e după Letourneur şi Laroche: De fapt d-l Botez spune „probabil" şi nu despre acesta, ci, Stoica. D-l Grimm afirmă că traducerea Economu e „după alta mai puţin bună, dar nu ştiu care").

Carp, care abordează cel dintâi textul englez nu e pentru aceasta şi cel mai puţin integru. „Bank and shoal of time" (Hamlet I, 7) redat prin „banca de şcolar a greului prezent" — va recunoaşte şi d-l Grimm că e în acord nu numai cu Tieck, dar şi cu mari lexicoane shakespeareane. „Schoole" ca „altă ortografie veche a aceluiaş cuvânt, shoal" nu e atestat de Skeat în vreme ce „bank" cu înţeles de „sand bank" — ţărm nisipos, ţărm de mare nu apare nicăeri în Shakespeare (Schmidt-Sarrasin).

In ce priveşte v. 97 din Hamlet (I, 3) în Folio este nu *came*, ci:

As thick as tale **can** *post with post*

Negreşit ediţia *în folio* are erori, dar după şcoala nouă optimistă a lui Pollard — cel mai mare bibfiograf shakespearean — şi împotriva şcoalei pesimiste de eri a lui Sidney Lee, trebue să acordăm acestui text, ca şi acelor *in-quarto* care i-au precedat, mai multă încredere decât pare să-i acorde d-l Grimm (p. 328).

Din acestea „cinci sânt iremediabil proaste („Romeo şi Julieta" lui Danter, Henry V, The merry Wives, Hamlet I şi Pericles) şi acestora li se poate aplica cu oricât de mult dispreţ vroim epitetul de furate şi clandestine. Pe celelalte patru-sprezece bune in-quarto e foarte îndoios într'adevăr dacă avem vreun motiv să le numim ca atare (A. W. Pollard Shakespeare's Folios and Quartos, 1909, pp. 79—80).

Affear'd (Macbeth IV, 3) e un *crux* Shakespearean dar trebue să dăm dreptate lui Carp de a fi avut mai mult instinct decât, poate, ştiinţă. Fiindcă şi fără concursul lui Tieck „*affear'd*" este evident preferabil lui *afeer'd*. Dacă el intră în conflict puţin cu Malcolm aşa cum ne e reprezentat în restul piesei (IV, 3, v. 39—46, 135—6, 236 V, 6—7) — adică nu din teamă şovăind —

e în schimb frecvent în piesă (I, 7 v. 46, I, 3 v. 105 etc). Aceasta face să-l vedem adoptat şi în *Furness Variorum* (v. p. 280). Dar el implică ciudata personificare a cuvântului „title“ *(The title is affear'd)* şi de aceia ambelor interpretări credem că e de preferat o a treia: *assur'd* a lui Walker. Înţelesul legal al acestui cuvânt e mult mai general şi mai puţin grav deci decât cel a lui „affeer“ care implică amendă şi nu merge cu „title“. Pe de altă parte confuzia în tipărit între s şi f, cu frecvenţa lui s ţemţesc în sec. 16 e cel mai admisibil lucru de pe lume.

Trecem peste Macedonski, Gr. Manolescu, fraţii Ghica, H. Lecca, Dauş, D. N. Ghica, Peretz, ca să ajungem cu D. Stern, la ceiace s'ar putea numi era beoţiană a shakespeareanismului român. D. Grimm completează cu obiectivitate, ştiinţă şi mlădiere pe d-l I. Botez, dar par'că nu-i recunoaşte acestuia de ajuns meritul de a fi rupt cu legenda acelui traducător care, cu puţin înainte de articolul d-sale din V. R. (1923, pp. 277—94) fusese dat de d-l Iorga drept pildă de traducător român — alături de Grimm şi fraţii Ghica) d-lui M. Dragomirescu, ale cărui traduceri, cum reese şi din studiul d-lui Grimm, sânt mult superioare — în ciuda greşelilor — şi ca text şi ca artă.

In privinţa interpretării cuvântului *bonfire*, d-l Grimm are toată dreptatea, numai că vorbele portarului au loc nu în actul I, ci II. Frazer (Golden Bough III) dă despre „focul morţilor“ toate datele necesare. Totuşi d-l Stern ar putea invoca pe Schmidt-Sarrazin, care menţin pentru textul în chestiune înţelesul de „foc ce se face în semn de bucurie publică“, frecvent în Shakespeare, (cf. Wint V, v. 2 24, H 6 A I, 1 v. 153, I, 6 v. 12, H 6 B V, 1 v. 3, Oth. II, v. 3).

Mai puţin putem adopta indulgenţa d-lui Grimm ca să admitem actorului din Hamlet „faţa umplută de ciucuri“. Cel mult i-o putem îngădui „decorată cu păr, cu barbă“, frază în care gluma prinţului se poate găzdui fără să dăm afară limba românească, şi împăcând astfel şi pe d-l Stern şi pe d-l Botez (e drept, mai mult pe acesta din urmă !).

(Faţă de aceste generosităţi din partea criticilor români e de nădăjduit că d-l Stern, carè n'a ascultat la vreme de Hâjdeu şi Densuşianu, va asculta cel puţin acum de oamenii cum se

cade, ai căror copii probabil nu vor mai avea a face cu o nouă revizuire — şi încă completă — a traducerii d-sale!)

Cu un mic premiu acordat d-lui M. Dragomirescu pentru al său Romeo şi „frumoaselor şi bine făcutelor, după text englez", traduceri ale d-lui Iorga, cu citările lui Anghel şi Iosif (Burns-Shelley) Lecca (Enoch Arden) d-rei Miller Verghy (Mildred, Sonetele Portugheze) şi cu menţiuni onorabile d-lor Ovid Densusianu, Dragoş Protopopescu [1]), Beza, pentru mici traduceri din poeţii englezi mai noi, d-l Grimm închee excelentul d-sale studiu cu o *ironie*: Apa trebue băută la isvor sau în orice caz *nu departe de acolo*".

Trist bilanţ în orice caz şi dacă începătorii sânt de iertat, modernilor li se poate imputa că s'au cam jucat cu literatura engleză. Şi unii şi alţii însă sânt mai bine decât nimic şi în cataloagele Muzeului Britanic în care apar traduceri cehe, polone, sârbeşti, ungureşti şi chiar lapone, d-l Grimm ar face să se umple o gravă lacună trimiţând spre Londra cât mai mult din exemplarele vechi şi nouă disponibile.

Şi acum: despre toate pomeneşte d-l Grimm afară de acele traduceri care ar trebui să stea în fruntea tuturor şi care sânt ale d-sale însuşi. Nu e descurajator să afli despre ele din rapoarte universitare, când există editura „Casei Şcoalilor" ca să nu mai vorbim de cele care îşi dau litera pe stele de aluat?

Felul cum d-sa traduce în chiar cuprinsul studiului (v. pp. 337, 342, 348, 363) e într'adevăr reconfortant. Nu-l vom învinui că scapă şi dânsul uneori asperităţi şi că nu e totdeauna de părerea cetitorului modern, întru evitarea inversiunilor forţate.

„Mă simt *transportat ca* să te cer de nevastă" (v. p. 337) n'ar fi fost mai potrivit şi mai frumos redat prin: „mă mână gândul să te cer de nevastă"? Se evită şi neologismul, de o calitate poate superioară lui Petruchio şi se întră mai intim în

[1]) Fiindcă autorul îmi face cinstea „Să se mai aştepte şi la altele din partea mea" îi pot comunică aici că la apariţia acestor rânduri voi fi început, cred, publicarea unei „*Antologii de poeţi englezi în vieaţă*" (cu note critice); în vreme ce vara aceasta va fi gata *Hamlet*, primul dintr'un Shakespeare complet pe care îl plănuesc — cum ar zice d-l Stern — pe vieaţă!

text, în vreme ce jocul de cuvinte care urmează nu numai că nu e stânjenit dar e, par'că, animat. Compară:

Caterina

Te mână! Nu mai spune!
Cine-ţi mână gândul încoace
Să facă bine să ţi-l mute [1]).
Te-am văzut eu de la început
că eşti fiinţă (sau, ai o minte) mobilă!

Caterina

Transportat! Ai nimerit-o. Spune
celui care te-a transportat aici să
te ia de aici. Te-am cunoscut eu
dela început că eşti o fiinţă mobilă

Petruchio

Ce, ce e aia mobilă?

Petruchio

Ce, ce e aia mobilă

Caterina

Un scăunel etc. etc.

Caterina

Un scăunel? etc. etc

Câteva erori de tipar care se puteau uşor înlătura: Mezappa-Mazeppa (p. 312); The taming of the strew — The Taming of the Shrew (p. 336); Simons-Symons (p. 371).

De ce apoi Gloster pentru Gloucester? (p. 343). De ce nu Glo:stă dacă e să fonetisăm? Dar atunci să ne întoarcem la *Şekspirul* lui Eliade? Şi ce ne facem cu Worcester, Bagehot, Vaughan şi atâtea nume curente?

Dragoş Protopopescu

Post Scriptum. Eram la corecturile articolului de faţă când am primit — mai curând de cât credeam: *Robert Burns, poetul ţărănimei*, poezii traduse din englezeşte cu o notiţă biografică de Petre Grimm (1925, Grafia „Viaţa" Cluj, preţul 10 lei 20 p.).

Broşura ilustrează tocmai cele două lucruri pomenite mai sus: îndemânarea de traducător a d-lui P. Grimm şi vitregia caselor noastre de editură care — foarte darnice uneori cu traduceri nule — lasă să debiteze în româneşte cel mai popular, poate, poet englez după Shakespeare, în puţinătatea unor pagini aşa de sărmane şi care, în anul 1925 dela Cristos n'ar putea rivalisa, chiar la noi, decât cu broşurile de sericicultură sau combaterea alcoolului la sate, în genul cărora mai tipărea volume de poezii doar „Casa Şcoalelor" sub trecuta direcţie.

O astfel de înfăţişare nu face serviciu nici traducătorului nici poetului — vrednici de o soartă mai bună — şi nu e de

[1]) In Shakespeare: moved-remove („Taming of the Shrew" II).

natură să lanseze la noi o literatură — şi altfel rebelă la cetit — ca cea engleză.

Aceasta cu atât mai mult cu cât broşura vrea să fie populară. D-l G. se apropie de poetul său ca om, nu ca profesor. In notiţa biografică nici nu se gândeşte să ne numească locul lui de naştere, aşa cum nu ne indică nici textul de care s'a servit.

Poate asupra acestui din urmă punct avem de obiectat. Nădăjduim că d-l G. n'a urmat editori mai vechi care „neputând să uite că Burns a fost pe lângă geniu şi ţăran“ s'au gândit să-l ... perfecţioneze!

D-sa îşi permite multe libertăţi cu textul clasic — unele spre binele cetitorului român. Spre a nu vorbi decât de piesele de rezistenţă: Ion Bobdeorz şi Tom O'Shanter, cine nu poate admira titlul celei dintâi sau versuri ca „Şi mi-l legară fedeleş“ (VII, 3) sau strofe întregi ca VIII, XII etc., ce adaugă la vigoarea originalului. Uneori traducătorul însă cade sub această vigoare.

The sultry suns of summer came
(Al verii soare'l încălzi)

nu ne trimete mai repede la:

Arşiţe grele îl răzbiră?

iar strofa X:

They laid him out upon the floor
To work him farther woe
And still, as signs of life appear'd
They toss'd him to and fro.

redată prin:

L-au scos şi l-au întins pe jos
Lovind în trup şi'n faţă
Şi-l sfărîmau când mai dedea
Un semn de vieaţă.

n'ar fi mai simplu, mai româneşte şi mai corect tradusă:

L'au scos şi'ntins apoi pe plac
Dar cum da semn de viaţă
Credeau că i-or veni de hac
Sdrobindu-i trup şi faţă?

Dar pare că facem şicane! Nu ne-am opri la aceste amănunte dacă în *Tom O'Shanter* n'ar deveni mai frecvente.

Bucata favorită a lui Hazlitt şi Carlyle e o împreunare

unică în literatura universală, de lugubru şi burlesc, şi traducătorul se cade să nu piardă aceasta din vedere.

Trecem peste omiteri ca:

The mosses, waters, slaps, ori styles (v. 8)
(Auld Ayr, wham ne'er a town surpasses
For honest men an' bonny lasses) (— v. 15—16)
Or like the borealis race
That flit ere you can point their place
Or like the rainbow (v 63—6)
That hour, o'night's black arch the key-stane (v 69)

prin niciun echivalent redate în traducere, deşi versurile au mult rost, fie poetic fie de circumstanţă.

Ajungem însă la faimosul pasaj walpurgic, al vracilor şi vrăjitoarelor care joacă nebuneşte în ruini de mănăstire:

Warlocks an' witches in a dance
Nae cotillon brent new frae France.
But hornpipes, jigs, strathspey, an' reels
Put life an' mettle i'their heels. (v. 115—18)

şi care în traducere directă înseamnă (cu maximul de adaptări)

Jucau la vraci şi vrăjitoare;
Nu în cotiion din Franţa nou-nouţ
Ci în sîrbe, hore şi bătute
De cari li se aprindeau călcîele

perde poate, în traducerea Grimm accentul ironic şi vioi, pentru a deveni:

Acolo 'n joc nebun sălbatec
Vedea cum vraci şi vrăjitoare
Săriau şi se învîrteau într'una
Dădeau din mîni şi din picioare.

In original se spune despre Scaraoţchi:

At winnock-bunker i'the east
There sat auld Nick, in shape o'beast;
A towzie tyke, black, grim, an' large,
To gie them music was his charge;
He screw'd the pipes and gart them skirl
Till roof and rafters a'did dirl. (v. 119—24)
(In ochi de geam către altar
Sta nenea Scaraoţchi, o dihanie.
Un hâd dulău turbat şi negru;
Să le dea tonul rostul lui era.

Căznea la fluere şi le silea să ţiue
Că scotea din ţiţîni acoperiş şi grinzi).

In traducere:

Iar într'un colţ chiar Scaraoţchi
In chip de groaznic lup hidos
Cînta într'una dintr'un fluer
Par' că era din minte scos.

Apoi frumoasele versuri:

Coffins stood round, like open presses
That shaw'd the dead in their last dresses. (v. 125—6)
(De jur împrejur coşciuge, ca nişte teascuri deschise
Arătînd pe morţî în ultimele lor costume)

în traducere lipsesc. Cât despre pasajul culminat al mesei de altar, ce vede Tom pe dânsa? (Traducem iar direct, şi cu maximul de adaptări necesar).

Oasele unui ucigaş în cătuşe...
Spânzuraţi, doi prunci nebotezaţi
Un tâlhar de curând tăiat din frânghie
Cu limba scoasă'n ultimul căscat,
Topoare cinci de sânge ruginite,
Cinci baltage cu sânge închegat,
Un ştreang de copilaş,
Cuţit ce ciopârtise un gâtlej de tată
De fiu-i însuşi omorît
Cărunţii peri lipiţi stau încă de mâner
(Trei limbi de jude vin cu susu'n jos
Nădite cu minciuni ca sdrenţele de cerşetor
De popă inimi putrede, negre ca'ngrăşatul
Zăcând puturoase, netrebnice'n unghere).
Şi încă altele, grozave, înfricoşătoare
Că doar să le numesc e-o făr'delege [1]).

---

[1]) A murderer's banes in gibbet airns
Twa span-lang, wee, unchristen'd bairns;
A thief, new-cutted frae a rape,
Wi' his last gasp his gab did gape;
Five tomahawks, wi'bluid red-rusted,
Five scimitars, wi'murder crusted;
A garter, which a babe had strangled;
A knife, a father's throat had mangled
Whom his ain son o'life bereft
The grey hairs yet stack to the heft:

(Three lawyers's tongues turn'd inside out
Wi'lies seam'd, like a beggar's clout:
And priests 'hearts, rotten, black as muck
Lay stinking, vile, in every neuk).
Wi'mair o'horrible an awfu'
Which ev'n to name wad be unlawfu'. (v. 129—145).

Din acest pasaj de o vigoare dantescă, e drept, cele patru versuri închise în paranteză, au fost suprimate de poet „după sugestiunea d-lui Tytler" în ediţiile sale dela 1793 şi 1794. Ele însă nu mai puţin ispitesc arta traducătorului. Tot aşa, dealtfel, şi celelalte şi nu ştim ce motive au făcut pe d-l G. să le trateze aşa de general. Par'că ar merita mai multă minuţiositate şi redare, oricât s'ar îndulci textul; cf.:

Un cap de ucigaş, ciolane
Alături un cuţit murdar
De sânge negru, nişte funii
De pe la oameni spânzuraţi
Cu capetele atârnate
Şi doi prunci morţi nebotezaţi
Topoare tot de sânge pline,
Şi ochi dela femei nebune
Şi alte multe grozăvenii
Pe care nici nu le pot spune.

Dar umorul care inundă întreaga bucată se revarsă şi peste aceste grozăvii şi iată babele, care într'un dans tot mai nebun:

Ţopăe, vin faţă'n faţă, se'ncrucişează, în vârtej, perechi
Până ce fiecare cloanţă de năduşeală scoate aburi (fumegă) [1])

— versuri care de asemenea lipsesc din traducere.

In schimb d-l G. desvoltă — şi nu fără succes — versurile 194—6. Dar scapă „scrumbia"! din versul atât de... substanţial:

Ah, ai păţit-o Tom, vai ţie
In iad mi te-or prăji scrumbie [2])

Acuma, Tomo, te-au prins dracii
In iad au să mi te prăjească *(Grimm)*

In sfârşit in culminarea de burlesc dela sfârşitul poesiei d-l

---

[1]) They reel'd, they set, they cross'd, they cleekit,
'Till ilka carlin swat and reekit (v. 151—2)

[2]) Ah Tam! ah Tam! thou'lt get thy fairin'!
In hell they'll roast thee like a herrin'! (v. 205—6)

G. are două expresii fericite; dar se poate spune că „... he is missing his last chance“, atunci când versuri care sună neapărat:

Dar n'apucă pe pod să sară
Şi biata iapă, ce ocară!
Căci fata, doar cât ai clipi,
Năprasnic mi se repezi
Şi haţ! de coadă o înşfacă!
Cu Tom, Sireapa [1]) ce să facă?
Un salt! şi ambii teferi sânt.
Dar coada, vai, rămâne'n vânt:
Căci tot trăgând drăcoaica cruntă
Lăsa pe pod o iapă ciuntă! [2])

devin:

Dar n'apucă pe pod să sară
Şi-odată sboară coada ei
Căci vrăjitoarea cea sprinţară
O şi prinsese furioasă.
Ea şi-a scăpat stăpânul teafăr
Dar fără coadă-ajunse-acasă.

Traducerea noastră e aproape literală şi nădăjduim, nu spre paguba ei. Dealtfel cu rimele uşoare din dialect traducătorul modern poate lesne reda mai pe tot Burns astfel.

Dar toate acestea sunt... of trifling importance! Esenţial e că în traducerile d-lui G. poetul scoţian trăieşte pe deplin cu verva şi sănătatea lui neostenită, cu voia bună şi acea dragoste de vietăţi şi lucruri, care îl făcea, copil, să apuce pe altă cărare în pădure, ca să nu sperie păsările din ciripit.

---

[1]) D-l G. numeşte pe *Maggie* destul de frumos: *Sprinteioara*. Din economie pentru octosilabul său poate numele nostru e preferabil. Are apoi avantajul... unic că rimează cu „iapă“! Cu aceste două lucruri se poate face lucruri mari în Burns!...

[2]) But ere the key-stane she could make
The fient a tail she had to shake!
For Nannie, far before the rest
Hard upon noble Maggie prest,
An'flew at Tam wi'furious ettle;
But little wist she Maggie's mettle
— Ae spring brought off her master hale,
But left behind her ain grey tail:
The carlin claught her by the rump
An'left pour Maggie scarce a stump. (v. 213—22)

In D. G. scrisul nostru are un traducător fruntaş şi darul de început pe care i-l aduce e, în ciuda înfăţişării lui modeste şi sumare, pe cât de nou, pe atât de trainic. **D. P.**

Dragosh Protopopesco. — *Un clasique moderne : William Congreve*, Sa vie et son oeuvre. Avec une lettre-préface de M. Louis Cazamian, Directeur d'Etudes et Professeur de Littérature anglaise à la Sorbonne. — Editions de la „Vie Universitaire", Paris 1924, pp. 436 avec Bibliographie.

Dragosh Protopopesco. — *Unknown Congreve*, A sheaf of Poetical Scraps one of which has not hitherto been published, together with more lines in his praise and a new letter, now edited by —. Academia Română, Mem. Sect. Lit. S. 3, III, 5. Cultura Naţională, Bucureşti, pp. 37.

Pe cât de strâns legată de scrisul nostru e lucrarea d-lui P. Grimm — că e un capitol la istoria literaturii române — pe atât de streine sânt cele două lucrări de faţă. O recensie a lor aproape nici n'ar fi justificată aci, dacă ele n'ar implica probleme literare contingente cu scrisul francez (v. Molière, Lafontaine etc.) şi prin aceasta cu orice scris european, sau n'ar desfăşura epoci literare de interes pentru oricare cercetător critic.

Literatura engleză aşa numită a Restauraţiei, adică scrisă dela venirea Stuarţilor la tronul Angliei (1660) şi până la capătul veacului (anii lui Wilhelm de Orania ca şi ai reginei Ana fiind deosebiţi mai mult prin cuvântul Postrestauraţie) este epoca cea mai obscură în istoria literaturei engleze. E caracteristic pentru aceasta faptul că în vreme ce există istorii literare engleze ale veacului 16, 18 şi 19, nu există una şi a veacului 17 şi afară de *Seventeenth-Century Studies* ale lui Sir Edmund Gosse, — autoritatea necontestată în materie, căruia de altfel îi datorim şi cea mai bună istorie a literaturei veacului 18, ca atâtea monografii „standard" ale sec. 17, — nu există o lucrare de ansamblu mai întinsă dedicată acestei materii.

Făcând bilanţul muncei dedicate în 1923 epocei Restauraţiei, Profesorul Allardyce Nicoll, dela King's College, din Londra spune: „Sânt multe, în această eră atât în domeniul poeziei cât şi al dramei, fără valoare intrinsecă şi faptul acesta e pe deplin recunoscut de cei mai mulţi din cercetătorii trecuţi; dar activitatea

Biblioteca Universității

literară a epocei e acum strecurată şi analizată mai cu îngriiire. Se fac cu preciziune şi cazna încercări să se aleagă aurul de rugină". (The Year's Work in English Studies, Volume IV, 1923. Edited for the English Association by Sir Sidney Lee and F. S. Boas, Oxford University Press. London: Milford, 7/6 net.).

Intr'adevăr, literatura Restauraţiei — în mare parte cerebrală — devine la modă, autori contestaţi sau cu sinceritate uitaţi până eri, se răsfaţă în ediţii luxoase, istorici literari fastidioşi le investighează viaţa şi opera, esteţii le confruntă arta cu normele frumosului modern.

In nu mai mult de un an a apărut o istorie a Dramei Restauraţiei de profesorul Nicoll, o istorie a Comediei Restauraţiei de Bonamy Dobree (Oxford Clarendon Press) şi „Tipuri al Dramei Engleze, 1660—1780" alese de David Harrison Stevens, cu specială atenţie la drama Restauraţiei.

O mare colecţie a dramaturgilor Restauraţiei am fost, apoi, anunţat că se prepară de către câţiva membri ai Universităţei din Bangor (North Wales).

In vreme ce cel mai mare nume al comediei engleze dela Ben Jonson la B. Shaw — Congreve, dascălul lui Şheridan — s'a bucurat de onorurile celui mai mare erudit în materie de dramă al celor din urmă 40 de ani ai sec. 17 cum îl numeşte însuşi Gosse, („The Sunday Times", 15 Noemv. 1923) în persoana lui Montague Summers. Prima ediţie critică, completă, bazată pe întâele *in-quarto*, a operei lui William Congreve apărea într'adevăr în Noemvrie 1923 în patru volume la Nonsuch Press — cea mai luxoasă editură engleză — ediţie limitată, cu introduceri şi note critice copioase.

La 20 ale aceleiaşi luni, lucrarea d-lui D. P., după cum se vede şi din Bibliografie, căpăta „viza" de tipărit a Sorbonei. Cu un an mai înainte apăruse în seria Percy Reprints (Oxford) „Incognita", romanul de debut al poetului, reeditat de H. F. B. Brett-Smith, iar la un an după aceia trebuia să apară ediţia II a „Vieţei şi Operei" lui Congreve, pe care Edmund Gosse însuşi o scrisese în 1888 (English men of Letters) şi care contează ca monografia definitivă a autorului nostru. D. D. P. aşa dar n'a fost fără concurenţi serioşi în tratarea lui Congreve.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

In acest concurs de muncă lucrarea de față, dată ca subiect de Doctorat la Paris, cu câțiva ani în urmă, înainta la British Museum. Valoarea ei, atâta câtă e, se va judeca deci din confruntare cu cărțile de mai sus, în special cu ediția critică a lui Montague Summers și cu biografia critică a lui Gosse.

Față de edițiile anterioare — vre-o douăzeci cu toate, dacă excludem edițiile de piese sau poeme separate — M. S. include în ediția sa completă a lui Congreve — I-a ediție completă, de altfel — două bucăți nouă: un cântec de 2 strofe dat dramaturgului Rowe pentru tragedia sa *The Fair Penitent* (4-to 1703) și aflat în toate edițiile acestei piese, ba chiar citat de mai toți biografii lui Congreve, însă, e drept, lăsat pe dinafară, de toți editorii anteriori ai acestuia. A doua bucată e cu adevărat nouă: *Prologue to the Princess* (prolog către Principesa Ana, viitoarea regină) scos din Misceleanea V a lui Iacob Tonson (1704), o colecție de poeme a vremei, neglijată de critici.

Afară de aceasta, 2—3 scrisori nouă ale poetului.

Din aceste noutăți singura bucată mai de resistență e Prologul citat, însă se poate vedea ușor că acesta fusese publicat cu puține luni mai înainte, în vara lui 1923, de D. P. în broșura scoasă de Academia Română (August 1923).

D. D. P. mai publica acolo încă cinci bucăți mari de Congreve, descoperite în colecții și reviste ale vremei, și care scăpase lui Montague Summers. Printre acestea, o „Satiră impotriva Iubirei", găsită în manuscris, de care pomenește numai unul din biografii sau criticii anteriori, de a cărei existență Montague Summers însuși aflase (v. vol. IV, p. 207).

Broșura Academiei, trecând cum era natural, neobservată încă, la Londra, D. D. P. a publicat „Satira", în chestiune în „Times Literary Supplement" (8 noem. 1923) unde tocmai apăruse ca articol de fond, ca și în alte reviste din pana unui Gosse sau Squire, recensia elogioasă a ediției Summers.

In articolul din „Times Lit. Sup.", D. D. P. comunică și celelalte bucăți în broșura Academiei, plus altele în prosă, care din motive de timp nu fusese incluse acolo și care fac toate obiectul ediției II-a a broșurei în chestiune, (Paris, „Vie Universitaire") cu o prefață de Sir Edmund Gosse, în care acesta

numeşte „Satira împotriva Iubirei“: „o mare descoperire“ iar celelalte bucăţi: „nu de mai puţină importanţă“.

Dar Montague Summers nu e numai editor mare, dânsul e şi critic biograf. In lunga introducere — care face cât o carte — la ediţia sa (v. vol. I 1—64) M. S. fără să refacă „vieaţa şi opera“ lui Congreve, comunică noile sale date sau desvoltări asupra diferitelor probleme în chestiune.

Două din acestea nu se găsesc şi în cartea D-lui D. P. apărută simultan cu ediţia Summers: isvorul „Incognitei“ pe care M. S. l-a găsit într'o piesă a lui Dryden pe lângă care D. D. P. trece fără să bage de seamă; isvorul unui caracter, Foresight, din capodopera lui Congreve „Love for Love“ care pare într'adevăr să fie luat din o adaptare de Mrs Behn după o piesă a postshakespeareanului Middleton.

Restul învestigaţiilor lui Summers cuprind sugestii şi conjecturi, când nu abateri de natură istorică, cu care Congreve nu se poate spune că se luminează nou.

Dar introducerea lui Summers nu pretinde să fie o nouă biografie.

O nouă biografie este ediţia II a lui Edmund Gosse, apărută în toamna 1924, adică mai inainte ca lucrarea D-lui D. P. — apărută în cursul verei, dar din motive universitare şi mai ales fiindcă aşteaptă sosirea lucrărei engleze complimentare — să fi putut fi pusă în circulaţie.

Aşa se face că în ediţia II-a Gosse anunţă numai lucrarea D-lui D. P., citând pe autor în prefaţă „cu cuvenita proeminenţă“ faţă de cercetătorii congrevieni recenţi, Brett-Smith şi Montague Summers [1]), reproducând „Satira împotriva Iubirei“ şi comentând favorabil asupra celorlalte poesii comunicate de D-sa (cf. X, 142, 149).

---

[1]) The text of Congreve has until lately been greatly neglected. But in 1922 Mr H. F. B. Brett-Smith produced a very careful and illuminating edition of the novel *Incognita*. Finally, în 1923, Mr Montague Summers removed a reproach from English scholarship by issuing his masterly reprint of Congreve's *Works* în four handsome volumes...

But I must give due prominence to the labours of a Rumanian Scholar Dr Dragosh Protopopesco etc. etc.

Față de cartea lui Gosse, lucrarea de față aduce următoarele lucruri nouă despre poet: *a)* descoperirea primei biografii a lui Congreve, (p. 10) într'o veche colecție de biografii engleze a lui Ch. Gildon (1699) *b)* învestigații amănunțite asupra locului natal al poetului, cu o incercare de reconstituire a genealogiei și copilăriei lui, neaflată în Gosse, (pp. 15—20); *c)* cele dintâi trei bucăți publicate de poet, cu fixarea datelor și locului acestor debuturi, cu ajutorul monitoarelor și colecțiilor vremei, neglijate de Gosse (pp. 37—42), *d)* versuri noi în onoarea debutantului (p. 103) *e)* isvoare ale acțiunei, episoadelor sau diferitelor caractere din cele patru comedii ale sale găsite în autori vechi ca: Beaumont și Fletcher, Shadwell, Dryden, sau D'Urfey, Mountfort, Machiavelli etc. (v. capitolele despre *The Old Bachelor, The Double Dealer, Love for Love, The Way of the World)*; *f)* isvoarele tragediei „*The Mourning Bride*" găsite în „Cleopatra" lui La Calprenède și „Astreia" lui La Fontaine (v. capitolul piesei respective) *g)* influența lui Molière asupra lui Congreve, pusă la punct (pp 353—5) *h)* influența lui Congreve asupra succesorilor, dela Lord Lansdown și Farquhar la Goldsmith și Sheridan (pp 361—396).

[Studiul acesta istoric literar și comparat care leagă pe Congreve de precursorii și succesorii comediei de moravuri ai veacului 17 și 18, printre care el excelează ca un adevărat șef de școală, cum și legătura lui cu literatura franceză și romanul croic e aproape inexistent la Gosse și criticii anteriori].

In sfârșit *i)* date și vederi nouă în chestia așa zisei controverse Collier; atacul puritan impotriva poetului căzut în disgrația vremei ca să re'nvie abia cu epoca modernă (pp 188—242) *j)* încercare estetică asupra artei comice a lui Congreve și a comediei engleze așa zisă „artificială" (pp 361—396) *k)* date nouă relativ la corespondența și anii din urmă ai poetului (pp 300—14) *l)* punerea la punct, sistematizarea și completarea bibliografiei lui Gosse, care dealtfel a fost scoasă dela ediția II (pp 405—36).

Restul se găsește și în biografii germani, francezi, englezi, dar mai ales în Gosse, al cărui plan D. D. P. chiar l-a adoptat și pe care îl citează și urmează deaproape.

— Nu totdeauna şi cu succes, vom adăoga. Fiindcă pecât de simetrică şi literară e admirabila biografie critică a lui Gosse, pe atât de... tezistă şi germană uneori la citit e cealaltă. Se găsesc şi greşeli, ca aceia care face din capitolul controversei Collier o depănare nesfârşită. Aceasta cade în genul lui Montague Summers care şi dânsul consacră aceluiaş capitol — important dealtfel, fiindcă pune problema comediei de moravuri engleze — aproape jumătate din introducerea citată.

Franceza D-lui D. P. este „shaky" — ar zice un englez. Alături de pagini de care s'a spus că se ridică până la stil, (v. de ex. p. 133) se găsesc o duzină de altele pline cu românisme şi prosaisme.

E desigur vina... valutei care a vrut ca aceasta lucrare să înceapă la Paris şi, conform regulamentului Sorbonian [1]), să fie scrisă în franţuzeşte, în biblioteca Museului britanic, asupra unui poet englez.

Dar, cu rezultatele văzute ale investigaţiei şi — cum spune profesorul Cazamian în prefaţă — cu „conştiinţiozitatea cercetărei, sinceritatea şi entuziasmul literar care a susţinut efortul autorului şi interesul luminei, în parte nouă, pe care a ştiut să o arunce asupra unui foarte mare scriitor", monografia D-lui D. P. e o pildă că cercetătorul român — fără riscul de a trece neobservat — poate ataca şi teze streine de cea mai strictă notă şi să lege, cât de puţin, un „escu", de terminaţiile rebarbative ale unor nume de vechi scriitori englezi.

M. Beza. *Papers on the Rumanian people and literature with a preface by M. Gaster*, Ph. D. London, Mc Bride, Nast & Co, Ltd. 1920, XII + 77 p. — Price 2/6 net.

Despre cartea scriitorului ales şi conferenţiarului de românеşte dela King's College din Londra s'a vorbit la noi prea

---

[1]) cf. „Aceste trei teze ale unor investigatori englezi sânt scrise în fanţuzeşte. Îţi vine să te întrebi: De ce: Nu o fi, desigur, desideratul Franţei ca limba ei să fie singurul mediu al ştiinţei cosmopolite, care e Literatura comparată şi studenţilor străini să li se refuze întrebuinţarea propriei lor limbi". J. G. Robertson (Modern Language Review XX, 1, p. 94).

puţin ca să nu încercăm aici, fie şi atât de târziu, o scurtă dare de seamă.

Cuprinde şase eseuri documentate despre: Biserica românească, Unitatea naţională a Românilor, Călători englezi în România, Călători englezi despre Vlahi, Poesia poporană, Influenţa engleză asupra literaturei române.

Ele sânt conferinţe ţinute la numita universitate sau articole publicate în *English Historical Review, Notes and Queries, Challenge, Balkan Review.*

De bună seamă D. Beza nu are pretenţiunea să fie totdeauna nou. Fiind în mare parte material de conferinţe londoneze, acestea trebuiau neapărat să aibe şi o latură de popularizare. Dar am face o mare nedreptate autorului dacă am neglija străduinţa investigaţiei şi câştigul de contribuţie temeinică pe care îl face cu această carte ştiinţa anglo-română.

E de ajuns pentru aceasta, să amintim că D. Iorga utilizează în „Relations anglo-roumaines“ (cf. pp 9, 24, 35, 37, 40, 60,) în întregul lor, cercetările D-sale privitoare la Călătorii englezi la şi despre noi, şi publicate întâia oară în „English Historical Review“.

D. Iorga a scos la lumină în această chestiune un imens material şi tot aşa material mult s'a mai adăogat dela publicarea cărţei la problema raporturilor noastre literare cu Anglia (v. Grimm). D. Beza însuşi a învestigat mai departe folklorul anglo-român.

Deşi D. Beza n'a înţeles niciodată să epuiseze subiectele, datele D-sale rămân în mare parte întâetoare. Câteva mici scăpări, relevate de d. Bogrea (Dacoromânia I, pp 474·5) sânt cantităţi neglijabile şi privesc uneori puncte ce nu erau în vederile autorului.

Câţiva ani şi câteva lucrări în speţă trecute peste aceste „Papers“ scrise cu flacără şi migală, scot valoarea lor în deplină lumină şi fixează pe d. Beza ca un admirabil pionier de cultură anglo-română.

Dragoş Protopopescu

N. Bănescu, *Cele mai vechi ştiri bizantine asupra Românilor dela Dunărea-de-jos.* In „Anuarul Institutului de istorie naţională“ dela Universitatea din Cluj, publ. de Al. Lapedatu şi Ioan Lupaş, I (1921—1922), pp. 138—160.

N. Bănescu, *Les premiers témoignages byzantins sur les Roumains du Bas-Danube.* In Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, herausg. von N. A. Bees (Βέης), III (1922), pp. 287—310.

Sub influenţa coroanei ungureşti, pe la 1300, sau poate chiar mai înainte pe la 1240, s'a creat Domnia a toată Ţara Românească. D-l N. Iorga a observat însă în Alexiada Anei Comnena câteva informaţii nouă cari l-au făcut să încerce a aşeza cele dintâi cristalizări de Stat ale Românilor pe la 1080, şi anume la amiazăzi lângă Dunărea-de-jos, în ţinutul Dobrogei de azi, cuprinzând teritorii şi dincoace de Dunăre. Aceste începuturi de viaţă politică organizată a neamului nostru s'au făcut, imitându-se ducatele de graniţă bizantine. Vezi Rev. Istorică, V (1919), pp. 103—113.

D-l N. Bănescu a avut o inspiraţie din cele mai fericite, când s'a hotărît să pornească mai departe pe drumul indicat de d-l Iorga, căutând în istoricii şi cronicarii bizantini dovezi nouă cari să confirme şi să întregească concluziile d-lui N. Iorga. Munca nu i-a fost zădarnică. Informaţii nouă importante au fost găsite. Cea mai însemnată la Mihail Attaliates, deşi suferă de slăbiciunea de a avea nevoie de o coniectură care să schimbe pe Τατρός > Τατούς, coniectură care nu va putea deveni definitivă decât dupăce se va fi făcut ediţia critică a lui Attaliates ca şi cea a lui Skylitzes, care are forma Τάτους. Dacă şi acest Tatos nu e numai decât nume românesc (vezi Ov. Densuşianu, Graiu şi Suflet, vol. I, fasc. 2 (1924), pp. 323—324) această împrejurare nu alterează, după părerea noastră, concluziile d-lui B., căci numele, ba chiar şi persoana şefului organizaţiunii politice româneşti, puteau să fie de origine etnică diferită. Acest amestec etnic diferit în cadrele istoriei şi influenţei bizantine e un fenomen prea obicinuit.

Rezultatele cercetărilor sale, d-l B. le-a comunicat Acad. Rom. în şedinţa din 7 Iunie 1921 şi le-a publicat în Anuarul Inst. de Ist. Naţională dela Universitatea din Cluj.

Adăogând câteva informaţii nouă din sigilele bizantine ce ni s'au păstrat, şi reuşind astfel să micşoreze confuzia dintre ducii de Bulgaria şi Paristrion, d-l Bănescu publică acelaş studiu în Byz.-Neugr. Jhrb. Lămuriri mai precise despre amândouă ducatele a dat d-l B. în comunicarea făcută Academiei române la 16 Februarie 1923, publicată în Bulletin dela sect. histor. tome X (1923), pp. 49—72; vezi şi Byz.-Neugr. Jhrb., IV (1923), pp. 252—253.

Silviu Dragomir, *Vlahii din Serbia în sec. XII—XV.* In „Anuarul Inst. de ist. naţ." dela Univ. din Cluj, publ. de Al. Lapedatu şi Ioan Lupaş, I (1921—1922), pp. 279—299.

D-l. Silv. Dragomir publică interesanta sa comunicare făcută Acad. Rom. asupra Vlahilor din Serbia în sec. XII—XV. Nu putem crede însă că în vremea aceea s'a stăruit atât de mult asupra deosebirei naţionale a Vlahilor, precum conchide d-l Dr. Terminul *Vlah* în aceste documente sârbeşti trebuie să fi avut şi însemnarea unei situaţii juridice-sociale deosebite (conf. Puşcariu, Daco-Romania, II, 1921—1922, p. 709) şi se asemenează în privinţa aceasta cu terminul nostru vechiu *Rumân*, care de asemenea se simţia mai mult ca o noţiune juridică-socială şi nu ca una etnică-naţională. Aceasta e o asemănare asupra căreia încă nu s'a stăruit în de ajuns. Că în această situaţie juridică-socială erau cuprinşi în maioritate covîrşitoare Românii din peninsula balcanică, nu încape îndoială, căci numai astfel terminul etnic, a putut deveni şi o noţiune apelativă. Şi că *Vlah* a avut şi o însemnare apelativă, o dovedeşte şi locul ştiut din Ana Comnena, Alexiada, VIII, 3, ed. Bonn I, pag. 395: ὁπόσοι τὸν νομάδα βίον εἵλοντο (Βλάχους τούτους ἡ κοινὴ καλεῖν οἶδε διάλεκτος). Fireşte însă că aceste consideraţiuni nu exclud de a înţelege sub Vlahi îndeosebi Români, precum o şi face d-l Dr.

I. D. Ţiceloiu, *Über Nationalität und Zahl der von Kaiser Theodosius dem Hunnenkhan Attila ausgelieferten Flüchtlinge.*

In „Byzantinische Zeitschrift", XXIV (1923), pp. 84—87, D-l Ion Ţiceloiu citează locurile din Priscus în baza cărora se credea că Attila a reclamat dela Bizantini, fugari romani localnici de prin părţile noastre de cari avea nevoie pentru lucrarea pămân-

tului, şi arată că locurile acestea nu pot dovedi decât că Attila a reclamat şi a primit dela împăratul Theodosius II transfugi barbari de neamul său şi că cerea ca Romeii să nu mai lucreze pământurile cedate lui.

R. Berliner, *Ein frühchristlicher Agapentisch aus Konstantza.* In Byz-Neugriech. Jahrbücher, II (1921), pp. 150—153.

D-l. R. Netzhammer, în cartea sa *Die christl. Altertümer der Dobrudscha*, apărută în Bucureşti, Socecu 1918, pp. 79—91, descrie criptele din primele veacuri ale creştinismului descoperite în Constanţa, precum şi un important monument din veacul al IV d. Hr., găsit ceva mai la o parte, pe care d-l N. îl aduce în legătură cu una din criptele în care să fi servit ca masă de altar.

D-l R. Berliner trage la îndoială caracterul creştinesc al acestor cripte, iar despre masa de altar, asemănându-o cu alte monumente de acest fel din Africa, spune că e un *Agapentisch*, adecă o masă pe care se făceau mici praznice la mormânt în amintirea celui îngropat acolo.

Că epitetul de μακάριος dat lui Timoteiu căruia e închinată această masă, ar fi o dovadă despre martiriul lui, nu putem crede, deoarece atributul μάκαριος e o dovadă numai că acela căruia i se dă acest atribut, nu mai e printre cei vii; vezi Byz. Zeitschr., VIII (1899), p. 716. **Vasile Grecu**

Dr. P. Cazacu, *Moldova dintre Prut şi Nistru 1812—1918.* Iaşi, fără an.

In forma unei „simple mărturii a unui contemporan" autorul încearcă să arete cât de greşiţi erau aceia, cari n'au prevăzut de cu bună vreme şi n'au dorit ca şi d-sa discompunerea imperiului rusesc. El apelează la „istoricii cari nu fac politică activă" să condamne împreună cu d-sa pe „demnitarii umiliţi cari mergeau să se închine ţarului şi miniştrilor lui" precum şi „pe demnitarii şi deputaţii noştri în căutarea liniştei şi siguranţei la Odessa", uitând firește că plecările la Petersburg şi evacuările în Rusia erau dictate de împrejurările tragice de atunci şi nu le făcea nimeni pentru plăcerea sa. In pornirea sa contra conducă-

torilor statului din acele groaznice vremuri d-l Cazacu nu se sfieşte de a ironiza „vizitele înalte“ cu aluzii nepotrivite la „înfinitul organizat“ (p. 181).

Fireşte deci, că cu idei preconcepute şi cu tendinţe străvezii nu se poate scrie o carte serioasă de istorie şi nici o cronică contemporană a evenimentelor, pe care d. Cazacu încearcă a ne-o da.

Cu ajutorul unor mărturii trase adese de păr din publicaţiunile unor scriitori ruşi, autorul se căzneşte să facă dovada că „prevederile“ sale privitoare la catastrofa rusească erau întemeiate, o străduinţă care de altfel pentru cetitor nu prezintă nici un interes. Trecând la schiţarea situaţiunii din Basarabia sub Ruşi, d-l Cazacu recurge la autorii ruşi, cari au fost utilizaţi cu prisosinţă de domnii Arbore şi Pelivan. Observaţiunile sale personale sunt puţin serioase, ca bunăoară cele privitoare la „valul lui Traian“ (p. 68), la pârcălabii din Cetatea Albă (p. 71), când cunoscut este că cetăţile moldoveneşti erau cârmuite de doi pârcălabi, unul având în grija sa comanda cetăţii, iar al doilea administrarea judeţului; sau la steagul tricolor (p. 233). In ceia ce priveşte fundarea oraşului Chişinău prin Eustratie Dabija, d-l Cazacu n'are decât să cetească „Trudele“ lui I. Halippa pentru a se convinge din documente despre aceasta.

Patriotismul local al autorului merge aşa de departe încât se supără foc când se constată că şi Românii din vechiul Regat au contribuit cu ceva la deşteptarea şi întărirea conştiinţei naţionale în Basarabia. Propaganda s'ar fi făcut „numai de Basarabeni, nimeni din vechiul Regat“ (p. 175), ca şi cum această propagandă s'ar fi putut face fără ajutorul moral şi material al fraţilor liberi. Exclusivismul autorului merge aşa de departe încât nu permite nimănui decât Basarabenilor să scrie ceva despre Basarabia. Toţi aceia cari au îndrăznit să scrie şi ei ceva despre această ţară sunt ironizaţi şi consideraţi ca duşmani ai Basarabenilor. Aversiunea d-sale faţă de tot ce nu este Basarabean izbucneşte la tot pasul. Opera de propagandă curată şi cinstită a cărturarilor români din Regat, Transilvania şi Bucovina este arătată într'o lumină falsă şi denaturată. După d-l Cazacu aceştia s'ar fi refugiat în Basarabia „din cauza mizeriei de la Iaşi şi

de pe front, pentru a lupta pentru cucerirea Ardealului şi Bucovinei" (p. 192).

Că d-l General Averescu ar fi semnat pacea cu Bolşevicii numai pentru a salva pe refugiaţii dela Odessa rămâne o afirmaţiune care are nevoie de a fi dovedită. Conducătorii Basarabiei din vremurile unirii nu se bucură de loc de simpatia autorului. D-l Inculeţ şi-ar trage obârşia din Ucraina transbugiană iar d-l Ciugureanu nu are învoirea d-lui Cazacu de a se scrie altfel decât „Cegorean". In schimb însă „d-lui Stere i-a fost dat să prezideze acele înălţătoare momente istorice" (p. 316), adecă unirea. Numai că actul unirii dela 27 Martie 1918 a fost prezidat de d-l I. Inculeţ şi că, după însăşi constatarea d-lui Cazacu, d-l C. Stere a fost ales preşedinte al „Sfatului Ţării" numai în ziua de 3 Aprilie 1918 (p. 322). Aceste puţine exemple la care s'ar putea adăuga încă multe altele arată cu prisosinţă că cronica d-lui Cazacu este o lucrare tendenţioasă şi că poate fi utilizată numai cu mare băgare de seamă. **Ion I. Nistor**

H. H. Asquith, *Der Ursprung des Krieges.* München 1924.

Unul dintre cei mai autorizaţi şi-a spus cuvântul în chestiunea izbucnirii războiului mondial. Cu toate că responzabilitatea Germaniei în această privinţă este stabilită prin expunerile doveditoare chiar ale autorilor germani, ca V. Valentin, *Deutschlands Aussenpolitik p. 17*, A. Czernin, *Im Weltkriege p. 9* etc., totuşi opul fostului Primministru englez este foarte binevenit şi de extraordinară importanţă.

Cartea este scrisă într'o limbă limpede, cu o logică convingătoare şi în general cu o sinceritate împunătoare care inspiră absolută încredere în adevărul celor expuse, mai ales că autorul aplică această sinceritate şi atitudinei Angliei în ce priveşte războiul mondial. Cetind-o ai impresia că ţi se dă, după regulele calculului comercial, o balansă comercială în care sunt considerate toate sumele atât pe partea activă cât şi pe partea pasivă, astfel încât cu uşurinţă poţi examina exactitatea socotelelor făcute.

Iată cum înţelege d. Asquith să scoată în relief marcant adevărata origine a războiului mondial.

„Noul curs" în Germania s'a inaugurat cu urcarea pe tron

a lui Wilhelm II, care se grăbeşte să-l dimită pe „Cancelarul de fer“ pe care Ţarul Nicolai II nu-l considera decât ca un amploiat sau funcţionar al împăratului său. Noi mai ştim din mărturiile lui Wilhelm II în ale sale *Gedanken und Erinnerungen* că, firea autocrată a lui Bismarck îl supăra foarte mult pe tânărul împărat pe care d-l Asquith (p. 20) îl caracterizează ca fiind un om neastâmpărat şi închipuit, sentimental şi aventurios şi peste tot pătruns, până la extrem, de cea mai puternică credinţă în misiunea zeească a familiei Hohenzollern.

Acestui nou curs în interior trebuia să-i corespundă o nouă orientare în afară. Astfel se inaugurează faimoasa „Politică mondială“ de culoare germano-prusacă. După d-l Asquith (p. 27) această politică îşi ia începutul sub Bülow, care devine în acelaş timp cel mai aprig apărător al Kaiserizmului (p. 30).

In acest loc fie-ne permis să întregim expunerile d-lui Asquith cu o constatare fară care afirmaţiunile D-Sale par nemotivate.

Anume d-l Asquith vorbeşte foarte des de ura implacabilă a Kaiserului faţă de Anglia. „Cu aceşti mizerabili (*Halunken*) nu voi face eu nici odată alianţă de flotă“, să fi scris el odată pe o depeşă a ambasadorului său, Prinţul Lichnowski, din Londra (p. 228).

Care a fost adevăratul motiv al acestei ure d-l Asquith nu ne spune explicit, astfel că trebue să căutăm acest motiv în expunerile altor martori. Şi aceşti martori ne confirmă că visata „Politica mondială“ a Germaniei nu se putea fără „cucerirea“ mării. Aşa fiind, în scurtă vreme se dă faimoasa lozinca: Viitorul nostru e pe mare. Aici însă tânăra Germania se izbea de cel mai energic Veto al Angliei, geloasă pe puterea ei tradiţională pe mare. De fapt d-l Asquith ne spune, chiar în repeţite rânduri (p. 89, 111, 147 şi 151), în mod clar şi hotărît că Anglia nu putea admite ca o altă putere să-i ia predominarea mărilor. Mai mult, fiind de părere că numai Angliei îi revine această predominare, ea nu putea admite nici măcar o mărire a flotei germane, considerând aceasta ca o provocare la adresa ei (p. 111).

Mărturiile aceste sunt de extraordinară importanţă. Ele dovedesc până la evidenţă că conflictul care se pregătia astfel între Germania, prea încrezătoare în puterile sale, şi Anglia, mândră de supremaţia sa maritimă, trebuia să producă odată o cioc-

nire violentă între aceşti doi mari rivali. Ele mai dovedesc că în această rivalitate trebuie de fapt căutat unul din cele mai puternice motive pentru izbucnirea războiului mondial.

Căci pentru a putea „cuceri“ marea, Germania începe prin a mări flota sa. Legile referitoare din anii 1898 şi 1908 însă trezesc cea mai mare reacţiune în Anglia (p. 83) care răspunde cu pregătiri de război, precum este înfiinţarea lui Committee of Imperial Defence (p. 132), editarea lui War Book la 1910 (p. 137) şi convocarea unei adunări a reprezentanţilor Dominiunilor (p. 151), având însă grijă să evite un conflict războinic prin negocieri diplomatice dintre cari cea mai importantă a fost cunoscuta misiune a Lordului Haldane în Berlin dela 1912 (p. 112).

Considerând aceste mărturii, cuvintele din Memorandul la legea germană asupra armatei dela 1912, că poporul trebuie deprins să creadă că un război ofenziv din partea noastră este de neapărată trebuinţă pentru a combate provocarea adversarilor noştri“, nu ni se par atât de incendiare, ci mai mult o expresie fidelă a mentalităţii generale din acest timp. Aşa fiind, este explicabil pentru ce nici Colonelul american House nu putea afla în Berlin în presara războiului mondial altă concepţie a situaţii internaţionale (p. 182).

Tot astfel se mai explică atât atitudinea Germaniei în chestia Ultimatului Austriei către Sârbia (p. 203) cât şi energia ei faţă de Rusia (p. 222) cum şi, în sfârşit, eşecul d-lui Trey de a aplana, în ultimul moment, diferendul austro-sârbesc (p. 207). Căci în atmosfera îmbibată, de ani de zile cu animozitate, ură şi invidie, uraganul trebuia să se deslănţuiască, iar sforţările ce se făceau încă în ultimul moment pentru a-l opri nu sunt decât împlinirea unor forme diplomatice, lipsite de puterea succesului.

Vorbind de intrarea Angliei în război, d-l Asquith numeşte drept motiv al acestei intrări călcarea neutralităţii Belgiei din partea Germaniei (p. 231). Nu mai puţin adevărat însă este că pregătirea temeinică de război i-a înlesnit foarte mult Angliei să respecte astfel, în calitate de putere semnatară, Tratatul dela 1839.

In ce priveşte pretinsa izolare sau „încercuire“ a Germaniei care înaintea războiului mondial a fost, cum ştim, mijlocul

cel mai puternic de propagandă germană contra Angliei, găsim că i-a succes perfect d-lui Asquith să dovedească că faimosul Gentleman's Agreement dela 1893, de care vorbeşte şi Wilhelm II în opul său este de fapt de domeniul fantaziei unui om căruia îi plăcea să-ia „vorbe drept mărturii şi zvonuri drept probe" (p. 11 şi 257).

O constatare nu mai puţin preţioasă este că, în ce priveşte mult discutata Antantă, n'a existat nici odată o alianţă formală între Franţa, Anglia şi Rusia (p. 11 şi 71), ci numai convenţiuni între Franţa şi Rusia ca aceea dela 1892, sau între Franţa şi Anglia sau, în sfârşit, între Anglia şi Rusia. In toate cazurile a înţeles Anglia, observând politica sa tradiţională, să păstreze până la sfârşit mână liberă chiar şi faţă de aliaţii săi din războiul mondial (p. 79), ceea ce rezultă, până la oareşcare grad, şi dintr'un schimb de depeşe dela 1912 între d-l E. Grey, Ministrul englezesc de Externe, şi d-l P. Cambon, ambasadorul Franţei în Londra.

M. Hacman

CRONICĂ

În amintirea lui CONSTANTIN IOSIF JIREČEK.

In timpul războiului mondial s'a stins la Viena, în ziua de 10 Ianuarie 1918, în vârstă de 64 de ani, marele istoric şi lingvist Constantin Iosif Jireček. Coborîtor dintr'o veche familie de învăţaţi cehi, — tatăl său Iosif era un bărbat erudit care ajunse ministru de Culte şi Instrucţie în cabinetul Thun (1871), iar maică-sa era fata vestitului slavist P. I. Safarik — Constantin Jireček s'a născut în Viena în 24 Iulie 1854 şi a petrecut în capitala Austriei anii copilăriei sale, primind în casa părintească şi apoi în „Theresianum" o educaţie solidă şi bine îngrijită. Dela părinţii săi deprinsese limba cehă şi germană, iar din contactul cu intelectualii bulgari şi sârbi cari frecventau casa tatălui său, limba bulgară şi sârbă. In „Theresianum" învăţase limba franceză, iar mai apoi prin studiile sale istorice şi lingvistice se îndeletnici cu limba rusă, italiană, neogreacă, română, turcă şi maghiară.

Stăpân pe cea mai desăvârşită metodă ştiinţifică şi înarmat cu aşa de vaste cunoştinţe de limbi, tânărul Jireček părea din capul locului destinat pentru cea mai strălucită carieră ştiinţifică. După terminarea studiilor liceale, trecu în 1872 la Universitatea din Praga, unde urmă cursuri de istorie şi limbă. Ca student începu să publice recenziuni, note şi mici contribuţiuni istorice şi lingvistice prin diverse reviste de specialitate cehe şi germane. De cu vreme însă interesul său ştiinţific se concentră asupra istoriei şi literaturii Slavilor de Sud. După ce publicase preţioase contribuţiuni la bibliografia bulgară, apăru în 1875 ca teză de doctorat „*Istoria Bulgariei*" cu care tânărul savant surprinse lumea ştiinţifică prin temeinicia şi originalitatea lucrării sale. Lucrarea aceasta este prima istorie critică a poporului bulgar, care n'a fost întrecută însă de nici una din lucrările moderne. Nu e mirare deci dacă această cartea a fost tradusă în mai multe limbi europene, contribuind astfel în cea mai largă măsură la cunoaşterea trecutului istoric al Bulgarilor chiar în epoca emancipărilor politice.

In 1877 Jireček se abilită docent la universitatea din Praga în baza interesantei sale lucrări *„Şoselele militare între Belgrad şi Constantinopol şi defileurile din Balcani“*. Este şi această prea interesantă carte, bogată în informaţiuni şi indispensabilă pentru studiile istoriei din Balcani în acea îndepărtată epocă. Ca docent la Praga spiritul său de cercetător se îndreptă asupra bogatelor colecţiuni de documente din arhivele din Raguza, care-i servi la alcătuirea monumentalei sale lucrări *„Romanii în oraşele dalmatine“* în care se lămuriră o serie întreagă de probleme privitoare la istoria Dalmaţiei în evul mediu.

In 1879 Jireček fu chemat de guvernul bulgar la Sofia unde primi însărcinarea de a organiza învăţământul public în noul principat naţional. Cu mult zel şi adâncă pricepere şi-a îndeplinit tânărul savant onorifica misiune ce i-se încredinţase, desvoltând în Bulgaria o rodnică activitate ca preşedinte al consiliului şcolar creat de dânsul, ca director al bibliotecei naţionale, ca secretar general şi ca ministru de instrucţiune. Dar ca om al cărţii, el nu se putu împăca multă vreme cu lucrările de biurou şi de aceia dânsul, după îndeplinirea angajamentului de cinci ani, se reîntoarse în 1884 la catedra sa din Praga, lăsând Bulgarilor spre amintire o nouă scriere asupra ţării lor *„Principatul Bulgariei“* la consolidarea căruia contribuise şi el cu toată râvna şi dorul de muncă al tinereţei sale.

După întoarcerea sa din Bulgaria Jireček ocupă catedra de istorie universală la universitatea din Praga până la 1893, când fu chemat la Viena la catedra vacantă de filologia şi arheologia slavă, pe care o ocupase apoi până la moartea sa. Timpul profesoratului său la Viena a fost incontestabil cel mai fertil în studii şi cercetări istorice şi lingvistice. *„Zeitschrift für Slavische Philologie“* a lui Jagič şi *„Byzantinische Zeitschrift“* a lui Carl Krumbacher aduc aproape număr de număr, recenziuni, observaţiuni şi critici din pana lui Jireček, totdeauna obiective, îndrumătoare şi instructive. Obiectul principal al studiilor şi cercetărilor sale în acea epocă era istoria jugoslavă. In 1911 apare *„Istoria Sârbilor“* în două volume până la 1537. Concomitent cu aceasta, apăru în Memoriile Academiei din Viena, al cărei membru activ era, în mai multe continuări, o altă lucrare monumentală *„Statul şi societatea în Serbia medievală“*, care poate fi privită ca model pentru toate lucrările de acest fel.

Jireček este tipul istoriografului clasic. Scurt, preciz, clar şi metodic, neriscând nici o afirmaţiune care să fie îndeajuns întemeiată. Scrisul său rămâne veşnic şi invariabil ca şi adevărul pe care-l exprimă. Ca şi scrisul, aşa erau şi cursurile sale. Liniştit, cumpătat, pe ici colea cu o mică notă de ironie la adresa celor uşurei şi superficiali, îl ascultai cu dragoste şi interes. Po-

vestirea lui te transpunea în epoca îndepărtată despre care trata, făcându-te să uiţi împrejurările şi neajunsurile timpului în care trăiai.

Pe Jireček îl cunoşteam demult din scrierile sale istorice, dar personal l-am cunoscut numai în toamna anului 1908, la Viena, la „*Institutul de Istorie osteuropeană*“, al cărui director era. M'a primit cu dragoste şi prietenie, şi după o conversaţie de câteva minute aveam impresia că am înaintea mea un vechiu cunoscut şi prieten, aşa era de sincer, modest şi binevoitor. Ii comunicasem scopul petrecerii mele în Viena de a mă abilita la acea universitate pentru istorie sudesteuropeană. La început desluşii pe buzele sale fine un uşor zîmbet de ironie pentru îndrăzneala mea de a încerca o abilitare la o universitate străină, unde nu cunoşteam pe nime. In cursul discuţiei însă zîmbetul acela ironic dispăru de pe buze, făcând loc celor mai frumoase cuvinte de încurajare. Ca unui vechiu cunoscut mi-a dat sfaturi prieteneşti, mi-a recomandat literatura pentru studiile mele şi mi-a publicat cu plăcere lucrarea mea despre Pocuţia într'o revistă patronată de Academia din Viena. Am urmat cu mare folos şi mult interes cursurile şi am luat parte la exerciţiile de seminar devenind unul dintre admiratorii marelui şi neuitatului maestru.

Cu ocaziunea cursurilor şi în seminar Jireček insistă adese asupra istoriei Românilor, dovedind o adâncă pătrundere a problemelor ei. In discuţiunile noastre particulare Jireček îmi spuse odată că se gândeşte să-şi spună într'o carte cuvântul şi asupra istoriei Românilor. Moartea însă nu i-a îngăduit de a-şi spune acest cuvânt, spre marea pagubă a ştiinţei româneşti, cum nu i-a îngăduit să termine şi istoria Sârbilor. Dar cu toate acestea, ceea ce Jireček a propoveduit de pe catedră elevilor săi şi ceea ce a scris, este mai mult decât de ajuns pentru a-i ridica un monument neperitor în istoriografie şi a-i asigura o amintire neştearsă în inimele tuturor şi mai ales ale ucenicilor săi în ale istoriei cari avem cu toţii sfânta datorie de a continua opera neîntrecută a maiestrului, în toată concepţia, metoda şi seninătatea ei.

Ion I. Nistor.

N. P. KONDAKOV.

Dintre numeroşii bizantinologi, savanţi străini de renume mondial, cari au contribuit prin participarea şi comunicările lor la înălţarea şi desăvârşirea succesului obţinut de primul congres internaţional de studii bizantine ce a avut loc în Aprilie 1924 la Bucureşti, a fost printre cei dintâi Nikodim Pavlovici Kondakov, numit în de obşte patriarh al arheologiei bizantine.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

Rusia nesfârşită a ţarilor în tendinţa-i cuceritoare către Constantinopolea, a dat o atenţie deosebită şi un sprijin neţărmurit cercetărilor ştiinţifice asupra trecutului în toate înfăţişările sale al oraşului răvnit de ea. Institutul rusesc din Constantinopolea ajunsese înainte de războiu o şcoală renumită de studii şi cercetări bizantine. Şi ştiinţa rusească a contribuit aşa de mult la promovarea şi îmbogăţirea bizantinisticei, încât cunoştinţa cercetărilor şi scrierilor ruseşti în această nouă ramură de ştiinţă internaţională a devenit indispensabilă pentru orice bizantinolog.

Şi unul dintre cei mai de frunte reprezentanţi ai bizantinisticei în Rusia a fost N. P. Kondakov care în noaptea de 16 spre 17 Februarie 1925 [1]) s'a stâns, în vârsta de 81 de ani, în Praga, acea ospitalieră capitală cehoslovacă pentru refugiaţii ruşi din faţa prăpădului bolşevic.

N. P. Kondakov s'a născut la 1 Nov. 1844. Studiile liceale şi universitare şi le-a făcut în Moscova, unde ajunge profesor la liceul al cărui elev fusese. In anul 1870 i se încredinţează catedra de istoria artelor de la universitatea din Odessa. La anul 1888 e chemat titular la aceeaş catedră de la universitatea din Petersburg şi e însărcinat şi cu direcţia secţiunii medievale şi a Renaşterii din Museul Erimitagiului.

Bogata-i activitate ştiinţifică i-a deschis pe rând porţile înaltelor aşezăminte ştiinţifice ruseşti şi străine. In anul 1873, universitatea din Moscova îi conferă titlul de doctor în baza scrierii *„Monumentul Harpiilor din Asia-mică şi simbolismul artei greceşti“*, Odessa 1873. Trei ani după aceea este distins cu medaila de aur a Societăţii imperiale ruseşti de arhelogie şi numit membru al Comisiunei arheologice pentru fundamentala sa operă care deschidea orizonturi noui în cercetările de istorie a artei bizantine: *„Istoria artei şi iconografiei bizantine după miniaturile manuscriselor greceşti“*, Odessa 1876, lucrare care a apărut şi în traducere franceză de Trawinski, cele mai multe scrieri ale lui Kondakov fiind în ruseşte, sub titlul: *„Histoire de l'art byzantin considéré principalement dans les miniatures*, 2 vol. Paris 1886 şi 1891. Producţia-i ştiinţifică devenind din ce în ce mai bogată şi mai surprinzătoare în descoperirile noui ce le face, în 1886 este numit membru al Societăţii arheologice imperiale ruseşti, iar în anul 1898 membru activ al Academiei de ştiinţe din Petrograd. In 1923, Academia franceză des Inscriptions et Belles-Lettres l-a numit membru corespondent străin, Academia Română şi cehoslovacă, membru onorar.

După încheierea războiului celui mare şi prăbuşirea Rusiei prin bolşevici, Kondakov ajunge profesor la aniversitatea bulgară

[1]) După informaţia apărută în „Prager Presse“.

din Sofia, de unde trece apoi la universitatea cehoslovacă din Praga.

Cu prilejul aniversării sale a 80-a, primul volum din revista internaţională de studii bizantine „Byzantion", a cărei editare s'a hotărît la congresul din Bucureşti, a fost adus prinos de cinste neobositului bizantinolog octogenar, d-l J. Ebersolt publicând un articol introductiv de apreciere asupra carierei şi operei lui ştiinţifice [1]). Fatalitatea a voit însă ca în ziua când acest abmirabil volum de 755 pagini împodobit cu portretu-i, ieşia la Bruxela de sub teascuri, în aceeaş vreme sărbătoritul să ia calea veciniciei, sigur fiind de nemurirea ce şi-a cucerit-o prin munca-i fecundă ştiinţifică de peste jumătate de veac.

In vremece alţi savanţi bizantinologi ruşi s'au ocupat mai mult cu istoria şi literatura bizantină în toate genurile şi înfăţişările ei, pe Kondakov l-au pasionat anticităţile creştine şi arta bizantină, în deosebi pictura şi iconografia. Pentru cercetări de iconografie bizantină, pilduitoare vor rămâne marile sale monografii despre *„Iconografia Domnului şi Mântuitorului Nostru Isus Hristos"*, Petersburg 1905 şi *„Iconografia Maicii Domnului"* în 2 volume editate de Academia de ştiinţe din Petersburg în anii 1914 şi 1915.

Ca şi iconografia, şi emailistica bizantină şi-a găsit în Kondakov un neîntrecut cercetător, care a scris o luxoasă carte despre *„Emailurile bizantine"*, Petersburg şi Frankfurt 1892, însoţindu-o pe lângă textul rusesc, şi cu text francez şi german.

Spre a-şi îmbogăţi şi aduna materialul ştiinţific de care avea nevoie pentru cercetările sale, a călătorit foarte mult. A străbătut Rusia, cercetându-i vechile monumente de artă. A cercetat bibliotecile apusului, spre a studia manuscrisele vechi greceşti ilustrate. A condus multe expediţii de studii şi cercetări în Orient, în Constantinopolea, Macedonia, Muntele Athos, Palestina şi insula Sinai. Din Rusia l-a atras în deosebi Georgia şi Caucasul. Pe urma călătoriilor întreprinse într'acolo a scris *„Vechea arhitectură a Georgiei"* apărută în Lucrările Societăţii arheologice din Moscova, 1876 şi *„Descrierea vechilor monumente din câteva biserici şi mănăstiri ale Georgiei"*, Petersburg 1890. Iar pe urma numeroaselor sale călătorii de studii în vechiul Orient bizantin, a scris: *Mosaicurile moşiei Kahrie-Giami*, în Memoriile Universităţii din Odessa 1880; *„Bisericile bizantine şi monumentele Constantinopolei"*. în Lucrările celui de al 6-lea congres arheologic din Odessa 1887; *Anticităţile mănăstirii din insula Sinai*, Odessa 1882; *Iniţialele zoomorfice din manuscrisele greceşti şi glagolitice din sec. X şi XI din biblioteca mănăs-*

[1]) Acestui articol îi şi datorăm cele mai multe din informaţiunile ce le putem da aici; vezi şi Revue hist. du Sud-est europ. I (1924) p. 438—442.

tirii Sinai, Petersburg 1903; *Monumente de artă creştină din Muntele Athos*, Petersburg 1902, *O excursie arheologică în Siria şi Palestina*, Petersburg 1904, *Macedonia, o excursie arheologică*, Petersburg 1909; ş. a.

Cât a fost profesor în Odessa, s'a interesat şi de descoperirile arheologice din Rusia de sud şi astfel a ajuns şi în Basarabia noastră, scriind între multe alte studii în legătură cu aceste descoperiri şi despre *Câteva mici obiecte antice găsite la Akkerman*, în Lucrările celui de al 2-lea congres de arheologie din St. Petersburg, 1876.

Vechea artă rusească este o fiică a artei bizantine şi în mod firesc marele bizantinolog rus care a fost N. P. Kondakov s'a preocupat mult şi de problemele istoriei artei vechi ruseşti, scriind numeroase scrieri şi studii în această materie. Să nu citäm decât scrierile întreprinse în stil mare. Dimpreună cu I. I. Tolstoi publică „*Vechile monumente ruseşti de artă*" în 6 volume, Petersburg 1889—1899. Concomitent scrie despre „*Tesaurele ruseşti, epoca marilor duci*", vol. I, Petersburg 1896.

Până la adânci bătrâneţe N. P. Kondakov şi-a păstrat bogata-i putere de muncă. Şi în timpul din urmă pregătia o lucrare întinsă asupra costumelor orientale şi barbare la curtea din Bizanţ, lucrare din care a făcut şi la congresul de bizantinologie din anul trecut la Bucureşti o interesantă şi sugestivă comunicare.

Cu N. P. Kondakov dispare unul din cei mai fecunzi bizantinologi. Prin bogatul material ştiinţific de artă şi arheologie veche creştină, pe care l-a adunat în lungi şi depărtate călătorii şi pe care l-a descris şi interpretat cu sârguinţă şi ingeniozitate, a contribuit în măsură covârşitoare la îmbogăţirea cunoştinţelor noastre şi la o mai justă apreciere asupra artei şi civilizaţiei bizantine.

Vasile Grecu

BIBLIOGRAFIE

Dacoromania, *Buletinul „Muzeului Limbei Române“*, condus de Sextil Puşcariu, profesor la Universitatea din Cluj şi membru al Academiei Române, Anul III (1922—1923). Cluj 1924. Inst. de arte grafice „Ardealul“. pag. X + 1157. Preţul 350 Lei.

Şi acest impozant volum, ca şi celelalte două anterioare arată cu stăruinţă, că universitatea din Cluj ţine cu orice preţ să meargă în fruntea cercetărilor şi studiului limbei şi literaturei române. Cele 642 de pagini de studii se repartizează astfel: *Gheorghe Oprescu,* Eliade Rădulescu şi Franţa, pp. 1—128; — *Theodor Capidan,* Raporturile lingvistice slavo-române, pp. 129—238; — *Nicolae Drăganu,* Pagini de literatură veche (o colecţie de cărţi populare într'un manuscris din jumătatea a doua a sec. XVIII), pp. 238—251 şi Conjuncţiile *de* şi *dacă* (un capitol de sintaxă românească), pp. 251—284; *Petre Grimm,* Traduceri şi imitaţiuni româneşti după literatura engleză (studiu de literatură comparată), pp. 284—377 (asupra acestei lucrări s'a dat mai sus o amănunţită dare de seamă); — *Sextil Puşcariu,* Contribuţiuni fonologice, pp. 378—397 şi Lat. *libet* în româneşte, pp. 397—406; — *Vasile Bogrea,* Studii de semantică, pp. 406—460; — *Constantin Lacea,* Copiştii psaltirei scheiene, pp. 461—471; — *Nicolae Drăgănu,* Manuscrisul liceului grănicesc „G. Coşbuc“ din Năsăud şi săsismele celor mai vechi manuscrise româneşti, pp. 472—508 şi Verbele derivate cu sufixul *-ĭnare* (-ĭnare, -anare) şi postverbalele lor, pp. 509—514; — *Carlo Tagliavini,* Sulla questione della posposizione dell' articolo, pp. 515—522; — *G. D. Serra,* Per la storia del cognome italiano, pp. 523—549; — *G. Kristóf,* Influenţa poeziei populare române din secolul al XVI-lea asupra lui Balassa Balint, pp. 550—560; — *Gheorghe Ciuglea,* Crâmpeie de limbă şi viaţă străveche românească, pp. 561—628; — *Al. Procopovici,* Doară, pp 629—642. Urmează apoi pe pp. 643—772, un număr bogat de *etimologii* de W. Meyer-Lübke, Leo Spitzer, Sextil Puşcariu, Nicolae Drăganu, Vasile Bogrea, Constantin Lacea, Theodor Capidan şi Gheorghe Ciuglea; pe pp. 772—816 *articole mărunte* de Sextil Puşcariu,

Bitay Arpád, Marton Roska, Econ. D. Fortună, Constantin Lacea, Nicolae Drăganu şi Vasile Bogrea. După bogate recenzii, cari cuprind pp. 817—985 şi discută 72 de felurite cărţi şi scrieri privitoare la limba şi literatura română, ca şi la filologia romanică, impunătorul volum se încheie cu o utilă revistă a periodicelor, cu o bine informată cronică şi cu un conştiincios şi folositor indice asupra tuturor bogăţiilor cuprinse în volum.

Analele Dobrogei, *Revista Societăţii Culturale Dobrogene.* Anul V şi VI (1924 şi 1925). Director C. Brătescu. Cernăuţi 1925. Institutul de arte grafice şi editură „Glasul Bucovinei" pp. 215. Cu 19 clişee afară de text. Preţul Lei 68.

D-l C. Brătescu care, fiind în învăţământul secundar din Constanţa a iniţiat în Dobrogea un curent de preocupaţiuni culturale şi ştiinţifice remarcabile, chemat în cellalt capăt al României întregite, la Cernăuţi, unde i s'a încredinţat catedra de geografie dela universitate, a ţinut să continue cu publicarea „Analelor Dobrogei". In volumul de faţă, afară de bucăţile literare şi afară de programaticul curs inaugural asupra *„Istoriei, obiectului şi Metodei Geografiei"* al d. C. Brătescu dela care avem tot dreptul să aşteptăm aceeaş entusiastă cercetare etnografică şi geografică şi a cestuilalt capăt de pământ românesc a Bucovinei noastre, precum s'a împărtăşit Dobrogea, mai întâlnim interesante articole ce cad în cercul de preocupaţiuni al Institutului nostru, şi anume:

I. Georgescu, *15 ani de transhumanţă în Ţările Române (1782—1797)* pp. 30—48. In baza documentelor publicate de d-l Ion I. Nistor în vol. XIX, part. I din colecţia Hurmuzaki, sub titlul: „Corespondenţa diplomatică şi rapoartele consulare austriace 1782—1797", Bucureşti 1922, autorul studiază migraţiunile păstoreşti şi condiţiunile lor de desfăşurare din acel răstimp, migraţiuni atât de importante pentru istoria şi desvoltarea neamului nostru.

C. Brătescu, *Pecenegii. Pagini de istorie medievală de Georgios Kedrenos*, pp. 145—154. Sunt traduse din cronograful bizantin Georgios Kedrenos acele pagini relative la Pecenegi cari cuprind interesante îndemnuri la cercetări în legătură cu istoria poporului românesc din acelea îndepărtate şi întunecoase vremi.

I. Georgescu, *Un martir al datoriei către ţară: episc. Demetriu Radu*, pp. 158—189. Se dă biografia şi se apreciază activitatea bisericească şi culturală a episcopului de Oradea-Mare, Demetriu Radu, căzut jertfă odiosului atentat comunist dela senat din 8 Decemvrie 1920. Semnalăm îndeosebi biserica ridicată de

episcop în satul său natal Rădeşti cu pictura murală bizantină „datorită marelui pictor român Octavian Smighelschi".

V. Morfei, *Din graiul dobrogean*, pp. 154—157. Se dă o listă de cuvinte particulare şi idiomatice graiului dobrogean.

C. Brătescu, *Noile numiri de sate din Dobrogea-veche*, pp. 193—202. Interesantă contribuţie pentru încercările de a descoperi şi reînvia vechea toponimie românească din Dobrogea.

De semnalat ar mai fi partea asupra *„Instrumentelor pescăreşti"* pp. 69—75 din articolul „Balta Ialomiţei" al d-lui V. Morfei, şi cap. *VI Archeologice*, pp. 127—136 din studiul „Coasta de argint" al d-lui I. Lepşi, precum şi recensiile lui Sals asupra studiilor d-lor *„Ionescu Dobrogianu, Spicuiri şi tălmăciri din Herodot"* şi *„Ion Neicu. O infiltrare românească în Dobrogea-Veche. Colonizarea Dobrogei-Noi cu Macedo-Români"*. apărute în Bulet. Soc. reg. rom. de Geografie, Tom. XLII (1923),

R. Cândea, profesor universitar, *Mitropolitul Vladimir Repta*, extras din „Candela", An. XXXV, No. 11—12. Cernăuţi 1924, Institutul de arte grafice şi editură „Glasul Bucovinei". Pag. 24. Cu un clişeu afară de text.

E o monografie scrisă cu competenţă şi o apreciere justă făcută asupră vieţii şi activităţii I. P. S. S. mitropolitului Vladimir de Repta, din prilejul cererii I. P. S. Sale de a trece în pensie din cauză de boală şi a vârstei sale înaintate de 84 de ani. Broşura din cauza datelor şi informaţiilor ce cuprinde, va avea odată valoare documentară.

Gr. Nandriş, membre de l'École roumaine en France, *Les rapports entre la Moldavie et l'Ukraine d'aprés le folklore ukrainene*. Extrait des „Mèlanges de l'École roumaine de France" (1924). Paris—Bucarest 1924. Imprimerie „Datina Românească" Vălenii de munte (Prahova) Roumanie. Pag. 36.

E o mică monografie pilduitoare, căci atâtea monografii sunt de făcut încă spre a se studia şi lămuri feluritele raporturi din cursul veacurilor între poporul românesc şi popoarele vecine. Autorul urmăreşte urmele ce le-a lăsat Moldova în poezia populară ucraineană din timpurile cele mai vechi până aproape de vremile noastre. Cea mai veche menţiune a cântecului popular ucrainean este din anul 1506 într'un cronicar polon şi în această menţiune este vorbă în legătură cu cântecul ucrainean despre Români. Domni moldoveni, începând cu Ştefan cel Mare,

se întâlnesc în poeziile populare ucrainene şi acţiunea descrisă în unele din ele se desfăşoară în Moldova, la Suceavă, Soroca şi aiurea. „Moldova glorioasă“ şi eroii moldoveni sunt trataţi cu simpatie, bogăţiile ţării şi bisericile ei frumoase şi bogat împodobite sunt lăudate în cântecul podular ucrainean.

Vasile Grecu, a. Professor an der Universität Cernăuţi (Rumänien), *Darstellungen altheidnischer Denker und Schriftsteller in der Kirchenmalerei des Morgenlandes.* In Académie Roumaine, Bulletin de la Section historique, publication trimestrielle sous la direction de N. Iorga, professeur a l'université de Bucarest, membre de l'Académie roumaine, Tome XI, Congrès de Byzantinologie de Bucarest. Mémoires. Cultura Naţională, Bucarest 1924. Pag. 67 cu 14 clişee în text.

Filosofi şi autori antici au fost aduşi în legătură de timpuriu de către sfinţi părinţi cu profeţii biblici, deorece şi ei ar fi profeţind despre venirea lui Hristos. Astfel dimpreună cu profeţii biblici, în deosebi cu aceia cari intrau în reprezentaţiunea rădăcinei lui Iese, au intrat şi filosofi şi autori antici în pictura bisericească bizantină. Autorul arată că acest interesant subiect iconografic nu poate fi adus în combinaţie cu trezirea conştiinţei naţionale greceşti din vremea asupririi jugului turcesc, după cum ar inclina unii să creadă, şi arată că acest subiect iconografic de ordin curat bisericesc s'a păstrat cel mai bine şi din timpurile cele mai vechi în pictura bisericilor moldoveneşti. Exemplele din pictura bisericilor moldoveneşti sunt mai vechi şi mai complete ca exemplele cunoscute din Muntele Athos, din Grecia, Bulgaria, Asia-mică şi Rusia. Cu acest prilej autorul dă relaţiuni şi asupra manualului de pictură bizantină în versiunile lui româneşti.

Leca Morariu, *Un nou manuscris vechiu: Isopia Voroneţeană.* Extras din Calendarul „Glasul Bucovinei“ Anul 1922, pp. 41—47 cu 3 clişee. Cernăuţi 1922 Inst. de arte graf. şi edit. „Glasul Bucovinei“.

Autorul stărue asupra importanţei filologice şi literare acestei noui Isopii şi asupra filiaţiunii manuscrisului care să fie o versiune din grupa unui arhetip (cu 111 pilde), căruia îi aparţine şi ediţia din Sibiiu de la 1795. Manuscrisul e scris la 1801 de „Ironim Stolearіu ot Monastirea Voroneţu“ şi se găseşte în proprietatea autorului.

Leca Morariu, *Războiul Troadei,* după Codicele Const. Popovici, 1796. Reproducere din „Glasul Bucovinei", An VI (1923), Cernăuţi 1923. Inst. de art. graf. şi edit. „Glasul Bucovinei". Pag. 105 cu 6 clişee în text. Preţul 30 Lei.

Imbogăţeşte cunoştinţele noastre în legătură cu problema Legendei Troadei care a intrat atât de timpuriu în literatura noastră populară şi a fost aşa de mult gustată de înaintaşii noştri cititori din veacurile trecute. Dezlegarea problemei „LegendaTroadei în româneşte" nu se va putea face însă decât printr'-un întins studiu asupra a cât mai multe manuscrise cuprinzătoare a acestei legendei şi anume în legătură cu numeroasele manuscrise de cronografe româneşti. Căci din cronografe, fie greceşti sau prelucrate în româneşte, cred că şi-a luat Legenda Troadei zborul de răspândire şi în literatura populară românească.

Leca Morariu, *Isopia Braşoveană din 1784.* Reproducere din ziarul „Glasul Bucovinei" An. VII (1924). Cernăuţi 1924 Inst. de arte graf. şi edit. „Glasul Bucovinei". Pag. 16 cu 2 clişee în text. Preţul 10 Lei.

Se reproduce un fragment, pag. 20—37, dintr'un manuscris ce conţine „Viaţa lui Isop" pe 132 pagini şi „Povestea poamelor" pe 6 pagini. Manuscrisul se păstrează la „Muzeul limbii române" de la universitatea din Cluj.

Junimea Literară, *revistă de literatură, artă, ştiinţă,* sub conducerea unui comitet de redacţie. Director: I. Nistor. Secretar de redacţie: Leca Morariu. Anul XIII (1924), Nr. 11—12. Cernăuţi, Noemvre-Decemvre 1924.

Semnalăm din conţinut *D. Dan, Un felon din 1761,* aflător în muzeul Palatului mitropolitan din Cernăuţi, *Al. Lupu, Un portret al lui C. Porumbescu* şi *Pictorul Ep. Bucevschi,* cu informaţii noui asupra acestor doi mari artişti ai Bucovinei; *Chr. Geagea, Maia Zora,* schiţă în dialect aromân, importantă pentru dialectologi; *Dr. V. Paşchivschi, O ediţie necunoscută a Istoriei lui Arghir şi Elena de Bărac;* este vorba de o ediţie a 2-a neştiută până acuma, care să fi apărut nu mult după 1802 şi din care d-l Vl. P. a descoperit un exemplar în biblioteca universităţii din Cernăuţi. In sfârşit mai trebuie semnalate documentele publicate de d-nii *C. Zoppa,* şi *L. Morariu:* unul slavon şi două româneşti privitoare la judecăţi de moşie din 1608

de la Constantin Movilă şi din vremea lui şi o carte de judecată de la Teodor Kallimaki din 1759. D-l *C. Gheorghian* semnalează *Documente Tăutuleşti*, aflătoare în tabula tribunalului din Cernăuţi.

Studi Bizantini, *Publicazioni dell' „Istituto per L'Europa Orientale"*, Roma, seconda serie. Politica-Storia Economia V. Napoli, Ricardo Ricciardi Editore, 1924, III, 327 pag. şi 20 clişee în afară de text.

E volumul de studii bizantine pe care „Institutul pentru Europa Orientală" din Roma şi învăţaţii bizantinişti italieni îl aduc drept omagiu primului congres internaţional de studii bizantine ţinut la Bucureşti între 1 şi 14 Aprilie 1924. Un omagiu mai frumos nici că se putea. Bogatul cuprins al volumului după prefaţa d-lui A. Giannini prin care se arată închinarea publicaţiunii şi strânsele legături ale Italiei cu civilizaţia bizantină, precum şi starea studiilor bizantine în Italia, este următorul: *Fr. Brandileone,* Le clausole penali nei documenti bizantini dell' Italia meredionale pp 13—27; — *R. Buonocore*, I Nemagni del Kaponic: dinasti romani nella penisola balcanica, pp. 31—42; — *G. Cammelli,* L'inno per la natività di Romano il Melode, pp. 45—58; — *F. de Simone-Brouwer*, La tradizione bizantina nella letteratura popolare neogreca, pp. 61—76 şi Il bizantinismo e i cultori di esso in Italia, pp. 79—87; — *Ch. Diehl*, L'école française de Rome et les études byzantines, pp. 91—94; — *G. Gabrieli*, Gl' Italo-Greci e le loro Colonie, notizie storico-linguistiche-bibliografiche sulle colonie italo-bizantine tuttora esistenti nel Mezzogiorno d' Italia, pp. 97—121 şi Un greco accademico dei Lincei: Demisianos. pp. 125—134; — *Ig. Guidi*, Bisanzio ed il regno d'Aksum, pp. 137—139; — *S. Mercati*, *Epigrammi in morte di Michele Movila, voivoda di Moldavia,* pp. 143—146, Versi di Basilio Cecaumeno in morte di Anastasio Lisix, pp. 149—166, Lettera del Monaco Sofonia al filosofo Guiseppe, pp. 168—172 şi Poesie di Teofilatto di Bulgaria, pp. 175—194; — Elenco degli scritti di Bizantinologia del *Dr. Silvio Guiseppe Mercati*, pp. 197—198; — *Ant. Munoz*, Tre codici miniati della biblioteca del Serraglio a Constantinopoli, pp. 201—205 şi Studi di arte bizantina in Italia, pp. 210—219; — *P. Orsi.* Quadretio bizantino a mosaico della Sicilia. pp. 221—227; — B. Pace, L'arte bizantina in Sicilia, pp. 231—239; — *A. Palmieri*, La teologia bizantina e antibizantina in Italia, pp. 243—258; — Elenco degli studi bizantini ed orientali di *Aurelio Palmieri*, pp. 261—269; — *A. Pernice*, Imperatrici bizantine, pp. 273—292 şi *Curtea de Argeş e le origine bi-*

zantine dell'arte Rumena, pp. 295—308; — *A. Solmi*, Sui rapporti comerciali tra Pavia e le citta'bizantine dell' Italia meredionale nell' alto medioevo, pp. 311—315; — *N. Turchi*, L'Italia bizantina, pp. 319—327.

Din bogatul cuprins două articole se referă direct la istoria şi arta românească. In primul, d-l S. Mercati publică de pe foaia 2 v a Codicelui Barberini gr. 171 (I. 171, olim 281), care după o însemnare de pe f. 64 v, a aparţinut în anul 1605 lui Nicolae Macri din Galaţi, patru epigrame de câte şase versuri asupra morţii timpurie şi a sorţii nenorocite a băeţandrului de 15 ani, a efemerului domn al Moldovei, Mihailaş Movilă, fiul lui Simion Movilă. Epigramele sunt o producţiune poetică mediocră şi ca formă şi ca fond şi reproduc motive din slujba morţilor.

Al doilea articol, însoţit de 7 splendide autotipii, al d-lui A. Pernice se ocupă de faimoasele picturi de la vechea biserică domnească Sân Nicoară din Argeş.

O dare de seamă asupra acestei frumoase publicaţiuni a dat d. *N. Iorga* în Revue Historique de Sud-est européen, I (1924), pp. 419—424.

Byzantion, revue internationale des études byzantines, Tome I (1924), publié par *Paul Graindor* et *Henri Grégoire* Paris-Liége, Vaillant-Carmanne, 1924. Pag. VIII + 755 cu numeroase clişee în text şi afară de text. Preţul 75 fr. belgieni.

Este primul volum care se prezintă din orice punct de vedere în condiţiuni excelente, din revista internaţională de bizantinologie a cărei editare s'a hotărît în congresul din Aprilie 1924 din Bucureşti. Cuprinsul extrem de interesant e următorul: *J. Ebersolt*, N. P. Kondakov, pp. 1—6; — *N. P. Kondakov*, Les costumes orienteaux à la cour de Byzance, pp. 7—49; — *F. M, Abel*, Une mention byzantine de Sbaïta, pp. 51—58; — *D. Ajnalov*. Un fragment d'évangéliaire du VI-e siècle de la collection V. N. Chanenko, pp. 59—74; — *A. Andréadès*, De la monnaie et de la puissance d'achat des métaux précieux dans l'empire byzantin, pp. 75—115; — *N. A Bees* (Βέης), Sur quelques évêchés suffragants de la Métropole de Trébizonde, pp. 117—137; — *H. I. Bell*, The episcopalis audientia in Byzantine Egypt, pp. 139—144; — *V. Beneševič*, Sur la date de la mosaïque de la Transfiguration au mont Sinaï, pp. 145—172; — *A. Blanchet*, Une bague d'un comte de l'Opsikion, pp. 173—176; — *L. Bréhier*, Les populations rurales au IX-e siècle d'aprés l'hagiographie byzantine, pp. 177—190; *H. Delehaye*, La vie de sainte Théoctiste de Lesbos, pp. 191—200; *Ch. Diehl*, Le Sénat et le Peuple byzantin aux

VII-e et VIII-e siècles, pp. 201—213; — *J. Gay*, Notes sur l'hellénisme sicilien, pp. 215—228; — *A. Grabar*, Un reflet du monde latin dans une peinture balkanique du XIII-e siècle, pp. 229—243; — *P. Graindor*, Buste du Musée d'Atènes, pp. 245—250; — *B. Granič*, Der Inhalt der Subskriptionen in den datierten griechischen Handschriften des XI, XII und XIII Jahrhunderts, pp. 251—272; — *V. Grecu*, Eine Belagerung Konstantinopels in der rumänischen Kirchenmalerei, pp. 273—289; — *P. Henry*, De l'originalité des peintures bucoviniennes dans l'application des principes byzantins, pp. 291—303; — *D. C. Hesseling*, Notes critiques sur deux poèmes grecs du moyen âge, pp. 305—316; — *E. Jeanselme* et *L. Oeconomos*, La satire contre les Higoumènes, pp. 317—339; — *G. de Jerphainon*, Le cycle iconographique de Sant' Angelo in Formis, pp. 341—366; — *J. Laurent*, Des Grecs aux Croisés, pp. 367—449; — *C. Marinesco* Du nouveau sur Constance de Hohenstaufen, imperatice de Nicée, pp. 451—468; — *G. Mercati*, Il Plutarco di Bartolommeo da Montepulciano, pp. 469—474; — *A. Muñoz*, Alcune osservazioni intorno al Rotulo di Giosuè e agli Ottateuchi illustrati, pp. 475—483; — *P. Peeters*, Sur la nécessité d'un Onomasticon de l'Orient byzantin, pp. 485—499; — *J. Psichari*, Sainte Euthymie ou les tribulations d'un linguiste, pp. 501—517; — *J. Puig i Cadafalch*, L'architecture religieuse dans le domaine byzantin en Espagne, pp. 519—533; — *J. Strzygowski*, Die Kunstgeschichte und die byzantinischen Studien, pp. 535—555; — *V. Valdenberg*, Discours politiques de Thémistius dans leur rapport avec l'antiquité, pp. 557—580.

Urmează apoi recenzii şi o cronică asupra studiilor bizantine din America, Bulgaria, Grecia, Italia, România (pp. 678—685 de d-l N. Bănescu) şi Jugo-slavia.

Ion I. Nistor, membru al Academiei Române, *Pomenirea lui Dimitrie Cantemir-Voevod, domnitorul Moldovei, la 200 ani dela moartea lui.* Cuvântare festivă rostită în şedinţa solemnă dela 21 Decemvrie 1923, sub preşedinţia Maiestăţii Sale Regelui. Academia Română, Memoriile Secţ. Istorice, seria III. Tomul II. Mem. 5. Cultura Naţională, Bucureşti 1924. Pag. 25.

I. Nistor, *Luca Arbore Hatmanul, la 400 de ani dela moartea lui.* Extras din „Junimea literară", Anul XIII (1924), N-rii 7—8. Cernăuţi 1924. Institutul de arte grafice şi editură „Glasul Bucovinei". Pag. 15 şi 1 clişeu afară de text.

V. Gr.

INDICE

(compus după extrasele autorilor)

a) **Materii**

A rationibus 420
ab auctoritatibus 409
ab instrumentis 409, 415
ab instrumentis censualibus 409
Acaftist, imnul, în pictura dela Suceviţa 116
accentul determinând evoluţia sintactică 40
acvarelă, compoziţie de colori 297
adiutores tabulariorum 408
aerarium militare 417
alternanţa sintactică a condiţionalului perifrastic din istroromâna de nord şi istroromâna de sud 59
Aktionsart 180, 182
ameninţări: formule de ameninţare *ak* 367, *amestikà* 370, *blagoslovi* 385, *bruftuialâ* 394
anthimis 141
aoristul, formarea sistemului aoristului 183
arca 410
arkarius (resp. vicarius) 410, 417, 423
Aspectele verbale, formarea sistemului aspectelor verbale 182, 183, 185
Aspecte verbale în franceză 180
Aspecte verbale în slavă 179, 180
Assemanian — textul 179, 187, passim 190—277
astronomie populară, *boboteaqâ* 387
atlantul catalan 442, 443; 444, 445; 448, 450
Augusti servi 425
avusesă, în aromână pluscvamperfectul 15
baladă 479
balada ucraineană 483
beneficiarii 415, 425, 434
biserica moldovenească, tip de b. m. în pictura dela Voroneţ 322
bizantin, costum 308
bizantin, simbolism 315
bizantină, anatomie 310
bizantină, ornamentaţie 321
bizantină, pictura simbolistă 319, 324
blăstăm: formele de bl. *basamalerki* 381, *bati* 382, *blastamà*, *boalâ* 386
bona vacantia 418
breaslă de Liov 490
Caduca 418
Câmpulung, cu înţeles de unitate politică administrativă 99
Cântece populare, *avramaskâ* 377
carta nautică mediceică (Portolano Laurenziano-Gaddiano) 451
Carta pisană 438

catalan, atlant 442, 443, 444, 445, 448, 450
catalan, mapamond. 442, 443, 446, 448, 450
censor 407
census 407
Cheia înţelesului 134
Chigheciul, cu înţeles de unitate politică administrativă 99
Chioajdele Chiojduri, cu înţeles de unitate politică administrativă 99
circitor 407
Codicele Voroneţean, cu forme covărşitor organice (nu perifrastice) 66
cohorte de veterani 487
commentariensis 409, 414
condiţionalul, *am vrut să mor* = „era să mor“ 61, 64, 93
condiţionalului, duplicitate semantică în morfologia c. 64
condiţionalul, organic dispare în aromână 30
condiţionalul organic stăruie în istro-română 30
condiţionalul organic urmaş al conjunct. perfect latin 35, 36
condiţionalul organic urmaş al viitorului exact latin 35, 36
condiţionalul *să vrea venirăt* la Moţi 29
condiţionalul istroromân menţinându-şi funcţiunea primordială 36
condiţionalul istroromân: *sprăviserăţi* sau *sprăvirăţi?* 32
conductor 411, 412, 413, 419, 420, 423
conductor pascui et salinarum 411
conductor vectigalium fisci 420
confederaţie populară 99
conjugarea a IV-a, cantitativ cea mai mare conjugare 70
conjugarea a II-a cantitativ cea mai mică conjugare 70
conjugarea a I-a, a 2-a ca extensiune 70
conjugarea a III-a, a 3-a, ca extensiune 70
conjugarea în dialect mărginean 362 u.
conjunctivul arhaic *să omoară* (p. 3 sg) 69
conjunctivului, analiza conj. aromân şi meglenorom. *(să lasă)* 50—51
conjunctivului, dispariţia prezent. c. în istroromână 51
conjunctivul imperfect latin cu funcţiune de condiţional 34
conjunctivul present latin p. 1 şi 2-a, dănuind în formele *blemu* şi *paseţ* 42—43
contini < **continīre*, nu cunctinare 90
contrascriptores 422, 425
custos tabularii 409
Dacoromânism, nu element aromân! 23
Daniil, în groapa cu leii 149
dărăbanţi 100
de-a putere-a fi, analiza lui 45
derivarea: *să plăsemu* < plausemus? 43
dialecte: importanţa lucrărilor lexicologice 358
dialectul mărginean 357—400: pronunţarea 358—361; morfologia 362 u; glosarul 364—400
diftongi în dialectul mărginean 359 u.
dispensator 410, 414, 415
drama romantică germană 571
dramatism popular 312
dubase 486
E-mu vândută 103
Evangheliarul galiţian din anul 1266 187, passim 190—277

evoluţie morfologică provocată de analogie 70, 79, 80—87, 90—92
evoluţie morfologică provocată de contaminare 70, 85, 92
evoluţie morfologică provocată de derivaţie 71—76, 78, 86
evoluţie morfologică provocată de evoluţii fonetice 68—69, 77, 81
evoluţie paralelă (incidentală şi independentă) în aromână şi neogreacă 22, 40
filosofi antici în pictura bisericilor 172
filosofi elini, profeţiile lor despre venirea mântuitorului 112, 134, 159
finitivă — acţiune finitivă 181
fiscus 417
fonetică evoluţie retardată din consideraţii semantice 35—36
fonetica sintactică; fenomene sintactofonetice în dialectul mărginean 360, 361
fonetism arhaic stăruitor în românească din Serbia 77
forma izolată *s'are facere* 57
forma izolată *se vrea . . . ascultare* 43, 58
forma izolată *va nă vătăma* 45, 55, 63
fraţia Liov 490
futurul meglenoromân 23
futurul *vreau să dau* = ţi-oiu da 21
Genovez, mapamond. 442, 443, 447, 448
gerundiul dispărând în meglenoromână 25
H iniţial înaintea lui a 100
hortativul *facerem, berem, creadereţ* 36, 93
Hristos ca bunul păstor 149
Iconografie, manuale de iconografie bizantină 110
Iesei, arborele genealogic a lui 112, 114
iobăgia 580
imperativul *faceţi* evoluat din *nu faceţi* 40
imperativul *nu aşteptaţi* evoluat din *să nu aşteptaţi* 39
imperativul *nu face* 40—41
imperativul *nu fă* 40
imperativul vechimea imp. p. 2 pl. fără *-veţi* 39
imperativul *vino* 12
imperfectiv — verbe imperfective slave 177, 181, 185: passim 189, 277
Index Zolkieviensis 341, 350
ingresivă — acţiune ingresivă 181
instrumente agricole 379 *babkâ*
Ioan Zlataust, înfăţişarea lui 153
iterative — deosebirea între verbe iterative etimologice şi iterative derivate în limba slavă 184
iterativ — verbe iterative slave 177, 181, 185; passim 189—277
-itu terminaţiunea (p. 2 pl.) în aromână 31
iuzbaşa de dorobanţi 103
izbaş de plăeşi 100
Judeţul din urmă, cum să fie zugrăvit 161
Ключъ Разумѣнiя 134
Legata 416
leguli 416
legatus Augusti pro praetore, 407, 428
librarii 415
limes 420, 425
locuţiuni proverbiale *ak* 367, *alunâ* 369, *apâ* 372, *ardi* 373, *aźūźi ba* 378, *baiir* 379, *balan, baltâ* 380, *bati* 382, *boalâ* 386, *bortâ* 390 *botâ, brišimari* 392, *butuk* 396, *buzunari* 399.
Mapamondul catalan 442, 443; 446; 448;

mapamondul genovez 442; 443; 447; 448;
Mediceică, carta nautică 451
mensor 407
momentană — acţiune momentană 181
morfologiei; bogăţia morf. verbului faţă de cea a numelui 14
morfologia:
reflex albanez în morfologia română 25
reflex italian în morfologia istroromână 13—14
reflex slavon în morfologia istroromână 13
reflex slavon în morfologia aromână 12, 27
Naşterea Domnului în pictura dela Voroneţ 304
Negoţ cu robi 475
notarius 408
nume proprii: designarea persoanelor în dialectul mărginean 364 a 3
nummularii 411
Obiceiuri de pe la sate, *botă* 391
octava 420
O'mu văndutu 103
O nediftongat 100
omonimii, paralelă de 51
omonimia periclitând dăinuirea elementelor omonime 16, 27, 52, 56
Palatale: nexuri palatale născute din labiale în dialectul mărginean 361
papa, unire cu 491
paralelă aromână, bulgară, neogreacă şi albaneză 45
paralelă incidentală cu bulgara (nu reflex bulgar!) 63
paralelă incidentală cu engleza 93
paralelă incidentală cu slavonă (nu reflex slavon!) 65
participiul absolut: *venitulu lui* = venind el 47
pasivul la Aromâni: din Olimp şi la Meglenoromâni 26
pasivul la Aromâni şi Istromâni 27
pasivul perifrazat cu auxiliarul *stau* 27
pasivul reflexiv 27—28
păstori 475, 620
patrimonium 412
perfectiv — verbele perfective slave 177, 180, 185, pasim 189—277
perfectul aromân atestat (?), izolat şi'n dacoromână 49
pictura bizantină, caracterul 109
pisană, carta 438
plăeşi 100
pluscvamperfectul aromân *(auzită avea, am avut făcut)* izolat şi'n dacoromână 17, 18
pluscvamperfectul aromân *eram aflată* 16
pluscvamperfect indicativul latin (laudaverat) în româneşte (lăudară) 15
pluscvamperfectul perifrastic la Aromânii din Olimp 17
Podlinnik 115, 120, 135, 171, 172
porecle pentru străini *broskari* 393
portorium 418, 429
portul boerimii din Moldova 320
praepositus 411
pribegi politici 475 ur., 535
procurator a caducis 418
procurator Augusti 409, 424
procurator Augusti praepositus splendidissimi vectigalis ferrariarum 413
procurator aurariarum Dacicarum 414
procurator metallorum 413
procurator metallorum Pann. et Dalm. 413
procurator vicesimae hereditatum 417

pronunţarea în dialectul mărginean 358—361
proshodus şi logismus 410
proverbe *beşî* 384, *bobok* 387, *borş* 389 v. locuţiuni proverbiale
Psaltirea Şcheiană, cu forme covărşitor organice (nu perifrastice 66
publicum portorii Illyrici 420
publicum portorii Illyrici et ripae Thraciae 420, 424
publicum portorium vectigalis Illyrici 424
Raiul, cum să se zugrăvească 162—163
ratio 410
res privata 412
restrîngerea înţelesului *abati* 365, *braţ* 391
rime copilăreşti 368: *akulo.*
rime populare *bostanariii* 390, *buboi* 394
Români, casa la 583
Români, păstoritul la 583, 620
România, unităţi administrative politice ce s'au ridicat pe urma catastrofei imperiului roman 99
romanitatea morfologiei româneşti 12
rumânie 578, 580
Salutări: formele de satutare: *adivarat* 365, *bun* 397
schema futurului dacoromân *(va fuqi)* atestată în aromână 20
schema mai rară a condiţionalului perifrastic aromân *vrea* + conjunct. imperf. 57
scrutatores 422
semita — exprimarea raporturilor temporale în semită 178
servi Augusti 425
Sibile, prorociile celor zece sibile despre venirea lui Hristos 134—135, 159
simbolism bizantin 305
stă (arhaic) şi *stăi* imperativul (p 2 sg) 12
status actionis 180, 182, 183
status temporis 180, 182, 183
Stoica, genetiv Stoichei 103
subprocurator aurariarum 415
Suceviţa, influenţe ruseşti în pictura dela Suceviţa 116
superstiţiuni 383 *batušel*
supinul latin dăinuind în l. română 28
Tabularii aurariarum Dacicarum 415
tabularium 408
tabularium vectigalis Illyrici 425
tabularius 408
tabularius patrimonii 412
tamgha (originea şi semnul ei) 441, 448; 450
tempera, compoziţie de culori 297
timpul, exprimarea noţiunii de timp cu ajutorul aspectelor verbale 177, 178
timpul, redarea expresiunilor temporale greceşti în limba slavă 186
topica, *făgăduit-au fost* 18
topică predicativ + auxiliar atestată şi'n perfectul aromân 48
topica predilectă a Cod. Voroneţean: *n'amu preimit* 47
topica predilectă a Psalt. Şcheiane: *urzitu-le-au* 47
tributa 406
tributum capitis 406
tributum soli 406
Triodion 578
tumbuze 487
Ţigani: expresiuni simţite ca fiind ţigăneşti *aulio* 377; expresiuni pentru Ţigani *biţâ* 384
U final întreg 100
unitatea străromânei vădită prin rămăşiţi şi fosile de forme „izolate“ 55, 62

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

uzitarea redusă a infinitivului meglenoromân şi aromân 46
Vătaf al plăeşilor 100
vecinia 580
vectigal 413
verna Augusti 410, 415
vicesima hereditatum 416, 417, 418
vicesimarius 419
vigesima 419
viitorul exact aromân *va s'ai faptă* 49
viitorul în limbile slave 179
viitorul sigmatic-eliminarea viitorului sigmatic în limba slavă 183
vilici 417, 422, 425
vilici vicarii 422, 425
vir egregius 410, 413
vocativul *soro* 12
Vrancea, cu înţeles de unitate politică administrativă 99
**vreare*, atestarea conjecturii 56
Zeitstufe 180, 182
Zographensis passim 190—277

b) **Cuvinte**

greceşti

βλαντί 575

latine

morem 569
aestimatum 570

polone

czytać 184
czytywać 184
otwarzać 205

româneşti

adamant 570
ceii, cei = genetiv.fem. sing. cu *l* iotacizat 28
chitiuţă 570
dolŭ 100
Frâncul = apusean 323
găvănat 153
haia = aia 100
ierarşi 119
lera 144
moare = narav 569
nestimat 570
patriaşi 119, 139
pocerpală 291
poslujnic 304
postrig 290, 292
Rusalim = Ierusalim 570
sălaşul satului 101
sărăcuste 101
sfitoc, -oace 138, 132
siere 99
slamne 104
sleam 101, 102
slon 124, 143, 161
stimă 570
stimat 570
taical 105
tartarul 163
tâmple = biserici 140
veichi 142, 143
zmăcinuşul 105

vechi slavone

alъkati 213
bądą 189, 197
besědovati 213
běditi 237
běgati 238
běsiti 215
běsьnovati 215
běžati 238
bъděti 237
blagosloviti 235
blazniti 235
bląditi 235
biti 185, 213
bivati 185, 214
bljudati 183, 184, 185, 191
bljusti 183, 184, 185, 189, 190
bližati 185, 236
bližiti 235
boiti sę 237
bojati sę 237
bolěti 236
-bъrati 190, 204
brěšti 189, 191
byti 204, 271
byvati 214, 223, 271
čajati 233
čisti 189, 196
čistiti 270
črъpati 197, 233
črěti 189, 196, 197
čuti 234
-čělěti 269
cěliti 269
-cěljati 270
cělovati 234

-cěpěněti 234
cěsarьstvovati 234
dajati 185, 276
dati 185, 275
daviti 243
-davljati 243
-dějati 219
dělati 218
-děti 219
diviti sę 243
drъžati 243
drъzati 218
drъznąti 218
dunąti 209
dvignăti 209
-dvizati 209
dyxati 218
-ědati 277
-garati 242
glagolati 217
gъnati 189, 192
gněvati 217
goniti 192
goréti 242
-grěšati 243
-grěšiti 243
grędti 189, 192, 202
greti 189, 191
-gubiti 243
gybati 208
gybnąti 208
izbaviti 234
iskati 221
istirati 232
iti 181, 185, 189, 202
jasti 277
javiti sę 270
jaxati 190, 208
javljati 234, 270
jęti 189, 200
jimati 200, 220
jiměti 276, 277
kajati 222
-kasati 209
-kazati 221
klanjati sę 222, 245
-klati 222
klepati 222
klęti 189, 193
-kloniti sę 245
-koньčati 212, 222
kopati 223
kopavati 223
kosmąti 209
krasti 189, 193
-krěšati 210
-krěsiti 210
-krъsnąti 209
krьštati 246
krьstiti 246
-kryti 223
kryvati 223
kupiti 245
kusiti 245
kušati 246
lagati 247
-lamati 247
laziti 206
-lączati 249
-lącziti 248
-lěpiti 248
-lězti 190, 206
-lešti 190, 206
ležati 246
-lijati 223
lišati 246
lišiti 246
-livati 223
ljubiti 248
-lomiti 247
loviti 247
-ložiti 247
lьstiti 248
-magati 195
-manąti 210
mąčiti 252
mąditi 252
-mąštati 207, 252
-mątiti 207, 252
mesti 189, 194
-metati 194
-měnąti 250
-mędnąti 210, 251
měriti 251
-měrjati 251
-męsti 190, 207
-měštati 251
-městiti 251
-mětati 194
milosrъdovati 224
-milovati 224
minąti 210
-mirati 207
mlъčati 249
-mьněti 210, 250
moliti sę 249
mošti 189, 194
-motriti 249
mьstiti 251
-mrěti 190, 206
mystiti 250
-myšljati 250
-myti 224
-myvati 224
načęti 181, 189, 199
nąditi 252
nebrěšti 191
nesti 185, 189, 195
nositi 183, 185, 252
obinovati 224
obliciti 247
orati 224
-oriti 252
oštutiti 270
padati 183, 185, 200, 225
-pasati 225
pasti-padą 189, 185, 183, 199
pasti-pasą 189, 195
-pešti sę 189, 195
-pęti 190, 207
-pitati 226
-pitěti 226
-piti 225
plakati 226
plinąti 210
-plъniti 181, 253

počivati 227
podobati 226
podobiti sę 253
podražati 218
-poiti 235
pojasati 226
posětiti 263
postiti 253
-pravьditi 254
prašati 255
prążati 227
prěštati 255
pręsti 189, 195
prětiti 255
prositi 225, 254
protiviti sę 255
protivljati 255
pьsati 227
puštati 255
pustiti 255
-pytati 227
rabotati 227
raditi 256
radovati 228
rągati 229
rašírjati 228
rasti 189, 196
razarjati 253
razdati 228
razoriti 252
rešti 189, 200
-rěšiti 256
-rězati 228
-ricati 200, 228
-rinąti 210
roditi 228, 256
rydati 228
-saditi 256
sąditi 263
sążdati 264
sъčetati 233
sědĕti 263
sějati 231
-sękнąti 211
sěsti 181, 189, 200
sěti 231
sětovati 231
sijati 229
-skąděti 229
skrъběti 258
-slabiti 258
-sъlati 230
slaviti 258
-slěditi 260
-slědьstvovati 260
slušati 229
služiti 258
slyšati 259
sъměti 231
sъpati 262
sramljati 230
sъrěsti 229
-stajati 261
stati 211
staviti 230, 260
-stavljati 230, 261
-stąpati 230
stąpiti 261
stojati 211, 261
stradati 230
-strašati 262
-strašiti 262
strěšti 189, 196
-strěti 190, 207
styděti 262
styditi 262
sъvědětelьstvovati 231
svěštati 257
svętiti 257
svoboditi 257
svьtěti 257
-sъxati 211
-sъxnąti 211
sylati 230
-sytiti 262
-tačati 232, 266
-taiti 264
tešti 189, 196
-tęzati 233
tlěšti 189, 196
tьliti 267
tlъknąti 196, 212
-tonąti 212
točiti 196, 266
trěbovati 233
trepetati 232
-tręsti 190, 208
-trъgati 212, 232
trъgnąti 212
trъpěti 267
truditi 183, 185, 266
tuždati 185, 266
-trъzati 232
tъštati 267
tvoriti 177, 185, 264
-tvrъditi 266
učiti 267
ugasati 217
ugasnąti 217
ugotovati 218
uměti 233
usąmьněti 210
ustrъmiti 262
utapati 232
užasnąti 212, 267
užasati 212, 267
užasiti 212, 267
valiti 238
variti 239
varjati 239
-vědati 274
věděti 273
vějati 217
veléti 239
věrovati 216
veseliti sę 239
-věsiti 242
-věštati 216
vesti 185, 189, 201
-věstiti 242
viděti 239, 241
viseti 241
vьlajati 223
vlasfimisati 212, 215
vlasfimiljati 212, 215
-vlěšti 190, 205
voditi 184, 185, 201
vъpiti 215

-vratiti 241
vrěditi 242
-vrěsti 190, 204
vrěšti 189, 199
-vrъzati 205
vъseliti 258
vъždędati 219
vъzdrěmati 218
xoditi 181, 183, 184, 185, 203, 268
xoteti 268
xraniti 269
xvaliti 268
-xytati 269
xytiti 269
zьdati 220
-žębati 220
-zirati 245
znati 219
-zobati 220
zьrěti 244
zъvati 189, 193
-žaliti 244
žędati 219
želati 219
ženiti sę 244
žešti 189, 193
žiti 189, 193
živiti 244

ucrainene

сóхнути 211
схнути 211
розумíти 233

c) Nume

Acrişor, munte 471
Aegissus 457
Africa 607
Agapia, mănăstire 289
Agrafe 111, 165
Agrell Sigurd 188
Akkerman 481, 618
Alaski 535
Albertinus Virga, cartograf 452
Alecsandri V. 312, 588
Alector, cetate 477
Alexandri D. N. 563, 564
Alexandrovca, sat 521, 532
Alexandru cel Bun 325, 326, 334, 335, 336, 339, 343—349, 474, 476, 481
Alexandru cel Mare 533
Alexandru Cornea 480
Alexandru Lăpuşneanu 290, 291, 292, 490
Alexiada 605—606
Alexie Comnen 478
Ambrosie Serebrenicov, episcop 526
Amfilochie de Hotin, episcop 583
Ana doamna, soţia lui Alexandru cel Bun 325, 326, 348
Ana Comnena 605—606
Ananiev, judeţ şi oraş 465, 466, 517, 520, 528, 532, 553, 556, 557
Anastasie Dim. 515
Anastasie, episcop de Roman 306, 488
Anatolie, patriarh 578
Andreevca, sat 521, 531
Andrei Criteanul 578—579
Anghel D. 591
Anglia 604 609—611
Antonie egumenul 104
Antonie Mitrop. 506
Antonie Ruset 489, 496
Antonini, itinerarium 457
Antonovca 556
Apolonie 172, 173
Apostolache, stolnic 130
Apostolescu 586
Apşa-de-Mijloc 504
Arbore Caterina 558
Arbore Zamfir 467, 508, 558, 608
Ardeal 99, 537, 564, 578, 580, 581, 585, 609
Argeş 625
Arghir şi Elena 623
Aristotel 172, 173
Armanu Cristofor 519
Arnautovca, sat 465, 509
Arnăuţi 517
Aromâni 581
Asaki G. H. 492, 587
Asachi L. 587
Ascoli 35, 37
Asia mică 616
Asirieni 348
Aspera (Laspera) 440, 443, 444, 452
Asquith H. H. 609—611
Assan 449
Athos 110, 127, 296, 318, 330, 617, 618
Attaliates Mihail 605
Attila 606
Austria 281, 515, 500, 611
Averescu general 609
Avgar 158
Avram lancu 581
Avramie, zugrav 121
Axiake, cetate 477

Axiopolis 449
Bachcisarai 490, 496
Bacinschi I. 25
Badea Costică 549
Badeev 554, 558
Badiul Sava 518
Bagdat Toma 588
Baital, sat 521
Balaban, epis. 491
Balacescu 588
Balcani 565, 614
Balcanică, peninsulă 581
Balea, Balei 101, 104
Baldensperger 585
Balică 504
Baliţa, sat 290
Balş Em. 518
Baltă 465, 512, 525, 535, 544, 546, 549, 556, 557
Baltag, sat 471
Bălţi 502
Banat 468, 469, 583, 585
Banbola 440, 441
Bănescu N. 581, 605—606
Bantăşi 534
Banul, mănăstire 104
Bar 483, 493
Bărac 623
Bărbănescu 471
Barbelenet 178
Barcariu Grig. 518
Barnovschi Vodă 334, 336, 337
Barnuţiu Sim. 581
Basarabia 561—565, 581, 583, 608, 609
Băsca 100
Băsca, chiojdul de-100
Batu, chan tatar 448
Batuta Ibn 445
Bayet Ch. 331
Barac 588
Beaumont 602
Bedeus 515
Beiul din Tighină 481, 482
Belce 106
Belcin Ştef. 519
Belgrad 614
Bender 481, 526
Benedict XII, papa (relaţiile lui cu Tătarii) 445
Berestezko 487
Berevoeşti 101
Berke, chan tartar 449
Berlin 552
Berliner R. 607
Berytului 306
Beza 591, 603—604
Bianco Andreas, cartograf 452
Bianu I. 88
Bianu Hodoş 578, 579
Bihorului masivul 582
Birzula 521, 557, 558, 559
Bismarck 610
Bistriţa 99, 472
Bittay A. Dr. 582
Bizanţ 618
Βλαχία Μεγάλη 575, 576
Βλαχία Μικρά 575
Blaj 578, 579
Bob Ion, episcop 579
Bobulescu C. 294
Boehme E. 184, 186, 188, 192, 201, 204, 205, 208, 216, 225, 238, 239, 244, 246, 254, 257, 271
Bogdan cel Chior 490
Bogdan Chmelnitchi 448, 485, 487, 488, 489, 496, 497
Bogdan Duică G. 581
Bogan-Vodă 473
Bogoslava 532
Bogoslavca, sat 521
Bogrea V. 581, 604
Boian Ion 518, 519
Bojagi 54
Bolgan 556
Boliac 588
Bolintineanu 588
Bolla Martin 582
Bolohoveni 473
Bondar 551
Boneca Dim. 515
Borcea 587
Borisov Grig. Ivanovici 553, 558
Borşti 556
Boşneac Grigore 518
Botez 589, 590
Botoşani 335
Botoşani, sat 464
Braila 523
Brâncoveanu C. 577
Brancovici George 580
— Sava 580
Braşov 139
Braşovanovca, sat 526
Brătescu C. 457
Brătianu G. I. 437, 455
Brătianu Vintilă 562, 563
Braţlav 484, 496
Bratului 102
Brett-Smith 601
Britanicele insule 99
British Museum 576, 591
Brod bazarabschi 47ç
Brockhaus H. 331
Brugmann K. 182, 183, 185, 188
Bruxela 120, 617
Bucevschi Ep. 623
Buciuşcan 551, 558
Bucovina 281, 344, 514, 529, 534, 537, 569, 581, 582, 583, 608, 609

Bucur 504
Bucureşti 134, 521, 525, 578, 589, 615, 618
Bucuţa 586
Buczacz 475, 485, 496
Bug 463, 464, 465, 478, 489, 496, 497, 498, 499, 504, 505, 508, 512, 515, 516, 517, 519, 520, 521, 526, 527, 528, 529, 544, 556
Bugeac 481, 487, 463, 466, 500, 523, 524, 527
Buică 588
Bulat 539, 540, 541
Bülow 610
Bulgari 509, 527, 614
Bulgaria 606, 613, 614
Bunavestire, mănăstire 578
— reprezentaţiune 579
Bunea, mănăstire 117
Burada T. T. 472, 530, 570
Burcă 486
Bürger 572
Burns Rob. 592, 593—598
Bursucul, sat 465
Buslaev 115 n. 2
Bută Nic. 581
Butur, sat 525
Buzău 574
Buzinovca, sat 521
Byron 587, 588
Byzantion, rev. 617
Cacavela Ieremie 577
Cademici Man. 519
Caffa 448, 451, 453, 474, 476, 478
Caiaclia, sat 481
Calafat Const. 519
Calaglia 521
Calatida 452
Caldăruşani 117, 118
Caliacra 438 (însemnată în carta pisană); 440 (însemnată de Pietro Vesconte ; 441; 443 (la Dulcert şi Pizigani) 444
Călin Gh. 545
Călmaşu Teodor 495
Calmuţchi Dositei, egumen 533
Calprenéde, La 602
Cambon P. 612
Camenca 553, 556
Cameniţa 489, 493, 496
Camionca, târg 485
Câmpulung 99
Cananău Ion 518, 519
Cândea R. 621
Candrea I. A. 15, 34, 35, 38, 43, 47, 60, 78, 85, 88
Cantacuzineşti 508, 486, 531
Cantacuzino Alex. şi Gheorghe 502
Cantacuzino Ion şi Nicolae 518
Cantacuzino Matei 518
Cantacuzino Şerb. 577
Cantacuzinovca 508, 520, 521, 531
Cantemir Dimitrie 340, 502, 503, 505
Cantemir Mârza 487, 523
Capidan 22, 23, 38, 53, 57, 581, 619
Capriţa, sat 465
Capuchehaia 475
Carabas 571
Caracaş, sat 521
Caragaci, sat 464
Caraganovca, sat 520
Carbona (carbora) 440, 452
Carlovăţ, oraş 464, 503
Carol XII-lea 503, 504, 505
Carp 589
Carpaţi 582, 583
Carpov Nic. 519
Cârstea Voloşin 484
Carthagena 579
Cartojan N. 42
Caspero-Nicolaevca 521
Castello 443, 448
Castrici 440, 443 însemnat de Dulcert şi Pizigani) 444
Catargi 518
Catargi sat 520
Catargiu Ilie 518
Catarina II 509, 512, 517, 533, 564
Caucaz 538, 617
Cazacu P. Dr. 607—609
Cazamian L. 598, 603
Ceapă boer 484
Cecherulea Nic. 519
Cehoslavacia 504, 587
Cehrin 489, 496
Cerbul, munte 471
Cerchezi, paharnicul 130
Cerna 588
Cernăuţi 281, 501, 578, 579
Cernigov 134, 488
Cetatea-Albă 307, 316, 319, 323, 334, 336, 339, 345, 346, 347, 348, 474, 477, 478, 479, 480, 523, 526, 576, 608
Cetate de Piatră 99
Cetăţuia, mânăstire 114, 134

Chales 455
Cherson, oraş 463
Cherson, gub. 466, 467
Chesca Ion 515
Chesoglu 518
Chetroasa, sat 464
Chiev 510, 522, 527, 534, 536, 541
Chigheciul 99
Chilia 345, 480, 523, 576
Chilon 172
Chiojd 99
Chiojdul vechiu 100
Chiojdurile 99, 100
Chior Ienaki 554, 560
Chioreni 99
Chirca 105
Chiril din Hios 114, 165, 171, 172, 173
Chiril, episcop 526
Chiril, patriarh 523
Chirilov, Teod. 525
Chirtop Dr. Zosim (din Câmpeni) 29
Chişinău 502, 527, 534, 536, 537, 538, 540, 541, 558, 608, 684
Chmilnicki Iuri Iorascu 496
Chortycia 483
Christea Manuil 518
Ciachir M. 584
Cioban, Ştefan 469, 583
Ciobotă 105
Ciolac 519
Cionâi Taşlâc 520
Ciornoziom, pământ negru 463
Ciorbă Maxim 531
Ciornomorţi 526
Cipariu T. 16, 38, 46
Ciubăr 552, 553, 560
Ciugurean Dr. 609
Claudius 572
Clidonie, numele orbului vindecat de Isus 161
Clov 510, 512, 516
Cluj 580, 582, 583
Coasa, sat 465
Codă 105
Codâma, râu 463, 474
Codeştii 105
Codreanu 584
Codru-Drăguşanu I. 586
Collier 602—603
Colomea 490
Comisarovca 509
Comitetul Executiv Ucrainean 552
Comitetul Moldovenesc 538
Comitetul pentru salvarea Basarabiei 543
Comitetul Revolutionar Basarabean 543, 544
Comnen Ipsilanti Atanasiu 340
Conache 587
Congresul Românilor Transnistreni 538—539, 540, 541
Congreve Will. 598—602
Constanţa 607
Constantin Cantemir 495
Constantin cel Mare 170, 327
Constantin Porfirogenitul 457
Constantinopolea 302, 475, 486, 491, 523, 525, 578, 614, 616, 617
Constantinov Em. 511, 512
Constantinov Mih. 509, 511
Constantinovca, sat 465, 508, 509
Convorbiri literare 587, 588
Corduneanu 534
Corgevan 554
Cornaro V. 574—576,
Cornescu Grig. 489
Corniuşim 555
Cornurata, sat 464
Corotcoe, sat 521
Corriera dela Sera 561, 563
Cosa, Iuan dela—cartograf 453
Coşbuc 588
Costanţa 438 (însemnată în carta pisană); 440 însemnată de Pietro Vesconte); 443 (la Dulcert şi Pizigani); 449 (Tomi);
Costin Nicolae, cronicar 339
Coşniţa, sat, 464, 545, 553, 556, 559
Cozlov 486
Crăciun Grig. 518
Crăciun, piatra lui 99
Crăciun Ioachim 582
Crâm 528
Cramer Xaver 571
Creangă Ion 545
Cremenciuc 529
Creta 576
Creţeanu 588
Crihan A. 540
Crimea 466, 474, 476, 478, 514, 503, 516
Cristeşti 464
Cristici 518
Criva, comună 579
Crnčić 189
Croaţia 469

Cruşevan Andr. 519
Crut 553, 556
Cucă 509, 510, 528
Cuciurgan, lac 481
Cuciurgan, râu 463, 556
Cucu Dim. 518, 519
Cucul, sat, 465
Cuialnic, râu 463
Cumani (expediţia lui Manuil I Commenut contra Cumanilor) 449
Cuniţchi 500—501
Curacli, oraş în Rusia sudică, 451
Curt 518
Curta 518
Cuvântul Moldovenesc 535
Czernin A. 609
Dabija Eustr. 608
Dacia 564
Dacia Traiană 468, 469
Dacii Transnistrieni 487, 488, 494, 522
Dan D. 335, 306
Danciul 304
Daniil 297, 306
Daniil cel Nou 294, 295
Daniil, episc. 524, 525
Daniil sihastru 291, 293
Danilowicz principele galiţian (1264—1301) 187
Darie 533
Dărmăneşti 281
Daşcov 485
Dauş 590
Dealului, mânăstirea 130 n. 2
Delbrück B. 184, 188
Deleanu Cantacuzino 518
Deleni 485
Delicova sat 520
De Martonne 582
Democraticeski Sgodar 562
Dencov, sat 524
Densuşianu A. 590
Densusianu O. 38, 88, 588, 605
Desperadovici Margarit 518, 519
Despot Vodă 290, 291, 292
Diacon 537
Diaurov Nic. 519
Dicescu-Dyk 547, 549, 559
Didron 110, 111, 121, 331
Diginŭ 454
Dimitrie, biserica sf. D. dela Suceava 329
Dimitrie sfântul 113, 121, 135, 156, 164
Dimitrovca 505
Diniguttia 457
Dionisie, episcop 574
Dionisie din Furna 108, 110, 111, 115, 118, 120, 130, 165, 170—173, 330, 331, 332
Diul-Oglu Grigore 518
Dizima (râu, astăzi numit Camcyk) 456
Dobree Bonamy 599
Dobrianca, sat 465
Dobrogea 570, 582, 583, 605, 607
Dodon Vas. 518
Doi-Bani 521
Doi-Bani, sat 464
Domnişori 484
Dolj 578
Domotcani 509
Don, râu, 463
Doncev 584
Done Vasile 519
Dorna 99
Dorohoi 501
Dorosenco 496
Doroşenko Hatman 489
Doroţcoe, sat 520, 524,
Dositeiu 339, 340, 346, 350, 351
Dositeiu Cherescu 337
Dosofteiu 339, 341
Dosoftei mitrop. 287, 493, 494, 495
Dragodie Ion 519
Dragoeştii, sat 291
Dragomir Silv. 580
Dragomirŭ 101
Drajne 99
Drăganu N. 36, 38, 66, 87, 581, 619, 620
Dragomir Silv. 606
Dragomirescu M. 590, 591
Drăguleţ 104
Drouhet 586
Drum Nou 588
Dryden 602
Dschanibeg (Yambech) chan de Kipceac 446, 447
Dubăsari 464, 486, 524, 527, 532, 533, 536, 537, 546, 553, 559
Duca Constantin, eterist 577
Duca-Vodă 488, 489, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 522, 528
Ducinschi Moise 532
Dulcert Angelino, cosmograf catalan 442, 443, 444, 445, 448, 450
Dulciţa, munte 471
Dumian 539, 540

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

Dumitraşcu 541, 542
Dumitraşcu Vodă Cantacuzino 489
Dumitru, ostaş 476
Dunărea 99, 576
— de jos 605
Dunker A. 54
Durac 488, 494
Durand Paul 110, 111
Durbăilă 539, 540
Dzwan 475
Ebersolt J. 617
Economu 589
Edelstein 545, 559
Eder 582
Edesa 158
Eftimie, diiacŭ otŭ Staru-Chiojdu 101
Eftimie, egumen de Neamţ 306
Ekaterinoslav 517, 526, 527, 529, 537
Ekaterinoslav gub. 466, 467
Elena, doamna lui Petru Rareş 286, 290
Elena, maica lui Const. cel Mare 327
Elenovca 556
Eliade 587, 588, 592
Elisabetgrad, oraş 465, 530, 535, 556
Elveţia 99
Englazichie Ilie 518
Eni Manolachi 519
Enzenberg 514
Epir 581
Epitropia Străinilor 509, 510, 511
Erimitagiu, museu 616
Ermis Trismegistos 172
Erotocritu! 574, 575
Ervin 588
Eschenburg, de 573
Eteria 515
Eudochia Doamna 478
Euripide 172, 173
Eustatie al Antiohiei 170
Exaporita Ruxandra 518
Exaporitul 518
Exaporitul Const. 519
Exaporitul Visternicul 518
Eystat (Eichstädt) 453
Fănădea 104
Farconare 440, 443
Fărla 105
Feodor Alexievici 490
Filipovici, polcovnic 509, 560
Filodor 518
Filon 172, 173
Fison 162
Fletscher 602
Florea, sat 465
Florian 547, 548
Florinski, etnograf 464
Floru, ierei hartofilaxu, caligraf 105
Focşani 516
Fofircă 106
Fogló 100
Fortunatow 276
Fotini, numele Samarinencei 156
Franţa 612
Fraţiman Iustin 536
Frazer 590
Freducci, contele din Ancona, cartograf, 453
Frunză 534
Frusina 100
Fugger 584
Fuglea 100
Funduclev 534
Furna, Dionisie din 110, 111
Gafencu N. 540
Gafencu Iordachi 502
Gaius 518
Galagan Pavel 534
Galaţi 504
Galetovski Ionichie 134
Galia 99
Galiţia 349, 351, 354, 420, 471, 472, 474, 493, 498
Galiţia-patria evangheliarului slav de la Putna 187
Gărbea 103
Gartner T. 37, 189
Gaster M. 603
Gatej 304
Gauarna 443, 444
Găvanos, sat 467
Gavriil Banulescu, mitropolit 520, 521, 524, 526, 527
Geagea Dr. Chr. 12, 16
Genovez 346, 474, 476, 477
Georgia 617
German, patriarhul 579
Germani 509
Gessner 571
Ghedeon mitrp. Sucevei 488
Ghenadie Alex. 518
Ghenadie al Râmniculuí 108, 117, 151
Gheon 162
Gheorghe sfântul 283, 297, 298, 301, 306
Gheorghe sf. biserică din Suceavă 344
Gheorghe sf. vechiu din Bucureşti 345
Gheorghe Ştefan 486, 487, 488
Gheorghie Movilă mitropolit 289
Gheorghie Zograf 151

Gheorghief Man. 519
Gherontie, călugăr, zugrav 151
Ghibu Onisifor 548
Ghica Grigore 106
Ghica, fraţii 590
Ghiderim 556
Ghighiu 491
Ghioli-Oglu Grig. 519
Gildon Ch. 602
Giroldi Giacomo cartograf 452
Giustiniano Giulio 577
Glijinski Ion 527
Glinoaea, sat 521 531,
Glodoşii, sat 465
Goeni, sat 521
Goethe 571, 572
Goldsmith 602
Golia 486, 503
Golocovca, sat 521
Gonţea 100, 101
Gorievca, sat 521
Gorodenco 534
Gosse, Sir Ed. 598—603
Götz 571
Grădescu 534
Grădiniţa, sat 464, 521 556,
Gramatini 518
Grandea 587, 588
Gray 587
Greci 527
Grecia mare 99
Grey E. 612
Grigoraş 537
Grigore Ghica 512
Grigore, mitropolit al Moldovei 283—296, 302, 306, 320
Grigore Roşca 329
Grigore Teologul 291, 298
Grigorescu Nicolae, pictorul 149
Grigorie, ierarh 153
Grigoriopol târg 464, 538 553
Grimm Petre 585—598
Grossea 440, 443
Grosul Tolstoi 532
Gruscaia, sat 465, 535
Gruschi sat 556
Grünenthal O. 188, 238
Gura-Humorului 281
Gurgulatul, munte 471
Gurie, arhimandrit 584
Hagi Ivanciu 335
Hagilă Pintilei 518
Hagiu Nicolae 531
Halici 490, 494
Halepliu, Manolache zograf 137, 165
Haldane Lord 611
Halepliu, popa Ioan Zograf 137
Halippa I. 608
Halippa P. 540
Hamlet 588, 589
Hâncu 488, 494, 584
Hâncul Iacob 534
— Danilă 534
Harcov 505, 552, 553, 557, 559, 560, 561
Harea V. 468
Haret M. 583
Harjău 531
Harjovca, sat 521, 532
Harpii 616
Hasdeu 25, 38, 41, 64, 80, 590
Hazard 585
Heliade Pompiliu 586
Herder 573
Hermann şi Dorothea 572
Herson 527, 529, 534, 535, 536, 539, 546, 562
Hertz Giacomo 577
Hesperus 571
Hierocles (Hieroclis Synecdemos) 457
Hios 165, 172,
Horia 580
Hotin 474, 491, 501, 506, 524 527, 579, 583
House, col. 611
Hristos pantocrator 578
Hrubişov, localitate 495
Hruşewski 479
Hugo Victor 110
Hordou 581
Humor, mănăstire 329
Hurezi, mănăstirea 151
Hurmuzaki 581
Huşi 523, 224, 525, 533
Hutori-Slobozia 556
Iacobescu A. 588
Iacov Valachus 476
Iagorlâc rău 463, 464, 474
Iampol 486
Iampol târg 464, 465
Ianca Petru 518
Iancu Vodă 481
Iarcu D. 578
Iaruga 486
Iasca sat 464, 520, 531
Iaşi 486, 493, 497, 498, 502, 509, 514, 516, 520, 525, 526, 588
Iasinova sat 525
Iaţimirski 116
Ieorotheiu un pretins monah din Salonic 111
Iereislav 487
Ieremia Movilă 491

cartograf 443, 444, 446, 448, 451, 452
Medvedev 560
Meglenoromâni 581
Meillet A. 179, 180, 182, 183, 184, 186, 189, 190, 191, 192, 195, 201, 202, 204, 205, 208, 214, 216, 225, 235, 237, 239, 242, 244, 246, 247, 250, 257, 260, 271, 273, 274. 276
Melchisedec, ep. 305
Menghi Ghirai 478
Mereuţiu V. 582
Metohul sf. mormânt 578
Metzburg 515
Meyer-Benfey H. 572
Meyer Lübke W. 27, 28, 33, 34, 35, 42, 78, 88, 569
Miclescu Grigori 486
Middleton 601
Miercăiţa 106
Miercan 106
Miercana Veche 106
Mihai Viteazu 585
Mihailaş Vodă 625
Mihaiu, zugrav 121
Mihalovca 556
Mihnea Vodă 570
Miklosich F. 33, 34, 189
Milano 561
Milkowicz W. 299, 301
Miller-Verghy 591
Millo 588
Milton 588
Miroliub 511
Miron Barnovschi 485, 491
Mitocul-Dragomirnei 569
Misail, egumen 282
Mohamed IV 489, 490
Mohl F. G. 34, 38, 40, 42
Moldova râu 281
Moldova ţară 99, 281, 286, 287, 288, 289, 295, 296, 301, 303, 305, 306, 307, 318, 320, 330, 333, 336, 340, 347, 349, 351, 564, 580, 582, 607
Moldova Nouă 517, 523, 564
Moldova Transn. 552, 556, 558, 564
Moldovanca, localitate 464, 521, 532
Moldoviţa 288, 291, 302, 329
Molgau, sat 556
Molière 598, 602
Moloman 539, 540
Monte Maggiore 471
Moore Thomas 588
Moravia 471, 472
Mori Moldoveneşti 483
Moruzi Const. 512
Moscali 351
Moscova 282, 490, 498, 504, 506, 543, 545, 546, 552, 557, 561, 564, 616
Mosculenco Mih. 537
Moşneagul, sat 465
Moţoc 491
Mounfort 602
Movilă Const. 624
Movilă Gh., mitr. 289
Movilă Hatman 500, 501
Movilă Mihail 624
Movilă Petru, 340
Movilău 464, 486, 501, 502, 503, 505, 533
Movilă, Principe de 503
Movileşti 491, 329
Muncel, munte 471
Münich 504, 506, 522
Muntean 534
Muntenia 99, 499, 564, 576
Muşa 101
Musait-Chislev 524
Muşatu 101
Murray 588
Musenalmanach 572
Music 181, 189
Mustea Nicolae 339
Nanu 587
Năsăud 581
Navratil I. 189
Nazaretailovca, sat 521
Neagra 471
Neamţu, mănăstire 288, 292, 305, 365, 533
Nebescu Ion 519
Neculce Ion, cronicarul 293, 339, 350, 505
Negruzzi C. 588
Nei, logofăt 578
Nemirova 496, 498, 500, 501
Nemţi 495
Nestor, cronicar 473
Nestor sfântul 121
Netzhammer R. 607
Nezavertailo 534
Nicea 443 (cu emblema cruciaţilor) 448
Nicolae, popa 578
Nicolae sfântul 113, 121, 135, 155, 164
Nicolaev 517, 535, 545, 546
Nicolaevca, sat 521
Nicolaus a Cusa, gravor şi cartograf german 453
Nicoliţel, sat în Dobrogea 457, 458
Nicoll Alardyce 598, 599
Nicoviţă Ion 518

Niculae, zugrăvirea acaftistului sf. 307
Nipru 496, 504
Nipru râuri şi praguri 463,477,478,483,490
Nistor I. Ion 620
Nistor Ureche 491
Nistru 290, 561, 562—565, 583, 607
Niţă Sergiu 564
Nogai chan tatar 449
Nouy, le comte du 122
Nova Alexandrovca 556
Novaia Odessa, sat 465, 509
Nova Ucrainskaia, sat 465
Noviodunum 457, 458
Novoarhangelsc, sat 465
Novo Cresnoe, sat 465. 508
Novo Mirgorod, târg 465, 531
Novo Petrovscoe, sat 465
Obedenaru M. G. 48, 62
Oborocea 551
Oceacov cetate 478
Oceacov 486, 504, 517, 519, 523, 524, 526, 527
Oceacov, olat 463, 474
Oceacov stepă 463
Ocniţa, sat, 464, 556
Ochincă Petru 519
Odessa 517, 527, 529, 532, 534, 535—537, 543, 544, 545, 546, 549, 551—556, 564, 607, 609, 616
Odobescu Al. 117
Oechsner 514
Ogotai, mare chan tatar 449
Olşanca, sat 465
Olviopol, oraş 463, 465
Omer 172, 173
Organci 445, 446, 447
Orguxii 476
Ocheieni 483, 488
Osias de Coburg 516
Osipova 556
Osipovca, sat 521
Osloff, conte 509
Ossian 587, 588
Ostafi Daşcovici 478
Ostrog vad 475
Othello 587, 588
Ovidiopol 464, 521, 534
Oza 163
Ozù Cetate 478
Παδοῦρι 576
Paduri 577
Palada Mateiu 130 n. 2
Palestina 617, 618
Pamfile T. 135 n. 1
Pancevo, comuna 550
Pancorov 513
Pangalia 438 (însemnată în carta pisană) 440 (ins. de Pietro Vesconte) 441, 443 (la Dulcert şi Pizigani)
Panin, conte 512, 516, 522, 564
Panselinos 111, 119, 123, 124, 129, 140, 142, 143, 145, 166, 330, 331
Pantazi 531
Pantelimon sf., mănăstire în Atos 127
Pânzari, sat 465
Papadopulos-Kerameus A. 108, 112, 114, 121, 125, 165, 169, 578
Papahagi P. 23, 49, 62
Papavici Petru, tipograf 579
Papazoglu 117
Parani 532
Parcheş, sat în Dobrogea 458
Paris 543
Paristrion 606
Parzi 347
Pasat, sat 465
Pascal Anton 518
Paşcani 287
Pascar 554
Paşiţel, mănăstire 532
Paşiţel, sat 521, 556
Pastori români 482
Păţire 105
Paul Jean 571
Păulici 578
Păun Panaiodoros 519
Pavel apostolul 113, 155, 158
Pavliceni 578
Pecenegi 455 (trecerea lor peste Dunăre); 620
Pecera 497, 499
Pecersk 510, 511
Pedersen 184, 254
Pelivan I. 608
Pera 448, 451, 453
Percy 572
Peremişul episcopia ortodoxă 351
Peretz 590
Perişori sat 465, 521
Pernot H. 575, 576
Perrinus Vesconte 441
Persida 347
Perşi 347, 348
Pesciani Brod 520
Pester Lloid 562
Peştera 498, 499
Petersburg 607, 616
Petliura 558
Petriceicu Vodă 501

Petrograd 534
Petrovca 556
Petrovski 553
Petru Cazacul 484
Petru Lungul 484
Petru cel Mare 502—5, 522, 555, 557
Petru Movilă 340, 493
Petru Rareş 285, 287, 288, 289, 290, 302, 303, 306, 329, 480, 490
Petru Şchiopul 344, 348, 484, 491, 584
Petru Vodă Aron 476, 477, 482
Philippide Al. 70, 88, 93
Philippide Daniil (Dimitrie) 581
Phrantzes 576
Piatră 99
Piatră cetate 99
Piatra lui Crăciun 99
Piatra nemţească 99
Pichot 587
Pierre de Noyers 471
Pietrenii 99
Pietro Vesconte 439 cartograf genovez, 441
Pietrosul 471
Pintea 504
Pirinei 99
Pisarevca 556
Pisculeşti 130
Pisculung sat 481
Pitagora 172, 173
Piţegrea 104
Piziganii (fraţii P.) 442, 443, 446, 447, 448, 450
Plaşčorii 105
Platon 172, 183
Platâi-Taslâc 520
Plăviceani 578
Ploeşti 577
Ploscol 556
Plugarul Roşu 544, 545, 547, 549, 550, 551, 553
Plutarh 172, 173
Pobrata 287, 292, 329
Pocuţia 490, 501, 615
Podlacha W. 295, 297, 302, 331
Podolia 463, 466—8, 473, 474, 479, 488, 489, 490, 493, 494, 495, 496, 501, 502, 503, 521, 523, 534, 537, 544, 546, 552, 556
Poenaru Petrache 586
Pogrebu sat 524
Pojar Ion 531
Pokrowski 331
Pollard 589
Polonia 135, 339, 587
Pomană Tod. 519
Pope 587, 588
Popescu C. 584
Popovici G. 341
Porfirie 172
Portolanul lui Pinelli-Walkmaer 451
Porumbescu Cip. 623
Postolachi Chigeciul 495
Potemkin 516, 517, 526, 527, 537, 538
Praga 584, 613, 614, 616
Prager Presse 562
Prahova 99
Preadăvării vârful 104
Precu 541, 542
Principate 506, 510, 513, 526
Printz 189
Priscus 606
Procopios 467
Prodan I. 583
Proilavia 523, 524, 525
Protopopescu Dr. 591, 598—603
Prut 607
Pultava 503, 505
Puşcă sătean 531
Puşcariu capitan 487
Puşcariu S. 20—21, 35, 36, 43, 87—90, 606
Puşchilă D. 36, 38, 65, 86
Putna-evangheliarul slav dela, 187
Putna mănăstire 334, 335, 336, 345
Râbniţa 553
Rački P. 189
Racoviţă Const. 507
Rada 103
Rada Ucrainei 538, 541—2
Rădăuţi 288, 289, 306, 357
Radeev 551
Radu dascălul, zugrav 117
Radu Dem. episc. 620
Radu ostaş 476
Radu Vodă 485
Radu zugrav 121
Răducan 121
Răducanu logofăt oltean 130, 131, 133
Radziwill principi de- 338, 341
Raguza 614
Raicevich 513, 514
Rákóczy Fran. 504
Rákóczy George 522
Ramadan 518
Râmlean 578
Râmnicean 579
Raugo Anastasie 519
Râşca 288
Râşcov 464, 481, 482, 483, 485, 486, 488, 497, 502, 503

Răstignirea Domnului 335
Rătarii vârful 106
Răutul 486
Reichersdorfer 481
Rejep 584
Remare 518
Remerovca 521
Republica Bielorusă 543
Republica Moldovenească 465, 542, 561, 562, 564, 565
Retezatul 583
Revista Critică Literară 588
Rezina 486
Rodnei, masivul 583
Rodul munte 471
Roghi mănăstire, 532
Roghi sat 521
Roma 99, 101, 102, 493
Roman oraş 305, 306
Roman Vodă 339
Românescu Teod. 518
România 561, 562, 563, 565, 567, 581, 582, 585
Romanii 469, 614
Romeo şi Iulieta 588, 589
Romiantzov 525
Roşca Grigore mitropolit 287, 289, 295, 304, 329
Rosetti C. A. 587
Rosetti, T. 518
Roşoulo 104 no. I.
Rozwadowski I. 185, 189
Rubruquis călugăr franciscan 449
Rumi 105
Rusalim 570
Rusea 101
Ruşi 583
Rusia 563, 587, 607, 616
Russawa 475
Russo D. 574
Ruteni 530
Ruxanda 485, 486, 503
Sabău Teod. 518, 519
Săcară Vasile 518
Săcui 469
Sadi-Ionescu Al. 582
Safarik P. I. 613
Saguna Andrei 580, 581
Saiakdzi G. 23
Saidzi Crist 519
Saint-Martin's 587
Saint-Saphorin 506
Salbin Andrei 519
Salle, de 587
Salonic 111, 330, 448
Salonski 514
Salsovia 457
Samotcani 509
Sân Nicoară, Argeş 625
Sancti Georgi (San Zorzo) 440, 443
Sandro dela Trotuş 504
Sandu Colţea 505
Sara oraşul de reşedinţă al Chanilor din Kipceac 444, 445, 447, 448
Sărătica sat 464
Sârbi 509, 614
Sârbia 611, 614
Sârbu 102
Sarrasin 589, 590
Saşi 469
Saul Manuil 518, 519
Sava 469
Sava Gh. 519
Sbiera I. G. 38, 570
Scăeţi 578
Scalevoe, sat 465
Scarlat Sturdza 518
Sčepkin 181
Schäfer G. 110, 111, 121
Schiller 571, 573
Schitul Mare 491
Schmidt 589, 590
Scurta sat 464
Scythia Minor 449, 457
Secu 329
Secuieni 99
Secuime 99
Şeiloc 588
Şeitanov 554
Seneca Ion 519
Senerega familie genoveză 476, 477
Şerban Cantacuzino 495, 500, 577
Serra D. 619
Şerbani sat 465, 509
Sfatul Ţării 538, 540—1, 558, 609
Shadwell 602
Shakespeare 587—590, 592
Siberia 505, 538
Sibiiu 587
Sibila 134, 141, 168, 172, 173
Siciuri cazaceşti 483, 508
Sidlovski 505
Sidney Lee 589
Sieniavski nobil 494
Sihleanu 588
Silezia 472
Silibria 486
Silvestru mitr., Chiev 488
Silvestru, papa Romei 170
Simeon stâlpnicul 122, 131, 139
Simeon, apostol 162
Simonides Const. plastograf modern 111, 173

Sinai, insula 617
Sininkin-Brod sat 465
Sion 588
Siria 618
Skalcovski 518
Skoropadski 542
Skylitzes 605
Slatina, mănăstirea 291
Slavi 449 (exped. Mauricius)
Sleahul valahic 475
Sloboda Ploscoe 556
Slobozia sat 464, 553
Slobozia Nouă 510, 511
Smal-Stocki St. 189, 253
Smighelschi Oct. 621
Sniatin 490
Sobieschi 388, 393, 340 341, 343, 349, 489, 493—5, 501
Sobotanovca Sat 465
Socola Seminarul dela 116
Socrate 172, 173
Sofocle 172—3
Sofronie patriarhul 578
Soleri Guglielmo Cartograf 452
Solescu Ieremia 518
Soliman cel Măreţ 480
Solina 440, 443, 452 (Molima)
Solinia 449
Solon 172—3
Someşul mare 583
Someşului, valea 581
Sore 104
Soroca 486, 497—8, 500, 502, 583
Sorocani 483
Şotropa Virgil 581
Şotzaw (Suceava 291
Speia sat 530
Spiridon sf. 113, 156, 164
Stan postelnic din Pişculeşti 130
Stâncă 98
Stanciu 102
Stanciu ostaş 476
Stanileşti 505
Stanilevici Nic. 518, 519
Starâi Moşneagul 553—4, 558—9
Staru-Chiojd 100
Ştefan Bathory 484
Ştefan Lăcustă 480
Ştefan cel Mare 281, 283—5, 287, 292, 312, 345, 348, 476, 478—9, 481, 483, 490, 621
Ştefan Vodă fiul lui Rareş 290
Ştefăniţă Vodă 485
Ştefanovca sat 465, 508
Stern 586, 590
Stoenescu T. 588
Stoica 588, 589
Stoică log. 100
Stoica ostaş 476
Străjescu Ion 502
Strâmba sat 464
Stravigni (Stravico) 440, 443—4
Strellco F. 37—8
Stirbiţchi Mihal 524, 533
Stroev 558
Stroganoff conte 172
Stryi 341, 493
Sturdza Mihail 518
Sturdza Scarlat 518
Suclea sat 521
Suceava 114, 172 n. 1, 282, 291—2, 306, 325, 326, 329, 336—7, 340—1, 345—6, 350, 474, 476, 485, 490, 493
Suceava cetate 326 n. 1
Suceava judeţ 569
Suceava Emilian 531
Sucevita 110, 114, 116, 121, 134, 172 n. 1, 329, 349, 491
Sucevita mănăstire 299, 300—1, 304
Sucevita sat 357
Şugă 106
Şultan Chislaşi 524
Sumski 555
Svedezi 503
Szatmar 584
Tagliavini C. 619
Tălfoceanu 101
Ţamblac Grigori 346, 347, 348, 353
Tauna 441, 448, 450—1
Ţara Românească 476, 575, 580
Târgovişte 121
Târgovita sat 465
Târgu-Lisavetei Elisabetgrad 465, 530
Târgu Măgurele 586
Târgu Neamţ 485
Ţarigrad 496—8, 512, 522, 527, 570
Târnauca sat 464, 520,
Tarnovca sat 465
Taşin sat 521
Taşlâc 508—9, 521
Tătărescu George pictor 149
Tatari 344, 347, 448—9, (stăpâni în Dobrogea)
Tatra 471
Tatos 605
Taurida gub. 466, 469, 515
Teia sat 521
Teiu sat 464

Teleajen 99
Telearu 106
Telebuţă 509, 510
Témps, le 562
Teoctist mitropolit 289
Teodor Studitul 578
Teodorescu G. Dem. 570
Teodorescu Nic. 117
Teodoru cetate 478
Teodosie episcop de Rădăuţi 306
Teodosie monahul 291
Teofan I 288—9
— II, 288, 291
Teofan episcop de Huşi 488
Teofan schimnicul 291, 578
Teofilact de Bulgaria 621
Tesalia 581
Teschen 472
Tesovschi Gherasim 525
Theodosius II, 606, 607
Theofan 142, 143, 145, 166
Theofan pictor bizantin 123—4
Ţicanovca 497—9
Ţiceloiu I. D. 606
Tieck 571, 572, 589
Ţigănauca sat 464, 528
Tigheni 481
Tighina Bender 474, 480, 523—4, 558
Tihul 104, 106
Tiligul apa 463
Times 561
Timoteiu 607
Timuş Chmel. 485
Tiraspol 464—6, 517, 521, 527, 532, 537, 542, 549, 553, 556, 557
Tisa 470
Titea 106
Titulescu N. 585
Tivercii trib slav 454
Toderaşco Alex. 537
Toma zugravul 303
Tomarova 524
Tomaschek W. 454 (originea Vicinii) 457 (aşezarea Vicinii)
Ţopa 484
Tornugea Max. 518
Toscană, lumea 99
Tostobuza Matei 519
Traian, valul lui- 608
Transilvania 468—9 472, 510, 516, 577, 585, 608
Transnistria 581
Transnistrieni, Cohortele Dacilor — 494 — Moldoveni 561 — Români 565
Trapezunt 326 n. 1, 348, 478
Trawinski 616
Trenck ofiţ. 506
Triful 104
Troadei, legenda 623
Troian 471
Troiţa 556
Tschesnocapsas 513
Tuchidide 172—3
Tulcea 457
Tulciu 553, 556
Tuliţa Zaporoj. 531
Tulis împărat al Egiptului 172—3
Ţurcan 537
Turci 346—8, 354
Turculeţ 495
Szigara Samurcaş Al. 117
Ucraina 482, 493, 496—9, 501, 503, 523, 552, 553—4, 557, 561, 564, 621
Ucraina Hanului 463, 486, 488, 499, 503, 516, 524—28, 542
Ucraina Mică 498
Ucraina Zaporojenilor 463, 489, 490, 504, 508
Uglicii trib slav 454
Uman 489
Ungari 577
Ungaria 507, 576
Ungurean 534
Unguri 469
Unirea cu Roma 493
Uniune personală 449, 522
Uniunea Sovietică 545, 547, 653—4, 557, 559, 561
Ureche, cronicarul 291
Ureche Gr. 340
Ureche Nistor 329
Usbek Chanul din Kipceac 444—5 (Expediţia lui în Balcani, tratatul lui cu Veneţienii) 446—7 (personalitatea sa)
Usi Snomi 562
Uspenskij Porph. 111, 331
Uţa 106
Uz 571
Vadul Jorăi 486
Valaam vrăjitorul 172—3
Valachis dissertatio de 582
Valachorum, supplex-libellus 582
Valahia 471, 510
Valaşii 472
Valea Cahului 100

Valea Huţului 521, 525
Valea Suţului 556
Văleani 101
Vălenii 99
Valentin V. 609
Vâlsan G. 582, 583
Vântul Eustratie 532
Vârgolici 588
Varlaam mitrop. 340
Varna 438 (îns. în carta pisană) 440 (la P. Vesconte) 443 (la Dulcert şi Pizigani 444, 451, 456
Varniţa 504
Varşovia 557
Vâsca sat 465
Vasile Lupu 485—7, 503
Vasile ţar 478
Vasilie, ierarh 153
Vatopedul, mănăstire 291
Vatra Dornei 281
Vatra Moldoviţei 114, 134
Veglia 471
Vendryes 178, 189
Veneţia 451, 453, 577
Veneţii 99
Veneţienii 455—6, (relaţii comerciale cu Bizantinii)
Verblusca râu 509
Ver sacrum 469
Versailles 563
Viaţa Românească 587
Viena, Beci 494—5, 500, 503, 522, 543—4, 577, 613, 614
Visca 535
Vişnovieţchi 478
Viteazevca sat 465
Vlad 575
Vladevici Filoftei 527
Vladimir Repta, mitrop. 621
Vladimirescu Tudor 577
Vladistratos 575
Vlahi 575, 604
Vlahia megali 575, 576
Vlahia micra 575
Vlahoslav 479
Voicilă 100
Voicilaşu 106
Volhinia 473
Volontari 517, 537
Voltaire 504
Vondràk 182, 189, 258
Voroneţ 110, 114, 172 n. 1, 134, 281—2, 284—5, 287—9, 290—4, 298, 300—1, 304, 306—7, 322—3, 325—6, 329, 332—3, 347—50, 352—4, 622
Vosnesensc târg 465
Vospor 348
Voss I. H. 571, 572
Vossische Zeitung 561
Vozda 478, 483, 486, 496
Vrancea 99
Vuia R. 583
Vutic 553—5, 557, 560,
Walker 590
Weigand G, 20, 21, 25, 29, 33—5, 38—9, 46, 51, 54, 55, 58, 63, 81
Wieland 572
Wilhelm II, 610
Wukadinovic Sp. 573
Xenii 571
Young 587
Ypsilanti Alex. 106, 515, 576, 577
Zagnidcov 556
Zananarda 438 (îns. în Carta pisană) 440 la P. Vesconte (443 (la Dulcert şi Pizigani)
Zaratustra 347
Zauberflöte 571
Zimbrul, ziar 588
Zinoviev 544, 546
Zmuncilă Roman 518
Zolkiew 336—8, 341, 343, 345, 346, 349, 493
Zotu Christofor 519

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂŢII
- IAŞI -

ERRATA

Pag.	rândul	în loc de:	îndreaptă:
12	5 şi 15 de sus	origină	origine
14	2 de jos	altcevă *ego laudo*	altceva decât *ego laudo*
15	21 de sus	Polio-Seli	Palio-Seli
26	6 „ „	*san*	*s'au*
27	14 de jos	ajdectivală	adjectivală
29	20 de sus	*lucru)*".	*lucru*".
31	10 de jos	Pop Ir II 28	Pop Ir II 78
33	3 de sus	ti.ꙗruretu	ţi.ꙗruretu
38	17 „ „	(Jb. III 240), Streller	(Jb. III 240), Lacea 79, Streller
48	4 de jos	Craşova	Cruşova
49	5 de sus	*Praxiul* din	*Praxiul* dela
52	12 „ „	*să fii zis*, p 2 (?), sg.	*să fii zis*, p 2 sg
61	8 de jos	(= era să mor),	(= era să mor), vezi articolul *Am vrut să mor* în „Junimea Literară" An XIII 1924
80	11 „ „	ac-quiescēre	ac-quiescĕre
99	4 de sus	Romanilor	Romaniilor
139	7 de jos	Asia mică	Siria de nord
148	18 „ „	§ 41	§ 49
149	7 de sus	4—45^{r}	4—54^{r}
150	13 de jos	Aeropaghitul	Areopaghitul
177	15 de sus	ТЕОРѦ	ТЕОРѦ
178	18 „ „	Barbelent	Barbelenet
180	18 „ „	reveiller	réveiller
180	18 „ „	baisser	abaisser
180	19 „ „	battre, veiller	abattre, éveiller

Pag.	rândul:	în loc de:	îndreaptă:
181	27 de sus		
183	31 „ „	choditi	xoditi
268	7 „ „		
182	9 „ „	originală	străveche
184	8 „ „	iterativ criterium	itératif critérium
184	12 „ „	suprimă cuvântul	*aceea*
186	9 „ „	dialectele	dialectale
189	1 „ „	l'éthymologie	l'étymologie
189	30 „ „	dręsti	pręsti
191	6 „ „	сблюдою	сблюдаю
193	24 „ „	ἐπάρτοι	ἐπικατάρατοι
211	1 „ „	a se aşeza	a se ridica
202	nota	pg. 24	pg. 198
213	10 de sus	vъzъalkati	vъzalъkati
215	6 şi 8 „ „	прѣбъıбаѣте	прѣбъıкаѣте
215	29 „ „	vlasfimsają	vlasfimisają
218	14 „ „	dychati	dyxati
222	8 „ „	покаютъ сѧ	покаютъ сѧ
222	25 „ „	клепаѫ	клепаѫ
223	18 „ „	vьlają	vъlają
223	ultim	format a...	format pentru a...
241	14 de sus	idĕaše	vidĕaše
243	8 „ „	погобитъ	погубитъ
244	12 „ „	νεκρούς	νεκροὺς
245	4 „ „	къзрѣкъ	къзрѣкъ
246	7 „ „	крашıе	крьıшıе
249	6 „ „	оумолıитъ	оумолчитъ
249	16 „ „	se	sę
250	26 „ „	ἔλθῃ	ἔλθῃ
256	11 „ „	ὁδον	ὁδὸν
256	13 „ „	вѣкмъı	вѣкмъı
256	ultim	вѣк	вѣк
261	12 de sus	сташıихъ	стоıшıхъ
265	6 „ „	но	но
265	28 „ „	ѧо	ѧа
268	5 „ „	hvaliti	xvaliti
268	28 „ „	hotĕti	xotĕti

Pag.	rândul:	în loc de:	îndreaptă:
269	5 „ „	hraniti	xraniti
269	9 „ „	vъshytiti	vъsxytiti
271	4 de jos	БѦШЕТА	БѦШЕТА

In textul lucrării dela pag. 189—277 s'a întrebuinţat adeseori semnul *ĕ* în loc de *ĕ*.

Pag.	rândul:	în loc de:	îndreaptă:
288	8 de sus	pin	din
320	14 „ „	sau	s'au
323	17 „ „	Vorneţ	Voroneţ
327	2 „ „	soţi-sa	maică-sa
354	11 „ „	a spusului	a apusului

p. 363 (11) şirul din urmă, citeşte *potolıáskâ*.
p. 367 (15) *a·ísta*, şirul 2 în loc de *a·iştíıı* cit. *a·iştíıa*.
p. 370 (18) *ameţî* şirul 1 cit. *ameţéşti*.
p. 374 (22) *ásnǫ̇ᵃpti* în legătura frazei e şi cu accentuarea *az nóapti*.
p. 378 (26) *ażutórĭ* pune un punct după *de-a.* = *de-ażutórĭ*.
p. 383 (31) citeşte *kaĭč*.
p. 387 (35) *bóaşâ* la finea şirului adauge: v. *boş*.
Caracterul *á* nefiind la dispoziţie într'un număr destul de mare a fost înlocuit adese-ori de *ă*.

Pag.	şirul:	în loc de:	îndreaptă:
404	6 de sus	1902 până 1904	1902 până la 1904
407	6 de jos	lunuscilav	lanuscilar
407	nota 2	ma	mai
408	2 de sus	couservatrici	conservatrici
414	1 de jos	aceste	acest
414	nota 3	tuitulum	titulum
414	nota 5	qu (ac)	qu (ae)
416	nota 1	Memis	Memio
443	5 de jos	sau zorzo	san zorzo
444	2 de sus	nantica	nautica
448	4 „ „	Genua	Genova

1935

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂȚII
IAȘI

CU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

U IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRA

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

U IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY